YENİ BİR SOL ÜZERİNE TARTIŞMALAR

SERBEST PİYASACI SAĞA CEVAPLAR

Hilary Wainwright

İngilizceden çeviren: Ali Çakıroğlu

AYRINTI

HILARY WAINWRIGHT

İngiltere'deki feminist ve sosyalist hareketlerin önde gelen kuramcılarından Hilary Wainwright, 1949'da Leeds'de doğdu. Oxford Üniversitesi'nde önce felsefe, siyaset bilimi ve ekonomi, sonra da sosyoloji eğitimi gördü. 1973'te okuldan ayrıldıktan sonra Durham Üniversitesi, Açık Üniversite, Manchester Üniversitesi, Kaliforniya Üniversitesi gibi üniversitelerde araştırma görevlisi ve öğretim üyesi olarak çalıştı. Japonya, Yeni Zelanda ve ABD'deki çeşitli üniversitelerde konuk öğretim üyeliği yaptı. 1982-86 yılları arasında Londra Belediye Meclisi planlama ünitesinde ekonomi danışmanlığı ve koordinatörlük görevlerini üstlendi. 1988'de Amsterdam'daki Transnational Institute'da çalıştı. *New Left Review* ve *Studies in Political Economy* gibi saygın kuramsal dergilerin yanı sıra, İngiltere'deki *New Statesman* ve ABD'deki *The Nation* gibi sol eğilimli haftalık dergilerde ve *The Guardian, The Independent* ve *The Observer* gibi gazetelerde çok sayıda yazısı yayımlandı. Halen iki yıldır yayımlanmakta olan *Red Pepper* adlı haftalık derginin editörlüğünü yapmaktadır.

Başlıca kitapları şunlardır: *Beyond The Fragments: Feminism and the Making of Socialism*, L. Segal ve S. Rowbotham ile birlikte (1980; *Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik*, çev. E.Ç. Özgül, İletişim Y., 1984); *State Intervention in Industry: A Workers Inquiry* (1981; Sanayide Devlet Müdahalesi: Bir İşçi Araştırması); *The Lucas Plan: A New Trade Unionism in the Making?* (1982; Lucas Planı: Yeni Bir Sendikacılık mı Oluşuyor?); *Labour. A Tale of Two Parties* (1987; İşçi Partisi. İki Partinin Hikâyesi) ve *Arguments For A New Left* (1994; Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar). Ayrıca Maureen McIntosh ile birlikte *A Taste of Power: The Politics of Local Economics* (1987; Bir Parça İktidar: Yerel Ekonominin Siyaseti) adlı bir derleme yapmış ve *After the Wall: Social Movements and Democratic Politics in the New Europe* (1991; Duvardan Sonra: Yeni Avrupa'da Toplumsal Hareketler ve Demokratik Siyaset) adlı bir kitapta da Doğu ve Batı Avrupa'daki toplumsal hareketlere katılan aktivistler arasındaki tartışmaları derlemiştir.

Ayrıntı: 136
İnceleme dizisi: 70

Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar
Serbest Piyasacı Sağa Cevaplar
Hilary Wainwright

İngilizceden çeviren
Ali Çakıroğlu

Yayıma hazırlayan
Fatma Taşkent

Son okuma
Abdullah Yılmaz

Kitabın özgün adı
Arguments for a New Left
Answering the Free-Market Right

Basil Blackwell/1994
basımından çevrilmiştir

© Basil Blackwell

Bu kitabın tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak illüstrasyonu
Shin Matsunaga

Kapak düzeni
Murat Kocadağlı

Düzelti
Memet Celep

Basıma hazırlık
Renk Yapımevi (0 212) 516 94 15

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım
Aralık 1995

ISBN 975-539-096-0

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Fax: (0 212) 516 45 77

Hilary Wainwright

YENİ BİR SOL ÜZERİNE TARTIŞMALAR

SERBEST PİYASACI SAĞA CEVAPLAR

AYRINTI

İ N C E L E M E D İ Z İ S İ

ŞENLİKLİ TOPLUM/*Ivan Illich*/2. basım ✍ YEŞİL POLİTİKA/*Jonathon Porritt*/2. basım ✍ MARKS, FREUD VE GÜNLÜK HAYATIN ELEŞTİRİSİ/*Bruce Brown*/2. basım ✍ KADINLIK ARZULARI-Günümüzde Kadın Cinselliği/*Rosalind Coward*/3. basım ✍ FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ/*Saffet Murat Tural* Tükendi ✍ NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NE İÇİN SANAYİ?/*Rudolf Bahro*/Tükendi ✍ ANTROPOLOJİK AÇIDAN ŞİDDET/*Der: David Riches* ✍ ELEŞTİREL AİLE KURAMI/*Mark Poster* ✍ İKİBİN'E DOĞRU/*Raymond Williams* ✍ DEMOKRASİ ARAYIŞINDA KENT/*Kürşat Bumin* ✍ YARIN-Sanayi Toplumu Yol Ayrımında Eleştiri ve Gerçek Ütopya/*Robert Havemann* ✍ DEVLETE KARŞI TOPLUM/*Pierre Clastres* ✍ RUSYA'DA SOVYETLER (1905-1921)/*Oskar Anweiler* ✍ BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ-1917'den 1921'e Devlet ve Karşı Devrim/*Maurice Brinton* ✍ EDEBİYAT KURAMI/*Terry Eagleton* ✍ İKİ FARKLI SİYASET/*Levent Köker* ✍ ÖZGÜR EGİTİM/*Joel Spring* ✍ EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ/*Paulo Freire*/2. basım ✍ SANAYİ SONRASI ÜTOPYALAR/*Boris Frankel* ✍ İŞKENCEYİ DURDURUN!-İnsan Hakları ve Marksizm/*Taner Akçam* ✍ ZORUNLU EGİTİME HAYIR!/*Catherine Baker/2. basım* ✍ SESSİZ YIĞINLARIN GÖLGESİNDE YA DA TOPLUMSALIN SONU/*Jean Baudrillard/Tükendi* ✍ ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM/*Paul Feyerabend* ✍ VAHŞİ SAVAŞÇININ MUTSUZLUGU-Siyasal Antropoloji Araştırmalan/*Pierre Clastres* ✍ CEHENNEME ÖVGÜ-Gündelik Hayatta Totalitarizm/*Gündüz Vassaf*/4. basım ✍ AGIR ÇEKİM-Değişen Erkeklikler/Değişen Erkekler/*Lynne Segal* ✍ CİNSEL ŞİDDET -Yaşayanların/Yaşatanların Anlatımlarıyla/*Alberto Godenzi* ✍ ALTERNATİF TEKNOLOJİ-Teknik Değişmenin Politik Boyutları/*David Dickson* ✍ ATEŞ VE GÜNEŞ-Platon Sanatçılan Niçin Dışladı?/*Iris Murdoch* ✍ OTORİTE/*Richard Sennett* ✍ TOTALİTARİZM/*Simon Tormey* ✍ İSLAM'IN BİLİNÇALTINDA KADIN/ *Fetna Ayt Sabbah*/2. basım ✍ MEDYA VE DEMOKRASİ/*John Keane*/2. basım ✍ ÇOCUK HAKLARI/*Der: Bob Franklin* ✍ ÇÖKÜŞTEN SONRA-Sosyalizmin Geleceği/*Der: Robin Blackburn* ✍ DÜNYANIN BATILILAŞMASI-Gezegenimizin Birörnekleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sorunları Üstüne Bir Deneme/*Serge Latouche* ✍ TÜRKİYE'NİN BATILILAŞTIRILMASI/*Cengiz Aktar* ✍ SINIRLARI YIKMAK-Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru/*Mary Mellor* ✍ KAPİTALİZM, SOSYALİZM, EKOLOJİ-Yönelim Bozuklukları/ Arayışlar/*André Gorz* ✍ AVRUPAMERKEZCİLİK-Bir İdeolojinin Eleştirisi/*Samir Amin* ✍ AHLÂK VE MODERNLİK/*Ross Poole* ✍ GÜNDELİK HAYAT KILAVUZU/*Susan Willis* ✍ SİVİL TOPLUM VE DEVLET- Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar/*Der: John Keane* ✍ TELEVİZYON: ÖLDÜREN EGLENCE-Gösteri Çağında Kamusal Söylem/*Neil Postman* ✍ MODERNLİGİN SONUÇLARI/*Anthony Giddens* ✍ DAHA AZ DEVLET/ DAHA ÇOK TOPLUM-Özgürlük/Ekoloji/Anerşizm/*Rolf Cantzen* ✍ GELECEGE BAKMAK-21. Yüzyıl İçin Katılımcı Ekonomi/*Michael Albert - Robin Hahnel* ✍ MEDYA, DEVLET VE ULUS-Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler/*Philip Schlesinger* ✍ MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ-Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm /*Anthony Giddens* ✍ TARİH VE TİN-Özgürleşme Felsefesi Üzerine Bir İnceleme/*Joel Kovel* ✍ ÖZGÜRLÜGÜN EKOLOJİ-Sİ-Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü/*Murray Bookchin* ✍ DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM-Avrupa Sosyalizminin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi Beklentileri Üzerine/*John Keane* ✍ ŞU HAİN KALPLERİMİZ-Kadınlar Erkeklere Neden Teslim Olurlar? /*Rosalind Coward* ✍ AKLA VEDA/*Paul Feyerabend* ✍ BEYİN İGFAL ŞEBEKESİ-Uluslararası Reklamcılık /*Armand Mattelart* ✍ İKTİSADİ AKLIN ELEŞTİRİSİ / *André Gorz* ✍ MODERNLİGİN SIKINTILARI / *Charles Taylor* ✍ GÜÇLÜ DEMOKRASİ-Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset/*Benjamin Barber* ✍ ÇEKİRGE-Oyun Yaşam ve Ütopya/*Bernard Suits* ✍ KÖTÜLÜGÜN ŞEFFAFLIGI-Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme/*Jean Baudrillard* ✍ ENTELEKTÜEL-Sürgün, Marjinal, Yabancı/*Edward Said* ✍ TUHAF HAVA-Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji/*Andrew Ross* ✍ YENİ ZAMANLAR -1990'larda Politikanın Değişen Çehresi/*S. Hall-M. Jacques* ✍ TAHAKKÜM VE DİRENİŞ SANATLARI-Gizli Senaryolar/*J.C. Scott* ✍ SAĞLIĞIN GASPI/*Ivan Illich* ✍ SEVGİNİN BİLGELİĞİ/*Alain Finkielkraut* ✍ KİMLİK VE FARKLILIK-Siyasetin Açmazlanna Dair Demokratik Çözüm Önerileri/*William Connolly* ✍ ANTİPOLİTİK ÇAĞDA POLİTİKA/*Geoff Mulgan* ✍ YENİ BİR SOL ÜZERİNE TARTIŞMALAR-Serbest Piyasacı Sağa Cevaplar/*Hilary Wainwright* ✍ DEMOKRASİ VE KAPİTALİZM-Mülkiyet, Cemaat ve Modern Toplum Düşüncesinin Çelişkileri/*Samuel Bowles-Herbert Gintis* ✍ OLUMSALLIK İRONİ DAYANIŞMA/*Richard Rorty*

H A Z I R L A N A N K İ T A P L A R

GÖSTERİ TOPLUMU VE YORUMLARI/*Guy Debord* ✍ KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ-*Richard Sennett* ✍ YÖNTEME KARŞI/*Paul Feyerabend* ✍ POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*Mike Featherstone* ✍ İMKANSIZIN POLİTİKASI-İsyanla İtaat Arasındaki Entelektüel/*J.M. Besnier* ✍ ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*Adam Phillips* ✍ BARBARLIK/*Michel Henry* ✍ KİMLİK MEKÂNLARI/David Morley-Kevin Robins ✍ OTOMOBİLİN EKOLOJİSİ/P. Freund-G. Martin ✍ POSTMODERN ETİK/Zygmunt Bauman

Anne ve Bob Warin'in anısına.
Yaşasalardı daha ne tartışmalar yapardık kimbilir...

Kâtip, teknisyen, makine ustası, sürücüyüm ben.
Bunu yap, şunu yap, sağa sola bakma, metni
'okuma', dediler. Makinenin bütününe bakma. Yalnız
bir tek vidadan sorumlusun sen. Tek bir kaşeden.
Tek kaygın bu olmalı. Seni aşan hiçbir
şeyle ilgilenme. Bizim yerimize düşünmeye çalışma.
İşine bak, çalış, hep çalış. Böyle istedi büyükler, akıllılar,
geleceği görenler. Korkacak bir şey yok.
Kaygılanacak bir şey yok. Her şey yolunda
gidiyor. Küçük kâtibimiz dikkatli bir işçi.
Basit bir makine ustası. Küçük bir adam o.
Küçük adamların kulağı duymaz, gözleri görmez.
Bizim kafamız var, onların yok. 'Cevap
ver onlara,' dedi kendi kendine, küçük adam.
Kafası olan adam. Yetkili kim?
Bu trenin nereye gittiğini kim biliyor?
Onların başı nerede? Benim de başım var.
Neden makinenin bütününe bakıyorum?
Neden uçurumu görüyorum?
Bu trenin bir makinisti var mı?
Başını kaldırıp baktı kâtip, sürücü, makine ustası.
Bir adım geri attı ve anladı her şeyi;
-ne büyük bir felaket!
İnanamadı önce. Gözlerini ovuşturdu ve;
yine orada karşısında duruyordu. Gördüğüm hayal değil;
felâketin kendisi. Sistemin bir parçasıyım
ben. Bu forma imzamı attım.
Ve ancak şimdi okuyorum yazılı olanları.
Bu vida bombanın bir parçası.
Vida kim mi? Benim. Nasıl göremedim
bunu? Diğerleri nasıl hâlâ vidaları
yerleştirmeye devam edebiliyorlar?
Kim biliyor? Kim gördü? Kim
duydu? –Kral gerçekten de çıplak.

Onu görüyorum. Neden ben?
Benim harcım değil bu. Öyle
büyük ki. Artık ayağa
kalk ve haykır. Ayağa kalk ve
anlat insanlara. Yapabilirsin.
Vida, teknisyen, makine ustası olan Ben mi? –Evet, sen.
Sen halkın gizli ajanısın. Ulusun gözüsün sen.

İsrail'in Negev çölündeki gizli nükleer silah üretim merkezinde teknisyen olarak çalışmış Mordechai Vanunu'nun *I am Your Spy* adlı kitabından. İsrail'in gizli nükleer silah programını açıkladığı için 18 yıllık hücre cezasına çarptırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

— ÖNSÖZ 15
— ARGÜMANLAR: YENİ BİR SOL VE BİLGİNİN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ 30

I.
BATI SOLUNA DOĞU'NUN MEYDAN OKUMASI

1. YENİ AVRUPA 53
A. İlginç karşılaşmalar 57
— Kadife devrimin piyadeleri 57

— Yuppieler mi, genç demokratlar mı? 59
— Yeni bir sendikacılık mı? 62
B. Cevapsız bırakılmaması gereken bir meydan okuma 64
C. Doğu-Batı ilişkileri politikası 67
D. AT'nin Doğu'ya yanıtı: Beklentiler ve gerçekler 71
— Tüm-Avrupa ittifakları 74

II.
MEYDAN OKUMANIN İÇYÜZÜ

2. FREDERICK HAYEK VE DEVLETİN TOPLUM MÜHENDİSLİĞİ 79
A. Giriş 79
B. Doğu Avrupa'da Hayekçi temalar 81
C. Hayek'in popülerlik döngüsü 85
D. Kızıl Viyana ve bir neo-liberalin doğuşu 88
E. Avusturya okulunun sosyalizmle tartışması 92
F. Hayek'in bilgi teorisi 94
G. Bilginin niteliği 96
H. Tutarsızlıklar 99
I. Özgürlük filozofunun otoritarizmi 102
İ. Hayek'in bilgi teorisinde bireycilik 103
J. Bilginin demokratikleştirilmesi 106

3. TABANDAN DÖNÜŞÜM 110
A. Giriş 110
B. Özellikler 114
C. Savaş sonrasındaki uzlaşmanın getirdiği kurumlar 115
D. Fordizm, Taylorizm ve merkezi yönetim bilgisi 117
E. Enformasyon kuşağı 120
F. Yansımalar 123
G. Bilginin demokratikleştirilmesi; devletin demokratikleştirilmesi 125
H. Kadın hareketinin temelleri ve bilgiye yaklaşımı 128
I. Hareketlerin meydan okuyuşu 132
İ. Politik gecikme 136
J. Anlatılanların ötesinde 138

4. BİLGİ TEORİSİ VE POLİTİKASI 139
A. Giriş 139
B. Marksizmin etkisi 141
C. Eleştirel teori 142
D. Bir politik faaliyet teorisi olarak Marksizm 143
E. Marksist Politika: Marksizmin politik çevresi 145
F. Marksist Politika: Marksist politikanın teorik araçları 147
G. Postmodernizm ve onu eleştirenler 151
H. Eleştirel gerçekçiler: Yeni solun temelini atanlar mı? 154
— Bilginin toplumsal üretimi 157
— Bilgi ve varlık 158
— Farklılaşmış bir dünya 160
— Bir toplumsal ürün olarak bilgi 161
I. Bilgi ve demokrasi: Bazı içerimler 163
İ Hareketlerden kurumlara 166

III.
YENİ DEMOKRASİ BİÇİMLERİ İÇİN YENİ BİLGİ TÜRLERİ

5. TOPLUMSAL HAREKETTEN ÖZYÖNETİME : KADIN HAREKETİNDEN BİR ÖRNEK OLAY 170
A. Giriş 170
— "Tüm yetenekleri ortaya çıkarmak" 174
B. Pratikte demokratik yönetim: İsveç'ten bir vaka incelemesi 175
— Gothenburg Kadın Okulu 176
C. İşleyen yeni yapılar 178
D. İçten bir demokrasi: Sorumluluğu ve iktidarı paylaşmak 179
E. Müdire problemi 179
F. Beceriler, hizmet verme ve işbölümü 181
(i) Okul personeli 181
(ii) Yuva personeli 181
(iii) Öğrenciler: Kendilerine ait bir oda 182
G. Doğrudan ve dolaylı demokrasi 183
H. Daha büyük sorumluluklar 184
I. Kurul ve kadın hareketi 185
İ. Özerkliğin değerleri 186

J. Gayri resmi yapıların çöküşü 189
K. Farklılıklara biçim verme 191
L. Günlük faaliyetten beslenen demokrasi 192
M. Özgüven politikası 193
N. Feminist imgelem 198
O. Devletin içinde ve devlete karşı 200
Ö. Daha büyük bir ilgi 202

6. TABAN ÖRGÜTLENMELERİNDEN YENİ EKONOMİK ŞEBEKELERE 204
A. Giriş 204
— Özyönetim arzuları 206
— Özyönetim ve ekonomik düzenleme 208
— Ekonomik bilginin toplumsal örgütlenmesi 211
— Bilgiyi demokratik kılmanın boyutları 212
— Tabandaki ekonomik şebekeler: Deneyimler ve başarı koşulları 216
— Ekonomik şebekelerin politikası 217
1. Ulusötesi şirketlerin çevresindeki şebekeler 219
2. Örgütsüzlerin bilgisinin örgütlenmesi 225
— Direniş ve alternatif tohumlar 229
3. Teknik bilginin toplumsallaştırılması ve yenilik araçları 230
— Zımni bilginin gücü 230
— İşyerinin ötesinde: İhtiyaç ve yenilik 234
4. Tüketim çevresinde örgütlenme 236
5. Şebekeler ve ekonomik ve politik güç 239
— Toplumsallaşmış bir piyasanın kurumları: Olası bir model 242
6. Devlet dışı kamu organları ve devlet 245
(i) Modena ve Mondragón 245
(ii) Demokratik bir devletin rolü: Yerel bir deneyim 251
B. Hareketler ve devlet: Londra deneyimi 252
C. Sonuç: Özyönetim, piyasalar ve bilgi problemi 259

7. YENİ TÜR PARTİLER Mİ? 262
A. Giriş 262
B. Hareketler ve değişik tür partiler 266
C. Coşku dağıldığı, iktidar yapıları düzene girdiği zaman 268
D. Yeni partiler 273
(i) Alman Yeşilleri 273
(ii) Danimarka Sosyalist Halk Partisi 277
(iii) Hollanda Yeşil Solu 280

E. Britanya'nın kuraldışılığı 282
F. Komünizmin öbür dünyası 286
G. Ne reform ne de devrim 292
H. Siyasal etki koşulları 294
I. Geleneksel partilerin yöntembilimi 295
İ. Tek bir iktidar merkezi için kolektif irade 297
J. Bilginin uzmanlaşmış doğası ve kitlelerin yetersizliği 298
K. Ortak bir amaç: Farklı güç kaynakları 299
L. Değişik uzmanlık türleri 303
M. Çatışan baskılar 307
N. Toplumsal hareketlerin iniş ve çıkışları 310
O. Taban demokrasisi oluşumları ve kültürleri 311
Ö. Doğu'nun kuşkuculuğuna Batı'dan bir yanıt mı? 314

IV.
HAREKETLER YENİ AVRUPA İÇİN NEDEN ÖNEMLİDİR?

8. SOĞUK SAVAŞ'IN SONU 323
A. Giriş 323
B. Barış hareketleri ve Soğuk Savaş'ın sonu 326
C. Cruise'ların yerleştirilmesi kararı 328
D. Kamuoyunun yatıştırılması: Sıfır çözüm 330
E. Soğuk Savaş'ın politik kültürünün aşınması mı? 334
F. Soğuk Savaş politikasının dayanakları 339
G. Doğrudan diplomasi: Politik bir kültürün temeli 342

9. SONUÇLAR: YÖNETİM MANTIĞINDA DÖNÜŞÜM 348
A. Giriş 348
B. Ortak bir çıkış noktası 352
C. Yeni bir bilgi siyaseti 353
D. Yönetim mantığına tarihsel bir meydan okuma 357
E. Hayek'in eleştirisinin içerimleri 362
F. Toplumsallaşmış bir piyasa 363
G. Yönetim mantığının yeni biçimleri 371

H. Halkın bilgisi yoksa iradesi de yoktur 376
I. Temsili ve katılımcı demokrasi 378
İ. Yönetimin yeniden yapılandırılması 381

— BİBLİYOGRAFYA VE EK OKUMA 387

— ULUSLARARASI KAMPANYALAR,
ŞEBEKELER VE BÜLTENLER REHBERİ 393

ÖNSÖZ

Beni serbest piyasacı sağın dirilişini ciddi olarak ele almaya iten, Macaristan ve eski Çekoslovakya'daki yurttaş hareketlerinden Misa, Petr ve diğer genç örgütçülerle tartışmalarım olmuştu. Onların neo-liberalizme kapılmaları, Frederick Hayek'in yapıtlarını okumak amacıyla Manchester John Rylands Kütüphanesi'nin masalarına çivilenmeme neden oldu. Serbest piyasa ideolojisinin, Orta ve Doğu Avrupa'daki çekiciliğinin nasıl yanıtlanabileceğini kavramak üzere onun temellerine inmem gerektiğini düşündüm.

Batı'da, kendini, geniş tanımlı bir yeni solun parçası olarak gören birçok kişi gibi benim sosyalizm anlayışım da Amerika'nın Vietnam bombardımanını durdurmak için yapılan yürüyüşler kadar, Sovyetler'in Çekoslovakya işgaline karşı protestolarla şe-

killenmişti. 1968 Temmuzu'nda Moskova gerontokrasisi* halk isyanına karşı nihai yaptırımlara hazırlanırken, genç liberal ve devrimci öğrencinin siyasal bir karışımı olarak, Sovyet güdümündeki Dünya Gençlik Festivali'ne katılmak için Sofya'ya gittim. Festivali örgütleyenler karşılarında beklediklerinden hayli farklı türde bir Batı gençliği buldular. Batı Almanya, İtalya ve İngiltere delegasyonları, festivali, düşman hatları gerisinde bir kardeşlik yaratma fırsatı olarak gören "68'liler" ile doluydu. Kardeşlik ortamını yaratmak zordu. Herkes birbirinden uzak, mimari açıdan anti-sosyal bloklarda ağırlanıyordu. Çek delegasyonu, özellikle tecrit edilmişti. Her protesto girişimi, her demokrasi tartışması ya da iması, durmaksızın bir ağızdan; "Mir, Drooszba ve Solidarnos," diye bağıran, "kendiliğinden Bulgar işçileri" adını verdiğimiz bir alay insan tarafından bastırılıyordu.

Festival deneyiminden sonra, Sovyet müdahalesini yaratan politik mantık müthiş bir şekilde açıklık kazandı. Bu, bizim için sosyalizmin zıddıydı. Tankları durdurmaya çalışan öğrencilerle ve fabrikalarını işgal eden işçilerle kendimizi bir tutuyorduk. Dünyadaki iktidar seçkinlerine karşı direnenlere ilişkin listemizi çoğalttık: "Ho, ho, ho Chi Minh, Londra, Paris ve Berlin" ve şimdi de Prag.

Bu hayali dostların demokratik sosyalizm mücadelelerinde yenilmiş olsalar da, bize paralel olarak Prag Baharı sırasında topraktan fışkıran halk demokrasisine dayalı bir sosyalizm, gerçek bir sosyalizm hakkındaki düşüncelerini sürdüreceklerini ve daha genç bir kuşağın da bu sürece katılacağını varsaydığımı şimdi anlıyorum. Ne var ki çok azımız bağlantı kurmaya ya da bağlantıyı sürdürmeye çalışmıştık.[1] Onların sivil hakları amaçlarımızdan biriydi. Küçük bir azınlık gerçekten bağlantıyı sürdürdü, ama çoğumuz için hayali bir ortak bağdı bu.

1968 kuşağı sonrası muhalefet eylemcileri ile yirmi yıl sonraki ilk karşılaşmalarım, böyle bilinçsiz bir varsayımı ortadan kal-

* İhtiyarların yönetimi. (ç.n.)

1. Bağlantıyı sürdürenlerin içinde, 1970'li yılların sonunda *Labour Focus on Eastern Europe*'u çıkaranların da içinde olduğu çeşitli küçük Troçkist gruplar; birçoğu, 1980'li yılların başında Avrupa Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nı (END) yaratmaya yardım eden, barış ve insan hakları grupları vardı.

dırdı.[2] Demokratik toplumsal hareketler arasındaki Batı-Doğu işbirliğinin Prag merkezli forumu olan Helsinki Yurttaşlar Birliği'nde tercümanlık ve sekreterlik yapan yirmi dört yaşındaki Misa Neubauerova, 1968'in kendisine ne ifade ettiğini açıklıyordu. Sovyet tankları yaşadığı kentin caddelerini amansızca çiğnediğinde bir yaşındaymış. Ama 1968 baharı o zamandan beri hiç aklından çıkmamış: "68 tüm yaşamım boyunca ailemle birlikte var oldu." Bir makine işçisi olan babası, o zamanlar "Komünist Parti'nin gerçekten değişime gitmekte olduğuna" inanmış ve hayatında ilk kez, Parti'ye katılmayı ciddi olarak düşünmüştü. Ama (Ağustos'taki) Prag Kışı'ndan sonra "çok çabuk ihtiyarladı; kendisini ihanete uğramış hissetti". Misa'nın anımsadığı şu: "Siyasetten çekildi ve kendisini bahçemizi güzelleştirmeye verdi." Ayrıca İngilizce öğrendi ve boyuna Voice of America ve Radio Free Europe'u dinledi. Bu istasyonlar aracılığıyla, Misa ve babası, özgürlüğü Mrs. Thatcher ve Ronald Reagan ile birleştirir bir hale geldiler. Örneğin, Edward Thompson ya da Petra Kelly adları onlara hiçbir şey ifade etmiyordu.

Bu deneyimler, Misa'nın "sosyalizm" sözcüğü ile onun çağrıştırdığı sözcüklere ilişkin anlayışını şekillendirdi. "Gerçekten de dehşet verici bir sözcük," dedi dokunaklı bir şekilde, "Sıradan insanlar için bütünüyle ortadan kalkmıştır." Yurttaşlar Birliği'nde birlikte çalıştığı Batılı sosyalistlerin sosyalizmi hakkında ne düşündüğünü sordum. "Bizim deneyimimizden çok farklı bir şeyleri kastettiğinizi anlıyorum; böyle olmasaydı sizinle konuşmazdım. Söylediklerinizden bir bölümünün içeriğine katılıyorum. Ama sosyalizm sözcüğü konuşmamızda bir kesinti yaratıyor." Benimle paylaşabileceğini düşündüğü "içerik" neydi? "Özerkliğe inanıyorum. Hem çokuluslu şirketlerin hem de devletin kibirliliğine ve soğukluğuna karşıyım. Bu yüzden yurttaş hareketleri fikrini beğeniyorum. Bu hareketler, toplumsal ve politik kararlara katılma, onları etkileme gücüne sahip olmak demek. Serbest piyasanın peşinden gitmek beni mutlu etmiyor. Ancak başka bir alternatif göremiyorum." Misa, Batı yeni soluna, pek rastlanmayan bir an-

2. Hayal ettiğim yolu gerçekten izlemiş olan bir azınlık vardı. Bkz: ***New Left Review***'un 179. sayısındaki muhalefet ettiği gerekçesiyle hapsedilen Çek muhalif sosyalisti Petr Uhl ile söyleşi.

layışlılıkla karşı çıkıyordu. Prag'da ve (kısa bir süre) Londra'da yeni sol eylemcilerinin birçoğu ile birlikte çalışmıştı; şimdi müşterileri arasında özelleştirme sürecinin başını çeken yatırım tröstleri de bulunan bir Çek halkla ilişkiler şirketinde çalışıyor.

Misa gibi insanların serbest piyasaya ilişkin duygularını, sınırsız bir piyasadan çıkar sağlamayı savunan bağnaz gericilerinkiler gibi görmezden gelemezdim. Ne konuşmanın bu ahenksiz anlarını bir yana atıp uzlaşma alanlarında yoğunlaşabiliyordum –paylaşılan kaygılara ilişkin herhangi bir pratik düşünüş, insanı kaçınılmaz olarak ekonomik ve siyasal örgütlenme ilkelerine geri getiriyordu– ne de alıp başımı giderek siyasal işbirliğimi, benimkiyle benzer, açıkça demokratik sosyalist görüşü paylaşan az sayıdaki kişilerle sınırlayabiliyordum.

Bu genç demokratların birçoğu, neo-liberal eğilimleriyle Orta ve Doğu Avrupa'da sosyalist kisve altındaki otoriter yönetimlere direnmiş olan ve şimdi de ulus ya da ırk adına halkın desteğini alan otoriter politikacılarla karşı karşıya gelmek için yeniden gruplaşan ilkeli muhalifler arasında yer almaktadır. Kıta çapında seferber edilen etnik nefret güçlerine direnmek için bütün Avrupa'yı içine alan bir eyleme ivedi olarak ihtiyaç vardır. Bu, Batı solu ile Doğu'nun demokratik, enternasyonalist yurttaşları arasında mümkün olan en geniş işbirliğini gerektirecektir. Yaşamsal öneme sahip uluslararası işbirliği şebekeleri şimdiden gelişmeye başladı. Bu şebekeler istikrarsız da olsa; önemli olan, içlerinde taşıdıkları güçtür. Bunun kaynaklarından biri pratik olarak beraber çalışma yeteneği ve aynı zamanda farklı tarihlerimizin sonuçları üzerinde tartışma becerisini göstermektir.

1989'dan önce, Batı'daki bağımsız barış hareketi ile Doğu'daki muhalefet hareketinin bir bölümü, güç durumlar altında yoğun diyalog kurarak, birbirlerine karşı gösterdikleri aşırı ihtiyatlılığın üstesinden gelebildiler.[3] Tamamen paylaşılan bir perspektif değilse bile, en azından ortak bir dil geliştirdiler. Bu en-

3. Christopher Hitchens, Doğu'nun insan hakları eylemcileri ile Batı'nın silahsızlanma hareketlerinin bir toplantısına katılanların, Prag'da 1988'de tutuklanmalarını ve sınır dışı edilmelerini betimlerken bu güçlüklerin canlı bir açıklamasını veriyor: "Cretinismo Eroico", *For the Sake of Argument* (Londra, 1993).

telektüel çaba, yıkılan Duvar'ın her iki yanındaki hareketleri de büyük ölçüde güçlendirdi. Şimdi tartışma ve diyalog koşulları fiziki olarak çok daha kolay. Ne var ki 40 yıllık kültürel tecrit ve baskıdan sonra, siyasal dil, ortak referans noktalarının yokluğu, çatışan öncelikler ve dağılan ilgiler gibi diğer güçlükler öne çıkıyor.

En azından insanın yapabileceği, Doğu'daki potansiyel müttefiklerin tartışma çerçevesine boyun eğmeden dahil olmak; talihsizlik yaşamamış olsalar bile, kendi fikirlerinin doğruluğunu sorgulamaktır.

Bu kitabın amacı Misa'yı cevaplamaya başlamaktır. Misa gibi Batı'daki hareketlerle henüz tanışmamış olan, enternasyonalizme ve demokratik yurttaş hareketlerine inancı paylaşmalarının yanı sıra Misa'dan daha büyük bir gayretle serbest piyasacı fikirleri benimseyen birçok kişi var. Bu kitabın argümanlarına siyasal bir dürtü veren de Doğu Avrupalı eylemcilerle çalışmalarım sırasında yaptığım tartışmalar oldu. Ne var ki Doğu'dan gelen meydan okuyuşu cevaplamaya yönelik çalışma süreci, beni hem 1989'dan sonra siyasete duyulan büyük ilginin araştırılmasına hem de İngiltere ve ABD'deki serbest piyasacı fikirlerin etkisine karşılık verecek özgül içerimlere götürdü.

Siyasete duyulan ilginin araştırılması bağlamında şunu söyleyebilirim: Hayek'le zihinsel tartışmalarım, toplumsal ve kamusal olanı sorumlu bir devletten ayrı, ama eleştirel bir bağlantı içinde yeniden oturtmamı ve kurmamı sağlayan araçları sundu. Konuştuğum birçok Doğulu'nun* gözünde Hayek'in çekiciliği, devletin toplum mühendisliğine, halkın ihtiyaçlarını bilebileceği ve karşılayabileceği varsayımına meydan okuyuşunda yatıyor. Hayek'e temel itirazım onun bilgi teorisidir: İtirazım, doğası gereği merkezileşemeyen pratik, kodlanmamış bilginin önemini kabul etmesine değil; deneyime dayalı bu bilginin zorunlu olarak sırf bireysel bir nitelik taşıdığı ve kolektif eyleme temel oluşturamayacağı fikrinedir.

Alternatif bilgi anlayışım, hem teorik türdeki bir bilgiden hem

* Kitaptaki "Easterners", Doğu Avrupalıları kastediyor. Bundan böyle "Easterners"ı Doğulu diye çeviriyor ve Doğu Avrupalı diye yazdığı her yerde esas metne sadık kalıyorum. (ç.n.)

de Batı'daki son demokratik hareketlerin, pratik ve deneyime dayalı bilginin toplumsal özelliklerini kullanmasını olumlamamdan esinlenir. Bu radikal hareketlerden doğan kalıcı örgütlerin birçoğu, Hayek'in tersine, bu pratik bilginin –hükümetin, toplumsal ihtiyaçlara cevap verecek kamu kaynakları sağlama sorumluluğunda direnirken, bu ihtiyaçların uzman kâhinleri olarak, mevcut devlet kurumlarına meydan okumaya temel sunan bilginin– nasıl paylaşılabilir, toplumsallaştırılabilir bir nitelik taşıdığını ortaya koyuyor.

Öyleyse, önemli olan konu, bu kamu kaynaklarının nasıl idare edildiği, demokratik bir devletin, bu tür ihtiyaçları bilebilen ve tatmin edebilen ve bundan kamu önünde sorumlu olabilecek kişilerin doğrudan katılımına ne ölçüde dayandığıdır. Gerçekten de siyasal kurumların, halkın yönetime katılımını ne ölçüde mümkün kıldığı, demokratikliklerinin değerlendirilmesinde bir kıstas olmalıdır.

Sendikal hareketin bazı kesimlerini ve bu hareketlerin canlandırdığı bir tür radikal "gönüllü sektör" türünü de içeren demokratik toplumsal hareketler, böyle bir perspektife merkez oluşturabilir. Hareketlerin kendileri, yeni kurumların hazır modellerini sunmazlar; ama örgütlenme ilkelerinin birçoğu, hiçbir uzlaşımsal kamu ya da parti kurumunun düşünemeyeceği bir halk katılımını gerçekleştirmenin, pratik ve teorik bilginin bir araya toplanmasının yollarını gösterir. Argümanım, toplumun tabanında paylaşılan bilginin, toplumsal bakımdan etkin ve adil bir toplum için esas olduğunu kabul ederek toplumsal dönüşümü "baş aşağı" bir yaklaşım temeline oturtur. Üstelik, tabandakiler, ekonomik ve toplumsal kararlara katılırsa, bu tür bir bilgiden ancak o zaman tamamen yararlanılabilir. Bu nedenle, demokratik yurttaş ve işçi hareketlerinin önemini, sırf bağımlı bir dördüncü kuvvet ya da siyasetçileri uyanık tutmanın bir yolu olarak değil de, yeni bir hükümet zihniyetinin temeli olarak vurguluyorum.

Bu yeni zihniyetin ve meydan okuduğu uzlaşımsal siyasal varsayımın potansiyel önemi, yerinde bir başlık olan "Batı'nın Balkanlar'daki Fiyaskosu" başlığı altında ortaya konuyor.[4] Övgüyle

4. Tony Barber'ın makalesi, *Independent on Sunday*, 30 Mayıs 1993.

karşılanan "yeni dünya düzeni"nin, Doğu Avrupa'da ilk sınanmasında Batı'nın gösterdiği başarısızlığın tam olarak açıklanması birçok düzeyde çözümlemeler gerektirecektir. Temel sorun, Batı'nın Balkanlar'la ilişkisinin, her zaman diğer politikacılar ve devletler arasında oluşuydu (olmayacak duaya amin demek olacağı için Batılı hükümetler bu nedenle suçlanamaz). Temsilciler, sadece savaş yanlılarıyla görüşmüşlerdir, asla savaş kurbanlarıyla ve kurbanlar arasındaki barış ve insan hakları örgütçüleriyle değil. Bu arabulucuların stratejik düşüncesi, devletleri ve toplumları şans tahtasındaki tek renkli taşlar gibi homojen görüyordu. İçteki ayrımlaşma ve oportünist, yabancı düşmanı siyasetçilere karşı bir halk muhalefetinin doğması bu kişilerin zihninde bir yer edinmişe benzemiyor. Batı diplomasisi, güç ilişkilerini yalnız askeri güç açısından görmekte; kuvvet kullanmanın meşruluğuna meydan okuyanların güçlendirilmesi olasılığını kavramamaktadır.

Başından beri böyle insanların sayısı çoktu: Belgrad'daki savaş karşıtı hareket, daimi Savaş-Karşıtları Merkezi ve Sivil Direniş Hareketi ile birlikte ilk savaş eylemleri sırasında ortaya çıktı; savaşa karşı 50.000 Sırp'ı sokağa döktü. Bir dilekçeyle 70.000 imza toplandı. Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te, cesur ve etkin bir alternatif basın, savaş karşıtı hareketlerin ve Balkanlar'ın her yerindeki barış gruplarının, ateş altında seslerini duyurmaya devam etmeleri için mücadele vermektedir.

1991'de Sırp barış ve muhalefet grupları, Helsinki Yurttaşlar Birliği'nin yardımıyla, AT arabulucularının da gözlemci olarak katılacakları ortak bir konferans planladılar. Onların umudu, tüm halkın kurban edilmesini önlemek amacıyla, AT arabulucularının ülke içinde olup biteni anlamalarını sağlamaktı. Helsinki Yurttaşlar Birliği'nin örgütleyicisi ve ikinci başkanı olan Sonja Licht, "Sırbistan'da Miloseviç'e karşı koyabilen güçler olduğunu göstermek ve onların bu muhalefete nasıl destek sağlayabileceklerini tartışmak istiyorduk," diyordu. Başlangıçta AT Başkanlığı cevap bile vermedi. Sonunda, bunun açıkça eleştirilmesinden sonra, AT'nin başka bir ülkenin işlerine karışamayacağı gerekçesiyle, konferansa katılmayı reddettiklerini yazdılar.

Aslında, AT bakanlarının Balkanlar'daki her hareketi, onları

bu toplumların içişlerine bulaştırmaktadır. Sorun, bunun şimdiye dek elde avuçta bulunan az sayıda bilgiye dayanarak ve Batı'nın kendi cehaletinin farkında olmaksızın yapılmasındadır. Önde gelen AT ve ABD arabulucuları, her hafta Belgrad'a uçmuşlar ama Savaşa Karşı Eylem Merkezi'ne veya muhalefet dergisi *Vreme*'nin bürolarına hiç uğramamışlardı.

1992'de, bütün Balkan cumhuriyetlerinden barış grupları, David Owen'ı görmek; 175 Balkan belediyesinin katıldığı bir konferanstan çıkan önerileri sunmak; ve güvenli bölgeler oluşturulması inisiyatifini desteklemek üzere Avrupa'nın her yerinden 250.000 insanın Owen'a kartpostal göndereceği bir kampanyayı izlemek üzere bir delegasyon gönderdiler. Owen'ın cevabı uzlaşımsal siyasete hâkim olan zihniyeti çok açık bir şekilde gözler önüne serdi. Owen cevabında, "Beni etkilemek için lobi yapmak istiyorsanız, bunu dostlarım veya siyasetçiler gibi hiçe sayamayacağım önemli kişiler aracılığıyla çok daha etkin olarak yapabilirdiniz," diyordu.[5]

Sol, bu her şeyi bildiğini sanma kibrinden kurtulamamıştır. Kitabın temalarından biri de hem öncü partinin, hem de sosyal demokratik devletin toplum mühendisliği varsayımlarını eleştiren yeni solun fikir ve uygulamalarının geri dönüşüdür. "Geri dönüş" diyorum; çünkü en azından İngiltere'de, serbest piyasacı sağ, bu özgürlükçü eleştirinin doğasından pek çok şeyi aşırmış ve tamamen farklı bir yöne çekmiştir.

Yetmişli yılların sonuna varıldığında, "devlet"in hatta hükümetin toplumsal ilerleme araçları olduğu fikri, çeşitli yönlerden gelen baskılar altında güvenilirliğini yitiriyordu. Bir yanda, başlıca ekonomik kararların uluslararasılaşması ile birlikte, makroekonomik yönetimin ulusal yetkilerinin aşınması gibi ekonomik baskılar vardı. Liberal devlete yüksek bir ahlâki zemin sağlamış evrensel hakları talep eden, dışlanmış toplumsal gruplardan gelen ısrarlı baskılar gibi kültürel ve politik karşı çıkışlar vardı. Mevcut devlet kurumlarının gücünü pekiştiren, ulusal kültür birliğini zayıflatan, alternatif bölgesel ve uluslararası kimliklerin gelişimi söz konusuydu. Diğer yandan, Doğu'da ve Batı'da, devlet ey-

5. Raporu, Helsinki Yurttaşlar Birliği, 7 Panska Street, Pragues adresinden edinebilirsiniz.

lemini, sosyalizmin bir ölçütü olarak öne süren sosyalizme özgü başarısızlıklar vardı. Sosyalizmin, devletin yönettiği bir değişim programı olarak yıpranmasında en önemli etkenler, bireysel ve kolektif hakların baskı altına alınması ve Sovyet blokundaki ekonomik durgunluktu. Ama Batı'da, refah devleti ile mutsuz günlük ilişkiler; ne zenginliği canlandırmayı ne de toplumsal ve ekolojik hedefleri gerçekleştirmeyi başarabilen devlet müdahalesi deneyimleri; komuta ekonomisinden Ulusal Yatırım Dairesi'ne uzanan bir sürekliliğin, başarısız toplum mühendisliğinin güvenilir bir biçimde yaratılabileceği anlamına geliyordu.

1970'lerin başında Edward Heath'ın Selsdon Man'dan geri çekilmesi ile kendisini aldatılmış hisseden yeni muhafazakâr sağ, savaş sonrası uzlaşmanın korporatist kurumlarına yönelik ideolojik saldırılarını yeniden başlatmak için beyin takımlarına kararlı bir dönüş yapmıştı. 1974-1979 İşçi Partisi Hükümeti, petrol krizinin ve canlanmanın sona ermesinin getirdiği ekonomik çöküntülerle tökezlerken Thatcher ve ekibi, hükümete karşı duyulan soğukluğu açıkça ifade edip kavrayabilecek bir düşünsel çerçeveye sahipti. Serbest piyasa yutturmacası kendinden emin bir biçimde yeniden olumlanarak, sosyalizm ve İşçi Partisi, savaş sonrası refah devletinin ve ekonomik yönetimin başarısızlıkları nedeniyle suçlandı. İşçi Partisi itibarını yitirmiş devletin partisi olmakla sorumlu tutuldu.

1970'ler boyunca, 1968'den sonra doğan yeni sol içinde, mevcut devlet kurumlarının halkın ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizliklerine ilişkin (daha eski kuşaklardan etkilenen[6]) pek çok eleştirel düşünce vardı. Ancak bunlar İşçi Partisi'nin yapısına nüfuz etmedi. Sonuç olarak ve kendilerine özgü düşünsel yaratıcılıklarında hiçbir pırıltı olmaksızın, İşçi Partisi liderlerinin kendilerini devlet sosyalizminin başarısızlıklarından uzak tutabilecekleri biricik koşullar yeni sağın ortaya attıklarıydı. İşçi Partisi bildirgeleri ve politikaları giderek, etkinlik ve başarı için serbest piyasa ölçütünün kabul edilmesiyle birlikte, refah devletinin en halkçı bölümlerinin geleneksel bir şekilde savunul-

6. 1956'dan bugüne kadar yeni solun gelişimi üzerine büyüleyici bir tartışma için Bkz. Robin Archer vd., *Out of Apathy: Voices from the New Left* (Londra, 1990).

masının inandırıcı olmayan bir karışımı halini aldı.

Hükümetin başarısızlıklarına karşı herhangi bir sol alternatifin çıkarılması, İşçi Partisi liderliğinin piyasaya yönelik öncelikleri kabul etmesine savunmacı bir tepki gösterme eğilimindeki parti sol kanadı sayesinde yoğunluk kazanmıştı. Solun içgüdüsel tutumu, geleneksel politikalarına sımsıkı sarılmaktı. 1970'lerde endüstriyel demokrasi üzerindeki çalışmaları ve tutarlı bir şekilde cumhuriyetçi bir anayasa lehine sürekli tavır alan Tony Benn ve Londra Büyükşehir Belediyesi'ni halka açan Ken Livingstone gibi istisnalar vardı. Ancak İşçi Partisi liderliği kendi saygınlığını göstermeye giderek daha çok düşkün bir hale geldiği için, parti içi çatışmanın kutuplaştırıcı mantığı arasında kalmış bu tür yaratıcı siyasetçiler bir üçüncü alan yaratmanın zorluğunu gördüler.

Sonuç, İngiliz siyasetinde, serbest piyasanınkine alternatif bir çerçeveyi savunan birkaç etkili sesin çıkmasıdır. Toplumsal kaygıların önceliği inanılarak ifade edilmediği gibi, bu önceliklerin gerçekleştirilebileceği, devlet ve devlet dışı demokratik kamu kurumlarının çeşitliliği üzerine açık bir tartışma da bulunmamaktadır.

Channel Four'un *Comment* adlı programında insanların nasıl "artık devleti kendi devletleri olarak görmediklerini" ifade eden Georgina adlı güzel sesli bir öğrenciyi dinledikten sonra benim için sorun netlik kazandı. "Onları, özel sektöre dönmeye teşvik etmek yerine, kamu sektörüne katılım için daha büyük bir alanı teşvik etmeliyiz," diyordu. Sözcüklere de, duygulara da öyle aşinaydım ki; 1960'ların sonlarında ve 1970'li yıllar boyunca radikal solun kullandığı cümlelerdi bunlar, ancak şimdi, eğitim sistemine piyasa mekanizmalarını (örneğin öğrenci kredileri) getirme yönündeki hükümet teklifini savunan, en güzel cicilerini giymiş muhafazakâr öğrencinin ağzından dökülüyorlardı. Bu konuşma, muhafazakâr hükümetin kamu sektörüne "seçenek" (bunu kaldırabileceklere) getirdiğini ilan eden duyurularda defalarca tekrarlandı. Bu, bana sahiden çoğulcu bir siyaset kültürünün yokluğunda (her şeyden önce, giderek merkezileşen siyasal bir parti olan Britanya İşçi Partisi, İngiltere'de solun politik olarak temsil edilmesi üzerinde her durumda bir tekele sahiptir) on beş, on, hatta beş yıl öncesinin katılımcı, anti-paternalist sosyalizm an-

layışına yönelik deneyimlerin nasıl unutulduğunu hatırlattı. Londra Büyükşehir Meclisi'nin ilga edilmesinden sonra, bu deneyimler, kamu önündeki siyasal tartışmalarda neredeyse görünmez oldular. Norman Tebbit, Livingstone'un Londra Büyükşehir Belediyesi hakkında açıkça, "Yeni, modern sosyalizmdir bu; onu öldürmeliyiz!" demişti. Ve bunu neredeyse başardılar da.

Yeni solun belleklerden silinmesini kolaylaştıran sorun, kâr amaçlı üretime alternatif gösteren çeşitli kampanyalar ve kooperatifler aracılığıyla; konut, sağlık, eğitim ve yerel yönetimde kamu kaynaklarının çeşitli demokratik ya da işbirliğine dayalı yönetim biçimlerini yaratma girişimlerinin ve sendikalardaki inisiyatiflerinin çok yerel ve özel kalmış olmasıydı. Bu deneyimlerden ilkeler çıkarılabilir ve genelleştirilebilir. Ancak çok kısa bir süreyle Büyükşehir Meclisi dışında, fikirleri daha geniş bir kamu alanı içinde deneyip geliştirecek ulusal bir siyasal tutum dürtüsü yoktu. 1968'in toplumsal dayanışma değerlerinin içindeki girişimci ruhu çekip ayıran Thatcherizm, onun özgürlükçülüğüne başarılı bir şekilde sahip çıktı.

Bu nedenle, Britanya'da sağın yeniden canlanmasıyla ilgili aynı fikirlerin cevaplanması bağlamında, yeni solun gerçekleştirdiği temel yeniliklerin bir kısmına geri dönmek gerekir. Bu geri dönüşün, kendine güveni yeniden kazanmasında sola yardımcı olacağını umuyorum. Bu, insanların ellerine bir program ya da her sabah onları uyandıracak bir slogan tutuşturmayacaktır. Ama sosyalist değerlerin etkin ve bütünsel olarak izlenebileceği araçları ve kurumları yeniden düşünmenin bazı yöntemlerini –ki bunlar, uygulamada sınırlı ve özbilinçsiz bir şekilde zaten denenmişti– sağlayabilir.

Sonuç olarak kitapla amaçladığım şey siyasi nitelik taşır. Bu amaçlarımı gerçekleştirme araçlarım, doğruya sadece yaklaşabileceğimi bilmeme rağmen, doğruyu yakalamak için sürekli çabalamaları anlamında akademiktir. Argümanın nasıl sonuçlanacağından tam da emin olmadan, neo-liberal sağın belirli temalarına karşı, Batı'daki yeni solun pratiğinden gelen bazı fikirleri test etmeye başladım. Bu nedenle, kitap gerçekten de bir

yüksek sesle düşünme oldu. *Atladığım noktaların* ve tartışmalı iddiaların, başkalarını da aynı şeyi yapmaya teşvik edeceğini umuyorum.

TEŞEKKÜR

Bu kitabı hem yazar hem de okuyucu için katlanabilir kılmaya çalışırken, argümanın, yukarıda ortaya koymuş olduğum zemini kaplamak için gereken birçok yolundan sadece bir tanesini izledim. Bilgi siyasetine ilişkin olan bu argümanı, kitabın ilk kısmında açıklıyorum. Salt taslağını çizdiğim bu yol ayrıntılı bir şekilde çözümlenmeyi bekliyor. Yine de kitap, birçok dostumun ve çalışma arkadaşımın inanılmaz bir biçimde yardım ettiği ve sabır gösterdiği devasa bir çabanın ürünü olarak görünüyor. En çok sabır gösterenler ve yardımcı olanlar, Huw Beynon, Peter Halfpenny ve bu kitabı yazmak için Simon burslusu olarak bir yıllığına gidip, ABD ile kıtadaki birkaç geçici ziyaretim dışında, üç yılı aşkın süre yasal olarak işgal ettiğim Manchester Üniversitesi Sosyoloji Bölümü idi. Kitapta, Manchester gibi kozmopolit bir bölge başkentinin ağırlayabileceği çok sayıda, birbiriyle örtüşen, eleştirel, entelektüel ve politik topluluktan yararlandım. Sosyal Bilimler Fakültesi'ne bağlı, Uluslararası Emek Araştırmaları Merkezi'nde çalışan herkese, özellikle de yararlı tartışmaları nedeniyle Huw Beynon, Diane Elson, David Howell, Paul Keleman, Jamie Peck ve Linda Shaw'a teşekkür etmek istiyorum. İlerleyen çalışma üzerindeki yorumları ve dostlukları nedeniyle üniversitenin diğer üyelerine de özellikle, Brian Doherty, Norman Geras, Daryl Glazier, Simon Miller, David Morgan, Sue Scott, Teodor Sharion, Rachel Thomson, Mike Waller, Elena Liven, Pat Devine ve Ursula Vogel'e ayrıca müteşekkirim. Olanaklarından yararlandığım ve çalışma sürecimde çok dostça davrandıkları için Sosyoloji Bölümü Sekreteri Helen Brown'a ve bölümün diğer sekreterlerine; Bilgisayar Eğitim Semineri'nden Peter Blore'a da teşekkür borçluyum. Manchester'daki yıllarımın orada kalmama karar verebilecek ölçüde iyi geçmesine yardım ettikleri; daimi argümanları, eleştirileri ve destekleri nedeniyle Di Parkin, Su Mad-

dock, Annandi Ramamurthy, Tariq Mahommed Ali ve Neil Swannick'e de teşekkür etmek istiyorum.

Kitap üzerinde çalışırken, üç kurum ve bir grup insan daha, destek, konukseverlik ve verimli bir entelektüel ortam sağladı. 1991'de üç ay için Los Angeles, California Üniversitesi Toplumsal Teori ve Karşılaştırmalı Tarih Merkezi'nde konuk araştırmacı olarak çalıştım. Merkezin müdürü Bob Brenner'e, merkezin bilge ve kibar idarecisi Tom Mertes'e, Carolyn Eickner'a, Perry Anderson'a, Carole ve Roy Pateman'a, Ellen Dubois'ya, Ruth Milkman, Mike Davis'e ve tartışmaları ve konukseverlikleri için lisansüstü sınıfının tüm öğrencilerine ve cesaret verici bir asistan olan Philp Monihan'a müteşekkirim. Transnational Institute, özellikle Batı Avrupa'daki yeşil partiler ve yeni sol üzerindeki çalışmamın ilk aşamasında beni cesaretlendirdi ve mali destek sağladı. Enstitüdekiler, daha sonra, oldukça umut yüklü bir biçimde "Avrupa'da Yeni Demokrasi Biçimleri" adı verilen, Doğu ve Batı'dan toplumsal hareket eylemcilerinin katıldığı bir seminerle de yardımcı oldular. 1989'un aralık ayında gerçekleşti bu. Kate Thompson, kitabın sonunda bulunan Uluslararası Yeni Sol Şebekeleri Rehberi'nin derlenmesine yardım etti. Destekleri ve yardımları için özellikle John Cavanagh, Diane De Veigh, Richard Healey, Joel Rocamero, Cora ve Peter Weiss ve Laurian Zwart'a; ve daha genelde, yarattıkları uluslararası tartışma merkezi için TNI/Siyaset Araştırmaları Enstitüsü 'ailesi'ne teşekkür etmek istiyorum.

Kitabı bitirirken, Madison, Wisconsin Üniversitesi Konukevi'nde geçirdiğim bir dönem yararlı oldu benim için. Konukseverlikleri ve tartışmaları nedeniyle Allan Hunter, Laura McAnnaney, Linda Gordan, Harry Brighouse, Vincent Tucker, Boas Dos Santos, Andy Levine ve Erik Olin Wright'a teşekkür ediyorum. Kitap ilerledikçe, özellikle, birkaç yaratıcısı ve kurucusu gibi sonraki bölümlerde kendisini gösterecek olan Helsinki Yurttaşlar Birliği'nin çalışmaları aracılığıyla kıta üzerindeki ilgim Doğu'ya kaydı. Doğu ve Batı arasındaki bu yurttaşlık şebekesiyle ilgilenmem için beni ikna eden Mary Kaldor'a bilhassa teşekkür etmeliyim. Onun çalışmaları ve örneğinin, bu kitabın yazılmasında hayati bir etkisi olmuştur. Onun aracılığıyla, beni esin-

lendirmemiş ve Batılı dar görüşlülüğüme karşı çıkmamış olsalardı, kitabın ortaya çıkmayabileceği başka birçok kişiyle – Judith Kiss, Hannah Klemescova, Istvan Rev, Sonja Licht, Jan Kavan, Radha Kumar, Tadeusz Kowalik– tanıştım.

Nihayet, yukarıda belirttiklerime ek olarak, beni "imlâ kılavuzunu" daha düzenli kullanmaya zorlamış olsalar da telefon rehberi kalınlığındaki elyazmalarını teslim alan ve dağınık günlük konuşmaları güç bela tamamlayan sayısız dosta da teşekkür etmek isterim. Michael Barratt Brown, Neil Belton ve Julian Gowan daha baştan çok yararlı eleştirilerde bulundu. Sosyalist Cemiyeti'nden dost ve yoldaşlarım Michael Safier ve Richard Kuper de birkaç taslağa sabırlı, yararlı yanıtlar verdiler. Zdenek Kavan ve Laslo Andor, daha sonraki taslak üzerinde detaylı yorumlar yaptılar. Anthony Arblaster, Irene Bruegel, Cynthia Cockburn, Martin Baldwin Edwards, Nick Clegg, Peter Gowan, Joost Lagendijk, John Lambert, Colin Lindsay, Stephen Marks, Frieder Otto Wolf, William Outhwaite, Andy Roberts, John Palmer, Steven Quilly ve Kate Soper, taslağı yazma sürecinin birkaç aşamasında yararlı yorumlar yaptılar. Kitapta nelerden yararlandıysam onlara çok şey borçluyum. Zekice öğütleri için Anne MacDermid'e ve beni, kendi eserimin yayına hazırlanmasını üstlenmeye zorlayan Denise Searle'e teşekkür etmek isterim.

Bu kitap için araştırmalarım boyunca, sadece saatlerce süren söyleşileri kabul etmekle kalmayıp, ayrıca kalacak yer de sağlayan birçok insan oldu. İzleyen anlatı ve argümanlardaki enformasyonlar ve fikirleri için; ama ayrıca tüm kişisel nezaketleri nedeniyle teşekkür etmek istiyorum onlara.

İkimizin de aslında karşılayamayacağı sayısız uzun telefon görüşmeleriyle Sheila Rowbotham, yeni bir solun varlığı için sürekli bir güven kaynağı ve hatırlatıcısı oldu. Robin Blackburn ve Andrew Gamble, Hayek'i okumam için beni teşvik ettiler. Robin Murray, Mike Rustin, Maureen MacIntosh, Vella Pilley, Doreen Massey, John ve Joan Bohanna, Anthony Barnett, Jean McCrindle, Marion Kosack, Ralph Miliband, Lynne Segal, Dave Cook ve Richard Wainwright ile yaptığım düzenli tartışmalar, argümanlarımı daha geniş bir tartışma zeminine oturtmama yardım etti. Simon Prosser, harika bir destek veren editör ve Cameron Laux, ola-

ğanüstü anlayışlı ve sabırlı bir düzeltmendi; Sally Parson ile Kate Howard, kitabın pazarlanmasında ve tanıtılmasında büyük bir enerjiyle çalıştı. Hepsine yardımları nedeniyle çok müteşekkirim. Başka şeyler arasında, her şeyden önce, 4. bölümdeki argümanları geliştirecek eleştirel gerçeklik siyaseti üzerine birlikte bir kitap yazmaya niyetli olduğum Roy Bhaskar'a herkesten çok teşekkür ediyorum. Bugün için, kitabı satırı satırına okuyup tartışma arzusunu sürekli duyduğu için ona müteşekkirim. Ancak bundan sonra okuyacaklarınızdan bir tek ben sorumluyum.

Nihayet, *Socialist/Red Pepper*, Frontline Yayınevi, Charter 88, Sosyalist Cemiyet ve Sosyalist Hareket'teki herkesten, birçok sevgili dost ve arkadaşlarımdan onları ihmal ettiğim için özür diliyorum.

Hilary Wainwright
Manchester
Mayıs 1993

ARGÜMANLAR: YENİ BİR SOL VE BİLGİNİN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ

Ne zaman Doğu Avrupa'daki dönüşümler hakkında bir şeyler okusak, kendimizi Doğu'nun Batı'ya katılmaya can attığı bir süreci okuyor buluruz. Batı'nın kendisi değişikliklerden etkilenmemiş gibi görünüyor; halinden memnun ancak şimdi Doğu Avrupa'daki devrim sonrası karışıklıkların, Batı'nın istikrarsız bir biçimde de olsa yolunda giden huzurunu bozabileceği şeklindeki belirli bir kaygı ortaya çıkıyor.

Önceden kestirilemeyen bir değişimin uyarıcıları, Batı'da yavaş yavaş, bazen de farkına varılamaz biçimde etkilerini göstermektedir. Elbette bunların sol düşünce ve pratikte yol açacağı sonuçlar, hemen ortaya çıkmış değiller. Birçok Batılı sosyalist, başlangıçta, kıtanın orta ve doğu kesimlerindeki fırtınalı olay-

lardan kendi politik inançlarının etkilenmeyeceğini –hatta doğrulanabileceğini– düşünmüştü. Öteden beri, bu ülkelerdeki rejimlerin sosyalizmle çok az ortak yanı olduğuna veya hiçbir ortak yanlarının bulunmadığına ve bürokratik parti seçkinlerinin kendi çıkarları için sosyalizmin adını ve tarihini çarpıttıklarına inanmışlardı. Bu Batılı yeni solcular –çevreci, feminist, özgürlükçü veya Troçkist akımlardan sosyalistler– kendi hareketlerinde ve marjinalleşmiş geleneklerin gizli tarihlerinde, halkın kendi emeğinin sonuçları üzerinde denetim sahibi olabileceği tamamen farklı demokratik düzenlemeleri yaşamış olduklarına inanıyorlardı.

Elbette benim tepkim de böyle olmuştu. Elinizdeki kitabı, parlamento dışı temelinden, devletle bir tür bağlantı kurmaya (örneğin, Londra Büyükşehir Belediyesi [Greater London Council] gibi bir belediye kurumunu idare etmek veya Alman Yeşilleri gibi yeni bir parti kurmak) geçen Batı yeni solunun, yeni demokratik biçimler yaratmış olup olmadığını araştıran bir kitap olmasını hayal ederek 1989 sonbaharında yazmaya koyuldum. Bir üniversite yurdunun televizyon odasındaki koltuğumdan Leipzig, Prag ve en sonunda Bükreş sokaklarındaki göstericilere alkış tuttum. Berlin Duvarı'nın yıkılışına yakın yıllarda, Doğulu muhaliflerin yazılarını okuduğumda, bunların önemli bir kısmının, Duvar'ın Batı yakasında Soğuk Savaş'a karşı çıkan hareketlerinkine çok benzeyen kavramlara, çok değişik yollardan ve çoğunlukla farklı ve yeni bir dil kullanarak ulaştıklarını gördüm.

Bu açıdan en dikkate değer olanları, Charter 77'den Jaroslav Sabota ve Vaclav Havel ile Macar muhalifi Georg Konrad gibi Sovyet blokundaki rejimlere sadece saldırmakla ve onları hicvetmekle kalmayan, bizzat blok siyasetinin kendisini de sorgulayanların yazılarıydı.[1] Askeri bloklara her iki yandan da saldıran bağımsız barış hareketleri, ortak amaçlarını, demokrasi ve insan haklarından ayrılamaz bir biçimde tanımlamışlardı. Bu barış tanımı, Sovyet "barış" retoriğinin boş olduğunu gözler önüne serdi. Ayrıca, demokrasinin, Batı'nın Soğuk Savaş'taki silah de-

1. Bkz. Havel'in muhalefet denemeleri derlemesi, *Living in Truth* (Londra, 1986), özellikle "The Power of the Powerless" ve "An Anatomy of Reticence"; *Voices from Praque* 'da (Londra, 1981) Jaroslav Sabota'nın E. P. Thompson ile yazışması; George Konrad'ın *Anti-Politics*'i (Londra, 1984).

polarıyla yan yana yaşayan parlamenter kurumlardan daha güçlü bir şey olarak anlaşılmasını da gerekli kıldı. Devletten özerk bir kamu etkinliğinin, bazı Doğu Avrupalı muhaliflerin yazılarında vurgulanmasıyla, daha ileri bir aşinalık duygusu da uyandı. Bu, Batı'daki sol hareketlerin, kadın özgürlüğü hareketinin, siyah örgütlerin ve radikal işyeri temsilcileri hareketinin, söz gelimi hem devletten, hem şirket yönetiminden aynı şekilde özerk olmaktaki ısrarını yansıtıyordu. Üstelik, Vaclav Havel'in "hakikati yaşamak" fikri, Batılı feministlerin "kişisel olan siyasaldır" sloganının ardında yatan düşüncelerden biri olan, kişinin ilkeli olmasına duyulan arzunun siyasal önemini ifade eder gibiydi.

Kitabımın, Batı'daki yeni demokratik biçimlerin geçerliliğini yorumlayan Doğu Avrupalı muhaliflerle diyaloğa ayrılan bir bölümle sona erebileceğini düşünmüştüm.[2] Ayrıca, bu muhaliflerin Batı'nın özgürlükçü yeni solunun fikirlerine karşı çıkmaktan çok doğrulama eğilimi taşıyacağını da düşünüyordum.

Prag'daki Kasım gösterileri sırasında, Yurttaşlar Forumu bürosunda çalışan öğrencilerle ilk karşılaşmalarım yeniden düşünmeme yol açtı. Bunları ve benzer türdeki diğer karşılaşmalarımı, kitabın 1. bölümünde anlatıyorum. Karşımda, sokaklarda ve fabrikalarda seferber olan ve serbest piyasa felsefesine derin bir inanç beslediklerini ifade ederek demokratik "yurttaş inisiyatifleri"nin sürekli önemine tutkuyla inanan bir yurttaş hareketinin örgütçüleri duruyordu. Belirli, pragmatik ve ekonomik reçetelerin cazibesine kapılmaları değildi söz konusu olan. Onları cezbeden, neo-liberalizmin ahlâki ve felsefi anlayışları ve en önemlisi de her şeyi bildiğini iddia eden devlet ve partiye karşı çıkışıydı.

Doğu Avrupa'da yeniden doğan serbest piyasacıların birçok türüne rastlanır. *Nomenklatura'nın* çoğu üyesi, görevde kalmak veya yeni açılımlardan yararlanmak için ideolojik ustalarını değiştirivermişlerdir. Doğu Avrupa'da serbest piyasa dilinin yaygınlaşmasının ardında yatan kesinlikle budur: Sovyetler'in benzer şekilde yanıltıcı olan "barış, dostluk, kardeşlik" retoriğinin yerini

2. Bu diyaloğu araştırmak için Amsterdam'daki Transnational Institute ile birlikte bir haftasonu semineri düzenledim. Seminer notları, ***After the Wall: Social Movements and Democratic Politics in the New Europe*** (TNI, 1991). 5.95 £'ne Frontline Books, 1 Newton Street, Piccadilly, Manchester 1'den temin edilebilir.

alan yeni bir evet-efendimci kod. Ancak, tutunacak bir dalları olmayan ve iktidara temkinli bir tavırla yaklaşan eski genç muhalifler arasında, yeraltı basınından Hayek'i okumanın ve Radio Free Europe'da ve Voice of America'da Thatcher'ı ve Ronald Reagan'ı dinlemenin meşruluğunun hâlâ daha neden sürdüğünü açıklamıyor bu.

Serbest piyasacı fikirlerin benimsenmesinde bir istikrarsızlığın yattığı doğrudur. ABD'nin ve özellikle de Batı'nın, bu fikirlerle gerekçelendirilen politikalarının yarattığı büyük ölçüde yıkıcı toplumsal sonuçlar, huzursuzluğun yanı sıra kuşku ve tartışmayı da alevlendirmiştir. Ama Orta ve Doğu Avrupa'nın mevcut siyasal koşullarında, böyle bir tartışmanın yürütülebileceği kamusal alan son derece az. Üstelik, eşitlikçi ve demokratik değerlere yönelik ne tür bir kamusal tartışmanın olacağını gösteren kesin bir mantık da bulunmamaktadır. Bu sorunun, sadece halkın, Batı'nın iyi finanse edilmiş Soğuk Savaş propagandasının ardında yatan yanlışlığı görüp bu değerler üzerinde inşa edilen bir ekonomi politiğin iticiliğinin ve olanaksızlığının farkına varmasıyla ilgili bir sorun olduğunu varsaymak olurdu. Siyasal kültür probleminin kökleri propagandadan daha derine uzanmaktadır. Yüzeyde, sözcük kullanımıyla ilgili bir problem var: Batılı solcuların kendi alternatiflerini betimledikleri "sosyalist", "kolektif", "kamuca desteklenen", hatta "işbirliğine yatkın" ve "sosyal" gibi kelimelerin çoğu, Doğu Avrupa'da bu Batılı solcuların ilkelerini paylaşanların birçoğu için lanetlidir. Bunun ardında kavramların içinin boş olması yatar: Düşünce ve ifadede çoğulculuk olmayınca, bu kelimeler, eski rejimin nefret edilen gerçekliklerinin çağrıştırdıkları dışında bir anlam taşımaz ve hiçbir kavram içermezler. Çoğu kişi, özellikle de gençler için, daha önce olup bitenlerin basit karşıtlarından başka kavramsal alternatif bulunmamaktadır. Bu sefalet, sadece tartışma yokluğunun ve ifade özgürlüğünün bastırılmasının değil, ayrıca ulusal ve uluslararası tarihin çarpıtılmasının ve seyahat ve haberleşmeye konan kısıtlamaların da sonucudur. Çok az kişi, yine özellikle gençler, bu tür alternatiflerden herhangi birini yaşama fırsatını bulmuştu.[3]

3. Halklar kendi ülkelerinin tarihlerini keşfettikçe –bu tür alternatiflerin tehlikeli bir biçimde var oldukları birçok durumda (örneğin, Rusya, Çekoslovakya ve Ma-

Eşitlikçi ve demokratik solun elindeyse alternatifler mevcuttur. Ne var ki, anladığım kadarıyla, bunların serbest piyasacı sağın modern cazibesine doğrudan karşı çıkabilecek bir biçimde teorileştirilmeleri gerekmektedir. 1940'ların sonu ve 1950'lerin ortasında Barbara Wootton'ın ve daha dolaylı olarak, Anthony Crosland'ın, Hayek'in neo-liberalizmine verdikleri cevaplar bu amaca yeterince hizmet etmiyorlar.[4] Özellikle Wootton, Hayek'in devletin piyasaya tüm müdahalelerinin totalitarizme yönelik bir eğilimi içerdiği korkusunun, parlamenter demokrasi ve özel sektörün varlığı durumunda, nasıl temelsiz olduğunu göstererek karma bir ekonomideki devlet planlamasını örnek veriyor. Ama her ikisi de bir biçimde, kendileri gibi insanların iyilcil uzmanlıklarına ve adil kararlarına aşırı bir inanç beslememizi bekliyor.

2. bölümde, özellikle Doğu'da; ama ayrıca Batı'nın bazı yerlerinde, Hayek'in yeniden gündeme gelme becerisi üzerinde düşünüyorum. Bu beceriye bir açıklama getirme arayışım, Hayek'in –devletin piyasaya müdahalesi açısından anladığı– sosyalizme karşı argümanlarını ilk kez geliştirdiği, 1920'li ve 30'lu yılların Viyana'sının *Privatseminar*'larında liberaller ve sosyalistler arasındaki entelektüel tartışmalara dönmemi gerekli kıldı. Hayek'in direncinin, onun bilgi teorisinde; geçerli tüm toplumsal ve ekonomik bilgilerin ilke olarak merkezileştirilebileceği varsayımına karşı çıkmasında yattığını öne sürüyorum. Ona göre tüm "sosyalist" devlet mühendisliği biçimlerinin ardında yatan bu varsayımdır. Hayek'in argümanı, günlük pratik bilginin, onun deyimiyle, "zaman ve durum" bilgisinin ayırt edici öneminin gösterilmesine dayalıydı. Ayrıca argümanında, bu bilginin eşsiz bir biçimde bireysel bir karakter taşıdığı önermesi merkezi bir yer tutuyordu.

Hayek'in bilginin ekonomik kullanımları hakkında ilk yapıtını okurken ürkütücü bir aşinalık duygusu uyandı bende. Bilgi hak-

---

caristan'da)– ve neo-liberal beyin takımlarının sınırlı çevrelerinin ötesindeki Batılılar yeniden inşa süreçlerine katıldıkça, bu ülkeden ülkeye farklılık göstermekte ve yavaş yavaş değişmektedir.

4. Barbara Wootton, *Freedom Under Planning* (Londra, 1947) ve Anthony Crosland, *The Future of Socialism*, gözden geçirilmiş basım (Londra, 1963).

kında, radikal sendika temsilcileri arasında, ilk kadın özgürlüğü hareketinin bilinçlendirme gruplarında ve eleştirel sosyalist filozoflarda rastlamış olduğum şekilde yazan, General Pinochet Şili'sinin gurusu ve Margaret Thatcher'ın manevi hocası olan, önde gelen bir sağcı duruyordu karşımda. Geleneksel iktisatçıların göz ardı ettiği zımni beceri ve yeteneklere, o "bildiğimiz ama söyleyemediğimiz şeylere" inanç besleyen veya "genel kuralların bilgisi anlamında bilimsel denemeyecek, belirli zaman ve durum bilgisinin çok önemli ama örgütlenmemiş bir bilgi bütününün" önemine işaret eden sağcı bir filozoftu karşımdaki.[5]

Hayek, toplum mühendisliğinin, hayırsever bir devletin halkın ihtiyaç ve çıkarlarını bilebileceği şeklindeki varsayımına karşı çıkışını, ekonomik bilginin sadece –Hayek'in istatistiksel düzenliliklerden genelleştirildiğini düşündüğü– bilimsel yasalardan ibaret olmadığı şeklindeki anlayışına oturttu. Ekonomik bilginin çok önemli bir miktarının, kısa ömürlü, pratik ve genellikle zımni olduğunun farkına vardı. Hayek, bilimsel bilginin aksine, bu tür bilginin ilke olarak bile merkezileştirilemeyeceğini; ama yine de sonuç olarak, daha az geçerli ve yaşamsal olmadığını öne sürdü. Bilimsel ve kamusal insan bilgisinin sınırları hakkındaki bu anlayıştan, bireylerin kendi eylemlerinin toplumsal sonuçlarını asla bilemeyecekleri sonucunu çıkardı. Hayek'e göre bireyler, dünyaya toplumsal açıdan gözleri bağlı bir biçimde adım atarlar. Eğer bireysel ve kolektif olarak kendi eylemlerinin toplumsal sonuçlarını düzenlemeye kalkışırlarsa, başkalarının özgürlüğüne tecavüz ederler. Tepeden inme ekonominin, ona göre kaçınılmaz diktatoryal düzenine yegâne alternatif, üreticiler ve tüketiciler arasında düzenlenmemiş piyasanın fiyat mekanizmalarının yol açtığı kendiliğinden koordinasyondur.

Kitabın 2. bölümü, bu argümanın mantığını ve şu anda Orta ve Doğu Avrupa'da etkili olan siyasal gündemlerin çoğuna yansıma tarzını araştırıyor. Hayek'in bilgi teorisinin ve serbest piyasayı temize çıkarmasının temel dayanaklarının, insan bilgisinin sınırlarını dogmatik ve bireyci bir biçimde yorumlaması ve bilginin (eksik bir ürün de olsa) toplumsal bir ürün olduğunu inkâr etmesi

5. *Individualism and Economic Order* (Londra, 1949), "The Use of Knowledge in Society."

nedeniyle çürük olduklarını göstermeye devam ediyorum. Hayek'in argümanının ekseni, bir bireyin "kendi küçük çemberinin ötesinde" bilgi sahibi olabileceğinin ve bilgiye katılabileceğinin inkârıdır. Onun insan bilgisinin sınırlarını kabul edişini, insan faaliyetinden doğan sonuçların rastlantısal olduğu ve ne tür bir toplumsal düzen –bilhassa serbest piyasa– var olursa olsun, bunun müdahale edilmemesi gereken evrimci bir sürecin ürünü olduğu şeklinde vardığı sonuçlara bağlayan bu inkârdır. Hayek, sonuç olarak özel piyasanın, belirli toplumsal çıkar gruplarından (örneğin sendikalardan) ve kısa vadeli seçim baskılarından korunması için güçlü bir devleti salık verir.

İnsan bilgisinin bireysel karakter taşıdığı şeklindeki bu görüş Doğu Avrupa'da şahsi bir sürgün yaşamına zorlanmış olanlar için durumun ta kendisidir. Ama özgürlükçü çıkış noktasına rağmen, Hayek'i insan yaratıcılığının karşısında düzenden –ve nihayet bu düzeni korumak için de güçlü bir devletten– yana çıkmaya iten bu bilgi anlayışıdır. Bu mantık, Orta ve Doğu Avrupa'nın ekonomi bakanlıklarındaki Hayek izleyicilerinin davranışlarında belirgindir.[6]

Balkanlar'daki savaşın, kıta çapında artan işsizliğin, büyüyen ekonomik bölünmelerin ve Doğu ve Batı Avrupa'da ırkçılığın yükselişinin karşısında, bilgi teorileri son derece soyut görülebilir. Gelgelelim, Hayek'i okumam, içlerinde aktif olarak bulunduğum sol hareketlerin –özellikle de 1968 öğrenci hareketi, kadın hareketleri, radikal işyeri temsilcileri hareketlerinin– önceden önemini yeterince kavrayamadığım bir boyutunu fark etmemi sağladı. Bunun, solun yeni temellerine katkıda bulunacağını öne sürüyorum. Siyasal yelpazedeki profesyonel siyasetçilerin başarısız oldukları durumlarda, bu boyut, pratik bilginin toplumsallaştığı, teorik anlayışın irdelendiği ve değişimin kısmen bilgili, kolektif faillerinin oluşturulduğu araçlar olarak sivil demokratik örgütlerin, işyerlerinde, topluluklarda ve uluslararası ilişkilerdeki önemini artırıyor.

Pratikte bu Batılı hareketler, devletin ve şirketlerin her şeyi bilen otoritelerine isyan ediyor, kendi örgütlenme ve düşünce

6. Bkz. 2. bölüm.

tarzlarında gündelik anlayışın toplumsallaştırılmasına değer veriyor ve gündelik anlayışın içyüzünü teorik bilgininkiler ile birleştiriyor ve deniyorlardı. Sözgelimi, öğrenci hareketi ve Vietnam Savaşı karşıtı hareket, Batı'nın (ve Doğu'nun) askeri, endüstriyel ve siyasal seçkinlerinin, bilimsel bilginin, sadece fizik için değil, toplum için de ileriyi gösterebileceğine olan güvenlerine meydan okuyordu.

Doğu'da ve Batı'da, devlet eyleminin çok farklı biçimlerde şekillenmesinde etkili olan bilim kavramı, olayların veya olguların düzenli bağlaşımlarını betimleyecek genel yasalar formüle etmek isteyen doğa bilimleri modeline dayalıydı. Doğa bilimlerinin olduğu kadar, toplum bilimlerinin de belirli kestirimlerde bulunabileceği ve genellemeler keşfedildikçe daha da kusursuz bir bilgi edinilebileceği düşünülen öncülleri sağladı bu. Tarihsel olarak, 18. yüzyılın Aydınlanma Çağı'nda tıbbi, fiziksel ve toplumsal eylemine temel oluşturacak şekilde dini inanç ve hurafelerin etkisini ortadan kaldıran, ilerici bir etkisi vardı bu pozitivist modelin. Ancak, bu model, bilimsel üretim, manipülasyon ve denetime ve bilimin ahlâki, toplumsal ve düşünsel açıdan ilerleme yeteneğine duyulan aşırı iyimser bir inancı destekler hale geldi.[7] Toplumun incelenmesi ve reformuna uygulandığında, genel (pozitivist terimle, "bilimsel") yasaların, bilginin tek, geçerli biçimi olduğunu varsayıyordu. Bu da sanki toplumsal reform süreçleri için bir mühendislik modeline işaret ediyordu.

Gerek biçimsel demokrasinin kısıtlamalarını dikkate alan teknisyenlerin, gerekse daha baskıcı karakterde kişilerin uyguladığı toplum mühendisliğinin sorunu, bilinçli toplumsal değişimi hedeflemesi değildir. Toplum mühendisliği, daha çok, ister sosyal demokrat bir devlet, isterse Leninist bir parti olsun, toplumsal değişimin en etkili teknisyenlerinin topluma dışarıdan etki yaptıklarını varsayar; tıpkı toplumbilimcinin, pozitivist bir model üzerinde, toplumsal ilişkilere, onları bağlayan süreçlere ve in-

7. Bu, aynı zamanda, doğaya araçsal bir yaklaşımın temeliydi: Doğal dünyaya, sanki insan amaçları için manipüle edilecek cansız nesnelerden oluşmuş ve kendi edimlerinden ürkmezmiş gibi yaklaşılmaktaydı. Bkz. Ted Benton, *Natural Relations* (Londra, 1993) ve baskıdaki Kate Soper, *The Idea of Nature* (Oxford, 1994).

celeme konusuna dair herhangi bir özbilince sahip olmaksızın dışarıdan analizde bulunduğu gibi. Toplum, çeşitli ölçülerde, malzeme ya da hammadde olarak anlaşılıyordu. Sosyal reformcunun elindeki devlet ya da devrimci partinin idare ettiği yeni devlet, malzemeyi dönüştürmek için siyasal makineleri işleten mühendislerdi. Belirli koşullarda malzemenin tekrarlanan davranış kalıplarına ilişkin geçmişte yapılan gözlemlere dayalı, malzemenin bilimsel bir kavrayışı sandıkları şey yönlendiriyordu onları.

1960'ların sonlarındaki öğrenci ve işçi hareketleri ve hatta daha çok onları izleyen hareketler –bilhassa kadın, yeşiller ve barış hareketleri– bu metodolojiye çeşitli yönlerden üstü kapalı olarak karşı çıktılar. Bilimin, kaçınılmaz olarak ilerici bir karakter taşımasını ve uygulamalarını sorguladılar. Ayrıca, kendi pratiklerinde ve bir ölçüde teorilerinde, hem pratik/zımni bilgiye değer verdiler hem de gündelik ve teorik, tüm bilgi biçimlerinin toplumsal karakterini sergilediler. Bilimsel yasaların üstünlüğünü reddetmeleriyle Hayek'in put kırıcılığı arasında bazı benzerlikler vardı: "Bugün", diye yazıyordu Hayek 1940'larda, "bilimsel bilginin tüm bilginin toplamı olmadığını ileri sürmek neredeyse sapkınlık sayılıyor."[8] Yine de Hayek, bilginin pratik ve zımni karakterine ilişkin analizinden, onun zorunlu ve eşsiz biçimde bireysel nitelikte olduğu sonucuna vardı. Tersine, yeni hareketlerin eylemleri, pratik bilginin, her şeyi bildiğini varsaymadan, toplumsal değişimi yaratan bir araç olarak bilinçli bir biçimde paylaşıldığı ve toplumsal olarak inşa edildiği alanı gösterirler. Kuşkusuz, bilginin demokratikleşmesi ve paylaşılması mücadelesi sırasında, zaman zaman, pratik ve gündelik bilginin idealleştirildiği de olmuştur. Ama son zamanlardaki sol hareketlerin süregelen inisiyatiflerinin çoğu, toplumsal değişimlerin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin daha yeterli bir anlayışa ulaşma konusunda teorik ve pratik bilgilerin, her birisinin taşıdığı temel önemi dikkate alan yeni bileşim tarzlarına da önayak olmuşlardır.

Bu hareketlerin, yeni bir bilgi anlayışını geçmişte uyguladıklarını ve hâlâ az çok uyguluyor olduklarını ileri sürüyorum. Özellikle feminist yazarlar, bilimin tutarlı karşı-

8. "The Use of Knowledge in Society", s. 80.

yorumlarını formüle etmişlerse de her zaman tutarlı değildir bu bilgi anlayışı.[9] İşçi hareketinin, 1960'lı yılların sonlarından itibaren siyasetin radikalleşmesinden etkilenen kısmı dahil, son zamanların radikal hareketlerinin hepsinin pratiğinde, siyasal açıdan incelenmesi ya da geri kazanılması gerektiğine inandığım belirli temalar var. Bu pratiğin işaret ettiği yeni bilim anlayışı, deneyim ve teoriyi, duygu ve aklı karşılıklı bir ilişki içinde görür; bu karşılıklılık, sabit bir doğrulama veya yanlışlama momentinden ziyade, bir süreç olarak ortaya çıkar. Deneyim, genel yasaları doğrulayan veya yanlışlayan gerçekleri üretmekten çok, yarattıkları olguların veya olayların aracılığı olmaksızın gözlemlenemeyen önemli yapı ve ilişkilere dair ipuçları verir. Bu tür yapıların kesin karakteri, sadece yarattıkları olayların ve olguların deneyiminin ayrıntılarına, tekrarları kadar çeşitliliklerine de dikkat edilerek anlaşılabilir. Üstelik duygular, deneyimin etkili bir şekilde yorumlanmasında bir yetersizlik belirtisi olabilirler; yine de, duyguların sonuç vermesi için, bu kuşkunun diğer teorik yorumların değerlendirilmesine ve gerekirse yeni analitik araçların hazırlanmasına yol açacağı bir bağlama ihtiyaç var. Bilginin toplumsallaşması, birçok bakımdan, toplumsal bir problemi açıklamak ve değişim kaynaklarını belirlemek için birçok bakımdan, bu değişik bilgi kaynaklarının paylaşılması ve daha gelişmiş bir araştırmanın teşvik edilmesi ile ilgili bir şeydir.

3. bölümde bu hareketlerin (hepsinde olmasa da) çoğu pratiklerinde, her şeyi bilen otoritelerin içinde veya üzerinde bir güç kazanma yönündeki baştan çıkarıcı hedefi nasıl ellerinin tersiyle itmiş olduklarını gösteriyorum. Daha sonra da onların, bir amaca hizmet eden toplumsal değişimi gerçekleştirmek için gerekli yeni güç biçimlerini canlandırarak kendilerini daha bilgili kılabilecekleri yollara –örneğin kadın hareketinin bilinçlendirme gruplarına, enformasyon alışverişinin çok çeşitli temel bi-

9. Bkz. Sandra Harding'in çalışması. Özellikle, *The Science Question in Feminism* (New York, 1986) ve *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology and Philosophy of Science* (Dortrecht, Hollanda, 1983); Hilary Rose, "Heart, Brain and Heart: A Feminist Epistemology for the Natural Sciences"; *Signs: Journal of Women in Culture and Society 9,* no. 1; Donna Haraway, Linda Nicholson (der.) *Feminism/Post-Modernism* (Londra, 1990).

çimlerine– nasıl başvurduklarını göstermeye başlıyorum. Bu, bilginin potansiyel olarak dönüştürülebilir yollarla dağıtılan, değer verilen ve mülk edinilen toplumsal bir ürün olarak kavranmasını gerektirir; radikal ve demokratik toplumsal değişim olasılıklarının, önemli ölçüde bilginin örgütlemesinin demokratikleştirilmesi ve toplumsallaştırılmasına bağlı olduğu anlamına gelir. Bu durum, bilginin hem devlet ve özel sektördeki, hem işçi hareketi ve bizzat soldaki dağılım ve karakteri için geçerlidir.

Bu bilgi siyasetinin oluşumunu sağlayan mantıksal adımlar nelerdir? Onları şu şekilde belirtiyorum: Toplumsal kurumları miras alan ve günlük olarak yaşatan veya pasif bir biçimde yeniden üreten insanlar, ayrıca toplumsal kültürleri de miras alır ve yeniden üretirler. Bu kültürler de bilginin karakteri ve en iyi nasıl örgütleneceği hakkında önceden varsayımlarda bulunur. Bu varsayımlar, genelde tartışılmaz veya bilinçli bir biçimde benimsenmezler. Bilgi felsefesi şöyle dursun, bilginin örgütlenmesi hakkındaki tartışmalar bile normal olarak siyasetin işi değildir. Ne var ki, insanların kendilerini kuşatan kurumları dönüştürmeye çalışırken yarattıkları bir karşı-kültürü dile getiren hareketler ortaya çıktığı zaman, eski önvarsayımlar apaçık ortaya konur. Tıpkı Soğuk Savaş'ın ekonomik ve politik kurumlarını destekleyen bilginin karakterine ilişkin varsayımlar gibi. Bu kurumların kültürüne, salt toplumsal değişkenlerin düzenliliklerinden çıkan genellemelere veya tekrarlanan gözlemlenebilir davranışların kodlanmasına dayalı, oldukça pozitivist bir bilgi anlayışı sızmıştı.

Bilgiye ilişkin bu bakış açısı, öteden beri felsefi sorgulamaya konu olmuştur. Ama, Soğuk Savaş'ın yarattığı donuklukta, siyasal ve toplumsal değişim, felsefi değişimin çok gerisinde kaldı. Demek ki, özellikle 1968'den başlayarak, toplumsal değişim baskıları sokaklarda patlak verdiği zaman, rakip bilgi teorilerinin – Marcuse ve Habermas'ın eleştirel teorisi, Foucault ve Derrida'nın postmodernizmi ve göreciliği ve daha yakınlarda Bhaskar ve diğerlerinin eleştirel gerçekçiliği– genel sol tartışmalarda görülmedik ölçüde merkezi yer tutması bir sürpriz değildir.

Olması gereken de budur. Yerleşik kurumlar sarsıntı geçirir ve kültürel temellerinin çürüdüğü görülürken, değişimin öncüleri, geçmişin yıkıntıları üzerine bir şeyler inşa etmeye çalışmaktan

çok, ne tür yeni temeller oluşturmaları gerektiğini bilinçli bir şekilde düşünüp taşınsalar daha etkili olurlar. Bu nedenle, 4. bölümde, soldaki mevcut hareketlerin çoğu pratiğinde içkin olan bilgiye yaklaşımı geliştirmekte kullanılabilecek olası teorik araçları da ayrıca tartışıyorum.

Entelektüel öncü, babacan eleştirmen ya da eleştirel gerçekçilik örneğinde radikal hareketlerin sıra neferi rollerine soyunan başlıca kişilerin metinlerinden bir seçmeyi –bu pratik, siyasal bakış açısıyla– okurken, onların zaman zaman belirli açılardan benzer bir yöne gittiklerini düşündüm. Eleştirel teori, eleştirel gerçekçilik ve postmodernizmin hepsi de değişik başarı ölçülerinde, pozitivist bilim, bilgi ve kültür anlayışının mirasına karşı çıkıyorlar. Ama, onların her birisi, farklı siyasal ve kültürel koşullarda, pozitivizmin değişik yanlarıyla bağlantı kurarak ortaya çıkmıştır. Eleştirel teori, ekonomik, siyasal ve eğitimle ilgili kurumlara yayılmış pozitivizm kültürüne dikkat çekiyor. Sonuç olarak, özlü toplumsal ve kültürel teorileri, bilgi felsefesi içinde yer alan düşüncelerle karıştırma eğilimi göstermektedir. Eleştirel gerçekçilik ise pozitivist bilim felsefesi ile bir bağlantıdan doğmuştur ve sonuç olarak, amaçlarında açıkça metodolojiktir (veya daha teknik bir terim kullanırsak, "metateorik"tir). Postmodernizm değişik türde bağlantılardan doğmuştur: Bunların en etkilisi de modernist sanat ve mimariden kopuş ve kültür teorisinde yer alan tartışmalar olmuştur.

Bu teorilerin, toplumsal değişim yaratma çabası gösteren son zamanlardaki hareketlerin karakterini anlamamızı ne ölçüde mümkün kıldığını düşünürken, eleştirel teorinin ve eleştirel gerçekçiliğin görüşlerini çok yararlı buldum. Postmodernizmin, Aydınlanma dilinin yapısını çözmede (deconstruct), hümanist kavramlara –"insan soyu", "halk", "insan hakları"– duyulan eğilime karşı çıkma ve farklı kimliklere geçme güdüsü ve onun ayrıca bilimsel ve rasyonel ilerleme nosyonlarına yönelik kuşkuculuğu da toplumsal hareketler tarafından paylaşılmaktadır. Ne var ki postmodernistlerin maddi kültürel etkilerin yaratılmasında dil ve ideolojinin aktif katkısını gösterme kaygıları, zaman zaman nesnellik olasılığının kendisini reddetmelerine yol açtı. Bu da sonuçta, hakikat fikrini, arzu edebileceğimiz bir standart olarak bile aşın-

dırıyor ve ne yapılacağı hakkında tartışmak ve anlaşmaya varmak olasılığını reddediyor. Yine de pozitivizmin hayal ettiği tarzda, dilin veya mevcut bilgi durumumuzun, nesnel gerçekliği doğrudan yansıttığına ilişkin herhangi bir varsayım olmaksızın konan bir tür nesnel gerçeklik, postmodernistlerin dil ve kültürün de aktif olarak suç ortağı olduğunu gösterdikleri adaletsizlik ve baskılara direnmeye yönelik herhangi bir kolektif çaba için zorunlu bir koşuldur.

Dili gerçekliğin salt bir anlatımı olarak görmeksizin, eleştirel gerçekçilik (açıkça) ve eleştirel teori (tartışılabilir bir şekilde örtük olarak), kendilerini gerçekçi bir ontolojiye oturturlar. Bunlar, hem (sözgelimi, bilgi teorilerindeki) kültürel değişiklikleri anlamamızı hem de bunların diğer toplum alanlarındaki (siyasal ve ekonomik iktidar kurumları) sonuçlarına dair hakikate yaklaşmamızı mümkün kılarlar. Eleştirel yaklaşımları, hakikatin her zaman bir deney sonucu olarak gözden geçirilmeye açık olmasını talep eder; ama bu arada, kurumları dönüştürmek için hakikatin, kolektif eylem dahil, bir eylem temeli sağlamasına izin verir.

O halde, şimdi iktidarı yürütenlerin kabul ettiği rasyonellik biçimlerinin ve bu iktidara karşı çıkanların ortaya koyduğu alternatiflere yönelik olan bu araştırmanın, demokratik yönetimin niteliğine ilişkin radikal içerimler taşıması şaşırtıcı değildir. Teorik olduğu kadar, pratik olarak da bilgi fikri ve insanın toplumsal bakımdan değiştirilebilir ve aktif biçimde dönüştürülebilir olan bilme yeteneği fikri, devleti artık bir dış düzenleyici değil de; demokratik ve eşitlikçi bir yapının potansiyel kaynağı, çeşitli halkçı özyönetim biçimlerine bir kamu desteği ve koruma sağlayıcısı olarak gören dönüşüm stratejilerinin doğmasını sağlar. Demokrasi hakkındaki geleneksel tartışmalar açısından böyle bir yaklaşım, katılımcı ve temsili biçimlerin bir birleşimini gerektirecektir. Hem iktidarın bulunması gereken düzeye hem de bu iktidarın kullanması gereken uygun demokrasi biçimlerine ilişkin yaşamsal bir ölçüt, bu iktidarın etki alanında bulunanların sahip olduğu bilginin azami olarak kullanılabileceği düzey ve biçim olabilir.

5., 6. ve 7. bölümler, kadın hareketinin, sendikal hareketin radikal kesimlerinin ve yeşil hareketten, daha genel olarak yeni soldan doğan ya da etkilenen partilerin pratiğinden ne gibi bilgiler

çıkarılabileceğini gösteriyor. Bu bölümlerde betimlenen deneyimler, kamu hizmetlerinde, ekonominin koordinasyonu ve düzenlenmesinde ve sol partilerin örgütlenmesinde demokratik yönetim olasılıklarını gösteriyor.

İlk olarak; çeşitli bilgi kaynaklarının önemini ve bunların toplumsal açıdan belirlenmiş karakterlerinin kabul edilmesi, sırf biçimsel demokratik işlemlere (temsilci seçimi, rakip programlar ve görüşler için yapılan genel oylama) dayalı herhangi bir demokrasi anlayışının, çok dar bir bakış açısına sahip olduğunu gösterir. Eğer demokrasi, bilginin zımni, pratik özelliğinin hesaba katılması ise o zaman demokratik örgütlenme, kararların yerine getirildiği, bir hizmetin, şirket veya partinin günlük yönetiminin yer aldığı –gayri resmi olduğu kadar resmi– süreçleri de içine almalıdır. "İcra demokrasisi" karar verme demokrasisini tamamlamalıdır. 5. bölümde, İsveç'te yetişkin kadınların eğitimlerine yönelik bir okulun idaresini üstlenen bir grup feministin karşılaştığı problemlerin tartışılması yoluyla, katılımcı demokrasinin bu boyutunun olası mekanizmalarını ve bunların başarılı olması için gereken koşulları araştırıyorum. İşte ve günlük yaşama ilişkin cemaat kurumlarında özyönetim için daha geniş dolayımları olan ayrıntılı bir örnek olay çalışması bu.

İkinci konu, işyerinde özyönetime katılma süreçlerinden ekonomik koordinasyon problemlerine geçiştir: Çoğu ekonomik bilginin pratik ve kısa ömürlü karakterinin kabul edilmesi, ekonominin bütününde veya bir sektöründe tek ve bütünsel bir karar alma sürecinin cazibesi ile çelişir. Diğer taraftan, ekonomik bilginin, toplumsal ve dönüşebilir bir karakter taşıma olasılığının ve örgütlenmesinin anlaşılması, neo-liberallerin düzenlenmemiş piyasa örneğini ortadan kaldırır ve bilginin ekonominin tabanında bulunanlar arasında paylaşılmasına dayalı, olası ekonomik koordinasyon ve düzenleme biçimlerine yol açar. Bu, farklı düzeylerdeki (kıtasal, ulusal, bölgesel veya yerel) seçilmiş siyasal otoriteler ile toplumsal bir cemaat kadar, işçi, tüketici, hizmet kullanıcı, fiziksel bir çevrenin sakinleri konumundaki yurttaşların oluşturduğu birlikler arasında işbirliği biçimlerini gerektirebilir.

6. bölümde, çeşitli "ekonomi eylemcileri"nin, uzlaşımsal düzenleme biçimlerinin başarısız kaldığı veya mevcut olmadığı du-

rumlarda, ilk etapta savunmacı bir tarzı içermiş olan savaşımları sırasında yaratmış olduğu demokratik şebekeler ve devletdışı kurumsal ekonomik örgütlenme biçimlerine ilişkin örnekleri araştırıyorum. Bu örgütlenmelerin –uluslararası işyeri sendika şebekeleri; uluslararası ev endüstrisi işçileri kampanyaları; radikal teknoloji uzmanlarının ortaya koyduğu projeler; ticaretin niteliğini değiştirmeye çalışan kampanyalar ve örgütlemeler; tüketici baskısını harekete geçirmeye çalışan inisiyatifler– dinamiği pek öyle devlet ya da piyasanın yerini alacak gibi değildir. Asıl hedef devletin demokratikleştirilmesidir; bu da iktidardaki sol partinin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçladığı kitleyi temsil eden taban örgütlerinin uzmanlıklarını doğrudan dışa vurmalarını gerektirir. Diğer taraftan, bu örgütlenmelerin faaliyetlerinin çoğu, özel rekabetin uzlaşmaz doğasının üstesinden gelinmesi ve piyasanın, şirketler ve hükümetin uygun kararlar almaları adına ihtiyaç duydukları çeşitli bilgi kaynaklarından biri olması için piyasanın toplumsallaşmasını ima eder.

Ayrı ayrı düzeylerde, devlet ve devlet dışı, farklı demokrasi biçimlerini gerektiren demokratik bir toplum ve ekonomi görüşü, siyasal temsile ilişkin radikal içerimlere sahiptir. Bunları 7. bölümde araştırırken kurumlar, yerel topluluklar ve uluslar çapında ortak amaçlar adına parti dışı, "yatay" örgütlenme biçimlerinin yaratılması için, bilginin açık bir şekilde paylaşılması ihtiyacının, feministler, Yeşiller, barış hareketi, erkek ve kadın eşcinseller ve sendika eylemcileri arasında nasıl önemli bir dürtü olduğunu izliyorum.

Sol hareketlerin son yirmi yıllık tarihi, en etkin dönemlerini, bu yatay şebekeler temelinde –belirli herhangi bir eylemin yerine getirilmesi için sıkça rastlanan pratik bir hiyerarşi ihtiyacını inkâr etmeden– bilinçli bir şekilde örgütlendikleri zaman yaşadıklarını gösteriyor. Ne var ki kalıcı bir siyasal etkiye sahip olmak için, bu tür şebekeler, kendi aralarında iletişim ve temas kuracakları, kendilerini ifade edecekleri ve genişletecekleri bir altyapıya ve altyapıları sürdürme sorumluluğunu alacak insanlara ihtiyaç duyarlar. Bu şebekelerin, sık sık yeniden yaratılması gerektiği ve bunun ancak, kıt enerjinin bol miktarda israf edilmesi ve tarihsel bellek yitimi ile olacağı sonucuna varılarak genelde böyle bir ça-

lışma ihmal edilir. Üstelik, şebeke-temelli hareketler, siyasal sistem dışında gerçekleştirdikleri değişimi ve değişim taleplerini sonuna kadar götürmek için siyasal temsil ihtiyacı duyacaklarını anlamışlardır.

Ama bu hareketler kamu önünde seslerini duyurma ihtiyacını, alışageldiğimiz bir tarzda, yani kendilerini yerleşik bir sol partinin üzerindeki lobiler ya da baskı gruplarına dönüştürerek karşılama arayışına girmemişlerdir. Bu hareketler, kendi amaçlarını paylaşan bir parti kanalıyla, parlamento dışı tavır almayı sağlayan örgütlenmelerin siyasal sistem içinde doğrudan varlık gösterebileceği temsil biçimlerini denemişlerdi. Çoğu Batı Avrupa ülkesinde, bu tür parlamento dışı örgütlenmeler, geleneksel sosyal demokrat ve komünist partilerin güvenilir biçimde veremeyecekleri türdeki siyasal bir desteğe ve siyasal platformlara ihtiyaç duyduklarını anlamışlardır. Kısmen bu ihtiyaca cevap vermek üzere, soldan, değişim sürecinde bir tekeli, hatta bir önderliği bile devralmayan yeni tip partilerin (kimi zaman eski yerleşik partilerden) kararsız bir biçimde de olsa ortaya çıktıklarına ilişkin işaretler var. Ne salt bireysel seçmeni ne de toplu bir çıkar grubunu temsil etme kaygısını değil de daha ziyade, en dinamik etkinliğe siyasal yapıların dışında kavuşan toplumsal değişim fikirleri ve projeleri için bir platform sağlama kaygısını taşımaları nedeniyle, bu tür partiler –örneğin Almanya'da Yeşiller, Danimarka'da Sosyalist Halk Partisi, İspanya'da Birleşik Sol–, seçimlerdeki rakiplerinden farklı bir karaktere sahiptir. Bu partiler, henüz tutarlı, istikrarlı bir siyasal paradigmayı temsil etmiyorlar; ama tedbirli bir biçimde katıldıkları siyasal sistemleri sarsan yenilikçi temsil biçimlerine öncülük etmişlerdir.

Demokrasi ve bilgiyi birbirine bağlayan argümanları ortaya koymak için seçtiğim örnekler belki de kaçınılmaz olarak kişiseldir; hem benim doğrudan ilişkime hem de toplumsal ve ekonomik bilginin örgütlenmesinde gerçek demokrasinin önemini test eder ve de ayrıntılı bir şekilde gösterir gibi duran örneklere dayalıdır.

Bu durum, kitabın metodolojisi ve üslubu konusunu gündeme getiriyor. Sizi temin ederim ki kitap son dönemlerde ortaya çıkan sol hareketlerin "genel görünüşü"nü betimleme iddiasında de-

ğildir. Bu nedenle kitap, Batı Avrupa'daki toplumsal hareketin sol kanadına ilişkin kapsamlı bir incelemenin özetiymiş gibi kaleme alınmamıştır. Yaptığım, (temelde Batı'daki) toplumsal hareket siyasasına ilişkin kendi deneyimimle, Hayek'in bilgi teorisinin değerlendirilmesi ve eleştirisi ve anti-pozitivist bilim felsefesi üzerine okuduklarımın bileşiminden ortaya çıkan bazı hipotezler öne sürmeye çalışmaktır.

Hipotezleri özetlemek gerekirse: Toplumsal hareketlerin eylemcileri, daha yenilikçi uygulamalarının büyük bir bölümünde, Hayek gibi bilginin pratik ve zımni yönlerine değer veren; ama Hayek'in tersine, bunları ve bilginin teorik yönlerini toplumsal ürünler olarak ele alan bir bilgi yaklaşımına öncülük etmişlerdir. Bilginin demokratikleştirilmesi bu eylemcilerin kullandığı yöntemlerin bir parçası olmuştur. Bu, gerçek demokrasinin toplum yönetiminde halkın iktidarını gerekli kıldığı inancını destekler; ki bu inanç da ancak ekonomik yaşam eşitlikçi ve işbirliğine dayalı ise gerçekçi sayılabilir. Neo-liberal sağın önerdiği her şeyi bilen devlet türüne alternatif bir karşı çıkışı; sağın tersine, toplumu dönüştürmeye yönelik bilinçli, kısmen bilgili çabaların gerçekten mümkün olduğunu ve meşruluğunu savunan bir karşı çıkışı simgeler bu. Böylece, teoride değilse de pratikte, Doğulu demokratların serbest piyasanın çekiciliğine kapılmalarına verilecek bir cevaba temel oluştururlar.

Kitabın üslubu, bu argümanların kökenleri ve karakterlerine göre farklılık gösterir. Batı soluna karşı çıktığım yerler, kendi tecrübelerimden esinlenerek anekdot biçiminde sunulmuştur. Neoliberalizmin Doğu'daki cazibesinin araştırılması, kaçınılmaz olarak bir teori çalışması olan Hayek'in incelenmesi ve eleştirilmesi biçimini alıyor. İlk kez 1968'de doğan sol toplumsal hareketlerde örtük olan bilgiye yaklaşıma ilk etaptaki bakış analitiktir ve çeşitli örnekleri içerir. Toplumsal hareketlerin etkilediği ya da onlardan etkilenen rakip bilgi yaklaşımlarının değerlendirilmesi, öncelikle teorik bir yorumdur. Sonraki bölümler, hipotezlerimi test eden veya ayrıntılandıran örneklerin betimleme ve analizini içerirler. Sonuç olarak engebeli bir yola girmeye hazır olun.

Kitabın değişik bölümlerinin bir parçasını oluşturan bu hipotezler, Soğuk Savaş sonrası Avrupa'sında solun yeni bir temele

oturtulmasına nasıl katkıda bulunmaktadır?

Öncelikle, pragmatik kişisel kaynaklar ve yerleşim kaygılarının ötesinde, Avrupa'yı niçin merkez aldığımı açıklamalıyım. Avrupa, kapitalist ekonomilerin ilk olgunlaştığı kıtaydı; ayrıca, bu yağmacı ekonomik dinamiğin zorluklarına tepki olarak işçilerin ve aydınların, bilinen en eski bazı "sosyalist" fikirleri ve örgütleri yarattıkları kıta da burasıydı. SSCB yönetimi dahil, sosyalizm adına yöneten devletleri ilk tecrübe edenler Avrupalılar olmuştu.

Avrupa'nın, özellikle Kuzeybatı Avrupa'nın, işçi sınıfı hareketlerinin pazarlık gücünü destekleyen zenginliği, hiç kuşkusuz dünyanın geri kalan kısmının doğa ve insan kaynaklarının sömürülmesine bağlıydı. Üstelik, sol kültürler dahil, Avrupa kültürleri, Asya, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika'nın ezilen uygarlıklarından devşirilmişti.

Solun geleceğine ilişkin tartışmalar giderek uluslararası bir hale gelmektedir; bunun kısmi nedeni, ekonomik ilişkilerin hızla küreselleşmesiyle alevlenmiş olmalarıdır. Ama direniş ve alternatif deneyimleri, kıta tarihleri ve bu tarihlerin içerdiği ulusal ve bölgesel farklılıklarla şekillenmiştir. Nitekim, Avrupa solunu merkez alışım argümanlarımın daha geniş bir geçerliliğe sahip olmasını zorunlu olarak kısıtlamaz; ama bir yandan da Latin Amerika, Hindistan ve Güney Afrika'da solun yaşadığı son tecrübeleri de dahil etmiş olsaydım, tezimin büyük ölçüde zenginleşmiş veya değişmiş olabileceğini de inkâr edemem. Tarihsel ve coğrafi bakımdan özgül olan örneğim, elbette aynı zamanda, kitapta tartışılan gelişmelerin liberal kapitalizme tek alternatif olmadıklarını da ifade eder. Farklı sosyalizm modelleri, Latin Amerika, Asya ve Afrika'nın birkaç ülkesinde deneme-yanılma yoluyla şekillenirken; diğer yandan, güçlü otoriter devletlerce yönetilen bir kapitalist gelişme biçimi kendi açısından Japonya'da bir hayli başarılı olduğunu kanıtlamıştır ve şimdi daha aşırı biçimlerde ve açıkça eşit bir başarıyla Tayvan, Güney Kore ve yeni endüstrileşen diğer ülkelere uyarlanmaktadır.

Pozitivist bilgi anlayışları ve toplum mühendisliğine dayalı devlet görüşü ve onun toplumla ilişkisi, Avrupa'da özgürlükçü solun ve neo-liberal sağın meydan okumasına maruz kalırken, aynı zamanda Batı Avrupa'daki ulus-devletlerin kendileri de sal-

dırıya uğramıştır. Dünyadaki diğer ulus-devletler gibi bu ulus-devletlerin de bazı güçleri, "tepeden", yani uluslararası ekonomik organizasyonlar tarafından zayıflatılmıştır. Batı Avrupa'nın ulus-devletleri, ayrıca tabandan; ulusal parlamentoların ihtiyaçlarına cevap verme konusundaki acizliğinden hayal kırıklığına kapılan, topluluklardaki ve işyerlerindeki insanların, insan yaşamı ve onuruna başlıca tehdidin uluslararası niteliğini kabul eden insanların saldırısı altındadır. Bu kitap, ağırlıklı olarak tabandan meydan okumaya; modern ulusal yönetimlerin uzandığı sınırlara olduğu kadar kullandığı yöntemlere de meydan okumaya ilişkindir.

Bu yeni sol şebekeler uluslararasılaşmaya can atmaktadır; ne de olsa, çokuluslulların ve hükümetlerarası kurumların yeni güçlerini anlamak ve izlemek, önlerinde ulusal model olmayan ortak mücadele ve örgütlenme tecrübelerini paylaşmak adına gösterilen çabaların birer ürünüdürler. 8. bölümde, bu hareketlerin, Soğuk Savaş'ın sona ermesinde ne gibi bir rol oynadıklarını araştırıp modern Avrupa siyasetinin aktörleri olarak önemlerini değerlendiriyorum. Vardığım sonuç şudur: Bu aktörler kısmen son on yılın radikal hareketlerinin yarattığı şebekeler ve kaynaklarla beslenen gücü, 'Demir Perde'nin her iki tarafında rol alan yerleşik aktörleri hazırlıksız yakalamıştır. Seksenli yılların başlarındaki barış hareketlerinin, (Pentagon ve NATO'dan gelen baskılara rağmen) Gorbaçov'un silahsızlanmaya yönelik belirgin adımlar atması için uygun siyasal iklimin yaratılmasında (ne var ki Soğuk Savaş'ın tek yanlı olarak sona erme biçimi, tam da barış eylemcilerinin istediği gibi olmamıştı) ve bu suretle de Perestroyka'nın yolunun açılmasında ve Avrupa'da kutuplaşmanın sona erdirilmesinde, Avrupa çapında gerçek bir maddi güç oluşturdukları sonucuna nasıl vardığımın kanıtlarını sunuyorum.

1980'li yılların başında hareketlerin kullanabildikleri güç kaynakları, sadece özel durumlarda seferber edilebilir. Bu yeni sol siyaseti genellikle marjinaldir ve zaman zaman da kendi kendisini marjinalleştirir. Tüm Avrupa'yı kuşatan demokratik bir siyasal yapının olmayışı bu siyasetin silikliğine katkıda bulunur. Örneğin, erkek ve kadın eşcinsellerin, ırkçılık karşıtı ve feminist hareketlerin, ayırt edilebilir bir biçimde Avrupalı ya da en azından uluslarötesi olan kampanya ve inisiyatifleri, siyasal bir ifadeye çok az kavuşabilir.

Sonuç, demokraside zamanla kapatılabilecek bir açık olmaktan çok, özellikle ekonomik güvencesizliğin arttığı zamanlarda, mevcut siyasal sistem içinde aktif ama tutarsız bir biçimde çare arayıp da bulamayan nüfusun büyük bir kesimini tehdit eden tehlikeli bir demokrasi boşluğudur. Batı Avrupa'da aşırı sağ, yabancı işçiler kadar AT kurumlarını da geleceğe yönelik tehditler olarak gösteren sloganlarıyla kitle desteği sağlamıştır.

Batılı yeni solun ve devletin dışında kalan Doğu Avrupalı muhaliflerin paylaştığı ortak bağlılık –yani, demokratik yurttaş hareketlerinin, toplumsal değişimin, yeterli olmasa da gerekli araçları olduğuna duyulan bağlılık–, demokratik boşluğun doldurulması ve aşırı sağın kitle desteğinin ortadan kaldırılmasında eşsiz bir öneme sahiptir. Bu türden hareketler, insanların hem kendi geleceklerini şekillendirmeleri için biraz güç elde edecekleri hem de başkalarına duyulan nefretle tanımlanmayan bir kimlik kaynağı bulacakları, günlük yaşamın toplumsal kurumlarını yaratma gücüne sahiptirler. Toplumun en güçsüz ve umutsuz kesimleri arasında kök salan bu tür demokratik sivil kurumlar, Avrupa çapında yayılan yeni otoritarizm ve popüler ırkçılığa karşı koyabilmek için bir temel oluşturacaklardır. Ne var ki günümüzde, demokratik toplumsal ve radikal sendikal hareketlerin toplumsal temeli sınırlıdır. Bu temelin, azınlık bir karşı-kültür olmaktan çıkarılıp demokrasi ve sosyal güvenlik adına bir siyasal güce dönüştürülmesi ortak bir çabayı gerektirecektir.

1980'li yılların başındaki barış ve yeşil hareketlerine gelince, bunlar "tek amaçlı" kampanyalar olmanın ötesindedirler. Diğerleri gibi bunlar da, Avrupa siyasetindeki mevcut eğilimlere duyulan kitlesel düş kırıklığına cevap vermeye başlayacak, ortak bir değerler dizisi ve en azından demokratik kontrol ilkeleri ile ilgili kampanyalardır. Demokratik toplumsal ve sendikal hareketlerin siyaseti bir temel oluşturur. Eğer bu politikalar geliştirilirse, artık öncelikle ulus-devlete dayanmayan bir sosyalizm ile işbirliği ve rekabet içindeki, bireyciliğin ötesine geçmiş bir liberalizmi içinde barındıran yeni bir tür solu temsil edebilirler.

I.
Batı Soluna Doğu'nun Meydan Okuması

1. YENİ AVRUPA

Son yıllarda devlet adamları, eskiden olduğu gibi tümüyle iktidarın sahibi görünmemektedirler. Bir zamanların uluslararası diplomasi kurdu Lord Carrignton'ın Yugoslavya misyonunda afalladığı ortaya çıkmıştır. Baş taktisyen Mihail Gorbaçov'un, Komünist Parti'nin denetimini ve partinin de toplum üstündeki etkisini yitirmesiyle şaşkına döndüğü görülmüştür. Hazırlıksız yakalanan yönetici kurumlar da rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. NATO karargâhında görev yapan Amerikalı bir savunma uzmanı, "Tarihsel değişim beklenmedik bir tarzda gerçekleşiyor" diye şikâyet etmişti.[1] Soğuk Savaş sırasında her şey öylesine önceden kestirilebilir görülüyordu ki.

1. Alan Riding, "Redoing Europe", *New York Times*, 15 Nisan 1990.

Ya da en azından önceden kestirilemez bir şeyler –örneğin bir öğrenci isyanı, hatta bir halk ayaklanması– olduğunda, iktidar sahipleri ideolojik yapı ve iktidarlarıyla düzenin restore edilmesini garanti ederlerdi. Demir Perde'nin bir yanında, "Sovyet parmağı" bulunan, diğerindeyse "CIA'in düzenlediği" bir ayaklanma marjinalleştirilebilir veya ezilebilirdi.

Yalta'da temelleri atılmış olan taşlaşmış kesinlikler, Shelley'nin halk iktidarıyla ilgili metaforunu kullanacak olursak, okyanusun güçleriyle unufak edilmiştir. Shelley, okyanusun kükremesinden korkmamamız gerektiğini söyler; onun çürümüş ve kokuşmuş bir düzeni silip süpürme gücünü sevinçle karşılar. Ama bu sesler, 1989'dan beri kendilerini özgür sanan halkı açık seçik tehdit eder bir hale gelmiştir. Umutlarını yitirmiş liderler, iktidarlarını korumak ve genişletmek için etnik şiddeti körüklerken Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan halkları için 1989'un etkileri ölümcül olmuştur. Macaristan'da iktidar partisi, ekonomik ve toplumsal bölünme ortamında, birlik yaratma çabasıyla, yaygın milliyetçi duyguları, yabancı düşmanlığının alevleriyle körüklerken bu etkiler de yeni kazanılmış özgürlükleri tehdit etmiştir. Doğu Avrupa'da, milliyetçi duygular uyandırmak ve uluslararası piyasa güçleri karşısında dağılan korumasız toplumların üstünde kontrol sağlamak için, ordudan medyaya kadar devlet iktidarının araçlarını kullanan yeni bir otoritarizm yerleşmektedir.

Evleri yanan veya çocukları bıçaklanan Polonyalı, Romen ya da Türk ailelerinin haykırışları gibi tehlikeli sesler, Batı'dan, Batı Almanya'nın zengin caddelerinden de yükselmektedir.[2] Jean-

2. Yabancılara karşı, sadece 1991'in ilk dokuz ayında, yaklaşık 500 saldırı kaydedildi. O zamandan beri yabancılara yönelik sağcı saldırılar olağan günlük olaylar haline gelmiştir. Öyle ki Alman basını, 1992 Martı'nda Rostock'ta 18 yaşındaki bir Romenin sopalarla dövülerek öldürülmesini haber verme zahmetine bile katlanmamıştır. Bu olay 27 Nisan 1992 tarihli *Newsweek*'te yayımlanmıştı. *Newsweek*, ayrıca Köln'deki Anayasayı Koruma Komitesi görevlilerinden birisinin, "Nüfusun sağ fikirleri benimsemesinde bir artış görünüyor. Sağ çevreler büyümemiştir, ancak bu grupların militanlığında tehlikeli bir artış görülmektedir" diyerek bu durumu teslim ettiğini aktarmıştır. Ayrıca, aktardıklarına göre bu Köln temsilciliği, Almanya'da aktif olarak yaklaşık 4200 dazlak neo-Nazi ve on bin de Nazi sempatizanı olduğunu tahmin ediyor. Aşırı sağcı Cumhuriyetçi Parti, 1990 federal seçimlerinde % 2'yi ancak geçerken çeşitli *Lander*'lerde % 5'i aşmıştır.

Marie Le Pen, Jörg Haider ve Franz Schönhuber'in ırkçı demagojileri, sebepleri ulusal denetimin dışında kalan, ekonomik ve siyasal güvensizlikler için göçmen topluluklarını günah keçisi haline getirirken Fransa, Avusturya ve Almanya'nın siyasal platformlarından da aynı sesler duyulmaktadır.

Neal Ascherson'ın sözleriyle: "(Avrupa devrimlerinin) dalga doruğunu çok güzel bulanlar", çalkantılı suların derinliklerinden gelen umut dolu sesleri iyi dinlemelidirler. Batı basınında bazen bu sesler su yüzüne çıkar; örneğin, Çekoslovakya Dışişleri Bakanı ve Yurttaş Hareketi[3] adlı sosyal liberal azınlığın lideri Jiri Dienstbier, komünist rejimin memurlarını memuriyetten men etmek için getirilen ve komünist rejime karşı muhalefeti yönlendiren bazı kişiler dahil olmak üzere bütün solculara karşı McCarthyci bir dalga yaratmak için kullanılan "Arınma Yasası"na açıkça muhalefet ettiği[4] ya da 1988'de Charter 77 tarafından kurulan Helsinki Yurttaşlar Birliği ve Avrupa Nükleer Silahsızlanma Kampanyası, eski Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerde 14 Avrupa ülkesinden gelen katılımcılarla birlikte bir barış kervanı örgütlendiği zaman (bu kervan, cami, sinagog, Katolik ve Ortodoks kiliselerini saran bir insan zinciriyle Saraybosna'da son bulmuştu). Ne var ki, sıklıkla görüldüğü gibi, bir Batılı yabancı düşmanlığının yıkıcı güçlerine karşı koymak üzere tabandan baskı oluşturan insanları arayıp bulmalıdır.

Eğer bu Batılı, radikal sol görüşe sahipse, eski rejim muhaliflerinden duyacağı politik dilden rahatsız olacak, belki de bu yüzden kararsız kalacaktır. Kuşkusuz, Doğu'da, Batı yeni solununkine; sol feministler, sosyal ekolojistler, anarşist-sendikalistler ve özgürlükçü sosyalist gruplarınkine benzer bir dili konuşan insanlar bulunmaktadır. Ne var ki Batı'daki toplumsal hareketlere katılan sosyalistlerin toplumsal görüş ve değerlerini paylaştıklarını kabul etseler de bir çoğu "sosyalizm" sözcüğünden rahatsızlık duymaktadır. Üstelik, bu aşamada etkili bir değişim gücü

3. Vaclav Klaus, Forum'u neo-liberal bir parti olan Demokratik Yurttaşlar Partisi'ne dönüştürünce Yurttaşlar Hareketi, Yurttaşlar Forumu'ndan kopmuştur.
4. Bkz. Zdeněk ve Bernard Wheaton, *The Velvet Revolution: Czechoslovakia, 1988-1991* (Westview Press, 1992), s. 179-182.

olarak kabul edilmek için sayıları genelde çok azdır.[5] Genellikle, 1989'dan sonra sürgünden geri dönen kişilerin liderliğinde yeniden dirilen tarihsel sosyal demokrat partiler, siyasal şecerelerine rağmen öyle pek güçlü bir konumda değillerdir.[6] Ancak, çoğu kez eski önderliklerinden ve eski isimlerinden arınan eski komünist partiler, en azından seçimlerde, oldukça başarılı olmuşlardır.[7] En azından Macaristan'da, nüfusun büyük kesiminin, aslında sosyal demokrat olan ekonomik değerleri veya en azından sosyal güvenlik ve ekonomik eşitliğe değer veren tutumları koruduğuna ilişkin inandırıcı kanıtlar bulunmaktadır. Ne var ki sosyal demokrat partilerin komünizmle ilişkisi –ister fiilen onunla ilişki içinde oldukları için isterse dilini yansıttıkları ve kopuşlarını berraklaştırmamış oldukları için– onların çekiciliğini sınırlamıştır.[8] Çoğu Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde, neo-liberal ekonomik yapıyı kabul etmeksizin, komuta ekonomisinin başarısızlıklarını bü-

5. Orta ve Doğu Avrupa'daki bütün siyasal gruplar gibi onların da örgütlenmeleri, yayınları ve kesin güçleri akışkan bir durumdadır. Mevcut durumlarına ilişkin ayrıntılar, düzenli temasta oldukları Batılı örgütlerden temin edilebilir. Bunların içinde European Forum of Left Feminists, 83, Bartholemew Road, London NW 5 2 AH; Helsinki Citizens' Assembly, Panska 7, Prague 1, Çek Cumhuriyeti; European Dialogue, 11, Goodwin St., London N4 3HQ; *Labour Focus on Eastern Europe,* 30, Bridge Street, Oxford OX2 OBA. Bkz. kitabın sonundaki rehber.

6. Özellikle Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'da bu partilerin zayıflığı, Jan Vermeersch tarafından Uluslararası *The Working Paper Series* Projesi'nde "Transitions to Democracy in a World Perspective", no.1, Aralık 1992'de ayrıntılı biçimde belgelenmiştir.

Bu partilerin yavaş gelişimi, komünizmin ahlâki, politik ve ekonomik çözülüşünün (débâcle) solda yarattığı teorik boşluğun, tez elden sosyal demokrat partiler tarafından doldurulacağını tahmin eden birçok yorumcuyu şaşkına çevirmiştir. Ne de olsa, bu partiler bir kenarda sabırla bekliyorlardı. Bu tür yorumlara örnek olarak, bkz. E. J. Dionne Jr, "Communism's Fall is Good for Social Democracy" *International Herald Tribune,* 17 Ocak 1990.

7. Eski Çekoslovakya'daki 1992 seçimlerinde, –adını değiştirmeyen birkaç partiden biri olan– Çek Komünist Partisi, oyların % 13'ünü aldı ve Çek Parlamentosu'ndaki ikinci büyük parti oldu; ayrıca Demokratik Sol Parti (Slovakya Komünist Partisi'nin yeni adı) Slovak Parlamentosu'nun ikinci partisidir. Macaristan'da, Macaristan Sosyalist İşçi Partisi'nin haleflerinden biri olan Macaristan Sosyalist Partisi, ilk serbest seçimlerde, % 10'luk oy oranıyla Macaristan Sosyal Demokrat Partisi'nden iki misli fazla oy almıştır. Polonya'daki son seçimlerde de eski Komünist Parti iyi oy almıştır.

8. Bkz. "Classes and Parties in Hungary", Iván and Szonja Szelényi, *New Left Review,* 187, Mayıs-Haziran 1991.

tünüyle hesaba katan aydınların önemli bir kesimi için nüfusun büyük bir kısmının temel toplumsal önceliklerini ifade eden bir siyaset geliştirmek zor olmuştur.

A. İLGİNÇ KARŞILAŞMALAR

Batılı gezginimiz, kıtayı bölme tehdidinde bulunan yeni ayrımcılıklara karşı, Doğu Avrupa'da, azınlık da olsalar, başka önemli müttefikler bulacaktır. Bu kişilerden oluşan siyasal karışımı adlandırmak kolay değildir ama onlar da Batı yeni solununkine benzeyen enternasyonalist inançları paylaşıyor ve onlar gibi siyasal değişimin failleri olarak kamusal yurttaş inisiyatiflerini vurguluyorlar. Ne var ki aynı zamanda, değişen niteliklerle, hızla piyasalara açılma politikalarını destekliyorlar. Serbest piyasanın, tüm siyasi reçetelerine değilse bile, neo-liberal felsefesine bağlılıklarını sık sık dile getiriyorlar.

Ancak, öncelikle konuyu biraz açalım.

— Kadife devrimin piyadeleri

Prag'da, I. Dünya Savaşı sonrası ABD başkanı olan Wilson'a atfen yakın dönemde Wilsonovo Nadrazi adını alan, ana istasyonun karşısındaki parktan geçerek Bolzanova Caddesi'ndeki *Respekt* ve *Revolver Revue* bürolarını ziyaret ederseniz, bir art nouveau kent konağının ışıksız, çürümeye yüz tutmuş ihtişamı içinde, birden karşınıza bu etkili haftalık dergiye ait üç oda çıkıverir. Burası, ilk kez "kadife devrimi" sırasında bir enformasyon servisi sunmak üzere bir araya gelen bir işçi kooperatifidir. 20 çalışanından birçoğu, "samizdat"ın (yeraltı basınının) müzikteki eşdeğeri olan, ünlü "Plastic People" ve "DG 307" gibi rock gruplarında müzik yaparken dost olmuştu. Bu insanların grupları şimdi ülkenin en ünlüleri arasındadır. Ve *Respekt*'in metroda afişler ve neon ışıkları ile reklamı yapılıyor. Haftada yaklaşık 75.000 satıyor.

Bürodaki hava ve çalışanların tarzı, *Oz, Ink* veya 1968 Batısı'nda gelişmiş herhangi bir yayından fırlamış gibiydi. Tabii bu

insana, posterlere; altyazısız Başkan Bush'un emredici bakışlarına, hemen yanında Mick Jagger'ın tanınan sırıtışına biraz daha yakından bakıncaya kadar böyle geliyordu; ya da gazetecilerin, Başbakan Vaclav Klaus'un monetarist ekonomi programını onaylayan sözlerini duyana kadar. Ekonomi editörü Martin Weiss'in yorumları tipikti: "Reformların hızla yürütülmesini istiyoruz. Piyasa verimsiz fabrikaları kapatmakta özgür olmalı. Aksi halde sendikalar kendi çıkarlarını öne sürecekler. Hükümet onlara istemlerinin yanlış olduğunu söylemeli." Komünizm sonrasının ilk hükümetinde Maliye Bakanı olarak, ekonomi programını 1991 Şubat'ında hükümete sunan Klaus aceleci davranmıştı. Başbakan Voltr Komarek gibi reformlara daha yavaş, daha korumacı, daha sosyal demokrat bir yaklaşım gösteren; ama bu yaklaşımların nasıl yürütüleceğine ilişkin ayrıntılı bir programdan yoksun olan kişilerin arkadan vurulmasını sağladı bu.[9]

Respekt'te çalışan gazeteciler, Komarek'e karşı Klaus'u desteklediler; ama birçoğunun, Klaus ve neo-liberal sağla anlaşmazlığa düştüğü temel bir konu vardı. 1991'in Ocak ayında Yurttaşlar Forumu'nun bir konferansında, daha sonra Forum'u neo-liberal bir politik partiye dönüştürme girişimine zemin hazırlarken Klaus, "yurttaş hareketlerinin modern bir Avrupa devleti ile bağdaşamaz" olduğunu ilan etti.[10] *Respekt*'in siyaset editörü Petr Janyska ise bunun tersine inanıyordu: "Bize göre yurttaş inisiyatifleri yeni demokrasi için yaşamsaldır. Onları kınaması nedeniyle Klaus'u eleştirdik." Bu gençlerin, Başbakan'ın aynı doktrini yorumlamasından tamamen farklı olan bir neo-liberalizmi benimsemelerindeki belirgin özelliğe ilişkin ipucu veren başka bir anlaşmazlık konusunu daha ilave etti: "Açık hükümet de önemlidir." Janyska ısrarlıydı: "Hâlâ kabine tarzı kapalı karar alma yöntemine çok fazla başvuruluyor."[11]

9. Eski Çekoslovakya'daki son gelişmelerin mükemmel bir analizi için bkz. Kavan and Wheaton, *The Velvet Revolution: Czechoslovakia 1988-1991*.

10. 1992 seçimlerinde Jiri Dienspier'in ve (parti politikasıyla ilgilenirken) Havel'in partisi olan Yurttaşlar Hareketi, parlamentoda temsil edilmek için gereken % 5 oy oranına bile ulaşamazken, onun, bu yıldan sonra kurduğu Demokratik Yurttaşlar Partisi, oyların % 30'undan çoğunu kazanmıştı.

11. Öyle ki Klaus'un yakın mesai arkadaşlarından birisi olan Ekonomi Bakanı Dlouhy, bu kapalı karar alma mekanizmasının ardında yatan mantığı açıkladı:

Klaus için, neo-liberalizm, piyasa ekonomilerinin en iyi nasıl işleyeceğine ilişkin teknokratik bir model ve ondan kaynaklanan monetarist reçeteler dizisidir.[12] Prag'taki kadife devrimin birçok genç piyadesinin gözünde ise tersine, neo-liberalizm, ilk olarak, yazıları muhalefet tarafından büyük ölçüde okunan Frederick Hayek'in çalışmalarından kaynaklanan bir ahlâki ve felsefi ilkeler dizisidir. Ancak Petr Janyska ve onun gibi gençler, yurttaş hareketlerini desteklerken, neo-liberalizmin ilkelerini, Hayek'in kesinlikle tehlikeli bulacağı radikalliği gizli bir demokrasi anlayışıyla birleştirmişlerdi.

— Yuppieler mi, genç demokratlar mı?

Radikal toplumsal ve kültürel değerlerin sağcı ekonomiyle (bir Batılı için) bu olağandışı bileşimini tekrar tekrar kontrol etmek istiyorsanız, Budapeşte'ye kalkan gece trenine binin ve "Kahramanlar Meydanı"nın hemen dışındaki Genç Demokratlar Federasyonu FIDESZ'in saray gibi bürolarını ziyaret edin. Yirmi iki parlamenteri ve yerel yönetimindeki güçlü tabanıyla Macaristan'ın üçüncü büyük siyasal partisidir bu. 1993'te en büyük (ve iktidardaki) parti, Bağımsız Çiftçi Partisi'nin desteklediği Macaristan Demokratik Forumu'dur (HDF). Bu milliyetçi sağ ittifaka muhalefet edenler, Mart 1990 seçimlerinde 92 sandalye kazanan SDS ve FIDESZ'dir ("Muhalefet etmek", 1990'da, HDF ile şimdi ortadan kalkmış bir ilişkiye girmiş olan sosyal liberal parti SDS

"Ekonomik bir program, genellikle seçim döngüsüyle, yani bir siyasi parti ya da koalisyonla ilişkilidir. Bu partiler, çoğunlukla bu tür programları geniş bir tartışma yapabilmeleri için 'çalışanlar'a bırakmazlar. Programlar, bir eğilim olarak, uzmanlar tarafından formüle edilir ve seçilmiş hükümet sadece bunları uygular." Kvan ve Wheaton'dan alıntı, s. 163.

12. Klaus, teknokratik mali uzmanlığı sayesinde politik güç elde etmişti. Hiçbir zaman Komünist Parti üyeliği olmamasına rağmen, bir önceki rejim döneminde Çek Devlet Bankası'nda ve daha sonra Tahmin Enstitüsü'nde (Forecasting Institute) önemli bir mevkiye sahipti. Halkın, ehliyetsiz ideologlardan çok, uzmanlar tarafından yönetilme arzusunu tatmin etmişti Klaus. Reformlarını teknik açıdan tek geçerli çözüm olarak sundu ve eski muhaliflerin –Havel, Dienspier, vb.– amatörlüğünden duyduğu hoşnutsuzluğu ifade etti. Onun tartışmasız popülerliğini yaratan şeylerden bir tanesi, ekonomide olup biteni ve kendi politikalarına dair örnekleri, sözgelimi TV'de, gerçek ekonomik durum hakkında önemli bir kafa karışıklığı içindeki bir nüfusa açıklama yeteneğidir.

için belki de sert bir ifadedir). FIDESZ'in put kırıcılığı ve cesur, yaratıcı taktikleri –Tuna'nın her iki yanında, Nagymaros Barajı'na karşı oluşturulmuş bir insan zinciri, komünist yöneticileri hicveden poster kampanyaları, bağımsız kadın eylemleri–, eski rejimin son aylarında onu özellikle öğrenciler için, gençliğin muhalefet odağı yaptı. FIDESZ, 1992 yılında artık, yeni hükümetin muhafazakâr niteliğinden düş kırıklığına uğrayan gençler için bir toplanma noktası olmuştu.[13]

FIDESZ parlamento içinde ve dışında profesyonel bir siyasal hareket haline gelmiştir. Yerleştiği dev bina, eski rejimin kiliseyi denetleyen konseyine aitti. Bugün ise uluslararası bir gençlik merkezini andırmaktadır. Yelek giyen ve nazik bir Amerikan aksanına sahip, hoş tavırlı genç bir adam olan Andras Klein'in iyi döşenmiş bürolarını görebilirsiniz burada. Ön kapağında bilinen FIDESZ logosu (bir portakal) olan tüzük kitapçığını gururla sunacaktır size.

Hedefler listesinin en başında, "serbest piyasa ekonomisine hızla dönüşüm" gelmektedir. Üstelik bu reformların karşısında gördükleri kısmi çıkarları talep eden, işçi örgütlerinin de dahil olduğu gruplara şiddetle karşıdırlar. Sözgelimi, 1990'da ani fiyat artışlarına karşı greve giden taksi sürücülerine karşı çıktılar. Diğer tarafta, ekoloji ayrıca büyük bir önceliğe sahiptir: Kadar rejiminin Macaristan-Çekoslovakya sınırında inşa etmeyi planladığı dev hidroelektrik baraja karşı kampanya, onların gelişimine katkıda bulunan bir deneyim olmuştu. Fırsat eşitliğine inanmakta ve ekonomik kurumların "toplumsal dayanışmaya yaslanması ve ekonomik rekabetin zayıflattığı işletmeleri destekleyebilmesi gerektiğini" savunmaktalar. Serbest piyasayı benimsemeleri, Sovyetler Birliği'ne muhalefet etmenin, NATO'yu ve Batı'nın dış politikasını desteklemeye dönüştüğü, olağan Soğuk Savaş görüşü ile bağlantılı değildi. Başından beri FIDESZ, açıkça her iki askeri bloka da karşı ve ulusal ve etnik azınlık haklarının güvence altına alındığı bir Avrupa birliğinden yana olmuştur.[14]

13. 1989'un sonuna kadar, Macaristan'ın savaş sonrası politikalarının sosyo-ekonomik ve siyasi tarihi için, bkz. Nigel Swain, *Hungary: The Rise and Fall of Feasible Socialism* (Londra, 1992).

14. Bu, belki de Macar toplumundaki militarizme karşı, 1982'de Budapeşte'de

FIDESZ, kendi siyasetinin, "Doğu Avrupa'da demokrasiyi yükselten güçler"den gelişen "evrim halindeki bir melez" olduğunu gururla ilan ediyor. Eski Komünist Parti'nin merkezi olarak kullanılmış ve şimdi de Macaristan parlamentosu olan büyük beton binada, kendi parlamenterlerinden bir grupla yaptıkları tartışma, giderek bölünme ve çekişme nedeni olan bu melez karakteri daha da açığa çıkarmaktadır. Bu durumu en iyi ortaya koyan da ekoloji konusudur. Hidroelektrik Tuna Barajı eski merkezi planlama sistemini simgeliyordu: FIDESZ'in ekonomik sözcülerinden biri olan ve 1990'da FIDESZ'in Budapeşte Belediye Başkan adayı Clara Ungar, "Hükümet Firavun olsaydı, baraj onun piramidi olurdu" yorumunu yapmıştı. Clara'nın Yahudi olan anne ve babası savaştan sonra komünistlere katılmışlardı. Clara'nın gördüğü kadarıyla "içinde bulundukları durumun bir sonucu olarak, tamamen doğal bir biçimde" olmuştu bu. Clara'nın, koşulları göz önüne alındığında, doğal olarak gördüğü serbest piyasaya bağlılığı uzun bir sürecin ürünüdür. Sistemi reforme etmeye, işletme özerkliğini getirmeye, piyasaları teşvik etmeye veya Clara'nın ifadesiyle eski giysileri onarmaya çalışan öğretmenlerin iktisat dersleriyle başlamıştı. Yarım tedbirlerin başarısızlığını gözlemleyerek ve Hayek'in "samizdat"ta bulunabilecek yazılarından etkilenerek, "tamamen yeni bir takım" elbisenin tek alternatif olduğu sonucuna vardı. Ancak "dogmatik bir Friedmancı" da değildi.

Dışişleri Sözcüsü Zsusza Szaleni araya girdi: "Özgürlükçü iktisatçılar, ekoloji veya barış hakkında yararlı hiçbir şey söylemiyorlar. Özgürlükçüler her şeyi bireylere ve özel mülkiyete dayandırıyorlar, ama barış ve ekolojinin toplumsal işbirliğine ihtiyacı var." Kendi görüşünü geliştirmek için Zsusza, konuyu bir projenin çevresel ve toplumsal maliyetinin bilinmesine getirdi: "Özel işletmeler bu maliyeti tam olarak değerlendiremezler. Onların görüş alanının ötesindedir bu. Diğer tarafta ise devlet bir işletmeyi yönetemez. Devlet asla bir işletmeyi yönetemez." Nagymaros Barajı'na karşı savaşımları sırasında edindikleri deneyimlerden çıkardığı sonuç, yerel ve çevre hareketlerine ve yurttaş

kurulan ve Cruise füzelerine karşı Batı'daki hareketlerin eylemcileriyle temas kuran bağımsız barış hareketinin etkisini yansıtıyor.

gruplarının önemine işaret ediyordu. Daha saygılı bir hükümetle ilişkinin hangi kurumların aracılığıyla yürütülebileceğini belirtmemesine rağmen, "hükümet onların bilgisine saygı göstermelidir" diye ısrar etti. "Tuna Grubu (1989'dan önceki baraj karşıtı kampanyayı yöneten grup) sonuçların değerlendirilmesi için gereken tüm değişik bilgileri bir araya getirdi; ancak hükümet herhangi bir yanıt vermedi." HDF, komünist hükümetin baraj planlarında değişikliğe yol açmış; ancak kullandıkları yöntemler çevre hareketine hiç güven vermemişti.

FIDESZ'in siyasal sürece yaklaşımı, siyasal değişimi sırf siyasal partilerin bir sorunu olarak görmemekte; parlamento dışı kampanyalara dayanmaktadır. "Hükümette olmanın ve devlet yönetimini ele geçirmenin demokrasinin yaratılması için yeterli olduğunu düşünmüyoruz," diyordu Clara, "Toplulukların kendi örgütlenmelerini teşvik etmeliyiz." FIDESZ'in idealidir bu. Bazıları bunun bir retorik olduğunu söyleyebilir. Hâlâ yandaşlarının ve yerel eylemcilerinin birçoğunun görüşü olmasına rağmen, FIDESZ'in ulusal önderliğinin kaygıları karşısında bu ideal marjinal kalmış durumdaydı. FIDESZ'deki bazı kimseler için, yurttaş hareketlerine bağlılık, fiilen, tek partili devlet koşullarına özgü, zorunlu bir stratejiydi. Artık parlamentoda temsil edilen siyasal partileri örgütleyebildikleri için, yurttaş hareketlerinin bir rolü olacağını düşünmüyorlar. Üstelik, siyasal kurumlardaki demokratik ve eleştirel uygulama boşluğu, FIDESZ'in enerjisini topluluklardan parlamento ve meclislere çekme eğiliminde olmuştur. Bugün FIDESZ içinde, İttifak'ı, genç de olsa, uzlaşımsal ve parlamenter bir partiye dönüştürmeye çalışanların ağır bastığı keskin ayrılıklar yaşanmaktadır.

— Yeni bir sendikacılık mı?

Kendilerini özörgütlenmeye adayan başka gruplar da bulunmaktadır: Örneğin, yeni bağımsız sendikaların eylemcileri. Bunların, demokratik dönüşümde oynadıkları roller gibi, güçleri ve perspektifleri de ülkeden ülkeye değişiyor. Çekoslovakya'da olan, Yurttaşlar Forumu'nun fabrikalardaki yandaşlarının neredeyse bir gecede oluşturdukları işçi grev komitelerinin, devrime

ihtiyaç duyduğu nihai desteği sağlaması idi. 1968'de genç bir işçi eylemcisi olan Jan Uhlir, Prag'ın en büyük fabrikalarından birinde, CKD elektrik fabrikasının işçiler tarafından işgaline önderlik edenlerden biriydi. Vazgeçilemez teknik yetenekleri, 1968'den sonra da işini sürdürmesini mümkün kılmıştı. Etliye sütlüye dokunmadan geçirdiği yirmi yılın ardından yeniden grev komitesi lideri olarak ortaya çıktı.

Yeni konumuyla, yeni Metal İşçileri Sendikası'nın başkanı olarak henüz bürokratlaşmamış, sıcak bir karakter taşıyan Jan Uhlir, Prag metrosunda, kendi banliyö istasyonu girişine sahip CDK lokomotif fabrikasına yaptığı ziyaretlerden birisine eşlik etmeye çağırabilir sizi. Komünist Parti, geleneksel olarak, "kendiliğinden" bir gösteri gerekli olduğu zaman, buranın işçilerini hep güvenilir bir topluluk olarak görüyordu. Ama, 1989 devrimi sırasında, Wenceslas Meydanı'nda öğrencilerin başını çektiği isyana karşı "kendiliğinden" desteklerini kazanmak üzere gelen Komünist Parti Sekreteri Miroslav Stepan'ı kürsüde yuhalamışlardı. Stepan, işçileri kazanma umuduyla öğrencileri alaya alırken yanındaki adam hâlâ (1993'te) CKD Lokomotifleri'nin yöneticisiydi.

Yeni seçilmiş işçi komitesinden sekiz erkek ve iki kadın, yönetimden kurtulmak ve şirket yönetimi üzerinde bir parça kolektif etki sahibi olmak için, özelleştirmeden yararlanmanın yollarını aramaktadırlar. Bu bakımdan, tam da Jan Uhlir'in yüreğine hitap eden bir grup işçidirler. Onun özelleştirmeye ilişkin kendi düşüncelerinin bir nevi test edilmesidir bu. Uhlir, Metal İşçileri Sendikası ve yerel sendika komitelerinin, yönetim üzerinde, komünistlerin yönetimi altında asla başaramadıkları bir etkiye sahip olmak için özelleştirmeden yararlanmalarını istemektedir. (Üstelik yeni parlamentoda, işçilerin kendi işletmelerinde yönetime katılmalarına yönelik yasal haklara ilişkin en ılımlı önerileri reddetti.) Uhlir'in özelleştirmeyle ilgili kendi planları var: "İşçilerin ("kuponlu özelleştirme" sürecinde dağıtılan)[15] kuponlarını kendi

15. Vaclav Klaus, her Çekoslovak yurttaşına –az bir para karşılığında ve uzun kuyruklarda bekleyerek– hisse senedine dönüştürülebilecek belirli sayıda özelleştirme kuponu verdi. Özelleştirmeden biraz maddi kazanç sağlayacak sıradan yurttaşların bulanık beklentilerini karşılamak kadar, bir hisse senedi piyasasını da bu yolla canlandırmaya çalıştı. Ayrıca, bkz. 2. bölüm.

fabrikalarını satın almak için bir araya toplamalarını ve özelleştirmeden sonra kendilerini şirkette ortak olarak temsil edecek bir komite seçmelerini tavsiye ediyorum." Komite, sendikanın yapacağı pazarlığı doğrudan doğruya tamamlamak üzere şirket yönetimi üzerinde bir etki yaratmaya çalışacaktı. Uhlir, bunun ve işçileri özelleştirme sürecinde kolektif bir etkiye sahip kılacak diğer stratejilerin, özelleştirmenin yol açacağı çürümeyle mücadele etmenin en iyi yolu olduğuna inanıyordu.[16] Bu yaklaşım onu siyasal yelpazenin neresine yerleştirmişti? Batılı sendikacılar ya da solcularla önceden açıkça konuşmuştu: "Britanya'da yaşasaydım, büyük olasılıkla, İşçi Partisi'nin sol kanadının bir üyesi olurdum; ama Çekoslovakya'da Sayın Pithart (1991'de Çek hükümetinin başbakanı) gibi merkez sağda yer alan tipik bir liberalim ben. Bizde sol, devleti bütünüyle kontrol altında tutmaya çalışıyor. Darwin'in teorisindeki gibi çıkmaz bir evrim yolunda ilerliyor." Uhlir solun devlet inancını paylaşıyordu: "Ancak bir tür rekabetin olması gerektiğine inanmamı sağlayan, tepedekilerin yozlaşması olmuştur. Bu rekabet piyasa ile olmayacaksa, o zaman bunu biz, işçiler gerçekleştirmeliyiz. Yönetimin varlığını tehdit etmeliyiz. Oysa, bugüne kadar yükselenler hep yetersiz yöneticiler olmuştur."

B. CEVAPSIZ BIRAKILMAMASI GEREKEN BİR MEYDAN OKUMA

Bu insanlarla uzun bir sessizlikten sonra karşılaştım. Doğu Avrupalılarla kendi ülkelerinde yapmış olduğum görüşmelerden bu yana yirmi yıl geçmişti. Bunlar bende bir tür şok yaratmıştı: Gece

16. Ve Uhlir'e göre –aynen onun sözlerine gönderme yapıyoruz–: "Özellikle mevcut yöneticiler arasında, yolsuzluk çok yaygın. Sözgelimi, fabrika yöneticileri, Batılılar satın alsınlar ve kendilerini de yönetici olarak yerlerinde bıraksınlar diye, şirketlerin değerini olduklarından düşük gösteriyorlar." Her türden söylenti var: Demokratik Yurttaşlar Partisi'nin Başkan Yardımcısı, son zamanlarda Çek kitap dağıtım şirketinin mülkiyetini biraz gizemli bir tarzda ele geçirdi. Onun bu ödülü siyasi bir iltimas olarak kazandığı söylentisinin yayılması şaşırtıcı değildir. Klaus'un iktidar partisi, Demokratik Yurttaşlar Partisi, kamu yetkililerinin mal varlıklarının açıklanmasına ilişkin yasanın çıkmasına açıkça muhalefet etmiştir.

boyunca düşünmenizi sağlayan olaylar, bir bakmışsınız ki sabah her şeyi daha farklı bir şekilde görmenize yol açmış. Yanıtlanabilir gibi görülen bir itiraz öne sürüyorlar, ama yanıt vermeye çalıştığınızda bunun pek de kolay olmadığı ortaya çıkıyordu.

Bu itirazlardan kaçmanın yolları var, ama bunlar da sadece Batı'daki tartışmalarda geçerli olabiliyor. Bir tanesi, tutkulu bir biçimde "ben sana söylemiştim" ifadesidir. Serbest piyasa politikalarının toplumsal sefalete ve huzursuzluklara yol açtığı ve bu huzursuzlukların, piyasanın sosyal demokratik bir tarzda düzenlenmesine ve müdahale edilmesine ve/veya işçi yönetimi ve demokratik sosyalizme olan ilginin yeniden canlanışına neden olacağı argümanıdır bu. Argüman, belirli bir tutarlılığa sahip ama yine de halkın, "sosyalizm" diye adlandırılan herhangi bir şeyle apaçık bağlantısı olan pratik önlemleri reddetmesindeki derinliği bütünüyle hesaba katmamaktadır.

Toplumsal sefalet ve huzursuzluk bulunduğuna kuşku olmadığı gibi bunlar artacaktır da. Polonya'nın en militan işçi gruplarından birisi Varşova'daki makine işçileridir. Ekonomik politikaları, bu işçilerden bazısı için, işletmeleri ve devleti yönettikleri kuruntusuna kapıldıkları Yahudilerden kurtulmaktır. Diğer bir militan işçi grubu da Slovakyalı madencilerdir; onların istemlerinden bir tanesi de Çeklerden kurtulmaktı. Bu örneklerde, huzursuzluktan sosyalizme giden bir mantığın işaretlerine pek rastlanmaz. Ve bu tür bir bilinç, kural dışı da değildir. İván ve Szonja Szelényi'nin Macaristan'da sergiledikleri örnek gibi sosyal adalet değerlerinin geniş ölçüde paylaşıldığına dair göstergelerin bulunduğu yerlerde bile[17], henüz bunları geçmişle bağlantıdan uzak bir biçimde dile getirmenin bir yolunu bulmuş ve bu nedenle geniş bir destek kazanma olasılığı olan bir parti yoktur. Başka bir deyişle, bugün Doğu Avrupa'nın kamusal politik kültüründe, "ben sana söylemiştim" diyen Batılı sosyalistlerin argümanındaki bağlantıları sağlayan çok az şey bulunuyor.

Bu itirazlardan kaçınmanın ikinci yolu (üstelik doğrularla birleşmiş olan bir kaçınma yolu) ise, "bu rejimlerin gerçekten sos-

17. Iván and Szonja Szelényi, "Classes and Parties in Hungray", *New Left Review*, 187.

yalist olduklarına hiç inanmamıştık" argümanıdır. Komünist devletleri soldan eleştirenlerin kalıcı ve genelde onurlu bir yere sahip olduklarını anımsamak, kamusal açıdan doğruluk ve önem taşır. Rosa Luxemburg, Victor Serge, Alexandra Kollantai, Emma Goldman, Leon Trotsky, Ante Cliga'dan, Ernest Mandel ve Rudolf Bahro'ya kadar herkes, demokrasinin nasıl tek partili sistem tarafından bastırıldığını ve nasıl bencil bir bürokrasinin kendisini işçi sınıfının yerine geçirdiğini çok değişik açılardan göstermiştir. Kollantai, Bolşevik liderlerin giderek paylaştıkları, "bürokratik araçlarla komünizmin yaratılmasının mümkün olduğu" şeklindeki "gülünç biçimde naif olan" inancı sorgulamış; işçi sınıfı ve köylülük arasında, üretim ve dağıtımı örgütlemenin demokratik biçimlerini mümkün kılabilecek kültürel niteliklerin geliştirilmesini önermişti. 1930'da SSCB'de beş yıl hapis cezasına çarptırılmış olan Yugoslav komünisti Ante Cliga, "Sovyetler Birliği'nde insanların duygularını içtenlikle ve açıkça ifade edebilecekleri tek yer"in hapishane olduğu sonucuna varmıştı.[18]

Yazmış oldukları zamana bağlı olarak, bu farklı eleştirmenlerin argümanlarında, kimi kökleri görünür biçimde Sovyet toplumu içindeki toplumsal güçlere dayanan alternatifleri de gösterdikleri tarihsel anlar olmuştur. Başka bir deyişle, bunlar, ne denli hassas olurlarsa olsunlar, bu alternatifleri hayata geçirebilecek bazı araçların var olduğu zamanlardı. Bu hayalin halkın deneyiminde ifade olunan maddi bir gerçekliği vardı; ister Sovyetler'deki demokratik yaşamın kalıntıları, Komünist Parti'de bastırılmış ama yine de örgütlü politik eğilimler, bağımsız işçi ve köylü örgütlerinin inisiyatifleri olsun, ister Komünist önderliğin reformist bir kanadı olsun. Bu eleştirmenler, hiçbir zaman bir alternatifi hayata geçirecek gücü etkili bir biçimde seferber edememişlerdir. Ama onların, reel sosyalizm ile özgün hedefler ve alternatif bir sosyalizm anlayışı arasındaki karşıtlık yönünden ortaya koymuş oldukları eleştiriler, Sovyet bloku gerçeğinde bazı temellere sahipti. Doğu Avrupalılar tarafından anlamlı bir şekilde kavranabilecek, sosyalizmle birtakım bağlantılara sahip olan bir alternatif olasılığı giderek küçüldükçe, sosyalizm teorisi açısından

18. Aktaran Sheila Rowbotham, "Clinging to the Dream", *Zeta Magazine*, Haziran 1990.

yazan ve sosyalizm dilini kullanan eleştirmenlerin etkisi azaldı. Gorbaçov'un düşüşü, belki de bu türden birçok eleştirmenin --eski liderliklere olduğu kadar, Gorbaçov'a yönelik eleştirilerde bulundukları durumlarda bile– büyük etkisine vurulan son darbeyi simgeliyordu.

Batı yeni solunun neo-liberalizmin çelişkili de olsa, yaygın çekiciliğinin getirdiği meydan okumaya yanıt verebileceği teori ve dil açısından önemlidir bu durum. Birçok Batılının bile, sosyalist alternatifler olarak algılayabileceği alternatif öğelerin, elbette en beklenmedik biçimlerde, Doğu Avrupa'da gelişebilme olasılığına sahip olmasına rağmen, ille de sosyalizmin mevcut teorik çerçevesine oturtulup genelleştirilemeyeceğini öne sürüyorum. Daha ziyade Batılı yeni solun, Doğu Avrupa'daki bu hareketlerle diyalog içinde, neo-liberalizmin temellerinin, özellikle de Avusturyalı iktisatçı ve filozof Frederick Hayek'in etkili çalışmalarının, doğrudan bir eleştirisi yoluyla bu toplumsal pratikleri teorileştirmeye ihtiyacı vardır. Sonuçta, bu tür bir eleştiri yoluyla geliştirilmiş varsayımlarla birlikte sosyalizmin yeni bir zemin bulabileceğini öne sürüyorum.

Sosyalist bir teorik yapıyı sorgulamaksızın kabul eden argümanların tersine bu tür bir eleştiri, Doğu Avrupa'nın fiili bilincini kazanma potansiyeline sahiptir. Bu, hem neo-liberal ekonomik reçetelerin başarısızlığından dolayı eleştirel bir kazanıma hem de Doğu Avrupalı sosyal liberaller arasında demokratik "yurttaş inisiyatifleri" ya da "yurttaş hareketleri"nin önemine duyulan –neo-liberalizme tamamen aykırı– inanca dair yapıcı bir kazanıma sahiptir. Sözgelimi, Çek Yurttaş Hareketi'nde, FIDESZ'in içinde yer alan bazı gruplarda ve Polonyalı sosyal liberallerde belirgin olan bu inanç, bireysel mutluluğu ortadan kaldırmaktan çok, onu destekleyen, amaçlı ve kolektif eylem biçimlerinin kabul edilmesini gerektirir. Bu, neo-liberalizmin temel taşı olan atomlaşmış bireyciliğin doğasına ters düşer.

C. DOĞU-BATI İLİŞKİLERİ POLİTİKASI

Hayek ve neo-liberal sağla bağlantı kurmak, sol için kavramsal araçlarını bileme yolu, yararlı bir düşünsel alıştırmadır. Ama, Av-

rupa'daki demokrasi ve sosyal adalet savaşımları üzerinde ne gibi bir etkisi olacaktır bunun? Macaristan'daki küçük bir yerel çatışma, bu soruya yanıtın ipuçlarını veriyor.

1992 Eylül'ünün bir perşembe gecesi, yaklaşık 50.000 Macar, Budapeşte sokaklarında ellerinde meşalelerle bir protesto yürüyüşüne katılmıştı. Şimdiki hükümetin karşılaştığı en büyük gösteriydi bu. Örgütleyicisi de sol partiler ve sosyal liberaller (FIDESZ yandaşları dahil), değişik sendikacılar, birçok yazar ve sanatçıdan oluşan Demokratik Sözleşme (Democratic Charter) adlı bir güç birliğiydi. Bir yıl önce Demokratik Sözleşme'yi kurmak için onları bir araya getiren şey, "ülkede demokrasinin çöküşü, milliyetçilik ve hoşgörüsüzlüğün yükselişi"nden kaygı duymalarıydı. Sokağa dökülmelerine yol açan, özellikle iki gelişme olmuştu:

Birincisi hükümet, radyo, televizyon ve eğitim sistemi gibi hassas kültürel kurumlar üzerinde denetim sağlamak için açık bir çaba harcamaya başlamıştı. Artan işsizliğin getirdiği toplumsal gerginlikler, kamu hizmetlerinin kötüleşmesi, artan eşitsizlikler ve (orta sınıfın beklenen gelişiminin aksine) proleterleşme süreci, iktidar partisini, toplumsal birlik ve ideolojik denetim problemleriyle yüz yüze getirmişti. HDF, böyle bir ideolojik birliği yaratabilmek için kendi araçlarına sahip olamayacak kadar modern ve toplumsal bakımdan oldukça kısıtlı köklere sahipti. Sonuçta da devleti, eleştirel tartışmayı bastırmak ve milliyetçi değerleri aşılamak için kullanmaktaydı. HDF'nin, Radyo Müdürü Gombar Csaba ile TV Müdürü Hankiss Ellenur'u görevden almaya çalışması çok kötü bir yankı uyandırmıştı. Bu kişiler HDF'ye üye değillerdi, ama partinin ekonomiyi piyasaya açmak adına attığı adımları desteklemişlerdi ve hükümet de atamalarını onaylamıştı. Suçları ise açık tartışmayı teşvik etmeleri; hükümeti eleştiren görüşleri yayınlamaları ve HDF'nin açık milliyetçi muhafazakârlığını desteklemekten çok, programlara laik bir çerçeve getirmeleriydi.

HDF üyesi olmayan başkan, görevden alınma girişimlerini veto ederek olağandışı bir yol izledi. Bunun arkasından da HDF vetonun geri alınması için kitlesel baskıyı seferber etmeye koyuldu. Partinin önde gelen bir komitesi olan, "Serbest En-

formasyon için Macar Komitesi", Gombar ve Hankiss'in görevden alınmalarını desteklemek için ve "Macar ruhunun lekelenmesine karşı" bir gösteri örgütledi. Demokratik Sözleşme'nin gösterisi bu eyleme bir yanıttı.

HDF'nin söylemi, muhalefeti komünizmi savunmakla aynı kefeye koyma yönündedir. 1992'de partinin başkan yardımcısı ve giderek büyüyen sağ popülizmin sözcüsü haline gelen Csurka István, bu propaganda açısından aynı kefeye koyma konusuna bir başka eklemede bulundu: Yeni çıkan bir kitapçıkta, "antikomünist radikalizmin üstesinden gelemeyeceği ve son olarak da 1945'ten beri içinde yer aldığı iktidar yapılarını sürdürmeye çalışan sol blok"a değiniyor. "Buna, doğal olarak Yahudilerin etkisinin garantiye alınması da dahildir, ama en önemlisi maddi konumun ve iktidar mirasının korunmasıdır." Budapeşte'de yürüyüş yapan 50.000 kişi, Csurka'nın haklı göstermeye çalıştığı basına yönelik otoriter müdahale kadar, yarı resmi Yahudi düşmanlığını (Parti Başkanı Joszef Antall, Csurka'nın demeçlerini açıkça kınamamıştı) protesto etmek için de sokağa dökülmüştü.

Eski rejim muhalifleri için politik gelişmeler, keyif kaçırıcı bir biçimde aşina hale gelmiştir: Bir Macar muhalif olan Istvan Rev (1992'de Hür Demokrat Budapeşte Belediye Başkanı'nın danışmanı), üzgün, tükenmiş bir yüz ifadesiyle, "Durumda pek bir değişiklik olmadı; ama şimdi de demokratik bir yoldan seçilmiş olmanın meşruluğuna sahip olan otoriter bir hükümete karşı savaşım vermek zorundayız," demiştir. Yeraltı muhalefeti (ya da önde gelen muhalifler, ünlü banyoları toplanma yerlerinden birisi haline getirdikleri için kaplıca muhalefeti) için, Batı'daki yurttaş hareketlerinin aracılığıyla bir enformasyon ve destek kanalı yaşamsaldı. Artık bu insanlar, hakikaten rakip partilere oy verme hakkını, eylemlerini onaylamadıkları hükümetleri devirme hakkını kazandıklarına göre bu işbirliği, Orta ve Doğu Avrupalılar ve Avrupa'nın geleceği için herhangi bir önem taşıyor mu?

Medya şeflerini görevden almaya çalışan partinin amacını açıkça izah eden HDF ideoloğu Imre Konya'nın bir açıklaması, Doğu Avrupa'daki gelişmeler karşısında, Batı'nın bilgi ve tepkisinin, Macaristan'daki iktidar partisinin davranışlarında belirleyici bir etken olduğunu gösteriyor. Macaristan'da yayımlanan

günlük *Magyar Hirlap* gazetesi, Imre Konya'nın şu sözlerine yer vermiştir:

> Ülke, yabancıların gözüne girsin diye, ilk dönemde cepheleşmeden kaçınmak, hükümetin politik niteliğinin bir özelliğiydi. Ne var ki şimdi, ülkemizin dünyadaki imajının belirsizlikten kurtulduğu bir zamanda, artık hiç kimsenin, hükümetin ve HDF'nin liberalizm, demokrasi, basın özgürlüğü, insan hakları ve piyasa ekonomisine bağlılığından kuşku duymadığı bir zamanda, bana göre Macar Radyo ve TV'sinin anlayış ve kadrolarında köklü ve geniş dönüşümleri gerçekleştirmek mümkündür.

Batı bir kez onay verdiğinde, bu, tam bir onay mührü, bir lisans anlamına gelir. Charter 77'nin kurucularından, Yurttaş Hareketi'nin seçim kampanyasının örgütleyicisi ve şimdi de liberal Çek gazetesi Lidové Noviny'nin sözünü esirgemeyen makale yazarı Jan Urban, özelleştirme sürecinde ortaya çıkan çürümüşlüğü bana izah etmişti. Gazetedeki köşesinde sunduğu belgelere rağmen, bu bilgi, hiçbir zaman Batı'ya ulaşmaz ya da en azından, gören gözlerin dikkatini çekecek kadar yaygınlık kazanmaz. Urban'ın yorumu şöyle: "Batılı hükümetler, mevcut hükümetin kaosa tek alternatif olduğu gibi, oldukça şüphe uyandırıcı bir gerekçeyle, artık durumu görmemezlikten gelmeye başlamışlardır. Eskisi gibi, gerçeği ortaya serecek dostlara ihtiyacımız var Batı'da." Resmi olmayan gözler tetikte oluncaya ve gördüklerini yayma olanağına kavuşuncaya kadar, Batı'nın kapalı gözleri bu onayı kalıcı hale getirecektir.

İşte, Batı'da eleştirel bir kamuoyunu canlandıranlarla işbirliği kurmak için Doğu'dan gelen açık bir talep! Batı hakkında bir enformasyon ve teşhir akışının olması da önemlidir. Zira bu lanetlenmiş toprakların insanları, Batı'nın düşmanlarını alaşağı etmiş oldukları için, Batı'nın, özellikle de AT'nin, şimdi Doğu için ne yapacağına ilişkin bir yığın inanç yerleşmiştir. Özyönetim itkisini zayıflatan ve otoriteye yeni bir tür itaat yaratan bir inançtır bu.

D. AT'NİN DOĞU'YA YANITI: BEKLENTİLER VE GERÇEKLER

AT, Orta Avrupa'da bir serap etkisine sahipti. Avrupa "serbest pazarı" iddialarının yarattığı vaatler, komünizm harabeleri üzerinde, çöl kumlarının üzerindeki güneş gibi parlarken Avrupa demokrasisinin canlı tablolarını çiziyorlardı. Çekoslovakya Cumhuriyeti Başkanı olduğunda Vaclav Havel'in yaptığı ilk işlerden birisi, Avrupa Konseyi'nde ve Avrupa Parlamentosu'nda muzaffer bir eda ile ve yalvararak konuşmaktı. "AT'nin (Çekoslovakya'da) bir umutsuzluğun ortaya çıkışını önlemesi gerekir; çünkü istikrarsızlık daha ilk kaynaktan yayılır ve etkisini gösterir," diye uyarıda bulundu. "AT demokrasiyi kurma çabalarımızı desteklemişti, bugün sadece kendi hayatta kalma sorununuz bile olsa, ülkemizde olup bitenlere seyirci kalamazsınız." Havel, hem Çekoslovakya'nın AT'ye katılmasını hem de bu arada, topluluğun ihracat pazarlarına erişmesini düşünüyordu.

Ne var ki AT Komisyonu ve Bakanlar Konseyi'nin, kendi hayatta kalmaları ve bunda Doğu Avrupa'nın rolü hakkında oldukça farklı bir görüşü vardı. Sonuç olarak, –1991'in sonunda "Avrupa Anlaşmaları" adıyla imzalanan– ticaret görüşmelerini değerlendiren AT'nin başlıca kaygısı, özellikle tekstil, tarım ürünleri, kömür ve çelikte sınırlı bir rekabet avantajına sahip olduğu Doğu Avrupa'ya herhangi bir açık kapı bırakmaktan kaçınmak olmuştu.[19] Orta Avrupalılar, AT ile doğrudan ticari ilişki istiyorlardı. "Serbest piyasa"nın, satmak isteyenlere açık bir piyasa olduğuna naif bir biçimde inanmışlardı. İronik olarak, AT'nin Avrupa İmar Bankası (EC's European Bank of Reconstruction), Doğu Avrupa'ya yaptığı yardım, özellikle de sermayenin bu ülkelerdeki serbest hareketi ve serbest kâr transferi konularında çok sert koşullar getirmektedir. Öyle görünüyor ki merkezi piyasa kurumlarının avantajı, farklı amaçlar için farklı kurallar koyabilmelerindedir. Şu serbest piyasa da amma karmakarışık bir şey.

19. "AT'nin küstahlığı"na karşı öfkelerini ifade eden Polonyalıların yaptığı bir yürüyüşten sonraki nihai anlaşmalar, tekstil, kömür ve çelik üzerinde bazı imtiyazları içeriyordu. Ancak tarım anlaşması, AT'nin, Orta Avrupa'nın Bağımsız Devletler Topluluğu'na yaptığı tarımsal ihracatı doğrudan doğruya desteklemesi ve bu projeyle ihraç edilen miktarı AT için izin verilmiş olan kotadan çıkarması üzerine kuruluydu.

Orta ve Doğu Avrupa'nın yeni 1989 hükümetleri toplumlarının bir çeşit demokrasiye geçişlerini kolaylaştırmak için umutsuzca Batı'ya bağımlıdırlar. Sadece ivedi bir ihracat büyümesi için değil; aynı zamanda, Doğu pazarları çok küçük olduğundan AT'ye satış yapmak isteyecek Batılı yatırımcılara güven vermek için demokrasinin ekonomik koşullarının oluşturulmasında, Batı pazarlarına hızlı ve açık bir şekilde girmeye ihtiyaçları vardı. Aynı zamanda, dünya ekonomisinin yıkıcı rüzgârlarına hemen maruz kalmak yerine, yeniden inşaya yakından bağlı bir parça korunma ihtiyacı hissediyorlardı. Bu durum, iki yaklaşımın da karşılaştırmalı avantajlarına dayanmak ve olası pazar boşluklarını belirlemek için, –ulusal yapılar kadar bölgesel ve yerel yapılar aracılığıyla– özelleştirme ile eşanlamlı olarak, bir ölçüde planlama ve kamu yardımlarını gerektirebilirdi. Fiyatlar serbest bırakılırken aynı zamanda ücretlerin ve sosyal güvencenin artışını mümkün kılacaktı bu. Mücadele etmiş oldukları hükümetlerin bıraktığı ağır borç yükünün –kendi hataları olmayan borçların– hafifletilmesine ihtiyaçları vardı. Yeniden inşanın gerektirdiği (bu kez, çoğulcu türde olan) planlamanın bazı koşullarını sağlayabilecek, yerel ve bölgesel yönetimler gibi demokrasinin siyasal yapılarını kurmak için desteğe ihtiyaç duyuyorlardı.

Bu tür bir destek bütün düzeylerdeki ekonomik yeniden yapılanmanın içeriği üzerinde karar verme sürecini, yeni kazanılmış siyasal hakları uygulama fırsatına dönüştürecekti. Sovyetler Birliği'nin uluslararası sisteme entegrasyonuna yardımcı olmak için Batı'ya ihtiyaçları vardı; Sovyetler Birliği Batı'ya yaptığı ihracattan yeterince kazanıp Orta ve Doğu Avrupa'dan ithalatta bulunabilecekti. Ve bu hükümetlerin, kendi halkları ve devletlerinin AT'ye tam üye olması ve bu sayede kaderlerini zaten belirleyen kararların alınmasında daha çok söz sahibi olmaları için AT'nin bazı taahhütlerine ihtiyaçları var.

Sovyet pazarının ve COMECON mübadele sisteminin çöküşüyle birlikte krize giren Orta ve Doğu Avrupa ekonomileri, böyle bir paket (2. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'nın ABD'den sağladığı yardım türünün ılımlı bir versiyonu) yerine, acısı hâlâ süren bir şokla karşılaşmışlardır. Hükümetin bu ilacı kabul ettiği, kimi zaman da kendi isteğiyle yanaştığı ülkelerde ya-

şanan sonuç, özel imalat dahil, imalatın çökmesi ve tarımda, özellikle de özel ve küçük kooperatif tarımında iç karışıklıkların çıkması olmuştu.[20]

Batı'nın acı ilacının Doğu Avrupa'nın hasta vücudundaki etkileri, şiddetli bir durgunluk içindeki küresel ekonominin yarattığı uluslararası ortam nedeniyle daha da artmıştır. İşsizlik bu ülkelerin halkında yıkıcı etkiler yaratıyor; kendilerine duydukları güveni sarsıyor, ahlâk bozukluğu yaratıyor ve kendi bölgeleri veya uluslarının kamu yaşamına demokratik katılım imkânını azaltıyor.[21] Batı yardımının niteliği, bu yıpratıcı ekonomik koşulların hafifletilmesine çok az yaramaktadır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Batı'ya borç ve borç faizleri ödemek zorunda kaldıkları sürece, Batı'nın Doğu'ya yatırım yardımları kesilecektir. Andre Gunder Frank, Doğu Avrupa'nın toplam borcu olan 120 milyar sterline karşılık yıllık faiz akışının 10-15 milyar sterlin arasında olduğunu bildiriyor. Bu miktar, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın toplam sermayesinden fazladır.[22]

Bu yaklaşım, teknik bir ifadeyle, demokrasi için tek bilimsel

20. Polonya'da yıkılan işletmelere, imalat sektöründe mikroekonomik açıdan yeterli birçok yatırım da dahildi; doğmakta olan yeni özel sektör, en başta perakende satış işindedir. Üretim, 1990'ların başında % 23 ve 27 arasında bir düşüş göstermiştir. Dünya Bankası, Polonya'nın üretiminin 1990'ın ikinci yarısına kadar düzelebileceğini tahmin ediyor. Başkaları ise bunu aşırı iyimser bulmaktadır. Önde gelen AT danışmanlarından biri, şok tedavi için bilimsel açıdan doğru olduğu çağrışımı yaratan o çok ünlü "J eğrisi"nin bir "L eğrisi"ne dönüşebileceği uyarısında bulunuyor. Bunun benzeri sert bir planın Yugoslavya'da hepten işlemez olduğu ortaya çıktı ve IMF kargaşa içinde geri çekildi. Ama IMF'nin yaptıkları, Federal Hükümet'in zaten sarsılmış olan otoritesine ölümcül bir darbe indirdi ve etnik ve ulusal emellerin savaşa yol açacağı koşulların oluşmasına katkıda bulundu.

21. İşsizlik sigortaları ya hiç yoktur ya da çok azdır; (yarı işsizliğe dayansa bile) eski tam istihdam garantisi işsizlik sigortasını gereksiz kılmıştı; ekonomik iflasın son hali de bu sigortayı olanaksız kılıyor.

22. Üstelik, davul zurna ile ilan edildiği gibi Polonya'nın borçlarının, yarı yarıya silinmesi, tüm borca ilişkin faizlerin ödenmeyişinin hemen ardından, geri kalan yarı için faiz ödemesini sağlamaya yönelik bir *quid pro quo*'dur.* Bkz. "Economic Ironies in Europe: A World Economic Interpretation of East-West European Politics", Andre Gunder Frank. UNESCO *International Social Science Journal*, 131, Şubat 1992, "European Integration in Global Perspectives" konulu sayı. Ayrıca, AT'nin Doğu ile ilişkilerinin ayrıntılı bir analizi için bkz. Peter Gowan, "The EC and its Eastern Neighbours" ve Hugo Radice, "Western Investment in Eastern Europe, *Labour Focus on Eastern Europe*, sayı 44, 1993.

* Karşılık, bedel, ödül, taviz. (ç.n.)

yöntem olarak haklı gösterilmiştir. Bu, IMF'nin sert ekonomik yöntemlerinin de haklı gösterilmesine hizmet etmiştir. Ama Orta ve Doğu Avrupa ekonomilerinin dünya ekonomisine entegre edilebileceği başka tercihler de vardı ve hâlâ da vardır. Bu ve diğer tercihleri demokratik olarak hesaba katmak yerine, Batı kurumları, hem ABD hem de AT, ekonomik cephede Soğuk Savaş mantığını gütmüş gibiler. Doğu Avrupa hükümetlerine, daha çok 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki Almanya gibi kendi başına karar alma kapasitesinden yoksun ülkelermiş; kaderleri dışarıdan, savaşın galipleri tarafından belirlenecek toplumlarmış gibi davranılmaktadır. Batılı seçkinler, süreç içinde demokratik yurttaşlığın serpilip gelişmesi için zorunlu olan ekonomik toprağın zaten çok taşlı olan zeminini daha da aşındırmaktadırlar. Üstelik, eski Yugoslavya'daki savaşın trajik biçimde gösterdiği ve Doğu Avrupa'dan Batı'ya artarak süren göçün sürekli tanıklık ettiği gibi bunun sonuçları Avrupa'nın geri kalan kesiminden saklanamaz.

—Tüm-Avrupa ittifakları

Bu bağlamda, Doğu Avrupa ve Batı'nın demokratik eylemcileri arasındaki karşılıklı enformasyon akışından daha fazlası gereklidir. Batı kurumları üstünde baskı uygulamak, Macaristan'daki Demokratik Sözleşme gibi Doğu'da ortaya çıkan muhalefet ittifaklarına platform ve meşruluk sağlamak için tüm-Avrupalı siyasal temsilcilere –partiler olması zorunlu değil; ama hareketler ve demokratik şebekeler olabilir; yani çok değişik güçleri harekete geçirebilecek örgütler– ihtiyaç duyulmaktadır.

İtiraf edildiği gibi yurttaş hareketleri açısından düşünen birçok Doğu Avrupalı demokrat için, özellikle şimdi parlamentoda veya belediyelerde sorumluluk sahibi eski muhalifler için, son iki yıldır yurttaş inisiyatiflerini oluşturmaya duyulan bağlılık daha düşük bir önceliğe sahip olmuştur. Ancak, güçlü politikacıların popülist bir yabancı düşmanlığına dayalı yeni otoritarizm biçimlerini oluşturdukları durumlarda, bu demokratlar, kendi yurttaşları arasında, hem karizmatik liderlerden hem de devletten bağımsız eleştirel bir bilinci, kamusal bir özyönetim kapasitesini nasıl teşvik edeceklerine bir kez daha kafa yormaktadırlar. Bu yeni savaşımların

yeniden Batı'daki demokratik toplumsal hareketlerin desteğine ihtiyacı olacaktır.

Doğu ve Batı'da kalıcı bir işbirliğini yaratma süreci, fiziksel ve teknik açıdan, 1989 öncesinde özel evlerde ve gizli polisten kaçarak yapılan illegal toplantı günlerinde olduğundan çok daha kolay gerçekleşecektir. Ancak, düşünsel ve politik açıdan çok daha karmaşık olacaktır. Demokratik yurttaş haklarının ve politik hakların savunulmasının önemi üzerinde bir uzlaşma olmasına rağmen, onları destekleyecek ekonomik ve kurumsal koşullar üzerinde açıkça temel bir ayrılık vardır. Bu anlaşmazlıkların temelinde yatan şey, neo-liberalizm öğretileri ve onların Orta ve Doğu Avrupa'nın politik entelijansiyası üzerindeki yaygın çekim gücüdür. Demokrasi ve sosyal adalet uğruna bir tüm-Avrupa savaşımına girişen Batılılar, bu fikirlerin, şimdi gerçek demokrasileri kurmak için daha çok çaba harcamak üzere bir araya gelen yurttaş eylemcileri arasında yarattığı etkilerin sunduğu meydan okuyuşun karşısına dikilmelidirler.

II.
Meydan Okumanın İçyüzü

2. FREDERICK HAYEK VE DEVLETİN TOPLUM MÜHENDİSLİĞİ

A. GİRİŞ

Aralık 1990'da, Çek sanayi krallığının gözbebeği Skoda otomobil fabrikasının satışı için Renault ve Volkswagen'le yapılan gergin görüşmelerden sonra, Çek Özelleştirme Bakanı Thomás Jezek kendi çalışmaları üzerinde Frederick Hayek'in etkisini şöyle betimliyordu: "Hayek'in etkisi kişiliğime nüfuz etmiş. Doğru yolda yürüdüğümüzün garantisidir Hayek."[1] Jezek basit bir moda izleyicisi değildir; uzun süreden beri, Charter 77'nin destekleyicisiydi; Charter 77'ye göre daha soldakiler bile onun eski

1. Yazarla söyleşi.

rejime ilkeli muhalefetine saygı duyuyorlardı. (Özelleştirme programının ardındaki diğer yönlendirici güç olan ve Charter 77 hakkında hep kaçamak bir üslupla konuşan, o zamanki Maliye Bakanı Vaclav Klaus, bu saygınlığı hiç kazanmamıştı.) Jezek, Hayek'in düşüncesinin, özgür bir toplumun ekonomik ve felsefi temelini sağladığına *inanmaktadır*. Hayek'in başlıca yapıtlarının hepsini çevirmişti ve doğal olarak, dinleyicilerin kendi heyecanını paylaşacağını tahmin ederek kendi pratik politikalarını tanımlarken o yapıtlara heyecanlı göndermeler yapar. Jezek özelleştirme programında Hayek'in önemini izah ederken, Hayek'in sosyalizme karşı en popüler polemiği *The Road to Serfdom* (Serfliğe Giden Yol) adlı kitabın çevirisi, Çekçede üçüncü basımını yapıyordu.

Jezek'in, hükümetin "büyük özelleştirme" programının bir parçası olarak, Avrupa otomobil endüstrisine hâkim olan iki dev şirketle yaptığı görüşmeler, hiç de piyasayı milyonlarca bireysel girişimcinin rastlantısal etkinliği olarak teorileştiren Hayek'in yönlendirici etkisini yansıtmaz. Ama, Çeklerin ("büyük" veya "küçük" özelleştirme projeleriyle tümüyle özelleştirilmeyen şirketlere uygulanan) benzersiz "kupon"lu özelleştirmesi, gene de tüm bileşenleri ve talimatlarıyla Hayekçi bir reçeteden alınmıştır. Çokuluslu yabancı şirketlerin reel ekonomisi çeşitli finans spekülatörleri ve sıradan insanların finans bilgisi eksikliğiyle karışınca program oldukça farklı bir hal aldı. Kuponlu özelleştirmenin ardında yatan fikir, her yurttaşa dilediği şirkette –daha doğrusu, mevcutlar arasından seçebileceği şirkette–, hisse sahibi olmak için kullanabileceği 2000 dolarlık bir kupon karnesi sağlamaktı. Skoda ile ilgili görüşmelerden zaferle çıkan Volkswagen, hükümetin Skoda hisselerinin % 30'unun (Volkswagen % 70'ine sahipti) kupon sistemi ile halka satılması arzusunu reddetti. Volkswagen bunun kendi denetimini zayıflatmasından korkuyordu.

Jezek'in idealist planında, kuponlu özelleştirme, Hayek'in "catallaxy" dediği şeyin, yani bireyler arasındaki kendiliğinden serbest mübadele ilişkilerinin yaratılması için bir araç olacaktı.

Hayek –fiili bir toplumsal yapı olarak serbest piyasa için hakikaten teorik bir terim olan– 'catallaxy'nin, onlarca hatta yüzlerce yıllık bir evrimin ürünü olduğunu öne sürdü. Hayekçi bir perspektifle bakıldığında bu evrim, Doğu Avrupa'da kesintiye uğ-

ramıştı. Jezek kendisini, tarihin 1947'de donduğu noktadan başlamasını sağlayan koşulları yaratan kişi olarak görüyordu.

Kuponlu özelleştirmenin neticesi bizi bu aşamada ilgilendirmiyor.[2] Tek amacımız, on yıl önce, bir ölçüde modası geçmiş ilginç bir kişilik olarak algılanan bu üretken ekonomist düşünürün yarattığı etkiyi göstermektir.

B. DOĞU AVRUPA'DA HAYEKÇİ TEMALAR

Hayek'in teorisini doğrudan kesin bir hükümet reçetesine dönüştürmeye yönelik, bu tür bir doğrudan çabaya ender rastlanır. Gerçekten de bu tür bir müdahaleci etki, uygarlığı tasarımdan çok evrime dayandıran teorisyene biraz çelişkili görünür. Ancak, belirli Hayekçi temalar, çelişkili de olsa, sistematik olan temelleri açıkça kabul edilmemesine rağmen, son yıllarda Orta ve Doğu Avrupa'da ortak bir kültürel geçerlilik kazanmıştır.

Birincisi, Hayek'in sosyalizmi –herhangi bir tür sosyalizmi–, "kendiliğinden" düzenin tehlikeli bir şekilde kesintiye uğraması olarak gören teorisini hatırlatan "serbest piyasa"ya yönelik desteğin çoğunda ümit dolu güçlü bir nostalji öğesi vardır. Doğu Avrupa'da, serbest piyasa fikri, hayli idealize edilmiş olan komünizm öncesi topluma dönüş nosyonuyla ilişkilendirilmektedir.[3] Hayek, kayaların arasına sıkışmış bir dağ pınarı gibi kendiliğinden serbest piyasa düzeninin de herhangi bir yerden açığa çıkabileceğine inanıyordu. Bugün ise benzer bir inanç, birçok Doğu Avrupalının, eski devlet aygıtlarını kırmanın, kendiliğinden düzenin bastırılmış enerjilerini serbest bırakacağına ve bu düzenin de kendi gelişim kanallarını yaratacağına duyduğu güvenin temelini oluşturur.[4]

---

2. Bkz. Bernard Wheaton ve Zdenk Kavan *The Velvet Revolution; Czechoslovakia, 1988-1991* (Oxford, 1992), s. 157-158.

3. Orta Avrupa'da, Çekoslovakya'da sözgelimi 2. Dünya Savaşı'ndan önce sosyal demokrat hükümetler, güçlü sendikalar ve büyük bir kooperatif sektörünün olduğu dönemler dikkate alındığında, bunlar bir ölçüde eksik kalıyor.

4. Thatcher, aynı Avusturyalı 'guru'dan öğrendiği bu inancın özellikle canlı bir tasvirini sunuyor. Devlete ekonomiden elini çektirmekle, ekonomiyi zenginliğin daha da artmasına götürebilecek olan bastırılmış bir "girişim ruhunu" serbest bı-

"Kendiliğinden düzen"in özel teşebbüs olarak yeniden doğmaktaki ilk başarısızlığı, zorluklar aşılırsa canlanma olacağını varsayarak –sözgelimi, reform ve demokratikleşmenin bir yolunu bulmak yerine– giderek radikalleşen hareketleri mevcut devleti parçalamaları için teşvik etmiştir.[5]

İkincisi, çok sayıda Doğu Avrupalı, piyasaya adam kayırma ve ayrımcılığı barındırmadığı için değer vermektedir. Burada da yine Hayekçi bir tema çağrışımı vardır; yani piyasayı bireysel faaliyetlerin özünde rastlantısal olan bir sonucu olarak görme nosyonu. Düzenlenmemiş piyasanın neden olduğu zorluklar hakkında, bu zorlukları yaşayanlar arasında bile bazen güçlü bir kadercilik kendisini gösteriyor. Piyasanın, açıkça kişisel olmayan güçlerinin yarattığı ekonomik terslikler, en azından başlangıçta, tek bir otoritenin bilinçli olarak tasarlayıp neden olduğu terslikliklerden daha çok kabul edilebilir türdendir.

Göründükleri kadar kişisel veya rastlantısal olmayan bu piyasa güçlerinin işleyişinin görece naif kabulü, kuşkusuz devlet gücüyle ekonomiyi yönetmiş birçok kişinin, rüşvetle satın alınabilirliğine duyulan bir tepkidir. Piyasaya sihirli güçler bahşetmek de işte böyle bir tepkinin sonucudur. Prag Charles Üniversitesi'nde iktisat profesörü ve neo-liberal reformların coşkulu bir destekleyicisi olan Vlado Benácek'in yorumladığı gibi, "İnsanlar burada piyasanın derhal Tanrı'nın eli gibi, rayiç fiyatı, dengeyi bulacağını ve yetersiz yöneticilere tekmeyi vuracağını düşünüyorlar." Bu görüş, yine Hayek'i çağrıştırmaktadır. Hayek piyasanın işleyişine "hayranlık duyar" ; "Piyasa, insanın bilinçli tasarımının bir ürünü olsaydı... bu mekanizma insan zihninin en büyük zaferlerinden birisi olarak alkışlanabilirdi"[6] der.

Üçüncüsü, liberal entelijansiyanın bazı kesimlerinde sadece devlete karşı değil, diğer kolektivizm biçimlerine –sendikalar, be-

raktığına inanıyordu. Bir an için kaygılanmıştı: "Nefesimi tuttum. Yoksa yatırım ruhu hâlâ ayakta mıydı? Böyle olduğunu gördüğüm zaman derin bir nefes aldım" demişti, 1986'da.

5. Örneğin, halk direnişinin, hükümeti, sokakta ve fabrikalarda çok somut bir varlık kazanmış olan toplumsal güçleri, varlığı henüz kanıtlanmamış olan bir ruhu serbest bırakmanın avantajlarıyla mukayeseye zorladığı Polonya dışında.

6. Bkz. F. Hayek, "The Use of Knowledge in Society", *Individualism and Economic Order* (Londra, 1949), s. 87.

lediye faaliyetleri vb.– karşı da güçlü bir ekonomik bireycilik söz konusudur. Bu kişiler, bu konuda da tekrar temel bir Hayekçi temayı yansıtıyorlar. Neredeyse tüm kolektif eylem üzerinde tekel sahibi olan devlete ilişkin deneyimleri, sanki onları bireysel ve kolektif etkinlik arasında tam bir seçim yapmaya götürmüş ve ikincisini geçmişle ilişkili olarak gördüklerinden, birincisinin tek gelişme yolunu gösterdiğini düşünmüşlerdir. Özellikle, Çekoslovakya ve Macaristan'daki yurttaş hareketleri –bir tür kolektif örgütlenmeler– öncelikle ahlâki hareketlerdi; hakikati ifade ve protesto etmenin paylaşım yolları. Solidarity'nin (Dayanışma'nın) ilk yılları dışında, Orta ve Doğu Avrupa'daki yurttaş hareketleri, ekonomik veya toplumsal yaşamın örgütlenmesinde toplumsal bir işbirliği olasılığına dayanmıyorlardı.[7] Hayek de planlamanın "tek bir merkezi otorite" tarafından gerçekleştirildiği ekonomik düzenlemeler ile bireyler arasındaki rekabete –yani "ayrı ayrı birçok kişinin gerçekleştirdiği merkezi olmayan planlama"ya– dayalı düzenlemeler arasında yalnız tek bir seçim hakkı olduğunu düşünür. Sözde merkezi otoriteler hariç, devletten bağımsız toplumsal birlikler Hayek'in teorisinde çok az rol oynarlar.[8]

Hayek'in metinlerinin, Doğu Avrupa'da Mao'nun *Kızıl Kitap*'ı gibi okunması söz konusu değildir; ancak, sert ekonomik politikaları haklı çıkarmak için ahlâki ve felsefi bir gerekçe bulmakta onun görüş ve temaları kullanılmaktadır. Üstelik bu temalar, merkezi ekonomilerin son ekonomik başarısızlıkları dahil, halkın tarihsel deneyimiyle uyum içindedir. Entelijansiya bunu açıkça ifade etmiş olsa da, sadece entelijansiyaya özgü bir tepki değildir bu. Tek ideolojiye alışmış bir nüfus, eşit ölçüde ideolojik karşıtına özellikle de daha iyi bir yaşam sunuyorsa, başlangıçta rıza göstermeyi doğal bulur. Gazeteci yazar Jan Urban, "İnsanlar hâlâ daha parlak bir geleceğin reçetesini arıyorlar" diye yorumda bulunmaktadır.[9] Orta Avrupa Üniversitesi'nde yaklaşık kırk kişilik sınıfta çoğunluğun paylaştığı bir görüşü ifade eden bir sosyoloji öğrencisi, "Bir çoğumuz şahsen kuşkucuyuz; ama bu kuş-

7. İktidarı ele geçirme araçları olarak kullanıldıktan sonra, bu hareketlerin çok çabuk dağılmasının nedenlerinden biri, belki de budur.
8. Bkz. "The Use of Knowledge In Society."
9. Yazarla söyleşi, Ekim 1991.

kuculuğu ifade edeceğimiz pek az kamu alanı var" diyordu. Kuşkuculuğu aynı zamanda, zorlaştıran, alternatif yönleri geliştirecek araçların eksikliğidir. Eleştiride bulunanlara hemen "komünist" etiketi takılır; çünkü, üçüncü bir yolun herhangi bir itibarı yoktur.

Liberal demokrat eylemcilerin arasında serbest piyasa yanlısı fikirlerin etkili olmasının temelinde yatan şey, Hayek'in belirli ekonomik reçetelerinden çok, felsefi argümanları ve buradan türettiği ekonomik ve siyasal bir ahlâktır. Bu, neo-liberalizmin ideolojik ilkelerinden birçoğunun, belirli politikaların kasvetli başarısızlıklarına karşı pekâlâ ayakta kalabileceği anlamına gelir.* Doğu Avrupa'da belirsiz bir ümit taşıyan birçok kişi tarafından, neo-liberalizmin Batı'daki ekonomik sicilinin, keskin ekonomik yargılardan çok, ahlâki ve politik yargılardan doğduğu düşünülüyordu. Bu durum, kuşkusuz geçmişte Radio Free Europe ve Voice of America'nın seçici haber bültenleriyle de pekiştirilmişti. Thatcher ve Reagan deneyimleri başarı öyküleri olarak görülüyordu; ve bu görüşte olanlar yalnızca deliye dönmüş neoliberaller değildi. Komünizm sonrası Çek-Slovak Parlamentosu'nun ilk başkan yardımcısı, bir 1968 reformcusu, eski hukuk profesörü ve hiç de aptal olmayan Jicinsky, "Çek ve Slovak kamuoyunun, Thatcher'dan, özellikle gerileme ve durgunluğun üstesinden gelerek Britanya'daki durumu etkileme tarzından nasıl da hayranlık duyduğunu" onaylayarak betimliyordu.[10] İngiltere'yi tarihinin en büyük ticaret açığı ile bırakıp giden Başbakan Thatcher utanç verici bir şekilde görevden alındıktan bir ay sonra, Jicinsky böyle bir yorumda bulunuyordu. Neo-liberal iktisadın, ister İngiltere'deki, ister ABD veya Şili'deki tarihsel sicili, onun etkisinin, bu kez Sovyet blokunun harabeleri üzerinde yeniden şaha kalkmasını engellemek için yeterli değildir.

Popüler bilince nüfuz etmiş olan Hayekçi kocakarı ilaçlarına karşı koymak pratik ve ampirik açıdan yeterli değildir. Deneyim, zaten tam bunu yapıyor. Ancak, acı deneyimlerin yol açtığı sorgulamanın, demokratik ve toplumsal bakımdan güvenilir bir alternatif yönünde ilerlemesi gibi bir kaçınılmazlık da söz konusu

* Thomas Carlyle iktisat bilimine "kasvetli bilim" adını yakıştırmıştı. Buradaki bunu akla getiriyor. (ç.n.)

10. Yazarla söyleşi, Ekim 1991.

değildir. Tersine, acı gerçeklerin öğrenilmesi ve hukukun üstünlüğüne dayalı herhangi bir meşruiyetin var olmayışı şiddetli bir etnik çekişmeye yol açarken bugüne kadarki belirtiler bunun zıddını göstermiştir. Böyle bir alternatifi geliştirecek etkili araçlar, neo-liberalizmin yeniden canlanma kapasitesinin düşünsel kökenlerine karşı kendilerini kanıtlamalıdır.

C. HAYEK'İN POPÜLERLİK DÖNGÜSÜ

Hayek, sadece uzun ömürlülüğü veya büyük verimliliğiyle[11] değil, neo-liberal ekonomi politiğe verdiği düşünsel temellerin gücüyle de neo-liberal düşünürler arasında en dayanıklısıdır. Hayek'in popülerlik döngüsü ve bu popülerliğin coğrafi dağılımı çarpıcıdır.

The Road to Serfdom (Serfliğe Giden Yol) 1944'te yayımlandığı zaman, ABD'de aşırı bir sevinçle, Batı Avrupa'da ise soğuk karşılanmıştır.[12] Hayek, 1950'ler ve 1960'larda yaşanan sosyal-demokratik uzlaşma döneminde politik açıdan bir tuhaflık olarak kabul edildi. Seymour Martin Lipset önemli bir olayı anlatır. Ellilerde, CIA'in finanse ettiği Kültürel Özgürlük Kongresi[13], "Özgürlüğün Geleceği" üzerine "entelektüellerin katıldığı bir dünya kongresi" organize etmişti. 1955'te Milan'da bir hafta süren bir toplantıda bir araya gelen özenle seçilmiş 150 kişinin arasında, İşçi Partisi'nden Hugh Gaitskell ve Richard Crossman, muhafazakâr düşünürler Raymond Aron ve Bertrand de Jouvenal ve Arthur Schlesinger Jr. gibi ABD'nin kamuoyunca tanınan düşünürleri vardı. Bu kişiler kendilerini genel bir anlaşma içinde buldular. Muhafazakârlar ılımlı ölçülerde bir devlet düzenlemesini; sosyal demokratlar ise güçlü bir özel sektörü kabul etmeye hazırdılar. Dünya çapındaki bu foruma katılan en-

11. Altmış yıldan uzun süreye yayılan, beşeri bilimlerin fiilen her alanını içine alan ve 1984'e kadar yazılmış veya yayımlanmış 34 kitap, 25 broşür ve 235 makaleyi içine alan Hayek'in çalışmalarının kapsamı, genişliği ve saf hacmi çok büyüktür. Mart 1992'deki ölümüne kadar hâlâ yazıyordu.

12. ABD'de The Reader's Digest dizi yazıları dahil.

13. Kültürel Özgürlük Kongresi'nin kuruluşunda CIA'in rolü ve amaçları için bkz. *The* CIA: *A Forgotten History*, William Blum (Londra, 1986).

telektüellerden biri olan Amerikalı Lipset'e göre Rusya'ya karşı olduktan sonra, "hiç kimse tek tek ülkelerin iç politikasını hangi partinin yönettiğinin gerçekte bir önemi olduğuna" inanır görünmüyordu. "Tartışmaları sıcaklaştıran tek tük durumlar", diye hatırlıyordu Lipset, "birileri Rusya'nın fazlasıyla lehine olarak tanımlanabilecek bir şeyler söyleyip 'komünist vekilliği' yaptığında ortaya çıkıyordu." Ne var ki kongrenin sonunda, politik yelpazenin diğer ucundan itiraz eden bir ses konuşmaya başlayacaktı. Frederick Hayek en son güne kadar sessizliğini bozmamıştı. Derken, Lipset'in anlattığına göre, "özgürlüğü kurtarmak yerine onu gömmeye hazırlandıkları için" delegelere bir saldırı başlattı. Lipset, o zaman ona biraz tuhaf biriymiş gibi davranıldığını hatırlıyor.[14]

Britanyalı muhafazakâr bir Bakan (Sir Keith Joseph), Milan toplantısından yirmi yıl sonra, *Serfliğe Giden Yol*'u memurlar için okunacak kitapların arasına koyacaktı. Başbakan Thatcher, kendisini en çok etkileyen kişi olarak Hayek'ten büyük bir saygıyla söz ediyordu; birkaç uzun süreli özel eğitim programı için de onunla bir araya gelmişti.[15]

Ekonominin herhangi bir biçimde devlet tarafından yönetilmesinin; toplumdaki güçlü grupları korkuttuğu (2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ABD'de olduğu gibi); ekonominin sarsılmasıyla ilişkilendirilip buna yol açtığı savıyla suçlandığı (İngiltere'de endüstriye yapılan müdahalenin aşırı derecede ılımlı olması örneğindeki gibi); ya da bu yönetimin, vaat edilen iktisadi malları teslim etmekte aleni başarısızlığa uğradığı (Sovyet blokundaki komuta ekonomilerinin çöküşünde olduğu gibi) vb. dönemlerin, Hayek'in popülerlik döngüsüyle çakışması sürpriz değildir. Onun devlet müdahalesine karşı polemikleri bütünü kucaklıyordu. Ilımlı, Keynesçi veya sosyal demokrat biçimleri, faşist ya da komünist totaliterliğin ilk tomurcukları olarak gö-

14. Bkz. Seymour Martin Lipset, *Political Man* (Londra, 1960) s. 403-405.

15. Hayek'in etkisinin bir göstergesi, muhafazakâr kanatta Margaret Thatcher'ı eleştirenlerin başında gelen Ian Gilmour'un Thatcher hükümetlerinin eleştirel bir muhasebesini yaparken, Thatcher'ın siyasetine yönelik her eleştirisinde, aslında Hayek'in fikirlerine gönderme yapma tarzıdır. Yazılarıyla hitap ettiği muhafazakâr çevrelerin nezdinde bu tür bir kodun etkili olmasına yetecek yakınlıkta bir bağlantı vardı.

rüyordu. Bu, *Serfliğe Giden Yol*'un temel argümanıdır.

Hayek'in etkisinin yükselişi, düşüşü ve tekrar yükselişi, devletin ekonomiye müdahalesinin başarı ve başarısızlıklarına göre ortaya çıkıyor. Ampirik bakımdan zedelenebilirliğine rağmen, Hayek'in serbest piyasa için bulduğu gerekçenin dayanıklılığı, solun henüz bulup çıkarmak ve eleştirel olarak incelemek zorunda olduğu daha derin, felsefi bir temele işaret eder.

Hayek'in teorisi için, çoğu ekonomik bilginin pratik, kısa ömürlü ve zımni olma niteliği can alıcı görünür. Hayek, sol tarafından yaratılan, her şeyi bilen ve toplum mühendisliği uygulayan devletler olarak gördüğü şeye karşı çıkışını, bu temelde geliştirdi. (Hayek kendi izleyicilerinin toplum mühendisliği hakkında dikkati çekecek kadar ketumdur.) Onun sunduğu örneğin gücü, kendi pratik bilgi anlayışında yatmıyor. Bu anlayış, Hayek'in, ekonomik bilginin toplumsal ve potansiyel olarak dönüştürülebilir niteliğine gözlerini kapatmasına yol açan dogmatik bir bireycilikle zedelenmiştir. Hayek'in çalışmalarına böylesine döngüsel bir uzun ömür sağlayan asıl öğenin, onun birçok sosyalist veya toplumsal reform yanlısı siyasetin ardında yatan pozitivist, bilimsel varsayımları eleştirmesi olduğunu öne sürmeliyim. Sosyal adaletin temel, bazı durumlarda da tek temsilcisi olarak devlete duyulan güvenin ardında yatan böyle bir bilgi anlayışıdır. Sol, toplumsal ve ekonomik bilginin pratik ve zımni niteliğini; böylelikle devlet ve parti bilgisi (yukarıdan gelen bilgi) üzerindeki kısıtlamaları dikkate alabilecek bir toplumsal dönüşüm, düzenleme ve işbirliğinin teori ve pratiğini geliştirmediği sürece; sol devlet rejimleri vaat ettikleri sosyal adaleti sağlayamadıkları zamanlarda, neo-liberalizm yeniden etki kazanır ve *Serfliğe Giden Yol* yeni bir kapakla vitrinlerde boy gösterir.

Hayek'in ana temalarını ilk geliştirdiği 1920'lerin Viyana'sındaki siyasal kültürü gözünüzde canlandırıp onun sosyalizmin fizibilitesi üzerine yaşamı boyunca giriştiği tartışmalara katılabilirseniz, Hayek'in muhalefet döneminde liberal entelektüeller arasında ve 1989'dan sonra da popüler bir ölçekte sahip olduğu cazibe kolayca anlaşılır. Kısa bir tarihsel gezi, onun esnek fikir yapısını, sözgelimi fikirlerinin felsefe, psikoloji, iktisat ve anayasa siyasetini kucaklayan kapsamlı niteliğini; yazılarının ço-

ğunda karşımıza çıkan politik ve ahlâki amaçlar güden tonu ve zamanının sosyalist teorisyenleriyle giriştiği birkaç tartışma konusunun sonuçsuz kaldığı olgusunu açıklamaya yardımcı olabilir.

D. KIZIL VİYANA VE BİR NEO-LİBERALİN DOĞUŞU

İronik olan, çalışmalarında bireysel davranışın toplumsal sonuçlarının bir amaç gütmeyen karakterini vurgulayan bir yazarın, ömrü boyunca güttüğü amaca bu kadar yakından uyan bir etki yaratmasıdır. Yaşamına yön veren amaçlar, Birinci Dünya Savaşı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşü ve Bolşevik Devrim'in etkisindeki "Kızıl Viyana"nın bir hayli politize tartışmaları sırasında şekillenmişti. Avusturya liberalizmi kargaşa içindeydi. Bir yandan sosyalizm yükseliyordu. Yabancı düşmanlığına dayalı milliyetçilik de aynı şekilde yükseliyordu. Gençliğinden başlayarak Hayek, sosyalizmi yenmeyi; serbest piyasa liberalizmine geri dönülmesi ve bu liberalizmin yenilenmesini, entelektüel çalışmalarının temel hedefi olarak saptamıştı.

Askerlikten sonra, Viyana Üniversitesi'nde doktora yapan, hukuk ve siyasal bilimlerde başarı kazanan ve sonra bir yılını New York'ta geçiren 25 yaşındaki Frederick Hayek, hayatını üniversiteden değil de Viyana Ticaret Odası'nın başkanı olarak kazanan Ludwig Mises'in *privatseminar*'ına katıldı.[16] Hayek o zamanlar, liberal bir akademik ve biraz da aristokratik bir geçmişe sahip, ılımlı bir Fabiancıydı. Sosyalist bir iktisadın uygulanabilirliğine karşı, Mises'in *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth* (Sosyalist Blokta Ekonomik Hesaplama) adlı kitabı, Hayek'i, belirli grupların çıkarlarına karşı piyasanın işleyişini korumanın dışında, devletin piyasaya herhangi bir müdahale girişimine karşı çıkmaya götürdü. Böyle bir düşünsel konumu paylaşmak, Hayek'i derhal hâkim sosyalist/sosyal demokrat ortodokslukla çatışmaya soktu.

16. Filozoflar, iktisatçılar, tarihçiler ve sosyologlar, iş ve banka çevrelerinden önemli kişilerle tartışmak için ayda iki kez Mises'in bürosunda toplanırlardı. Kimi zaman, ABD kaynaklı Rockefeller Vakfı'nın yardımıyla uluslararası bir akademisyen veya siyasal lider de katılabilirdi bu toplantılara.

Mises'i izleyerek bir fikir savaşçısı oldu.[17] Sadece Avusturya'da değil, Lionel Robbins'in 1930'larda onu özellikle Keynes'e karşı neo-liberal direnişi güçlendirmek için davet etmiş olduğu Londra'da da devlet müdahalesine karşı savaşım verdi. Savaştan sonra, ABD'de, Chicago'da daha rahat ve yeniliğe daha açık bir zemin buldu.

Bu tartışmalara katılan liberaller, en başta Mises ve daha sonra Hayek, yitik ve değerli bir dünyadan, 19 yy'ın ikinci yarısında, liderlerin Hapsburg İmparatorluğu'nun düzenli bir şekilde dağılmasını kontrol altında tutabileceklerine inandıkları anayasal liberalizm dünyasından güçlü bir duyarlıkla etkilenmişlerdi.[18] Tarihsel açıdan, Mises ve Hayek'in düşünsel projesi, toplumu, cahil ve ilkel güçlerin bozmuş olduğu uygar düzene ulaştıracak düşünsel yolu, 20. yüzyılın kargaşası içinde özbilinçli bir şekilde

17. Mises seminerinin bir diğer katılımcısı, Fritz Machlup, bu yıllarda Hayek'in düşünsel kılavuzunun savaşçı karakterini naklediyor:

> Neredeyse herkes laissez-faire'in "zararlı" sonuçlarına karşı bir tür hükümet eyleminden yanayken, Mises müdahaleciliğe karşı savaşım verdi. Nüfusun büyük bir çoğunluğu, sadece para, kredi ve devlet bütçelerinde cesur bir büyümenin zenginlik, tam istihdam ve ekonomik büyümeyi güven altına alabileceğine ikna olmuşken, Mises enflasyona karşı savaşım verdi. Entelektüellerin çoğu, sosyalizm veya komünizme ya barışçı yoldan ya da devrimle yerini bırakması gereken, çürüyen bir sistem olarak kapitalizmi defterden silerken, Mises bütün biçimleriyle sosyalizme karşı savaşım verdi. Her "yüce gönüllü" yurttaş, sosyal adaletin, zenginlik veya gelirin yeniden dağıtımını gerekli kıldığını düşünürken, Mises zorla getirilen eşitlikçiliğe karşı savaşım vardı. Siyasal bilimlerin ilerici profesörleri sendikaların artan gücünü demokrasinin temel bir bileşeni olarak sunarken, Mises devlet destekli sendikacılığa karşı savaşım verdi.

Machlup, "Hayek, Von Mises'in ekonomik ve politik görüşlerinin en güçlü yorumlayıcısı ve savunucusu oldu" diye ekliyor. Bkz. "Ludwig Von Mises: The Academic Scholar Who Would Not Compromise", *Wirtschaftspolitische Blatter,* 28, 4 (1981) s. 6-13. "Origins of Market Fetishism", Karl Polanyi-Levitt ve Marguerite Medell, *Monthly Review,* Haziran 1989.

18. *"Privatseminar"*lardaki tartışmalar, eski düzenin yaklaşan çöküşü duygusuyla ve bu nedenle bilinmeyen tehlikeler ve alışılmadık olasılıkların farkına varılarak özel durumlarda bile elektrikleniyordu. "Uygarlık ve Yahudi düşmanlığı, ayrıcalık ve alçakça yadsıma arasında böylesine muğlak bir dengede durdukları için, tüm bu olup bitenlere en duyarlı olanlar, eski soylu aileler, münevver bürokratlar tabakası ve Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin seçkinlerinin yanı sıra entelektüel Yahudilerdi." Hegelci filozof Ernst Fischer, burada Von Mises seminerlerinin katılımcılarını bulduğu karışık toplumsal katmanları tam olarak betimliyor. Bkz. *Opposing Man* (New York, 1974).

yeniden inşa etmekti. Hayek'e göre ilk liberalizm kendi başarıları konusunda yetersiz bir özbilince sahipti. Nasıl kontrol edeceğine ilişkin hiçbir fikri olmadan, işçi sınıfı militanlığının ve yabancı düşmanı milliyetçiliğinin güçlerini serbest bırakmıştı.[19] Hayek'in kendi kendisine verdiği görev, serbest piyasaya dayalı anayasal liberalizmin kendi bilincine varmasını ve cinlerin anayasanın sihirli lambasına geri dönmesini sağlamaktı.

Hayek'in kendi liberalizmini geri getirmeye ve yenilemeye başladığı kültürün iki özel avantajı vardı. İlk olarak, bu kültür, toplumun yüz yüze olduğu başlıca problemleri doğrudan ilgilendiren türde bir düşünsel tartışmayı teşvik ediyordu. Viyana'nın ünlü *privatseminar*'larından bir diğeri olan Bohm-Bewark Semineri'ni yönlendirenler, akademik, politik ve ticari yaşamda yer alan ve bu alanlardaki kaygılarını seminere getiren, her türlü kurumdan bağımsız olan yenilikçi şahsiyetlerdi. Bu seminer, Avusturya Cumhuriyeti'nin ilk hükümetinde Maliye Bakanı olan liberal Bohm-Bewark'ın kendisi kadar, Avusturya iktisat okulunun kurucusu Carl Menger ve Friedrich Weiser gibi liberalleri de içinde barındırıyordu. Kısa bir dönem maliye bakanlığı görevinde bulunan korporatist sosyal demokrat Joseph Schumpeter da tartışmaya katılmıştı. Mises ve Hayek, karşılarında sosyalist iktisatçılardan Otto Bauer, Karl Renner ve Rudolf Hilferding gibi güçlü rakipler bulmuşlardı. Bauer ve Renner'in her ikisi de daha sonra Avusturya hükümetinde yer almıştı; Renner 1918'deki geçici hükümetin ilk Başbakanı, Bauer ise Dışişleri Bakanı ve Toplumsallaştırma Komisyonu'nun Başkanı olarak.[20]

İkinci olarak da *privatseminar*'ların düşünsel ve kültürel ba-

19. Carl Schorske, 19. yy. sonu Viyana'sını gözler önüne seren klasik anılarında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasıyla etrafı saran kültürel uyumsuzluğu tanımlarken, Avusturya liberallerinin her hareketinin nasıl kendi zıddını yarattığını kavrıyor: "Aristokratik kozmopolitlere karşı ifade edilen bir Alman milliyetçiliği, özerklik yaygarası yapan Slav yurtseverleri tarafından cevaplanıyordu. Liberaller, çokuluslu devletin çıkarına kendi Germanizm tonlarını hafifletirken, anti-liberal bir küçük burjuvazi tarafından milliyetçiliğe ihanet eden hainler olarak damgalanıyorlardı. Ekonomiyi geçmişin zincirlerinden kurtarmayı tasarlayan laissez-faire, geleceğin Marksist devrimcilerinin yolunu açıyordu." Bkz. Karl Schorske, *Fin-de Siècle Vienna, Politics and Culture* (Londra, 1961).

20. Bauer ve Schumpeter'in önerdiği toplumsallaştırma programı fiilen *pri-*

kımdan çoğulcu niteliği, akademisyenleri, kendi çalışmalarını güçlendirmek için birçok farklı düşünsel disipline ait araçları güvenli bir şekilde kullanmaya teşvik ediyordu. Sözgelimi, Hayek'in iktisat argümanları, ne denli kusurlu olursa olsun, bir epistemoloji anlayışı üzerinde kurulmuş olmaktan yarar sağlamıştı. Avusturya iktisat okulunun kurucusu ve Hayek üzerinde büyük bir etkisi olan Carl Menger'in çalışmaları, düşünsel araçların böyle büyük bir yaygınlıkta kullanılışına örnekti. Onun katkısı, okulun ayırt edici eğilimi haline gelen öznelci değer teorisiydi. Zamanındaki ortodoksluğa karşı çıkmak amacıyla tarih, psikoloji ve felsefede yer alan düşüncelerden yararlandı; ve –ona göre iktisadın temel birleştirici ilkesi olan– değerin kaynağında, içerdiği emek gücü miktarı gibi bir nesne veya üretiminin herhangi bir nesnel niteliğinin değil, daha ziyade bireysel öznel tercihin yattığını iddia etti.[21] Başka bir deyişle, Menger'e göre, bir malın sahip olduğu yegâne değer, onun birey için olan önemidir.[22]

---

vatseminar tartışmalarını kamuya açmıştı. Sosyalizm olasılığına karşı Mises'i kamusal polemiğe kışkırtan bu program olmuştu.

21. Bu öznelci değer teorisi, değeri, emek, sermaye, toprak ve hammadde kaynaklarının göreli öneminin değişen yorumları ve anlayışlarıyla birlikte, eski kaynak maliyetlerinin yönlendirdiği şey olarak kavrayan klasik iktisat teorisine karşı çıkıyordu. Alfred Marshall'ın çalışmalarının, özellikle de *Principles of Economic Theory*'nin (Londra, 1920) geliştirdiği neo-klasik iktisat teorisi, değeri (Menger'in öne sürdüğünden daha soyut bir öznellikle) fiziksel maliyetler ve yararlanmanın birlikte belirlediği bir şey olarak kavramıştı. Bu nedenle, Marshall'a göre, sonsuz istek çeşitliliği arasında sınırlı kaynakların bölüştürülmesinin bazı araçları olmalıydı.

22. "Değer, bireysel malların veya mal miktarlarının bizim için taşıdığı önemdir; çünkü ihtiyaçlarımızın tatmin edilmesi için onların yönetimine bağımlı olduğumuzun bilincindeyiz." (Giriş yazısını F. Hayek'in yazdığı, ilk kez 1871'de basılan Menger'in *The Principles of Economics*'i.) Böylelikle, bireyler, bütün mal ve hizmetleri kendi kişisel tercihlerine göre sıralandırabilmelidir. Bu öznel değer anlayışı Avusturya okulunun temel öncülü olmuştur. Fiyatlar, mal ve hizmetlerin değerlendirmesini yapan ve tercihlerine göre gelirlerini nasıl en iyi harcayacaklarını hesaplayan ekonomik aktörler tarafından konulur. Menger'e göre fiyat, sadece "birey ekonomileri arasındaki ekonomik denge belirtisi"dir. (Menger'in yapıtının yararlı bir özeti için bkz. *The New Palgarve Dictionary of Economics*, eds. Eatwell, Milgate ve Newman [Londra, 1987].)

E. AVUSTURYA OKULUNUN SOSYALİZMLE TARTIŞMASI

Menger ve Avusturya okulu, kendi değer teorilerini, hem Marksist hem de Ricardocu emek teorilerine bir alternatif olarak geliştirmelerine rağmen, başlangıçta sosyalizm fikrine saldırmadılar. Aralarından birkaçı, ticareti etkilemek, bazı iş alanlarını teşvik etmek ve büyük eşitsizlikleri gidermek için, pragmatik açıdan, bir dereceye kadar, sosyal demokrat/sosyal liberal devlet müdahalesinden yanaydı. Ne var ki savaştan sonra, Rus devrimi ve Avusturya Cumhuriyeti'nin sol hükümeti, sosyalist bir ekonominin işleyişini şiddetli ve pratik bir tartışma odağı haline getirmişti.

Mises'in, sosyalist bir ekonomi olasılığına saldırısı, tek bir temel argümana dayalıydı. Kapitalist bir ekonomide kaynak kullanımını yönlendiren bütün ekonomik değişkenlerin –sözgelimi, tüketici talebi ve kaynak kıtlığının– sosyalizmde de zorunlu olarak dikkate alınması gerektiğini söylüyordu. Sosyalizmde para ve fiyatların çok uzun bir süre için ortadan kalkacağını beklemenin naiflik olduğunu söylüyordu. İnsanlar farklı tercihlere sahip oldukları ve sosyalistler tüketicilerin arzularını karşılamayı amaçladıkları sürece, tüketici mallarının yeterli biçimde tahsisi, sadece bir tür para ve fiyatlar sistemine başvurularak gerçekleştirilebilirdi. Talep ve kaynakların sonsuz ve durmaksızın değişen bileşimleri, bir merkezi planlama sistemi tarafından, hiçbir zaman ikinci plana atılamazdı.

Mises'in açtığı tartışmaya sosyalistlerin en güçlü cevabı, Polonyalı iktisatçılar Oskar Lange ve A. P. Lerner ile birlikte Britanyalı sosyalist iktisatçı H. D. Dickinson'dan geldi. Onlar emek-değer teorisini, kaynak tahsisinin bir temeli olarak savunmaya çalışmadılar. Tam rekabet koşullarına; yani, tam enformasyon, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı ve kaynak fiyatlarının belirlenmesinde "deneme-yanılma olasılığı"na ilişkin neo-klasik, Marshallcı iktisadın başlıca varsayımlarını devraldılar. Onlar (en tutarlı olarak Lange), merkezi bir planlama organının, deneme-yanılma süreci aracılığıyla, devlet mülkiyetindeki işletmelerin, faktör fiyatlarını, kapitalist piyasayı taklit eden; ama kârın azamileştirilmesini içermeyen bir tarzda yöneteceği bir model ge-

liştirdiler. Lange, kapitalizmin yapabildiği her şeyi yapabilecek; ama ayrıca kapitalizmin yeteneklerinin ötesindeki toplumsal hedefleri gerçekleştirebilecek bir sosyalist ekonomi modeli kurmakla ilgileniyordu. Fiilen piyasanın yerine geçen planlama organı, ürünlerin "gölge" (piyasayı gölgelediği için) fiyatlarını öyle bir tarzda saptayacaktı ki arz miktarı talep miktarına eşit olacaktı. Kapitalist yöneticiler gibi, sosyalist yöneticilerden de marjinal maliyetin bu fiyata eşit olduğu noktada üretmeleri istenecekti. Yine de, böyle bir ekonomide, marjinal maliyet, şirketin iç bütçesinde toplumsal maliyetleri de hesaba katacaktı; oysa kapitalist bir ekonomide bunlar şirketin ekonomik hesaplarının "dışında"ymış gibi ele alınıyordu. Bu teori, 2. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde geliştirilmişti. Savaş zamanının ekonomi deneyimi, merkezi bir yönetimin avantajlarına yönelik yaygın inancı güçlendirmiş ve savaş sonrası dönemin büyük bir bölümünde, Lange'nin piyasa sosyalizmi biçimine ilişkin modeli yaygın olarak tutarlı bulunmuştu. Mises'in ve onun kanatları altındaki Hayek'in argümanları marjinal kalmıştı.[23]

Hayek'in Avusturya okulunun ötesine geçen argümanı, bu tartışmaya yeni ve yıkıcı bir açıdan bizzat ekonomik bilginin niteliğinin incelenmesi açısından oklar yağdırdı. Hem sosyalistler hem de neo-klasikler, son zamanlara kadar onun argümanlarını görmezlikten gelmişlerdir. Avrupa'da çeşitli sosyalist akımlar, bunları görmezlikten gelebilirdi; çünkü savaş sonrasını hemen izleyen yıllarda tarih az çok onlardan yana görünüyordu. Neoklasikler konuya ilgisiz kalmıştı; çünkü giderek ekonometrik modeller üzerinde durulması, gerçek dünyadan uzaklaşmayı getirmişti ve gerçek dünya ekonomileri yükseldiği sürece, hiç kimse onları aşağı çekemezdi. Hayek'in yağdırdığı oklar atıl kalmış, kimse onlara karşılık vermemişti.

23. "Ekonomik hesaplar tartışması"nın yararlı özetleri için bkz. Karen Vaughn, "Economic Calculation Under Socialism: The Austrian Contribution", *Economic Inquiry*, (1980), s. 535-554; Don Lavoie, *Rivalry and Central Planning*, (Cambridge, 1985) ve ayrıca eleştirel sosyalist bakış açısı için, bkz. Robin Blackburn, "Fin de-Siécle: Socialism after the Crash", *After the Fall*, der. Robin Blackburn (Londra, 1991) [*Çöküşten Sonra*, çev. O. Akınhay, Ayrıntı Y., 1993]; Andrew Gamble, "Capitalism or Barbarism: The Austrian Critique of Socialism", *Socialist Register*, 1985/6.

F. HAYEK'İN BİLGİ TEORİSİ

Hayek'in temel argümanı, bilginin ve toplumsal düzenin karakterine ilişkindir. Onun bilgi teorisi, ekonomik bilginin kendi doğası nedeniyle, bireysel ya da kolektif (ve bugün olsaydı, bilgisayar sistemini de ekleyebilirdi) tek bir beynin alınabilecek ekonomik kararlara ilişkin tüm faktörleri bilemeyeceğini belirtir. Tek bir otorite de bireylerin bilgisini etkin bir biçimde merkezileştiremez. Hayek'e göre ekonomik açıdan önem taşıyan bilginin büyük kısmı "zaman ve durum bilgisi"dir.

Bu bilgi, çoğunlukla zımnidir –"bildiğimiz ama söyleyemediğimiz"–; çoğunlukla kısa ömürlüdür ve her zaman yanılabilir. Sonuç olarak Hayek, dünyaya toplumsal bakımdan gözü kapalı girdiğimizi, amaçlı eylemimizin toplumsal sonuçlarını asla bilemeyeceğimizi öne sürer. Bu temelden yola çıkarak, toplumsal düzen ve toplumsal gelişmeyi –özellikle de özel mülkiyet ve piyasanın gelişmesini– bireylerin faaliyetlerinin kestirilemez sonucu olarak anlamalıyız. Onun evrimi, amaçlanmamış deneyin bir sonucudur. Toplumsal bir sonucu tasarlama ya da düzenlemeye yönelik herhangi bir girişim, uygarlığın doğal süreçlerine müdahale eder. Böyle bir müdahale ahlâk dışıdır ve mutlaka yıkıcı sonuçlar yaratır.

Fiilen mevcut olan kapitalist piyasaların "serbest" niteliğine ilişkin olarak, Hayek'in buradan çıkardığı idealize edilmiş sonuçlar, piyasa kurumlarının şekillenmesi için gereken bilinçli toplumsal inşa öğelerine dikkat çekerek, tarihsel ve ampirik zeminlerde iyi bir eleştiriden geçirilmiştir.[24] Ama, alternatif bir bilgi anlayışı ve bilginin toplumsal ve ekonomik üretimi, dağıtımı ve kullanımı, neo-liberal siyaset ve iktisat teorisinin karşısına açıkça çıkarılmamış ve bu durum işbirliğine dayalı demokratik, toplumsal ve ekonomik bir örgütlenme modelini oluşturmak için kullanılmamıştır. Böyle bir meydan okumanın eksikliği, serbest piyasanın, ekonomik ve toplumsal uygulanabilirliğiyle orantısız bir

24. Bkz. özellikle Karl Polanyi'nin çalışmalarını [Büyük Dönüşüm, çev. A. Buğra, Alan Y., 1986] –özellikle de *The Great Transformation*'ı (Londra, 1944)– temel alan yazarlara; sözgelimi, G. Hodgson, *Economics and Institutions* (Cambridge, 1988).

felsefi ve ahlâki çekicilik kazandığı bir durumu olanaklı kılar.

Zamanın Avusturyalıları değer üzerine çalışmaları sırasında tam enformasyon varsayımını reddediyorlardı. Çünkü kaynak maliyetleri bilgisi öylesine yanıltıcıydı ki bir malın bireyin gözündeki öznel değeri, değerin tek güvenilir göstergesi olabilirdi. Onlar, ekonominin bir bütün olarak işleyişinin anlaşılması için bu sonucun içerimlerini incelemediler. Hayek de tam enformasyon varsayımını sadece sorgulamakla kalmadı; enformasyon –veya daha geniş olarak bilgi– problemini, iktisadın temel sorunu, tam da insan bilgisinin kendi niteliğinden kaynaklanan bir problem olarak koydu:

> Rasyonel bir ekonomik düzen probleminin özgül niteliği, tam olarak, kullanmamız gereken durumlar bilgisinin, hiçbir zaman yoğunlaşmış veya bütünleşmiş biçimlerde değil, sadece ayrı ayrı tüm bireylerin sahip olduğu eksik ve çoğu kez çelişkili bilginin dağınık kırıntıları halinde var olması olgusuyla belirlenmiştir. Böylece, toplumun ekonomik problemi, sadece verili kaynakların nasıl tahsis edileceği problemi değildir... Daha çok, toplumun üyelerinden herhangi birisinin bildiği kaynakların, göreceli önemini yalnızca yine bu bireylerin bildiği amaçlar adına, en iyi nasıl kullanılacağının garantiye alınması problemidir. Ya da kısaca söylersek, hiç kimseye bütün olarak sunulmayan bilginin kullanılışı problemidir bu.[25]

Hayek, toplum mühendislerinin aktif rasyonalizmi kadar, neoklasiklerin gizli rasyonalist varsayımlarını da eleştirerek sosyalizmle ilgili tartışmada dümeni tamamen ele geçirdi. Avusturya'nın bu geleneklere ilişkin eleştirisini, değerin öznel belirlenimi üzerine ilk vurgusundan daha derinlikli bir düzeye getirdi. Hayek, böylece ekonomik liberalizmi, önceden devlet sosyalizmi ile paylaşmış olduğu ve onu –Lange'ninkiler gibi– rasyonalist açıdan ifade edilen argümanlar karşısında zayıflatmış olan varsayımların bir eleştirisi ile birlikte savunarak daha güçlü hale getirmişti.

---

25. "The Use of Knowledge in Society", *Individualism and Economic Order* (Londra, 1949; ilk basım 1945), s. 77-78.

G. BİLGİNİN NİTELİĞİ

Hayek, hem neo-klasiklerin hem de toplum mühendislerinin, bilgi problemini aldatıcı bir biçimde basitleştiren bir bilim anlayışından yararlandıklarını öne sürüyordu. Onlar, bilimi pozitivist bir modele göre; yani, ampirik düzenlilikleri betimleyen yasaların birikimi olarak görüyorlardı. Bu yasalar geçerli bilginin özünü veriyordu. Geri kalanların tümü, bu tür yasaların yalnızca birer kestirimiydi. Böylece günlük bilgi, ya sadece kabataslak ve hazır bilimsel bilgiydi ya da salt spekülasyondu. Buna dayanarak, ekonomik açıdan değer taşıyan bilgi, pratikte gerçekçilikten ne kadar uzak olursa olsun, neo-liberal iktisadın varsaydığı gibi, *ilke olarak* herkese açık olabilirdi ve kuşkusuz, ekonomik bilgi, bir kodlanmış genellemeler ve toplamlar sorunu ise o zaman merkezileştirilebilirdi; hesaplamanın yapılabileceği ölçü yönünden pratik güçlükler ve problemler doğabilirdi; ancak bilginin niteliğinde merkezileşmeyi olanaksız kılabileceğine ilişkin bir şey söz konusu değildi.

Hayek, bu reform yapma arzusunun altında yatan bilgi fikrini sorguladı. Burada, Ernst Mach'tan ve onun, bilginin her birey için biricik olan deneyime ilişkin duyu verileri olduğu şeklindeki bilgi anlayışından etkilendi. Sonra da Michael Polanyi'den, onun "bildiğimiz ama anlatamadığımız şeyler"inden, zımni bilgi çözümlemesinden etkilenecekti. Hayek, bilimsel bilginin –temelde sınıflandırılabilir olguların ya da duyu verilerinin sınıflandırılmasına ait bir sorun olarak gördüğü– bilgiyle ilgili her şey demek olmadığını ileri sürmüştü. "Genel kurallar bilgisi anlamında hiçbir biçimde bilimsel olarak adlandırılamayacak, çok önemli ama örgütlenmemiş bilgi toplamına; belirli durumlara ilişkin zaman ve mekân bilgisi"ne değinmişti. Hayek'in paradigmasını girişimcinin bilgisi oluşturur; "aksi halde boş kalacak veya yarısı boş olarak denizlere açılacak şilepleri kullanarak hayatını kazanan" nakliyeci veya "tüm bilgisi neredeyse geçici fırsatları kullanmaktan ibaret olan" emlak komisyoncusu bu girişimci tipinin örnekleridir.[26] Hayek'ten önceki Avusturya ekolü de alternatif bir

26. "The Use of Knowledge in Society", s. 80.

değer, fiyat ve denge anlayışı getirmişse de onun bilgiye duyduğu ilgi, fiyatların aslında nasıl oluştuğu, bir ekonominin koordinasyonunda hangi işlevi gördükleri ve dengenin lehine çalışan süreçlerin pratikte neler oldukları gibi soruların kapısını aralamıştı. Avusturyalı seleflerinin düşüncelerini eleştirirken, "Ne var ki, üretim faktörlerine ait değerlerin, yalnız tüketici mallarının değerlenmesine değil; ayrıca çeşitli üretim faktörlerinin arz koşullarına bağlı oldukları da apaçıktır" diyecekti.[27] Ve bunlara ilişkin yaşamsal bilginin, benzersiz bir biçimde bireysel olduğu üzerinde diretmiştir.

Bundan sonra, Hayek, dengenin anlaşılması ya da gerçekleştirilmesine ilişkin tercihi, ya bütün dağınık enformasyonun tek bir merkezî otoritede toplanması ya da "gerektiğinde bireylere, kendi planlarını diğerlerininkiyle bağlantılandırmaları için, bu tür ek bilgileri aktarmak" olarak sunar. Bilginin karakteri ilk seçimi olanaksız kıldığı için, ikincisinin en iyi şekilde nasıl yürütüleceği üzerinde durulmalıdır. Hayek'in cevabı, içindeki değerlerin, farklı ürünlerin göreli önemini veya "marjinal ikame oranları"nı gösterebileceği düzenlenmemiş bir fiyat mekanizmasıdır. Bu temelde, her kıt kaynak sayısal bir endekse; "bu kaynağın sahip olduğu özelliklerden çıkartılamayan; ama tüm araç-amaç yapısı açısından onun önemini yansıtan ya da içinde barındıran" bir fiyata sahiptir.

Hayek'in, ekonomik koordinasyon aracı olarak düzenlenmemiş fiyat mekanizmasına beslediği inancın temelinde, bireyin ihtiyaç duyduğu enformasyonun, ticari malın karşılaştırmalı maliyetinden başka hiçbir şeyle ilgisi olmadığı varsayımı yatıyor. Hiçbir demokratik toplumsal düzenlemenin bulunmadığı bir ekonomide, fiyatların teoride temsil ettiği budur; her zaman olmasa da modern kapitalist ekonomilerin pratiği ise, önemli bir oligopolistik piyasa gücüne sahip olan firmaların bir dizi stratejik hesaplamasını temsil eder. Hayek, ekonomik temsilcinin, tüketicinin, girişimcinin ya da işçinin, örneğin işçilerin koşulları veya üretim sürecinin çevre üzerindeki etkileri hakkında enformasyona gerek duymadığı veya bunu istemediğini varsayar. Bir fiyat sisteminin işlemesi, yani "farklı in-

27. "The Use of Knowledge in Society".

sanların ayrı ayrı eylemlerini koordine etmesi" iddiaları, ekonomik bakımdan önem taşıyan enformasyona ilişkin bu dar yorum üzerine oturtulur. "Bütün sistem, sadece herhangi bir üyesi tüm alanı araştırdığı için değil; sınırlı bireysel görüş alanları, birçok aracı sayesinde söz konusu enformasyonun herkese iletilebileceği bir biçimde örtüştüğü için de tek bir piyasa olarak işler." Hayek, bilinçli denetim ihtiyacını ortadan kaldırma yolu olarak, bu sisteme hayranlık duyar. Onun her zaman mükemmel olmayabileceği; ama bilinçli insan tasarımının dışında doğması nedeniyle, özellikle de insan bilgisinin sınırlı karakteri göz önünde bulundurularak bu sisteme karışılmaması gerektiği sonucuna varır.

Hayek serbest piyasanın uygarlığın kendiliğinden bir ürünü olduğu sonucuna ulaşır. Bu toplumsal teori iddiasını, serbest piyasaya ilişkin ahlâki bir örneğe dönüştürür. Tasarımdan çok rastlantı ürünü olan serbest piyasa, hiç kimseden yana değildir ve hiç kimse arasında ayrım gözetmez. (Eşitsizlikler, güya, onun modelinde rastlantının bir sonraki turu ile tersine döndürülebilecek olan bireysel faaliyetin sadece rastlantısal sonuçlarıdır.) Hayek için, devletin rolü sonuçta, toplum mühendisliğinin tam zıddı olmalıdır. Piyasanın katı adaletini düzeltmek veya iyileştirmekten çok, kendiliğinden düzeni korumak olmalıdır devletin rolü. En büyük devlet organlarının üyeleri, bu koruyucu, "dokunma ve dokundurtma!" mantığını taşıyan görev akılda tutularak seçilmelidirler. Hayek düzenli seçilen temsilcilerden oluşan bir altkurula izin verir; ama bu sadece asgari vergilendirme, temel altyapılar ve toplumsal hizmetlerin devamından sorumlu olmalıdır.

Hayek'in anayasal reçetesine göre toplumsal evrimin ürünlerini korumak üzere, tercihan 40 yaşından büyük, olgun bir şekilde ve uzmanca kararlar alabilecek erkeklerden oluşan bir üst organ olacaktı. Bunlar 15 yılda bir yapılacak seçimlerin sonucu olarak göreve gelmeli; dolayısıyla da patırtıcı bir topluluğun özel çıkarlarına karışmayı gerektirecek türden politik baskılara boyun eğmemeliydiler. Bir askeri cunta veya iyi korunan bir başbakanlığa dayalı hükümet, öyle görünüyor ki bu ideal düzenlemenin fiilen en yakın eşdeğerleridir.

H. TUTARSIZLIKLAR

Hayek'in, bilginin üretimi ve dağıtımı teorisinin mantıksal içerimleri ile daha sonraki politik ve ekonomik reçeteleri arasında iki tutarsızlık söz konusudur.[28] Bir yanda, bütün tekelleri veya gücün yoğunlaştırılması girişimlerini, kendiliğinden düzene bir tehdit olarak görür. Kendiliğinden düzenin serpilip gelişebileceği ekonomik koşul, "farklı kişilerce uygulanan merkezsizleştirilmiş planlama anlamına gelen rekabet"tir. Hayek, "insanların hakkında konuştuğu ama bir kez tanık olunca hoşlanmadığı ara çözümler, yani planlamanın örgütlü endüstrileri, diğer bir deyişle, tekelleri temsil etmesi" ile ilgili olarak aşağılayıcı ifadeler kullanır.[29]

Ne var ki tekellerin kapitalist piyasa içinde gelişmiş olmaları onun teorisi açısından sorun oluşturur. Bir anlamda, işletme tekelleri veya oligopolleri, kapitalist rekabetin kendiliğinden gelişmeleri olarak anlaşılabilir; yine de bunlar ekonominin diğer alanlarını etkileyen bilinçli, hesabı kitabı yapılmış ekonomik projeleri gerçekleştirecek bir güç kaynağı haline gelirler. Bu durumda, kendiliğinden düzen, yıkılışının tohumlarını kendi içinde barındırır. Ya da ekonomik zenginlik ve güç toplamlarının, ekonomik düzenin yönetilmesine ilişkin daha önceki bilinçli çabaların birer ürünü olduğu da söylenebilir. Her iki örnekte de bunlar, tıpkı birçok devlet kurumu gibi başkalarının –işçilerin, tüketicilerin, rakiplerin, taşeronların– bilgisini kendilerine mal ederek her şeyi bilen güç merkezleri haline gelirler. Her iki durumda da Hayek'in kendi terimleriyle, bir tür yasaklayıcı devlet müdahalesi söz konusudur. Ama Hayek'in, demokrasiyi ve halkın bilinçli karar alma alanını sınırlandırması, kendiliğinden düzenin hangi ürünlerine müdahale edileceğine karar vermek için gerekli zemini sunmadığı anlamına gelir.

Diğer bir deyişle, Hayek'in neo-klasik denge teorisinin soyutluğuna ilişkin eleştirileri yetersizdir. Ekonomilerin *nasıl* ve hangi koşullarda bir denge eğilimine sahip olduğunun daha iyi anlaşılması amacıyla, gerçek dünyanın özelliklerine, özellikle de

28. İkincisi en eksiksiz biçimiyle *The Constitution of Liberty*'de (Londra, 1960) açıklanır.
29. Hayek, "The Use of Knowledge in Society", s. 79.

insan bilgisinin niteliğine işaret ediyor; ama *ne tür* bir dengeye ulaşılacağının etkilenmesi olasılığını doğuran gerçek yaşamdaki ekonomik gelişmeleri gözardı ediyor. *The Constitution Of Liberty*'de (Özgürlüğün Anayasası) işletme tekellerinin bir biçimde iyi huylu olduklarını ve kesinlikle devlet ve işçi tekelleri kadar tahrip edici olmadıklarını öne sürerek kendi kişisel görüşünü ortaya koymuştur. Ama bu, kendi teorik sisteminin bakış açısıyla, mantıktan çok sosyalizme nefretinin yönlendirdiği keyfî bir yargıdır.

Ne var ki sanki bu tekelci gerilimin farkındaymış gibi duyduğu rahatsızlığı belirtir. Bir aşamada, gerçekten gerekli olan şeyin, herkesin kendi kendisini istihdam etmesi olduğunu söyler. Ancak o zaman, herkes piyasanın işleyişini tecrübe eder ve anlar; onun dayandığı kapasiteleri ve manevi ahlâkı, risk alma arzusunu, girişim fırsatlarına karşı uyanık bir yaklaşımı, tasarruf ve öz-disiplin alışkanlıklarını geliştirir. Hayek'e göre piyasa, kendi kendini eğitmenin motorudur. Tekelci dev şirketlerin bir sorun oluşturduğunu kabul eder; çünkü bu şirketlerin büyümesi, göreceli olarak korunan ve bu nedenle de piyasanın yolunu yordamını –sosyalizm için elverişli olsa da– bilmeyen, ona saygısız davranan geniş bir çalışan kesimin doğması anlamına geliyordu. Ancak, zenginlik odaklarını dağıtan hukuktan yana tutarlı bir liberal çizgiyi izlemeye hazır değildir.

İşletmelerin örgütlenmesi ile ilgili başka bir tutarsızlık daha vardır. İktisadın en büyük probleminin, nüfusun ekonomik bilgisinden tam olarak yararlanılacak mekanizmaların bilinmesi olduğunu söylüyor Hayek. Ekonomik açıdan fiilen aktif nüfus anlayışının, ideali (bağımsız girişimci veya ticari temsilci) ile sınırlı olduğu ve nüfusun ücretli emeğe tabî önemli bir kesimine ilişkin gerçeği içermediği görülüyor. Gerçekten de ekonomik faaliyet için verdiği örneklerden –sözgelimi nakliyeciler ve emlâk komisyoncuları– hiçbiri, bizzat üretimin toplumsal karakterine herhangi bir ilgi göstermez ya da böyle bir bilgiye sahip değildir. Örneklerin hepsi ticaretten alınmıştır. Hayek, genellikle az kullanılan geniş bir zımni bilgi kaynağını, ücretli işçilerin bilgisini sanki gözden kaçırmış gibidir.

Bu konuyu atlamış olması önemli bir gerçeği açığa çıkarır:

Onun teorisi çok dar bir temele sahiptir veya temel bir çelişkiyi barındırır. Bu, sadece ya aklının bir köşesinde yer alan kendiliğinden düzenin, rakip bireyler, ticari veya ekonomik temsilcilerden oluşması olgusuyla ya da yirminci yüzyılın diğer adı kötüye çıkmış Fred'inin –Frederick Winslow Taylor'un– öne sürdüğü, işçinin becerisinde saklı olan, ekonomik açıdan önemli tüm bilginin, yönetim tarafından kodlanabileceği ve bu nedenle girişimciden bağımsız olarak var olmadığı şeklindeki örtülü varsayım ile açıklanabilir. Ama bu açıklama, Hayek'in genel bilgi anlayışının tam karşısındadır. Sözgelimi, toplumsal güç ilişkilerinin doğasından değil de tamamen insan bilgisinin niteliği yüzünden, devlet girişimcinin bilgisini kodlayamıyorsa, öyleyse patron nasıl olur da işçilerin bilgisini geçerli bir biçimde kodlayabilir?

Bilginin üretim içinde (yani işletme içinde) örgütlenmesine ilişkin sorgulama, Hayek'in fiyata ekonomik enformasyonun iletişim aracı olarak bel bağlamasına ilişkin ciddi problemler ortaya çıkarır. İşletme içi örgütlenme, piyasa ile ve bu nedenle fiyat mekanizmasının işleyişiyle sınırlıdır; ama zımni ve deneyime dayalı bilgiden yararlanan veya yararlanmayı başaramayan ve fiyat ilişkilerinin dışında kalan ekonomik ilişkileri –disiplin, denetim, eğitim, çeşitli işbirliği biçimlerini– gerekli kılar. Şirketin büyüklüğü ve piyasadaki gücüne bağlı olarak, bunlar fiyat üzerinde çok büyük bir etki yaratabilirler. Bu, değişik türden ekonomik ilişkiler arasında, pratik bilgiden yararlanmayı kolaylaştırıp kolaylaştırmadıkları dahil, bilinçli bir şekilde seçilen çeşitli ölçütlere göre tercih yapma olasılığını –Hayek'in kendiliğinden düzen anlayışının dıştaladığı bir olasılığı– doğurur. Peki, kendiliğinden düzen ya nüfusun bir kesiminin zımni veya deneyime dayalı bilgisini ayaklar altına alarak bilgiyi merkezileştirmek isteyen üretim örgütlenmesi biçimlerini yaratıyorsa? Ya bu tehdit, devletten, sendikalardan veya sosyalizmle bağlantılı kolektif etkenden değil de kapitalist piyasanın içinde hâkim olan etkenlerden geliyorsa? Hayek'in Yüce Meclis'indeki akıllı ihtiyarlar bu duruma müdahale etmeye hazırlıklı olacaklar mıdır?

Hayek'in teorisinde bulunan bu tutarsızlıkların ya da daha genel bir ifadeyle, "gerilimlerin" altında yatan, onun bir yanda bi-

reysel özgürlük ve insan faaliyetine verdiği değer ile diğer yanda, kendi evrim teorisi ve bunun sonucu olarak toplumsal düzene verilen değer arasındaki daha temel bir çelişkidir. İnsanların niyetleri ile toplumsal sonuçlar arasında, eksikliklere rağmen bir parça doğrudan bir bağlantı bulunduğunu inkâr etmesi ve insan faaliyetinin sonuçlarının büsbütün rastlantısal olduğuna yönelik iddiası, rastlantıyı neredeyse toplumsal evrimin ana mekanizması haline getirir. Demokrasi ve toplumsal tercihi gereksiz kılar. Bu temelde, toplumsal evrimin doğal evrimden çok az farkı kalır. Aslında tek fark, insanların ya da en azından insan soyunun, halkın kaba baskılarından korunan, olgun, akıllı, erkek üyelerinin, evrimin eğilimlerini keşfedebilecekleri ve bu eğilimleri muhafaza etmek amacıyla, toplumun onların bilincine varmasını sağlayabilecekleridir. Bu nedenle, özgürlükçü çıkış noktasına rağmen, Hayek'in argümanları, onu, insan faktörü yerine düzen ve gelenekten yana çıkmaya götürmüştür diyebiliriz. Anayasayla ilgili önerileri, yaşlı bir adamın gariplikleri değildir. Bu öneriler, onun teorik sisteminin nihai önceliklerini yansıtırlar. Ve de çömezlerinin siyasal pratiğini yönlendirirler.

I. ÖZGÜRLÜK FİLOZOFUNUN OTORİTARİZMİ

Böylece yakından gözlemlediğimizde –sadece belirli siyasetçiler tarafından kullanılmasında veya kötüye kullanılmasında değil– kendi iç önceliklerinde, *Respekt* veya FIDESZ'deki genç demokratların "serbest piyasa" fikrine bağladıkları ilk umutların tam zıddı bir yönde ilerleyen bir toplum felsefesiyle karşılaşırız. Onların, bireysel ve işbirliğine dayalı bir yaratıcılığın, ekonomik yaşamı şekillendirebileceği bir toplumu umdukları noktada, Hayek'in serbest piyasa modelinin, bireysel yaratıcılığın ancak dış görünüşte bir benzerini sunduğunu görüyoruz

Bütünüyle piyasanın içinde yer alması şart olmayan ve devletten bağımsız –"sivil toplum" dedikleri– bir kamusal faaliyet alanı ümidiyle şahsi sürgünlerinden geri döndükleri bir anda, Hayek onları toplumsal projelerin ya da tasarımların çekiciliğinden uzak kalacakları bir inzivaya zorlayabilirdi.

Macaristan ya da Çek-Slovak cumhuriyetlerinin gelecekteki

yönünü tartışmak ve kararlaştırmak için çoğulcu bir politikaya katılmayı dört gözle bekledikleri bir noktada, Hayek, davayı onların elinden alıp işini daha iyi bilen yaşlılardan oluşan özel meclise havale eder; bu demokratik yolla seçilmiş temsilcilere, vergi oranları ve bütçe açıklarını tartışma görevini bırakır.

İ. HAYEK'İN BİLGİ TEORİSİNDE BİREYCİLİK

Hayek'i bu çelişkilere sürükleyen can alıcı varsayım, bilgiyi, toplumsal bir üründen çok, bireysel bir vasıf olarak görmesidir. Hayek, bilgiyi, neredeyse fiziksel bir karakteristik olarak düşünür; sanki akıl ve beden birdir ve bireyin bilgisi de bunların ayrı ayrı ve eşsiz bir biçimde yaşadığı şeydir. "Sadece bir işbölümünü değil, ayrıca eşit olarak bölünmüş bilgiye dayalı kaynakların koordineli bir biçimde kullanılmasını da olanaklı kıldığı" için, fiyat mekanizmasını göklere çıkarır.[30] Bilgi, bireyin varoluşunun verili bir özelliği olarak kavrandığında ancak böyle a priori bir tarzda eşitçe bölünmüş olarak görülebilir.

Hayek –insan rasyonelliğine sınır tanımayan Ansiklopedistler ve Rousseau gibi Fransız yazarlarıyla bir tuttuğu– John Stuart Mill'de gördüğü rasyonalist bireyciliğe karşı kendi düşüncesini savunurken bireyin bilgisinin deneyimsel sınırlarının bu anlamı konusunda daha açıktır:

> Hiç kimsenin değiştirmeyi umamayacağı ve kendi başına, bireyci filozofların çıkardığı sonuçlar için yeterli bir temel oluşturan tartışılmaz bir olgu söz konusudur. O da insanın bilgisi ve çıkarları üzerindeki yapısal sınırlandırmalardır; insan aslında toplumsal bütünün küçücük bir parçasından fazlasını bilemez ve bu nedenle güdülerine nüfuz edebilecek olan her şey, eylemlerinin bildiği alanda yaratacağı doğrudan sonuçlardır. İnsan zihninin etkin bir biçimde anlayabileceği tek şeyin, *merkezini oluşturduğu dar çemberin* [vurgu bana aittir] olguları olduğu gerçeğiyle karşılaştırıldığında, insanların ahlâki tutumları toplum örgütlenmesinde çok az bir öneme sahiptir.[31]

30. "The Use of Knowledge in Society", s. 88.
31. *Individualism and Economic Order*, s. 14.

Bu açıklamanın önemi, insan aklının sınırlarını kabul etmesi değildir; bu sınırların, dogmatik bir açıdan deneyimsel ve bu nedenle bireysel doğasını kabul etmesi, (doğru olarak) bütünsel bir rasyonellik ve tam bir bilginin, ayrıca (yanlış olarak) enformasyonu paylaşmak ve bu amaç nedeniyle bireyleri bir araya getirerek bilgilerini artırmak üzere yapılan toplumsal eylemin de kapılarını kapatmasıdır.

Bu dogmatik bir biçimde bireyci olan varsayım, Hayek'in bilginin yanılabilir olma niteliğinden çıkardığı, dünyaya toplumsal bakımdan gözü kapalı girdiğimiz şeklindeki, sonuçta can alıcı bir yere sahiptir. Daha önce de göstermiş olduğum gibi Hayek'e göre insan bilgisi öyle bir doğaya sahiptir ki sadece eylemimizin toplumsal sonuçlarını kesin olarak bilememekle kalmaz, kapalı gözlerimizi aralayarak ve eylemlerimizin, hedeflerine yaklaşmasını sağlayarak ve diğerlerininkilerle birleştirerek bile bu tür bir bilgiye yaklaşamayız. Tersine, Hayek'e göre yarattığımız toplumsal yapıları tamamen amaçsız bir biçimde yaratırız. Böylece onun, toplumsal düzenin "bireysel faaliyetlerimizin rastlantısal bir sonucu" olduğu şeklindeki yargısında ve bilinçli toplumsal projelerden çok, rastlantıların toplumsal evrimin meşru mekanizmalarını oluşturduğuna, deneme ve yanılma yöntemine malzeme yarattığına dair içeriminde temel oluşturan, bilginin bireysel bir vasıf olduğu şeklindeki varsayımdır.

Bilgi toplumsal bir ürün olarak kavrandığında, Hayek'in serbest piyasa örneğinin temeli çatırdamaya başlar. Zira, bilgi toplumsal bir ürünse, o zaman bireysel olarak sahip oldukları bilginin sınırlarını aşmak için tavır alan –bilgi için işbirliği yapan, onu paylaşan, birleştiren– insanlar aracılığıyla toplumsal bakımdan dönüştürülebilir. Ampirik kanıtlar da bunun doğruluğunu desteklemektedir; hatta Hayek'in, bireylerin körlüğüne rağmen yaratılan düzene ilişkin paradigma örneği olan serbest piyasada bile. Toplumsal örgütlenmelerin, ekonomik ve politik aktörlerce, özellikle kendi ekonomik çevreleri hakkındaki enformasyonu paylaşmak, bilgilerini artırmak ve bu suretle ekonomik amaçlarına yaklaşmak için başarılı bir biçimde oluşturulduğu politik ve ekonomik açıdan tamamen farklı iki örneği ele alalım. Örneğin, Ja-

ponya'da önde gelen şirketler ve devlet, ekonominin seçkinleri için uluslararası piyasalara ve emek ilişkileri, teknolojik gelişme konuları gibi karşılıklı çıkar alanlarına ilişkin bilgi ve planların paylaşılmasını kolaylaştıran ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın bünyesinde yer alan merkezi bir ekonomik iletişim şebekesi enstitüsü kurmuşlardır ve bu enstitü şimdi de faaliyet halindedir. Bu sürece katılanlar, bilgi ve beceriyi daha çok paylaşan resmi olmayan ek şebekeler de kurmuşlardır. Japon ekonomisinin seçkinleri arasındaki bu yoğun bilgi ağları, hiç kuşku yok ki Japon ekonomisinin rekabetçi başarısının hayati bir bileşenini oluşturmuştur. Ancak, hiç kimse onların kendiliğinden olduğunu söyleyemez. Bu bağlar, kesinlikle Japon şirket yönetimine ve devletine amaçlanmamış birçok yarar sağlamışlardır (ve hiç kuşku yok ki Japon siyasetinin yozlaşmış tabiatına katkıda bulunmuşlardır), ama piyasaya belirli bir tarzda müdahale etme amaçlarının süreci yönlendirdiği de kuşku götürmez.

Çok farklı olan ikinci örneği İtalya'dan, Bologna yakınlarındaki Modena'da gelişen tekstil endüstrisinden veriyoruz. Orada (Hayek'in bağımsız çalışanlar idealine bazı açılardan çok yaklaşan) küçük işletme ve kooperatif girişimcileri, sadece kendi bireysel duyarlık verilerine ve uyanıklıklarına güvenmek yerine, tekstil teknolojisi ve uluslararası piyasa eğilimleri hakkında bilgi toplayacak bir tekstil merkezi kurmak üzere bir araya gelmişlerdir. Merkez, bu enformasyonu tüm üyeleriyle paylaşmaktadır. Burada da bireysel deneyim sınırlarının aşılması, daha başarılı bir rekabete kavuşulması ve ekonomik çevrenin daha tam bir tablosunun çizilmesine yönelik bilinçli ve başarılı bir girişim söz konusudur. Her şeyi bilmeye dair bir küstahlık değildir bu. Ama ortak hedeflere ulaşmak için, bireysel deneyimlerden gelen sezgileri paylaşmak ve birleştirmek kararlılığıdır.

Epistemologlar ve bilim felsefecileri –en ünlüsü başka bir Avusturyalı olan Ludwig Wittgenstein–, Hayek'in teorisinin temellerini oluşturan ve Mach'a borçlu olunan bireyci bilgi anlayışına çok önceleri ikna edici bir biçimde karşı çıkmışlardır.[32]

32. Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations* (Oxford, 1963).

Felsefi anlayışların karşısına toplumsal olarak belirlenen gecikmeler çıkar ve bir fikrin insanların günlük deneyimiyle doğrulanıp doğrulanmadığı önemli bir etkendir. Sözgelimi, Galileo'nun, bilim çevresine Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünü kanıtlamasından çok sonra bile, bunun zıddı olan fikir –günlük deneyimle apaçık bir şekilde uyumlu olan fikir– sağduyuya hâkim olmayı sürdürmüştür. Çoğunluğun, yoğun bir bilgiyle donanımlı olarak sadece küçük bir dost çevresine katıldığı, bir tür şahsi sürgün yaşamak dışında pek bir seçeneği olmadığı Orta ve Doğu Avrupa toplumları gibi toplumlarda, Hayek'in bireyci bilgi anlayışı, günlük deneyime ters düşmüyor ve akıldışı görünmüyordu. Ve Hayek'in tüm toplum felsefesinin çekiciliği içinde, çıkmaz bir yol olarak görünmeyecektir. Bu koşullar değişiyor.

Japonya ve İtalya örnekleri gibi Batı'da yaşanan çok farklı deneyimler, 1980'lerde neo-liberal ekonomik reçetelerin yaygınlaşmasına rağmen Hayek'in geniş felsefesinin neden moda haline gelmediğini açıklıyor. Batı'nın ekonomik seçkinlerinin neoliberal iktisada verdiği destek –özellikle piyasada kuralların yeniden belirlenmesine yönelik önlemler– Hayek'in serbest piyasa felsefesinden çok, sermayenin uluslararasılaşmasının bir fonksiyonudur. Yetmişlerde ve seksenli yılların başlarında iktisadın dikkati çekecek ölçüde ideolojik olduğu İngiltere, Batı için olağandışı bir örnek oluşturuyordu. Bu, Hayek monetarist ekonominin ahlâki ve ideolojik bir Haçlı seferi olarak satılması için kullanılan fikirsel çerçeveyi sunduğu için Doğu'da yer alan sonraki gelişmelere bazı açılardan daha çok benziyordu.

J. BİLGİNİN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ

Bilginin örgütlenmesinde önemli toplumsal farklılıkların ve bilginin mevcut üretim ve dağıtımını dönüştürmeye yönelik amaçlı eylemin bulunması, ilke olarak bilginin her zaman kodlanabilir ve merkezileşebilir olduğunu öne süren pozitivist bilgi anlayışını geçerli kılmaz. Daha ziyade, Hayek'in, kodlanmamış ve çoğunlukla kodlanamaz bilginin devamlı akışı üzerine temel anlayışını içine alan bir toplumsal bilgi teorisine duyulan ihtiyacı

gösterir; ama onun, bu bilginin, doğası açısından ve çaresiz bir biçimde bireysel olduğu şeklindeki dogmatik varsayımını reddeder.

Bilginin toplumsal niteliğinin kabul edilmesi, dağıtımı ve örgütlenmesine bağlı olarak, insanların toplumsal işbirliği aracılığıyla her ayrıntısını hiçbir zaman kesin olarak bilemeseler de, eylemlerinin toplumsal sonuçlarına ilişkin anlayışlarını artırabileceklerini gösterir. Bu, insanların (sınırlı da olsa) bir tür sonuç bilgisiyle, toplumu bilinçli olarak etkileyebileceklerini ve bu bilginin her zaman geliştirilebilir olduğunu da gösterir. Belirli bir toplumsal düzenleme (örneğin, ekonomik piyasanın örgütlenmesi), böylece bireysel faaliyetin rastlantısal sonucu olmaz; ancak ilgili insan aktörlerin amaçlarıyla ilişkisi, ampirik araştırmaya açık olması gereken bir sonuç halini alır. Aktörlerin anlayışının kapsamına ve hareket etmelerini sağlayacak güç kaynaklarının büyüklüğüne bağlı olarak az çok amaçlanmış bir sonuç olabilir bu.

Bilginin toplumsal olarak değişebilir üretim ve dağıtım koşullarını kabul eden bir bilgi anlayışı, ayrıca doğal evrimden köklü bir biçimde ayrı; ama yine de tasarımcı ve yönlendirici bir aklı ya da kolektiviteyi önvarsayan alternatif bir toplumsal evrim teorisini mümkün kılar. Bu, toplumsal evrimin, insanların tam anlamıyla olmasa da rasyonel bir şekilde, en sonunda denemeyanılmaya konu olan toplumsal projeleri oluşturma/tasarlama çabalarının bir sonucu olduğunun kabul edilmesini gerekli kılabilir. Bu anlayış, insanın toplumsal düzeni, amaçlı insan faaliyetinin ve yaratıcılığının iyi kötü ayırt edici rolünü kabul eden bir biçimde düşünebilmesini sağlar.

Bu, piyasa ilişkilerinin hangi kurumsal çerçevede işlemesi gerektiğine ve bu ilişkileri hangi değerlerin ve mekanizmaların düzenlemesi gerektiğine ilişkin bir sorgulama temeli getirir. Başka bir deyişle, serbest piyasayı kutsal alandan –Çek iktisatçısının popüler piyasa anlayışını betimlemek için kullandığı ifade olan Tanrı katından– bu dünyaya, tarihsel olarak bir biçimde şekillenmiş ve tarihsel bakımdan dönüştürülebilir kurumlara indiriyoruz.

Ayrıca, sosyalizm idealini de açık ya da gizli, her şeyi bilen bir politik fail veya kurumlar dizisi öngörüsünden koparabilir;

pratik bilgiden yararlanan ve onun yanılabilirliğini kabul eden toplumsal düzenleme ve denetim biçimlerine imkân sağlayabiliriz. Biçimsel olarak ne kadar demokratik olursa olsun, her şeyi bilen bir devlet, çok sayıda sosyalistin zihninin derinliklerinde güçlü bir fantezi olagelmiştir. Toplumun sosyalist dönüşümü için zorunlu olan tüm bilginin kodlanabilir, topluma bir tepeden bakışa dönüştürülebilir olduğu ve az çok demokratik, tek bir süreç içinde kullanılabileceği varsayımı, Fabianizm ve onun çağdaş uygulamacılarının ve çeşitli biçimleriyle Leninizmin, sırasıyla reformcu ve devrimci tutkularının temelini oluşturur. Bu siyasal geleneklerin kendi içlerindeki ve aralarındaki tartışmalar, devletin toplumu ne ölçüde denetlemesi ya da ne tür bir devletin denetimi gerçekleştirmesi gerektiği; örneğin planlama sürecinin her düzeyinde kararların nasıl alınması gerektiği üzerine olmuştur. Ama bunların hepsi de devlet müdahalesinin zorunlu sayıldığı alanlarda, tek bir ekonomik ve toplumsal planlama sürecinin mümkün hatta arzu edilebilir olduğu inancını paylaşmışlardır. "Özerklik" ya da koordinasyona dair yatay "şebeke" biçimleri lügatlerinde yer almaz. Üstelik, ister parlamenter, isterse Bolşevik olsun, parti anlayışlarında ortak olan şey, toplumsal gelişim yasalarını bilen ve yorumlayan, ister siyasal Taylorizm biçiminde, isterse biçimsel demokratik tartışma yoluyla olsun, üyelerinin bilgisini süzebilecek ve merkezileştirebilecek bir liderlik anlayışıdır.[33]

1968'den beri teoride yeterince olmasa da pratikte bu anlayışlara karşı çıkılmıştır. Ekonomik canlanmanın sona ermesinin harekete geçirdiği işçi örgütlerinin yanı sıra 1968'de ve sonrasında doğan toplumsal hareketlerin –öğrenci, feminist, barış, çevre ve daha çok topluluk temelli diğer hareketlerin– çoğu pratiği, sosyalizmin her şeyi bilen biçimlerine karşı giderek artan popüler muhalefeti yaratmıştır. Aynı zamanda, bu hareketlerin çoğu, sosyalizmin başlangıçta taşıdığı eşitlikçi ve demokratik değerleri

33. Bu, Lenin'le ilgili olarak, Carmen Claudin-Urondo, *Lenin and the Cultural Revolution*'da (Sussex, 1977) çok açık bir şekilde belgelenmiştir.
Hayek üzerine çalışmalarım sırasında, Sussex Üniversitesi'nde doktora öğrencisi ve öğretim görevlisi olan Mary Falmer'la yararlı bazı tartışmalarım olmuştu. Mary 1993 ilkyazında trajik ve kaçınılmaz bir biçimde hayata gözlerini yumdu. Onun Hayek üzerine çalışmalarına şükran ve saygımı belirtmek istiyorum. Bitmemiş de olsa bu çalışmaların yayımlanmasını diliyorum.

paylaşıyordu. Bu pratiğin (hiçbir biçimde hepsinde değilse de) çoğunda ortak olan özellikierden bir tanesi, hem serbest piyasa yanlısı sağı destekleyen hem de devlet sosyalizmi deneylerine kesin bir anlam kazandıran, alternatif bir bilgi anlayışının pratik ifadesidir. Hayek'in fikirlerindeki esnekliğin gösterdiği gibi alternatif bir ekonomik örgütlenme, devlet idaresi ve politik faaliyet anlayışı için alternatif bir bilgi anlayışı esastır. William Morris, erkeği ve kadını, "sahipsiz tarihin hep şaşkın ve hep yeniden dirilen failleri" olarak tanımlıyor. Bu tanım, yeni solun, özbilinçli bir deneme ruhuna sahip amacının anlamına uygun düşer.

3. TABANDAN DÖNÜŞÜM

A. GİRİŞ

1968'de çok sayıda olasılık ve açılım belirdi. Soğuk Savaş kurumlarının, bu kurumları bir minnet duygusuyla devralıp zaman içinde de yönlendirir hale gelmesi beklenen genç insanlar tarafından reddedildiği bu andan birçok farklı temanın doğduğu söylenebilir. Ama ayrıca, alternatiflerin henüz şekil kazanmadığı bir tarihti bu. Bu isyanda etkili olan bazı temaların önemi, ancak onu izleyen yıllarda berraklaşmıştır. Bilginin üretimi, örgütlenmesi ve niteliğine ilişkin yeni fikirler ve pratikler bunlardan biridir. 1968'den sonra gelişen bazı hareketler, özellikle kadın hareketi, ekoloji hareketi ve Batı Avrupa sendika hareketlerinin üzerinde

bir etki yaratmış olan radikal teknoloji uzmanları ve fabrika eylemcileri şebekeleri mevcut bilgi biçimlerini daha özbilinçli bir şekilde sorgulamışlardı.

Üniversite yaşamının hiyerarşi ve rutinlerini, onun devlet, endüstri ve ordu ile ilişkisini destekleyen bilgi türlerinin sorgulanması öğrenci isyanında güçlü bir temaydı. Sözgelimi, ders planlarında öğrencilerin de önemli bir söz hakkına sahip olmasına ilişkin istemleri, kamuoyunun oluşturulmasında kimlerin bilgisinin önem taşıdığına ait örtük varsayımlara meydan okuyordu: Doğrudan politik aciliyet taşıyan konuları derslere sokma girişimleri, hangi tür bilginin geçerli sayılabileceği üzerine çeşitli sorulara yol açıyordu. Hepsi de şimdi oldukça klişeleşmiş olan, yenilikçi örgütlenme ve ifade biçimleri –münazaralar, seminerler, kürsünün kaldırılması ve konuşmacının toplantıya katılanlarla çevrilmesi, hiyerarşiler yerine işbirliğine dayalı bir çalışma– hâkim bilgi örgütlenmesinin içkin değerlerine ve yöntemlerine karşı ilk kamusal meydan okumaydı.[1]

Angelo Quattrochi, sınıflardaki ve daha sonra Paris fabrikalarındaki "olaylar"ın başlıca iticisi olan "Mouvement du 22 Mars"ı (22 Mart Hareketi) betimlerken bu sorgulamaya yol açan giderek standartlaşmış eğitim deneyimini kavrıyor. Mouvement'ın "narin elli ve kafası karışmış öğrenciler"in eseri olduğunu söylüyordu. "...Fabrika gibi işleyen üniversitelerde okuyan, cevap veren ama soru sormayan öğrenciler..."

> Zihinlerinin polisi disiplin, devriyesi sınavlardı. Otorite kalplerini dondurmuştu. Devlet içindeki durumları, tecrit edildikleri toplumun bir taklidiydi; henüz bir şeylere sahip ve ait değillerdi... Üni-

1. Bilgiye yaklaşımları açısından, 1968 öğrenci hareketini ve onun izinden giderek canlanan hareketleri ilk çözümleyen yazar ben değilim. Ron Eyerman ve Andrew Jamison, toplumsal bir hareketin, temelde de çevre hareketinin, "bilişsel praksisini" toplumu dönüştürme yeteneği açısından belirleyici olarak gören mükemmel bir çözümlemesini yapmışlardı. Modern çevrenin ayrılmaz bir parçası olarak görecekleri 1968 sonrası hareketleri temel alıyorlar. Ama ayrıca, kendi kavramsal çerçevelerini, inandırıcı bir biçimde, 19. yüzyılın toplumsal hareketlerine –sözgelimi, İngiltere'de Owencılar, Fransa'da Proudhon ve Cabet'nin izleyicilerine– yenilikçi pratiklerinin yeni, bilimsel ve deneysel yaklaşımlarını nasıl popülerleştirdiklerini ve geliştirdiklerini göstererek uyguladılar. Bkz. *Social Movements: A Cognitive Approach* (Oxford, 1991).

versiteleri toplumu taklit ediyor, fabrikayı taklit ediyordu. Kendilerine sunulan bilgi kırıntılarını neşeyle ve cesaretle kullanarak üniversitenin işleyişini tehdit ediyorlardı. Onlardan uyumlu ve iyi çocuk olmaları, ciddi ve sert hocalarına saygı duymaları ve dış dünyayı umursamamalarını isteyen bir bulmacanın parçalarını sessiz odalarında sabırla bir araya getirdiler. Ve yine de görkemli muhafızları ne denli körleştirirse körleştirsin, ellerindeki araçlar saygısızlığı dile getiriyor; tuzakları, çıkmaz yolları, çarpıtan aynaları, engelleri, kapalı kapıları gösteriyordu. Uzun tozlu yolların en sonunda karşılarına çıkansa adaletsizlikti.[2]

1968'den sonraki toplumsal hareket politikalarının tarihi, süreklilikleri kadar farklılıkları ve ayrılıkları ile de hâlâ yazılmayı bekliyor. Bu belki de tek bir çalışmanın kapsayabileceğinden çok daha heterojendir.[3] Bense, kendi amaçlarım için, yalnızca tekrarlanan önemli bir tema olarak algıladığım geçerli bilgi ve bu nedenle otoritenin tek meşruiyet kaynağı olarak sayılan ne varsa, bunların nitelik ve örgütlenmesinin sorgulanışı ve altüst edilişini ele alacağım.

Eleştirel yaklaşım, yeniliği ve alternatiflerin pratik iddiasını doğurmuştu; bu özellikle, başlangıçta ne tür *ad hoc* yöntemlerle olursa olsun, deneyimsel bilginin –sadece genel bir yasanın ampirik örneklerine ya da taklitlerine ait bir kaynak olarak değil, daha derin bir anlayışın ve teorik yeniliğin ipuçları, işaret levhaları ve uyarıcılarına ait bir kaynak olarak da– geçerliliğine yönelik bir iddiaydı. Teorik bilginin gizemini çözme ve onun gelişimine dair çoğulcu bir yaklaşımı savunma çabaları bununla bağlantılıydı. Bu temalar, 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başındaki öğrenci ve işçi ayaklanmalarının, 1970'lerin ortalarında

2. Angelo Quattrocchi ve Tom Nairn, *The Beginning of the End,* (Londra, 1968).
3. Sırf 1968'e ait, Tariq Ali'nin *1968 and After, Inside the Revolution* (Londra 1968) kitabı gibi yarı-otobiyografik değerlendirmeleri; Ronie Fraser ve diğerleri *1968, A Student Generation in Revolt (Londra, 1988) [1968, İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı,* çev. Kudret Emiroğlu, Belge Y., 1988] gibi sözlü tarih incelemesi; David Caute'nin *The Year of the Barricades* (Londra, 1968) gibi çağdaş tarihe ilişkin bir incelemesi; G. Katsiafacas'ın *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968* (Boston, 1987); Gianni Statera'nın *Death of a Utopia; The Development and Decline of Student Movements in Europe* (New York, 1975) gibi analitik incelemelerin de içinde olduğu geniş bir literatür vardır.

doğan kadın kurtuluş hareketleri ve cinsel özgürlük hareketlerinin, 1980'li yıllara kadar azınlık konumda olsalar da birçok ülkede varlıklarını sürdüren radikal işçi örgütlerinin, 1970'lerin sonunda gelişmiş olan toplumsal bakımdan bilinçli ekoloji hareketi ve 1980'lerin başındaki barış hareketinin eylemleri, fikirleri ve örgütlenme biçimlerinde ortaya çıkarlar. Bilginin niteliği ve toplumsal örgütlenmesine ilişkin ayırt edici yaklaşımları, bu hareketleri "yeni" kılan şeyin bir parçasıdır.

Sosyalist bir devlet taahhüdü dahil, hem devlete hem de değişimin temel veya tekelci failleri olarak partiye yönelik kuşkucu yaklaşımların ardında, eklektik, eşitlikçi ve her şeyden önemlisi, toplumsal bir bilgi yaklaşımı yatıyordu. Geçerli bilgi kaynaklarının, baskı ve sömürünün içinde yaşanan deneyimlerde bulunabileceği şeklindeki bir olasılığa duydukları güven, bu hareketlerdeki birçok kişinin, kimi zaman kör bir biçimde de olsa, dünyayı değiştirmek için kendi kişisel ve kolektif güçlerine büyük bir inanç beslemesine yol açmıştı. Onların yeniliği, kısmen, genel oy hakkı kazanıldığından beri ortaya çıkan birçok hareketin tersine, kendi rollerini temelde parlamento üzerinde bir baskı oluşturma aracı olarak görmemeleri olgusunda yatıyordu. Gerçekten de Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda, bu hareketlerin ayırt edici tarihsel kimlikleri, çalışan kesimi temsil etme iddiasındaki partilerin yönettiği çoğunluk hükümeti deneyimlerinin ardından artık yetişkinliğe erişmiş ilk kuşağın yarattığı hareketler olma özelliğini taşır. Yeni demokratik hareketlerin tamamı ve radikalleşmiş sendika hareketi, sadece bu hükümetlerin sahip oldukları, en iyi durumda sağladıkları şeylerden daha fazlasını talep etmekle başarılamayacak değişiklikleri istiyorlardı.[4]

4. R. Inglehart'ın bu hareketleri, maddi güvenlikten çok yaşam kalitesini artırmaya yönelik ilgileri nedeniyle, "post-materyalist" olarak nitelendirmesiyle bazı benzerlikler taşıyor bu. Bkz. R. Inglehart, *The Silent Revolution* (1977). Ama bu hareketlerin, belirli açılardan, savaş öncesi hareketler kadar materyalist kaygılar taşımadıklarını; sözgelimi, kadın hareketinin, çocuk bakımına ilişkin istemlerinin, dayak yiyen kadınlar için merkezler kurulmasına yönelik inisiyatiflerinin, işsiz kalmış işçilerin hareketleri kadar maddi olmadığını belirtmek yanıltıcı olur. Üstelik, post-materyalist argümana belirli bir geçerlilik kazandıran, Batı Avrupa'da görülen türdeki ekonomik gönenç ve güvenlik sürdürülmemiştir. Aşırı sefalet ve güvencesizlik, Batı'da hatırı sayılır bir bollukla bir arada yaşıyor. Yeni hareketlerin faaliyetlerinin birçoğu bu tür eşitsizliklerin nedenleri ve sonuçlarıyla il-

B. ÖZELLİKLER

Batı Avrupa'da öğrenciler arasında olduğu gibi işçiler arasında da patlak veren hareketler, geçim derdiyle veya acil maddi koşullarla ilgili olmamaları bakımından olağandışıydılar. Öğrenci isyanı, öğrencilerin kalabalıklaşan sınıflara karşı protestosundan ve kitlesel eğitimden soğumalarından çok daha öte bir anlam taşıyordu. 1960'ların sonundaki kampüslerin fabrika benzeri yapıları büyük bir açmazı simgeliyordu.

İsyanları sadece, savaşın zorluklarını hiç yaşamamış, refah devleti ve canlı bir ekonominin tüm nimetlerinden yararlanmış olan ilk kuşağın hüsranla sonuçlanmış beklentilerinin bir patlaması olarak anlaşılamaz. Bu ve gelecekleri hakkında açık bir ekonomik belirsizliğin olmayışı, hiç kuşkusuz öğrenci hareketinin dünyayı değiştirmek için kendisine duyduğu güveni açıklamaya yardım eder. Ancak bu durum, ne genç işçilerin yaygın katılımını

---

gilidir (Düşük ücret alan kadın işçiler arasında feminist örgütlerin yaygınlaşması –bkz. 3. bölüm; Avrupa çapında ırkçılık karşıtı hareketler).

Çözümlememin gösterdiği gibi çok sayıda eski ilerici hareketin farkı, onların kendi problemlerini çözmek için, bir çözüm hazırlamak için tek başına ya da hatta başlıca hükümetten yardım beklememeleridir. Üstelik, hükümetten yardım bekleseler ya da maddi kaynak isteminde bulunsalar bile, bu maddi kaynakların idaresinde onları ilgilendiren, toplumsal ilişkilerin demokratik niteliğidir. Bu hareketleri, ille de bir şeyin "post"u olarak nitelendirmek gerekliyse, çözümlememden oldukça beceriksiz bir tarzda çıkabilecek terim, "post-toplum-mühendisliği" olabilirdi.

Yeni hareketlerin ayırt edici özelliklerini belirleyen diğer yazarların içinde, kurumsal politikaların sınırlarını genişletme ve yeniden tanımlama tarzını vurgulayan Claus Offe [Bkz. Claus Offe, "Challenging the Boundaries of Institutional Politics: Social Movements since the Sixties, der. C. S. Maier, *Changing Boundaries of the Political* (Cambridge, 1987) ve "New Social Movements: Changing Boundaries of the Political", *Social Research* 52]; günlük yaşamın örgütlenmesinin dönüştürülmesinde ve gerçekte sık sık saklı kalan, ama yine de yıkıcı bir karşı kültürün yaratılmasında bu hareketlerin radikalliklerini vurgulayan Alberto Melucci [Bkz. Alberto Melucci, "Ten Hypotheses for the Analysis of New Movements", der. D. Pinto, *Contemporary Italian Sociology* (Cambridge, 1981) ve "The Symbolic Challenge of Contemporary Movements", *Social Research* 1985]; ve yeni hareketleri müzakere edilemez istemleri bastıran yeni politik kimliklerin yaratıcısı olarak çözümleyen Jean Cohen vardır. [Jean Cohen, *Class and Civil Society: The Limits of Marxian Critical Theory* (Oxford, 1983) ve A. Arato ile birlikte, "Social Movements, Civil Society, and the Problem of Sovereignty", *Praxis International* 4, no. 3.]

ne de 1968'in daha az ayrıcalıklı diğer toplumsal gruplar arasında yetmişli yıllarda ve seksenli yılların başında yarattığı dolaylı yansımaları bütünüyle karakterize eder.

Altmışların sonlarında başlayan isyanların özel önemine ilişkin bir ipucu da bu isyanların doğdukları her yerde, keyfi ve anlaşılmaz otorite biçimlerine; montaj hattı disiplinini empoze eden yönetimlere; o an görevde olanların konumlarını muhafaza etmelerinin dışında, tüm pratik işlevini yitirmiş olan kurallarla ayakta duran dekanlara, müdürlere ve üniversite idarecilerine; üyelerinin istemlerine karşı tüm duyarlılıklarını yitirmiş olan sendika bürokrasilerine; refah devletinin, birçok kullanıcısı için sosyal yardım sağlamaktan çok kontrol araçları haline gelen bölümlerine; bilim adamları teknokrasisinin yola gelmez iddiaları kadar, yüksek kültürün boğucu uzlaşımlarına da meydan okumalarıdır.

Bu otoritelerin ortak bir özelliği bilgiyi sahiplenmeleriydi: Öğrenciler için neyin iyi olduğunu bilme; üretim sürecinde işçilerin yerini belirleme; kadınların çıkarlarını en iyi biçimde ortaya serme; maddi yaşama-ekonomi, teknoloji ve doğaya-hâkim olma gücünü üstlenme iddialarıydı. Bu otoritelere meydan okuyan hareketler, ekonomik, kültürel, politik ve birçok açıdan, savaş sonrası kurumlara ilişkin, kamu ve özel idare yöntemlerini sarsan karmaşık bir sürece katkıda bulunuyorlardı.

C. SAVAŞ SONRASINDAKİ UZLAŞMANIN GETİRDİĞİ KURUMLAR

Savaş sonrası yıllarındaki (özellikle 1945-73) kapitalist istikrar koşullarını anlamak ve onun çöküşü hakkında ipuçları elde etmek isteyen birçok analist, ekonomik ve politik kurumlara hâkim olan özellikleri ve bunların karşılıklı ilişkilerini "Fordist" olarak teorileştirdi. Üretim, tüketim ve devlet örgütlenmesinde yer alan, 1920'lerde F. W. Taylor ve Henry Ford'la doğan ve kısmen Ford'un iş alanındaki başarılarıyla yayılan eğilimlerin karakteristikleri üstünde geniş bir uzlaşma vardır. Ama bu eğilimlerin etkileri, tarihsel ve coğrafi bakımdan son derece eşitsizdir. Fordizmin te-

orileştirilmesinin ne denli yaygın bir şekilde uygulanabilir olacağına ilişkin büyük bir uzlaşmazlık söz konusudur.

Üretim alanında, Fordizm, on dokuzuncu yüzyıl sonunun endüstriyel gelişimindeki zanaat-temelli kalıplardan belirgin bir uzaklaşmayı getirdi. Standartlaşma Henry Ford ile birlikte geldi. İlk olarak Detroit, River Rouge'daki otomobil fabrikasında kurduğu sistemde ürünler standartlaştırıldı; bu, üretim parçalarının ve görevlerinin de ayrıca standartlaştırılmasını gerektiriyordu; seri üretilmiş bir dizi otomobilde, aynı far, aynı otomobil gövdesine tıpatıp aynı biçimde monte edilebiliyordu. Standartlaşmış görevlerle birlikte, seri üretim için özel amaçlı makineler sayesinde makineleşme mümkün oldu. Makinelerin işleyişiyle ilgili görevler, Frederick Winslow Taylor'ın "bilimsel yönetim"ine tabi kılınmıştı.

Belirli bir görev için mutlak zorunlu olan bir beceri, yönetim tarafından kodlanıyor ve kalifiye olmayan el işçileri ne yapacaklarını tam olarak öğrensinler diye, her görev bileşen parçalara bölünüyordu. Ürünün, talimatlara göre görevini yerine getiren işçinin önünden akıp geçtiği, çok verimli bir montaj zinciri sistemini mümkün kıldı bu. Böyle bir üretim sistemi, cari veya değişken maliyetler düşükse de başlangıç veya sabit maliyetlerin yüksek olmasını gerekli kılıyordu. Bu nedenle üretim, sürekli olarak hacme yönelikti. Böyle bir üretim sisteminin kârlı olması için, standart mallar kitlesel tüketime tabi olmalıydı. Bu koşulları gerçekleştirmeye yönelik baskılar da ABD'de en dikkate değer bir şekilde 1920'lerde ve 1930'larda, büyük ölçekli özel tüketime elverişli bir altyapının gelişimini etkiledi; ve karayolu ulaşımının kolektifleşmiş kitle taşımacılığı üzerindeki egemenliği söz konusu oldu. Fordizm, kırkların sonunda ve ellilerde, dayanıklı tüketim malları endüstrisinde doruğa ulaşırken, kitlesel tüketim ihtiyacı da reklam sektöründe daha büyük bir genişlemeyi ortaya çıkardı.

ABD'de Roosevelt'in New Deal'ı ve Batı Avrupa'da Keynesçi talep yönetimi ve refah devleti, kitlesel tüketim ve üretim koşullarının devamına yardım etti. Böylelikle bunlar, Fordist düzenlemenin temel özellikleri olarak anlaşıldılar. Bu düzenlemenin başka bir boyutu ise emeği ilgilendiriyordu: Sabit sermaye giderleri ve yüksek verim için gerekli montaj zinciri koşulları, üretimden ziyade yönetim denetimine prim veriyordu. Fordizmin takdim edildiği her durumu, grevler ve montaj zincirinin disiplini

gereği daha bireyci, ama aynı derecede yıkıcı olan emek direnişleri izledi. Bir süre sonra, az çok açık bir anlaşmaya varıldı; yönetim denetimi karşılığında ücretler yüksek olacaktı.

Şematik olarak konulduğunda, teori aşırı derecede yalın ve neredeyse işlevselci bir biçimde yaklaşır bu konuya. Ama teori, çelişkili ve gecikmiş tarihsel süreçlerin ürünü olan bir istikrar dönemindeki güçlü bir eğilimi gösteriyor. Ayrıntılı bir tarihsel incelemenin yerine geçemez. Üstelik, Fordizmin ardından gelecek düzen, düzenler veya düzensizliklerin niteliğine ilişkin pek bir tahmin gücü de taşımaz.[5]

Savaş sonrası kapitalist ulusların temelinde yatan toplumsal düzeni anlamaya yönelik bu girişimle ilgili tartışmalar üzerine kapsamlı bir inceleme, kitabımızın konusu dışında kalıyor. Bununla birlikte, kitabın argümanı için önemli olan bir sonuç ortaya çıkıyor: Ford ve Fordizmin ekonomik başarısında çok hayati bir role sahip, Taylorist yönetim yöntemlerinin bir parçası olan bilgiye ilişkin ayırt edici varsayımlar.[6]

D. FORDİZM, TAYLORİZM VE MERKEZİ YÖNETİM BİLGİSİ

Fordizmin yorumcuları, onun teknolojik koşulları (montaj zinciri, seri üretim) ve makro-ekonomik ve politik gereksinimleri –

5. En içerikli özet Robin Murray'ın "Fordism and Post-Fordism" adlı makalesidir, *New Times*, der. Stuart Hall ve Martin Jaques (Londra, 1989) [*Yeni Zamanlar;* çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Y., 1995]; ayrıca, bkz. Lenin'in devrim sonrası yöntemleri ve SSCB'nin idari kurumları üzerindeki etkisine ilişkin Murray'ın çözümlemesi: Sussex Üniversitesi, Brighton, Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü'nden temin edilebilecek bir tez çalışması olan "Fordism and Socialist Development". Jamie Peck ve Adam Tickell, Fordizmin çöküşü ve sözde post-Fordizmin, çeşitli biçimlerde doğuşuyla ilgili incelemelerin üzerinde özellikle etki yaratmış olan eleştirel bir literatür özeti yazmışlar ve geniş bir bibliyografya – sadece Fordizm hakkında değil; ayrıca kapitalist yeniden yapılanmaya düzenlemeci yaklaşım hakkında da– sunmuşlardır: "Accumulation, Regulation and the Geographies of Post-Fordism: Missing Links in Regulationist Research", *Progress in Human Geography*, 16, 2 (1992). Mary Kaldor, *Imaginary War*'da (Oxford, 1990), Fordizmi, Atlantikçiliği oluşturan bir parça olarak ve Soğuk Savaş tarafından nasıl sürdürüldüğünü ve onun sürmesine nasıl yardım ettiğini tartışarak onu daha geniş bir politik bağlamda ele alıyor.

6. Frederick Taylor, etkili ilkelerini *Principles of Scientific Management* (New York, 1911) adlı kitabında öne sürüyor.

kitlesel tüketim ve sağlıklı, tahsilli bir emek gücünün kamu yardımıyla oluşturulmasının– üzerinde yoğunlaşmışlardı. Bu üretim ve tüketim özelliklerinin altında yatan, en sistematik biçimde 1890'lar ve 1900'lerde F. W. Taylor tarafından ortaya konulmuş olan ama bunu izleyen yarım yüzyılda, pratikte özel ve kamu örgütlerinde geliştirilen bir bilgi yöntembilimi ve anlayışıdır.

Bu yöntembilimin merkezinde, işçilerin emek sürecinde geliştirdiği pratik bilginin kodlanmasına ve böylelikle de merkezileşmesine yönelik aşılamaz hiçbir engel olmadığı tezi yer alıyor. Taylor, *The Principles of Scientific Management*'da (Bilimsel Yönetimin İlkeleri) "İşçinin tek tek her eylemi bir bilime indirgenebilir," diyordu.[7] Aslında yönetim alanındaki bilimsel bilgiyi şu tarzda tanımlıyor: "Bir bilimin gelişmesi... tek tek işçilerin muhakemelerinin yerini alan birçok kural, yasa ve formüllerin konulmasını gerekli kılar." Üstelik sadece, ekonomik önemi olan tüm pratik bilginin merkezileştirilebileceğine değil, böyle yapmanın büyük ölçüde daha etkili olduğuna da inanıyor; öyle ki, "işçiye neyi nasıl yapacağı en ufak ayrıntısına kadar anlatılır; *ona verilen emirler üzerinde herhangi bir şekilde oynaması başarının ortadan kalkması demektir*" diyerek kendi sistemini övebiliyor.[8] Taylor'ın yönetimin işçiye bu talimatları verebileceğine inandığı zemin; yönetimin, "işçilerin geçmişte sahip olduğu tüm geleneksel bilgileri bir araya getirme ve daha sonra da bu bilgiyi kurallar, yasalar ve formüllerle sınıflandırma, cetvel haline getirme ve indirgeme" yükümlülüğünü üstlenmesidir.[9] Bu kurallar kesin bir görev bölüşümünü haklı gösterir; öyle ki, fiilen her görevin yürütülmesi, tek tek işçilerin karakteristik niteliklerinden hiç birisine bağlı kalmaz.

Bu kurallar ayrıca, katı güç ve otorite hiyerarşileri için "bilimsel" ve bu nedenle sözde yansız teknik bir temel de sağlarlar: "Böylece (eskiden) işçinin yaptığı tüm planlama, artık bilim yasalarına uygun olarak yönetim tarafından yapılmalıdır. Çoğu durumda, önceden planlama yapmak için bir tip insana, yürütme içinse tamamen farklı bir tipe ihtiyaç duyulduğu açıktır".[10] Bu te-

7. Taylor, *Principles of Scientific Management*, s. 34.
8. F. W. Taylor, *The Art of Cutting Metals* (New York, 1906); vurgu bana ait.
9. Taylor, *The Art of Cutting Metals*.
10. Taylor, *The Art of Cutting Metals*, s. 38.

melde, üretim hedeflerine mekanik bir kesinlik ve güvenilirlikle ulaşılabileceği varsayılmıştı.

Taylor, otomobil endüstrisindeki başarısıyla, kendi yöntemlerine küresel ve tarihsel bir etki kazandıran montaj zincirini bizzat icat etmemişti. Onun fikirleri, Henry Ford'a, emek ile makine benzeri işçilik arasındaki kesin ayrıma (ki bu kendi bilim tanımından kaynaklanıyordu) mekanik bir gerçeklik kazandırması için esin vermişti. Taylor'ın biliminin amacı ve etkinlik tanımı, niceliğe ilişkin Fordist işletme tarzıyla tamamen uyumlu olduğu için bu ortaklık şaşırtıcı değildi: "En büyük zenginlik, sadece birey en yüksek etkinlik durumuna ulaştığında, yani en yüksek günlük üretimini meydana getirdiğinde ortaya çıkar" diyordu.[11]

Taylorizmin, ABD otomobil endüstrisinin 1920'lerde ve 1930'ların başındaki gözalıcı üretiminin yansıttığı ekonomik başarısı, onun özel olduğu kadar kamu kurumlarının idaresinde de, kapitalist toplumlar kadar devlet-sosyalizmi toplumlarında da etkisinin temellerini atmıştı.[12] Lenin, Henry Ford'un fabrika işçisinin bilgisini merkezileştirmek için başvurduğu ilkeleri, endüstri sektörlerindeki ekonomik aktörlerin bilgisini merkezileştirmek üzere benimsedi. Lenin, Taylorizmi üretim ve yönetim yeterliliğinin bir dizi yansız ilkesi olarak kutsadı; bunlar, her toplumsal alanda Sovyet yönetiminin yöntembilimine dahil edildiler.[13] Britanya'da, Fabiancı planlama anlayışı ve Morrison'ın kamu şirketi modelinin her ikisi de verimlilik önlemlerini ve merkezileştirmeye ilişkin yönetim yöntemlerini ağırlıklı olarak Taylor'dan almıştı. Ve sosyal hizmetlerin gelişiminde, standart ürün fikri, temel ihtiyaçları karşılayacak evrensel bir hizmet sağlayan refah devletinin yaratılmasında sosyal demokrat bir amaç için kullanılıyordu.

Soğuk Savaş'ın her iki cephesinde de çağın gereği olan öncelikler, yönetim ve kamu idaresini bir bilime dönüştürmeye özel-

11. Taylor, *The Art of Cutting Metals*. Taylorizmle ilgili eleştirel tartışmalar için, bkz. Mike Cooley, *Architect or Bee* (Londra, 1987); Alfred Sohn-Rethel, *Intellectual and Manual Labour* (Londra, 1978).

12. 1929'a kadar, Fransa'nın 211.000, İngiltere'nin 182.000 ve Almanya'nın 117.000 adetlik üretimine karşılık, ABD'nin motorlu araç üretimi 2.9 milyonun üzerindeydi.

13. Bkz. Robin Murray, "Fordism and Socialist Development."

likle açık bir hale gelmişlerdi. Savaş sonrası dönemin ilk on yılları, üretim ve temel hizmetlerin özgelişim, yaratıcı beceri ve özel ihtiyaçlardan önce geldiği ve demokrasi fikrinin, Doğu'da olduğu kadar Batı'da da herhangi bir gelişme karakterinin izini bile göstermediği bir zamandı. Politik seçkinlerin pasif ve periyodik bir tercihi olmuştu bu. Üstelik, Taylorizmin en etkili olduğu yıllar bilimin, doğa ve toplum kuvvetleri üzerindeki fethedici gücüne duyulan güvenin doruğa ulaştığı bir dönemle çakışıyordu.

Bilimin/bilginin doğru yolu göstereceğine duyulan güven, Batı'da 1960'ların ortasına doğru, hem İngiltere'de Wilson hükümetini hem de ABD'de Kennedy rejimini saran teknokratik güvenle birlikte politik bir kutsallık kazanmıştı. Fransa'da Beşinci Cumhuriyet, müdahaleci (*dirigiste*) hükümet biçimi ve güçlü tekelleriyle, ve (Harold Wilson'ın Britanya'sında hepten yok olmamış) bazı eskimiş özelliklerine rağmen, pek çekici olmasa da gıpta edilen bir modern teknokratik kapitalizm modeli olmuştu. Doğu'da komuta ekonomisini temel alan benzer bir inanç, Sovyet kaynaklarının, 1944'te Nazileri yenmesi ve ülkede endüstrileşmeyi tamamlaması ile doruğa ulaştı. Bu başarının anısı, haklı olarak güçlü bir etki yaratmıştı.

Anlamlı bir biçimde, tarih, 'Demir Perde'nin her iki tarafındaki yönetici seçkinlerin taşıdığı güven duygusuna art arda darbeler indirmişti. Doğu'da Kruşçev, Stalin'in suçlarını açığa çıkarmış, bunu Macaristan ve Polonya'daki ezilen ayaklanmalar izlemiş ve 12 yıl sonra da Çekoslovakya olayı yaşanmıştı. Batı'daysa darbeyi Vietnam indirmişti; teknolojik açıdan dünyanın en güçlü ordusu, bir köylü ordusuna ve üniversite ayaklanmalarına yenik düşmüştü.

E. ENFORMASYON KUŞAĞI

1968'in öğrenci ve işçileri, etkisi üniversitelerde doruk noktasında hissedilen Taylorizmin birer ürünüydüler; bu üniversiteler, savaş öncesi yıllarında üretim zorunlulukları ve modellerinden bir parça özerk kalmanın tadını çıkarmış, toplumun daha çoğulcu bir kesimine ait kurtarılmış bölgelerdi. Yüksek öğrenimin kitlelere

yayılması ve eskiden seçkin bir öğrenim olan yüksek öğrenimin giderek rutinleşmesi ile birlikte, öğrenciler ilk kez Taylor'cı yöntemlerin katılığına tanık oluyordu. Tam da bu esnada Taylor'ın yöntemleri dünyada çöküntüye uğramaya başlamıştı; hem işe gelmemenin çok yoğun olduğu ve yasadışı grevlerin büyük bir artış gösterdiği fabrika dünyasında, hem de "bilimsel olarak" yönetilen bir ordunun bir köylü gerilla ordusu (gerçi SSCB'nin Taylorist planlamaya dayalı fabrikalarında üretilen silahları kullanan bir gerilla ordusu) tarafından yenilgiye uğratıldığı uluslararası ilişkiler dünyasında çöküntü barizdi.[14]

Bu öğrenciler kitlesel üniversite öğrenimi gören ilk kuşaktı; kaderleri yönetici seçkinlerin kadrosuna girmek olmayan ve kendileri bu seçkinlerin oğulları ve kızları olmayan ilk kuşaktı. Aralarından birçoğu fiilen, üretim ve ekonominin yürütülmesinde ve büyüyen bir kamu sektörünün idaresinde giderek önem kazanan kodlanmış bilgiyi ele alacak enformasyon işçileri olarak eğitiliyordu. Önceki kuşakların kömür taşıdığı, maden işlediği ve alet edevat kullanması gibi, çoğunun kaderi bilgiyi ele alabilen, bilgiyi işleyebilen ve dili kullanan kişiler olarak üretim sürecine ve kamu kurumlarının gündelik örgütlenmesine katılmaktı. Söz konusu toplum için eğitilmiş bu kuşak, önceki kuşakların alışkanlığın getirdiği bir rahatlıkla otomobil kullanmaları gibi bilgisayar kullanan ilk kuşak olacaktı.[15]

Toplumsal ve ekonomik örgütlenme, örtük bir biçimde, hep bilgi kullanımını gerektirmişti. Ama 1960'lı yılların sonuna varıldığında, üretim tek bir şirkette bile giderek bir birimler ve girdiler sisteminin yeterli akışına bağımlı olurken, Batı devlet idaresi de giderek bir koordinasyon sistemleri sorunu oluyordu. Her iki gelişmenin sonucu da bilginin örgütlenmesi, bilgiden yararlanılması ve becerinin gelişmesinin, kendi başlarına merkezi ekonomik ko-

14. Belki de bu süreç konjonktürü, olağandışıyı ve Batı Avrupa'daki otomobil fabrikalarındaki işçilerle, büyük şehirlerdeki öğrenciler arasındaki olağandışı kısa ömürlü ittifakı açıklamaya yardım eder.

15. Bkz. *Student Power*, R. Blackburn ve A. Cockburn (Londra, 1968); U. Bergmann, R. Dutschke, W. Lefevre ve B. Rabehl, *Rebellion der Studenten oder die Neue Opposition* (Frankfurt, 1968); D. ve G. Cohn-Bendit, *Obsolete Communism: The Left Wing Alternative* (Londra, 1968); *Le Mouvement de Mai ou le Communism Utopique* (Paris, 1968).

nular haline gelmeleriydi. İnsanlar bilgiyi kullanmak için eğitimli olmalıydılar ya da örtük bir bilgi akışının giderek önem kazanması bağlamında diğer becerilerini uygulamak üzere eğitilmeliydiler.

Öğrenci sayısındaki artış, onların toplumsal kaderindeki değişikliğin bir göstergesiydi. Sözgelimi, Fransa'da yüksek öğrenim gören öğrenci sayısı 1960'larda 170.000'den, 1968'e gelinceye dek 600.000'e yükselmişti; bu sayı, öğrencilerin önemsiz yöneticilik görevleri bulmalarını bile engelleyecek kadar fazlaydı.

Diğer göstergeler, eğitimin artan teknokratik niteliğinde yatıyordu. Bilgi ve bilginin toplanması, işlenmesi, sınıflandırılması, dağıtımı ve kullanımı, ekonominin yönlendirici gücü ya da en azından, diğer tüm ekonomik faktörlerin kendi ekonomik değerlerini realize ettikleri süreçte zorunlu bir ara halka olurken, derslerin içeriği giderek araçsal bir hale geldi. Disiplinler arasına yeni ayrımlar getirildi; kendi çalışmaları ve gelişimleri onları seçim yapmaya yöneltmeden önce, öğrencilerden uzmanlaşmaları istendi; öğrenciler kendilerini bulma yönünde bir iç duyarlılığa sahip değillerken kariyerlerini belirlemek zorunda kaldılar; saçma bir biçimde dar başarı ölçümleriyle, sınavlar aşırı önem taşımaya başladı. Çok yönlü eğitime ilişkin liberal istekler, karşılaştırmalı olarak yıkıcı görünüyorlardı. "Bütün" olma ve hayalleri yaşama istemi –duvar yazısında ilan edildiği gibi "bütün iktidarı hayal gücüne verin"–, politik açıdan patlayıcı niteliğe sahipti.

Aynı zamanda, bu öğrenciler, doğmakta olan bu endüstriyel ve politik kültüre ilişkin içsel bir bakış ediniyorlardı. Bu kültürün oluşumu içinde eğitilirlerken, daha geniş bir halk kesiminin değer verdiği teknolojiye duyulan hayranlığı yitirdiler. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki öğrenci hareketinin ayırt edici bir özelliği, iç deneyimlerini teknolojik ilerlemelerin (Vietnam'da kimyasal savaşta, Kuzey İrlanda'da mahkûmlara yapılan psikolojik işkencede görülen[16]) insanlık dışı kullanımını teşhir etmek için ortaya koyan bilim adamlarının aktif katılımıydı. Onların uluslararası şebekeler aracılığıyla çalışmaları, bilimciliğe özgü ta-

16. Özellikle Kuzey İrlanda üzerine dokümantasyon için, bkz. sözgelimi, P. Ackroyd, K. Margolis, J. Rosenhead ve A. Shallice, *The Technology of Political Control* (Londra, 1975).

rafsızlık kültürünü sarstı ve sadece teknolojik yeniliklerin kullanımı (uzun bir geleneği olan tartışma) hakkında değil; ama ayrıca değişikliklerin yönü ve teknolojinin içeriği hakkında da politik bir tartışmayı doğurdu. Bu çalışmalar, gelişim halindeyken bilim karşıtı değildi; ne de olsa onları yönlendirenler, kendi araştırmalarını toplum yararına kullanmaya devam eden bilim adamlarıydı. Ama, Batı bilim geleneğinin ilerici ve yanılmaz bir nitelik taşıdığına ilişkin hâkim iddiaları reddediyorlardı.[17] Soğuk Savaş'ın her iki tarafını da sarmış olan bilimsel kesinlik ve teknolojik yenilmezlik örtüsünün yırtılıp atılmasına yardım etti bu çalışmalar.

F. YANSIMALAR

Öğrenci hareketinin kendiliğinden istemleri ve taktikleri, bu çalışmaların zıddını yansıtıyordu: Otoritelerin araçsal, kodlanmış bilgisinin karşısına, öğrenciler, hayal gücü, değerler, bütünlük ve deneyimi koydular. Hiyerarşik idareye karşı, öğrenciler kendi doğrudan demokrasi biçimlerini ortaya attılar. Ne var ki günün ihtiyaçlarına uysun diye bulunan bu biçimler, sık sık toplumun basit ve homojen olduğu düşünülerek genelleştirildi.

Öğrencilerin, ortodoks bilgi ve otorite tanımlarına meydan okuyuşu, bütün bir kuşağı ve onu izleyen kuşaklardaki önemli azınlıkları etkiledi. Süreç içinde, deneme ve birçok yanılma yoluyla, yeni örgütlenme biçimleri arayışı ve deneyleri, daha karmaşık demokrasi anlayışlarını doğurdu ve devlet uzmanları ya da şirket yöneticilerinin tekeline karşı daha geniş bilgi kaynaklarını öne çıkardı.

Ekonomik, kültürel ve toplumsal otoritelerin yansız, bilimsel uzmanlık iddialarına öğrencilerin meydan okuyuşu, kendi bilgi ve ihtiyaç tanımlarına sahip kadın özgürlük hareketinin temelinin atılmasına –büyük ölçüde amaç gütmeksizin– yardım etti. Bilimsel ilerlemenin düzeltilemez temelinin sorgulanması ve teknolojik değişimin getirdiği değerlerin ve politik tercihlerin vurgulanmasıyla, radikal öğrenciler, Keynesçi büyüme ve kamu

17. Sözgelimi, bkz. Hilary ve Steven Rose, "The Radicalization of Science", *Socialist Register* (1972); *The Political Economy of Science* (Londra, 1976).

yatırımı teorilerinin eko-sosyalist eleştirisine giden yolu hazırladılar.

Altmışlı yılların sonlarında yetişen kuşağın, iktidar sahiplerinin meşruluğuna meydan okuyuşu, tarihsel değişimin nesnesi olmaktan çok, öznesi olarak kendisine büyük bir güven duymasıyla yakın bir ilişki içindedir. Bu yılların olağanüstü politik enerjisi, insanların, "olağan yaşamları"nda pasif bir biçimde yeniden ürettikleri kısıtlayıcı yapıları dağıtmalarını sağlayacak potansiyel gücü de yoğun bir şekilde gösterdi. Bu enerji, özörgütlenmeye ve doğrudan eyleme güven duyulmasını ve bu sayede insanların bilgilerini bir araya getirmelerini; doğruluğu teslim edilen bir otoriteyi kabul etmekten çok, farklı avantaj noktalarına sahip potansiyel müttefiklerle doğrudan temas yoluyla bu bilginin genişletilmesini teşvik etti. Eylem ve bilgi arasında (biraz kaotik bir sarmal için çok yerinde bir sözcük olmasa da) bir diyalektik; neticede daha gelişmiş bir eyleme odaklanmaya yardım eden, önceden bilinmeyen şeyleri açığa çıkaran kolektif bir eylem yarattı bu enerji. Her şeyin mümkün olduğuna dair bu duygu yenilgi tarafından yumuşatıldı; ama yaşanılan deneyim, Almanya'da nükleer karşıtı hareketin çarpıcı eylemlerinden, 1970'lerin başlarında İskoçya ve Kuzey İngiltere'de yaygınlaşan fabrika işgallerinden, İsveç yeşil hareketinin ağaçlara sarılma gibi sayısız simgesel eylemlerinden, Greenham'daki uluslararası üne sahip olan kadın kampına kadar süregelen doğrudan eylem geleneklerinin gelişimine katkıda bulundu. Bu enerji, ayrıca daha tedrici ve daha kalıcı doğrudan eylem biçimlerini; baskı koşullarına karşı ne kadar sınırlı olursa olsun, bir değişikliği, ortodoks politik stratejilerin sosyalist bir hükümetin gerçekleşmesine kadar erteleyebilecekleri bir değişikliği yaratmak için derhal eyleme geçilmesinin vurgulanmasını esinledi.

Bu radikal tedricilik, hayatta kalıp kalamayacakları, ironik bir biçimde sosyal demokrasiye –tam da sık sık karşısına dikildikleri politik stratejiye– bağımlı olan yeni kurumları ve yaşam tarzlarını yaratmıştır. Bu kurumlar (çeşitli türden kadın merkezleri, sağlık hizmetlerinde yenilikler, yetişkin eğitiminin yaygınlaşması, radikal kültür merkezleri ve diğerleri), büyük oranda kamu kaynaklarının, bu kaynakların nasıl yönetileceğine ilişkin radikal dö-

nüşümler yaratmış olsalar bile, mevcudiyetine bağımlıdırlar. Bir yanda sağ, diğer yanda değişen uluslararası ekonomik ilişkiler, sosyal demokrat hükümetleri güçsüz düşürürken, bu kurumlar yeni hayatta kalma stratejileri çizmek zorundaydılar.

Toplumsal hareketler, 1968'den beri, çok değişik biçimlerde hem çoğalmışlar hem de çeşitlilik kazanmışlardır. Ancak, onların faaliyetlerinin birçoğunun, ortak olarak, Soğuk Savaş'ın politik kurumlarına az çok hâkim olan toplum mühendisliğine ilişkin yöntembilime karşı, örtük bir politik yöntembilime sahip olduklarını öne sürmek istiyorum. Bu isyan, pratikte bile, tek bir yöne gitmemişti. Birbirinden tamamen ayrı olmayan, geniş anlamda iki yol söz konusudur. Bir tanesi, hâlâ bir toplumsal dönüşüm vizyonuyla, farklı bir tür toplumla ilgilidir; diğeri ise özel bir kimliği üstlenerek, sendikalizmin ezilen özel grupların çıkarlarını da içine alan radikal bir şekilde genişlemesi gibi tek bir grup için dönüşümler yaratması anlamında daha sınırlı bir alana sahipti ve tikel durumlarla daha çok ilgiliydi. Bu iki yol bütünüyle ayrı değildir ama aynı da değildir. Ben, birincisi üzerinde yoğunlaşma eğilimi taşıyorum. Bu ve bir sonraki bölümde, hâkim otorite biçimlerine ve bilginin sahiplenilmesine karşı pratik isyanlarında, yeni hareketlerin, bilgiyi demokratikleştirme araçlarını nasıl geliştirdiklerini kabataslak göstereceğim. III. Kısım'da, kamu yönetiminde, ekonomik direnişte ve politik örgütlenmede örnek oluşturan inisiyatifleri çözümleyerek bu araçların pratikte nasıl kullanıldıklarını inceleyeceğim.

G. BİLGİNİN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ; DEVLETİN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ

En tutarlı hallerinde, yeni demokratik toplumsal hareketlerin fikirleri ve pratikleri; toplumsal ve ekonomik yaşamın günlük işleyişindeki katılımcı demokratik pratiği, hedefleri ve çerçeveleri belirlemek üzere biçimsel temsili demokrasi ile birleştiren, "farklılaşmış bir demokrasi"nin hayata geçirilmesi ve teorisinin yaratılması olarak tanımlanabilirler. Bu örtük demokrasi anlayışının, pratikte, Batı Avrupa hareketlerinde yer alan eylemcilerin, savaş

sonrası devlet ve tüzel kurumlarının –en açık biçimde F. W. Taylor'ın ifade ettiği– pozitivist yönetim ilkelerine meydan okumalarından nasıl ortaya çıktığına işaret edeceğim.

1968 eylemcileri, kendi isyanlarını, açık bir bilgi teorisi ve toplumsal anlayış yöntemi olarak nadiren sistematik bir biçimde ifade ettiler. Yöntembilimleri örtüktü; üstelik, mevcut devlet kurumlarına ve tüzel kurumlara karşı radikalleşmeleri, hem Leninist hem de sosyal demokrat, hâkim sosyalist geleneklerce paylaşılan bilimsel ve böylelikle de politik muhakeme biçimlerine karşı çıktıkları bir noktaya getirdi onları. Yeni hareketler, pragmatik bir biçimde, mevcut yönetim yöntemlerinin görmezlikten geldiği bilgi ve beceri kaynakları hakkındaki kendi deneyimlerine ve önceleri gölgede kalmış olan anti-pozitivist geleneklere dayalı kendi örgütlenme tarzlarını yarattılar.

Bazı ülkelerde bu gelenekler, büyük ölçüde özbilinçli bir biçimde ve teorik bir tarzda ifade edilmişti. Sözgelimi, Almanya'da Frankfurt Okulu'nda yaşanan bunun bir örneğiydi.[18] Britanya'da bu tür gelenekler, tarih yazımında, kültürel eleştiride ve yetişkin eğitimi pratiğinde ortodoks olmayan bir bilgi anlayışına yaklaşarak daha uygulamalı bir biçime bürünmüştü. Bu alanda en etkili olanlar E. P. Thompson ve Raymond Williams'ın çalışmalarıydı. İlgileri ve anlatıları, birçok açıdan çok farklı da olsa, İngiltere, İskoçya ve Galler'de pozitivist öğretileri altüst eden ayrı bir kültürel yaklaşımın geliştiği bir faaliyet alanı olan, yetişkin eğitimine ilişkin bir coşkuyu paylaşmaları anlamlıdır. Edward Thompson, *Education and Experience* (Eğitim ve Deneyim) adıyla bildiri olarak yayımlanan bir dersinde bu coşkunun gücüne ve tuzaklarına ilişkin duyarlı bir betimleme sunuyor.[19] Bu, tam anlamıyla eşitlikçi bir gelenektir; Thompson'ın "politik *égalité* iddiaları" dediği şeyin ötesine geçiyor ve kültürel bağımlılığa da meydan okuyor. Yetişkin eğitiminde, yetişkin öğrencinin derse getirdiği deneyimin öneminin kabul edilmesi demekti bu: "Bu deneyim,

18. Marcuse özellikle etkiliydi. Bkz. *One Dimensional Man* (Londra, 1964) [*Tek Boyutlu İnsan*, çev. A. Yardımlı, İdea Y., 1991] ve *An Essay in Liberation* (Londra, 1969).

19. E. P. Thompson, *Education and Experience*, the Fifth Mansbridge Memorial Lecture (Leeds University Press, 1968).

bazen alttan alta, bazen daha radikal bir biçimde, tüm eğitim sürecini değiştiriyor; öğretim yöntemlerini, öğretmen ve müfredat seçimini ve bunların olgunlaşmasını etkiliyor; hattâ kabul edilen akademik disiplinlerin zayıf yanlarını ortaya serebilir ve yeni araştırma alanlarının geliştirilmesine yol açabilir."[20] Politikada bu kültürel devrim, Fransız Devrimi ile bağlantılandırılan; ama işçi hareketinin liderleri mevcut saygı kültürü ile ilişkili bir konum ve mevki kazanmayı isteyince marjinalleştirilen "Painci" geleneğin bir hedefi olan ataerkilliğe son verilmesi anlamına geliyordu. Üst ve orta sınıflardan gelen reformcuların, politik ve ekonomik eşit oy hakkı programlarını savunmayı yerleşmiş üstünlük taslama tutumlarını bir kenara bırakmaktan daha kolay buldukları görülüyor. Yine de politik *égalité* iddialarını kitlesel bir özgüvenin gelişimi izlemedikçe, özyönetime yönelik dürtü söner gider.

Böyle bir eşitlikçi kültürde ve bu nedenle tam bir demokraside esas olan, aklın ve deneyimin bir arada bulunmasıdır. İşçi sınıfı hareketi içinde, en azından İngiltere'de yer alan bir sorun, çoğunlukla eğitimli kültürün sınıf içerikli niteliğine tepki olarak, bu ikisinin karşı karşıya konulmuş olmasıydı. Buna verilen açık bir ortak yanıt, ister pervasız bir militanlık, isterse kendini beğenmiş bir duygusallık biçiminde olsun, genellikle anti-entelektüalizm olmuştu. Thompson ve Williams ise hem kendi pratik kişisel örnekleri hem de yazılarıyla, deneyim ve teori, akıl ve duygu arasında yaratıcı bir diyalektiği resmetmeye ve araştırmaya çalıştılar. Thompson'ın, bu diyalektik için bir örnek oluşturan 1968 dersinin odağında eğitim vardı. Thompson (temelde diğer eğitimcilere seslenen) dersine, "Üniversiteler, fikirlerin hayatın sınavından geçtiği farklı deneyim dünyalarının öğütücülüğüne ihtiyaç duymaktadır" diyerek son veriyordu. 1968'den sonra ortaya çıkan hareketler bu diyalektiği politikanın pratiğine sokmaya başladılar. Onlar, zaman zaman hem anti-hümanist teorisizm hem de popülist bir anti-entelektüalizmin aşırı biçimlerini yaratan yıpratıcı muhalefetten uzak değillerdi. Ama daha sonraki bölümlerde göstereceğim gibi varlıklarını hâlâ sürdüren çoğu inisiyatiflerinde bu hareketler, parti ve devlet kurumlarının karşısına Thompson'ın üniversiteler için savunduğu aynı öğütücülükle çıktılar. Ve bunu

20. Thompson, *Education and Experience*, s. 1.

yaparken de, en azından İngiltere'de, Thompson ve Williams gibi yazar-ajitatörlerin sürdürdüğü kültürel, politik ve ekonomik demokrasinin pratik geleneklerinden doğrudan ve dolaylı olarak etkilendiler.[21]

H. KADIN HAREKETİNİN TEMELLERİ VE BİLGİYE YAKLAŞIMI

İlk kadın hareketi, belki de geleneksel bilgi yaklaşımına meydan okumasıyla diğerlerinden daha açık ve pratikti. Kadın hareketinin ilk evresinde, –ampirik düzenlilikleri veya genellemeleri özetleyen yasalara dayalı– geleneksel türde bir bilimsel bilginin elverişli bir özünün yokluğunda, kadınlar nerede ve nasıl harekete geçeceğimizi anlayabileceğimiz bir tarzda, kendi deneyimlerini paylaşmaya ve bunlar üzerinde düşünmeye başladılar. Bunu "bilinçlendirme" olarak adlandırdık. Bilinçlendirmenin gerçekliği ve etkisi, tarihsel bakımdan eşitsizdi. Deneyimin gösterdikleri apaçık değildi. Ve bilinçlendirmenin, deneyimi bütünleyici bir anlayış kaynağı olarak değerlendirmekten çok, onu teorinin karşısına dikerek özel bir tarzda kutsallaştırdığı durumlarda, bilinçlendirme grupları ayrılıkları bastırabilir ve genellikle sancılı bir parçalanmanın izlediği sahte bir homojenliği yaratabilirdi. Bununla birlikte, geçmişten ders alarak geriye bakıldığında, bu süreçte ortaya çıkan birkaç ayırt edici bilgi yaklaşımını saptamanın olanaklı olduğunu düşünüyorum. Bu yaklaşımlar, kadınların bağımlı olduğu ama gündelik bir savaşım içine girdikleri devlet kurumlarını destekleyen pozitivist bilgi anlayışlarına bir alternatifin öğelerini temsil ediyorlar. Aynı zamanda, Hayek'e karşı, bilgili ama her

21. Kate Sober, E. P. Thompson'ın, politik deneme ve bildirilerinde ifade edilen "sosyalist hümanizma"sının, bir tarihçi olarak çalışmalarının ve Louis Althusser'le önemli teorik ve polemiksel bağlantılarının çok açık bir çözümlemesini yazmıştır. Bkz. Thompson, *Poverty of Theory and Other Essays* (Londra, 1978) [Teorinin Sefaleti, çev. Ahmet Fethi, Alan Y., 1995] ve *Troubled Pleasures* (Londra, 1990). Raymond Williams için, bkz. Neil Belton, Francis Mulhern ve Jenny Taylor, *What I Came to Say* (Londra, 1989). Thompson ve Williams arasındaki anlaşmazlıklara ve ortak temalara ilişkin ilginç referanslar için bkz. *Politics and Letters: Interviews with "New Left Review"* (Londra, 1979). Ayrıca, bkz. Perry Anderson, *Arguments Within English Marxism* (Londra, 1980).

şeyi bildiğini iddia etmeyen türde bir kolektif, dönüştürücü eylemin de temellerini sunuyorlar.[22]

Birinci olarak, bilinçlendirme sürecinden, önceden tanınmayan ya da yeterince değer verilmeyen becerilerde saklı kalmış bilginin tanınması doğdu. Buradan da örneğin, ev işleri ve çocuk bakımının, kamu alanının bir parçası olarak yaklaşılması gereken, kalifiye ve toplumsal değer taşıyan işler oldukları biçiminde genişletilmiş bir çözümlemeye ulaşıldı. Zımni bilginin kabul edilmesi, ayrıca sağlık ve ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin –ve sonuçta tüm kamu hizmetlerinin– hastaları cahil ve pasif olarak görmesine yönelik başlıca eleştirinin temeliydi.[23] Bu, kadınların bilgisine, merakına ve kendi bedenleri üzerinde bir ölçüde kontrol sahibi olma arzularına; yani profesyoneller ve "sıradan" hastalar, kullanıcılar ve müşteriler arasında daha büyük bir etkileşimi gerektiren bir uzmanlık anlayışına daha duyarlı olunmasına yönelik inisiyatifleri ortaya çıkardı.

Çok sayıda feministin, bilginin yayılması için duygunun akılla üretken bir biçimde birleştirilebileceğinde diretmesi, geleneksel uzmanlık anlayışlarına ikinci bir meydan okumaydı. Kadınlar bilinçlenmeye birbirleri hakkında, annelik hakkında, kendi cinsellikleri hakkında, ücretli iş hakkında, sol ve erkekler hakkında karışık duygular taşıyarak katılıyorlardı. Kamu için faydalı bilgiye erişilmesi önünde bir engel olan, duygunun pratikte aklın karşısında yer almasının ötesinde; önceden bilinmeyen ya da kısmen bilinen bir şeyleri anlamak ve daha da ötesini araştırmak için, insanın kendisinin ve başkalarının duygularını araştırmasının yönlendirici gücü, bir merak dürtüsüydü bu.

Çoğu bilinçlendirmeden çıkan üçüncü sonuç, sadece eski davranış kalıplarının kırılmasıyla ya da rahatsız edici olgularla yüzleşme istekliliğiyle ortaya çıkan bilinçsiz güdülerin ya da bi-

22. Kadın özgürlük hareketinde bilinçlendirmenin teori ve pratiğinin tartışılmasına ilişkin olarak, bkz. Hester Eisenstein, *Contemporary Feminist Thought* (Boston, 1984); Sheila Rowbotham, *The Past is Before Us* (Londra, 1989); Jo Freeman, *The Tyranny of Structurelessness* (Londra, 1984); Kathie Sarachild, "Consciousness Raising: A Radical Weapon, *Feminist Revolutionary Redstockings* (Boston, 1971).

23. Bkz. Lesley Doyal, *The Political Economy of Health* (Londra, 1979); Ann Oakley, *Social Support and Motherhood* (Oxford, 1992).

linmeyen koşulların bir sonucu olarak bilginin yanılabilirliğinin kabul edilişiydi.

Çoğu kadın kurtuluş grubunda ortak olan bilgi yaklaşımının dördüncü özelliği, açıklama gerektiren bir sorunu genelleme yaparak toparlayan geleneksel açıklama yöntemlerine duyulan hoşnutsuzluk; temelde yatan toplumsal süreçleri anlama çabasıydı. Bilinçlendirmenin hedefleri üzerine yazan feministler, gündelik deneyim görüntüsünün ardında "gerçekte neyin olup bittiğini" keşfetmek; "kadınların ezilmesinin köklerine inmek" niyetlerini açıklıyorlar. Açıkça ihtiyatlı deneyimlerin karşılıklı bağlantı içinde olduğu anlayışına; "kadınların durumunun tüm yönlerinin anlaşılması gerektiğine" değiniyorlar. Geleneksel açıklama yöntemleri, bu iş için çok yüzeysel görünüyordu; ampirik düzenliliklere dayalı genellemeler problemin karmaşık köklerine inmekten çok, sadece problemi yeniden betimliyor gibiydiler. Eşit ücret ve fırsat eşitliği yasaları gibi yasal önlemlerin sınırlılıkları, bu çözümleme araçlarının yetersizliğinin bir göstergesidir.

İlk kadın hareketlerinin bilgi yaklaşımının ayırt edici son bir özelliği de kendi ezilmelerinin "köklerine inerken" (dışarıdaki gerçeği fark ederken), aynı zamanda bu ezilmede kendilerinin de payı olduğunu öz-bilinçli bir biçimde keşfetmeleridir. Onlar kendi dönüşümleri ile toplumsal yapıların dönüşümü arasındaki bağlantılar konusunda sürekli olarak uyanıktılar. Bunun, onların faaliyetleri açısından iki sonucu olmuştu. Birincisi, bu, feministleri kültüre ciddi bir biçimde, maddi sonuçları olan bir yapılar kompleksi olarak yaklaşmaya itiyordu. Sözgelimi, feministler bakımevleri ve çocuk bakım merkezlerinde öğretilen ve uygulanan değerleri çok fazla vurguladılar. Kamu hizmetleri, tek başına, çocuklarının demokratik, işbirliğine dayalı ve eşitlikçi bir kültürle bakım göreceği anlamına gelmiyordu. Hizmetin niteliğini kimin denetleyeceğine dair verilen savaşım, hizmetin kendisi kadar önem taşır olmuştu. Ayrıca feministler, kalıcı bir alternatif kültürün altyapısının; feminist yayınevleri, dergiler, tiyatro toplulukları, müzik grupları, kafeler, merkezler vb. oluşturulmasına büyük bir politik öncelik veriyorlardı.

Kadınlar olarak (ve sadece saflar ve "taşıyıcılar" olarak değil, sınırlı da olsa bu yapıları dönüştürme kapasitesine sahip olan aktif

failler olarak) bizi ezen yapıları yeniden üretmede payımız olduğunun bilincine varmamız, aktivizmin vurgulanmasını doğurdu. Devrimci politika olduğu iddia edilen şeylerin çoğuna karşı kuşku duysak bile, parlamenter partilerin çözüm politikaları hakkında sabırsızdık. Yapıları, nasıl yeniden üretildiklerini ve nasıl dönüştürüldüklerini kavrayışımız –mevcut devlete bir hayli eleştirel yaklaşımımız ve istemlerimizi karşılama yeteneğine çok az güven beslediğimiz anlamında radikal; uzun vadeli amaçlarımız doğrultusunda hemen gerçekleştirilebilecek değişiklikleri yapmak üzere bulabildiğimiz bütün kaynakları seferber ettiğimiz anlamında tedrici olan– radikal bir tedriciliğe yöneldiğimiz ya da belki onu keşfettiğimiz anlamına geliyordu. GLC (Londra Büyükşehir Belediyesi) Kadın Komitesi'nin deneyimi bu yaklaşımın bir tablosunu çiziyor. 1970'ler boyunca, yeterli çocuk bakım merkezlerinin yokluğunda, birçok Batı Avrupa kentinde olduğu gibi Londralı kadınlar da kendi çocukları ve başkalarının çocukları için eşitlikçi ve demokratik tipte, etkileyici bir projeler demeti yaratmıştı; öyle ki GLC Kadın Komitesi büyük bir çocuk bakım programı geliştirmeye kalkıştığında, bunun temeli Londra'nın çeşitli kesimlerinde çoktan atılmış durumdaydı. Kadın Komitesi, bir yılda, 400 çocuk bakımı projesi için 3.5 milyon £ harcadı.

Bazı açılardan idealize edilmiş bir özet bu. Hiçbir kadın hareketi, zorunlu bir biçimde, bu sonuç ve stratejilere ulaşmaz. Ama bu, kadın kurtuluş hareketinin bilgi yaklaşımının, yenilikçi özellikleriyle birlikte, toplumsal hareketlerin, kodlanmamış bilgi biçimleri ve onun paylaşılma ve kamuoyuna mal edilme potansiyeli hakkında daha zengin bir anlayışı; bu hareketlerin, devletin toplum mühendisliğine belirli biçimlerde meydan okumaları için bir çıkış noktasını sağlayan bir anlayışı edinme yollarını gösteren özelliklerini de özetliyor.

Tıpkı zımni bilginin, bilginin gelişmeci ve yanılabilir karakterinin, duygunun bilginin tam karşıt kutbunda bulunan bir insani vasıf değil de bilgi arayışını kışkırtan bir şey oluşunun, teoriye çoğulcu bir yaklaşım yoluyla altta yatan yapıların araştırılmasının önemini vurgulayan kadın hareketi gibi, yeni hareketlerin çoğu ve onlardan etkilenen sendikal hareketler de po-

zitivist bir bilim mantığına aynı örtük meydan okuyuşu yansıtmaktadırlar. Bu toplumsal hareketler, aynı zamanda, benliği dönüşümün faili olarak görme anlayışını da paylaşmaktadır.

I. HAREKETLERİN MEYDAN OKUYUŞU

Göstermiş olduğumu umduğum gibi, pozitivizmin politik mirası, en etkili biçimde Taylorizm aracılığıyla aktarılmıştı. Hareket pratiğinin mirasa karşı belirgin muhalefetine dikkat çekmenin en iyi yolu, devlet kurumlarına ve özel tüzel kurumlara egemen olan yöntemlerin, Taylorizmin ve daha genel olarak pozitivizmin damgasını taşıyan bu yönlerini anlamak ve sonra da bunları hareketin pratiğinden çıkarılan ilkelerle karşı karşıya koymaktır. Argümanlarımı daha sonraki bölümlerde derinleştireceğim için şimdilik genel iddialar öne süreceğim.

Taylor'cı yönetim ilkeleri, tek geçerli bilginin bilimsel bilgi olduğu; geri kalanının ise bilimin eksik bir versiyonu ya da saf spekülasyon/boş inanç olduğu şeklindeki sınırlı bir anlayışa dayalıdırlar. Burada söylenen, doğal olarak, en doğruyu bilenlerin bilimsel bilgi sahipleri olduğu, sıradan insanların ise cahil olduklarıdır. Örneğin, refah devletinin idaresi ve hizmet kullanıcılarına tanı koyma ve hizmetlerin iyileştirilme süreçlerine hiçbir katkısı olmayan pasif müşteriler/kurbanlar (aynı şekilde sıradan işçilerden de sadece yukarıdaki uzmanların emirlerini uygulamaları isteniyordu) olarak davranılması konularında birçok pratik sonucu olmuştu bunun.

Bunun karşısında, kadın hareketinin bilinçlendirme çizgisine oldukça benzer biçimde, sağlık ve güvenlik kampanyaları ile işçi hareketi ve çevre tahribatı hakkındaki ilk uyarılarıyla yeşil hareket, kamusal politika oluşturulmasında genellikle onaylanmayan bilgi biçimlerinin önemini ortaya koyuyorlardı. Bu biçimler, örneğin profesyonel tıbbi ve eğitsel bilginin yanı sıra dikkate alınması gereken duyguların ve becerilerin içinde gömülü olan gündelik bilgiyi; ya da diyelim ki profesyonel bir şehir planlamacısı için ulaşılamaz bir yerelliğin gelişimine yönelik görüşleri de içine alabilen

kişisel bellek ya da biyografik kanıtlardan toplanan tarihsel bilgiyi içerir. Eskiden egemen olan sosyal demokrat ve Leninist geleneklerin yapmadığı bir tarzda, bu radikal hareketler, bizzat bu bilginin gelişimi ve dönüşümü lehindeki toplumsal koşullarla ilgilenmişlerdir.

Bu hareketler ya da onlardan kaynaklanan projeler, en iyi hallerinde, kendi politika oluşturma süreçlerini, gündelik bilgiyi ve temellerindeki becerileri açıkça dikkate alan bir biçimde örgütlemeye çalışmışlardı. Bu nedenle, örgütlenmeleri, hareketlerin herhangi birinden etkilenen projelerde ortak olarak görülen tartışma ve inisiyatif çeşitliliğine, bir özerkliğe dayalıdır. Atölye tarzı tartışma, liderlik mevkilerinde rotasyon, yatay şebekelerin oluşturulması, ortodoks bilim anlayışının dışında kalan bilgi biçimlerini kullanmaya duyulan ilgiyi yansıtır. Bu hareketlerin hedefi birlik olduğunda bu, pratikte karmaşık ve farklılaşmış bir birlik anlayışıdır. 1984-1985 yıllarında, İngiltere'de madencilerle birlik olan, radikal kampanya yürüten neredeyse tüm gruplar; Cruise füzelerine karşı Avrupa çapında birleşik eylem; kadınlara seçim hakkı tanımayan kürtaj yasasına karşı çıkan sendikacılar, feministler ve diğer sol eylemciler gibi özel bir amaç için bir araya gelmiş gruplar dışında, böyle bir koordinasyona ender rastlanır. Resmi olmayan karşılıklı bağlantıların ötesinde yaşanan deneyimlere pek az rastlanıyordu; hareketler, herhangi bir kalıcı birlik biçiminden çok, özerk inisiyatiflerde daha başarılı olduklarını göstermişlerdi. 7. bölümde, bazı ülkelerde, bu hareketlerin, kendilerine bir ölçüde istikrarsız bir politik ifade veren yeni sol partiler üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduklarını çözümlüyorum.

Bilimin gelişmesine getirilen hâkim yaklaşımı düşünelim. Bilimsel bilginin birikimci, doğrusal niteliğini vurgulayan ve teorik yeniliği maskeleme ve uzlaşımı abartma eğilimindeki bir yaklaşımdır bu. Çoğulculuğa ve çok yönlü deneylere direnir; siyaset araştırmasına ihtiyatlı ve tutucu bir şekilde yaklaşır ve alternatif kaynakları ya da araştırmayı çok az teşvik eder.[24] Bunların hepsi, sadece devlet yönetimlerinin çoğunda değil; 1950'lerde ve 60'larda hiyerarşilere dayalı yapıları güçlendiren ve politik seç-

24. Genel bir yasayı doğrulamak için düzenlenmiş deneyler (pozitivist bilim an-

kinlerin dışında kalanların meydan okuyuşlarına sert bir biçimde ve paranoyakça karşılık veren sosyal demokrat, işçi ve komünist partilerinde de değişen ölçülerde belirgindi. Ekonomik gerileme sarsıntılara ve iç rekabete yol açıncaya kadar, özellikle İngiltere ve ABD'de, büyük ve en köklü özel şirketlerin de bir özelliğiydi bu. Bunun karşısına, toplumsal hareketler kendi pratiklerinde, deneysel bir çoğulculuğu çıkardılar. Toplumsal hareketler, politik etkiye sahip oldukları ender fırsatlarda, bilim ve teknolojiye ilişkin eleştirel görüşlerini ifade ettiler: Hollanda'da bilim merkezleri, Londra ve Sheffields'de teknoloji şebekeleri, İtalya'da eğitim amaçlı 150 saatlik ücretli izin kampanyaları. Hareketlerin içinde, bilgi biçimlerine ilişkin bu aykırı anlayış, (pek de kendi politik avantajlarına olmayan) çok sayıda merkezin kurulmasını ve araştırma, tartışma ve teorik çalışmaların yayımlanmasını teşvik etmiştir.

Devletin toplum mühendisliğinin bir başka özelliği de onun araçsal muhakeme biçimidir. Böyle bir muhakeme, politik açıdan anlam taşıyan iki özelliği barındırır: (1) Amaçlar ve araçlar arasına saf bir dışsal ilişki koyar. Amaçları politikacılar belirler ve araçları teknokratlar buyurur. Bunun içerimlerinden biri de değişimden yararlanacak olanların kendi faaliyetlerine ilişkin hiçbir anlayışın olmayışıdır. (2) Başka bir içerim de politikaları oluşturan ve yürüten devlet kurumlarının tarafsızmış gibi; sanki seçilen araçlar gruplar arasında ayrım gözetmiyormuş gibi sunulmalarıdır.

Araçsal muhakeme, sanki bir toplumsal değişken başka bir değişken üzerinde basit bir nedensel etkiye sahipmiş gibi (örneğin, özel şirketlere kamu sübvansiyonlarının endüstriyel büyüme yarattığı ya da dengeli vergilendirmenin veya sosyal yardımların sefaleti önlediği fikri), toplumsal değişkenler arasındaki dışsal, bilardo topu benzeri ilişkiler üzerinde özellikle odaklanır. Böyle bir yaklaşım, her toplumsal "değişken"in kendi içinde yapılanmış ve farklılaşmış doğasını görmezlikten gelir. Sözgelimi özel şirketlerdeki güç ilişkilerine bağlı olarak kamu sübvansiyonları boşa

---

layışında karakteristik bir görüş) ile teorik hipotezleri araştırmak ve derinleştirmek için düzenlenmiş deneyler arasında önemli bir ayrım vardır. Diğer tartışmalar için, bkz. R. Bhaskar, *A Realist Theory of Science* (Brighton, 1972).

gitmiş ve işçi sınıfı ailelerinin içindeki cinsiyet eşitsizlikleri, genel yeniden dağıtım politikalarının, kadınların ekonomik durumuna önemli bir iyileştirme getirmemiş olduğu anlamına gelmiştir.

Ampirik kanıta dayalı bir rasyonelliğin ezici gücüne duyulan inanç, araçsal muhakemeden ayrılamaz. Bu ampirik rasyonalizm biçimine karşı, toplumsal hareketler, çoğu pratiklerinde insan aklının sınırlarını ciddi olarak değerlendirdiklerini göstermişlerdir. Feministler, rasyonel argümanın kolayca açığa çıkaramayacağı ya da iradenin eylemlerinin dönüştüremeyeceği bilinçsiz güdülerin gücüne işaret etmiş; radikal sendika temsilcileri, kalifiye işçilerin, ne yapıp ettiklerinden anlaşılan ama kolayca kelimelere dökülemeyen pratik zımni bilgilerine dikkat çekmişlerdir. Yeşiller ise çoğumuzun günlük tüketim alışkanlıklarının istenmeyen olası sonuçları olan çevre tahribatı üzerinde ısrarla duruyorlar; barış hareketi de nükleer bir savaşın yol açacağı bilinmeyen ve bilinemeyecek koşullar hakkında uyarıda bulunuyor.

Geleneksel amaç-araç ayrımına karşı, 1968 sonrası toplumsal hareketler, değişim sürecinde, politik hedeflerinin temelinde yatan değerleri örneklendirmeye; bunları gerçekleştirme sürecinde amaçlarını önceden canlandırmaya çalıştılar. Bu çabalar, zaman zaman, dönüştürülmemiş yapıların kısıtlılıklarına karşı feci bir kayıtsızlığı doğuruyordu. Ne var ki en etkili olduğu durumlarda bu çabalar, hem toplumsal yapıları kendi yeniden üretme ve bu nedenle onları potansiyel olarak dönüştürme tarzımıza hem de bu yapılardan kaçının varlığını bizden bağımsız olarak sürdürdüğüne, dönüşüm için karmaşık ve kalıcı müttefiklere ihtiyaç duyduğuna ilişkin yeni bir politik tanımayı gösteriyor.

Ayrıca, 1968 sonrası hareketler, kendi pratiklerinde, sosyal demokrat devletin, toplumsal kurumların dışsal ve nicel yanlarını merkez almasının ve iç ilişkilerine salt araçsal bir biçimde yaklaşmasının pratik sonuçlarına ortak bir direniş göstermişlerdi. İlk hareketlerin, devlet hizmetlerini yöneten idarecilerle karşılaşmaları, neredeyse tümüyle kalite ve demokratikleşme konularında yoğunluk kazanmıştı. 1973 petrol bunalımından başlayarak, mali kesintiler bu hizmetlere darbe vurduğu zaman, bu hareketler, kamu kaynaklarını savunmak ancak onların yönetim tarzının dönüştürülmesini istemek gibi zor, hatta kimi zaman ola-

naksız bir yol izliyorlardı. Sol toplumsal hareketlerin, iktidarı tattıkları olağandışı ve kısa süreli fırsatlarda, en önemlisi de Londra Büyükşehir Belediye Meclisi ve Sheffield Belediye Meclisi'nde, bunlar devletin iç hiyerarşilerini işlemez kılmaya; hizmet kullanıcılarıyla doğrudan ve karşılıklı ilişkiler kurmaya; ve hizmet standartlarının ölçüm ve kontrolünde, nicelik kadar kaliteyi, çeşitliliği ve ulaşılabilirliği de temel alan demokratik biçimler getirmeye çalıştıysalar da ancak sınırlı bir başarı elde ettiler.

İ. POLİTİK GECİKME

Bu toplumsal hareketler, pozitivist bilgi anlayışlarına ilk karşı çıkanlar değildi. Pozitivizmin toplum bilimlerindeki yeri bir süre için, Batı'nın felsefe çevrelerinde, sözgelimi Karl Popper, Imre Lakatos ve Thomas Kuhn'un çalışmalarında ciddi bir biçimde sorgulanmıştı.[25] Ne var ki Soğuk Savaş'ın görece istikrarlı neredeyse donmuş koşullarında, böyle bir sorgulama, pozitivizmin kamu politikaları üreten kurumlara saldığı kökleri kazıyıncaya kadar oldukça uzun bir süre geçmişti. Pozitivizmin, periyodik kopuşlar ve devrimlerle karakterize edilmekten çok, birikimci olan bilim anlayışı; sadece değişmez düzenlilikleri betimleyen genel yasalar olarak bilgi anlayışı; olgular ve değerler, bu nedenle de amaçlar ve araçlar arasında kesin bir ayrım anlayışı; ve sanki daha az görünür iç farklılaşmalar yokmuş gibi, tek başına "değişkenler" arasındaki dış ilişkileri merkez alma anlayışı kamusal ve özel kurumlarda güç kazanmıştı.

Doğu'da olduğu kadar Batı'da da merkezi olarak planlanan ve yönetilen ordunun ağırlığı, toplum bilimleri felsefesinde meydana gelen devrimler ile kamu siyasetinin yöntembilimi ve pratiği arasındaki zaman farkını daha da artırmıştır.[26] Eşitsizliği pat-

25. Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (Londra, 1959); Imre Lakatos, "Falsifications and the Methodology of Scientific Research Programmes", *Criticism and the Growth of Scientific Knowledge*, Lakatos ve A. Musgrove (Cambridge, 1967); Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolution*, 2. basım (Chicago, 1970) [*Bilimsel Devrimlerin Yapısı*; çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Y., 1982].
26. Ordunun, Batı'da Soğuk Savaş devletinin niteliğine ilişkin etkilerinin betimlemesi için bkz. Mary Kaldor, *Imaginary War*.

layarak ortaya çıkaranlar ise gerçi bunun üstesinden kendi başlarına gelebilecek kadar yeterli olmamış olsalar da 1968'in öğrencileri olmuştu.

İronik bir biçimde, tutarlı bir yeni solun yokluğunda, bu hareketler, refah devletini ortadan kaldırması sırasında neo-liberal sağ tarafından ve tüketim sürecini yeniden örgütlemek için enformasyon teknolojisinden yararlanarak verimliliği ön plana çıkaran yeni bir yöneticiler kuşağı tarafından kullanılan kapitalist modernleşme biçimlerini, istemeden teşvik ettiler.

Modern şirket yönetimi, zaman zaman, Fordizmden uzaklaşmayı başlattığı için saygınlık kazanıyor ve çoğu insan onu, şimdi modern örgütlenme biçimlerinin moda sözcükleri olan, "esneklik", "ademimerkezileştirme" ve "şebekeleştirme" kavramlarının ve diğer terimlerin yaratıcısı olarak görüyor.[27] Aslında, endüstride – örneğin, Kuzey İtalya'da Fiat fabrikasında ve Paris çevresindeki otomobil endüstrisinde– "post-Fordist" örgütlenme biçimleri, önemli oranda, Fordist sözleşme bağlarını (daha çok çaba karşılığı daha yüksek ücretler) koparan ve titiz bir şekilde parçalara ayrılmış görevlerin sürekli olarak tekrarlanmasının yarattığı sıkıcılığa ve strese boyun eğmeyi reddeden işçilerin zorladığı yönetsel bir değerlendirmeden doğmuştur.[28] Aynı şekilde, eğitimin kamusal yönetimine ilişkin değişiklikler –bazı ülkelerde eğitimin piyasaya açılması girişimleri de dahil–, öğrencilerin eğitimdeki montaj zincirini reddetmelerine rağmen, entelektüel bir işgücünün eğitilmesi girişimleri olmuştu.

"Post-Fordizm" teriminin ifade ettiği gibi Fordizmin alternatifinin ne olacağı henüz yanıtlanmamış bir sorudur. Örgütlenmeleri kendi amaçlarına göre belirleme gücüne sahip olanlar bu soruya yanıt vermektedirler. Bu, Fordizmin yeni uluslararası pazarlara uyarlanmasını içeriyor. Endüstride, şirket yönetimi, üretim esnekliği ile mer-

27. Örneğin, bkz. Geoff Mulgan, "The Power of the Weak", *New Times,* Stuart Hall ve Martin Jacques (Londra, 1989) [*Antipolitik Çağda Politika* içinde; çev. Abdullah Yılmaz, 1995].

28. Hilary Partridge'in, *Management Strategies Towards Labour in Fiat*'ı (Durham Üniversitesi, doktora tezi), 1950'lerin başları ile 1980'lerin başları arasında kalan dönemi kapsıyor. Ayrıca, bkz. Manchester Üniversitesi, Devlet İdaresi Bölümü, Avrupa Siyaset Araştırmaları Ünitesi'nin yayımladığı, İtalya'da 1970'lerin başlarından itibaren Komünist Partisi ve sendikalar üzerine bir tez çalışması.

kezileştirilmiş finans kontrolünü birleştirmek konusunda oldukça başarı kazanmıştır. Sonuçta "post-Fordizm", Ford'dan sonra neyin geleceğini belirleme gücüne sahip olanlarla özdeşleştirilmişti. Tabandan gelen ilk isyanlar, iktidardakiler için daha az erişilebilir olan çoğu görüşleri dahil, unutulmuştur. Üstelik, sadece Fordist politik biçimleri reddetmek sağla ilişkilendirildiği için solun bazı kesimleri zaman zaman bu biçimleri savunur olmuştur.[29]

J. ANLATILANLARIN ÖTESİNDE

Yeni solun bu zayıflığının altında yatan bir problem, toplumsal hareketlerin, egemen olan devlet ve şirket rasyonelitesine karşı alternatiflerinin yalnızca anlatıda bulunmasındadır. Anlatılar her zaman kültürlere ya da tarihsel dönemlere kolayca yayılmazlar. Gezgin sürgünlerin, GLC'nin ekonomik politikasının, Frankfurt Kızıl-Yeşil koalisyonunun Yabancılar Komitesi'nin, Alman Maden İşçileri Sendikası'nın teknoloji politikalarının öyküsünü kaç kere anlatabileceklerinin bir tahammül sınırı olduğu gibi dinleyicilerin de bir hoşgörü sınırı vardır. Bu tür deneyimlerin teorileştirilmesi; bunun, teorileştirme gelişirken, yeni soruların da tartışmaya sokulmasına izin vererek tikeli kapsamayan ama onun karmaşıklığını dikkate alan bir teorileştirme olması koşuluyla, bazı derslerin paylaşılabilmesine yol açabilir. Ama burada garip bir paradoksla karşılaşıyoruz. Kökleri düşünsel tartışmalara dayanan yeni sol, isyan halindeki bir kuşak için eşi benzeri görülmemiş hacimde bir teorik çalışma yapmıştır. Yine de onların kendi yarattıkları pratiğin teorileştirilmesi, kapitalist ve reel sosyalist toplumlara yönelik teorik eleştirileriyle karşılaştırıldığında, önemli oranda az gelişmiştir. Nedendir bu? Devraldıkları teorik mirasa ilişkin olarak bunun gösterdiği nedir? Ve politik olarak teşvik edilen bellek yitimi gelip çatmadan önce, gecikmiş ama ivedi teorileştirme girişimlerinin alması gereken dersler nelerdir?

29. Fordizm ve post-Fordizmin niteliğine ilişkin tartışma için bkz. Robin Murray, "Fordizm and Post-Fordizm" ve "Benetton Britain: The New Economic Order", *New Times*, der. Hall ve Jacques.

4. BİLGİ TEORİSİ VE POLİTİKASI

A. GİRİŞ

Altmışlı yılların sonlarında, yeni hareketlerde yer alan eylemciler, yararlandıkları teorik gelenekler açısından, bilinçsiz bir biçimde eklektik davranıyorlardı. Örneğin, 1968'de Fransız öğrenci hareketinin liderlerinden birisi ve *Noir et Rouge* adlı eleştirel düşünceli anarşist bir grubun üyesi olan Daniel Cohn Bendit, dogmatizmi reddetmesi anlamında, kendisini "olumsuz bir biçimde" anarşist olarak tanımladı. Marx'ı bütünüyle reddetmiyor; aynı şekilde Bakunin'i de bütünüyle kabul etmiyordu. Konumunu tanımlaması için zorlandığı zaman, kendisini genel bir "konsey ko-

münizmi"nin içine yerleştirdi.[1] İngiliz Yeni Solu içinde aktif olarak çalışmış, 1970'te Kadın Kurtuluş Hareketi'nin kurucusu olan Sheila Rowbotham, Yeni Sol'un altmışlı yıllardaki okuma tarzını şöyle anlattı: "Farkında olmaksızın, Marx, Gandi ve G. D. H. Cole, Camus, Sartre ve Emma Goldman kadar Kropotkin ve Bakunin'i de okuduk. *Peace News, Sanity, Tribune* ve *Labour Weekly* kadar *Anarchy*'i de satın aldık."[2]

Her ne kadar, çeşitli feminist ve ekolojik geleneklerle kesişen anarşist temalar son yirmi-yirmi beş yılın radikal hareketleri üzerinde etki yaratmışlarsa ve bu etki hâlâ sürmekteyse de en sürekli ve kapsamlı etki yaratan gelenek, Marksizmin çeşitli biçimleri olmuştur. Marksizmin yarattığı etkinin niteliğini araştırmak, hareketlerin politik yeniliklerinin yetersiz bir şekilde teorileştirilmesinin ve bu yeniliklerin şimdi nasıl daha iyi anlaşılabileceği ve yayılabileceğinin ipuçlarını verir.

Yeni toplumsal hareketlerin Marksizm ile her zaman hareketlerde yer alan eylemcilerin onunla kurduğu çeşitli bağlantılara yansıyan, rahatsız edici ve eklektik bir ilişkisi olmuştur. Bir yandan, bu hareketlerin başkaldırısındaki itici güç Soğuk Savaş'ın her iki tarafının önerdiği modellerin reddiydi; hem İkinci Enternasyonal ve Sovyet Marksizminin hem de bunlarla bağlantılı indirgemecilik ve ekonomizmin reddi, bütünüyle inceden inceye düşünülmüş değilse bile, çoğunluk için neredeyse kendiliğindendi. Öte yandan, bu toplumsal hareketler, savaş sonrası uzlaşmanın yüzeysel kendini beğenmişliğinden pratikte kopuşları sırasında, Vietnam Savaşı'nı, bir tüketim kültürünün egzotik vaatlerinin yanı sıra var olan ağır fabrika işini, devlet baskısını ve kültürel standartlaşmayı kavramak için, eleştirel görüşlere ihtiyaç duyuyorlardı. Marksizmin ne ölçüde ve hangi biçimlerde bu tür anlayışların kaynağını oluşturduğu ise önceden mevcut olan sol geleneklere bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiyordu. Resmi komünizmden bağımsız olan ve ona eleştirel bir yaklaşım gösteren yerleşik bir Marksist geleneğin bulunduğu Almanya, Fransa ve İn-

1. *Magazine Littéraire,* 8 Mayıs 1968.
2. Sheila Rowbotham, *Beyond the Fragments,* Sheila Rowbotham, Lyne Segal ve Hilary Wainwright (Londra, 1981) [Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik, çev. E. C. Özgül, İletişim Y., 1984].

giltere gibi ülkelerde, Marksist bir örgütün üyeleri olsun ya da olmasınlar, çoğu eylemcinin arasında, geniş bir kültürel ve düşünsel etkiye sahipti Marksizm.

B. MARKSİZMİN ETKİSİ

Geriye bakıldığında, Marksizmin biri olumlu, biri olumsuz olan iki ayrı etkisini ayırt etmek mümkün. –Özellikle Frankfurt Okulu ama ayrıca sekter olmayan bir Troçkist gelenekten gelen Isaac Deutscher'in[3] ve yaratıcı bir maddeciliği çağdaş kapitalizme ve işçi direnişinin stratejik problemlerine uygulayan André Gorz'un[4] çalışmaları aracılığıyla– Sovyet ortodoksluğuna muhalefet ederek gelişen bu Marksizm, eleştirel açıklayıcı kavram ve teorilerin gelişimi için zorunlu bir çerçeve sağladı.

Ne var ki çözümleme araçlarının ve açıklayıcı bir toplumsal teorinin araştırma gündeminin kaynağı olarak Marksizmin yaratıcı gelişimi, Marksist politik faaliyet teorilerinin gelişimi ile paralel değildi.

Temel problem, savaş sonrası dönemdeki Batı Marksizminin – Lukács ve Batılı diğer anti-Stalinist Marksistlerin daha devrimci ilk yazılarıyla birlikte eleştirel teorinin– devrimci projenin yenilgi koşullarını kavramakla ilgilenmesiydi. Bu, onların eleştirel toplumsal teoriye sürekli katkıları içinde merkezi bir yer tutmaya başlayan bilinç ve kültüre ilgi duyulmasına yol açtı. Ne var ki Yalta sonrası Avrupa'sında, sosyalist değişim beklentileri azalmışken, onların faaliyet ve örgütlenme problemlerine hitap etme güdüsü de azalmıştı.

Batı Marksizminin tüm okulları içinde, yeni hareketler üzerinde, belki de en büyük etkiye sahip olduğu için bu sınırlılıkları en iyi gösteren, Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisi örneğidir.

---

3. I. Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky, 1879-1921* (Londra, 1954); *The Prophet Unarmed: Trotsky, 1921-1929* (Londra, 1959); *The Prophet Outcast: Trotsky, 1929-40* (Londra, 1963); *Stalin: A Political Biography*, gözden geçirilmiş basım (Londra, 1966) [*Stalin*, 2 cilt, çev. S. Hilav, Sosyal Y., 1990]
4. Bkz., örneğin, André Gorz, *Strategy for Labour* (Boston, 1968).

C. ELEŞTİREL TEORİ

Eleştirel teorinin, 1960'ların sonlarında ortaya çıkan toplumsal hareketler –özellikle Almanya, İngiltere ve ABD'nin öğrenci hareketleri– üzerindeki etkisi, birçok yönden ortodoks olmayan bu hareketlerin Marksizmle yaratıcı bir bağlantı kurmasını olanaklı kıldı. Eleştirel teori, Marksizmin emperyalizm, sömürü ve devletin sınıf niteliği kavramlarının, Marksist olmayan (örneğin, Freud ve Weber) teorisyenlerin kavramları ile birlikte, Marksizmin epey uzağında kalan; ama yeni hareketlerin ilgi odağında yer alan bürokrasi, otoritarizm, enformasyon teknolojisi ve cinsel baskı gibi konuların çözümlemesine uygulanışında itici bir güç sağladı.

Eleştirel teori, bu temel konularda etkili olmasına rağmen, ayrıca bu hareketlerin eylem felsefesi ile de ses buluyordu. Ortodoks Marksizmin öngördüğü kapitalist bunalım yasalarının aksine, eleştirel teorinin, "tarihin, kısmen bilinçli öznelerin yerleşik davranışlarıyla yapıldığı"[5] üzerindeki ısrarı; toplumsal hareketlerin, ideolojik ve kültürel eleştiriye verdikleri önemle ve daha başından beri, kendilerine toplumsal değişimin failleri olarak duydukları özgüvenle bağdaşıyordu.

Habermas'ın, politik ve ekonomik sistemler tarafından sömürgeleştirilmekten korunması gerektiğini söylediği "yaşadığımız dünya" ve iletişimsel eylem kavramları, yeni toplumsal hareketlerin kültürel etkisine ilişkin güçlü bir teori sunar ve bir karşı kültür olarak onların rollerini meşrulaştırır. Ve gerçekten de toplumsal hareketlerin içinde kendilerini bu rolde gören kesimler var. Gerçi, mevcut ekonomik ve politik sistemi dönüştürmek isteyenler de var. Habermas bu son fenomenleri, toplumsal hareketlerin en iyi halde, çarpıtılmamış iletişimsel eylem için bazı kamu alanlarını kendisinden koruyabilecekleri, modernleşmenin kaçınılmaz ürünleri olarak görür. Üniversite eylemlerinden, fabrikalarda işçilerle birlikte örgütlenmeye göreli bir rahatlıkla geçen

5. Aktaran William Outwaite, *New Philosophies of Social Science* (Londra, 1987). Bu kitap, aynı yazarın *Jürgen Habermas* (Cambridge, 1994) adlı çalışmasıyla birlikte, kitabımın argümanları açısından, eleştirel teoriyle ilgili en uygun yorumu sunar.

ve yeni hareketlerde yer alan eylemcilerin gerçekte yaptığı gibi kültür, ekonomi ve hükümet şekline, karşılıklı bağlantı içindeki toplumsal ilişkilerin değişik parçaları olarak yaklaşmaktan çok, onlara neredeyse farklı fenomen türleri olarak yaklaşır. Politik ve ekonomik sistemleri, "iletişimsel eylem üzerindeki nesne benzeri kısıtlamalar" olarak görür ve aslında pozitivist yönteme başvurarak onları sanki cansız nesnelermiş gibi çözümler. Bu anlamda, ikinci kuşak eleştirel teorisyenler, özellikle de Habermas, kültüre ayrı bir alan olarak önem vermelerine rağmen, politik ve ekonomik iktidarın kültürel ve öznel boyutlarını küçümsemekle, istemeden ekonomist Marksistleri izliyorlar.[6]

Böylelikle, çağdaş eleştirel teori, 1970'lerin ve farklı bir tarzda, 1980'lerin eylemcilerinde tipik olan olabilirlik arzuları ve anlayışıyla bağdaşan politik bir faaliyete kılavuzluk edemiyordu. Üstelik, Habermas'ın "ekonomik sistem" ve "yaşanan dünya" arasına keskin sınırlar koyması, sistemin disiplinine karşı işçilerin radikal direnişini açıklayamıyordu. Gerçekten de eleştirel teorisyenler, işçi hareketlerini tükenmiş ve özümlenmiş bir güç olarak bir kenara atmışlardır. Fabrikalarda ve üniversitelerde politik bilince sahip kişilerin, politik eyleme ilişkin daha özgül çizgilerin belirlenmesini istemelerine; olumlu alternatifleri ne olursa olsun, birçok eleştirel değeri paylaşan ve yine bu fabrikalarda ve üniversitelerde aynı anda patlak veren isyanlar neden olmuştu.

D. BİR POLİTİK FAALİYET TEORİSİ OLARAK MARKSİZM

Batı Marksizminin bir eylem kılavuzu olarak zayıflıklarına rağmen, eylemcileri ona sürükleyen, çağdaş gerçekliği anlamak için sahip olduğu araçların eleştirel içeriğidir. Kısmen bir sonuç olarak, geçici de olsa, çoğunlukla Marksist (Troçkist ya da Maocu) gruplara ya da partilere katılıyorlardı. 1968'den önce, bu

6. Habermas, kültür ve maddi sistemlere ilişkin ikici (düalist) görüşüyle, Frankfurt Okulu'nun ilk söylemini izlememişti. Eleştirel teorisyenlerin ilk kuşağı – sözgelimi Horkheimer, Adorno ve Marcuse– giderek karamsar oldukları bir toplumsal dönüşüm anlayışıyla, kültür, bilinç ve bilinçdışının günlük yaşamın maddi yapılarıyla ilişkisini araştırmaya ilgi duyuyorlardı. Bkz. Paul Connerton, *Tragedy of Enlightenment* (Cambridge, 1980).

örgütlerin temel işlevi devrimci Marksizmin ateşini, Tom Nairn'in sözleriyle, "alev alması mümkün olmayan bir dünyada"[7] korumak olmuştu. Bu örgütler, değişen ölçülerde, sadece tarzları ve rutinleri açısından değil de –bunlar birçok durumda ussal bir biçimde değiştirilmişti– daha temel olarak örgütlenmeye ilişkin önemli anlayışları açısından inanılmaz bir şekilde muhafazakârlaşmıştı. Kendilerini yenilikçi teorik geleneklere (sözgelimi, Rosa Luxemburg, Hal Draper ve diğerlerinin özgürlükçü Marksizminin yol açtığı, İngiltere'deki Enternasyonal Sosyalistler gibi örgütler) açık tuttukları yerlerde bile, bu açılma kendi örgütlerine ilişkin devamlı riskler almaya kadar uzanmadı.

Alman Yeşilleri üzerinde çalışan tarihçi Werner Hülsberg, yeni solun önemli bir bölümünün yeni örgütlenme biçimlerine (Almanya'da hâkim biçim Maoculuktu) ilişkin arayışlarında yaşadıkları bu Leninist evrenin paradokslarını betimliyor: "Stalinci örgütlenme biçimleriyle, bu insani olmayan partiler, gençleri robotlara çevirdiler ve tecrit hallerini kırmakta hepten başarısız kaldılar. Bu örgütler, Parlamento Dışı Muhalefet'in (Almanya'da 68'den esinlenen hareketin) bir devamı değil, ondan bir kopuştular. Kendi kendini örgütleme, yaşam sevgisi, kendiliğindenlik ve aydınlanmanın yerini, bir aydının uzun süre katlanamayacağı gözü kapalı bir itaat, disiplin ve çilecilik almıştı."[8] Ve gerçekten de kısa bir süre için Maoculuk yapanların birçoğu, daha sonra, sekter solda rastlanan "demokratik merkeziyetçilik" türlerinin neredeyse karşı kutbu olan "taban demokrasisi" ilkeleri üzerinde, açıkça ve onurlu bir biçimde yaratılmış olan Die Grünen'in kuruluşunda anti-nükleer "yurttaş inisiyatifleri"ne katıldılar. (Ne var ki taban veya halk demokrasisinin, demokratik merkeziyetçilikle aynı katılıkta yürütülmüş olduğu söylenebilir.)

Problem, Soğuk Savaş politikalarına ilk kitlesel muhalefetin gelmesiyle birlikte yeniden ortaya çıkan Leninist partilerin veya grupların, kendisi isyanın hedefi olan bir yöntembilime tepeden tırnağa bulanmış oluşuydu. Bu devrimci örgütler, ABD emperyalizmine karşı, sefalete karşı, adaletsizliğe ve sömürüye karşı savaşan genç hareketlere bir sancak verebilmiş ve bu amaçlarla

7. Tom Nairn, *The Beginning of the End* (Londra, 1968), s. 129.
8. Werner Hülsberg, *The German Greens* (Londra, 1988), s. 51.

çok sayıda insan, bir dönem için bu örgütlerde çalışmıştı. Ama bu hareketlerde yer alan eylemciler, herşeyi herkesten çok bildiği iddiasında bulunanları sorguladılar ve reddettiler. Kısa bir süre içinde de Leninist örgütlenmelerin, böyle bir iddiayı, Marksizmin bir ölçüde teleolojik yorumları üzerinde temellendirme eğiliminde olduklarını gördüler. Bu örgütlerin yeni hareketlerden bir şeyler öğrenebilmelerini sağlamaya yönelik kısa ve genellikle tüketici girişimlerden sonra, bazı eylemciler, Leninist olmayan radikal politik örgütlenme biçimlerinin araştırılması da dahil, yeni politik projelere; diğerleri, işlerinde ve topluluklarında politik değişime yer açmaya ya da yıkıcı kültürel girişimlere yöneldiler. Bir kısmı da politik ve ekonomik değişim olasılığına ilişkin hayal kırıklığına uğrayarak mevcut ekonomik sistemin giderek özümlediği bir "yaşanan dünyaya" katkıda bulundular.[9] Batı Avrupa çapında, bu örgütlerin yeni hareketlerde köklerinin bulunduğu yerlerde (özellikle Britanya ve İtalya'da), yeniden ısıtılmış Leninizmin ambalajlanmış yöntembilimi ile yeni hareketlerden doğan politik kültür arasındaki çelişkiyi açığa çıkarmış olanların, feminist eylemciler olduğu görülüyor. Toplum mühendisliği ideolojisine tam anlamıyla meydan okuyanlar ise feminizm ve ardından da siyah militanlığıydı.

İşte geleneksel bilgi teorilerinin sorgulanmasıyla ortaya çıkan sonuçlarda başka bir gecikmeye ilişkin kanıt. Bilgi felsefesindeki son gelişmeler ve hareket eylemcileri arasında görülen sol politik pratik biçimleri, teori ve deneyimin deneysel etkileşimini vurgulama eğilimi taşıyordu. Bununla birlikte, Leninist sol örgütler, karşıt iddialara rağmen, yeni ortaya çıkan politik inisiyatiflerden öğrenmeye ilişkin risk almaktan çok, teorik hakikatleri koruma yoluna gittiler. Gecikmenin iki açıklamasını yapabilirim. İlki politik çevre, ikincisi ise teorik araçlar sorunudur.

E. MARKSİST POLİTİKA: MARKSİZMİN POLİTİK ÇEVRESİ

Bolşevik geleneği, yeni bir yorumla da olsa, korumaya çok büyük öncelik tanıyan günümüz Leninizminin en güçlü etkiye

9. Habermas'ın *Theory of Communicative Action*, I. ve II. ciltlerde öne sürdüğü gibi.

sahip olduğu yer, radikal solun en çok ihanete uğrama korkusu duyduğu politik çevrelerdir. Politik çevreleri, onları ne kadar çok, iktidardaki sol partilerin ikinci dereceden ortakları olarak bağımlı hale getiriyorsa; bu korku da, politik imgelemlerini o kadar çok daraltıyordu. Politik sistemlerin, yeni solun kendi politik ifadesini sürdürmesini ve toplumsal bir temelle kendi ilişkisini deneysel olarak oluşturmasını zorlaştırdığı siyasal sistemlere sahip olan Britanya ve Fransa gibi yerlerde, az çok kemikleşmiş Leninizmin etkisi doruğa ulaşmıştı. Britanya'da toplumsal hareketler, yoğun bir proje ve kampanya yığını yaratmış; ve zaman zaman, her şeyi bilen hiziplerin yöntemlerine planlanmış çılgın saldırılar yöneltilmiştir. Ama, politik temsil olmaksızın, bu alternatif gruplar, kendi politik kimlikleri için zorunlu olan deneyim birikimini sağlamakta ve incelikli bir teori oluşturmakta zorlanıyorlardı.

Yeni solun, daha büyük bir temsili çoğulculuğa izin veren bir seçim sistemiyle ve bağımsız bir politik kimlik imkânı ile yüz yüze olduğu yerlerde, sosyal demokrat ya da komünist partilerden ayrılan ilk "yeni" solun önderliğindeki partilerin radikalleşmesi ya da yeni partilerin gelişmesi gibi pragmatik bir süreç yaşanmıştı. Bu koşullarda –en yaygın olarak da Kuzey Avrupa'da– politik doğruluğun biraz keskin, ince çizgisinden sapma korkusu olmadan, radikal sola yeni örgütsel ve politik deneylere girişmesi konusunda büyük bir güven besleniyordu. En saf "yeni parti" olan Alman Yeşilleri, en açık biçimde "taban ya da halk demokrasisi"nin yeni kurumlarını geliştirmişti.[10] Biri radikal liberal, birisi pasifist-sosyalist, diğeri komünist olan üç eski partinin karışımından doğan Hollanda Yeşil Solu, ayrıca yeni tür politik kurumlar da yaratmıştır; böylelikle, sözgelimi, kendilerini partiden çok hareketlerin faaliyetlerine katılıyor olarak gören aktif taraftarların çoğunluğu hareket faaliyetinin içinden söküp alınıp parti aygıtına geçirilmeksizin parti çalışmasına katkıda bulunabilecekti. Danimarka ve Norveç'te, Komünist ve Sosyal Demokrat partilerdeki 1968 öncesi bölünmelerden doğan yeni sol partiler, yeni hareketlerin baskılarına ve getirdikleri yeniliklere

10. Bu fikre ilişkin bir açıklama için, bkz. Werner Hülsberg, *The German Greens* (Londra, 1988); ve Charlene Spretnak ve Fritjof Capra, *Green Politics*, (Londra, 1985).

bir yanıt olarak kendi parlamenter yöntemlerini yavaş yavaş uyarladılar. Her zaman toplumsal hareketlerin –özellikle de feminizm ve ekolojinin– radikal bir biçimde dönüştürücü amaçlarına ve parlamento dışı yöntemlerine değil; ama onların ortaya koyduğu gündemlere yanıt verebilen ve en çok da İtalya'da başarı sağlayan Avrupa Komünizmi fenomeni yaşanmıştır. Yöntembilimsel açıdan, Avrupa Komünizmi, çok partililik ve az çok geleneksel parlamenter parti modeli lehine, tek parti tekeline dayalı resmi Leninist anlayışın reddini temsil ediyordu. Ne var ki bunda da partinin politikası ve yönünün başlıca kaynağını oluşturanlar hâlâ parti profesyonelleriydi. Onlar, diğer partilerden profesyonellerle iş yapmaya ve ittifaklar kurmaya daha istekli olacaklardı.[11]

F. MARKSİST POLİTİKA: MARKSİST POLİTİKANIN TEORİK ARAÇLARI

Teorik araçlar problemi şöyle görülüyor: Marx yazılarının birçoğunda, deneyime ait zımni ve tikel sezgilerin önemli rol oynadığı bir bilgi teorisini ima ediyordu. Marx'a göre bilinç, değişen ve çelişkili bir toplumun deneyimleriyle gelişir. Onun deneyim ve toplumsal varlık anlayışı, insanların olaylara tepkilerini yorumladıkları ve tartıştıkları aktif bir anlayıştır; böylece fikirler ve kültür, pratik deneyimin bir parçasını oluştururlar. Marx, işçi sınıfının pratikte, "üretici güçlerin toplamının mülk edinilmesine ve bunun gerektirdiği tüm yeteneklerin geliştirilmesine dayanan, tam ve artık kısıtlı olmayan özetkinliği gerçekleştirecek konumda" olduğunu öne sürer.[12] Ne var ki, Marx bu tür genel anlayışları, hiçbir zaman politik etkiye sahip güç ilkelerine dönüştürmemişti. Bu, o zaman için akılcı bir davranış olabilirdi. Marx, partileri ve politik örgütlenmeyi, temelde geçici ve zorunlu bir biçimde esnek olan

11. Toplumsal hareket solunun ve geleneksel sol partilerin etkilediği yeni partilerin aralarındaki yöntembilimsel farklılıkların ayrıntılı bir çözümlemesi için bkz. 7. bölüm.

12. Marx ve Engels, *The German Ideology, Collected Works,* vol. 5 (Londra, 1965), s. 87. Marx'ın "praksis" kavramı, pratik bilginin önemine ilişkin bu anlayışı ifade ediyordu. Bkz. Gajo Petrovic'in "Praksis" maddesi, *Dictionary of Marxist Thought,* der. Tom Bottomore (Oxford, 1983).

pratik araçlar olarak görüyordu.

Bu temelde, Lenin'in parti biçimine, tarihsel açıdan belirli bir tarihsel ana uygun düşen özel türdeki bir politik araç olarak yaklaşılabilirdi. Oysa bu parti biçimi, arkasındaki Rus devriminin otoritesiyle, Stalin yönetimi altında Avrupa solunun bir bölümü için uluslararası bir deli gömleği olarak çarpıtılmış ve katılaşmış bir model oldu.[13] Onun katı bir model olarak kurulmasına yardım eden, başlangıçta pragmatik bile olsa, temellerinin betonarme bir tarzda inşa edilmiş olduğunun öne sürülmesiydi. Lenin, "sınıf bilinci işçilere yalnız dışarıdan, yani işçi-işveren ilişkisi alanının dışından kazandırılabilir," diye iddia ediyordu.[14] Bu öncelikle, sendika savaşımları yoluyla gelişen bilincin ya zaten politik sınıf bilinci olduğu ya da böyle bir bilince kendiliğinden dönüşebileceği fikrinin polemik bir eleştirisiydi. İşçilerin kendiliğinden ve işyeri savaşımları yoluyla, fabrika dışındaki alanlarda demokrasi ve sosyal adalet savaşımlarını kavrayacakları ve onlarla bağlantı kuracakları varsayımının bir reddiydi. Lenin, sadece, devrimci siyaset biliminin laboratuvarı ve rot bağlantısı olan partinin, işçilerde bu politik bilinci oluşturacak şekilde, daha geniş toplumu yorumlayabileceğini; devleti alaşağı edecek gücü yaratmak için, sadece disiplinli profesyonel devrimcilerden oluşan bir partinin, işçilerin savaşımlarını, diğer bağımlı toplumsal grupların savaşımlarıyla birleştirebileceğini de öne sürüyordu.[15]

Lenin, yazılarını tüm zamanlar için geçerli olacak bir öğretinin parçaları olarak kaleme almadı. Onun yazıları, daha çok, temel dönüşüm fırsatlarının ve bunları kavramak için stratejik bir zekâ gereksiniminin kesin bir şekilde duyumsanması ile birlikte, olaylara tepki veren bir politik liderin gelişen, kimi zaman da kendisiyle çelişen düşünceleriydi. Lenin'in devrimci parti teorisi, yirminci yüzyıl Rusya'sının koşullarına uygun olup olmadığını bir

13. Fernando Claudin'in *The Communist Movement* (Londra, 1977) adlı yapıtında izlediği süreç.

14. *Collected Works* (Londra, 1965), s. 422.

15. Lenin'in politik düşüncesinin tam bir açıklaması için bkz. M. Liebman, *Leninism Under Lenin* (Londra, 1975) [*Lenin Döneminde Leninizm,* çev. Osman Akınhay, Belge Yayınları, 1994]; ayrıca E. Mandel, "The Leninist Theory of Organization", *Revolution and Class Struggle: A Reader in Marxist Politics,* der. R. Blackburn (Londra, 1977).

yana bırakırsak,[16] her şeyi bilen bir örgütlenme küstahlığıyla katılaşmış ve kendilerine ait politik bir yaşamı ve tarihi olan işçi sınıfı ve toplumsal hareketlerin pratik ve kültürel sezgilerinden öğrenme gereğini kabullenemez bir duruma gelmiştir. Bu teori, 1917 ile kutsanarak, genelde sadece yarı bilinçli bir şekilde, radikal solun birçok kesimi arasında, mumyalanmış bir düşünce alanı olmuştur.

Marksist örgütlere katılan ya da onlarla bağlantı kuran toplumsal hareket eylemcilerinin pek azı, Lenin'in bilinç teorisine, en azından taşıdığı Kautsky'ci vurguya tam olarak inanıyordu. Onları daha çok çeken, Mao ve Troçki'nin popüler özetkinliğe ve kültür devrimine yaptıkları farklı vurgulardı. Ama, Troçki ve Mao farklı zamanlarda işçilerin yaratıcı yeteneklerini gerçekten anladıkları halde, her ikisi de teorik açıdan –genele ilişkin bilginin bilinmesi açısından– anlaşılan bilimsel bilgiye sahip olanların, kültür devrimi/özetkinlik sürecinin yönünü belirleyebileceği ve kontrol edebileceğini varsayan, politik liderlik ve örgütlenme kavramlarına sıkıca sarılmışlardı. Onların günümüzdeki izleyicileri de (hatta 1970'lerden beri, Enternasyonal Sosyalistler ve sonra da Sosyalist İşçi Partisi gibi önemli bir örgütsel yaratıcılığa sahip olanları bile) benzer bir yol izlemiştir. Yeni ve eski üyelerin anlattıkları değerlendirildiğinde, kullanılan yöntemlerin, gerçekten de savaşımdan ve işçi sınıfının deneyimlerinden öğrenmeye ilişkin kimi anlayışları içerdiği görülüyor. Problem, tüm bu pratik bilginin merkezî bir süreçte özümsenmesi ve sonra da her şubenin ve üyenin bağlı kalacağı bir "çizgi"ye ulaşılması gerektiğine inanılmasıydı. Üstelik, çizgi genellikle her şeyi kapsıyordu ya da partinin, eskiden özerkliklerine izin verilen bir kesimi (kadınlar, eşcinseller ve siyahlar gibi) kendi başlarına ciddi inisiyatifler gösterdiklerinde, gene de bu noktaya geliniyordu. Hem zımni hem de kısa ömürlü türdeki pratik bilginin gerçekten kabul edilmesi ve

16. Lenin'in ölümünden önce, Bolşevik parti içi tartışmalar üzerine, bkz. Sam Farber, *Before Stalinism* (Londra, 1991). Farber, Leninizmin kusurlarına rağmen, Stalin'in acımasız otoritarizminin Leninizmde bir biçimde bulunduğunu, Lenin'in yönettiği devrimin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ileri sürmenin yanlış olduğunu söylüyor. Ayrıca, bkz. *Rosa Luxemburg Speaks*, M. A. Waters (New York, 1970).

bu bilginin ifade edilmesine duyulan inanç, paylaşılan hedefler temelinde koordine edilen özerklik alanlarını gerektiriyordu. Üye (ya da birey) gruplarının kendi deneyimleriyle hareket edebilecekleri özerklik olmayınca, bilginin bir bileşeni önderlik tarafından parçalanmış ya da kısmi bir biçimde yitirilmiş, bastırılmış ya da sahiplenilmiş olur.[17]

Yirminci yüzyılın başlarında, işçi sınıfı militanlığı ve devrimci ayaklanmaları yıllarında, Lenin'in politik yöntemlerine doğrudan karşı çıkan az sayıda Marksist yazar ve eylemciden biri de Rosa Luxemburg'du. Rosa Luxemburg, bu yöntemlerin, Bolşevikleri asıl iktidarı Sovyetler'den alıp Parti Merkez Komitesi'nin elinde toplamaya götürdüğünü ileri sürmüştü. Onun sosyalist demokrasi tanımı, işçi sınıfının, "halk kitlesinin en aktif, sınırsız katılımı, sınırsız demokrasi" aracılığıyla yöneteceğini belirtiyordu: "...Bu demokrasi, sınıf adına küçük bir yönetici azınlığın değil; sınıfın eseri olmalı –yani, kitlelerin aktif katılımıyla adım adım ilerlemeli; tam kamusal etkinliğin denetimine tabi olarak onların doğrudan etkisi altında olmalı; halk kitlesinin gelişen politik eğitiminden doğmalıdır."[18]

Üstelik, Kautsky ve Lenin'in, parti önderliğinin üstün bilgiye sahip olduğu şeklindeki inancını da paylaşmıyordu Rosa Luxemburg: "Açık konuşalım, tarihsel bakımdan, hakikaten devrimci bir hareketin işlediği hatalar, en akıllı Merkez Komitesi'nin yanılmazlığından kat kat daha gerçekçidir."[19] Ne var ki problem, devrimci hareketin olmadığı; ama bunun yerine, devlet iktidarıyla sadece dolaylı ilgisi olan sürekli, günlük savaşımların ortaya çıktığı yerlerde ve dönemlerde, böyle bir katılımcı yaklaşımın, kalıcı örgütsel biçimlere nasıl çevrilebileceğidir. Rosa Luxemburg bu problemle yüz yüze gelecek kadar yaşamadı ve Lenin ile Rus Devrimi'nin mirası, 1968'de bile çok etkili olduğunu kanıtladı.

17. 1970'lerde, İngiltere'de birçok radikal sol hareketin yaşadığı, Enternasyonal Sosyalistlerin eleştirel bir tarihi için bkz. Martin Shaw, "The Making of a Party", *Socialist Register*, 1978.
18. Rosa Luxemburg, *The Russian Revolution and Leninism or Marxism* (Michigan, 1961), s. 76-78.
19. Luxemburg, s. 15.

Luxemburg'un fikirlerini canlandıran savaş sonrası Marksist grupların liderleri, bu fikirleri uygulamaya koymanın yaratacağı riskleri göze almak istemiyorlardı; bu risklere kendi önderlikleri de dahildi. Teorik hakikatlerin korunması zorunluluğu galebe çalmıştı.[20]

G. POSTMODERNİZM VE ONU ELEŞTİRENLER

Sol toplumsal hareketten yeni bir partinin doğmadığı ülkelerde (örneğin İngiltere, Fransa ve ABD'de), modern kültürel ve politik yaşamın parçalanmış niteliğini ifade eden post-modern teoriler özellikle etkili oldular; gerçi, Batı'da zaten etkili olmuş durumdaydılar. Simgesel olana yönelik karakteristik ilgisi ile postmodernizm, birçok açıdan, toplumsal hareketlerin faaliyetleriyle yakından bağdaşmış ve onları düşünmeye yönelten bir özbilinç kazanmalarına yardımcı olmuştur.

"Postmodernizm", çok kullanışlı olamayacak kadar kapsamlı bir terim haline gelmiştir. Bu terim, simgesel ya da söylemsel olanın gerçekliği oluşturduğunu düşünenler kadar, simgeselin simgesel ötesi gerçeklikle ilişkisiyle ilgilenen (daha kesin bir şekilde, "kültürel maddeciler" olarak tanımlanabilecek) teorisyenler için kullanılmaktadır. Ne var ki her iki durumda da kültürel biçimleri irdelemeye duyulan ilgi, toplumsal hareketlerin, savaş sonrası sosyal demokrasisinin yatıştırıcı uzlaşımını parçalamaya yönelik itkisini ifade ediyor. Sözgelimi, ABD'deki siyahlar için sivil haklar hareketini izleyen kadın hareketi, "yurttaşlık" ve "insan hakları" kavramlarının toplumsal grupları iktidardan dışlayan eşitsizliklerin ve farklılıkların görülmesini engellediğini göstererek, evrenselleştirilen bu kavramlara karşı çıktı. Aynı şekilde, yeşil harekette yer alan eleştirel bilim ve teknoloji uzmanları, topluluk eylemcileri ile birlikte, apaçık yansız olan "ilerleme" kavramının barındırdığı değerleri ve örtük tercihleri açığa vurarak teknolojik "ilerleme"ye duyulan modernist bağlılığı yıktılar. Postmodernizm

20. Burada, düşündüklerim, İngiltere'de SWP, İtalya'da Lotta Continua ve Avante Guardia Operia ve Fransa'da Lutte Ouvrière'dir. İtalya'da aşırı solun tarihi için, bkz. Paul Ginsborg, *A History of Contemporary Italy,* (Londra, 1990).

ayrıca, toplumsal hareketlerin teoriye pragmatik ve parçaları ele alan bir biçimde yaklaşması eğilimini yansıtarak "totalleştirici" teorilerdeki totalitarizm sorununu ortaya koymuştur. Dahası, toplumsal hareketlerin dile olan ilgilerini yansıtır ve teorileştirir; dilin, sadece "dışarıdaki" bir gerçekliği yansıtmasından çok, tıpkı bu hareketlerin yaptığı gibi, toplumsal ve kültürel yaşamımızın yaratılmasındaki rolüne dikkatleri çekmiştir. Ne var ki postmodernizm, hareketlerin kendilerinin teorileştirilmesinden çok, toplumsal hareketlerin geliştikleri kültürün ortaya çıkan niteliklerini betimliyor. Özgürlükçü sosyalizm kadar neoliberalizmi; Tom Robinson ve Irkçılığa Karşı Rock kadar Richard Branson ve Virgin Records'ı yaratan bir kültürdü bu.[21]

Söylemsel-ötesi gerçekliği yadsıyan postmodernistlerin toplumsal hareketler hakkında ifade edemeyecekleri şey, onların faaliyetlerinden bağımsız olarak varolan yapıları dönüştürmeyi hedefleyen amaçlı kolektif çabalarıdır. Irkçılığa Karşı Rock'ı, amaçları ve sonuçları bakımından Richard Branson ve Virgin Records'dan farklı kılanın ne olduğunu anlayamamaktadırlar.

Sözgelimi, kadın, ırkçılık karşıtı, yeşil ve barış hareketleri, sadece söylemi değiştirmekle ilgili değiller; dile olan ilgileri, insanların yaşamlarını maddi olarak sınırlayan kurumlar hakkındaki gerçeklerin daha yaygın olarak dile getirilmesini sağlama çabalarının bir parçasıdır. Bunların doğuşları ve varlıklarını sürdürmeleri, kurbanların bu baskıdan kurtulmalarının yegâne yolunun, aksi halde yeniden üretme eğiliminde oldukları ilişkilerin dönüştürülmesinde aktif özneler olmalarını önvarsayar. Top-

21. Bkz. David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Oxford, 1990); Kate Soper, *A Meeting of Minds* (Londra, 1991) ve "Postmodernism and its Discontents", *Feminist Review, 39* ("Shifting Territories: Feminism and Europe" başlıklı özel sayı). Ayrıca, bkz. R. Braidotti, *Patterns of Dissonance* (Cambridge, 1991). Ne derlerse desinler, toplumsal gerçekliğin maddi ve söylemsel-ötesi yönlerinin çözümlemesini üstlerine alan postmodern teorisyenler ile yaşamın maddi boyutuna tümden ilgisiz kalan postmodern teorisyenler arasındaki ayrım, bir yandan Foucault'nun ilk yapıtında *(The Archeology of Knowledge* [Londra, 1962]) ve öte yandan da –Körfez Savaşı gibi bir olguyu özel bir medya olayı olarak ele alan– Baudrillard'ın tavrında (bkz. C. Norris, *Intellectuals and the War* [Londra, 1991]) gösterilmiştir. Foucault'nun çalışmalarındaki değişikliklerin kapsamlı bir tartışması için bkz. H. Dreyfus ve P. Rabinow, *Michel Foucault* (Hemel Hempstead, 1982).

lumsal hareketlerde, bunun nasıl yapılacağına ilişkin tartışma ve argüman, sadece çeşitli tekbenci (solipsist) açıklamalar dizisi değildir; değişim stratejilerinin, en azından pratikte test edilebileceği –postmodernistlerin çoğunun reddedebileceği bir şey bu– ortak referans noktalarını varsayar. Postmodernizm, toplumsal hareketlerin 1970'lerin sonlarında karşı karşıya kaldıkları gerilemelerin ardından daha etkili olmuştur. Postmodernizmin coğrafi olarak en etkili olduğu yer, ilk toplumsal hareketlerin en güçlü anlarını (1968'de) yaşadıkları ve ancak en şiddetli yenilgiye uğradıkları Fransa'dır. Postmodernizm, toplumsal hareketlerin bir parçası olduğu kültüre sadık kalan; ama toplumsal dönüşüm yaratma yolundaki boşa gitmiş girişimlerden düş kırıklığı yaşayan bu hareketlerin *eski üyeleri* için belki de daha çok teoridir.

Böyle insanların birçoğu, yine de solla özdeşleşecek ve politik açıdan neo-liberalizme düşmanlık duyacaktı. Ancak, buradaki güdüleri, postmodernistlerin sunabileceğinden çok daha evrensel bir kültürden kaynaklanıyor. Zira, postmodernizmin kendisinin radikal sağa yanıt verecek yeterli araçlar sağlamadığını öne sürebilirim. İşin doğrusu, postmodern yazarlar da zaten bunu bir hedef olarak ortaya koymuyorlar. Ne var ki solda, kendi politikalarını postmodern bir kisveye büründürenler de var; sanki bu, radikal sağın etkilemiş olduğu bir kültürde solu popüler ve inandırıcı kılmaya yardımcı olurmuş gibi. Aslında, postmodernizmin araçları kendi başlarına, radikal sağın sadece daha değişken bir versiyonunu oluşturuyorlar. Zira, Hayek gibi postmodernizm de insanın amacı ile toplumsal sonuç arasındaki bağlantıyı koparıyor. Radikal sağ için bilgi eksikliğimiz, toplumun bireylerin kör ve bu yüzden rastlantısal faaliyetlerinin bir sonucu olduğu anlamına gelirken; postmodern teorisyen için, toplum aynı ölçüde çeşitli türden gelişigüzel tekbenci açıklamalar yığınıdır. Tek önemli fark, bir neo-liberalin toplumsal düzenle ilgilenmesi, postmodernistin ise kaosu kutsamasıdır. Sağın ikilemi, bireysel faaliyetin gelişigüzel sonuçlarına rağmen süren toplumsal düzeni açıklamak iken; postmodern ikilem, yokluğunda kendi faaliyetlerinin bile olanaksız olacağı değer yargılarına ilişkin ölçütleri tanımlamaktır. Radikal sağ, kendi ikilemini, toplumsal evrimin devlet tarafından partikülarist protestolara karşı korunması gereken ahlâki ve po-

litik sonuçları olduğunu söylediği şeylerle çözüyor. Postmodernistler ise problemlerini, çeşitli biçimlerdeki narsisizm, etno-merkezcilik ve görelilikle çözüyorlar. Her ikisi de demokrasi süreçlerini değersizleştirmektedir.

H. ELEŞTİREL GERÇEKÇİLER: YENİ SOLUN TEMELİNİ ATANLAR MI?

Altmışların sonu ve yetmişlerin başındaki girdaplarda ayırt edici bir düşünce akımı, özellikle İngiltere'de, bilim felsefesindeki anti-pozitivist düşünce tarzına yönelik yoğun bir ilgiydi. Bilim felsefecisi ve *The Logic of Scientific Discovery*'nin yazarı rolüyle (Daha iyi tanındığı *Açık Toplum ve Düşmanları*'nın yazarı ve Soğuk Savaş polemikçisi rolünden ayrı olarak) Karl Popper ve daha sonra, 1920'lerde önde gelen mantıksal bir pozitivist olarak felsefe sahnesine çıkan ve makine mühendisliğinin ilkelerini toplum anlayışına uygulayan Wittgenstein gibi beklenmedik şahsiyetlerin uyandırdığı düşünsel bir devrimdi bu.[22] Popper, bilimsel gelişmenin doğrusal, birikimci bir nitelik taşıdığı şeklindeki geleneksel varsayımlara karşı çıktı. Bilgiyi duyu verilerinin atomlaşmış özümsenmesi olarak ele alan ampirist anlayışlardan çıkan bireyciliği yıkan Wittgenstein, dilin, anlamın ve sonuçta da dünya hakkındaki bilgimizin toplumsal niteliğini vurguladı. Bu karşı çıkışlar, Imre Lakatos, Paul Feyerabend ve Thomas Kuhn tarafından devralındı.[23] Kuhn, herhangi bir başka toplumsal ürün gibi bilimin de iktidarın kullanılmasına tâbi bir toplumsal kurum olma niteliği taşıdığını gösterdi. Kuhn, bilimin tipik olarak tutkulu bilimcilerin (doğanın değil) hâkim paradigma temelinde test edildikleri "olağan" dönemler ile devrimci dö-

22. K. Popper, *the Logic of Scientific Discovery* (Londra, 1959). L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (Londra, 1961) [Tractatus, çev. O. Aruoba, BFSY., 1985].

23. T. S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 2. basım (Chicago, 1970); I. Lakatos, "The Rationality of Scientific Research Programmes", *Criticism and the Growth of Scientific Knowledge* (Cambridge, 1967); P. Feyerabend, *Against Method* (Londra, 1975). Tam bir tartışma için, bkz. R. Bhaskar, *Reclaiming Reality*, 3. bölüm (Londra, 1989).

nemler yaşadığını öne sürer. Bu devrimci dönemlerde, paradigma, öyle kuraldışı durumlara maruz kalır ki rakip gruplar ya da daha ziyade yeni bir bilimci kuşağı, yeni bir paradigma yaratırlar; bilim çevresi yeniden olağan bir bilim dönemi yaşamak için bu paradigmanın etrafında toplanır. Lakatos, bir yanda Popper'ın (bilimin rasyonel olabileceği şeklindeki) görüşüyle, diğer yanda Kuhn'un (bilimin rasyonel ve irrasyonel arasında değiştiği şeklindeki) görüşünü sentezlemeye çalıştı. Lakatos, araştırma programlarını, ilerici mi, yoksa yozlaştırıcı mı olduklarına bakarak değerlendiren bir metodoloji geliştirdi; böylece bilgi birikebilir ama yine de yanılabilir nitelikte oluyordu. Feyerabend, bilimin, herhangi bir döneminde, çok sayıda rakip bilimsel teorinin varlığı sayesinde geliştiğini gösterir ve bilimcinin bireysel tercihinin çok daha fazla olması gerektiğini ileri sürer. Bu görüşünü de aşırı irrasyonalist ve göreci sonuçlara vardırır. Altmışların sonuna gelindiğinde, birci (monistik) ve tümdengelimci bilim anlayışları şiddetli bir saldırı altındaydı.

Alternatif bir yaklaşım, Wittgenstein'ın dilin toplumsal niteliği ve anlamın bağlamsal niteliğine yaptığı vurgulamayı bir boyutuyla geliştiren J. L. Austin'in dilbilim felsefesinden geliyordu. Austin'in yöntemi, günlük dili ve bu dilin önvarsayımlarını çözümlemekti.[24] Bu, çoğu kez felsefeyi sıradan bir uğraşıya dönüştürdü. Ne var ki dilbilimci felsefe, felsefenin gelişimini sadece dünyadan değil, insanların dünyayı betimlemeye ve anlamaya çalıştıkları yollardan giderek uzaklaşan bir tartışma alanının dışına çekti. Her ne kadar çoğu dilbilimci felsefe, günlük konuşmaların basit ayrıntıları içinde boğulup gitmişse de yine de iki atılımı canlandırdı.

Birincisi bilimsel muhakemenin gerçek pratiğini incelemekti. Bu tür incelemeler sırasında, bilimde modellerin, analojilerin ve doğrusal olmayan muhakeme biçimlerine ilişkin tüm alanın önemini gösteren Rom Harré ve Mary Hesse, yukarıda sözü edilen kuşkucuların tümdengelimci ve araçsal muhakemesinin eleştirisini daha ileri götürdü. Onlar, ayrıca bilimsel bilginin değer yüklü niteliğini de gösterdiler. İkinci atılım, P. W. Strawson'un, günlük dilden başlayarak, daha sonra konuşma eylemini olanaklı kılan durumun ne olması gerektiğini soran derinliğine araştırma

24. Örneğin, bkz. J. L. Austin, *Philosophical Papers* (Oxford, 1962).

çabasıydı.[25] Bu aşkın argüman yöntemi, deneyimi mümkün kılan durumun ne olması gerektiğini soran Kant'la başlamıştı. Bu yöntem, ister günlük yaşamda, isterse bilimde olsun, dilin kullanımı hakkında düşünülmesinden, dilin kullanılabilmesi ve bilimin yapılabilmesi için dünyanın neye benzemesi gerektiğini hesaba katmaya geçilmesini sağladı. Eleştirel gerçekçiler, daha sonra bu muhakeme yolunu, varlığın her zaman varlıkla ilgili bilgimiz hakkındaki açıklamalarla çözümlenebileceği ve böylelikle felsefenin, yalnızca dünyanın kendi niteliğinden çok insanın dünyaya ait bilgisiyle ilgilenebileceği şeklindeki insan-merkezli tezden radikal bir kopuşa doğru geliştirmişlerdi.[26] Onlar bu terimi aşkın argümana doğru geliştirmişler; felsefe, bilim, genel toplumsal faaliyetler ve insan kurtuluşunun mümkün olması için dünyanın nasıl olması gerektiğini sormuşlardır.

Belki de şaşırtıcı bir biçimde, Popper'dan ve Wittgenstein'dan Strawson'a kadar tüm bu gelişmeler, 1968'in radikalleştirdiği Britanyalı genç toplum bilimcileri kuşağı için hayati bir kaynağa dönüşecekti. Bu insanlar, siyasetlerinde olduğu kadar, akademik çalışmalarında da pratik ve ampirik problemlerle yüz yüze geldiler: Ekonomik azgelişmişliği nasıl anlamalı; liberal kapitalist toplumlarda kadının ikincil rolünü nasıl açıklamalı; Britanya toplumunun donmuşluğunu nasıl anlamalı ve dönüştürmeli? Zihinlerindeki bu sorularla, geleneksel sosyoloji ve iktisat çalışmalarının sunmuş olduğu şeylerden hayal kırıklığına kapılmaları uzun sürmedi. Eleştirel ve Marksist teori, özellikle de tarih akımları, Britanya kültüründe mevcuttu; ancak zengin bir gelenek oluşturmak için çok dağınıktı bunlar. Çeviriler aracılığıyla, kıta Marksizmine altmışların sonunda ulaşılmaya başlandı ve bunlar bir diğer kaynağı oluşturdular.[27] Ancak, bu Marksizm, birçok açıdan kendi iç tartışmalarına gömülmüştü; yalnızca zaman zaman –sözgelimi, Althusser'in "On Contradiction and Overdetermination" (Çelişki ve Üstbelirlenim Üzerine), Marcuse'un *One Dimensional Man* (Tek Boyutlu İnsan) ve Habermas'ın *Knowledge and Human Interests* (Bilgi ve İnsan İstemleri)– radikal ampirik çözümleme aletlerini

25. Özellikle, bkz. P. F. Strawson, *Individuals* (Londra, 1951).
26. Bkz. Bhaskar, *A Realist Theory of Science* (Sussex, 1978).
27. Özellikle *New Left Review* ve New Left Books (Şimdi Verso) aracılığıyla.

ve dönüşüm araçlarını sunuyorlardı.

Kolayca elde edilen bu eleştirel aletlerin yetersizliği, –hiçbirisi de çalışmasına felsefeci olarak başlamamış olan– Roy Bhaskar, William Outhwaite, Andrew Collier, Ted Benton ve sonra Mary Kaldor, Michèle Barrett gibi toplumbilimcileri, yönteme ilişkin konuları sistematik biçimde araştırmaya ve bunları ampirik çözümleme gerektiren problemlere uygulamaya yöneltti. Hepsi de Marksizme bir araştırma programının çerçevesi olarak sempati duyuyor; ancak mevcut biçiminden tatmin olmuyordu. Böylece ikinci bir uyarıcı, özbilinçli bir biçimde maddeci çözümleme aletlerinin yeniden yaratılmasıydı. Bu iki projenin en sistematik uygulaması, Roy Bhaskar'ın çalışmaları olmuştu. Felsefi gezisine, azgelişmişliğin problemleri ve ortodoks iktisat teorisinin bunlara uygun olup olmadığı ile ilgilenen bir iktisatçı olarak başlamıştı; ortodoks iktisat teorisinin, Üçüncü Dünya'nın sefaletine bir açıklama getirme ve bunun üstesinden gelme konularındaki belirgin yetersizliği, yazılarında kendisinin cevaplamaya soyunduğu bir problemi meydana çıkardı. Kendisi de eleştirel teorinin bazı görüşlerini seçerek kullanan William Outhwaite, Bhaskar'ın kimi fikirlerini geliştirmişti. Başkaları da bu fikirleri geliştirip ekoloji, feminizm ve askeriye konularında kullandılar. Şimdi artık çalışmaları önemli ölçüde, büyük bir kısmıyla akademi dışına dayanan ve günün politik ve toplumsal problemlerine bizzat uygulanan, "eleştirel gerçekçiler"e ait ayrı bir düşünce okulu var.

Geliştirmiş oldukları kavramsal aletler, felsefi çevrelerde pozitivist bilgi ve bilim anlayışlarının çöküşü ile bu yöntemlerin devlet, parti ve ekonomik örgütte sürüp gitmesi arasındaki uçurumun üstesinden gelmeyi kolaylaştırıyor. Ne var ki tek başlarına kavramlar, hiçbir zaman kurumsal değişimleri gerçekleştiremezler. Onlara bu potansiyel kudreti veren şey, köklerini paylaştıkları hareketlerin pratiklerine uyum gösterme ve bu pratiği aydınlatma tarzlarıdır.

—Bilginin toplumsal üretimi

Soğuk Savaş'ın askeri ve endüstriyel hâkim kurumlarına karşı isyanların düşünsel bir sonucu, her türlü toplumsal tarafsızlık id-

dialarına, özellikle de bilim ve teknolojininkine duyulan kuşkuculuk oldu. Bu, hem belirli teorilerin hem de bizzat bilimsel anlayışın üretim ve dağıtımının toplumsal bağlamı üzerinde yaygın olarak düşünülmesine yol açtı. Bilginin toplumsal olarak üretimi üzerindeki bu vurgu, eleştirel gerçekçiliğin çıkış noktası oldu. Diğer bilim felsefeleri, bilim dilini çözümler veya ideal bir tipe göre bilimi yeniden inşa etmek isterken, eleştirel gerçekçiler, bilime bir toplumsal üretim biçimi olarak bakıyordu. Eleştirel gerçekçilerin sorduğu aşkın soru şudur: Bilimsel üretimin ayırt edici faaliyetlerini ve deneysel eylemi mümkün kılan dünya, nasıl bir dünya olmalıdır?

— Bilgi ve varlık

Bu soruyu yanıtlama süreci, onları, toplumsal hareketlerin pratiğinde saklı olanlarınkine paralel anlayışlara götürdü. Bir anlamda beklenmeliydi bu; çünkü herhangi kesin bir reçete olmaksızın toplumu dönüştürmek isteyen toplumsal hareketlerin kendileri, bu eleştirel felsefecilerin ilgi odağı olan deneysel etkinliğe ilişkin devam eden bir süreci yaşarlar. Ama eleştirel gerçekçiler, hareket pratiğinde saklı kimi anlayışları su yüzüne çıkarmamızda ve onları kullanılır hale getirmemizde bize yardımcı olan felsefi bir araştırmayı yürütmüşlerdir.

Hareketlerin başlıca anlayışlarından bir tanesinin, bir problem veya görüngünün tam anlamıyla kavranması için zımni, deneyimsel, teorik, birçok farklı bilgi türünün önemini kabul etmeleri olduğunu ileri sürmüştüm. Eleştirel gerçekçilik, en radikal haliyle, birkaç varlık ya da gerçeklik düzeyi bulunduğunu söyler. Toplum bilimde deneysel etkinliğin nasıl, az çok doğrudan gözlemlenebilir fenomenleri yaratan veya oluşturan toplumsal yapıların ya da mekanizmaların varlığını önvarsaydığını gösteriyor bu. Gerçi bazı durumlarda gözlemlenebilir olsalar da bu yapılar ve mekanizmaların kendileri zorunlu olarak doğrudan gözlemlenebilir değillerdir. Farklı türden ampirik kontrollerle, deney yoluyla, çeşitli ipuçlarını izleyen araştırma yoluyla keşfedilmesi gerekir bunların. Bu zaten farklı bilgi türleri olasılığını gerekli kılar; farklı varlık biçimlerinin mevcudiyeti, bu ayrı düzeylerin

anlaşılması için, farklı bilme türlerini gerektirir. Sözgelimi, yapıların veya mekanizmaların etkileri hakkındaki bilgi ya doğrudan deneyim yoluyla veya daha dolaylı deneyim yoluyla, bunların etkilerinin ipuçlarından elde edilebilir. Öte yandan, yapıların kendilerine ait bilgi, en iyi şekilde, geçmişin ve bugünün etkilerinin bilgisi temelindeki teorik hipotezlerin oluşturulması ve denenmesi yoluyla edinilir.

Ontolojiye bu yaklaşım, tüm toplumsal hareketlerin radikalizminde etkili olan eleştirel bir Marksist anlayış (Marksizme özgü olmasa da); görüngüsel, doğrudan gözlemlenebilir olayların (ve anlamların) dünyasının altındaki ve ardındaki gerçeklik düzeylerini tanıyan; ancak bu olayların gerçekliğini ve gerçek sonuçlarını inkâr etmeyen bir anlayış zemininde temellerini bulur. Doğa bilimlerinde, maddenin gözlemlenebilir görüngülerini yaratan atomik yapılar –ve bunların ardındaki elektron kümeleri–, bu tür mekanizmaların bir örneği olabilir. Kapalı, laboratuvar koşullarının olmadığı ve yapıların faillerinin taşıdığı anlayışların, toplumsal konumun ve toplumbilimcinin perspektifinin işe herhangi bir biçimde karıştığı durumlarda, kadınların konumunu teşhir objeleri olarak üreten ev, kültür ve ekonomik bağımlılık mekanizmaları örnek verilebilir. Kadınların cinsel nesneler olarak temsil edilmesinin kendisi, her zaman gözlemlenebilir olmayan, daha derin baskı mekanizmalarını güçlendiren kültürel etkileri olan bir gerçekliğe sahiptir. Böylelikle bir problemi anlamak için (ya da politik terimlerle dile getirirsek, bir değişim stratejisi geliştirmek için), eleştirel gerçekçilik, hem insanların kendi durumları hakkındaki algılarını dikkate alma hem de örneğin bilinmeyen koşulların ve bilinçdışı güdülenimin var olması nedeniyle, bu insanların farkına varamayabilecekleri, işleyen amaçsız mekanizmaları keşfetmek için başka kanıt ve hipotezlerden yararlanma ihtiyacını ima eder.

Bu yolla, eleştirel gerçekçiler, toplumsal hareketlerin, dile, kültüre ve ayrı kimliklerin ifadesine yönelttikleri dikkati haklı görmekte; ama bunları, iktidarın temel yapılarıyla ilişkili olarak kavramaktadırlar. Bu nedenle, onlar postmodernizmden farklı olarak, toplumsal hareket eylemcilerinin çoğunun, kendi bil-

gilerinden bağımsız gerçek bir dünya olduğu varsayımını felsefi olarak sürdürebilirler; bu da zaten onların dönüşüm çabalarının hedefidir. Ama birçok pozitivizm biçiminin tersine, eleştirel gerçekçilik, bu önvarsayımı, bu gerçekliği, tek bir yapıya ya da bir gerçeklik düzeyine indirgemeyen bir şekle sokuyordu.

— Farklılaşmış bir dünya

Gerçekliğin, yapılaşmış olduğu kadar farklılaşmış da olan doğasının bu şekilde teorileştirilmesi, birçok hareket eylemcisinin, özerk bir şekilde örgütlenmeyi ve aynı zamanda belirli konularda ittifaklar kurmayı ve/veya koşullu olarak politik bir partinin desteklenmesi için birleşmeyi vurgulamasına bir temel sağlar. Bu politik pratik, çok sayıda farklı yapıyı önvarsayar. Bu, bir ampirik araştırma ve deney sorunu olmasına rağmen, bunların bir kısmı, birbirleriyle içsel ve hiyerarşik ilişkiler içinde görülürler.

Toplumsal hareketlerin, günlük bilgilerin ortak sorgulamasına verdikleri değer, kendilerini toplumsal değişimin failleri olarak hissetmelerinden kaynaklanır. Bilgi ve eylem ayrılmaz biçimde birbirine bağlıdır. Eleştirel gerçekçilik, olgular ve değerlerin bütünüyle ayrı oldukları şeklindeki geleneksel pozitivist varsayımı reddeder ve dünya hakkındaki bilgimizin değer yüklü niteliğini gösterirken bu ayrılmaz bağlılığın temelini oluşturur. Bu, toplumsal kurumları yeniden üretme ya da dönüştürme tarzımızda günlük olarak resmedilen şeydir. Bu kurumlara pasif bir şekilde rıza göstermemizin sonuçları hakkındaki yeni bilgi, kendi yaşamında insanı dönüştürücü eyleme götürebilir.

Bu, eleştirel gerçekçiliğin sunduğu, "toplumsal etkinliğin dönüşümcü modeli"ne yol açıyor. Model, toplumsal yapıların, onları yeniden üreten ya da potansiyel olarak dönüştüren bireyler sayesinde var olduklarını öne sürer. Böyle bir teori –pozitivist, determinist modelin tersine– toplumun yeniden üretilmesi ve dönüşümünün, aktörlerin katıldıkları yapılar ve ilişkiler hakkındaki anlayışlarına bağlı olduğunu gösterir. Bu dönüşümcü model, eleştirel gerçekçiliğin, insanların kendi eylemlerine verdikleri anlamın önemini kabul edişini, öznel bilincin, ekonomik ve politik iktidarın maddi yapıları üzerindeki öneminin kabul edilmesine

kadar genişletir. Bu bizi, iradeciliğe yönlendirmeden, eleştirel teorinin bu yapılara ilişkin kaderciliğinin dışına çıkarır.

Toplumsal hareketlerin ilk günlerinde, kolektif gücün keşfedilmesiyle açığa çıkmış enerjiler, ilk başta hem bireysel hem de kolektif bir iradeciliği teşvik etti. Eleştirel gerçekçilik çözümlemesinde, toplumsal eğilimlerin ve olayların anlaşılmasının açıklayıcı anahtarı olarak ya atomlaşmış bireyler ya da birey-üstü kolektivitelerden ziyade –Marx'ın özlü yapıtında yaptığı gibi– dikkatimizi toplumsal ilişkilere yönelterek bu iradeciliğe karşı koydu. Toplumsal ilişkilerin, bireysel davranışı ve toplumsal yapıların yeniden üretilmesi ya da dönüştürülmesini beraberinde getirdiğine ilişkin bir anlayış olmaksızın, sol, "kitleler"in hareketsiz mi, yoksa isyan halinde mi olduğuna dayanarak iradeci Jakobenizmden, determinist yapısalcılığa doğru sendeleme eğilimi taşır. Eleştirel gerçekçiler, toplumsal yapıların doğasının nasıl, sermaye ve emek, bakanlar ve memurlar, ana, baba ve çocuklar arasındaki toplumsal ilişkilere dayalı olduğunu gösteriyorlar.[28] Sonuçta, bu ilişkileri dönüştüren ya da yeniden üreten şey, bu insanların faaliyetleri olduğu halde, yine de insanların girdikleri ilişkiler, bu ilişkilere giren insanlardan önce vardı. Bu "ilişkisel görüş", yeni solun kendine özgü niteliğine iyi uyuyor; yeni sol, bir yandan, 1956'dan başlayarak İngiliz İşçi Partisi ve Sovyetler Birliği'nin bürokratik kolektivizmlerine bir tepki olarak çıkmış ve aynı zamanda da tüketim patlamasının abartılı bireyciliğinden rahatsızlık duymuştur. Onun topluma ilişkin örtük modeli, bireyler arasındaki bireysel eylem toplamı (dogmatik bireycilik) ya da birey-ötesi bütünler (bürokratik kolektivizm) olmaktan çok, görece kalıcı, ancak dönüştürülebilir olan ilişkileri ortaya koyar.

—Bir toplumsal ürün olarak bilgi

Bu kavramsal araçlar, serbest piyasacı sağa karşı, toplumsal hareketin sol kanadının kendi pratik alternatiflerine yönelik daha geniş içerimleri berraklaştırmasına nasıl yardım edebilir?

İkinci bölümde, Hayek'in bize nasıl açık ve kapalı cezaevleri arasında bir seçim sunduğunu gösterdim. Hayek'in bireyci bilgi

28. Örneğin, bkz. Bhaskar, *Reclaiming Reality*.

anlayışı, onu, yanılabilirlik ile her şeyi bilme şeklindeki yanlış iddialar arasında oldukça sınırlı bir seçime götürüyor. Bu, gelişigüzel bireysel faaliyetlerin sonucu olarak anlaşılan serbest piyasanın kaba adaleti ile sizin tüm çıkarlarınızı bildiğini iddia eden bir parti arasındaki politik seçimi içeriyor. Bu umutsuz seçimin temelinde, insanın yaratıcılığından çok, rastlantıyı evrimin mekanizması haline getirerek insanın amacıyla toplumsal sonuç arasındaki bağlantıyı koparan Hayek'in bilgi anlayışı vardır. Yeni toplumsal hareketlerin politik bakımdan daha bilinçli eylemcilerinin birçoğu, bir alternatifin öğelerini ortaya koyuyorlar. Ama alternatif yönlere işaret eden pratiğe rağmen, Hayek'in sunduğu seçim teorik direnç gücüne sahip. Eleştirel gerçekçilik, bize, alternatif pratiği doğrulama, ondan öğrenme ve onu yaygınlaştırmada teorik olarak yardımcı oluyor. O, bunu özellikle, hareketlerde yer alan eylemcilerin pratik sezgilerini, bilginin çeşitlilik taşıyan, toplumsal niteliğine doğru teorileştirmenin araçlarını sağlayarak yapar.

Bilgi, dil gibi, bireylerin fiziksel ya da doğal bir vasfı değildir. Eleştirel gerçekçiliğe göre bilgi, öyleyse, bireylerin miras aldıkları yapıların içinde başkalarıyla aktif ya da pasif ilişkiye katılmaları ve toplumsal özellikleri nedeniyle bireylerin bir vasfı olmalıdır. Ve bilgi toplumsal ise çeşitli derecelerde, tarihsel ve ilişkisel yönleri olacaktır. Herhangi belirli bir bilgi alanının içeriği, dağıtımı ve yapısının, insandan önce var olduğu anlamına gelir bu. Birey bir bilgi mirasının içine doğar. Ama bilginin ve onun örgütlenmesinin nasıl yeniden üretildiği ya da dönüştürüldüğü, pasif de olsa, aktif de olsa, ona herhangi bir şekilde katılan bireylere bağlıdır.

Bilgiyi toplumsal bir yapı olarak gören bu anlayışı, Hayek'in bilginin yanılabilir, yayılabilir ve kısa ömürlü bir nitelik taşıdığı şeklindeki başlangıçtaki görüşüyle birleştirirsek, Hayek'inkinden tamamen farklı bir sonuca ulaşırız. Bilgilerinin sınırlarını aşabilme ve bu suretle amaçlarını gerçekleştirmeye yaklaşmak için insanlar başkalarıyla işbirliği yapmak ya da onları kontrol etmek dahil, ellerindeki tüm kaynakları seferber ederler. Sözgelimi, bu, piyasanın neden Hayek'in zihninde canlandırdığı tarzda işlemediğini ve belki de hiç işlememiş olduğunu açıklayan bir fak-

tördür. Piyasanın doğuşundan beri, üreticiler ve satıcılar, piyasayı kendi lehlerine etkileyebilecekleri bilgiyi ellerine geçirmek için ellerinin altındaki bütün kaynakları kullanmışlardır. Ve piyasa ekonomilerinin farklı gelişme yolları, onların (işverenler, sendikalar, hükümetlerin) bazı başarılara sahip olduklarının kanıtıdır. Sonucun tam da umdukları gibi çıktığı durumlar enderdir. Ama, öte yandan, yoğun bilgi ya da bilgiyi kontrol etme araçları dahil, güç sahibi oldukları yerlerde, amaçları elbette piyasa kurumlarının gelişimine doğrudan etki yapmak olmuştur.

Aynı şekilde, toplumsal hareket örgütleri şebekesini yaratan bireyler, toplumsal mekanizmaların işleyişini anlamak ve onları etkilemek, yollarını kesmek ya da tersine çevirmek için farklı avantaj noktalarından, ihtiyaç duydukları bilgiyi topluyorlar. Kadın, barış ve yeşil hareketlerinde bazı başarılar kaydedilmiştir. Son yılların toplumsal hareketlerinin, burada belirtilen ayırt edici tarihsel özelliği, bilimsel aklın, politik müdahale için tam bir toplumsal harita sunduğuna ilişkin inançtan kopan bir bilgi politikasıydı. Ama bu hareketlerin aklın derin ve çeşitli sınırlarını kabul etmesi, onlara göre ne denli ince olursa olsun, amaçları ile amaçlı eylemlerinin toplumsal sonuçları arasındaki halkayı kırmıyor. Pratiklerinin çoğu, toplumsal örgütlenme aracılığıyla, işleyen toplumsal mekanizmaların "tam bir tablosunu" değil, daha çok bu mekanizmalara ilişkin daha iyi bir anlayışı edinmek, böylece de amaçları daha eksiksiz gerçekleşsin diye çabalarını yönlendirmek için parçalanmış bilgiyi yayma ve birleştirme olanağına duyulan inancı gösterir.

I. BİLGİ VE DEMOKRASİ: BAZI İÇERİMLER

Bu yaklaşım, toplumsal düzen problemine ne gibi çözümler getirir? Hem natüralist toplumsal evrim modelinin rastlantılarla oluşmuş düzeni hem de merkezi tasarımın oluşturduğu düzeni (Sovyet blokunun otoriter rejimleri bile toplumu istedikleri gibi kontrol edememişlerdi) ampirik bakımdan olanaksız olduğu gerekçesiyle elemektedir. Üstelik, toplumsal evrimi rastlantısal

kabul eden teorinin tersine, toplumsal evrim mekanizması kendi toplumsal çevrelerini deneme ve yanılmayla değiştiren grupların ve bireylerin bilinçli, amaçlı projeleriyse, o zaman da bu projelerin gerçekleştirilebilecekleri adil ve düzenli temelin işlemleri ve ölçütleri sorunu ortaya çıkar. Kamunun demokratik karar alma süreçleri, böylece Hayek'in, onların yerine, sözde evrim ve uygarlık yasalarının keşfi ve korunması yönündeki seçkin süreçleri getirme çabasından sonra, toplumun her düzeyinde, potansiyel olarak bir kez daha denkleme katılıyor.

Ama "Demokrasi", sanki niteliği yeni bilgi yaklaşımlarıyla önemli ölçüde değiştirilmemiş gibi, muzaffer bir şekilde baş köşeye oturtulamaz. Bir yönetim aracı olarak demokrasinin biçimleri, genellikle görünmez olsa da kaçınılmaz bir biçimde, ekonomi, devlet idaresi ve toplumsal düzenin hangi işleyişlerinin bilinebileceğine ve bu bilmenin hangi tarzda, kimler tarafından gerçekleşeceğine ilişkin varsayımlar tarafından desteklenmektedir. Geçmişe baktığımızda, "halkın yönetimi" olma iddiasındaki farklı kurumsal düzenlemeler, farklı halk kesimlerinin bilgi ve yetenekleri hakkındaki bir dizi inançtan ve bu bilginin seferber edilip edilmeyeceği ve nasıl seferber edileceğine ilişkin görüşlerden örtük bir biçimde etkilenmişlerdir ve etkilenmeye de devam etmektedirler. Tom Paine, temsili hükümet ve ona eşlik etmesi gereken politik haklara ilişkin polemiğinin temeline, insanların genelde kullanılmayan yeteneklerini açığa çıkaran bir hükümet biçimine duyulan ihtiyacı oturtmuştu:

> Herkesin gözüne, devrimleri, dâhi ve üstün yetenekli insanlar yaratıyormuş gibi görünür. Halbuki bu olaylar, bu tür insanları sadece ortaya çıkarmaktan başka bir şey yapmazlar. İnsanda uyuşuk halde duran ve herhangi bir şey tahrik etmediği takdirde, kendisiyle birlikte öylece mezara kadar gidecek bir yığın hassa vardır. Tüm bu hassaların kullanılması toplumun çıkarına olduğundan, yönetimin kuruluşu, bir devrim durumunda ortaya çıkmakta asla gecikmeyen tüm bu yetenekleri sakin ve düzenli bir faaliyetle ortaya çıkaracak biçimde olmalıdır.[29]

29. *The Rights of Man, The Thomas Paine Reader* (Londra, 1987), s. 277 [Thomas Paine, çev. H. Sarıca, *İnsan Hakları*, Belge Y., 1995, s. 213-214].

Ne var ki temsili demokrasi gerçekleşir gerçekleşmez, onun biçimleri, işçi temsilcileri ve "sıradan" insan yeteneklerine daha az paye veren, solda egemen olan toplum mühendisliği felsefelerinden büyük ölçüde etkilenen politik liderler tarafından belirlenmiştir. Sözgelimi, Beatrice Webb'in "ortalama duyarlı insanın kendi problemini betimleyebileceği; ama bir çözüm bulamayacağı" şeklindeki inancı, elbette, İngiliz İşçi Partisi'nin, devlet dairelerini kendi saflarındaki uzmanlara açık tutmak yerine, yüksek devlet memurlarının uzmanlığını kabul etmesinde, daha doğrusu rıza göstermesinde etkili olmuştur. Ve Beatrice Webb, aynı biçimde sosyalist entelektüeller ve İşçi Partisi'nin liderleri tarafından geniş ölçüde paylaşılan bir varsayımı açıkça ifade etmişti.[30]

Tersine, teorik, deneysel, zımni ve toplumsal boyutları geçerli kılan bir bilgi anlayışı, demokrasinin niteliği açısından radikal içerimler taşır. Her şeyi bildiği iddiasında bulunan otoritelere isyan eden yeni hareketlerin yenilikçi demokratik biçimleri bunların bir kısmını gösterir.

Yenilikler, hem katılımcı özyönetim süreçlerini vurgulayan demokrasi biçimlerinde hem de demokrasi sorunlarının geçerli görüldüğü toplum düzeylerinin genişletilmesinde ortaya çıkabilirler. Bu yeni hareketlere göre demokrasi, gündelik hayata ait kurumların; devletinkiler kadar iş, refah ve toplulukla ilgili kurumların işidir. Bu hareketlerin projeleri, piyasanın baskıları ya da devletin sertliği ve/veya baskısı karşısında ayakta kalmak için başkalaşım geçirmek zorunda kalırlarken ya da kendi şebekelerini nasıl yaygınlaştıracaklarını ya da kendi özel deneyimlerini genelleştireceklerini düşünürlerken piyasa dışı toplumsal ve ekonomik koordinasyonun yeni biçimlerini de denemişlerdir. Ve seçilmiş sempatizan politik otoritelerden bağımsız olan; ancak onlarla ihtiyatlı bir ortaklık kuran düzenleme biçimlerini araştırmışlardır. Bazı ülkelerde, temelde yerel ya da bölgesel düzeylerde, yeni sol partilerin, sadece tek tek seçmenleri değil; ama ayrıca devletten bağımsız bir biçimde, toplumsal kurumları de-

30. Bkz. Fred Whitmore, "British Socialism and Democracy in Retrospect", *Socialism and Democracy,* Sean Sayers ve David McLellan (Londra, 1991).

ğiştirme yeteneğine sahip olan hareketleri de temsil etmek istedikleri, pek de sağlam olmayan yeni temsil biçimleri geliştirdiler.

En sonunda, serbest piyasa, Avrupa çapında verilen kararlara egemen olurken ortaya çıkan geleneksel halk egemenliği biçimlerinin yeniden düzenlenmesi ve baskı altına alınması bağlamında, yeni hareketler, serbest piyasa açısından değil; ama toplumsal, ekolojik ve demokratik ihtiyaçlar açısından uygun olan en alt düzeyde karar alınmasında ısrar eden yerinden yönetim* ilkelerini bastırıyorlar. Kitabın bir sonraki bölümünde sol hareketlerin dağınık ve eşitsiz deneyiminde göze çarpabilecek "farklılaşmış demokrasi" modeli inceleniyor.

İ. HAREKETLERDEN KURUMLARA

1968'in öğrencilerinin "bütünlük" isteminde bulunmalarından ve tüm toplumu saran doğrudan demokrasiye derhal geçilmesini düşlemelerinden beri, toplumsal hareketlerin politikaları uzun bir yol kat etmiştir. De Gaulle'ün 1968 Mayıs'ının son günlerinde yapılan seçimlerde kazandığı zaferden Britanya'da madencilerin grev yenilgisine ve Batı Alman Yeşilleri'nin Bundestag'da temsil edilmeyi başaramamasına kadar, sol toplumsal hareketler büyük bir yenilgi ve kaybetme deneyimi yaşadılar. Zaman zaman, gerçek ya da politik anlamda, gelip geçici bir gençlik evresi olarak düşünülüp önemleri azımsanmıştır. Bazı toplumsal dokundurmalara göre olgunlaşacaklar ve mevcut sosyal demokrat partilere taze kan sağlayacaklardı. Ve kuşkusuz, toplumsal hareketlerde yer alan bazı eylemciler bu partilere katıldılar da. Ne var ki önde gelen SPD komitelerinde kadınların temsil kotaları için başarılı bir kampanya yürüten feministler ya da İşçi Partisi'nde özerk örgütlenme haklarının tanınması isteminde bulunan siyah militanlar örneklerinde görüldüğü gibi toplumsal hareket politikalarını genellikle beraberlerinde getirdiler. Bazı kereler çıkmaz bir sokağa saptıklarını kabul ederek geri çekilmişlerdi. Bununla birlikte, en

* Merkezi yönetime göre yerel ve yerinden yönetimlerin daha etkin çalıştığını öne süren bir sosyoloji teorisi. (ç.n.)

önemlisi, kendilerine özgü politikaları, çeşitli inisiyatifler ve projeler yoluyla yaşamış ve gelişmiştir. Bunların çoğu, kimi zaman kamu fonları aracılığıyla, piyasa çevresinde ayakta kalma ihtiyacı aracılığıyla ya da seçim sürecinde bir rakip olarak bir ölçüde kurumsallaşmıştır. Ancak, hareket tarzı örgütlenmelerle farklı ilişkiler içinde kurumlara dönüşerek sosyalizmin Doğu'daki başarısızlıkları olarak görülen şeylere daha çok yanıt verme yeteneğine sahip olan yeni bir tür solun pratik olarak mümkün olduğunu gösteriyorlar. Bu sola katılanlar, genellikle bu yeniliklerin büyük öneminin bilincine varmıyorlar. Bu yenilikler eksik kaldıkları ve tutarlı bir alternatif olarak sunulamayacakları için bu kişilerin alçakgönüllü olmaları gerçekçidir. Onlar, çoğu kez pratiğe gömülmüşlerdir. Yine de incelemeye değer çünkü böyle bir alternatif için sınanmış ve kısmen test edilmiş araçları sağlıyorlar.

III.
Yeni Demokrasi Biçimleri İçin Yeni Bilgi Türleri

5. TOPLUMSAL HAREKETTEN ÖZYÖNETİME: KADIN HAREKETİNDEN BİR ÖRNEK OLAY

A. GİRİŞ

Karmakarışık bir broşür elime tutuşturuldu. Batı Berlin'de Yeşiller Partisi'nin parlamento sözcülerinden biri olan Lydia Hollenburg, "Doğu'da bir kadın toplantısı var, gelmek ister misin?" diye sordu. (1990 yılının ocak ayıydı.) "Bağımsız Kadınlar Birliği" toplantısının yapılacağı Doğu Alman Komünist Partisi'nin eski Zentrales Kommittee (Merkez Komite) binası olan "ZK Binası"nda (toplantının burada yapılması tuhaftı) buluşmayı planladık.

İlk iş olarak, eski Doğu Berlin'deki birçok muhalefet hareketinin; Şimdi Demokrasi, Yeşiller Partisi, Bağımsız Kadın Hareketi'nin bürolarının bulunduğu "Demokrasi Sarayı"na gittim.

Resepsiyondaki adam kadınlar toplantısı için kesin talimatlar gibi görünen bilgileri verdi: "Karl Marx Platz, Kirche, büyük bina." Ama, eski Doğu Berlin'in merkezindeki birçok yer gibi Bismarkçı debdebe ile Stalinist devleşmenin bileşimi, insanı şaşkın ördeğe çeviriyordu. En azından iki kilise ve birkaç resmi bina vardı orada. ZK binası ise daha çok morga benzeyen bir binaydı.

İlk beklentim gayri resmi bir toplantıydı ama bu betonarme sığınağın basamaklarını çıkarken Demokratik Kadınlar İttifakı'nın (Komünist Parti'nin kadın örgütü) yeni bir isim kullanan üyeleriyle karşılaşabileceğim korkusu sardı beni. İlk izlenimlerim çelişkiliydi: Geniş bir konferans salonu; sabit koltuklar, sarı oy pusulalarını tutan yüzlerce kadın. Kadınların çoğu gençti, jean veya uzun etekler giymişler, hippivari küpeler, bereler ve fularlar takmışlar; hepsi de bir ağızdan konuşup gülüşüyor ve bir yandan da konsantre olmaya çalışıyorlardı. Çoğu, Batı'daki kadın hareketlerinin kuruluş toplantılarında görebileceğimiz türden kadınlara benziyordu. Kısa bir süre sonra anladım ki bu gerçekten de Berlin Duvarı'nın yıkılışından henüz iki ay sonra, özerk kadın hareketinin kuruluş toplantısıydı. Fikir, o zamanki SED'nin (KP) içinde yer alan feminist aktrisler, yazarlar, kilise grupları ve reformist kadınlar tarafından Aralık başında ortaya atılmıştı. Yaklaşık iki bin kadın ilk önce bir kadın festivalinde bir araya gelmişti. Artık birleşmeliydiler. 18 Mart 1990'da yapılacak dönüşüm sonrasının ilk seçimleri için bir anayasa, program ve aday belirlemek üzere toplanan "Gründungkongress"di (Kuruluş Kongresi) bu. Kadın Hareketi, Yeşil Parti'yle ittifak kuracaktı.

Ülke çapında 80 kadar gruptan, kabaca 7000 kişiyi temsil eden yaklaşık 700 kadın vardı burada. Aralık 1989 başından beri, ulusal ve yerel yönetimlerden sorumlu "yuvarlak masalar"da temsil ediliyorlardı. Ulusal yuvarlak masa toplantılarının kongreye girişini engellemiş ve sadece onları temsil etme sözü veren katılımcıların girmelerine izin vermişlerdi. Böylesine örgütlü bir hareket nereden bu kadar hızlı bir şekilde doğmuştu? Örgütçülerden biri, Petr Wuinerlil, yaklaşık sekiz yıldır bir kadın muhalefet hareketinin içinde yer alıyor; Protestan kilisesi için çalışıyordu. "Kadın gruplarının çoğu kilise çatısı altında çalışıyordu. Mümkün olan tek çözüm buydu; çünkü hareket edebileceğimiz başka bir kamusal alan yoktu."

Yeni Forum gibi daha geniş muhalefet hareketlerine katılmış olan çok az sayıda kadın, ihtiyaçlarının temsil edilmediğini görmüşlerdi. Özerk bir kadın hareketini oluşturmayı teşvik eden diğer bir şey de buydu. Leipzigli kadınlar, Ocak başında Yeni Forum'dan toplu olarak ayrılmışlardı. Bağımsız Kadınlar Birliği artık kamusal bir alana sahip; ama resmi kurumlar kadınların ihtiyaçlarına "yuvarlak masa" günlerindekinden bile daha az cevap veriyorlar. (B. Einhorn'un *Cinderalla goes to Market* [Londra, 1993]/Sindirella Piyasaya Geçiyor adlı kitabı, 1989'dan beri Doğu Avrupa'daki kadınların durumu ve bu ülkelerdeki kadın örgütleri hakkındaki en kapsamlı incelemedir.)

Bu Doğu Alman kadın hareketi gibi demokratik toplumsal hareketler, hem 1989'dan önce hem de sonra, çeşitli derecelerde Orta ve Doğu Avrupa politikalarının gölgesinde gelişmiştir. Doğu Almanya'da kadın hareketi özellikle çok gelişmiştir. Doğu Alman Protestan Kilisesi eşsiz derecede bir koruma sağlamıştır. 1989 kış aylarındaki yurttaş hareketlerinin başlangıçtaki gücü –en azından Çekoslovakya, Doğu Almanya ve daha karmaşık bir biçimde Polonya ve Macaristan'da– bunlar sanki Batı'dakilere benzeyen sürekli toplumsal hareketlerin temeline işaret edermiş gibi, ben dahil, Batılılarca zaman zaman yanlış yorumlanmışlardır. Aslında, Doğu'daki yurttaş hareketleri, her şeyden önce ahlâki ve politik protestonun kamusal bir ifadesi olarak planlanmışlardı. Dayanışma (Solidarity) dışında, acil ekonomik ve toplumsal ihtiyaçları karşılayacak ölçüde bir örgütlenme tarihine ve olasılığına çok az sahiplerdi. Batı'daki hareketlere, özellikle sendika ve kadın hareketlerine siyasal partilerden bağımsız bir dayanma gücü kazandıran da bu acil ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlara yönelik faaliyetleriydi. Daha geniş toplum kesimlerinde kamusal faaliyetlere girişen birkaç eylemciyi saymazsak, Doğu'daki hareketler sayısız siyasal partiye bölünmüştür. İster köklerini 19. yüzyıldan alan sendikal hareketler, isterse son yirmi yılın kadın hareketi biçiminde olsun, Batı'daki hareketler, geleceğe yönelik bir vizyon öne sürdükleri gibi günümüzde de maddi dönüşümlerin gerçekleşmesini sağlamak üzere örgütlenebilmişlerdir. Üstelik, bu hareketler gazete çıkararak, etkinlikleri için maddi bir temel oluşturarak, ekonomik konularla ilgili olsun ya da olmasınlar, yoğun

altyapılar yaratabiliyor, personel istihdam edebiliyorlardı. Toplumun maddi yaşamında kök salabilecek olan bu yolların hiçbirisine Sovyet blokunda yer yoktu veya çok az yer vardı.

Batı'daki son toplumsal hareketlerin (bilhassa kadın hareketi ve etnik azınlık örgütleri) bu özelliğinden edinilen bir miras da özyönetim ve kâr gözetmeme temelinde toplumsal bir ihtiyacı karşılamak üzere örgütlenmiş demokratik kurumlar olmuştur. Her ne kadar genelde 1970'lerde, çok az parayla yürütülen gönüllü örgütler olarak işe başlamış olsalar da daha başarılı olanları biraz kamu yardımı sağlamak için kampanyalara girişmiş ve yardım da sağlamışlardır. Özyönetim niteliklerini yitirmeksizin, standartları ve yapıları açısından, çoğunlukla belediyeye ya da bulunduğu durumlarda, bölgesel hükümetlere karşı sorumlu oldular.

Dayak yemiş kadınlar için merkezler ve tecavüz sonrası psikolojik destek merkezleri bu eğilimin açık örnekleridir. Diğer örnekler, işsizler ve tacize uğrayan etnik gruplar için merkezleri, düşük ücretlilerin ev endüstrisinde çalışan işçilerin ihtiyaçlarına yanıt veren örgütlenmeleri, iş kazalarıyla ya da yeni teknolojilerle ilgili grupları, sendika, topluluk temsilcileri ve uzman sempatizanların birlikte yönettiği örgütlenmeleri içeriyor. Yine de diğerlerinin toplumsal ve çevresel hedeflerle birleşmiş ekonomik işlevleri var: Başlangıç sermayesi için kaynaklarını kamu yardımlarından sağlayan çeşitli kooperatifler, topluluk yatırımları ve ticari ve toplumsal projelere ilişkin topluluk federasyonları. Birçok durumda bu projelerin günlük yaşanan özerkliği, sadece devlet yardımından kaynaklanan bir sözleşmeye değil bunların fonlarının çok çeşitli kaynaklardan; çeşitli yerel, bölgesel, ulusal ve AT düzeyindeki devlet organları kadar, ticari gelirlerden, yardım kuruluşlarının bağışlarından gelmesi olgusuna da dayalıdır. Son radikal hareketlerden etkilenmiş, bu hareketlerin aktif olarak içinde yer almış, bölgesel hükümet kadrolarının, katılımcı demokrasi ve özyönetim fikirlerini, yerel hükümetin yönetiminde uyguladıkları bazı örnekler de vardır. Sözgelimi onlar, hizmetlerde hakiki bir ademimerkezileşmeyi geliştirmek için diğer yerel hükümet çalışanları ve yerel hizmet kullanıcılarıyla birlikte çalışmışlardır.

Doğu'da bu tür özerk kamusal etkinliğin hiçbir gelişme fırsatının bulunmayışı, Hayek'in totalitarizme tek alternatifin ser-

best piyasa olduğu şeklindeki dogmasının neden böylesine geniş bir ahlâki ve ideolojik çekicilik kazandığını açıklar; pratikte, insanlar eklektik bir ilkeler karışımını izliyor olsalar bile. Abartılı serbest piyasa reçeteleri, çok belirgin bir biçimde başarısızlığa uğradıkça toplumsal boşluk büyüyor ve giderek milliyetçilik tarafından doldurulacak gibi görülüyor. Batı'daki hareketlerin devlet dışı kamusal kurumlar oluşturma deneyimleri Doğu'daki insanlara basit örnekler oluşturamaz. Hem devletin hem de doğmakta olan sivil toplumun tarihsel koşulları çok farklıdır. Ancak, önceki bölüm, Batı'daki hareketlerin yeniliklerinden ve yanlışlarından bazı ilkelerin genelleştirilmesini olanaklı kılıyor. Doğu'daki politik imgelemi besleyebilir bu ilkeler.

— *"Tüm yetenekleri ortaya çıkarmak..."*

Bu bölümde, 1970'lerin sonunda kadın hareketinin İsveç'in kuzeyindeki Gothenburg'da kurduğu bir kamu hizmetinin – yetişkin eğitimi okulu– ayrıntılı bir vaka incelemesi yoluyla bu ilkelerin işleyişlerini araştırmak istiyorum. Bu tür bir inceleme,bir kısmi yönetimi (bir kamu hizmetini) örgütlemenin ne anlama geleceğinin araştırılmasıdır; bu, Pain'in sözleriyle "bir devrimde hiçbir zaman yokluğu çekilmeyen tüm yetenekleri, sessiz ve düzenli bir işleyişle öne çıkarır." Feministlerin Gothenburg'da Kadın Lisesi'ni kurmaları, gerçekten de kadın kurtuluş hareketinin devrimci günlerinde kendilerinde gördükleri yetenekleri, bu harekette doğrudan yer almamış olan işçi sınıfı ve göçmen kadınları arasında yayabilecekleri günlük araçları yaratıyordu.

Vaka incelemesi, bilginin teorik ve genelleştirici bir boyutuyla birleşen geçerli deneyimsel, pratik bir boyutunu kabul etmenin demokrasi için getirdiği sonuçları araştırıyor. İnceleme, bu kabulün, demokrasinin işlemesi için kararların *uygulamaya konduğu* (yani, bir örgüt yönetmenin ayrıntıları) –gayri resmi olduğu kadar resmi– süreçlerin geniş politik kararların alınma tarzı kadar demokratik olması gerektiğini nasıl dile getirdiğini gösteriyor. Demokrasinin bu farklı düzeylerde çeşitlilik göstermesi mümkündür. Ne var ki sırf temsilcilerin seçilmesi ve rakip programlar ve politikalar arasında karar vermek için resmi demokratik işlemlere

dayalı herhangi bir demokrasi anlayışı çok dardır. Sadece görüşlerin ifadesine izin verir bu. Katkısı zorunlu olarak resmen açıkça dile getirilemeyen yeteneklerin kullanılmasını göz ardı eder. İcra demokrasisi karar alma demokrasisini tamamlamalıdır. Bunun, radikal hareketlerin "katılımcı demokrasi" fikrinin pratik anlamlarından bir tanesi olduğunu öne süreceğim.

Diğer yandan, aşağıdaki vaka incelemesi, ayrıca (genellikle gayri resmi) "icra demokrasisi"nin kalıcı olabilmesinin tamamen resmi karar alma işlemlerinin yapısına bağlı olduğunu gösteriyor. Bu tür bir yapı, bir projenin içerdiği çatışan çıkarların açıkça kabul edilmesini ve onların açıkça müzakere edilebilmesini gerekli kılar.

Vaka incelemesi, bilginin toplumsallaştırılması için gerekli yenilikçi demokratik mekanizmaları gösteriyor. Ayrıca, bu yeniliklerin devamının, paylaşılan değerlerin özüne, ekonomik eşitlik ve güvenliğin maddi koşullarına ve özgüveni doğuran bir kültüre nasıl bağlı olduğunu da gösteriyor.

İnceleme, insan bilgisinin yanılabilir olsa da toplumsal bakımdan dönüştürülebilir niteliğine ilişkin bir anlayışa dayalı demokrasi yaklaşımının bir diğer özelliğini gösteriyor; bu özellik de, ortak proje üzerinde paylaşılan düşüncelere ve deneye ait ayrılmaz bir sürecin önemidir. Bu deney ve düşünce alanı önemli bir maddi güvenceye ihtiyaç duyar. Hükümet politikalarının baskısıyla yerel otoritelerin yardımlarını yenilemelerinin olanağı kalmadığında, bir örgütün sakin sakin tartışmayı sürdürmesi kolay değildir. Ama mümkün olan her yerde, bu ilke, son hareketlerden esinlenen kamu faaliyetleri kültürünün bir parçası olmuştur. Bu nedenle, onların politik pratikleri, ideal olarak gelişmeci olmuştur ve beklenmedik problemlerin üstesinden gelebilir; her yeni inisiyatif, ayrıca özgün ilkelerin şekillendirilmesine, işlenmesine ve düzeltilmesine yol açan bir deneydir de.

B. PRATİKTE DEMOKRATİK YÖNETİM: İSVEÇ'TEN BİR VAKA İNCELEMESİ

Gothenburg liman kentinde Halk Kadın Lisesi'ni kuran feministler, hiç kuşku yok ki onlarla ilk karşılaştığım 1990

Şubat'ında ilkelerini gözden geçiriyorlardı. Okul kurulalı beş yıl olmuştu. Etkili ve ön planda olan bir kadın hareketinin ve kendi politik ve kişisel uyanışlarının harekete geçirdiği enerjilerinde belirli bir kayıp yaşanıyordu. Dil, el sanatları ve çeşitli akademik dersler gibi geniş bir yelpazede eğitim veren –öğretim, çocuk bakımı ve yönetimden sorumlu– 24 personeli ile birlikte, bu 100 kişilik yetişkin kadın eğitimi okulu, kadın hareketlerinin canlandırdığı özerk yönetim sahibi, yeni kamu kurumu tipinin hırslı ve genelde başarılı bir örneğidir. Ziyaretim, tam da personelin okulun temel yapılarını; özellikle İdare Kurulu'nu ve onun öğretmenlerle ilişkisini yeniden değerlendirdiği bir zamana rastlamıştı.

Pratik bir örnek aracılığıyla, kadın hareketlerinin bilgi ve beceriye yaklaşımının, demokrasiye getirdiği yenilikleri nasıl etkilediğini araştırmayı istiyordum. Hareketin fikirleri ve kültürünü bir kamu kurumunun idaresine uygulamakta yaşanan zorlukları pratikte görmeyi umuyordum. Nihayet, kadın hareketi kamu kaynaklarının yeni bir tarzda yönetimine ilişkin birçok örnek sunduğu için bunlardan bir tanesinin incelenmesi, feminist fikirlerin neoliberalizmin demokratik alternatiflerine daha geniş bir uygulanabilirliğinin değerlendirilmesine yardım edebilir diye düşünüyordum.

— Gothenburg Kadın Okulu

Giriş salonuna rengârenk bir bilgi ağacı, dallarının ucunda kırmızı ve yeşil ipekten gölgeleriyle meyveler ve yapraklar bulunan kahverengi bir kadife ağaç gövdesi asılı. İsveç tarzında, feminist bir amaca dönüştürülen kadın el sanatlarına duyulan gururu gösteriyor. Bu ağaç okulun amaçlarını ve kökenini simgeliyor. Ağacın tepesinde nakışla işlenmiş "Kuinnohus" resmi var: "Kuinnohus" Gothenburg Kadın Kurtuluş Hareketi'nin 1970'ler boyunca Kadınlar Evi ve merkeziydi.

Okul fikri Kadınlar Evi'ndeki toplantılarda şekillenmeye başlamış; 1970'lerin ortasında yani. 1979'da Kadınlar Evi'nde 20 akşam sınıfı bulunuyormuş. Okuldaki temel derslere esin veren bunlar olmuş. Her renkten kadın yüzüyle kaplı yeşil bir fon üze-

rine işlenmiş pembe ipekten harfler birleştirilerek okunduğunda ortaya "Kurs For Invandrar Kvinnor" çıkıyor; bu, göçmen kadınlar için dersler (özellikle dil dersleri) anlamına geliyor. Yapraklarla kaplı bir dal, kadınların onaylı bir eğitim sertifikası alabilecekleri matematik ve diğer temel dersleri gösteren beyaz saten harfleri taşıyor. Sonra, açıkça toplumsal değişimle ilgili kursları: "Freds kurs" (barış araştırmaları) ve "ecologie projekt"i (ekoloji projeleri) simgeleyen resimler var.

Kamu hizmetlerinin karşılamakta yetersiz kaldığı bir ihtiyaca hizmet ediyordu bu kurslar. Bazı kadınlar, Kadınlar Evi'ndeki kurslara katılıyordu; çünkü müfredat özellikle kadınlar için hazırlanmıştı ve destekleyici bir atmosfer vardı. Bazıları içinse kurslar, kendilerini geliştirme ve normalde kadınlar için uygun olmadığı düşünülen teknoloji alanında –örneğin metal işleri veya inşaat dahil– eğitim alma olanağını sunuyordu.

"Kadınlar Evi"ndeki ilk sınıflarda ders veren feministlerin sayısı çoğalmış, sorumlulukları da artmıştı. İlk çekirdek kadroya katılmış olan, daha genç kuşaktan bir feminist, 24 yaşındaki Stina Sundberg, "Birbirimize bunu neden tam gün yapmayalım dedik"lerini hatırlıyor. "Bir kurum haline dönüşecek bir okula ihtiyaç olduğunu anlayabiliyorduk ve gerçekten de ben ve bugün orada çalışan herkes öldükten sonra yıllarca kalacak olan bir kurumu kastediyorum."[1]

Özellikle, neo-liberal iktisadın kamu harcamaları üzerindeki etkisi, İsveç'te bile tüm Halk Liseleri'nin durumlarının marjinalleşmesi tehlikesini yaratırken, belki de bunları söylemek için çok erken. Ama, dış ortam uygun olursa, elbette, kalıcı *olabilecek* bir kurum yaratmışlar.[2]

Kabul edilen standartlara göre bile okulun oldukça başarılı bir

1. Gothenburg Kadın Halk Lisesi'ne göndermeler, aksi belirtilmedikçe, yazarın görüşmelerinden alınmıştır.
2. İlki, Ekim 1990'da sosyal demokrat hükümet tarafından gerçekleştirilen sosyal harcamalarda yapılan kesintiler dahil, İsveç ekonomisindeki değişimlerin çözümlemesi için bkz. R. Taylor, "End to old go-it-alone illusions" *Financial Times*, 29 Ekim 1990; Janos Pontussen, "The Crisis of Swedish Social Democracy", California Üniversitesi, Sosyal Teori ve Karşılaştırmalı Tarih Merkezi, yayımlanmamış rapor, Nisan 1991; Steven Kelman, "Swedish model on a diet", *Guardian*, 7 Ağustos 1991.

öyküsü var: Sadece bir veya iki büyük karışıklık atlatarak beş yıl boyunca istikrarlı bir büyüme göstermiş. Tam gün öğrenci sayısı 100'e yükselmiş. Yıllık bütçesi şimdi yaklaşık 1 milyon £. Öğrencilerin okul hakkındaki yargıları da olumlu. Artan sayıda kadın örgütü, okulun düzenlediği kısa kurslara katılmaya başlamış. Halk Liseleri ve diğer eğitim çevrelerinde, gerçi tam anlaşılmamış olsa da çok saygın bir yere sahip. Feministlerin kurduğu ve yönettiği bir kurum olarak, ayrıca ilk kadın kurtuluş hareketinin fikirlerinden etkilenen, ama bunların önemli ölçüde ötesine geçmiş olan yeni demokratik yapıları da kurmuş.

C. İŞLEYEN YENİ YAPILAR

Gothenburglu kadınlar, kendi özyönetim biçimlerini hükümetin Halk Liseleri'nin finansmanından sorumlu olan Eğitim Kurulu'nun belirlediği koşullar altında inşa ettiler. Halk Liseleri, devlet idaresinin vatanı olan İsveç'te, özerk olarak yönetilen ve kamu fonundan yararlandırılan hizmetlerin ender bir örneğidir. Bu yetişkin okulları on dokuzuncu yüzyılda çiftçiler hareketi tarafından başlatıldı; sonra içki karşıtı hareket fikri benimsedi ve nihayet işçi hareketi bu ilkenin sosyal demokrat İsveç'te yayılmasını sağladı. Bu hareketler, bölgesel ve yerel iktidarlar liselerini sahiplenmişler ve kısmen finanse ediyorlar. Ayrıca, finansmanın küçük bir bölümünü Eğitim Kurulu kanalıyla merkezi hükümetten alıyorlar. Bu kurul, okul kuruluşunun yasaları olmasını gerekli görüyor; özellikle, tek bir müdür ve (sadece örgütlerin temsilcilerinden değil) isim yapmış bireylerden oluşan bir kurul. Buna rağmen, Gothenburglu kadınlar, temelde kendi başına resmi yapılara değil, bu yapıların kadınların kendi değerlerini pratiğe geçirmelerinde yeterli bir alana sahip olup olmadığına bakıyorlar. Kadınların temel değerlerinden bir tanesini dile getiren Eva Warburg, "Yatay bir yapı istediğimizi söyledik," diyordu, "ve bu da okulla ilgili sorumluluğu paylaşmak anlamına geliyor."

D. İÇTEN BİR DEMOKRASİ: SORUMLULUĞU VE İKTİDARI PAYLAŞMAK

"Okulla ilgili sorumluluğu paylaşmak" ideali, kadınlardan her birisinin okulun kuruluş ilkeleriyle ilgili kişisel görüşleri için esastı: Hem ortak bir taahhüt hem de projenin başarı temeliydi bu. Demokrasinin hem kamusal hem de kişisel bir sorun olduğu anlamına geliyordu. Stina Sindberg içsel sorumluluk duygusunun önemini şöyle betimledi: "Dışında kalamayacağınız bir süreç bu; yanıbaşınızdaki problemlerle ilgili her an bir şeylere koşturmalısınız. Demokrasinin nasıl işlemesi gerektiğini bulmaya çalışan içten bir süreç bu. Bir de duygularınızı ve düşünce tarzınızı etkiliyor. Ve, bu da her yerde demokrasinin inşa edilmesi olanağını veriyor size."

Bir kurumun bütünlüğü ve genel etkinliğine ilişkin sorumluluk bazı insanlara ait, bazılarına da değilse, böyle bir düzenleme kadın hareketinin ortadan kaldırmayı taahhüt ettiği –bilgiyi paylaşmaktan çok, kendine mal etme eğilimleri dahil– bazı eşitsizliklerin arka kapıdan tekrar girmesini doğurur. Sorumluluk, her zaman, sonuçta kendi ödülünü ister veya alır. Sorumsuz iktidar hiyerarşileri, bilgiyi kendine mal etme ve seçici sorumluluk birbirini güçlendirir; sorumluluk birkaç kişinin elinde toplanırsa yatay iktidar yapısı ve bilginin paylaşılması kalıcı olmaz. Buna rağmen, sorumluluğun yayılması, sadece ahlâki bir zorunluluk olamazdı; bu, okulun günlük işleyişine ait örgütlenmenin dokusuna işlenmeliydi.

E. MÜDİRE PROBLEMİ

Bu güç, enformasyon ve sorumluluk dağılımının gerçekleşmesindeki ilk problem, bir "müdire" anlayışındaydı. Gothenburglu kadınlar bir öğretmenin, resmen müdire olarak belgeleri ve çekleri imzalamasına ve gerektiğinde okulun sözcülüğünü yapıp temsil etmesine itiraz etmiyorlardı. İtiraz ettikleri şey, okulun tüm sorumluluğunu bir kişinin üstlenmesi fikriydi. Bu işin öğretmenler arasında rotasyonla üstlenilmesinin problemi çöz-

meyeceğine inanıyorlardı. İtirazları sadece güç ve enformasyonun tek bir kişinin elinde yoğunlaşmasına değildi. İtirazları, tek merkezli sorumluluğu içeren bir yapı fikrineydi. Bu, okulun tüm işleyişi hakkında çoğunluğun anlayışını parçalayarak ve onların potansiyel katılım ve etkilerini azaltarak bütüne dair görüşü merkezileştirme eğilimini taşıyor. Örneğin, diğer yan etkilerinin yanında, bir üst otoriteye belirli bir saygıyı teşvik ediyor. Sonuç olarak bu yapı hem bütünün yaratıcı gelişimini hem de her üyenin kendisini gerçekleştirmesini sınırlamaya yöneliktir. Kadınlar diğer Halk Liselerini ziyaret ettiler ve bu sorumluluğun demokratik bir tarzda yerine getirilmesinin (danışma-ulaşma-bilme), tek ya da çok seçkin bir sorumluluk merkezine yönelik eğilimi değiştirmediğini gözlemlediler.

Kadınlar aralarından birisinin iki yıllığına resmi "baş-öğretmen" olması gerektiğine karar verdiler. Bu kişi, üstlenmiş olduğu ek bürokratik yükler nedeniyle FHSK (Halk Liseleri) baş-öğretmen maaşını alıyor. Ama, bu kişi okulla ilgili temel işlerde; bütçe; hükümetle görüşmeler; öğretmenlerin yeniden eğitilmesi ve araştırma izni gibi gelişime ilişkin konularda; yeni kadın grupları arasında okulun tanıtımında eşit derecede sorumluluk paylaşan diğer iki kadınla birlikte çalışıyor. Okul Öğretmenler Kurulu, bu alanlardan birinde bir müdire ile birlikte çalışacak küçük gruplar kuruyor. Müdirelerden biri olağan olarak bir sonraki "baş-öğretmen"dir, üçüncüsü ise bu görevi henüz tamamlamış olandır: Her üç kadın da derslere girmek için zaman bulacak ve nöbetleşe büroda temizlik ve rutin işlerini yapacaklardır.

Okulun düzenli eğitim işleyişinde, Müdireler Grubu, "Lararrad"a, Öğretmenler Kurulu'na karşı sorumludur. Stratejik, finansal ve gelişim işlerinde Müdireler ve Öğretmenler Kurulu, Okul İdare Kurulu'na karşı sorumludur. Öğretmenler her hafta tüm bir öğleden sonrayı toplantı ile geçiriyorlar. İşbölümünü ve Müdire Grubu'nun işlerini kararlaştırıyorlar, özgül çalışma grupları kuruyorlar. Müdire Grubu'nun yenilenmesi yıllık seçimlerle gerçekleşiyor. Ayrıca, burası problemlerin paylaşılması, destek ve (normalde) yapıcı eleştiri alışverişi yapılması gereken yer. Her toplantıya başka bir öğretmen başkanlık ediyor ve toplantı notlarını tutuyor.

F. BECERİLER, HİZMET VERME VE İŞBÖLÜMÜ

(i) Okul personeli

Başlıca sorumlulukları, muhasebe ve büro idaresi olan üç kadın da dahil, bütün personel herhangi bir şekilde, öğretim alanında yer almaya teşvik ediliyor. Ayrıca, her öğretmenin, haftada birkaç saat büroda, telefonlara bakması ve hiçbir özel beceri gerektirmeyen diğer işleri yapması da genel kurallardan birisi.

Geleneksel işbölümünün bu inkârının ardında yatan, sorumlulukları paylaşmanın, herkesin çalışmasındaki kısıtlılıkları ve öncelikleri anlamak için, birbirlerinin sorumluluklarına yeterince eğilmeyi gerektirdiğine duyulan inançtır. Herkesin her şeyi bilebileceği anlamına değil; ama daha çok, muhasebeyi tutan ve İngilizce öğretmenliği yapan Lena Greenwood'un belirttiği gibi, "birbirlerinin çalışma koşullarına ve ruh hallerine saygı duymaya ve insanların, pratik olarak, konuştuğumuz şey hakkında bilgi sahibi olduğu varsayımına dayanarak problemleri paylaşmayı olağan hale getirmeye" yetecek ölçüde bilgi sahibi olmak anlamına geliyor.

Birbirlerinin "ruh halini" anlamak için harcanan bilinçli bir çabanın önemi var; çünkü öğretim süreci personeli kaçınılmaz olarak birbirinden ayırıyor. 17 öğretmen iki binadaki altı dersliğe dağılıyor; çoğunlukla yemekte ve kahve arasında öğrencilerle birlikte oturuyorlar. Personel odasında bulundukları kısa anlar ise olağan olarak kişisel hazırlık ve dinlenme anları olmaktadır. Birkaç kurs, iki-üç personel gerektirse de, öğretim genelde kendi grup çalışmasına derinden dalmış olan tek tek öğretmenlere kalıyor. Okul yönetiminde işbirliği üzerinde bilinçli bir şekilde durulması gerekmiştir; öğretimin pratikliğiyle beslenen değerler öğretmeni okul yönetiminde gerekli olan daha geniş bir işbirliğine yönelik değerlerden kaçınılmaz olarak uzaklaştıran, pedagojik uzmanlık ve çalışma coşkusu lehinde olma eğilimindedir.

(ii) Yuva personeli

Okul mekanizmalarındaki üçüncü küçük vida olan yuva çalışanları için birlik oluşturmak pek bir problem değildir. Altı eği-

tilmiş anaokulu öğretmeni, okulda çalışan ve eğitim gören herkesin çocuğuna bakıyor ve okul-öncesi eğitimlerini sağlıyor. Bu kişilerin çalışma sürecinde, okul öğretmenlerinin çalışma örgütlenmesindekinden daha yoğun bir işbirliği doğmaktadır. Okulun üst katında, iki oyun odası ve mutfak/yemek odası ile sıkışık bir alana kurulmuş yuvada personel, kelimenin tam anlamıyla bütün gün birlikte çalışıyor. Okulun geri kalanı daha okula varmadan önce, sabahın erken saatlerinde bir araya geliyorlar; tost ve kahve sırasında günü planlıyor, çocuklar hakkında değerlendirmeler yapıyor ve önceden saptanması mümkün olmayan işler için hazırlık yapıyorlar. Günün geri kalan kısmında, farklı diller konuşan, çeşitli yaştan 20 çocuğun eğitiminde, oyalanmasında ve disipline edilmesinde birbirlerine yardım ediyorlar. Yuvayı idare etmek ile yuvada çalışmak hemen hemen eş anlam taşıyor. İdari işbölümü basit bir biçimde yapılmış: Bir kadın bütçeden sorumlu, diğer ikisi Kurul'da yuvayı temsil ediyor, bir diğeri de Kurs Konseyi'nde.

(iii) Öğrenciler: Kendilerine ait bir oda

Öğrencilerin de aynı öğretmenler, müdireler ve anaokulu öğretmenleri gibi hem kendilerini doğrudan ilgilendiren hem de okulun genel yönetimi ile ilgili sorunlarda etki sahibi olacakları kendi demokratik grupları var. Öğrencilerin çıkış noktası kendi kurs gruplarıdır. Her kurs grubunun kendisine ait olarak gördüğü bir odası var. Elektrik ampullerini değiştirmek gibi zorunlu işlerden başlayarak, karanlık kış ikindilerinde odayı hoş bir sıcaklık veren mumlarla süslemek gibi özel dekorasyonlara kadar, kendi odalarıyla ilgileniyorlar. Burada haftada bir, önce kendi aralarında ve sonra kurs öğretmenleriyle konuştukları bir toplantı düzenliyorlar. Öğretmenin ricalarını, bazen de isteklerini değerlendiriyorlar; gelecek haftanın kurs projeleri üzerinde çalışıyorlar. Burada, ayrıca Kurs Konseyi'ndeki kendi temsilcilerini seçiyor, gelecek toplantıda üzerinde durulacak konular üzerinde, onunla birlikte fikir oluşturuyor ve kendi sorunlarını Kurs Konseyi'ne getiriyorlar. Bu yolla ve büyük anlaşmazlık hal-

lerinde ve önemli konularda arada sırada yapılan okul toplantıları aracılığıyla, öğrenciler gerçek bir etkiye sahipler: Kursun yeni örgütlenmesinin nasıl olması konusunda, başarılı bir şekilde, bir istemler listesini yeni sunmuş olan Kadın Araştırmaları kursu öğrencilerinden Britt Grandin, "Herkesin etkili olması; herkesin bu güçlülük duygusuna sahip olması çok önemli sanırım. Sanırım biz bu duyguları tattık," diyordu.

Bu süreç, ayrıca demokrasinin olasılıkları üzerine eğitimlerinin bir parçası. Rita bu olasılıkları öğrenme tarzını şöyle betimliyor: "Başlangıçta bir şeyleri değiştirebileceğimizi görmek garip geliyordu. Toplantılarda sözcükleri seçmek zordu. Bu özgürlüğe alışık değildik ve başlangıçta ona sarılamadık. Sınıfta tartışma üstüne tartışma, zaman alıyor bu. İnsan kendini yepyeni bir şekilde görmeye başlıyor."

G. DOĞRUDAN VE DOLAYLI DEMOKRASİ

Okulun üç ayrı parçasını birleştiren mekanizma, iki haftada bir toplanan "Kursrad"-Kurs Konseyi'dir. Bu toplantıda –her defasında önceden seçilmiş farklı bir başkanın ve yazmanın yönettiği Öğretmenler Kurulu gibi– okulun her bölümünden temsilciler (bir müdire, iki öğretmen, iki anaokulu öğretmeni, iki öğrenci) herkesi ilgilendiren konular üzerinde tartışır ve karar alırlar. Çoğunlukla tartışma konuları, sorumlu grubun okulun günlük örgütlenmesinde çözemediği pürüzlerdir. Sözgelimi, bahar dönemindeki ilk toplantıyı ele alalım. Beslenmeden sorumlu grup, bazı kişilerin ödeme yapmadan yemek yemeleri nedeniyle paranın tükendiğini rapor etmişti. Ödemenin yapılması için çağrıda bulunan afişler işe yaramamıştı. Tüm okul özel toplantıya çağrılacaktı. Kurs Konseyi nasıl yardım edebilirdi? Diğer bir konu, yuvanın belirli bir derse kayıtlı anneler için açılış saatiydi; sonra misafir konuşmacılara ve okulun başka kadın örgütleri tarafından kullanılmasına ilişkin tartışmalar oldu.

Veri olarak kabul edilmesine ve üzerinde çok az yorum yapılmasına rağmen Öğretmenler Kurulu'nun alanı ile Kurs Konseyi'nin alanı arasındaki ayrım önemlidir. Okulun eğitime ilişkin

özgül işlerinde son sözü Öğretmenler Kurulu söyler. Kurs Konseyi ise aynı kurumun eşit üyeleri olarak personeli ve öğrencileri ilgilendiren; gıda, temizlik, misafir konuşmacılar, binanın kullanılması vb. gibi konuları ele alır.

H. DAHA BÜYÜK SORUMLULUKLAR

Okulun demokratik oluşumu, sadece kurullar, kurs grupları ve okulun Nordostoost Passegen'deki uzun, alçak binalarında sürdürülen geri kalan tüm özyönetim faaliyetlerinden ibaret değildir. Okulun kuruluş tüzüğü, okulun kadın hareketinin amaçlarını geliştirme aracı olması gerektiğini gösteriyor. Stina Sundberg'in işin sonuna yaklaşmışken İsveç hükümet yetkilileriyle çatışmasını betimleyişi, hem kendilerinden daha geniş bir şeylerin adına hareket etmeye hem de çekinerek kabul edilse de devletten bağımsız bir toplumsal meşruiyete sahip olmaya yönelik güçlü bir duyguyu gösteriyor. Gözlerinde muzip bir üstünlük parıltısıyla şu öyküyü anlatıyordu: "7 milyon kronerlik [1 milyon £'den biraz az] bir toplam gelir istemimiz vardı. Henüz 24 yaşındayım ve Eğitim Bakanlığı'ndan, Çalışma Bakanlığı'ndan ve İçişleri Bakanlığı'ndan orta yaşlı görevlilerin karşısında öylece duruyordum. İçişleri Bakanlığı'ndaki adam bana döndü ve 'Hiç paranız var mı?' diye sordu. (Halk Liseleri Vakıfları'nın kendileri küçük bir miktar para koymak zorundalar.) O zaman hiç paramız yoktu, ama bir sürü kadının bizi desteklediğini ve parayı bulabileceğimizi biliyordum. Ben de adamın gözlerinin içine baktım ve 'var' dedim."

Stina, kendisinin ne müstakbel bir devlet görevlisi ne de özel bir ortaklığın bir parçası olarak değil, toplumsal bir hareketin, kadın hareketinin bir parçası olarak hareket ettiğini anlamıştı. Aynı şekilde, okul, ne devletin doğrudan bir şubesi idi ne de serbest piyasa tarafından yönlendiriliyordu. Okulun toplumla ilişkisi, kadın hareketinin çok çeşitli ve yaygın şebekeleriyle bütünleşmesi yoluyla ve kamu finansmanı karşılığında belirli gereksinimlerin karşılanması amacıyla, yerel ve merkezi hükümete karşı nihai sorumluluk yoluyla olmaktadır. Bu ilişki kurumsal olarak, Okul Yönetim Kurulu aracılığı ile sağlanmış ve teorik olarak garanti altına alınmıştır.

I. KURUL VE KADIN HAREKETİ

Halk Liseleri Mevzuatı'nda, Okul Kurulu, okulun mali denetçisidir ve hukuki olarak okul personelinin işverenidir. Kadınlar Eğitim Vakfı –yani okulu kuran Gothenburg Kadın Kurtuluş Hareketi'nin üyeleri–, Kurul'u oluşturmuş ve okulun diğer bölümlerinden seçilenler hariç, ilk üyeleri atamıştı. Lilian, "Amacımız, onun, okulda olup bitenlerin, toplumda olup bitenlerin ve İsveç'teki politik gruplaşmalarda olup bitenlerin bir karışımı olmasıydı," diye açıklıyordu. Kurul'un ilk görevi, kadın hareketinin etkinlikleri ile bağlantıyı korumak ve okuldaki derslerin kadın hareketindeki değişimlere yanıt vermesini sağlamaktı.

Biçimsel açıdan bir birey olarak bulunsa da kuruldaki her kişi belirli sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür. Kimi, okulu oluşturan üç grubun (öğretmenler, yuva personeli, öğrenciler) kaygılarını kurula sunmakla yükümlüyken; diğerleri dış bağlantıları ve bu ilişkilerini okulun çıkarları için kullanma taahhütleri nedeniyle Kurul'a atanmışlardır. Vakfın, kadın hareketinin yeni oluşumları hakkındaki görüşünü temsil etmenin dışında, bu ikinci grubun resmen temsilci olmadığı doğrudur; böylece onların dışsal bir sorumluluk taşımaları, onları doğrudan baskı altında bırakmıyor. Ancak, ilişkide oldukları daha geniş kadın gruplarının kaygılarını ve çıkarlarını okula getirmeleri Kurul'a karşı sorumlulukları arasındadır. "Kadın Hareketi" açısından, kurucu kadınlar, nerede olurlarsa olsunlar, fabrika ya da hastanede, çocuk bakım merkezi ya da politik bir partide, kadın grupları anlamına gelir. Amaçları, sürekli olarak değişebilecek türde bir kurum yaratmaktı; ve değişimi teşvik etmek okulun temel amacıdır. Okulun nakış işi bilgi ağacının ortasında, koyu kırmızı bir meyvenin üzerinde beyaz satenden bir soru işareti var. Kestiremeyecekleri gelecek değişimlerin simgesi bu.

Demek ki bunlar, mekanik bir saatin dişlilerine benzeyen yapılardır; farklı boyutlarda, farklı amaçlarda, bir dereceye kadar ayrı; ama onları bir araya getiren bir düzen içinde. Bir bakıma, birbirlerini harekete geçirirler; bir bakıma birbirlerine bağımlıdırlar. Ama, nasıl hepsi de böyle verimli bir biçimde işleyebiliyor? Yavaşladıkları ya da dişlilerin, eski bildik hiyerarşiyi doğuran piramitlere dönüştükleri zamanlar olmuş muydu?

İ. ÖZERKLİĞİN DEĞERLERİ

Yapılar, kısmen okulun kültür ve değerleri nedeniyle işliyorlar. Okulun en temel ilkesi, onun *tanımlayıcı* ilkelerinden bir tanesi, kadınların yönetiminde ve kadınlar için bir okul olmasıdır. Erkekler okulu ziyaret edebilir ama okul çalışmalarına katılamazlar. Bu ayrımcı bir düşüncenin sonucu değildir; erkeklerin iktidarına meydan okumak için kadınların erkeklerden özerkliğinin zorunlu olduğu düşüncesinden kaynaklanır. "Bu toplumda baskıyla yüz yüze kaldığımız sürece, kendimize ait bir odamız olmalı," diyor Eva.

Özerklik, diğerleriyle (bu örnekte erkeklerle) çok farklı türden ilişkilerin seçilebilirliği temelinde, kendi kaderini tayin etmeye ilişkin temel bir demokratik idealdir. Aynı şey okul için de geçerli. Birçok personel ve öğrenci politik partilerde, sendikalarda ve başka karma örgütlerde faal durumdadırlar. Ama okulun amacı kadınların kendi yaşamları hakkında bağımsız seçim yapma yeteneklerini, özerkliklerini geliştirmektir.

Kendi topluluğundaki bir gençlik kulübü komitesinde erkeklerle birlikte çalışan Rita, "Erkeklerle aynı şeyleri hissetmezsiniz," diyordu. "Sadece kadınlarla birlikteyken ne olmak istediğinize dair daha çok özgürlüğe sahipsiniz çünkü kendinizi savunmak zorunda kalmazsınız." Onun problemi, erkekleri etkilemek istemesi ya da kendisini erkeklere itaat ederken bulması değil; çok daha basitti: "Problem size bir insan olarak saygı duyulmayacağından korkmanızda; kendinizi nasıl dinleteceğinizi düşünüp taşınmak zorunda kalıyorsunuz. Çoğunlukla da dinlemiyorlar. Bilinçli bir şekilde düşünmüyorlar, 'laflayıp duran bir kadın bu, bir iş yapamaz' diyorlar. Kültürün ayrılmaz bir parçası bu." Okulun kadınlara taahhüdü, bunu ve benzer değersizleştirme süreçlerini tersine çevirmek ve bunu da kişisel gelişimi, çeşitli şekillerde susturulmuş diğer insanlarla dayanışma ve diğer kadınlara saygı duyma ile ilişkilendirerek yerine getirmekti. Sonuç, öğrencilerin okul kültürünü yorumlayışlarında kendisini gösteriyor. Bir uyuşturucu bağımlıları merkezinden okula gelen ve bu dönem okulda çıkan yemeklerle ilgili ekonomik konulardan sorumlu olan Mary, herkesin yemek parasını ödemesini sağlıyor ve aksi halde

tazminat davası açılmasını öneriyordu. "Önemseniyorsunuz, eskiden sayılmazdınız bile," diyor. Üstelik, kendi kurs grubunu Kurs Konseyi'nde temsil ediyor. İsveççe öğrenen bir Türk kadını, "Başkalarını dinlemeyi ve diğer kadınlara saygı duymayı öğreniyorsunuz," diyor. Eskiden bir devlet kreşinde çalışmış olan Rita ise şunları söylüyordu: "Çalışmalarınızın sorumluluğunu hissetmek zorundasınız. Grup çok önemli. Çalışmasaydım grup olmayacaktı."

Açıkça, "kadın değerleri" fikri değişik anlamlar taşıyor. Kadın Lisesi'ni ziyaret eden birinin gözüne çarpan değerler kesinlikle kadın-merkezlidir; orada, kadınların özerkliğine adanmış bir kurumda kendilerini gösteriyorlar; ancak ortada bunların şekillerini dikte eden feminist bir hakikat anlayışı yok. Okulun kurucuları, bilinçli olarak, kadınlara yaşadıkları dünyayla ve onu değiştirmek üzere örgütlenmekle ilgili kendi seçimlerini yapma cesaretini kazandıracak bir okul kurmayı seçtiler. Gothenburg Okulu'nun gündelik hayatında ifade edilen değerler, özerkliğin hem ürünleri hem de yaşatılmasıdır: Kadınların eski kimliklerinin hangi yanlarını sürdürmek, hangilerinden kurtulmak istediklerine; kendilerine sempatik gelen geleneklerden alınmış ya da doğrudan deneyimle genelleştirilmiş hangi yeni değerleri yaşamlarında kılavuz edineceklerine; yeni önceliklere uygun olarak sürdürdükleri değerleri nasıl kullanabileceklerine karar verebilecekleri bir süreç.

Ortaklaşa bir zevkin yaşandığı bir atmosfere sahip burası: Nefis yemekler, çay ve pasta, göz alıcı bir sigara odası, geniş hacimli, rahat döşenmiş bir kütüphane, dünyanın her yerinden bir sürü resim ve posterle kaplanmış duvarlarıyla ferah, temiz bir bina. Virginia Woolf okulu ziyaret edebilmiş olsaydı, bu rahat yaşamın kendisini bir zafer belirtisi sayardı.[3] Bu kadınlar belli bir ev hayatı sürdürüyorlar; ama bunu, daha büyük bir amaç için, cömert ve kolektif bir biçimde yapıyorlar. Ev işleri ve yemek pişirme,

3. Oxford'a yaptığı bir ziyaretten sonra, Londra'ya dönüşünde, Virginia Woolf, Oxford'daki erkek ve kadın okullarının farklı koşullarda olmalarına takılıp kalıyor: "Neden erkekler şarap, kadınlarsa su içiyordu? Neden cinsiyetlerden biri, öylesine varlıklı, öbürü ise yoksuldu? Yoksulluğun kurmaca yazın üzerindeki etkisi nedir? Sanat yapıtlarının ortaya çıkmasında gerekli olan koşullar nelerdir?", Virginia Woolf, *A Room of One's Own* (Londra, 1977) [*Kendine Ait Bir Oda,* Afa Y., çev. S. Öncü, 1994].

kurs grupları tarafından sırayla, kolektif olarak yapılıyor ve bu görevler süreç içinde zaman zaman tarım işletmeciliği ve çevresel ekonomi derslerine de dönüşebiliyor.

Kadınlar, geliştirmek üzere başka yerlerin değerlerinden de yararlanıyorlar. Öğretmenler, Halk Liseleri'nin pedagojik geleneğinde bulunan, "eleştirel bir duyarlılık, bağımsızlık ve işbirliği yeteneğini geliştirme" yönündeki vurguları ve "öğrencinin kendi koşulları ve genelde dünya koşulları hakkındaki uyanıklığını geliştirme" şeklindeki amacı kendi feminist hedefleri için yararlı buluyorlar. Bazı öğretmenler bu pedagojik yaklaşımın politik önemini önceden anlayamamışlardı. Lilian şunları hatırlıyor: "Hep bu tarzda öğretmiş ama gerçekten bunu politika ile hiç birleştirmemiştim. Beni ilgilendiren politika, sırf bir hedefi çabuk ve etkin bir biçimde gerçekleştirmeye ilişkindi; bir tür makineye benziyordu yani." Feminizm, sadece onun öğretimi yeni bir ışık altında görmesini sağlamakla kalmamış, Halk Liseleri'nin yöntemlerini yetişkin kadınların ihtiyaçlarını karşılamak için düzenleyivermesini de sağlamıştı. Örneğin, bir sınıf Hindistan'a bir gezi yaptığı ve kalıcı uluslararası bağlar kurduğu zaman, eski radikal geleneklerden ödünç almaya ilişkin benzer bir süreç yaşanmaktadır.

Öyleyse kadın-merkezli değerler karmaşık ve çelişkili bir şeydir: Çağdaş örgütlenmenin şekillendirdiği çok çeşitli tarihlerin bir ürünü.[4] Kadınlar bilinçli bir feminist kurumda bir araya gelmiş olsalar bile, bu değerler kadınların oluşturduğu toplumsal kategorinin dışında tutulamazlar. Bunlar, Kadınlar Okulu'nda, farklı tarihler yaşamış olan ve maddi koşulları farklı olan kadınlar tarafından, sürekli yeniden görüşülüyor ve yeniden yorumlanıyorlar.

Hem okul örgütlenmesi hem de kültürü böylece kadınların yaratıcı bir şekilde üzerinde çalışabilecekleri güçlü bir temele sahip görünüyor. Ne var ki benim ziyaretim sırasında (1990'da ders vererek ve gözlem yaparak bir hafta geçirdim orada) örgütlenmenin gücü yeterince ortaya çıkmamıştı. Ya da daha kesin bir ifadeyle,

4. Kadın değerleri konusundaki bu yaklaşımın daha genel bir şekilde tartışılması için bkz. Sheila Rowbotham, "What do Women Want? Women-Centred Values and the World As It Is", *Feminist Review* 20 (1985).

örgütlenmenin mantığı ve elverişliliği güçlü çıkmış ancak temel öğeleri, özellikle Kurul'un rolü, öğretmenler ya da Kurul üyeleri tarafından kadın hareketinin gayri resmi işbirliğine dayalı ilk günlerinde yaratılan ve doğru addedilen çalışma tarzının üstesinden gelebilmek için yeterince şekillendirilmemiş ve yeterince derinden özümsenmemişti.

J. GAYRİ RESMİ YAPILARIN ÇÖKÜŞÜ

1989'un ortalarında yapılan bir fon kesintisi okulun maaşlara ayırdığı para miktarından iki öğretmen maaşına eşit bir miktarın kesilmesi anlamına gelmişti. Sonuçta, yeni gelen kadınlardan ikisi ayrıldı. "Döndüklerinde ne olacağını gerçekten bilmeden yaz tatiline çıkan insanlarla birlikte", karmaşa ve mutsuzlukla kapanmıştı sahne. Bir dönem daha geçti. 1990'ın başlarında hâlâ okulu oluşturan yapılar bütünüyle yeniden düzenlenmemişlerdi.

Aslında olup biten, eski kurucu kadınların yönetimindeki Öğretmenler Kurulu'nun –resmi sorumlu olan Okul İdare Kurulu'nun bir itirazı olmadan– karar verme sorumluluğunu içgüdüsel olarak üstlenmesiydi. İdare Kurulu'nun başkanı Anna Moffat Spak, geriye baktığında, Kurul kendi müstesna stratejik rolünü ciddi olarak ele almış olsaydı daha mutlu bir çözüm bulabilirdi diye düşünüyordu. Öğretmenler Kurulu, bir mali bunalım üzerine, genel bir çözüm bulabilmek için okulun günlük işleyişine çok fazla gömülmüştü. Ve sorumluluk alırken, kendi içinde, asla İdare Kurulu'nda ortaya çıkmayacak olan çıkar çatışmalarına saplandı.

Problem, okulun ilk yıllarında İdare Kurulu üyelerinin ve öğretmenlerin bu kurula gösterdikleri teklifsiz yaklaşım tarzıydı. Kurul çok farklı deneyimleri olan kadınları bir araya getiriyor, okulun işleyişini fikirler ve temaslarla besliyordu; ancak pratik açıdan öğretmenleri destekleyen bir komite olmaktan öteye geçemiyordu.

Kurucu öğretmenler grubu, İdare Kurulu'nun gerekli olduğunu ilke olarak kabul etmişti. Ancak, kimlikleriyle kadın hareketine öylesine sıkıca bağlıydılar ki gerçekten düşünmeden, okuldaki bütün farklı grupları içine alan, bütün resmiyeti ile herkesi il-

gilendiren bir problem hakkında tüm farklı perspektifleri ve bilgi kaynaklarını şeffaf bir biçimde daha çok hesaba katabilecek ve bu nedenle de okulun genel ihtiyaçlarını daha çok değerlendirebilecek bir kurumun varlığını yadsıyorlardı. Okula daha yeni katılan öğretmenlere, kime karşı sorumlu olduklarını ve onları kimin çalıştırdığını sorduğum zaman, kısa bir süre düşündükten sonra şöyle dediler: "Kadın hareketi." Daha eski kadınlar ise sık sık "kendimiz" diyeceklerdi. Onlara göre okulu fiilen yöneten kadınların dışındaki kadın çıkarlarını temsil eden ve İdare Kurulu resmen kurulurken bu ilkeyle oluşturulmuş olmasına rağmen, okulu, potansiyel olarak başka bir gözle görebilen bir Kurul anlayışı, yaşayan bir düşünce değildir.

Gerçekten de kurucu kadınlar, kadın hareketinin ilk günlerinde tipik olan ve kendini keşfetme duygusuyla birleşen bir yaklaşımı, bilinçaltlarında, sınırlı kaynaklar üzerindeki çıkar çatışmalarının tehlikeye düştüğü ve erken gelen gücün yarattığı eşitsizlikleri zedelediği koşullara aktardılar. Aslında kurucu kadınların, böyle eşitsizliklere karşı direnmek için geliştirdikleri hassas mekanizmalar, potansiyel çıkarlar ya da avantaj noktaları üzerindeki kaçınılmaz çatışmaların kabul edilmesine dayanıyor. Bunlar, bu alanlara demokratik bir tartışmayı getirecek açık yapıların yaratılmasını gerektirirler. İşten çıkarmaların yarattığı bunalım göstermiştir ki bu mekanizmaların temel özellikleri hakkındaki özbilinç ve şekillenme yetersizdi; mekanizmalar, pragmatik bir biçimde, kimse bütünün önemi ve ayrıntıların farkına varamadan Halk Liseleri'nin mevcut yapılarını benimseyerek gelişmişti. Süreç hakkında yeniden değerlendirmeler çok az yapıldı. Yapılar olduğu gibi kabul edildiler. Sarsıcı işten çıkarma bunalımı, tartışma açılmasını zorlayıncaya kadar, bunun nedenleri yeni gelenlere açıklanmadığı gibi eski üyelerin hatırlatmaları ve yeniden değerlendirmeleri yoluyla da açığa kavuşturulmadı.

Okul deneyimi böylece bir kurumun inşası gibi pratik bir örnekte, kadın hareketinin örgütlenme tarzındaki gücü ve bilgi anlayışı kadar başka bazı problemlere de dikkat çekiyordu. İlk kadın hareketinden miras kalmış olan örgütsel yaklaşım oldukça ayrımlaşmamış bir komünalizme, genelde farklı çıkarlara sahip kadınların ayrı ve kimi zaman da çatışan çıkarlarından doğan kar-

maşıklığın yetersiz bir kabulüne yönelikti. Zaman zaman pratik, deneyimsel bilginin geçerliliğinin kabul edilmesinden, öznel deneyimin kutsallaştırılmasına ve basitleştirilmesine kadar uzanan bir bilgi yaklaşımı, kadın hareketinin bu örgütsel problemleri ile bağlantılıydı. "Deneyim yaşadım, bu nedenle biliyorum" şeklindeki bir varsayım, bir problemin değişik noktalardan farklı tarzlarda yaşanabileceği, bunun bilgiye bir kısım farklı katkılar yapabileceği olasılığını ve tam bir anlayış edinmek için bu farklı katkıların kıyaslaması, tartışılması ve sentezlenmesine ihtiyaç duyulduğunu inkâr eder. Örgütsel olarak, ilk yaklaşım, bir kurumdaki veya projedeki ortak çıkarları en iyi tatmin eden bir çözüme ulaşılması için farklı bilgi kaynaklarını bir araya getirmede gerekli, çoğulcu ve kimi zaman da resmi yapıların karşısında durur.

Gothenburg Okulu'nun kurucuları, kadın hareketinin ilk yıllarının iyimserliğinden, gayri resmi bir "yapısızlığa" doğru sıçradılar. Öğretmenler ve çoğu kez sosyalistler olarak, pratik deneyimden gelen bilgiye duydukları saygı onları bilinçli bir şekilde kendi bilgilerine ayrıcalık tanımaya götürmedi. Okulun dikkatli bir şekilde tasarlanmış yapıları, kadınların, kadın hareketinin her aşamasında kendi örgütlemelerinde yaygın olan yapısızlık mitiyle yan yana var olmuş, onay görmeyen ve eşitsiz yapıları algılamaları biçiminde sürüp giden bir öğrenimin ürünüydü. Okul projesi işine koyulduklarında, Gothenburglu kadınlar bilinçli bir şekilde, –çok daha iddiasız olsa bile, tüm Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da benzer projeler oluşturan kadınlar gibi– söz konusu amaçlarına uygun olan açıkça görülebilir yapıları icat etmeye çoktan başlamışlardı. Tartışma artık "gevşeklik" ve "yapılanma" arasında değil, belirli bir gevşekliğe izin veren seçenekler dahil, ne tür bir yapı olacağı üzerineydi.

K. FARKLILIKLARA BİÇİM VERME

Okuldaki bunalım –günler boyu ve bir hafta sonu süren tartışmalardan sonra– öğrenme sürecini bir adım daha ileri götürdü. Bunalımın onlara öğrettiği kendi yapılarına biçim verme ça-

lışmalarının, bütünleşme kadar ayrımlaşmayı da açıkça kabul etmeyi gerektirmesiydi. İşlevlerin ayrımlaşması; tek tek kadınların okula ayıracakları zamanın ayrımlaşması; kadınların geçmişlerinin, özellikle kadın hareketine yönelik ilgilerinin ayrımlaşması. Ve bu farklı deneyimlerin değeri, paylaşılan ve farklı biçimlerde anlaşılan bir kurumla ilgili, farklı ve zaman zaman çatışan perspektiflere ait değerli potansiyel kaynaklar olarak kabul edildi.

Öyle görünüyor ki bu ayrımların pratik olarak kabul edilmesi ve bunların müzakere edilebileceği ve tartışılabilecekleri biçimsel yapıların daha açık bir şekilde tanımlanmaları okulda güçlü bir birlik sağlamıştı.

İşte, kanıtlanmış bir toplumsal ihtiyacı karşılayan, merkezi ve temel olarak yerel yönetimin finanse ettiği ve standartları ve temel yapısı açısından bu seçilmiş organlara karşı sorumlu olan, özerk bir şekilde yönetilen bir kurum örneği. Bu kurum, herkesin bilgisinden yararlanacak ve sonuna kadar geliştirebilecek demokratik bir yönetimin gelişim sürecinde, özerkliğin önemine ilişkin, üzerinde uzlaşmaya varılmış bir çerçeve içinde, özellikle berrak bir örnek sunuyor. Sadece okulun eğitsel amacı nedeniyle değil; ama yapısı ve kültürü nedeniyle de Gothenburglu kadınlar başarı kazanmışlardı. Üstelik, "herkes", genellikle bilgi ve yeteneklerinden en az yararlanılan ve çoğunluğunu işçi sınıfı, göçmen ve eskiden işsiz olan kadınları içine alıyordu.

Bunun koşulları nelerdir ve bu koşullar nasıl bir yaygınlıkta uygulanabilir?

L. GÜNLÜK FAALİYETTEN BESLENEN DEMOKRASİ

Okulu kuran kadınlar okulun yapılarını, katılımcı bir demokrasinin okulun etkisine temel oluşturduğu varsayımı üzerinde geliştirdiler. Bu, demokrasinin neden Kurs Grupları, Yuva Çalışanları ve Öğretmenler Kurulu aracılığıyla ve tüm personelin herhangi bir şekilde eğitime katılmasının, büroda ve mutfakta nöbetleşe çalışmasının gerekliliği yoluyla, okulun işleyişinin ayrılmaz bir parçası olduğunu açıklıyor. Bu yollarla, demokratik süreç, kadınların ortak çalışma ile ifade edilen gündelik, ge-

nellikle zımni bilgisinden yararlanır. Sırf resmi karar alma mekanizmalarının (Okul Konseyi ve Birliği) doğrudan yararlanamayacağı bir kaynaktır bu. Okul yönetimine esas çalışmaya sıkı sıkıya bağlı olan bu günlük katılım –sadece birkaç yeni aşamada süren biçimsel bir demokratik karar alma sürecine bel bağlamaktan farklı olarak–, kadın hareketinin, insanların kendi becerilerinin günlük kullanımında var olan bilgiyi kabul etmesinin az çok bilinçli bir uygulamasıdır. Gothenburglu kadınlar, insanların edimlerine aynı şekilde nüfuz etmiş demokratik yapıları oluşturdular. Bunu yapmalarının nedeni onların demokrasiye ilişkin taahhütlerinin, sırf politik bir erdem olmak yerine, tutkulu eğitsel amaçları gerçekleştirebilecek bir okulun kurulması için herkesin yeteneğinden yararlanma ve bu yetenekleri geliştirme tarzına dayanmasıdır.

M. ÖZGÜVEN POLİTİKASI

Aynı şekilde, Gothenburg Okulu, kadın hareketinin yaşamın duygusal yönleriyle, düşünsel ve bilişsel yönlerini birleştirme çabalarından etkilenmiştir. Okuldaki demokrasi, güçlü bir kültürel bileşene sahiptir. "Duygulanım" terimi yanlış çağrışımlara sahiptir; neredeyse anti-demokratik bir çağrışım yaratır, ancak okulda demokrasi özellikle rasyonalist değildir. Öğrenciler ve personel okulla ilgili duygularını şöyle ifade ediyorlardı: Kendini olumlama, güven, kişisel ve paylaşılan güç. Ayrıca, iş yaşamında olsun, politikada olsun, geleneksel erkek egemenliği altındaki kamu yaşamının çoğu bu tür duygulara bağımlıdır; ama erkekler kadınlarla özel ilişkilerinin bir sonucu olarak bu duyguları hissederler. Böylece, duyguların ve aklın, egemen kültürün içinde, özellikle kişisel bir biçimde ve sonuç olarak kamu hayatı perspektifinden görülemeyen bir tarzda, zaten birleşmiş olduğu öne sürülebilir.

Virginia Woolf konuyu edebi bir biçimde ele alıyor. *Kendine Ait Bir Oda*'da, kadınların erkeklere kamu önündeki rolleri için güven kazandırma tarzından, erkeklerin ise bunun karşılığını vermediklerinden söz ediyor. Buna rağmen, "özgüven olmadan beşikteki bebekler gibiyiz" diye yazan Woolf şöyle devam ediyor:

"Kadınlar tüm bu yüzyıllarda erkek görüntüsünü gerçek boyutlarının iki katında gösterebilen büyülü ve enfes bir güce sahip birer ayna görevini yerine getirmişlerdir. Bu güç olmasaydı, belki de dünya hâlâ bataklıktan ve sık ormanlardan ibaret olurdu. Savaşlarımızın parlak zaferleri bilinmezdi. Koyun kemiklerinin üzerine geyik resimleri çizip koyun derisi karşılığında çakmaktaşı ya da gelişmemiş zevkimize yönelik herhangi bir süs eşyası alıyor olurduk. Süpermenler ve Yazgının Parmakları (Fingers of Destiny) hiç varolmazdı. Çar ve Kayzer hiçbir zaman taç giyemez ya da taçlarını yitirmezlerdi. Uygar toplumlardaki kullanımları ne olursa olsun, aynalar tüm şiddete dayalı ve kahramanca eylemler için gereklidir.[5]

Virgina Woolf, ekonomik bölünmeler ve bağımlılıklar zayıfladığı zaman, kadınların kamu kurumlarına, hatta görece demokratik olanlara katılımının niçin kendiliğinden artmadığını açıklayan bir süreci betimliyor. Okulun ve başka feminist projelerin ya da karma örgütlerdeki politikaları belirleyen feminist kadroların veya toplulukların yaşadığı bu deneyimler, sadece bir başka koşul yerine gelirse kadınların kamu kurumlarına katılımlarının söz konusu olabileceğine işaret ediyor. Deneyim gösteriyor ki kadınların kamu eylemlerine olumlu değer yükleyen bir alternatif kültürü gösteren bilinçli bir kültürel meydan okumaya da ayrıca ihtiyaç var. Başka bir deyişle, okulda kadınların yararlandığı kültürel, duygusal bir kaynak var. Kadınların yeteneklerinin gelişimi ve okulun demokratik örgütlenmesinde tam olarak ifade edilmesi için, bu da, ekonomik bağımsızlık gibi maddi koşulların ve toplumca üstlenilmiş çocuk bakımının yanı sıra hayati bir koşuldur.

İki yüzlü aynalar okulda açıkça kullanılmaktadır. Bir yanda, bir öğrencinin dediği gibi, "Önemseniyorsunuz, eskiden çalıştığım yerde sayılmazdınız bile." Öte yandan, bir başka öğrencinin dediği gibi, "Başkalarını dinlemeyi ve diğer kadınlara saygı duymayı öğreniyorsunuz." Örnek olmaya çalışan öğretmenlerle birlikte kadınlar birbirlerine güven veriyorlar. Ama böyle bir kültürle demokrasi arasındaki bağları anlamak açısından, böyle bir olumlamanın *kamusal* bağlamını bilmek önem taşır. Erkek egemen kül-

5. Woolf, A Room of One's Own, [*Kendine Ait Bir Oda*, Afa Y., çev. Suğra Öncü, 1994].

türün tek yanlı istemlerinin olmayışı ve kadınlar arasında karşılıklı destekleyici dostlukların gelişmesi bu süreçte açık bir öneme sahiptir. Ama örneğin, okulun güç paylaşımı ve karşılıklı saygı kültürü, sadece Virginia Woolf'un betimlediği özel sürecin tersine çevrilmesiyle gerçekleştirilemez.[6] İşlemekte olan başka birkaç kamusal süreç daha var.

Birincisi, hırpalanmış egoları onarmak için öğretmenlerin bilinçli olarak çeşitli yöntemler aracılığıyla çalıştıkları bir öğretim süreci var. Sonra, bu kitabın argümanı açısından en önemlisi, güç paylaşımı yoluyla herkesin kamu özgürlüğünü yaşaması konusu var. Bir öğrenci bunu, "Herkesin etkili olması; herkesin bu güçlülük duygusuna sahip olması çok önemli. Sanırım biz bu duyguları tattık" diye betimlemişti. Ve başka bir öğrencinin kendisini değiştiren böyle bir etkiyi nasıl betimlemiş olduğunu anımsayalım: "Başında bir şeyleri değiştirebileceğimizi görmek garip geliyordu. Bu özgürlüğe alışık değildik ve başlangıçta ona sarılamadık... İnsan kendini yepyeni bir şekilde görmeye başlıyor." Bu öğrenciler, okulun kamusal faaliyetlerine katılımları yoluyla yaşadıkları bir özyaratım, olumlama ve kimlik kazanma sürecini betimliyorlar. Ne var ki Woolf'un betimlediği koşullarda, erkeklerin kendi kamusal kahramanlıkları için kadınlardan özel bir doyum ve özel bir yeniden olumlama edinmeleri söz konusudur. Erkeklerin kadınlar adına ya da kadınların başka kadınlar adına böyle bir onay sağlaması yoluyla bunun tersinin gerçekleşmesi hiç de fena olmazdı ve kesinlikle okulda olup biten de budur. Ama okulun ayırt edici özelliği olan bir başka şey, öğrencilerin okulun özyönetiminin kamusal süreçlerine katkıları aracılığıyla büyük ölçüde onay ve tatmin sağlamaları olgusudur.

---

6. Ayrıca, bkz. Anna Jónasdottir'in sosyoloji çalışmaları, örneğin, *Love Power and Political Interest* (1991). Kamu kaynaklarının demokratik idaresi ile ilgili uluslararası feminist kampanyalar ve projelere ilişkin daha ayrıntılı betimlemeler için bkz. the Association of Community Works, *Women In Collective Action* (Londra, 1982); E. Haavio-Mannila, Drude Dahlerup ve d. (*Unfinished Democracy: Women in Nordic Politics* (Oxford, 1985); Sophie Watson, *Playing the State; Australian Feminist Interventions* (Londra, 1990); Sheila Rowbotham, *The Past is Before Us* (Londra, 1989), 9. bölüm. Kamu hizmetlerinin ve karşılaştıkları güçlüklerin idaresine ilişkin çeşitli sendika ve topluluk inisiyatiflerinin betimlemesi için bkz. Dexter Whitfield, *The Welfare State* (Londra, 1992).

Öyleyse önemli olan, işbirliğine dayalı bir yurttaş kültürünün katılımcı bir güç yapısıyla karşılıklı etkileşimidir. Konunun daha iyi kavranması için bunlardan her birinin kendi başlarına ne kadar güçsüz kaldığını bir düşünelim. Kadını, sırf kapalı ve hiyerarşik (ve sonuçta da rekabetçi) bir güç yapısının basamaklarını çıkarken destekleyen bir karşı-kültür en sonunda kuruyup gidecektir. Katılımcı bir yapı içinde kadınların kendi aralarındaki işbirliği yoluyla sürekli yeniden üretilmediği ve zenginleştirilmediği takdirde kıt bir kaynaktır bu. Daha büyük ve güçlü bir katılımcı kadın hareketinden yoksun sosyal demokrat partilerdeki kadın gruplarının deneyimi bunu doğruluyor. Bu partilerde üst basamaklara yaklaşan kadınlar, erkek ve kadın dostlarından –güç yoğunlaşmasının buyruklarının bir sonucu olarak– en sonunda bu dostları ikinci plana atan tek yüzlü aynayı talep etme eğiliminde olurlar. Diğer tarafta ise geleneksel erkekliği ön planda tutan politik kültürde yer alan katılımcı bir güç yapısı, özellikle kadınların kitlesel katılımını sağlamayacak ve sonunda gerisin geriye, kendisini geleneksel kalıba dökecektir. Böyle bir güç yapısı, yeni meydan okuyuşlara karşılık vermek üzere yaratıcılığını kullanamayacak ve uyum sağlayamayacaktır. Hangi kılıkta olursa olsun, zamanla yeniden geleneksel işleyişe dönen çok sayıda kooperatif ve kolektif buna örnek teşkil ediyor.

Herkesin yeteneklerinden tam olarak yararlanılmasını isteyen bir demokrasi için özgüveni besleyen bir kamu kültürünün önemi, bütün ezilen gruplar ya da sınıflar; siyahlar, işçi sınıfı, işsizler için özel içerimlere sahiptir. Bu grupların arasındaki birçok örgütün amaçları kısmen, kolektif bir gurur duygusunun yaratılması olmuştu. Bugüne kadarki problem, böyle bir kamusal özgüvenin, temelde erkekler arasında ve kısmen kadınların enerjileri pahasına var olmasıydı.

Kadın hareketinin içinde gelişen farklı bir bilgi ve yetenek anlayışının diğer etkileri okul örgütlenmesinin daha pragmatik yönlerinde görülebilirdi. Kendi bilgilerinin yanılabilir olduğunu kabul etmeleri esnekliği özendiren yapıları yarattı. Kararların sadece özgül bir grubu ilgilendirdiği durumlarda, bu grup kendi tarzında karar verme, deneme ve fikrini değiştirme özerkliğine sahipti.

Kurs Konseyi ve Okul Birliği, okulun bütününü ilgilendiren konulara öylesine sıkıca sarılmıştı ki bu duruma özgül gruplar arasındaki karşılıklı tartışmalarda çözüm bulunamazdı. Ancak kolektif bir tartışmaya varmanın zorunlu olduğu durumlarda karar alınıyordu. Sözgelimi, okulun dekorasyonuna ilişkin olarak yaratıcı bir anarşi vardı. Bir grup kadın, bir heykel ya da bir resim koyabilir ve bu da insanlar bıkıncaya kadar orada kalabilirdi; başka bir gayri resmi grup da aynı şeyi deneyebilirdi. Kolektif kararların gerekli olmadığı durumlarda böyle kararlar alınmayacaktı. Kısmen, rotasyona dayalı üyeliği nedeniyle –yanılabilirliğe verilen başka bir taviz– Kurs Konseyi, kendi yetki alanını bileşen gruplardan gelen sorunların ötesine taşıma arzusunu duymuyordu.

Okulun kendi problemlerine yaklaşımında bilinçlendirme yoluyla kadınların ezilmesinin "kökenine inme" arzusu apaçıktı. İşten çıkarmaların ardından gelen bunalımı çözmeye çalışırken öğretmenleri ya da Kurul üyelerini hiçbir yüzeysel genelleme tatmin etmiyordu. Çoğunlukla, böyle bir yaklaşım gösterilmesi, geleneksel idare biçimlerine teslim olunmasına yönelik argümanlar geliştirdi: Geleneksel bir yanıt, güçlü bir başöğretmenin bunalımın etkilerini asgariye indirebileceğiydi. Kendi bilgisi dahil, radikal bir bilgi anlayışından yoksun olan radikal deneylerden birçoğu, böyle bir argümanın karşısında pes etmiştir. Tükenme ve hayal kırıklığı anlarında, kadınlar zaman zaman bunun bir rahatlama getireceğini düşünmüşlerdir. O zaman, özel öğretim uzmanlıklarına dönebilir ve bunun dışındaki her şeyi unutabilirlerdi. Ocak 1990'da karşılaştıkları problemler, gerçekten de, geleneksel otorite yapılarının ortadan kaldırılmasının sonucuydu. Bunlara geri dönmenin daha kolay olabileceği, kendi yeni yapılarını oluştururlarken karşılaştıkları belirsizliğe kıyasla daha kolay –daha kolay, ama bir geriye gidiş– olacağı duygusu vardı. Geleneksel hiyerarşiler, ne de olsa, kadın hareketinin ilk günlerinde saptadıkları hüsranın kaynaklarından biriydi. Dolayısıyla, okulu kullanan ve her zaman desteklemiş olan dışarıdaki insanları, konuşarak ve çözümleme yaparak kendi yanlarına çekmekte ısrarlıydılar. Gerçekten de yürürlükteki ve hatalı mekanizmaları anlamak ve başka

yenilikler getirmek için, problemin kökenine ilişkin ilk "bilinçlendirme" arayışlarını kendi yapılarına uyguladılar.

Nihayet, baskı yapılarının yeniden üretilme ve potansiyel olarak dönüştürülme tarzının, kadın hareketinde ortak olarak fark edilmesi, okul örgütlenmesinde, sorumluluk paylaşımına ilişkin yoğun bir duygu yarattı. Kolektif kurum önemliydi, ona özen gösterilmeliydi ama kolektif olan, problemleri ve başarılarından sorumlu bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerinden ayrı bir şey olarak görülmüyordu. Yapıların ve başarısızlıklarının, kendi kararlarının bir sonucu olduğu ya da en azından bu kararların onları değiştirebileceği ya da yeniden üretebileceği duygusu, zorluklara dürüst bir yaklaşım getirilmesinde baskı unsuru olarak hizmet etti. Suçlamalarda bulunmanın ya da hizipleşmenin bir yararı yoktu; sonuçta herkesin sorunu çözmesi gerekecekti. Bu ilişkisel görüş gücün paylaşılabileceği ortak bir ereği yaratmak ve hayata geçirmek için birçok kaynağa sahip olduğu şeklinde ayırt edici bir güç anlayışına yol açtı.

N. FEMİNİST İMGELEM

Bu bölümde tartıştığımız tür yenilikler, ne özellikle feministtir ne de kadın hareketi deneyimlerinden çıkardığımız kitlesel katılım koşulları sadece kadınlara özgüdür. Herbert Marcuse, bir keresinde, kadınların toplumsal deneyiminin, onları kapitalizme karşı alternatiflerini yaratabilecekleri bir duruma getirdiğini söylemişti. O, bunun dişiliğin ayrılmaz bir yeteneği olduğunu ya da tüm zamanlarda ve tüm durumlarda zorunlu olarak kadınlara özgü bir yetenek olduğunu ima etmiyordu. Marcuse, ücretlere dayalı rekabetçi ekonominin ve resmi politik kültürün marjinal gördüğü, gücün altında yatan anlamı hisseden ve maddi karşılık almaksızın başkalarına bakan kadınların toplumsal deneyiminin, kadınlar bu baskılara karşı ayağa kalktıkları zaman, düşledikleri alternatiflerin çok radikal olabileceği anlamına geldiğini düşünüyordu.

Bu radikalizmde hayati olan şeyin, birçok feminist tarafından

kendi bağımlılıklarının anlamını kavramak ve değişime yönelik güç kaynaklarını belirlemek için geliştirilmiş olan bilgi anlayışı olduğunu öne sürebilirim.

Sadece geleneksel politikada değil, ayrıca radikal solda da kadınların bağımlı konumunun doğası, feministleri, kendi güçsüzlüklerinin kökenine inmek için sınıf ya da kültürel önyargıların baskılarının ötesinde, erkek sosyalistlerin ya da liberallerinkinden daha derin bir araştırmaya götürdü. Demokratik örgütlenme ya da devlete ilişkin tek bir feminist görüş olmamasına –ve son derece demokratik olmayan bir tarzda davranan feministlere ilişkin bir sürü örneğe– rağmen bir hareket olarak feminizm, Batı'da demokrasinin genişletilmesi ve derinleştirilmesinde en kalıcı baskıyı oluşturmuştur.

Kadınların, demokrasinin kalıcılığı için maddi koşullar da dahil, genişletilmesine yönelik önlemler için baskı yapmaları yönünde belirli bir uyarıcı da fiilen dışlanmış oldukları yapıların değiştirilmesinde kendi kazanılmış hakları olmuştur. Üstelik, 1960'ların sonunda, yüksek öğrenim görenlerin sayısında, (erkeklere göre daha az oranda olsa da) çok sayıda kadının yararlandığı büyük bir artıştan sonra, daha çok kadın kendi amaçlarını tanımlamak ve güç paylaşımı isteminde bulunmak için özgüvene ve umuda sahip olmuştu. Özellikle Batı'daki kadın hareketi tarihsel bakımdan ender bir konumda bulunuyor: Kadın hareketinde yer alan eylemcilerin çoğu, kamusal eleştirel uslamlamanın sunduğu araçları ve güveni *ve* kendilerinin de ezilen bir grubun bir parçası olmalarını, entelijansiyanın içinde yer almalarıyla birleştiriyorlardı. Bu nedenle, modern kadın hareketinin ifade ettiği radikalleşme, 1968'de aktif olan birçok erkek öğrencinin yaptığı gibi sadece değişime ilişkin düşünsel bir taahhüt değil, kendi koşullarının, salt kişisel olmaktan çok, toplumsal ve politik olarak anlamaya başladıkları koşulların, dönüştürülmesine ilişkin duygusal ve maddi bir ihtiyaçtır. Sonuç olarak feministler, ne konuları uygun bir zamanda ele alacakları güvencesiyle problemleri rafa kaldırmaya alışık sosyal demokrat solun yöntemlerinden ne de pratik çözümlerin tartışılmasını savaşım/devrim sonrasına erteleyen devrimci solun buyruklarından tatmin olmuşlardı.

Kendi "sessiz ve düzenli işleyişi" içindeki bir kamu kurumunu ve karışıklık ve dönüşüm anlarında bizi yanıltmadan yetenekleri meydana çıkarabilme tarzını incelediğim kadın hareketinin deneyimlerini bir mercek olarak seçmem, bu nedenle keyfi seçim değildir. Kamu sektöründeki radikal sendikacılar, kiracı örgütleri, siyah örgütleri ve diğerleri, hep demokratik yönetim modellerine ilişkin örnekler yaratmış ve kampanyalar yapmışlardır. Ama son zamanlarda, yeni demokratik yönetim biçimlerine yönelik çabaların üzerinde en kalıcı pratik etkiyi sağlayan kadın hareketinin pratiği –başarılarının esinlendirdikleri kadar, zorluklarından çıkarılan dersler– olmuştu. Bu etki, kısmen işleyen birçok örneğin var oluşundan kaynaklanıyor. Ayrıca, hareketin yayılmasından da doğuyor: Bu, ulusal ve uluslararası açıdan örgütlü bir güç olarak yayılmıştır; öte yandan feministler örgütlenme tarzlarını ve devlete ilişkin tutumlarını, kendileriyle birlikte, başka hareketlerin – barış ve yeşil hareketleri, sendikal hareketin bazı kesimleri ve sol partiler– özellikle feminizmden esinlenen projelerine taşımışlardır.

O. DEVLETİN İÇİNDE VE DEVLETE KARŞI

Modern kadın hareketinin ayırt edici bir özelliği, kadınların koşullarında doğrudan iyileştirmeler yapmak için ivedi çabalardan kaynaklanan kalıcı inisiyatiflerdir. Çoğunlukla bunlar kadınların devletle ilişkisini değiştirme savaşımına girişmişlerdir.

1960'ların sonlarındaki öğrenci hareketleri gibi ilk kadın hareketi de devlete isyan halindeydi. İster Sosyal Güvenlik Kurumu, hastane, okul olsun, isterse sosyal hizmetler olsun, kadınların devletle karşı karşıya geldikleri çoğu yerde, devlet –bazen nazik, bazen sert bir şekilde; ama hiçbir zaman, bir kadının kendi isteklerini tanımladığı inatçı bir anlatımı hoşgörme arzusu duymaksızın– onların ihtiyaçlarını gözeten bir gardiyan olmuştu. Bununla birlikte, atılım yapmak, bir çocuk yuvası örgütlemek, kendilerine ait odalar kurmak ya da kendi eğitimlerini daha da geliştirmek amacıyla kurslar açmak için bir parça kolektif güç toplarlarken, kadınlar kaynaklar için kendilerini devletten yararlanır

buldular. Özellikle, 1970'lerin ortasındaki ekonomik durgunluk Batı Avrupa çapında sosyal harcamalarda kesintilere yol açarken, feministler giderek bir ikilemle yüz yüze geldiler.

Sosyal fonlara ihtiyaç duyuyorlar, bunların daha önce hiçbir zaman açığa vurmadıkları ihtiyaçları karşılamasını istiyorlardı; ama bu kaynakların mevcut yönetim tarzına da güvenemezlerdi. Bereket versin ki önemli ölçüde kamusal özörgütlenmeler oluşturmuşlardı. Gelişmiş bir refah devletine sahip Kuzey Avrupa ülkelerinde, bu iki yanlıydı. Bir yanda, sağlık, eğitim, çocuk bakımı, gıda dağıtımı, danışma fonu vb. alanlarda kendi kendine yeten sınırlı bir hizmet deneyimi söz konusuydu; ama diğer yanda devlet örgütünde ve yönetiminde, onların zaman zaman devlet çalışanları olarak, zaman zaman kullanıcılar olarak, doldurabilecekleri ve geliştirebilecekleri alanların ve boşlukların nerede olduğuna ve daha geniş bir topluluk içinde, kendileriyle birlikte aynı şeyi yapacak müttefiklerin nerede olduğuna ilişkin deneyim de gerekiyordu. Her zaman devletle ilk karşı karşıya geldiklerinde kazandıkları anlayışı koruyarak bu deneyimi deneme ve yanılma yoluyla biriktirmişlerdi. 1970'lerde aktif olan feministler, 1980'lerde, devlete, birçok yeni feminist eylemcinin bir işaret olarak kabul ettikleri kararlı bir bağımsızlık konumundan yaklaştılar.

Olağan olarak, böyle kendi kendilerini idare eden hizmetler; tecavüz kurbanları için psikoloji merkezleri, kadın sağlığı klinikleri, kadın sığınma evleri, bunların daha önce hiç bulunmadıkları yerlerde geliştiler. Ya da bu hizmetler, Gothenburg Kadın Halk Lisesi'nde olduğu gibi, mevcut bir hizmetin özellikle kadınlar için bir uzantısı olabilirler. Arada sırada, yerleşik bir hizmetin içinde, çoğunlukla eski idare ile çatışmaların ya da destekleyici bir politik yönetimin bir sonucu olarak kamu kaynaklarında özyönetim gelişmiştir. Bunlar, bir hizmette ya da hizmetin bir bölümünde çalışan işçilerin ve hizmet kullananların, hiyerarşik bir temelden çok bir işbirliği temelinde, günlük koşulları ve işlemlerinde özerklik kazandıkları ama nihayetinde, seçilmiş politikacılara karşı sorumlu oldukları az rastlanır durumlardır.[7]

7. Buna ilişkin çok tutarlı bir sunuş için bkz. David Prytchitko, "Hayekian socialism", *Marxism and Worker Control: The Essential Tension* (New York, 1992).

Ö. DAHA BÜYÜK BİR İLGİ

Koşulların az rastlanır bir bileşiminden doğan İsveç feministlerinin bu deneyiminin incelenmesiyle elde edilen, demokratik özyönetimin koşullarına ilişkin anlayışların, demokratik bir toplumun problemleriyle daha ne gibi büyük bir ilgisi vardır? Koşullar ne kadar olağandışı olursa olsunlar, bu deneyim, yine de Hayek'in evrimin doğasına karşı bir toplumsal tasarımı empoze eden ve her şeyi bilen bir iktidar ile bireysel faaliyetin sözde rastlantısal sonuçlarına uymak arasında sunduğu seçimin karşısında duran canlı bir örnektir. İşte size, kadınların bilinçli bir iletişimden ve hem yapısallaşmış hem de gayri resmi bir bilgi paylaşımından yararlanarak yeterli bir anlayış edindikleri ve gitmekte oldukları toplumsal yöne ait bir amaç ve bilgi sağduyusu geliştirebildikleri toplumsal bir mekanizma. Yine de tek bir bakış açısı söz konusu değil. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, bu yapılar şeffaftır.

Felsefi bir serbest piyasa yandaşı, bunun sadece bir kurumun iç işleyişine ait bir özellik olduğunu söyleyebilir; belki Hayek buna ilişkin bir anlayıştan yoksundu ama onun insanlığın karşı karşıya olduğu iki seçenek üzerine çözümlemesi elbette daha geniş bir toplumsal ve ekonomik çevreye uygulanır. Gerçekten de solda, John Stuart Mill'i izleyerek, özyönetimle uyumlu tek ekonomik çevrenin serbest piyasa olduğunu savunan bir düşünce okulu var. Bu daha geniş toplumsal düzeyde, İsveçlilerin deneyiminden çıkarılabilecek hiçbir açık alternatif yok ancak daha önceki bölümlerde geliştirilmiş olan bilgi anlayışını doğrudan doğruya ekonomik koordinasyon problemine aktarmadan önce, bu değerli okulun ekonomik çevresinin gerçekte ne olduğunu belirtmekte yarar var. Devletin finanse ettiği, özerk bir biçimde yönetilen toplumsal hizmetlere ilişkin olarak az rastlanan bir geleneği oluşturan, uzun bir süredir yerleşmiş Halk Liseleri; devlet idaresinin çeşitli kademelerinden gelen kamu desteği imkânları; güçlü bir sosyalist feminist eğilime sahip görece bütünleşmiş bir kadın hareketinin gelişimi ve yıllar boyunca kadın hareketinin örgütlenmeye getirdiği cesur ve yenilikçi yaklaşımla gelişmiş olan radikal eğitim becerilerinin ender bileşimi; bugüne kadar bütün

bunları içeren bir ekonomik çevrenin uygunluğu kuşku götürmez. Ama genelleştirilebilecek ilkeler açısından, bu koşulların yarattığı esas öğeler nelerdir?

Üçüne değinmek istiyorum: Devletle yapılan, demokratik bir parlamentonun kabul ettiği standartları yerine getirmenin karşılığında verilen kamu fonlarını içine alan bir sözleşme; düzenlenmiş bir piyasa ve kadın hareketinin enformasyon toplama şebekeleri.

Hem okulun maddi olarak ayakta kalmasında hem de özerk özyönetiminde, devletle Halk Liseleri mevzuatının maddeleri üzerinde yapılmış olan sözleşme temel rol oynadı. Sözleşmenin taraflarından biri, kadın hareketinin inisiyatifi ve sınırlı kaynakları tarafından tayin edilmiştir. Ancak burada neo-liberalizmin öngörüsünün tersine, kadın hareketinin izin verdiği özerklik ve yaratıcılığın, yenilikçilik ve özyönetimin, özel mülkiyete ya da devletten tam bağımsızlığa dayanmadığı bir durum söz konusuydu. İkincisi, okulun karşılaması gereken ihtiyaçların niteliğinin belirlenmesinde ve okulun bunları karşılama yeteneğinin geliştirilmesinde hayati olan şey, kadın hareketinin okulun giderek resmileşen karar alma kurumlarını besleyen az çok örgütlü şebekeleriydi. Üçüncüsü, okulun sunabileceği hizmete ilişkin talebi ifade eden piyasa baskıları vardı. Fiyatlar (yani okul harçları) temelde bu piyasa tarafından belirlenmemişti; okulun olası ihtiyaçları ve potansiyel kullanım koşulları ve devlet yardımının sağlanması temel faktörlerdi. Başarı kazanmak için okul talep yaratmak zorundaydı; bireysel satın almaya dayalı olmamasına rağmen, piyasa da bu nedenle okulun dinamiklerine ilgisiz kalmamıştı.

Bir kurum ya da işletmede çalışanların ve onu kullananların özyönetimi ve bilgilerinden tam olarak yararlanılması hangi tür ekonomik çevreler –ekonomik koordinasyon biçimleri ve mülkiyet ilişkilerinin niteliği– içinde gelişir? II. Kısımda geliştirilen bilgi anlayışının, tıpkı demokratik özyönetim ölçütlerine katkıda bulunmuş olduğu gibi ekonomik koordinasyon ölçütlerine de katkıda bulunduğunun belirtilmesi kalıyor geriye.

6. TABAN ÖRGÜTLENMELERİNDEN YENİ EKONOMİK ŞEBEKELERE

A. GİRİŞ

1991 baharında, Prag'daki Orta Avrupa Üniversitesi'nin yeni sınıflarında yapılan "Özelleştirme ve Ekonomik Demokrasi" üzerine gayri resmi küçük çapta bir seminerde iki eski arkadaş arasında büyüleyici bir diyalog kuruldu. Bir tarafta, yerinde duramayan ve olağandışı anlamlı simasıyla Gdansk Tersaneleri'ndeki ilk savaşımlarında Dayanışma'nın danışmanı olan Tadeusz Kowalik vardı. Nükteci zekâsıyla onun karşısına çıkan kişi ise uzun süredir muhalefet içinde yer almış, yakın zamanlarda Mazowecki Hükümeti'nde Planlama Bakanı olmuş ve şimdi, 1992'de, Lech Walesa'nın en son hükümetinde Maliye Bakanlığı

yapan çelebi karakterli Jerzy Osiatinski idi. 1950'lerde biri Oscar Lange'nin, diğeri Michael Kalecki'nin biyografisi üzerinde aynı odada çalışmışlardı. Birbirlerini çok iyi tanıyorlardı ve düşmanlık beslemeden taban tabana zıt açılardan tartışabiliyorlardı. Prag baharında bir hafta sonu tam da böyle bir fırsat sağlıyordu. Her ikisinin de komünizm sonrası için çok farklı olan ümitleri kırılmıştı. Ne Osiatinski'nin Batı'ya açılmanın eşlik ettiği ve bir tür Keynesçiliğe götüren bir şok tedavisine duyduğu inanç ne de Kowalik'in kendi kendini yöneten işletmelere dayalı düzenlenmiş piyasa ümitleri, Polonya'nın bugünkü gerçekleri karşısında geçerli olmuştu. Birbirinden ayrı ve giderek uzaklaşan ilkeleri şiddetli bir biçimde savunurlarken alternatif stratejileri ele almaya açıktılar.

Daha sonra, Prag'ın bodrum cafelerinden birinde Kowalik'e, Osiatinski ile hangi ortak değerleri taşıdığını sordum. Onların kendi aralarındaki tartışmayı sürdürmelerini sağlayanın eski dostluklarının ötesinde bir şey olduğu açıktı. Uzun bir sessizlikten ve değişik ifadeler takındıktan sonra, "John Stuart Mill'in değerleri" diye yanıtladı Kowalik. Mill'in *Principles of Political Economy* adlı kitabından bir alıntı ne demek istediğini özetliyor:

> Ancak, eğer insanlık gelişmeyi devam ettirirse, sonunda egemen olması beklenebilecek birlik biçimi, şef olan kapitalist ile yönetimde söz hakkı olmayan işçiler arasındaki birlik değil, işlerini yürütmek için gereken sermayeye kolektif olarak sahip olan ve kendi seçtikleri ve geri çağırabilecekleri yöneticilerle çalışan emekçilerin, kendi aralarında eşitlik temelinde kurdukları birliktir.
>
> Amaçlarının bu pratik bölümünde sosyalistlerle uzlaşmama, onlara sempati duymama rağmen; öğretilerinin en bariz ve ateşli bölümüne, rekabete karşı attıkları nutuklara tamamen muhalifim. Birçok açıdan toplumun mevcut düzenlemelerinin çok önünde olan ahlâki anlayışları yanında genelde toplumun fiili işleyişiyle ilgili çok karışık ve yanlış görüşleri var; ve bana göre en büyük yanlışlarından bir tanesi bugün var olan tüm ekonomik belaları rekabete yüklemeleridir. Rekabetin olmadığı yerde tekelin var olduğunu ve bu tekelin, tüm biçimleriyle, eğer yağma değilse bile, tembelliğin desteklenmesi için çalışkanlığın vergilendirilmesi olduğunu unutuyorlar.

Tekel ve oligopolün nasıl dizginsiz rekabetçi savaşımdan doğduğuna tanık olmuş ve bir dizi devlet müdahalesinin az çok demokratik biçimlerini yaşamış Batılılar için rekabetin apaçık, kendiliğinden demokratik erdemlerine duyulan bu inanç dünyayı pek öyle etkilemiyor. Ne var ki, Doğu Avrupa'da devlet tekeline – hem eski devlete hem de giderek yenisine– yönelik muhalefet ile bir tür öz-yönetime duyulan coşkunun bileşimi, muhalif sendikacılar ve entelektüeller arasında yankı bulmuştur. Ancak duyarlı bir devletin eksikliğinde bu coşkuyu alevlendirecek kalıcı özyönetim deneyimi çok azdı ve Jerzy Osiatinski gibi birçoğu hayal kırıklığına uğramış ve özyönetimi pratik bulmamaya başlamışlardır.

— Özyönetim arzuları

Özyönetimin herhangi bir türüne ilgi duyan çoğu insanın gözünde "devlet" (veya gerçekte parti) yönetimdi ve sık sık da küçümsemekten başka bir şey yapmadıkları bir yönetimdi. Başlangıçta özelleştirme onlara böyle bir yönetimden kurtulma fırsatı olarak gözükmüştü ve işletmelerin yönetiminde kendilerine daha çok söz hakkı verileceğini ummuşlardı. Görüşler çeşitlilik gösterse de özelleştirmenin demokrasiden çok, bir komuta ekonomisinde daha tipik olan yöntemlerle başlatıldığı görüşü şimdi Orta ve Doğu Avrupa'da yaygındır. 1991'de zamanın güçlü Maliye Bakanı Václav Klaus'un özelleştirme programını değerlendiren Çek Metal İşçileri Sendikası'nın Başkanı Jan Uhlir, "Bakan özelleştirmeyi devletleştirmenin zıddı olarak görüyor ve aynı şekilde başlatabileceğini düşünüyor," demiştir.

Bazı sendikacılar sadece hakiki toplu sözleşme saydıkları şeyi gerçekleştirmekten tatmin olmuşlardır. Rusya'da 1989'da kurulan, maden, makine mühendisliği ve ulaşım sektörlerindeki bağımsız sendikaları bir araya toplayan sendika federasyonu SOZPROV'un bir sözcüsü olan Sergei Chramov, "İşçilerin mülkiyetindeki işletmeler 1917'den kalma bir anlayıştır. Bunu artık istemiyoruz. Bir işletmenin mülkiyetinin kimde olduğunun – kiminle müzakere edeceğimizin– açıklık kazanmasını istiyoruz"

şeklinde bir açıklama yapmıştı.[1]

Ne var ki işçilerin yönetimde güçlü bir söz hakkına sahip olması gerektiğine inanan başka sendikacılar var. Bu arzu, 1917'den değil, kendi deneyimlerinden geliyor. Prag'ın varoşlarındaki CDK lokomotif fabrikasının yeni işçi komitesinin başkanı Ladislav Binko'nun açıklamaları şöyle: "Öteden beri yöneticilerimizin dar görüşlülüklerini kavrıyorduk; şimdi ürettiğimiz makineleri üretmekten öteyi göremiyorlar." Onlar, işçi komitesi olarak fabrikanın geleceği hakkında kolektif bir sorumluluk hissediyorlar. İş arkadaşlarının "kuponları"nı fabrikaya yatırmasını sağlayarak, sonra da makineleri teminat gösterip kredi almak üzere bankaya başvurarak fabrikayı satın almanın yollarını araştırıyorlar.[2] İşçilerin, kolektif, devlet ya da özel, farklı mülkiyet biçimleri ve farklı yöneticiler arasında seçim yapma hakkına sahip olmaları gerektiğine inanıyorlar. İşçilerin mülkiyet ve yönetimine ait her türlü tasarım ortaya serilmektedir.

Ladislav Binko ve CDK komitesinin içinde çalıştığı düşünsel ve politik bağlam geniş bir ekonomik çevre açısından sadece kesin ve idealize edilmiş alternatifler sunuyor: Ya piyasa ya da devlet. Mevcut devlet itibarını yitirmiştir. Hem ulusal hem de uluslararası ekonomik ilişkiler üzerinde kamu kontrolünün daha demokratik, ekonomik ve toplumsal bakımdan daha etkin olan alternatif biçimlerinin tartışıldığı birkaç forum vardı.

Bu kısmen, eski Sovyet bloku ülkelerinin çoğunda, politik ve kültürel iktidar mevkilerini ellerinde tutanların meşru tartışmanın çerçevesini sınırlandırma çabalarının bir sonucudur. Batı'da ılımlı bir Keynesçi olarak görülebilecek olan, eski Çekoslovakya'nın Ekonomi Bakanlığı'nda hayal kırıklığına uğramış bir bakan yardımcısı, "Sadece hükümetin bir endüstri politikası olması ge-

1. Ses tonlarına bakılırsa, sıkı pazarlık yapacaklar: "Görevimiz," diyor Sergei Chramov, "emeğimizi olabildiğince pahalılaştırmak. Yabancı şirketler işçi çıkarmak istediklerinde işçileri örgütlemeye ve savunmaya çalışacağız."

2. Özellikle başlıca pazarlarını oluşturan ülkeler (Sovyetler Birliği, İran ve Suriye) gerçekte ya da potansiyel olarak çok istikrarsız oldukları için, bu konuda endişeliler. "İnsanların potansiyel olarak hisse sahibi olmalarından çok, işten çıkarılabilecekleri olgusuyla daha ilgili olduğunu" kabul ediyorlar. Bir tür toplumsal güvenlik ağının olması gerektiğini düşünüyorlar. Ama bunun yeterli olmadığını görüyorlar: "Yeni iş alanlarına ihtiyacımız var."

rektiğini söylediğim için bana komünist diye saldırıldı" diye hayretle anlatıyordu. Her türlü devlet müdahalesi tali, muhtemelen diğer ekonomik başarısızlıkların habercisi olacak eski yöntemlere geri dönüş olarak görülüyor. Devletin ekonomiye müdahalesi ancak milliyetçilik tarafından kutsandığı zaman meşru oluyor. Değişen ölçülerde özelleştirmeyi gerektiren çeşitli ekonomik milliyetçilik biçimleri Doğu'nun Batı piyasalarının baskılarına açılmasına ve yaşanan kısa süreli keskin şoka karşı artık hâkim olan alternatiflerdir. Çek Cumhuriyeti tedaviyi sürdürme arzusuyla bu şokun etkisinden kurtulmuştur. Diğer ülkeler ulusal korumacılığın ve ülke içi üretkenliğe duyulan güçlü bir inancın kronik ekonomik bunalımları çözebileceği şeklinde, aynı derecede dar görüşlü anlayışlarla hataya düşmektedirler.

Doğu ekonomilerinin bunalımlarının herhangi bir şekilde çözülmesi için uluslararası koşullar elverişsizdir. Ancak yeni türde, önemli bir kamu müdahalesinin zorunlu olduğuna kuşku yok. Böylesine karşılıklı ilişkiler içindeki ekonomilerin bunu milliyetçi açıdan kavramaya çalışması bir felakettir. Üstelik, milliyetçiliğin muhafazakâr niteliği, eski devletin ulusal ekonomi kurumlarının eleştirilmeksizin kullanılması anlamına gelir. Alternatif bir yaklaşım getirilmesini savunan küçük azınlıklar var. Tadeusz Kowalik'in partisi bunu destekliyor: Solidarity Praxi uluslararası piyasalara doğru yol alırken Orta ve Doğu Avrupa ekonomileri arasında bölgesel ekonomik işbirliği önerisinde bulunuyor. Bu, seçici korumacılık biçimleri ve pozitif endüstriyel kamu politikalarıyla birleştirilecekti. Bu tür bir yaklaşım kesin tavır alabilecek kamu kurumlarını gerektirir. Ve bu, genelde devlet organlarında bulunmayan bir miktar içsel ve çoğunlukla kısa ömürlü bilgiyi gerektirir. Öyleyse, sorun, hangi tür mekanizmaların, halkın yaşam standartını yükseltmek için serbest piyasacıların sadece tek tek özel girişimcilerin ayrıcalığı olduğunu iddia ettikleri pratik, deneyimsel bilgiden bilinçli bir şekilde yararlanarak kamu müdahalesini olanaklı kıldığıdır.

— Özyönetim ve ekonomik düzenleme

Bu klasik olarak John Stuart Mill'in ortaya koymuş olduğu ve

yakın zamanlarda da David Prychitko'nun geliştirdiği modeli,[3] işçi özyönetimi ve piyasanın bileşimini irdeleme ihtiyacını yeniden yaratır. Kitabın argümanında bu görüşün önemi şudur: Özel girişimcinin ekonomiyi canlandıracak tüm elverişli ekonomik bilgiye sahip olduğu ve bu nedenle de tüm haklara sahip olmalarına izin verilmesi gerektiği varsayımına karşı, "eylem alanında" yaygın bir örtülü meydan okuma, son zamanlarda seçilmiş birçok fabrika komitesinin özyönetim bilgi ve kapasitesine duyulan pragmatik bir inançtır. Kendi içinde bir ekonomi stratejisi sağlamayan ama hem eski hem de yeni ortodoksluk ile uyuşmazlık içindeki bir yaklaşımdır bu. Çöküş halindeki ekonomilerde, üretim hakkında pratik bilgilere sahip elverişli bir çıkış noktasına sahiptir.

Hayek'e karşı öne sürdüğüm ekonomik bilginin toplumsal niteliği tezi, işletmelerin işçi özyönetimine dayalı bir ekonomide koordinasyon mekanizmaları için herhangi bir ipucu veriyor mu? Mill'in bilgi ve bireysel bilgiye ilişkin bireysel yeteneklerin oluşumu anlayışı Hayek'inkinden çok farklıdır. Mill'in gelişmeci ve eğitsel demokrasi anlayışı, bireyin bilgisinin önemli ölçüde toplumsal kurumlar tarafından biçimlendirildiği anlamında, bilginin toplumsal niteliğinin kabulünü içerir. Bu anlayış, Mill'in liberalizmine Hayek'inkinden çok farklı temeller sağlamıştır. Gerçekten de Hayek, Mill'in konumuna daha sempatik yaklaşanların[4] yanı sıra Mill'in *The Principles of Political Economy*'nin ikinci basımında, demokrasi anlayışını mantıksal sonucuna vardırırken sonuçta sosyalizmi savunduğunu ileri sürüyor.[5]

3. Bkz. David Prychitko, *Marxism and Self-Management, Essential Tension* (New York, 1992).

4. İtalyan siyaset felsefecisi, Norberto Bobbio üzerine bir makalesinde (*New Left Review, 170*) Perry Anderson, Avrupa başkentlerindeki 1848 ayaklanmalarına cevap vermek için yeniden yazılan *Principles of Political Economy*'nin gözden geçirilmiş baskısının 1849'da tamamlamasından sonra, Mill'in nasıl kendisini her zaman bir sosyalist ve liberal olarak gördüğünü betimler. Anderson, Mill'in *Autobiography*'sinden alıntı yapar: "Şimdi, geleceğin toplumsal probleminin, en büyük bireysel eylem özgürlüğünü, yeryüzünün hammaddeleri üzerindeki ortak mülkiyetle ve bileşik emeğin faydalarına herkesin eşit katılımıyla nasıl birleştireceğimiz olduğunu düşünüyoruz."

5. Hayek, mektuplaşmalarını temel alarak, J. S. Mill'in Harriet Taylor ile evliliği hakkında bir kitap yazdı. Kitabın asıl amacı, kadının *Principles of Political Economy* üzerindeki (Hayek'in sosyalist bir etki olduğundan kuşkulandığı) etkisini araştırmaktı. Bu mektuplaşma düşünsel bir ortaklığı gösteriyor; ama Mill'in li-

Hayek gibi Mill de eğer piyasada düzenlemeye gidilirse, zorba, despotik bir devlet ihtimaline karşı uyarıda bulunur. Mill ayrıca, insan onuruna zarar vereceği için bireylerin "kendi kaderleri hakkında söz hakkını" engelleyen her tür politik ve ekonomik sisteme de karşıydı. Mill'e göre, "bireysel yeteneklerin en yüksek ve uyumlu gelişmesi", insanların varoluş koşullarının belirlenmesinde aktif olarak yer almasına bağlıydı. Mill, insanlar kendilerini veya daha geniş bir topluluğu etkileyen toplumsal problemlerin çözümüne katıldıklarında, yaratıcı çözümler ve başarılı stratejiler olasılığını artıran enerjilerin serbest kaldığına inanıyordu. Toplumsal ve kamusal yaşama katılım, "Onu geliştirmek için harcanan kişisel enerji miktarına ve çeşitliliğine oranla"[6] pasifliğe son verir ve genel refahı artırır. Hayek'in, "insan zihninin fiilen kavrayabileceği tek şey, insanın kendisinin merkezini oluşturduğu dar çemberin olgularıdır"[7] şeklindeki görüşü buna ne kadar da zıttır.

Ne var ki Mill'in bireysel yeteneklere ilişkin gelişimci görüşü, ekonomik koordinasyonda bilgi sorununa dair farklı bir radikal bilgi anlayışına götürmüyor onu. Onun piyasa örneği, hem politik hem de ekonomik nedenlerle, temelde ekonomik tekele karşı verilmiş bir örnektir. Ona göre rekabet, yenilikler ve bu nedenle de ekonomik ilerleme için zorunludur. Mill'in piyasayı olumlaması, esas olarak rekabetin ve bu nedenle de ekonomik çoğulculuğun önemine dayalıydı. Çözümlemesinin kendi çağı için ne kadar yeterli olduğu bir yana, tekel tehlikesinin sadece devletten değil, özel piyasanın yarattığı ekonomik güç yoğunlaşmalarından da kaynaklandığı mevcut koşullarda, Mill'in işçilerin özyönetimi ve eşitlikçi bir çoğulculuk inançlarını paylaşan herkesin önünde yeni bir soru duruyor. Sorun, kendi kendine yönetilen işletmeler arasında rekabet öğesine izin veren ve aynı zamanda ekonomik ilişkilerde toplum çapındaki demokratik süreçlerden kaynaklanan

---

beralizmin yolundan, yani, Frederick von Hayek'in liberalizminden saptırılmış olduğunu göstermiyor. Bkz *John Stuart Mill and Harriet Taylor: Their Friendship and Subsequent Marriage* (Londra, 1951).

6. Bkz. *Considerations on Representative Government* (Londra, 1861), s. 207-208, 277-279.

7. F. A. Hayek, "Individualism: True and False", *Individualism and Economic Order* (Londra, 1949).

toplumsal ve çevresel amaçları geliştiren, ekonomik koordinasyon ve düzenleme mekanizmalarının olup olmadığıdır. Ya da bunu olumsuz bir biçimde koyarsak, piyasa baskıları ile tarihsel olarak özyönetim pratiğini yıpratma eğilimindeki dizginsiz işletme egoizminin her ikisi de özellikle –ve devletin yetersiz bilgisi nedeniyle, etkisiz bir biçimde– devletin aracılığı olmaksızın kontrol altına alınabilir mi? Böyle devlet dışı toplumsal mekanizmalar, demokratik bir devletin desteğine ve kaynaklarına nasıl ihtiyaç duyarlar? Uygun bir destek sağlamak için bu tür bir devlet neye benzemelidir?

— Ekonomik bilginin toplumsal örgütlenmesi

Mevcut piyasa ekonomilerinin işleyişleri ve bunları şekillendiren kurumların ve ekonomik faillerin pratiğiyle ilgili incelemeler, bilginin dağıtım ve örgütlenme tarzının, mevcut ekonomik düzenlemelerin kendilerini yeniden üretme tarzları için temel oluşturduğunu gösteriyor.[8] Ekonomik bilginin toplumsal dağıtımı ve örgütlenmesinin, hayati bir ekonomik değişken olduğu bulunmuştur. Gayri resmi şebekelerin, toplumsal bağlantıların ve daha yakın zamanlarda, işletmelerarası doğrudan koordinasyon sistemlerinin rolü bir süre için kabul edilmişti.[9] Bu, kapitalist ekonomilerin yeniden üretiminde ne piyasaya ne de planlamaya ait; ne bireysel faaliyetin rastlantısal bir sonucu ne de her şeyi bilen bir merkezi otoritenin bir tasarımı olan toplumsal ilişkilerin kabul edilmesidir. Bu gayri resmi kurumların çoğunun önemi, her şeyden önce, bilginin paylaşımındaki rollerinde, yerleşik ekonomik aktörleri daha bilgili ve sonuçta da daha güçlü kılmalarında yatıyor. Bu bölümde, mevcut ekonomik düzene karşı, sendika ve topluluğa dayalı çeşitli muhalefetin temelinde ekonomik bilgiyi de-

8. Sözgelimi, bkz. G. Hodgson, *Economics and Institutions* (Oxford, 1988) ve L. M. Lachmann, *The Market as an Economic Process* (Oxford, 1986).
9. Örneğin, Araştırma ve Geliştirme'nin, ürün geliştirme ve üretim planlamasının koordinasyonu: Elektronik teknolojisinin kolaylaştırdığı bir koordinasyon süreci. Bkz. R. Kaplinsky, "Electronics-based Automation Techniques and the Onset of Systemofacture", *World Development*, 13, 3 (1985). Ayrıca, A. Sayer, "New Developments in Manufacturing: The Just-in-time System", *Capital and Class*, 30 (1986).

mokratikleştirme ve toplumsallaştırma çabası yattığını öne sürmek istiyorum. Sonra da bu muhalefetlerin, devletten ziyade, pratik bilgiyi paylaşan bağımsız demokratik birliklerde var olan mekanizmalar aracılığıyla –bu mekanizmaların kalıcılığı devlet kurumlarının desteğini gerektirse de– piyasayı toplumsallaştırma araçlarının doğuşunu gösterdiklerini öne süreceğim. Kamu kurumları ve bağımsız birlikler arasındaki bu ittifak da kamu kurumlarının demokratikleşmesine ve daha duyarlı kılınmasına yol açabilir.

Son yirmi küsur yıl boyunca radikal işyeri ve yerel örgütlenmelerin ayırt edici özelliği, solun yeterli politik koordinasyon araçlarına sahip olmadığı durumlarda, özellikle uluslararası ya da en azından kıtasal ölçekte kitle temeline sahip şebekelerin –başta *ad hoc*, ama çoğu kez giderek resmileşen bir örgütlenmeyle– yaratılması olmuştur. Sendika komiteleri, sağlık ve güvenlik projeleri, topluma duyarlı adil ticaret inisiyatifleri, lezbiyen ve gay hareketleri ve ortak çıkarlar taşıyan diğer kampanyacı gruplar özerkliklerini yitirmeden bir araya gelmenin yollarını bulmuşlardır. Çeşitli ivedi pratik görevler sırasında, bağlantı kurmanın önde gelen amaçlarından bir tanesi direnişin hedefe ulaşmasında onu daha etkin kılacak olan bilginin toplanması, paylaşımı ve birikimi olmuştur. Kalıcı bir dönem boyunca bunu başarmak için, bazen yerel ya da bölgesel hükümetler ya da daha yakın tarihlerde AT tarafından desteklenmişlerdir; bunun dışında sendikalardan, kendilerine sempati duyan vakıflardan ve kilise örgütlerinden yardım sağlamışlardır.

— Bilgiyi demokratik kılmanın boyutları

Bu grupların bilgi siyaseti ve iktisadı hakkındaki özbilinçleri farklı ölçülerdedir. Ekonomik bilginin demokratikleştirilmesinin beş ayrı boyutu göze çarpıyor. Onları ciddi olarak ele almak, bazı göstergelerini verdiğim büyük, ekonomik ve politik değişiklikleri içerir.

Birincisi, ezilen grupların aksi halde görünmez kalan bilgisini, kamu kültürünün ve politika oluşturmanın meşru, değerli bir parçası haline getirme çabaları var. Kadınların düşük ücret almaları ve evde de çalışmaları; sağlık, güvenlik ve çevresel tehlikeler;

ana politik eğilimlerin gözardı ettiği enformasyonu ve eylem önerilerini açığa vurarak ağırlıklı bir şekilde etnik azınlık mensubu ya da yabancı işçi çalıştıran endüstrilerin çalışma koşulları üzerinde etkin çalışmalar yapan grupların sürekli çabaları örnek olarak verilebilir. Böyle bir bilginin politika oluşturmanın ayrılmaz bir parçası olması için bu grupları temsil eden örgütlenmelerin politika oluşturma ve uygulama sürecine girmelerini sağlayacak yasal hakların olması gerekmektedir; bu örgütlenmelerin bir etkisi olacaksa, bir parça yasal güç sahibi olmaları veya devlet desteği almaları gerekir.

İkincisi, kitle temeline sahip örgütlenmeler bir topluluğun ya da çalışanların geleceğini şekillendiren kararları ve eğilimleri kendilerinde toplayan haber alma süreçlerine katılırlar. Bu yolla, belirli bir karara ve –hükümetin uygun bir eyleminin yokluğu halinde– aşağıdan etkili bir eylem planına daha geniş bir bağlamda bakma imkânını kazanabilirler. Kendi fabrikalarının batmasına direnen sendikacılar ya da spekülatif mülkiyet gelişiminin tehdit ettiği topluluklar için doğrudan doğruya bilginin özel yoğunlaşmasına bir meydan okuma sorunudur bu. Onlar (bağımlı olsa da) kendi iç konumlarını enformasyon kırıntılarını toplamakta kullanmışlardır. Dışlanmış oldukları bilgiyi kazanmak için kurumun başka yerlerindeki diğer üyelerle ve bilgi sahibi yabancılarla kurmuş oldukları şebekeler aracılığıyla bu enformasyonu sonradan bir araya getirirler. Bu bilginin pazarlık ve kampanya stratejisi olarak kullanılması, bu tür grupları, kararları alanların (bunlar kendi gizli toplantılarına dalıp ortalarda görülmezlerken) eteklerine asılan cahil yabancılar olmaktan çıkarıp etki sahibi aktörlere dönüşmelerini sağlayabilir. Onlar toplantılarda fizik olarak bulunmayabilirler ancak bilgileri bürokratik zayıflık ve bölünme noktalarına doğru eylemlerini öyle keskin bir şekilde yönlendirebilir ve güçlerini seferber edebilir ki her kararda temel olarak dikkate alınır olurlar. İngiltere'de en iyi bilinen örnekler arasında şunlar vardır: 1971'de Upper Clyde'daki sendika temsilcileri komiteleri; 1970'lerin ortasında Lucas Hava ve Uzay Endüstrisi'ndeki sendika temsilcileri; toplulukların içinde 1980'lerde Waterloo'daki Coin Street Eylem Grupları ve yetmişlerin sonlarından doksanların başlarına kadar, devletin Lond-

ra'nın liman bölgesini genişletmesine karşı alternatiflere yönelik çok sayıda yerel kampanya.

Bilginin demokratikleştirilmesinin bu boyutunun bir uzantısı da sadece tek bir şirketin ya da kamu kurumunun yönetimini gölgelemek için değil, bütün üretim, dağıtım ve tüketim zincirindeki piyasa ve kurum halkalarının izini sürmek için de bilginin toplanmasıdır. Zincir boyunca temas ihtiyacı ve fırsatı doğdukça, çoğunlukla uzun bir dönemde gerçekleştirilen bu iz sürme süreci, söz konusu örgütlenmelere potansiyel etki alanlarının haritasını ve etkin eyleme geçebilmek için zorunlu olan müttefiklerin tablosunu sunar. Çikolata üretimi ve perakende satışına ait zincirde böylesine iyi gelişmiş bir şebeke söz konusudur. Brezilya'da kakao plantasyonlarında çalışan köylülerden Slough ve Birmingham'daki Mars & Cadbury'de montaj hattında çalışan kadınlara kadar, ortak kampanyalar ve dayanışma eylemleri için iyi örgütlenmiş, iyi bir enformasyon ağına sahip bir forum var. Bu forumun bazı sınırlı zaferler kazandığı sorunlar arasında, Brezilya'daki plantasyon işçilerinin sağlığını ve yerel çevrenin kalitesini tehlikeye sokan haşara ilaçlarının kullanılmasının yasaklanması ve az bir ücret artışı isteyen plantasyon işçilerinin desteklenmesi var.[10]

Ekonomik bilginin demokratikleştirilmesinin üçüncü bir boyutu, işçilerin günlük becerilerinde saklı olan üretim ve ihtiyaca ilişkin zımni bilginin tam olarak kabulünün ekonomik karar alma süreçlerine sokulması için verilen savaşım olmuştur. Bu, belirsizliklerle başa çıkamayan ve ilk öncelik olarak kendi ayrıcalıklarını korumayı düşünen yöneticilere ve yönetim sistemlerine karşı, hem fabrikalarda hem de kamu hizmetlerinin görülmesinde uzun süreli bir gerilla savaşımı olmuştur.

Gerçekte, Taylorist yönetim yöntemlerine karşı olan bu savaşım bir anlamda kazanılmıştır: Bir Japon müşavirin belirttiği gibi iyi yönetimin yeni ilkesi "işçinin zihnindeki altından yararlanma" yeteneğidir. Savaşım giderek güç ilişkileri ve işçilerin

10. Bkz. *The Global Chocolate Factory;* yayımlayanlar, Ulusötesi Enformasyon Değişimi, Uluslararası Gıda Sendikası ve Hollanda Gıda İşçileri Sendikası. (TIE, Paulus Potterstraat 20, 1071 DA Amsterdam, Hollanda adresinden temin edilebilir.)

bilgilerinin sahiplenilmesi ya da paylaşılmasının koşulları çevresinde dönüp durmaktadır. Altından, bütünüyle yönetimin belirlediği üretim planlarında kullanılmak için işçilerin güvenliği ve koşullarını çok fazla tahrip edecek sonuçlarla birlikte herhangi bir pazarlık sürecinin dışında mı yararlanılıyor? Yoksa bu altın, çatışan farklı çıkarların müzakere ettiği planların ve tekliflerin temelini oluşturacak biçimde, başlangıçta işçilerin kendi örgütleri aracılığıyla mı toplanıyor?

Özellikle İngiltere'de, ama ayrıca hükümetlerin kamu hizmetlerini özelleştirmekte olduğu diğer ülkelerde de, bilgiyi toplumsallaştırma çabaları yönünde dördüncü bir boyut daha var: Bir kamu hizmetinde işbirliğine dayalı, piyasa dışı ilişkilerin ve bunun teşvik ettiği temel bilgi ve becerilerin günlük değişiminin savunulması. Sağlık hizmetlerinin iç piyasaya açılmasının ve departmanlarla hastanelerin birbirleriyle mali rekabete yöneltilmelerinin, özelleştirmecilerin kestiremediği sonuçlarından bir tanesi bilginin, yararları piyasa açısından hiçbir zaman değerlendirilemeyecek, ölçülemeyecek ve hesaplanamayacak bir alışverişi yaşadığı, güven ve işbirliğine dayalı iletişimin can damarlarının tıkanması olmuştur. Bu, işbirliğine dayalı ilişkilerin dışında, başka hiçbir yolla paylaşılamayacak bir bilgiydi. Hayek'in rasyonelleştirdiği bu politikalar, Hayek'in nakliyat ve emlâk komisyonculuğu örneklerinde oldukça değer verdiği ve azami ölçüde yararlanmaya can attığı pratik, kısa ömürlü bilgiden tümüyle yararlanmayı sağlayan araçların tahrip edilmesine yol açmaktadır. Politika oluşturanların zihinlerinde, bilgi probleminin ön plana çıkması olası değildi; olası olsaydı bile, felsefi temellerindeki bireycilik, onları, rekabetten çok yalnızca toplumsal işbirliği sayesinde yararlanılabilen pratik bilginin önemini anlamaktan alıkoyardı.

Kamu hizmetleri üzerindeki bu özel savaşım, bugün savunmacı bir savaşımdır; ama bu, insanları bilginin sık sık gayri resmi bir şekilde paylaşıldığı, işbirliğine dayalı toplumsal bağlantıların pratik önemini daha çok fark etmeye götürmüştür. Deneyim de, ayrıca bu işbirliğinin gerçekleşmesi için zorunlu olan koşulların bazılarını –ticari olmayan toplumsal etkililik ölçütlerinin egemenliği dahil– vurgulamıştır.

Bu bölümde, ekonomik bilginin dağıtımını değiştirme çabalarının ortaya çıktığı üç deneyim türünü vurguluyorum. Hepsi de ekonomik bilginin paylaşılması için kitlelere dayalı şebekelerin demokratik ve toplumsal bakımdan adil bir ekonominin gerçekleştirilmesindeki önemini gösterir.

Ezici ekonomik güç yoğunluklarının ekonomik özyönetim alanını şiddetli bir şekilde kısıtladığı yerlerde bile –madenlerden ya da hammadde plantasyonlarından nihai ürün imal eden fabrikalara kadar– bir malın üretim zinciri boyunca ya da nihai imalat sürecine giren fabrikalar ve evlerde, bilgiyi paylaşan ve geliştiren insanlar var. İşçilerin en örgütlü kesimlerinden bir tanesinin –otomobil işçilerinin– yarattığı deneyim ile en az örgütlü olan ya da daha çok, yaptıkları iş nedeniyle en çok yalıtlanmış olan ev endüstrisi işçilerinin deneyimini örnek alacağım.[11]

Böyle şebekeler çoğunlunlukla, örneğin düşük ücretler, çevre, sağlık ve güvenlik ya da teknoloji ve çalışma saatleri hakkında gözetleyici ve kampanyaya yönelik bir işlevi olan yerel ve bölgesel örgütlerle bağlantılıdırlar.[12] Sendika ve topluluk örgütlerinin yönettiği, biraz devlet yardımı veya vakıf finansmanı ile birlikte araştırma ve kampanya işçilerini istihdam eden bu devlet dışı örgütlenmeler, Batı Avrupa'da giderek sık rastlanan bir fenomen olmaktadırlar. Bunlar günümüzde genellikle, hem ulusal hükümetlerle hem de ulusal ve çokuluslu şirketlerin patronlarıyla çatışma halindedirler. Bununla birlikte, kendi amaçlarını kabul eden siyasal partiler iktidara gelirlerse, etkin toplumsal düzenlemeler için hayati olan, aracı ama kısmen bağımsız organlara dönüşebilirler. Bu düzenlemeden yararlanacak insanlar açısından ve onların katılımıyla iç enformasyona ulaşabilirler.

11. Bu şebekelerin çalışmaları, gerçekte bu ekonomik güç yoğunlukları, kendi kendilerine çöküşleri (Maxwell imparatorluğuyla karşılaştırınız), devlet eylemi ya da tahmin edilemez bazı bileşimler aracılığıyla kırılırsa ve kırıldığı zaman, kendilerini öz-yönetime hazırlıyor olarak görülebilir.

12. İngiltere'de bunlar, çeşitli bölgesel düşük ücretliler ünitelerini, risk merkezlerini ve bazı sendika ve topluluk kaynakları merkezlerini ve işsizler için merkezleri içine alır.

Ayrıca, teknolojik değişimin bugünkü yönlerine meydan okuyan ve sık sık tasarım sürecinin ta kalbinden alternatifler tasarlayan işçilerin, bilimcilerin, tüketicilerin ve kullanıcıların demokratik bir biçimde örgütlenmiş şebekelerinin sunduğu örnekleri betimleyeceğim. Onların çalışmaları, teknolojinin gelişmesinde örtük olarak yapılan seçimleri gösteriyor. Üstelik örgütlenmeleri – sözgelimi, Almanya'daki sendika inisiyatifine dayalı Teknoloji Geliştirme Merkezleri ve Londra'daki Teknoloji Şebekeleri– ticari ve toplumsal bakımdan uygulanabilir yeniliklere yol açacak pratik bir anlatım ve etkiye kavuşmak için mevcut piyasanın savsakladığı ya da engellediği zımni bilgi biçimlerine olanak sağladılar.

Nihayet, ister tüketicileri belirli ürünlerin çevrede yol açtığı tehlikeler ya da bunların üretimiyle ilgili çalışma koşulları hakkında bilgilendiren örgütlenmeler aracılığıyla olsun; isterse işlemlerindeki düzensizlik öğesini azaltmak için pazar araştırması yapan ya da bu araştırmaları paylaşan üreticiler aracılığıyla olsun, tüketim malları piyasasını toplumsallaştırmaya yönelik farklı türdeki çabalara değineceğim. Bu kampanyacı şebekeler yine genelde devlet dışı örgütlenmelerle bağlantı içindedir.[13] Ve bu devlet dışı örgütlenmeler de, eğer benzer amaçlar güden siyasi partiler iktidara gelirse kamu yatırımları ve kredi politikalarının yönlendirilmesi, fiyat kontrolleri ve tüketim malları standartlarının uygulanması için yerel, bölgesel ya da merkezi kurumlara hayati önem taşıyan pragmatik bilgileri aktarabilirler.[14]

— Ekonomik şebekelerin politikası

Bu şebekeler kendi başlarına hazır bir alternatif ekonomik mekanizma sağlamazlar. Öncelikle direniş şebekeleri olarak kurulmuşlardır ya da kooperatif şebekeleri ve teknolojik yenilik merkezleri örneğinde olduğu gibi, kapitalist yapının sadece kuytu

13. İngiltere'de, bu tür tüketim eylemlerini örgütlemiş olan örgütler, "Çalışan Dünya Kadınları" ve "Yeryüzü Dostları"nı içine alıyordu.
14. Fiyat belirleme ve kontrole yönelik merkezsizleştirilmiş biçimlere ilişkin fikirler için, bkz. Diane Elson, "The Socialisation of the Market" *New Left Review* 190.

köşelerinde yer alırlar. Bir kamu kurumu ya da bağımsız bir vakıftan destek bulamadıkları durumlarda son derece istikrarsız bir biçimde var olurlar ancak kitabın argümanı açısından önemlidirler çünkü işletmeler, tüketiciler ve üreticiler ve emek süreclnin içiyle devlet arasındaki ekonomik bilginin demokratikleşmesini sağlayan toplumsal ilişkilerin olasılığını gösterirler. Ayrıca özel sermayeden yoksun insanların, kendi ekonomik yazgıları üzerinde daha büyük bir güce sahip olabilecekleri ittifak türlerine de işaret ederler.

Bu şebekeler, uluslararası, ulusal ve yerel düzeylerde ekonomik yeniden dağıtım programlarını gerçekleştirmekte olan iktidar partileriyle ittifak içindeyseler, sadece o zaman kalıcı bir etkiye sahip olabilirler. Erişilemez büyük ekonomik bilgi yoğunluklarının (bunlar hep bir biçimde kontrol edilmeyen yoğun zenginliğin sonucudurlar) olmadığı koşullarda, demokratik şebekeler sadece nüfusun ekonomik bilgisinden etkin bir şekilde yararlanmanın araçları olabilirler.

Sosyalist-feminist iktisatçı Diane Elson, gönüllü örgütlenme şebekeleriyle birlikte, işletmelerin ancak fiyat düzenlemeleri, ücret politikası ve finansman bulma çerçevesinde önemli bir özerkliğe sahip oldukları toplumsallaşmış bir piyasayı gerçekleştirebilecek türdeki kamu kurumlarını açık seçik ve yararlı bir tarzda anlatmıştır. Bu makro ekonomik faktörler politik açıdan belirlenecek ve kamu desteğindeki taban şebekelerinin topladığı bilgiler aracılığıyla uygulanacaklardı.[15] Elson'ın modeli, bilginin bu kitapta öne sürülen pratik ve toplumsal niteliğini hesaba katan ve gelecekteki tartışmalar için odak oluşturan yararlı bir modeldir. Bu bölümün sonraki sayfalarında bu modeli özetleyeceğim.

Devlet ve devlet dışı kamusal ekonomik şebekeler arasındaki ortaklığın nasıl işleyebileceğini anlamak için doğrudan deneyim öyle az ki. Gerçekten de geleneksel sol partilerin temel refahı sağlama konusundaki başarılarıyla orantılı bir ekonomik adalet ve demokrasiyi gerçekleştirememelerinin bir sonucu olarak çağdaş ekonomik direniş ve işbirliği örgütlerinin ortaya çıktığını öne sürüyorum. Bu başarısızlık orta (ve birçok durumda yüksek) eğitimden, uzun süreli bir ekonomik patlamadan ve bir refah dev-

15. Bkz. Diane Elson, *NLR* 190 ve ayrıca "Socialising the Market: Breaking the Circuit of Capital", *Socialism and the Market,* Justin Schwartz (Londra, 1993).

letinden yararlanan ilk kuşağın büyük beklentileri ve özgüvenlerine rağmen yaşandı.

Bu başarısızlık, ulus-devletin, içindeki etkili bütün ekonomik güçler uluslararası bir örgütlenmeye geçtiğinde muktedir olduğu ekonomik dönüşümlerin doğasındaki sınırlardan daha çok sosyal demokratların ihanetinden kaynaklanıyor.[16] Bu bölümde betimlenen şebekelerin çoğu uluslararasıdır. Ulus-devletin sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğu uluslararası düzeyde bu şebekeler, ticari baskılara karşı, bir ölçüde toplumsal baskı uygulamaya çalışmışlardır. Diğer taraftan, ne düzeyde olursa olsun, herhangi bir politik desteğin yokluğunda bu şebekeler zayıf kalırlar. Bu bölümde betimlenen örnekler pragmatik bir politik temsil görüşü taşıma eğilimindeler. Bu şebekeler, her düzeyde, seçilmiş politikacıların aracılığı ile maddi destek ve kamusal meşruluk arama eğilimindedirler. Piyasanın toplumsallaştırılmasına yönelik olarak hareket etmek kadar, ayrıca (ve sonuç olarak) pratikte devletin bölümlerini demokratikleştirmeye ya da en azından onu politik sistemin dışında kalanların inisiyatiflerine ve bilgilerine duyarlı kılmaya da çalışıyorlar. Bu bölümün sonunda, böyle bir demokratikleştirme sürecinin ele alabileceği stratejileri incelemek için –toplumsal hareketlere duyarlı bir sol kesimin, iktidarı kısa bir süre tattığı Londra'daki– sınırlı bir bölgesel deneyimden yararlanacağım.

1. Ulusötesi şirketlerin çevresindeki şebekeler

1970'lerin ortalarında İngiliz, Batı Alman, Hollandalı, İtalyan ve Brezilyalı sendikacılardan oluşan aktif bir şebeke, büyük şirketlerin devamlı küreselleşmesinin karşısında, hem ulusal hükümetlerin hem de ulusal sendika yapılarının güçsüzlüğü ve hareketsizliğinden düş kırıklığına kapılmış olarak bir araya geldi. Bu sendikacıların ilk yaptıkları iş kısmen birbirlerinden, kısmen de kendilerini işlerine adayan araştırmacıların çalışmaları ara-

16. Küreselleşme hakkında yaygınlık kazanan açıklamalara karşı zamanında yapılmış bir uyarı için bkz. hem uluslararasılaşmaya yönelik eğilimler hem de örneğin emek piyasalarında bu sürecin önündeki sınırların yararlı bir çözümlemesi: "Global but Leaderless? The New Capitalist Order", *Socialist Register* (1992).

cılığıyla bilgi toplamak olmuştu. Ücretleri ve koşulları karşılaştırmak kadar, şirketlerin ne planladığı ve şirket tercihlerinin hangi endüstriyel gelişmelerle şekillenebileceği hakkında bilgilenmek istiyorlardı.

Aynı zamanda, ayrıcalıkları hakkında özbilince sahip olan 1968 kuşağının eski öğrencileri, kendilerini işçi sınıfının örgütleriyle pratik bir ilişki içine sokan politik bağlantı biçimlerini sınıyorlardı.

Batı Avrupa çapında, az sayıda akademisyenin ulusötesi şirketlerin faaliyetlerini araştırmak için yerel sendikacılarla birlikte çalıştığı yeni bir araştırma türü başlatılmıştı. Birbirinden bağımsız, ama ortak bir entelektüel kültürün kanıtı olan projeler ortaya çıktı: Londra'da, Rio Tinto Zinc, GEC, British Leyland üzerine (özellikle de Güney Afrika'daki çıkarları üzerine odaklanmış) "karşı" şirket raporları hazırlayan Karşı Enformasyon Servisi (CIS); Constanz Üniversitesi'nde Seimens üzerine çalışma; Amsterdam'da SOMO (Çokuluslular Araştırma Vakfı); İtalya'da Metal İşçileri Sendikası, FLM ile birlikte çalışan sebatlı araştırmacılar. Bu eleştirel entelektüel kuşağın Üçüncü Dünya'nın ihtiyaçları ve savaşımlarına karşı duyduğu sorumluluk onları, resmi sendika hareketinin gündem konularından çok ötelere, Batılı şirketlerin Üçüncü Dünya'daki işletmelerinde çalışan işçilerin koşulları üzerinde düşünmeye götürdü. Aktif işyeri sendikacıları duyarlıydılar. Sözgelimi, kendi şirketlerinin Güney Afrika'daki düşük ücretlerine karşı kampanyalar başlatmaya ve bağımsız araştırmacılarla, onlara araştırmalarında yardım ederek ve sonuçları işyerlerinde dağıtarak işbirliği yapmaya yeterince ilgi duyuyorlardı.

1974'te, ulusötesi yeni şirketlerin devasa gizli gücünü belgeleyen Richard Barnet'ın yazdığı etkili bir kitap olan *Global Reach* (Küresel Erişim), Washington'daki Siyaset Araştırmaları Enstitüsü (IPS) tarafından yayımlandı. Güçleri ve bu güçlerin kalkınmayı baltalama ve ne denli az olsa da mevcut demokrasiyi tahrip etme tarzı hakkındaki enformasyon yaygınlaştıkça bu şirketler çok yaygın bir ahlâki saldırının hedefi oldular. Kiliseler ve en belirgin olarak da Latin Amerika'da zenginlik ve sefalet karşıtlıklarının ve ABD hükümetinin diktatörlüklere verdiği desteğin radikalleştirdiği teologlardan şiddetli bir biçimde etkilenen Dünya

Kiliseler Konseyi konuyla ilgilenmeye başladı. 1970'lerin sonunda, bütün bu çeşitli şebekelerden bir grup insan –önce CIS'ten ve sonra da IPS'nin Avrupa şubesi Ulusötesi Enstitü'den Bhaskar Vashee; Dünya Kiliseler Konseyi, "Kalkınmaya Katılım Programı"nın Brezilyalı başkanı Marcus Arriga; Constanz Üniversitesi'nden Gerd Junne ve başkaları, araştırmacılar ve sendika eylemcilerinin katılacağı Batı Avrupa çapında bir konferans çağrısında bulundular. Bu, Uluslarötesi Enformasyon Değişimi, (Transnational Information Exchange) TIE'nin kurulmasına, özellikle uluslararası sermayenin giderek yerleşen kibirliliğine karşı koymaya ve onu izlemeye uyan yeni bir karma örgütlenme biçiminin ortaya çıkmasına yol açtı.

Daha yakın bir zamanda, 1980'lerde, stratejik olarak düşünen sendika temsilcilerinden oluşan ulusötesi çekirdeğe sahip TIE'nin oluşturduğu uluslararası forumlar, işyeri sendikacılarına, yönetim stratejilerindeki değişikliklerin boyutlarını değerlendirmeleri ve tepkilerini tasarlayıp koordine etmeleri için hayati bir fırsat sağladı. Batı Avrupa çapındaki ciddi yenilgiler döneminden sonra, bir kez daha bu sendika temsilcileri en azından bir adım daha atmak istiyorlar. Barcelona'da "Toyotizm"; Sao Paulo'da Brezilya'nın genel işçi sendikası olan militan CUT'un evsahipliğini yaptığı yeni yönetim teknikleri; Wolverhampton'da otomobil montaj işçileriyle oto yan endüstrilerindeki işçileri bir araya getiren yan sanayi; General Motors'un dünyanın her yerindeki şirketlerinden gelen işçilerin konferansları bu niyetin kanıtlarıdır.[17]

Artık yapılan tartışmalar, daha büyük bir güvenle, pozitif bir endüstri stratejisi hakkındaki sorulara kayıyor. Burada, sendika temsilcileri, işyeri dışındaki toplumsal hareketlerin, özellikle de yeşil hareketin bir sonucu olarak, yönetim karşısında bir avantaja sahiptirler. Otomobil ve uçakların egemenliği altındaki bir topluma ilişkin eleştirileriyle birlikte, bu hareketin etkisi, elektrik üretim endüstrisindekiler gibi otomobil endüstrisinde de başta

17. Bkz. düzenli yayımlanan TIE Bülteni. Bu tartışmaların, katılan eylemciler için "beleş" olmadıklarını eklemeliyim. TIE, yol paralarına katkıda bulunmak için, örneğin Dünya Kiliseler Konseyi'nden yardım sağlayabildi; ama katılımcılar geri kalan masrafları ya işyeri komitelerine ödetmek ya da kendileri karşılamak zorundaydılar. Masrafları sık sık kendi ceplerinden karşılamak zorunda kalmışlardı.

gelen şirketleri savunmaya itti. Otomobil endüstrisinde çalışan işçilerin gelecek konferansı "otomobil ve toplum" üzerine olacak. Bunun örgütleyicilerinden biri, Mercedes Benz'de çalışmış olan ve daha sonra Yeşil milletvekili olarak görev yapan Willi Horst'dur. "Hayatımızı otomobil üreterek kazanıyoruz, ama otomobillerin tahrip ettiği topluluklarda yaşıyoruz; bu konferansta oto endüstrisinin nasıl değişebileceğini ve toplu taşımacılığın nasıl genişleyebileceğini tartışacağız; böylece her şey hesaba katıldığında, otomobil işçileri hâlâ geçimlerini sağlayabilsinler ve toplumsal bakımdan kabul edilebilir bir iş sahibi olsunlar."

Ford Motor Company'deki sendikacılar sadece bir enformasyon değişimi ve dayanışma şebekesini değil, uluslararası bir politika oluşturma mekanizmasını geliştirmekte de özellikle aktiftiler. Amaç, ulusal pazarlık ve kampanya stratejilerini etkileyebilecek politikaları formüle etmekti. Bir anlamda, Ford sendika temsilcilerinin göreli stratejik gelişimlerini şekillendiren, kendi yönetimlerinden gelen meydan okumanın öncü niteliği olmuştu. Ford Motor Company kendi yönetim yapılarını, kıtasal ve sonra da global bir düzeyde yeniden örgütleyenlerin başında geliyordu. 1970'lerin ortasında, istihdamda seçmeci bir kısıntıya giderek ve rekabet avantajını azamileştirmek için dünya piyasalarına oynayarak uluslararası rekabetin yoğunlaşmasına cevap verebileceği iyi bir konuma gelebilmişti. İngiltere dahil, belirli ulusal piyasalara büyük ölçüde bağımlı olmasına rağmen, üretimi herhangi bir ülkede oturtmaya yönelik uzun vadeli bir taahhüde girmemişti. Ulusal hükümetlerin tepkisi, temelde, eğer herhangi bir yararı varsa, sadece kısa vadeli bir yarar sağlayan bir politika olan, kendi topraklarına yerleşmesi için şirkete mali teşvikler sunmak olmuştu. 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında, ulusal sendika görevlileri, duyarlı bir hükümetin, Ford'a İngiliz, İspanyol, Alman ya da temsil ettikleri ulusal sendika hareketi yönünde zorunlu bir baskı yapmasını umarak kafa karışıklığı içinde çabalayıp dururlarken, İspanya, İngiltere, Portekiz, Almanya ve Belçika'dan aktif sendikacılar Uluslararası Ford Birliği'ni yarattılar. TIE'nin çalışmaları gibi –TIE'nin otomobil endüstrisi çalışmalarıyla gayri resmi bir bağı olan– Ford Birliği'nin de amacı, belirli işletmelerdeki işçilerin yerel bilgilerini paylaşmak ve endüstrideki

daha büyük eğilimler üzerine yapılan araştırmaların yardımı ile, ilgili herkesin kendi geleceğini etkileyen kararlar üzerinde genel (aslında ayrıntılı) bir anlayış kazanmasını sağlamaktı.

Bu, her işçi grubuna, ayrı ayrı kendi işletmelerinde ve birlikte Sendika Temsilcileri Birliği aracılığıyla daha etkili, daha kesin hedeflere sahip bir eylem temeli sağladı. Ayrıca ekonomik stratejiye ilişkin yeni bir yaklaşımı gösterdi. Atölye, büro ve laboratuvar işçileri arasındaki uluslararası örgütlenme, uluslararası bilgiden türeyen politikaların gelişimi için temel sağlıyor. (Ve örgütlenmenin gerçekleştiği yerin, bölgesel ya da ulusal sendika yetkilileri düzeyinden çok, bir işyeri düzeyi, iç bilgi düzeyi oluşu can alıcıdır.) Bu politikalar şirket imparatorluğu içindeki bir dizi farklı alanda yürütülebilirdi ama bir kez olsun kapsamlı bir iç bilgiye dayandırılacaklardı. Bu tür bir bilginin beslediği politik forum olmaksızın hükümet politikaları artık ancak tesadüfi bir atış niteliğine sahip olabilir. Bu, pek öyle hareketli bir hedefin vurulması değil de hem kendi stratejik ihtiyaçlarını ve zayıflıklarını gizleyen hem de hükümet karşısında tepki olarak kaçmasını ya da telafi edici tavır almasını sağlayan bir ilişkiler ağına yakalanmış olan bir hedefin vurulmasıdır. Bir gizlilik örneği, hükümetin, şirketin iç yatırımları üzerindeki pazarlık gücüdür. Ayrıntılı bir iç bilgi ve gözlemle birlikte, hükümet bir şirketin planları için belirli bir yatırımın önemini tahmin edebilir ve böylelikle de ne zaman ve nasıl sert bir pazarlığa gireceğini hesaplayabilir. Bu enformasyon olmaksızın, şirket hükümete bir iyilik yaptığı izlenimini verebilir ve hükümetin istihdam ve bölgesel politikalarının ya da diğer sosyal ve ekonomik hedefleri konularında birkaç tavizde bulunabilir. Şirketin hükümet kısıtlamalarından kaçma yeteneğine bir örnek ithalat kontrolleridir. Bunlar, çokuluslu sermaye üzerinde kontrol kurmak isteyen sosyalist politikacılarla birlikte, hükümet müdahalesinin popülerlik kazanan bir biçimi olmuşlardır. Ne var ki bu kontroller temel bir politika halini aldığında, daha az korumacı hükümete sahip bir ülkede işsizliğe yol açarak sorunu sadece başka bir alana aktarabilirler.

Dagenham'daki Ford işçileri, "Birlik" ile yaşadıkları deneyimin sonunda bir alternatif düşünmüşlerdi. Şimdi Dagenham'da toplantı sorumlusu ve T & GWU'nun yürütme kurulu üyesi olan Steve

Riley şöyle bir açıklamada bulunuyordu: "Britanya'da ve diğer ülkelerde işçiler, uluslararası bağlar ve ilişkiler aracılığıyla 'birim üretim'i (işçi başına üretilen otomobil sayısı) planlamak açısından işbirliği yapabilir ve bu konuda olduğu gibi, ayrıca ürettikleri otomobillerin kalitesi ve nereye yollanacakları hakkında da anlaşmaya varabilirler." Hükümetler ve sendikalar, kendi pazarlık güçlerine ilişkin kaynakları Ford ile müzakere etmek için kullanabilirlerdi (hükümetler piyasa ile ilgili konularda sendikalar ise emek arzına ilişkin konularda baskı yapabilirler). Bu, açıkça yüksek düzeyde bir uluslararası dayanışmayı ve duyarlı hükümetlerin iktidarını önvarsayar. Ama söz konusu işçilerin uluslararası açıdan anlaştığı politikalar, sadece ulusötesi şirketlerin daha etkin bir şekilde kontrol edilmesini sağlamakla kalmaz, daha büyük bir olasılıkla, uluslararası dayanışma geleneklerinin farklı uluslar ve bölgelerde kök salmalarını da sağlarlar.

Bir örgüt olarak Ford Birliği'nin inisiyatifleri, sendikaların resmi desteğine ve hatta tek tük politik desteğe ancak çok ender olarak sahiptiler.[18] Bu, kalıcı bir güç değildi. Ne var ki hem hükümet planlamacılarının her şeyi kucaklayan bilgilerinden kaynaklanan yersiz tahminlerinden ve körü körüne kendine aşırı güvenen çabalamalarından hem de piyasa güçlerinin uygun bir çözüm bulacaklarına dair naif iyimserlikten kaçınan, yeni bir endüstriyel strateji yaklaşımının mümkün olduğunu gösterir. Bu yaklaşımda işçi örgütlerinin davranışı, biraz liman koşulları hakkında deneyimsel bilgilere sahip olan ve daha çok büyük bir tankere benzeyen devleti etkili bir biçimde müdahalede bulunacağı yere doğru yönlendiren römorkör tayfalarınınkini andırır.

Römorkörler örgütlenmeli, gündelik bilgileri özbilinçli bir şekilde derinleştirmeli ve diğer teorik bilgi biçimleriyle birleştirmelidirler. Üstelik, devletin seçilmiş yürütme kurumlarınca

18. 1984'e kadar Birlik, ulusal yetkilileri arkasına almayı başarmıştı. Birlikte, uluslararası tartışmalar yoluyla geliştirmiş oldukları politikalara daha geniş bir dinleyici kitlesi ve politik bir platform bulmak için, Londra ve Liverpool belediyelerinden yetkililerin desteğini aldılar. Tüm dünyadan Ford işçi temsilcilerinin katıldığı uluslararası bir konferans ve Ford'un yatırım stratejisi hakkında iyi tanıtılmış bir kamu araştırması örgütlediler. Ancak, kendi başarılarının kurbanı oldular. Sonraki gelişmeler üzerindeki kontrollerini yitirdiler ve diğer uluslararası inisiyatifler başarılı bir başlangıç yapmakta yavaş kaldılar.

da otoriteleri kabul edilmelidir. Savaş sonrası dönemde büyüyen endüstriler içinde, en örgütlü işçi kesimlerinden bir tanesi de otomobil işçileriydi. Çok sayıda işçinin tek bir yerde toplandığı, çok benzer koşulları paylaştığı ve üretim sürecinin her evresinin büyük ölçüde birbirine bağımlı olduğu bir endüstride şaşırtıcı değildir bu.[19] Otomobil işçileri –başlangıçta örgütlenme açısından oldukça homojen bir işgücüydüler– belirli yörelerde yoğunlaşmış, tam gün çalışan beyaz erkeklerden oluşuyordu.

2. Örgütsüzlerin bilgisinin örgütlenmesi

Böyle iyi örgütlenmiş işçi grupları, güvenilir olmayan bir ekonomik güce rağmen, demokratik ve duyarlı bir devletle pratik bir ortaklığı pekâlâ sürdürebilirler. Ama devletin kendileri için hareket etmesine ihtiyaç duyan –sözgelimi, yarım günlük, geçici, küçük işletmeci, ev ya da dışarıdan iş alan işçiler gibi– birçok işçinin de var olduğu aynı şekilde söylenebilir. İhtiyaçları (maddi güvenlik) öylesine açıktır ki politikacılar ya da profesyonel devlet görevlileri çözümleri bildiklerini düşünebilirler. Şirket için kelimenin tam anlamıyla "göreve hazır" olduklarından dolayı, ev işçileri (yani, geçici sözleşmelerle evde işverene çalışanlar) belki de bilginin paylaşım sürecine olumsuz etki eden en uç noktadaki koşullar altında yaşıyorlar. Onların kendi ihtiyaçlarını öne sürmek ve kendi koşullarını etkileme gücü kazanmak için örgütlenmeleri fikri, yeni ekonomik koşulların temelini atmak bir yana, tamamen ütopik görünür. Toplum mühendisliği ya da hayırsever ataerkillik örneği diye bir şey varsa, bu özellikle kadın işçilerin korunmasına yöneliktir.

Üstelik ev işi geleneksel iktisatta yeni uluslararası işbölümü içinde önemsiz ya da anakronistik olarak görülür. İlk bakışta Batı'nın alışveriş merkezlerinde moda markalarla satılan abiye elbiselerin parçalarını diken (bahçede oynayan ya da avluda bağırıp

19. Bu, sendikalaşmanın kolay olduğu anlamına gelmez. 1930'larda, Orta İngiltere'de ya da Kuzey İtalya'da sendikalaşmayı başlatmak büyük bir cesaret gerektiriyordu. Bununla birlikte, motorlar, ekonominin stratejik bir sektörüydü; bir kez militanlar atılım gerçekleştirdiğinde, sendika hiyerarşisi, sendikal güç kazanmak için önemli kaynaklar ayırmanın kendi çıkarlarına olduğunu anlıyorlardı.

çağıran çocuklarla birlikte) mutfaktaki kadın fikri, daha çok ekonomik kalkınmayla birlikte ortadan kalkacak olan bir Üçüncü Dünya tablosuna benziyor. Aslında İtalya ve İngiltere'nin şehirlerinde ve Hollanda, Almanya ve Fransa'nın farklı endüstrilerinde giderek sık rastlanan bir görünümdür bu; Swasti Mitter'in belirttiği gibi, "Birinci Dünya üretimini belirleyen Üçüncü Dünya emeğidir."[20]

Ev işçilerinin endüstriyel açıdan istihdamları yaygınlık kazandığı gibi sayıları da artıyor. Belirsiz bir askeri güç dengesinin karşısında, kendi zenginliğini ve gücünü sürdürmek için serflere ihtiyaç duyan ancak onlara bakmanın bedelini karşılamaya isteksiz olan feodal bir baron gibi modern bir şirket de belirsiz bir piyasanın karşısında arz esnekliğini sağlamak için ev işçilerine ihtiyaç duymaktadır. Bu tür şirketler için bu işçilerin sorumluluğunu duymak kendi çekiciliklerini yıpratmaktadır.

Yaklaşık yüzyıldır, Alman Sosyal Demokratı Eduard Bernstein'ın ev işçileri için koruyucu bir mevzuatı getirmesinden beri, müdahaleci devlet politikaları ev işlerini endüstriyel gelişimin daha ilkel evrelerinin devamı olarak düşünmüşlerdi. Hâkim varsayım, refah devletinin, müdahaleci bir eğilim ve iyi örgütlenmiş bir işçi hareketi ile birlikte, sonuçta ev işinin ortadan kalkmasına ve yüksek ücretli fabrika işinin modern bir ekonominin evrensel özelliği olarak yerleşmesine yol açacağı idi. Başlangıçta, 19. yüzyılın son on yılında, ev işini, koşulları toplumun geri kalan kısmına bulaşabilecek bir "hastalık" olarak gören devletin, bu konuya yaklaşımı kesinlikle düşmancaydı. Yine de Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve tekrar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki mevzuat, yoksullara yönelik bir yükümlülük duygusuyla oluşturulmuştu. Asgari ücretler ve koşullar açısından bazı önemli kazanımlar elde edilmişti. Yine de, bunların yetersiz çözümler olduğu ortaya çıktı; bunun başlıca sebebi, ev işçilerinin kendilerinin tanımladığı ihtiyaçları doğrudan doğruya araştıracak ya da bunlar için platform sağlayacak bir çabanın olmayışıydı.[21]

20. Bkz. Swasti Mitter, *New Technology and the Rise of Manufacturing Homework: A Case Study in the UK Clothing Industry* (1984).
21. Bkz. Sheila Rowbotham, *Flexible Production and Women's Casualised Labour; Strategic Approaches to Homework*. A Paper for the Working Group on Economic and Social Cohesion.

Ev işçileri, yüzyılın başında bile, kadınların oy hakkı davasını, onların ekonomik ve toplumsal koşullarına bağlayan Sylvia Pankhurst'un kampanyalarında aktif olarak yer almışlardı. Çoğunlukla topluluklarda ve sendikalardaki taban örgütlenme biçimlerine yaklaşan feminizmin 1970'lerdeki yükselişi, ev işçilerinin sesinin yeniden duyulmasını sağladı. Feminist eylemcilerin ve militan ev işçilerinin ortak çabaları etkileyici bir örgütlenme alanı yarattı: İtalya ve Hollanda'da Ev İşçileri Destek Merkezleri; Britanya'nın değişik yörelerinde Kadın İstihdam Projeleri ve Dışarıya İş Verme Kampanyaları. Bir uluslararası ve Avrupa şebekesi şimdi, kendi hükümetlerinin politikalarını kıyaslamak ve eleştirmek, kendi stratejilerini formüle etmek (Kıbrıslı ev işçilerinin dikmesi için Londra'da kesim yapan ve bunları Londra'da satışa sunan Londralı bir şirketi gibi) ve şirketlerin işleyişleri hakkındaki iç bilgiyi paylaşmak için toplanıyorlar. Kimi zaman ev işçilerinin kendi örgütlerinden esinlendirici örnekleri duyuyorlar; bunlar kalkınma modelleri için hevesli şebekeler aracılığıyla bir orman yangını gibi yayılmaktalar. Hindistan'da Bağımsız Çalışan Kadınlar Birliği (SEWA) bunun yakın zamandaki örneklerinden biridir. Bu olağanüstü heterojen örgütten –tek bir örgütün gerçekleştirdiği işlevler alanı açısından gerçek bir tek kişilik orkestra– bahsetmeyen, ev işçiliği hakkında herhangi bir bültene ya da rapora rastlayamazsınız. Burası bir kadın sendikası olarak kurulmuştu ve parça başı çalışan kadın işçileri ev işçilerini, sokak satıcılarını, el sanatlarında çalışan işçileri ve sözleşmeli temizlikçileri örgütlemektedir. Sendika başlangıçta geleneksel müzakere yöntemlerini kullanıyordu ama kadınlar kendi ihtiyaçlarını belirtme konusunda daha bilgili ve yaratıcı hale geldikçe, bir kadın bankası, kooperatifler ve eğitim kursları dahil, daha esnek örgütlenme biçimlerini benimsedi.[22]

22. SEWA'nın etkili bir tarihi ve büyük öneminin çözümlemesi, Kalinia Rose tarafından, *Where Women Are Leaders: The SEWA Movement in India* (Londra, 1992) başlığı altında yazılmıştır. SEWA kendi bültenini yayımlamaktadır: *We, the Self-Employed,* Self-Employed Women's Association Ahmedabad, 380017 Hindistan, adresinden temin edilebilir. Ev işçilerinin ve örgütlerinin çağdaş durumunun başka bir tarihi, çözümlemesi ve betimlemesi için bkz. S. Rowbotham, *Homeworkers Worlwide* (Londra, 1993). Ayrıca bkz. *Dignity and Daily Bread: New Forms of Economic Organizing Among Poor Women in the Third World and the First* (Londra ve New York, 1993).

Sözde pasif kurbanlardan kendi ekonomik kaderlerini daha büyük ölçüde tayin etme savaşımı veren ekonomik aktörlere dönüşmek, araştırmacılar, politikacılar ve işçiler arasında alışılmışın oldukça dışında tarzlarda örgütlenen yeni bir ittifak türünü gerektiriyordu. Endüstri politikasını oluşturanların, "emeğin" işyerindeki konumu ile tanımlandığı şeklindeki uzlaşımsal varsayımla birleştirilen, "giyim sektörü" gibi, homojenleştirici geleneksel anlayışları, giyim sendikaları ile (İngiltere'de Taylor ve Hazır Giyim İşçileri Sendikası) basit bir ittifaka yol açabilirdi. Ama, özel olarak jarse kollarının örülmesi, düğme ve fermuar dikilmesi, eldiven örülmesi işleri dahil, endüstrinin doğasına ilişkin araştırmalar, endüstrinin gerçekten içinde olanlar ile değişikliklerden çıkar sağlayanlar arasındaki ittifakların çok daha karmaşık olacağının anlaşılmasına yol açtı. Söz gelimi, Kuzey Londra'daki Kıbrıslılara ait dokuma endüstrisinin yaptığı işin % 60'ını ev işçileri gerçekleştiriyor. Ev işlerinin tüm boyutlarıyla araştırılması, kendi başına bir ekonomik şebekeleşme sürecidir. Geçici ve düzensiz bir niteliğe sahip olması nedeniyle bu konuyla ilgili istatistikler bulunmamaktadır. Londra'daki sendikalar ev işçiliğini kendi etki alanlarının dışında görmüşlerdi. Birçok yetkili kendi kafalarından çıkan bir hüsnükuruntunun eseri olarak, örtük bir biçimde bütün işlerin işyerinde yapılmasından yana tavır almışlardı. Bu onlar için uygun olmasına rağmen, tek gelir kaynakları ev işi olan kadınlar için uygun değildi.

Ev işçileri şebekelerinin başarısında yaşamsal olan, kadın işçilerin problemleriyle ilgilenen ve resmi sendika örgütlerinin sınırlarının bilincinde olan, birbirleriyle yoğun ve sıkı bir ilişki içindeki feminist şebekeciler topluluğu –bazılarına göre de herkesin işine burunlarını sokan kişiler– olmuştu. Ne tür idari ve örgütsel sınırları aşmak zorunda kalırlarsa kalsınlar, kadınların problemlerini çözmek için ister bir sendikada, topluluk örgütünde üslensinler, isterse de bir politeknikte araştırma gerçekleştiriyor olsunlar, bu konunun kendi meseleleri olduğuna inanıyorlardı.[23]

23. 1980'lerin başlarında, Londra'da bu çalışmanın görünür bir sonucu ev işçileri gruplarının, duyarlı sendikaların ve Londra Büyükşehir Belediyesi'nin katıldığı bir kent konferansıydı. Yıllardan beri, ev işçileri ilk kez seslerini duyuruyordu.

Otomobil işçilerinin uluslararası birliklerinin ve ev işçileri örgütlerinin ortaya çıkardığı şey, özsavunma adına başlatılan örgüt ve şebekelerin pozitif bir ekonomik politika arayışı içinde piyasa üzerinde kontrol sağlama çabaları için, ne denli kırılgan olursa olsun, sonuçta bir itici güç oluşturma tarzıdır.

Burada temel olan sürece ilişkin farklı derecelerdeki özbilinç ile birlikte, bilginin paylaşım ve birleşme sürecidir. İlgili işçiler zaman zaman bilginin öneminin ve araştırmacıların işçilerin bilgisini sahiplenmeksizin tamamlama ihtiyacının öneminin tümüyle bilincine varıyorlar. Onlar, kendi bilgilerini daha geniş makro ekonomik bir bağlama oturtabilen ya da kendi kolektif bilgilerinin anlam kazanmasına yardım edecek hipotezler formüle edebilen ve bu hipotezleri deneyimsel bilgiyle test edebilen araştırmacılarla birlikte sık sık çalışıyorlar. Londra'daki ev işçilerinin hazırladığı istemler listesi, araştırmacıların ve akademisyenlerin, "topluluğa dayalı projelerin bir parçası olarak çalışmaları gerektiğini kabul etmeleri; çalışma sonuçlarının ev işçileri örgütlerine ulaşmasını sağlamaları; birlikte çalıştıkları projelerle ve ev işçileriyle teması sürdürmeleri" gibi istemlerini içine alıyordu.

Ne var ki işçiler ve araştırmacılardan oluşan bu birlikler – maddi ve politik güç kaynakları bir yana– değişimin gerçekleşmesi için gerekli olan tüm bilgi kaynaklarına çok az erişebilirler. Bilgi

---

Konferans, iyiliksever, koruyucu devletin görmezlikten geldiği birçok fikir için bir platform sağladı. Belirli bir ölçüde, katılımcılar, bu devletin başarılarını kabul ettiler; yoksul kadınların, seçim ve kontrol gibi etki güçlerine ulaşma konusunda ilerleme göstererek kendi yaşamlarında kendi yazgılarını daha çok belirlemeleri gerektiğini vurguladılar. Onların istemleri birçok farklı örgüte; ev işçilerinin ücretlerini ve koşullarını bütün sözleşmelere eklemeleri, ev işçilerinin çıkarlarını gündeme getirmek için topluluk örgütleriyle çalışmaları ve ev işçilerinin daha rahat erişebilmeleri için yapılarını yeniden örgütlemeleri için sendikalara hitap ediyordu. Ayrıca, yerel otoritelere ve ulusal düzeyde İşçi Partisi'ne daha uzun bir istemler listesi vermişlerdi. Sonra, kadın gruplarının ve topluluk gruplarının ev işçilerine daha iyi örgütlenme konusunda nasıl yardım edebileceklerini ortaya koymuşlardı. Buradaki gereksinimleri, ilk olarak, tüm ev işçilerini kapsayabilecek şekilde, ev işçileri şebekelerinin ulusal ve uluslararası planda genişletilmesi idi. İkinci olarak da kendi yörelerinde, en iyi şekilde SEWA'nın öncülüğünü yaptığı işbirliğine dayalı yaklaşımı içine alacak tarzda, baskı ve propagandanın ötesine geçecek bir seçenek çeşitliliği istiyorlardı.

eksiklikleri, kısmen ekonomik değişimin hızından, çoğu ekonomik bilginin kısa ömürlü niteliğinden ve özel düzeyde kalan sonsuz miktardaki zımni bilgiden kaynaklanır. Ancak bu eksiklik, aynı zamanda emeğin konumuna ilişkin belirli yapısal özelliklerden de kaynaklanmaktadır.

3. Teknik bilginin toplumsallaştırılması ve yenilik araçları

Bu tür bir sınırlama, erişilebilir ya da muhtemel erişilebilir teknolojik seçenekler hakkında işçilerin çoğunda görülen bilgi eksikliğidir. İşçiler uluslararası teknolojik gelişmelere erişebilen üst düzey tasarımcılar olmadıkları sürece, sahip oldukları bilgi az çok çalıştıkları yerlerdeki teknoloji ile sınırlıdır. Bu, yönetim yeni teknoloji biçimlerine geçtiği zaman, yönetiminkinden değişik önceliklere sahip olmaları bakımından işçilerin hangi alternatifin seçileceği hakkında pek az fikir sahibi olmaları ya da yönetim yenilikler konusunda ağır hareket ettiği zaman, ortaya konulacak yeniliklerin neler olacağı konusunda çok az fikir sahibi olmaları ve yenilik getirecek araçlara sahip olmadıkları anlamına gelir. Belirli işçi gruplarının yapısal konumu, onların teknolojiye ilişkin bilgilerinin, sık sık yönetimin tercihleri ile sınırlı kaldığı anlamına gelir. Tek çıkar yol, iş bağlamının dışında değişime giren ve birçok uzman kaynağın yarattığı teknik bilgi kaynaklarına erişmektir.

–Zımni bilginin gücü

1960'ların sonu ve 1970'ler boyunca, özellikle mühendislik ve bilgisayar teknolojisi alanlarında çalışan, artan sayıda teknik ve tasarım işçileri sendikalara katıldılar. Bu beyaz yakalı sendikalıların arasında bulunan önemli bir azınlık, Vietnam Savaşı deneyimlerinin ve o günden beri çeşitli barış hareketleri dalgalarının radikalleştirdiği eski bilim ve teknoloji öğrencileriydi. Bu işçilerin çoğunu sendikalara çeken deneyim çok benzer problemlerle yüklüydü: Onlarca yıl önce fabrika işçilerinin çoğunu sendikalara katılmaya götüren iş güvencesinin olmayışı, yetersiz ücret artışları, emekli sandıklarında söz hakkı olmayışıydı. Seri

üretimin giderek rekabetçi bir hale gelen piyasadaki baskıları, tasarım mühendisinin ayrıcalıklı konumunu durmaksızın aşındırmıştı; bilgisayar kontrollü teknoloji hem nihai eşitleyiciydi hem de toplu sözleşmeler için yeni bir güç kaynağıydı. Sendikalara yeni katılan bu kişiler, sadece genel merkeze daha yüksek aidat ödemekle kalmadı, birçoğu ayrıca tam gerekli olduğu bir zamanda, sendika hamurunun mayası olarak hareket ettiler.

Bu yeni katılımcılar, teknoloji anlayışlarını emeğin saflarına sunarlarken beyaz yakalıların imalat sendikalarına (ya da beyaz ve mavi yakalıları birlikte örgütleyen sendikalara) yönetimin saldırılarıyla yıkılma tehdidi altındaki bir özgüven kaynağı sağladılar. Bu teknik sendikacıların önemli bir azınlığı, sendikaların kaçınılmaz bir biçimde izlemek durumunda kalacakları bir teknolojik ilerlemenin kaçınılmazlığı fikrini sorguladılar. İlkin, teknolojinin kimyasal savaşta ve atom bombasındaki kullanımına karşı çıktılar. Sonra, yönetimin kullandığı yeni teknolojilerin toplumsal maliyeti; stresi çoğaltmaları, neden oldukları kazalar sorgulandı. Sonunda, teknolojik devrimin sıcaklığını yaşayan tasarımcılar ve fabrika işçileri, tasarım ve yenilik sürecinin içinde barındırdığı fırsat ve değerleri kavramaya başladılar.

Batı Avrupa çapında, bilimcilerin ve teknoloji uzmanlarının oluşturduğu bir azınlık, bilimin toplumsal kullanımlarını ve bağlamını değiştirmek için sendikalarla ve topluluk gruplarıyla birlikte çalıştı: Hollanda'da Bilim Merkezleri, İsveç'te Ütopya Projesi, Britanya Bilimde Sorumluluk Birliği.

1975'te, Lucas Aerospace işçilerinin alternatif bir planı, bu farklı meydan okuyuşları bir tek parlak, dikkat çekici inisiyatifte topladı. Savunma teknolojisinin önde gelen bu şirketinin sendika temsilcileri, geleneksel endüstriyel taktiklerin (grevler, işgaller, vb.) hiçbir sonuca ulaşmadığına, üstelik işçiler bunlardan olumlu bir sonuç beklemezken, bunları sürdürmenin güç olduğuna karar verdiler. Yeni seçilmiş olan İşçi Partisi Hükümeti'nden pazarlık yoluyla edinilecek destek umuduyla, Lucas sendika temsilcileri, Britanya'nın her yerindeki Lucas fabrikalarında iki yıllık bir tartışma ve deneme süresi içinde, toplumsal bakımdan yararlı ürünlere ilişkin hayali bir plan yaptılar; bu sayede, sözde "fazla" olan

beceri ve enerjiler istihdam edilebilecekti.[24] Lucas planı sadece bir inisiyatifti ve kendi içinde alternatif bir teknoloji anlayışı örneği olmak gibi ağır bir yükü taşıyamazdı. Onun önemi, ününün ve etkisinin daha büyük toplumsal eğilimler hakkında ne gösterdiğinde yatar. Paylaşılan birçok arzuyu ifade etmemiş olsaydı böyle bir etki yaratamazdı. Ve gerçekten de sendikaların hâlâ daha büyük pazarlık gücüne sahip olduğu yerlerde –Batı Almanya, Hollanda, İsveç ve İtalyan endüstrisinin bazı kesimleri– diğer işçiler ve konuyla ilgili entelektüeller bu planın ilkelerinin birçoğunu yaratıcı bir şekilde uyguladılar ve benimsediler.

1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında Alman Metal İşçileri Sendikası, büyük Alman silah fabrikalarının çoğunda dönüştürme komiteleri oluşturdu. Bu sendika, daha yakın bir zamanda, büyük şehirlerde sendikacılara yeni teknolojilere karşı stratejiler üzerine öğütler verecek ve işçilerin ya da topluluğun sağlığını tehdit eden kimyasallar ve makineler konusunda çözümlemeler sunacak Yenilik Merkezleri'ni kurmuştur. Bu merkezler işyerinin kapanması ya da işten çıkarma durumlarına karşı, çeşitleme planları için canla başla fikir üretmektedirler.

Lucas Aerospace işçilerinin yaptığı planın bir paradoksu, 1970'lerde Avrupa'da işçi hareketinin daha örgütlü kesimlerinde var olan bir potansiyeli simgelemesidir; yine de işçilerden gelen apaçık planlar ve öneriler kuraldan çok istisnaydı. Paradoksun açıklaması, sendikacıların kısıtlı miktardaki fazla enerjilerini harcamadan önce hesap yapmalarıdır; bu durumda güvenilir bir başarı şansı olmalıydı. Lucas Aerospace sendika temsilcileri –çoğunlukla tedbirli, ihtiyatlı sendikacılar– örneğinde, bu, yeni seçilmiş olan İşçi Partisi Hükümeti'nin Sanayi Bakanı Tony Benn'in destek vaadi idi.[25] Şirket üzerinde biraz hükümet baskısı

24. Önde gelen eylemcilerden birinin anlattığı öykü ve bunun esinlendirdiği fikirler için bkz. Mike Cooley, *Architect or Bee?* (Londra, 1987); ve katılımcıların çoğuyla yapılan görüşmelere dayalı ayrıntılı bir anlatı için bkz. Hilary Wainwright ve Dave Elliott, *The Lucas Plan; A New Trade Unionism in the Making* (Londra, 1982).

25. Tony Benn, endüstriyel ve politik kurumları aşağıdan sarsan radikal inisiyatiflere sempatiyle yaklaşıyordu. Hem, eski İşçi Partisi Hükümeti'ndeki Teknoloji Bakanı olarak geçmiş deneyimleri hem de ekonomik durgunluğun ilk yansımalarına direnen sendikacıların fabrika işgallerine tanık olması onu büyük ölçüde radikalleştirmişti.

beklentisi olmasaydı, Lucas sendika temsilcilerinin, başarı kazanmak bir yana, ciddi müzakereler için bile çok az umudu olacaktı ve kullandıkları inisiyatifi hiçbir zaman kullanmazlardı. Onların alternatif geliştirme potansiyelleri de (aktif sendikacıların çoğunda olduğu gibi) atıl kalabilirdi. Böyle politik desteklere çok az rastlanıyordu ve gerçekten de Sanayi Bakanlığı'nın Lucas işçilerine desteği Tony Benn'in Enerji Bakanlığı'na geçişinden sonra sürmedi. İsveç ve Batı Almanya'da arada sırada bölge hükümetlerinden ya da yerel yönetimlerden, İtalya ve tekrar Batı Almanya'da güçlü metal işçileri sendikalarından destek geliyordu.

Eksik de olsa, politik bir destek bulan bu sendika inisiyatiflerinin arada bir ortaya çıkışı, büyük bir politik ve örtük olarak da analitik bir değişikliği simgeliyordu. Bu bakımdan, sık sık bozgun yaşayan bu inisiyatifler geriye önemli bir miras bırakmıştı. Onların örtük politik değişimleri, topluma karşı sorumlu bir endüstri politikasının tek, hatta temel yürütücüsü olarak devlete dayanmaktan uzaktı ve işyeri sendikaları, işçilerin özyönetimindeki işletmeler ya da kooperatif işletmeleri ile duyarlı devlet arasındaki bir ortaklığa yönelikti.

1980'lerin başında, Londra'da radikal GLC (Londra Büyükşehir Belediyesi) yönetimi ile birlikte, sadece yeni iş alanları açmak, becerileri ihtiyaçlara uyumlu kılmak için politik inisiyatiflere verilen gönülden politik destek olgusu aktif sendikacıların yaratıcı potansiyelinin bir kısmını serbest bırakmak açısından önemliydi. İdare ile gerçekten etkili bir pazarlık gücü açısından GLC desteği bir parça hayali idi; GLC'nin gücü çok önemsizdi.[26] Ama kamu desteği beklentisi bile –hepsi de işten atılmak üzere olan– Tower Hamlets'daki büyük bira fabrikasının, Southall'daki ciltçilik şirketinin, Acton'daki ağır makine şirketinin, Doğu Londra'nın mobilya endüstrisinin ve (topluluk temsilcileri ile birlikte) Royal Limanları'nın işçilerini ayrıntılı alternatifler için kampanyaya girişmeye teşvik etti. Bunlar, kimi zaman alternatif ürünleri, kimi zaman da üretimi, yeni pazarları ya da yeni becerileri ve işçi eğitimini örgütlemenin yeni yollarını buldular.[27]

26. Bkz. bu bölümde s. 254.
27. Bkz. *A Taste of Power: The Politics of Local Economics,* M. Macintosh ve H. Wainwright (Londra, 1987), Theresa Hayter'in bölümü.

Bu tür alternatif pazarlık stratejileri işi korumanın ötesindeydi. İşsizlik yardımı beklentisi ilk uyarıcıydı ama bu, sık sık, çok sayıda ihtiyaç karşılanmazken beceri ve enerjinin boşa gitmesi korkusuyla birleşiyordu. İşçilerden gelen öneriler, sık sık, yeni pazarlama stratejileriyle karşılayabilecekleri ihtiyaç türlerini ve/veya bir tüketici olarak kamu sektörüyle ilişkilerini açıkça tanımlama çabalarıydı. Bununla birlikte, bu inisiyatifler –spekülatif mülkiyet gelişimi tehdidi altındaki kent içi topluluklardan kaynaklanan birkaç istisna ile birlikte– en başta üreticiler tarafından yönlendiriliyorlardı.

Üzerinde uzlaşmaya varılmış iki alternatif var: Ya piyasanın ya da devletin yönlendiriciliği. Bu alternatifler için bastıran işçilerin çoğu, piyasanın dikte ettiği tek bir çözüm bulunduğu fikrini örtük bir biçimde reddetti. Onlar hiçbir soyut anlamda "piyasa karşıtı" değillerdi; bira fabrikası işçilerinin önerileri yeni pazarlara açılmaya yönelik fikirlerle yüklüydü. Onlar, daha çok, kendi şirketlerinin pazar açısından sınırlarını kabullenmesine karşı çıkıyorlardı. Şirketlerinin kendi dışındaki ekonomik çevreyle ilişkilerinde değişim anlamına gelen fikirler öne sürüyorlardı. Örneğin bu, devletin kamu alımlarında değişikliğe gitmesini ya da bağımsız olarak yönetilen işletmelere finansman sağlanmasını gerektirebilir. Ama kitle temeline sahip olan bu alternatifler de ihtiyaçları bilen bir kâhin ve yeniliklerin itici gücü olarak devletin kendisini reddediyorlardı. Ne devletin ne de mevcut özel piyasanın başat olduğu alternatifler, bu işyeri sendikaları ve topluluk örgütlerinin, kendi deneyimleriyle ortaya çıkarabileceklerini gördükleri zımni bilgiyi kullanmayacaklardı.

GLC ve onun yatırım kolu, Londra Büyükşehir Yatırım Kurulu (GLEB), yenilik sürecinde üreticiler, kullanıcılar, mucitler ve bilimciler arasında çok farklı türlerde doğrudan ilişkiler kurmayı sağlayacak olası bir mekanizmayı denedi. Lucas Aerospace'in alternatif planını hazırlayanlardan/tasarlayanlardan biri olan Mike Cooley bu deneyin gözetmenliğini yaptı. Londra'yı dört bir yandan saran altı teknoloji şebekesi kuruldu. Üçü özgül konularda odaklanmıştı: Londra Enerji ve Çevre Şebekesi (LEEN), Londra

Ulaşım Ağı (LTN) ve Londra Yenilikler Şebekesi. Üçü coğrafi bölgeleri temel almıştı: Kuzey Londra, Güney Londra ve Doğu Londra. Bu şebekelerin amacı kullanıcıları birbirleriyle ilişkiye sokmaktı: Örneğin, LEEN örneğinde rutubet ve buğulanma problemleriyle karşılaşan kiracılar ya da şu anda LTN örneğinde toplu taşıma araçlarından yararlanamayan özürlüler ile işçiler, yani doğrudan işçi sendikaları, otobüs işçileri sendikaları, teknoloji uzmanları, bilimciler ve mucitlerin birbirleriyle ilişki kurmaları hedefleniyordu. Bu şebekelerin çoğu, "*poli*"nin teknik faaliyetlerine ulaşacak ve personelinden destek sağlayacak şekilde, politekniklerin içinde ya da yakınlarında kuruluydular. "Technet"ler ("teknoloji şebekeleri" -ç.n.), –başlangıç sermayesini sağlayan– GLEB'le bağlantıları yoluyla üretim faaliyetleriyle ilişki halindeydi. Şebekelerin aracılığıyla teşvik gören bazı icatlar, aslında GLEB destekli kooperatifler ya da kısmen GLEB mülkiyetindeki şirketler tarafından üretiliyordu.

Yeniliklere yönelik olası bir itkinin ve onu gerçekleştirme araçlarının belirdiği bir noktaydı bu. İhtiyaçlar, maharet ve üretici yetenekle eşleştirilmişti ancak bu, ne yukarıdan yapılan bir plan aracılığıyla ne de düzenlenmemiş bir piyasanın fırsatlarıyla gerçekleştirilmişti. Tersine, karşılanmamış ihtiyaçların ve kullanılmamış kaynakların, pratik ve teorik, farklı türden bilgilerine sahip olan –yerel otoriteler dahil– kurumlar ve farklı gruplar tarafından bilinçli olarak kurulan bir şebeke yoluyla bir eşleştirme süreci yaşıyordu. Yine de bu eşleştirmenin tam olarak nasıl olacağını kestirebileceklerini ya da bunu planlamaları gerektiğini düşünmeden, onu kafalarındaki amaçla örgütlediler ve finanse ettiler. Sözsüz becerinin niteliği kavranmıştı: Yenilikler –mucitler kendi modellerini kâğıda döktükleri için değil– işleyişleri ve yakın çalışma arkadaşlarının onların potansiyelini görebilmeleri temelinde desteklendiler. Şebekeler (finansmanlarını yönlendiren belirli ölçüler içinde) yenilik sürecinde oynadıkları roller üzerinde yaşamsal önem taşıyan bir özerkliğe sahiptiler. Bir yeniliğin piyasaya çıkışı, özel sermayeye erişebilme şansına bağlı değildi.

Tüketim, özel piyasanın atomlaştırıcı baskılarına karşı, ekonomik bilgiyi paylaşan demokratik bir biçimde örgütlenmiş şebekelerin ortaya çıktığı diğer bir alandır.

Yeni toplumsal hareketlerde yer alan eylemciler, genelde piyasa hakkındaki görüşlerini teorileştirmemişlerdir.[28] Onların inisiyatifleri, kampanyaları ve kültürleri, karmaşık olsa da ayırt edici bir görüşe tanıklık ediyor. 1968 kuşağı, toplum mühendisliğini üstlenen devletler kadar, ekonomik canlılığın da çocuklarıydı. Onlar, kısmen savaşın yol açtığı kıtlıklardan sonra yapılan bir şölen, kısmen de seri üretimin genişleyen montaj hatlarından çıkan yeni tüketim mallarıyla birlikte yeni, standartlaşmış yaşam tarzlarının bir yaratımı olan kendini beğenmiş, kibirli bir tüketim kültürünü kaptılar ve buna tepki gösterdiler. 1950'lerde yükselen işçi sınıfının vasat yaşamı hakkında dokunaklı bir taşlama olan şarkıda Tom Lehrer, "Küçük kutular, küçük kutular/tik-takları gelir kulağıma/hepsi de aynı/mavisi, kırmızısı, sarısı, portakalı/ve hepsi de birbirinin aynısı" diyordu. Onların isyanı, değişik zamanlarda daha fazla malın ötesinde, parayla satın alınabilecek şeylerin ötesindeki bir umut kaynağına duyulan kültürel arzunun ifadesiydi. Bu, ayrıca toplumsal ihtiyaçların birçoğunun nakit para ağı aracılığıyla ifade edilmediğine ve devletçe de karşılanmadığına ilişkin toplumsal bir algıydı. Aynı zamanda, onların yaşam tarzları, piyasaya ilişkin bir gerçekliği, yani yeni, daha fazla uzmanlaşmış piyasaların olanaklı olduğunu gösteriyordu. Telegraph Bulvarı, Berkeley'den Kreuzberg ve Batı Berlin'e kadar, öğrenci isyanının tüm merkezlerine yayılan butikler, mağazalar ve işportalar, yatırımcı kooperatifler ya da alışılmış girişimciler için ideal pazar alanlarını oluşturdu.

İsyanın mevcut piyasa düzeninde kendiliğinden hiçbir şey olmadığı düşüncesine kadar vardırılması, piyasayı şekillendirmek ve örgütlemek için güç kullanan büyük şirketlerin birikime dayalı

28. Kadın hareketinin, tüketimin örgütlenme tarzının hayati derecede etkilediği bir süreç olan emek gücünün yeniden üretilmesi kaygısını özellikle temel alan Diane Elson'ın *New Left Review* 190'daki "The Socialization of the Market" adlı makalesi bu yönde atılmış önemli bir adımdır.

bir kanıtıydı.[29] Reklamların rolü, şirket mülkiyetinde artan yoğunlaşma, başarılı bir şirketin oligopolistik gücü ve şirketlerin hükümetlerle yakın, gizli bağları tek bir komplonun değil, gücün kesinlikle bilinçli kullanımının yaratımı olan bir kurumlar kompleksine işaret ediyordu. Rekabetçi serbest piyasanın çoğunluğa kendiliğinden azami mutluluk verdiği şeklindeki iddialar, inandırıcılık ve doğrulama yeteneklerini yitirdiler. Piyasanın güç ilişkilerine bilinçli ve kolektif biçimde karışmak üzere karşı bir güç oluşturulması, meşru bir saldırı halini aldı. Feministler 1970'li yıllar boyunca reklam panolarında gördüğümüz hafif kadın stereotiplerine karşı kampanyalar düzenlediler. Tüketici örgütleri, Güney Afrika portakallarının ve Güney Afrikalı siyah işçilere davranışları nedeniyle Barclay Bankası'nın boykot edilmesiyle birlikte politik bir baskı aracı oldular. Bu kampanyaların sonuçlarından etkilenen çevreciler aeresol spreylerin tahrip edici etkilerine ve diğer çevresel tehlikelere dikkat çektiler; biracılar büyük bira işletmelerine ve seri olarak üretilmiş kötü biraların publara dağıtılması girişimlerine karşı başarılı kampanyalar yaptılar. Kolektif tüketici eylemi fikri, sözgelimi, Hollandalı ve Britanyalı tekstil firmalarının Filipinli, Hintli ve Malezyalı kadınlar üzerindeki aşırı sömürüsüne karşı düzenlenen baskı kampanyalarına doğru yayılmıştır. Amsterdam'ı merkez alan "Temiz Giysi Kampanyası", büyük perakendeci mağazaların sattıkları ürünlerin başlıca tedarikçilerinden ev işçilerine kadar bütün taşeron zinciri boyunca üretim koşullarının sorumluluğunu üstlenmeleri için baskı yapmak üzere düzenlendi.

Mevcut piyasa örgütlenmesinin dönüştürülmesine yönelik en tutkulu inisiyatif, başta TWIN (Üçüncü Dünya Enformasyon Şebekesi) ve TWIN Ticaret'tir. 1985'te GLC'den gelen kuruluş sermayesi ile oluşturulan bu iki proje, tüketici kampanyalarıyla, özellikle de Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomik koşullarıyla ilgili olanlarla aynı gelenekten geliyor. Ne var ki bunlar, yerel üreticilerin kendi kendilerine yetmelerine yardım ederek ekonomik durumlarını iyileştirmek için doğrudan hareket eden şirketlerdir. Onlar, bu üreticilerin, aracılar olmadan bağımsız iş yapan bir kon-

29. Özellikle etkili olan bir kitap, Vance Packard'ın *The Hidden Persuaders*'ıydı. (son basım, Londra, 1981).

sorsiyum ya da kooperatif gibi uygun bir işbirliği kurabilmeleri için enformasyon, teknik yardım, pazarlama vb. destek sağlamaktadırlar. Bu şirketler, 1989'da kurulan Uluslararası Alternatif Ticaret Federasyonu'nun (IFAT) bir parçasıdır. IFAT'a üye organizasyonların iş hacimleri 1989'da 200 milyon ABD Doları'nın üstündeydi; mevcut iş hacimleri ise enformasyon ve pratik yardım alışverişi yapan, işbirliğine dayalı bir biçimde örgütlenmiş şebekeler yoluyla daha da toplumsallaşmış bir piyasayı gerçekleştirme çabalarının öneminin ve artışının bir göstergesi olacak şekilde, 300 milyon ABD Doları'dır.[30]

Tüm bu hareketler ve diğerleri, neo-klasik ve neo-liberal iktisatların benzer varsayımlarının –ve onların yaygın ideolojik etkilerinin– tersine, insanların tüketirken bile, kendilerini sırf tercih ya da marjinal fayda karşısında fiyatları değerlendiren tüketiciler olarak görmediklerini gösterirler. Onların, tüketiciler olarak farklı çıkarları var ancak kendilerini, bir malın üretimindeki toplumsal ve çevresel koşullara ilgi duyan sendikacılar ve/veya yurttaşlar olarak da görüyorlar.

Bu kampanya ve şebekelerin önvarsayımları ve pratik içerimleri nelerdir? İlk olarak, insanların mali, insani ve doğal kaynakların kullanılışından toplumsal açıdan sorumlu tutulmaları gerektiği şeklindeki önvarsayım var. İkincisi, tüketim, üretim ve gündelik yaşamın diğer koşullarının –sözgelimi, çevre kalitesi, kültür, cinsler arasındaki ilişki– karşılıklı bağlılığın kabulü ve bu karşılıklı bağımlılıkların niteliğini bilme ve bir parça sorumluluğunu üstlenme gereğine duyulan inanç var. Marx'ın, kapitalist piyasa ilişkilerinde malların mübadelesinin, bu toplumsal karşılıklı bağımlılıkları çarpıttığı şeklindeki meta fetişizmi anlayışı, örneğin, otomobil sahibi olmanın ve bir otomobil almakla satın alınmış olan apaçık özgürlüğün gündelik bir arzu olduğu, buna rağmen otomobil işçisinin zihni en çok köleleştiren monoton iş koşulları altında çalıştığı bir toplumun çelişkili deneyimini yansıtır. Son olarak, toplumsal hareketlerin bu yabancılaşma biçimlerini altetmeye yönelik girişimleri, devletin öncelikle tek toplumsal sorumluluk aracı ya da ekonominin karşılıklı bağımlılıklarını

30. TWIN ve TWIN Ticaret, alternatif ticaret ve teknoloji üzerine düzenli olarak bülten çıkarıyor. Bülten, TWIN Ltd., 4th floor, 5-11 Worship Street, London EC2A 2BH'den temin edilebilir.

bilmenin ve bunlara göre hareket etmenin yegâne aracı olarak görülmesi yönünde olmamıştı.

5. Şebekeler ve ekonomik ve politik güç

Ekonomik işbirliği ile bilgi ve araştırmanın paylaşımı kendiliğinden gerçekleşmiyor. Görmüş olduğumuz gibi bunun kanalları bilinçli bir şekilde örgütlenmek zorunda. Belki de toplumsal hareket pratiğinin, çoğu kez bilmeyerek, demokratik bir iktisadın gelişmesine katkıda bulunduğu şeklindeki en belirgin ekonomik fikir, ekonomik eşitler arasında açıkça örgütlenmiş bir şebeke fikridir.

Doğrudan ilgili olanların birçoğu, kendi faaliyetlerinin ekonomik önemini iyi bilir ama çocuk bakımı nasıl genellikle çalışma olarak kabul edilmezse, üretim koşulları ve niteliği ile ilgili taban örgütlenmeleri de aynı şekilde iktisat olarak kabul edilmez. Yine de otomobil endüstrisi ve diğer sektörlere yayılan sendikacılardan ve araştırmacılardan oluşan birlikler, ev işçilerinin uluslararası kampanyaları, "Technet"ler, bilim seminerleri, I.G. Metal Sendikaları'na ait Yenilik Merkezleri ve teknoloji transferi ve danışmanlığı yapan diğer taban örgütlenmeleri ve Uluslararası Alternatif Ticaret Federasyonu, hep ekonomik ilişkilerin içinden örgütleniyorlar. İster üretim, yenilik süreçleri ya da ticaret kanalları biçiminde olsun, katıldıkları ekonomik ilişkileri, örgütleme sürecinde bile, ya değiştiriyorlar ya da yaratıyorlar.

Şebekeler zorunlu olarak eşitlikçi ya da demokratik olacaklar diye bir şey söz konusu değil. "Şebeke" terimi, toplumsal ve politik bakımdan kendi içinde az çok nötrdür ve öyle görünür. Modern işletme teorisi "enformasyon zenginliği"ne dayalı şebekeleri piyasada başarının bir anahtarı olarak görür.[31] Bir bakıma, işletme başarısına katılan bir bileşen olarak şebekeler yeni bir şey değildir. Mezun dernekleri, Londra'nın centilmen kulüpleri, yerel hükümetteki hür masonlar, saunada bilgi alışverişi yapan işadamları ve polis, bütün bunlar neydi ki? İyi bağlantılar ve ticaret istihbaratının "doğru kaynakları" her zaman başarılı bir işin ar-

31. Bu literatürün bir özeti için, bkz. *Markets, Hierarchies and Networks*, Grahame Thompson (Londra, 1991).

dındaki görünmez eller olmuştur. Girişimciler çevrelerinde hep daha iyi bir kontrol kurmak için gerekli bilgiyi edinmek üzere toplumsal şebekeler kurmuşlardır.[32]

Şebekeler son zamanlara kadar bilinmeyen bir ekonomik değişken olmuşlardır çünkü ne neo-klasik ne de Hayekçi bir çerçeve, endüstriyel performans ve ekonomik büyüme içindeki böyle bir sosyolojik ve gayri resmi faktörü kavrayabilirdi. Tam enformasyonu varsayan neo-klasikler, eksik bilgileri ve cahilliklerinin üstesinden gelebilecekleri "ekonomik olmayan" araçlarıyla gerçek yaşamdaki girişimcilere teorilerinde çok az yer vermişlerdi. Hayekçiler gerçek girişimcilere daha çok yaklaşmışlar ancak bu girişimciler, atomlaşmış hayvanlar olmaktan çok, toplumsal olarak hareket ettikleri ve bilgilerini çoğaltmak ve amaçlarına ulaşmak için fırsatlarını artırmak istedikleri zaman onları görmezlikten gelmişlerdir.[33]

Toplumsal hareketlerin ve sendika hareketinin onlardan etkilenen kesimlerinin yarattıkları ekonomik şebeke örgüsünün ayırt ediciliği hakkında son deneyimlerden ne çıkarabiliriz? Şebekeler görev bölüşümü yanında asgari bir hiyerarşiyi de gerekli kılarlar. Onların bilgileri, karşılıklı güvenleri ve sonuçtaki güçleri, ekonomik kararlara yön verenlerden özerk olmalarına bağlıdır. Bu özerklik, kararları uygulamak ya da onlara direnmek için, günlük bilgi ve becerilere sahip olanların arasındaki kökleriyle beslenmektedir. En etkili şebekelerde, bu günlük bilgi daha büyük trendlerin araştırılmasına dayalı teorik bilgiyle birleşmiştir. Üs-

32. –Daha az yönetilen bir dünyada– yönlendirilen ekonomik faaliyet, zenginlerin ve güçlülerin şebekeleri, onların çıkarlarının korunmasında şimdiye kadar olmadığı ölçüde esas olacak gibi görünüyor.

33. Seri üretimin piyasa ve kaynak limitleri, rekabetin sınırlarını tasarıma ve özel pazarlara doğru genişletirken; beceri, bilgi ve enformasyon, ekonomik başarı denklemindeki değişkenler olarak daha açık bir şekilde görülmüşlerdir. Tasarımcılar ve üniversiteler arasındaki şebekeler ve bilim parklarının yaratıcı "sinerji"si olumlu olarak salık verilmektedir. Normalde gerçekçi olan iş dünyası yayınları, beyinlerin, işin ve bilimin sözde bir araya geldiği düşünsel cafe yaşamının yararları hakkında heyecanlı abartmalarda bulunuyor.

Petrol bunalımını izleyen ekonomik gerçeklere ve hızla yeniden yapılanan dünya piyasalarındaki yeni rekabetçi baskılara uyum gösterme problemleri, hükümet, bankalar ve işletme yönetimleri arasında, teknoloji uzmanlarından yararlanan çok üst düzeyde bir şebeke türüne yol açmıştır. Japonya Endüstri ve Teknoloji Bakanlığı, bunun bir örneğidir.

telik, şebekeleşme süreci, şebekenin yönünün korunması ve altyapısından sorumlu olacak insanların düzenli olarak seçildiği, resmen açık ve demokratik örgütlerin normal günlük faaliyetidir.

Buna karşın, özel sektör patronları, demokrasi ve açıklık riskleri ve çalışanların arasında yükselen beklentilerle birlikte kamu endüstri politikalarından çok, ketum şebeke örgüsü ile ilgileniyorlar. Yazılı olmasa da kesin gizlilik ve sınırlı giriş kodları, ekonomiyi yöneten seçkinlerin oluşturdukları şebeke örgüsü için karakteristik özelliklerdir.

Kitle temeline sahip olan demokratik şebekeler, yönetici seçkinlerin işini kolaylaştıranlardan sadece işleyiş yöntemlerinde farklı olmakla kalmazlar, ayrıca çok farklı türden bir ekonomik rol oynarlar. Şirketlerin yasal olarak hareket ettikleri sürece, toplumun çıkarı için en iyi olanı yaptıklarına yaygın olarak inanılan, büyük bir bölümü özel zenginliğe dayalı olan bir ekonomide, başlıca ekonomik aktörleri birbirine bağlayan şebekeler, sadece herkesin belirsiz ve yağmacı bir alanda kendi işini yürütmesine yardım ederler. Bu seçkinlerin gayri resmi şebekeleri yoluyla derlenen bilgi, sadece mevcut, toplu karar alma merkezlerini besler. Britanya'nın gayri resmi clubland* sistemi aracılığıyla ya da Japonya Endüstri ve Teknoloji Bakanlığı'nın (MITI) devlet destekli şebekeleri aracılığıyla, finansörler, sanayiciler, perakendeciler ve kapitalist ekonominin memurları arasında gerçekleşen enformasyon alışverişi, her şirketin kendi kârını azamileştirmesine hizmet eder. Bu, rekabet içindekileri ekonomik çevre hakkında daha bilgili kılarak ve bu nedenle her şirketin gelecek için daha etkili planlar yapmasına olanak vererek özel rekabetçi başarıya yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan, radikal sendikacıların ve toplumsal hareket örgütçülerinin yarattığı şebekeler, şirket birikiminin önceliklerine karşı çıkarmak ya da devlet eylemini talep etmek ve yönlendirmek için toplumsal ihtiyaçlara ilişkin bilgileri birleştiriyorlar.

Bu bölümde betimlenen şebekeler, toplumsal ihtiyaçlar ve toplumsal maliyetler bilgisini ve ayrıca yoğun bir pratik know-how'ı, piyasanın düzenlemesine ilişkin mekanizmalara aktarma potansiyeli taşımaktadır. Gerçekten de herhangi bir kalıcı etkileri

* Clubland, Londra'da sosyal kulüplerin yoğunlaştığı bir bölge. (ç.n.)

olacaksa, enformasyon alışverişi yapan ve ihtiyaçların ve kaynakların bilgisini toplumsallaştıran kitle temeline sahip şebekeler, önünde sonunda, ekonomik ve politik bakımlardan güçlü kurumları beslemek ya da onların bir parçası olmak zorundadırlar.

Bu şebekeler, bugün faaliyetlerini önemli ölçüde artıran sendikalar gibi muhalif ekonomik kuramları ya da alternatif ekonomik stratejileri destekleyen yerel ya da bölgesel girişimleri besliyorlar. Ama düşüncemizi daha da ileriye götürüp onların özyönetime dayalı bir ekonomideki olumlu rolünü hayal edersek bu, kamunun koordinasyon ve düzenleme kurumlarının zorunlu bütünleyicisi şeklinde bir rol olurdu.

–Toplumsallaşmış bir piyasanın kurumları: Olası bir model

Diane Elson bu tür kurumların gelişimini yönlendirebilecek ilkeler öneriyor. Birincisi, hem emek piyasasında hem de tüketim malları piyasasında alıcılar ve satıcılar arasındaki zıtlıkların üstesinden gelecek önlemler alınmalı. Elson'ın, emek piyasasına ilişkin önerilerindeki can alıcı nokta, insanların yaşamak için kendi emek güçlerini satmaya zorlanmayacakları temel bir gelirdir. İnsanlar, daha çok, nerede çalışacaklarına ilişkin gerçek bir seçim yapma imkânı ile hareket edebileceklerdir.

Tüketim malları piyasası söz konusu olduğu sürece, Elson'ın modelinde esas olan bir tür piyasa ve fiyat mekanizmasıdır ama emek piyasası nasıl temel gelir sağlanması ile önemli bir oranda uygarlaştırılmışsa, bu piyasa da toplumsal ve çevresel kaygıların temel alınacağı kamusal bir fiyat oluşumu süreci aracılığıyla toplumsallaşabilecekti. Bu, fiyatlar, ücretler, üretimin koşulları ve çevresel sonuçları hakkındaki enformasyonu paylaşan, kamunun finanse ettiği tüketici birlikleri dahil, kamu organları tarafından gerçekleştirilecekti. Bu, alıcıları ve satıcıları daha eşit bir temele yerleştirebilir ve tek tek birimlerin kararlarının kendileri kadar başkaları için de neyi içerdiğini düşünmelerini sağlayabilirdi.

Bu modeli destekleyen mülkiyet haklarının yapısı, kamu mallarından yararlanmak için demokratik olarak kabul edilen kuralların işleyişini sağlayan uluslararası, ulusal ve bölgesel kamu düzenleyicilerinin denetlediği, işçilerin yönetimi altındaki kamu

işletmeleri olacaktı. İşletmelerin normalde kendilerini finanse etmeleri beklenmelidir. Maddi açıdan düze çıkmayı başaramazlarsa, düzenleyiciler yeniden yapılanmadan ve geçici finansman sağlanmasından sorumlu olacaklardır. Bu kamu finans organları, ayrıca, düzenli sosyal denetimler yoluyla, işletmelerin çalışma, çevre ve şirketlerin ithal ettiği malların standartlarına ilişkin sosyal mevzuata uymalarının sağlanmasından da sorumlu olacaklardır.

Bu model kapsamlı bir düzenleyici sistemi gerekli kılar. Ne var ki bunun işleyişi sadece ya da hatta temelde devlete dayanmayacaktır. Modelin işlevinde can alıcı olan şey, iç enformasyon artı tüketicilerin ve işçilerin gereksinimlerinin bilgisidir. Bu bilgi, bu bölümde tartışılan örgüt türleri tarafından toplanacaktır. Eğer demokratik olarak kabul edilmiş ölçütleri karşılarlarsa, bu örgütler, gerçekte ademimerkezileştirilmiş, karşılıklı etkileşim içindeki bir planlama sisteminde oynayabilecekleri rol için kamu kurumlarının desteğini kazanacaklardır.

Bu tür ekonomik ve politik ilişkiler günümüzün ekonomik gerçekliğinden uzak görünüyorlar. Ne var ki bu gerçeklik değişmez değildir. Batı'da istikrar adına mevcut olan ne varsa, birkaç kuşağın genel oy hakkı, sosyal hizmetlerin (özellikle eğitimin) yaygınlaşması ve uzun süreli ekonomik refah patlaması deneyiminin doğurduğu yaygın umutların suni olarak bastırılması yoluyla gerçekleşmiştir. İtaatten uzaklaşan ve giderek özyönetimi arzulayan kültürel bir ruh, tekrar lambasına sokulabilecek uysal bir cin değildir. Yine de bu ruhun kamu harcamaları ve kâr hadleri üzerinde yaptığı baskılar, Keynesçi bir karma ekonominin sınırlarını geri dönüşsüz bir biçimde parçalaması anlamına geliyordu. AT düzeyinde bile olsa, bu modele basit bir geri dönüş, özellikle de alan olarak Doğu'yu kapsadığında kuşkusuz kısa vadede yararlı olsa da sadece tekrar bir enflasyon ve işsizlik döngüsüne yol açabilir. Yüksek işsizlik oranı ve "güçlü" hükümet yoluyla ekonomik disiplinin istikrarsız ve giderek otoriter bir şekilde korunmasının karşısındaki diğer tek alternatif, ekonomik yaşamda özyönetim arzusunun gerçekleştirilmesine olanak tanımaktır. İşsizlik olmadan enflasyondan kaçınmak için zorunlu olan ekonomik özdisiplin koşullarını belki de sadece hakiki bir ekonomik demokrasi

yaratabilir. Buna ekolojik öz-disiplin de eklenmelidir; zira gönüllü eğitici toplumsal örgütlerde yer alan duyarlı düzenleyiciler olmadığı sürece, ekonomik özyönetimin egosantrik* eğilimleri vardır; bu kolektif bir ego olsa bile. Bu bağlamda, Diane Elson'ın ve ayrıca, sözgelimi Pat Devine, Alain Lipietz ve Michael Barratt-Brown'un ilgili önerileri pratik açıdan hesaba katılmaya değer.[34]

Bu arada, bu tür alternatifler için gereken demokratik ekonomik şebekeler yaygınlaşacaklarsa, altyapılara ihtiyaçları olacaktır. Seçkinlerin şebeke örgüsünde yığınla altyapı vardır. Bu örgü, geleneksel olarak kulüplere, aile bağlantılarına, sayfiyelere, sınıf çıkarlarının birleştirilmesine dayalıydı; bugün modern iş yaşamının şebeke örgüsü, zenginlik, politik güç, iletişim ve medyadan oluşan bir altyapıya ve çok önemli ortak çıkarlara dayalıdır.

Kitle temeline sahip şebekelerin çoğu işleyişinde arka planda kalan bir özellik, bunların, işleri bağlantının sürmesini sağlamak olan –tüm yerkürede beş-altı TIE personeli, ev işçilerinin kampanyalarında çalışan çeşitli tam gün işçiler, "Technetler"in çekirdek kadrosu gibi neredeyse profesyonel "şebekeciler" olarak görülebilecek olan– örgütleyici bir azınlığın destek çalışmasına bağımlılıklarıdır. Bunlar enformasyon teknolojilerinden azami ölçüde yararlanarak yatay bir biçimde örgütlenirler.[35] Fonlarını çeşitli kaynaklardan sağlarlar: Radikal kiliseler, yerel otoriteler, hayırsever vakıflar, sendikalar, kişisel abonelikler. Ancak sürekli bir politik desteğin yokluğunda, sallantıda kalırlar.

Ekonomik bilgiyi toplumsallaştırmak için oluşturulan bu taban mekanizmaları, alternatif bir ekonomik örgütlenme biçiminin kalıcı temelini oluşturma fırsatını yakalayacaklarsa, hemen bir altyapı oluşturmak; demokratik şebekelerin biriktirdiği pratik ekonomik bilgiden yararlanabilecek türde demokratik bir devlet ve

* Benmerkezci (ç. n.)

34. Bkz. Pat Devine, *Democracy and Economic Planning* (Cambridge, 1988); Alain Lipietz, *Towards a New Economic Order* (Cambridge, 1992); Michael Barratt-Brown, *European Union: Fortress or Democracy* (Nottingham, 1991). Ayrıca, bkz. *Features of a Viable Socialism* (Hertfordshire, 1990) adlı kitapta, Hans Breitenbach, Tom Burden ve David Coates'in önerileri.

35. Michael Barratt-Brown'un, *Avrupa Birliği*'ndeki "şebekeciler" kavramı hakkında etraflı bir tartışması bulunmaktadır.

toplumsallaşmış bir piyasa kurumlarını düşünmek ve bunlar için kampanyalara girişmek; işçilerin özyönetimini mümkün kılacak şekilde, ekonomik gücün mevcut özel ve tüzel yoğunluklarını kıracak stratejiler üzerinde işbirliği yapmak için siyasi müttefiklere ihtiyaç duyacaklardır. Ekonomik koordinasyonun yatay biçimlerinin sınırlarını ve olanaklarını, bunların başarılı olduğu koşulları ve antagonist rekabete dönmeleri yönündeki baskıları göstermek için sık sık çözümlenen iki deneyimi kullanacağım.

6. Devlet dışı kamu organları ve devlet

(i) Modena ve Mondragón

Kuzey İtalya'da, Emilia Romagna bölgesinde yer alan Modena yöresindeki tekstil üreticilerinin örgütlü şebekeleri, piyasa hakkındaki bilginin, bu örnekte üreticiler arasında, açıkça paylaşılması amacını taşıyan, resmen ve görece demokratik bir biçimde örgütlenmiş ve kamu (yerel hükümet) tarafından desteklenen bir şebekenin bazı özelliklerini gösteriyor. Bu tür yatay örgütlenmiş şebekelerin ekonomik bilgiyi toplumsallaştırma potansiyelini gösteren bu Kuzey İtalya deneyiminin özelliklerini vurgulamak istiyorum sadece. Bu, her açıdan ideal bir model sunmaz; ayrıca "Üçüncü İtalya" olarak adlandırılan şey de tek bir modeli temsil etmez.[36] Modena çevresindeki şebekeler ekonomik nedenlerle geliştirilmiştir ama karakterleri, bölgenin tarımsal üretiminde uzun bir süreden beri yerleşmiş olan ve oradan endüstriye taşınan güçlü bir kooperatif geleneği tarafından şekillendirilmiş ve endüstriye aktarılmıştı. Bu bölgesel geleneğe bağlı olarak İtalyan Komünist Partisi'nin kendine özgü kökleri, sendikalar kadar iş çevreleri (ikisinin arasında yoğun bir çakışma var) arasında da her zaman

36. "Üçüncü İtalya" hakkında geniş bir literatür var. Bkz. Sebastiano Brusco, "The Emilian Model", *Cambridge Journal of Economics,* 6, s. 167-184; "Small Firms and Industrial Districts;The Experience of Italy", *New Firms and Regional Development in Europe,* D. Keeble ve E. Wever; Fergus Murray, "Flexible Specialisation in the 'Third Italy' ", *Race and Class,* 33, 1987; Michael Best, *The New Competititon: Institutions of Industrial Restructuring,* bölüm 7 (Cambridge, 1990).

güçlü olmuştur. Modena tekstil üreticileri şebekesinin toplumsal hareketin sol kanadından etkilenen bir örnek olmadığı açıktır. Ama kimi zaman oldukça idealleşmiş bir biçimde, piyasa ve plan ikililiğinin ötesinde stratejiler arayan sosyalist iktisatçılara bir ilham kaynağı olmuştur.

Modena deneyimi elbette herhangi bir ideal tip sunmaz. Sözgelimi, üreticiler arasında ortaya çıkan, piyasa hakkındaki bilgiyi paylaşma mekanizmalarını –girişimciler arasında belirli bir fırsat eşitliğini önvarsayan mekanizmaları– yıpratan ve daha uzlaşımsal rekabet biçimlerine neden olan, giderek artan bir eşitsizlik vardır. Yerel sendikacılar, toplu sözleşme gücünü ve işverenlerin işçilere karşı duyduğu geleneksel ve İKP etkisi taşıyan yükümlülüğü zayıflatmak isteyen girişimcilerden, özellikle de büyük girişimcilerden şikâyetçidirler. Ama, piyasa hakkındaki bilginin toplumsallaştırılma biçimleri örneğimle ilgili olarak, bu durumun ayırt edici ve yenilikçi öğeleri var. (Bu olumlu ayırt edici özelliklerin korunması ve devamı için, bölgesel devlet müdahalesi biçimlerinin zorunlu olduklarını öne sürmek istiyorum.) Bu özellikleri en iyi şekilde, Modena ve İtalya'nın diğer zafer öyküsü Benetton arasındaki zıtlığı göstererek vurgulayabilirim.[37] Her ikisinin de moda piyasalarında yeri olan uzmanlaşmış üretimle meşgul olması, çoğu üretimlerinde kısa süreler içinde ekonomik bir biçimde üretim yapmak için bilgisayar kontrollü makineleri kullanmaları ve bir ürünün yeniden sipariş edilmesi durumunda, onları perakende satış merkezlerine bağlayan ve bu suretle stok için üretim yapmaktan kaçınmalarını sağlayan, bilgisayarlı dağıtım sistemlerini kullanmaları açısından, bu ikisi arasında benzerlikler mevcut. Toplumsal örgütlenme açısından çok farklı olan bu iki deneyim, teknik konular ve piyasa açısından benzerlik taşıdıkları için sık sık "esnek uzmanlaşma"ya yönelik tek bir homojen trendin parçası olarak bir arada düşünülmektedir. Ne ilginçtir ki her ikisinin de kökü ev işindedir.

Benetton, pazarlama bilgisini, finans ve üretim hedeflerini

37. Karşıtlık, onların ekonomik koordinasyon yöntemleri ile bilgiden yararlanma yöntemleri arasındadır. Carpi'deki işletmelerle Benetton arasında olasılıkla yakın ilişkiler var: Carpi'deki işletmelerin zaman zaman Benetton için taşeronluk yaptıklarına kuşku yok. Modena yöresindeki bazı büyük şirketler Benetton gibi olma arzusu duyuyorlar.

merkezileştiren, ticari bakımdan geleneksel bir kapitalist şirkettir. Ama üretimini –sık sık ev işçileri kümelerine tekrar dağıtan– küçük atölyelerle ademimerkezileştirir. Küçük atölyeleri aşan ilişkiler, yukarıdan, Venedik dışındaki muhteşem bir villada yer alan Benetton merkezinden koordine edilir. Benetton'un tasarım, pazarlama ve mali faaliyetlerinin toplandığı yer burasıdır. Benetton kardeşler, önce ABD'yi ve ardından Moskova'yı Benetton'laştırmaya ilişkin son kampanyalarını buradan yürütüyorlar.[38]

Tersine, Emilia Romagna, Bologna yakınlarındaki Modena'da bulunan küçük şirketler, yatay bir koordinasyon ve işbirliği sistemi geliştirmişlerdir. Onlar, Benetton'un merkezde topladığı tasarım, pazarlama ve finans faaliyetlerini yerel bir temelde paylaşırlar. Emilia Romagna'nın küçük kasabaları, bu bilgiyi derleyebilecek tek kurumun çokuluslu şirket olmadığını göstermiştir. Carpi ve Modena'nın diğer kasabalarında moda örgü işleri yapan küçük (20 kişiden fazla işçiye sahip birkaç işletme var) ortaklıkların ve kooperatiflerin başarısı, piyasa hakkındaki bilginin derlenmesi ve kullanılmasının işbirliğine dayalı, başka bir şeklinin de mevcut olduğunu gösteriyor.

Tarihsel bakımdan evrim geçiren modeller, bir bağlamdan bir diğerine aktarılamazlar ama Emilia Romagna'daki hayati bir kurumu ayakta tutan ilkeler gerçekten de büyük bir geçerliliğe sahiptirler. CITER (Centro Informazione Tessile dell' Emilia Romagna) bütün yerel işletmelerden aboneler tarafından desteklenmektedir. Üstelik, bölgesel hükümetten bir parça mali ve araştırmaya yönelik destek de almaktadır. İlk görevi pazar araştırmasıdır. Avrupa'nın önde gelen defilelerine katılan, büyük mağazalarda alıcılarla görüşmeler yapan, kültürel eğilimleri yakalamaya çalışan ve sonra da *tüm* bağlı işletmeleri bilgilendiren araştırmacılar çalıştırır. Üstelik CITER, şirketlerin kendi çizgilerini hazırlamakta yararlanabilecekleri yoğun bir tasarım veri tabanına da sahiptir. Hayati ilke, geleneksel kapitalist şirketlerde gizli –ticari gizlilik, şirketin rekabette başarı sağlamasının önemli bir bileşenidir– olan bütün enformasyonun paylaşılmasıdır. Sanki CITER piyasayı, hem yerel temelde işbirliği yaptıkları hem de uğruna uluslararası

38. Bkz. Kenneth Labich, "Benetton Takes on the World" *Fortune*, 13 Haziran 1983.

rekabete girdikleri bir beğeni göstergesi olarak görüyor.

Küçük işverenler arasında belirli bir işbirliği geleneği her yerde vardır ancak genelde, özellikle emek pahasına olur bu. Sözgelimi Londra'nın giyim, mobilya ve ayakkabı endüstrilerinde işverenler emek giderlerini neredeyse asgari dereceye kadar kısmaya çalışmaktadırlar. Tasarım kapasitesini artıracak ve piyasadaki özel boşluklara ilişkin bilgiyi geliştirecek bir ortak hizmetler fikri, çoğuna bir parça akademik görünecektir. Bu durumda, endüstri içinde yeni, daha çok işbirliğine dayalı rekabet stratejilerinde yerleşmiş çıkarlara sahip olan tek kesim, stratejik olarak düşünebilen bir sendikacı azınlığıdır.[39] Emilia Romagna'da da işverenlerin maliyetlerde kesinti yapmaları zaman zaman problem yaratıyor; ancak girişimcilerin karşısında güçlü bir sendika var ve kendileri de genelde komünistlere sempati duymaktadır; bölgenin başlıca küçük işletmeler birliği olan Modena'daki CNA sekreterliğindeki görüşmem, biraz, bir komünist komite odasını seçim kampanyası dışında ziyaret etmeyi andırıyordu.

Nihayet, Modena örneğinden çıkarılacak hayati bir ders, belirli özel bir gücün, toplumsal işbirliğinden kaynaklanan güç üzerindeki tahakkümüne izin vermeyen bir mülkiyet yapısının önemidir. CITER çevresindeki işbirliğine dayalı mevcut düzenlemeleri, –CITER'in sağlayabileceği paylaşılan bilgiden çıkarı olmaksızın gelişen– büyük yağmacı şirketlerin merkezkaç kuvvetinin sonuçlarından korumak için politik eylem şimdiden gerekmektedir.

Büyük önemi, bu kitabın perspektifi içinde daha da açıklık kazanan, çok özel bir diğer bölgesel ekonomi de Bask ülkesindeki Mondragón'dur. Regio Emilia'da görülen endüstri çapındaki işbirliği biçimleri gibi Mondragón'un işbirliğine dayalı yapısının göreli başarısı, emeğe ve topluluğa büyük değer veren, bölgesel kökenli kültüre bir şeyler borçludur. Carpi'nin işletmeleri gibi, Mondragón'un bir endüstri içindeki kooperatifleri de pazarlarına

39. Bkz. GLC'nin Halk Planlama Ünitesi'nin yayımladığı, FTAT (Mobilya ve Yan Sanayileri Sendikası) sendika temsilcilerinin fikirlerini belgeleyen *Beneath the Veneer* (Londra, 1986). Centre for Local Economic Strategies, Alberton House, St. Mary's Parsonage, Manchester M3 2WJ adresinden temin edilebilir. GLC'nin endüstriyel stratejisi, *The London Industrial Strategy* de aynı adresten temin edilebilir.

ilişkin enformasyonu işbirliği içinde toplarlar ve finans, araştırma ve benzeri alanlardaki faaliyetleri paylaşırlar. Üstelik, kooperatifçilerin bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi, kullanılması ve paylaşılması büyük ölçüde vurgulanır. Mondragón kooperatiflerini başlatan okulun kurucusu Peder José Maria Arizmendiarrieta, "Gücü demokratikleştirmek için bilginin toplumsallaştırılması gerekir. Çünkü bilgi güçtür aslında," diyordu. Hem teorik hem de pratik bilgiye değer verilmekte ve onlardan yararlanılmaktadır: "Teorinin gerekli olduğunu kabul ediyoruz. Evet, ama bu yeterli değil; biz yol alırken bir yandan da yolumuzu inşa ediyoruz."

Mondragón'da toplumsallaşmış bilginin ekonomik önemine ilişkin bu anlayış toplumsal, kooperatif mülkiyet ilişkileriyle ve belirli bir büyüklüğü aşan işletmelere karşı en sert önlemlerle desteklenmiştir. Bunların her ikisi de ekonomik eşitsizliğin doğuşunu ve bu sayede antagonistik rekabeti, karar almanın atomlaşmasını, gizliliği ve ekonomik kapalılığı hafifletmektedir. Bu eşitlikçi temelde gelişmiş olan kültür ve toplum mekanizmaları, oldukça kooperatif değerleri yeniden üretmekle kalmıyorlar ama her zaman sadece özbilinçli bir şekilde "eşit denge"yi –yani, bir işletmenin özel ihtiyaçları ile daha geniş bir topluluğun ihtiyaçları ve hedefleri arasındaki dengeyi– korumaya çalışıyorlar. Uluslararası piyasada başarı kazanmak, hedeflerinden bir tanesidir ve gerçekten de ayakta kalmalarının bir koşuludur; ancak istihdam, eğitim ve demokratik iletişim kaygılarını ortadan kaldırmaz bu.

1970'lerin ortasında endüstriyel çatışma ve 1980'lerde sürekli bir işsizlik tehlikesi dahil, Mondragón kooperatifleri süregelen problemler de yaşıyor. Ama hem kooperatiflerde, kooperatif üst birliklerinde, çok önemli olan Cajsa Laboral bankasında hem de yeni kurulan Kooperatif Konseyi'nde işleyen bir özbilinçli değerlendirme süreci var. Bir düzeyde kendini beğenmişlik ya da bencillik ortaya çıkarsa, toplumsal önceliklerin devreye girmesine yol açacak birçok dengeleyici mekanizma var. Bu kooperatiflerin ekonomik başarısı, tek başına, onların dikkate değer olduklarını gösteriyor. İstihdam açısından, 1956'da tek bir kooperatifteki 23 işçiden yüzden fazla kooperatif ve destekleyici örgütteki 19.500 işçiye geçtikleri bir gelişme yaşamışlardır. Uluslararası ekonomik canlılık yılları kadar zorlu durgunluk yıllarını da içine alan bir dö-

nemi oluşturan bu süre içinde, 103 kooperatiften yalnız 3 tanesi tasfiye oldu.

Mondragón üzerine derinlikli bazı çalışmalar var; içlerinde en dikkate değer olanı, William ve Kathleen Whyte'ın yazdıkları *Making Mondragón: The Growth and Dynamics of the Worker Cooperative Complex'dir* (Mondragón'un İnşası: İşçi Kooperatifleri Kompleksi'nin Büyümesi ve Dinamikleri). Ayrıca belirli kooperatif ilkelerini büyük bir inançla savunan kişiler de var (her kooperatif üyesinin kooperatifte sahip olduğu hisseye dikkatleri çeken Job Ownership Ltd'den Robert Oakeshott ilk ateşli taraftardı).[40] Ama daha yakın zamanlara kadar, endüstriyel politika ve bölgesel kalkınma ile ilgilenen kişiler arasında bile, Mondragón örneği çok az ilgi toplamıştır. Franko İspanya'sında ekonomik açıdan demokratik bir getto olarak olağandışı durumu, onun neden tecrit edildiğini açıklar. Başka bir açıklama da Soğuk Savaş'ın şekillendirdiği başlıca ekonomik tartışmalar açısından, onun devlet dışı, özel olmayan doğasının kavranamazlığı idi. Yorumcular, kooperatiflerin kurucusu sayılan José Maria'nın dehasına veya Bask kültürünün eşsiz özelliğine göndermeler yaparak buna başka bir anlam yüklüyorlardı. Şimdi Mondragón örneği üzerine düşünmek sayesinde nelerin öğrenilebileceği hakkında daha yaygın bir tartışma var. Devletin sosyal adalete yönelik özgül rotası çıkmaz bir sokağa saparken ve giderek daha çok insan serbest piyasaya giden yolda berbat bir düş kırıklığı yaşarken ne piyasaya ne de devlete bel bağlayan ancak her ikisi ile de etkileşim içinde olan ekonomik koordinasyonun demokratik biçimleri anlayışı ve bireysel olanla toplumsal olanı dengeleyen teşvikler ilkesi daha ciddi bir biçimde araştırılmaktadır. Üstelik, Bask hükümeti Mondragón'a önemli bir destek vermekte ve deneyimli kooperatif üyeleri hükümete ekonomik danışmanlık yapmaktadır.

40. New York, 1988. Ayrıca, bkz. H. Thomas ve Chris Logan, *Mondragón: An Economic Analysis* (Londra, 1982) ve *We Build the Road as We Travel* (Philadelphia, 1991). Makalelerin arasında şunlar var: "Mondragón: Spain's Oasis of Democracy", *Observer*, 21 Ocak 1973. K. Bradley ve A. Gelb, "Motivation and Control of the Mondragón Experiment", *British Journal of Industrial Relations*, 19 (1981); "The Replicability and Sustainability of the Mondragón Experiment", *British Journal of Industrial Relations*, 20 (1982); "The Basque Workers' Cooperatives", *Industrial Relations Journal*, 10 (1979).

(ii) Demokratik bir devletin rolü: yerel bir deneyim

Thames Nehri boyunca, Waterloo istasyonunun karşısındaki yolda harika bahçeli evler, dükkânlar ve atölyeler vardır. Burası Coin Street Konutları'dır: Coin Street Topluluğu Vakfı'nın desteklediği mikro bir kooperatifler ve topluluk grupları ağı. Londra'nın merkezindeki müteahhitlere kalsaydı, burası şimdi şık ama yarısı boş iş merkezleriyle dolu bir yer olurdu ve Coin Street sakinleri, dostlarından ayrı, topluluk olmaktan uzak bir biçimde Londra'nın dış semtlerindeki, rüzgâr alan toplu konutlarda otururlardı. 1970'lerin başından beri, Coin Street Eylem Grubu, kent içindeki köylerini korumak için akla gelen her silahı kullanmıştı. Kendi başlarına kalsalardı yenileceklerdi: Kendi yörelerinde fikir ve kamu desteğine sahiptiler ancak geniş bir politik platformları veya yasal politik güçleri yoktu. Ne var ki 1982'de, gayrimenkul spekülasyonuna karşı kampanyalara uzun süreden beri katılan eylemcilerin de meclis üyesi olarak yer aldığı duyarlı bir GLC'nin seçilmesiyle birlikte kendileri için yararlı müttefikleri buldular. GLC kendi planlama güçlerini müteahhitleri uzak tutmakta kullanıyordu. Daha sonra Coin Street Eylem Grubu ve Coin Street Topluluğu aracılığıyla yerel topluluk örgütlerine finans ve uzmanlık desteği sağladı.

İşte kooperatif şebekelerinin tam yönlendirici güçlerine yönelik koşulların yaratılması için, gerekli olan türde bir politik desteğin mütevazı ve küçük ölçekli bir örneği. Coin Street de bu kitapta belirtilen deneyimlerin çoğu gibi eksiksiz bir model sunmuyor ancak onun tarihi böyle bir politik desteğin önemli özelliklerini göstermektedir. O, bir yandan sorumsuz politik güç merkezlerine karşı önleyici eylemlere girmek zorundadır. Bu, bilgili römorkörlerin –Coin Street Topluluğu Eylem Grubu– yolunu hazırlamak ve yönünü belirlemek zorunda olduğu tanker rolüdür. Bu, siyasal bir partinin ancak demokratik vekâlet kazanmasıyla yerine getirebileceği bir roldür. Ekonomik kurumları toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönlendirmek için, partinin bir yönetim (bu örnekte belediye yönetimi) üzerindeki resmi kontrolüne bel bağlayabileceğini düşünmediği bir roldür bu. Parti, politik yönetim üzerindeki kontrolünü, daha ziyade yerel halkın bilgi ve be-

cerilerini harekete geçirebilen demokratik örgütlere destek vermek için kullanır. Böyle bir politik otoritenin verebileceği ilk destek türü, partinin politik iktidarı kazanmak için kullandığı değerler ve hedefler temelindeki mali destektir. İkincisi de ister mali ve endüstriyel, isterse de gayrimenkul mülkiyetine dayanan sorumsuz güç odaklarının gücünü kırmak ya da sınırlamak ve zayıflatmak için, elindeki iktidarı olumsuz biçimde kullanmasıdır.

Bırakın ulusal ya da kıtasal bir devleti, bölge ya da belediye otoritesinin böyle bir ekonomik rolü oynaması için, mevcut örgütlenmesinin radikal bir şekilde dönüştürülmesi gerekir. Bu rol, özellikle de eski şebekelerin; sanayi bakanlığı ile şirket patronları arasındaki, ulaştırma bakanlığı ile özel taşıma şirketlerinin lobileri arasındaki, çevre bakanlığı ile ekonomik güç sahipleri üzerindeki önleyici, kısıtlayıcı eyleme karşı, devlet içinde kazanılmış bir hak ve durağanlığa sahip olan özel mülkiyet çıkarları arasındaki şebekelerin kabuklarından kurtulmayı gerektirir. Bununla birlikte, bu rolün, yapısal değişimin pratik bilgiyi toplayan demokratik örgütlere ulaşabilmesine, onlara karşı açık ve duyarlı olmasına ihtiyacı vardır. Böyle bir açıklık, sürüp giden kamu ilişkilerinin bir parçası olarak gerçekleştirilemez. Bu bölümün anlamı, sadece devlet dışı kamu örgütleri aracılığıyla erişilebilen çeşitli pratik bilgi biçimlerinin kendi başlarına temel bir ekonomik katkı oluşturmalarıdır. Onlar, hiçbir devlet organının ne üretimde, teknolojide, pazarlamada, ne de ticarette ikâme edemeyeceği bilgi biçimlerini toplayabilir, demokratikleştirebilir ve paylaşabilirler.

B. HAREKETLER VE DEVLET: LONDRA DENEYİMİ

Popüler ekonomik şebekeler ve politik otorite arasındaki yeni bir tür ortaklığa ilişkin örneklere değinirken, bölüm boyunca, istemediğim halde kendimi İngiltere'de GLC deneyiminden çıkan örneklere değiniyor buldum. Başka örnekler için Batı Avrupa'yı araştırmıştım. Ekolojik koruma, yabancı işçilerin hakları ve kadınların refah ihtiyaçlarına ilişkin konularda, Kopenhag, Frankfurt, Batı Berlin ve daha küçük birçok kentte, sosyal demokrasi ile

güç birliği yapan yeni sol partilerle devamlı ittifak içindeki kampanyacı hareketlerin çizdiği tablolar var. Bununla birlikte, ekonomi politiğin bütünüyle ilgili konularda söz gelip mutlaka GLC'ye dayanıyor; kıtadaki eylemciler bu deneyim hakkında bir şeyler duymak istiyorlar. Bu eylemciler, değişmez bir biçimde, bir koalisyonun küçük ortağı olarak işbaşına geldikleri zaman, ekonomik politikaya yaklaşmalarına ender olarak izin veriliyor.[41]

Bir dizi eşsiz politik fırsatın[42] sonucunda, 1982 ve 1986 yılları arasında radikal bir yönetim Londra'da iş başına geldi ve radikal manifestosunu etkili bir biçimde gerçekleştirmek için toplumsal hareketlerin ve sendika eylemcilerinin oluşturduğu şebekelerle bir ortaklık geliştirmek *zorunda* kaldı Sendika hareketinin sol kanadı kadar, yeni hareketlerin politikasından da etkilenen ve bu politikaya açık bir hale gelen yeni sol, ya da daha doğrusu İşçi Partili politikacılar, İşçi Partisi'nin neredeyse ölmek üzere olan Londra örgütünün içindeki güç savaşımını kazandı ve aslında GLC yönetimindeki (bir parti içindeki) koalisyonun başını çekti.[43]

Avrupa'nın en kalabalık başkentlerinden birinin, hem en zengin hem de en fakir kesimlerinin yeniden dağıtıma dayalı bir yönetimi olarak Ken Livingstone'un Londra Büyükşehir Meclisi kaynakları, karizması ve demokratik meşruluğu ile "devlet benzeri" olağandışı bir örnekti ama ekonomiye müdahale etme konusunda hiçbir yasal yetkiye sahip değildi. Ya özel müteahhitlerden sadece birkaç yatıştırıcı koparark seçim vaatlerini

41. Londra'da durum, bir bakıma politik bakımdan yanıltıcıydı. İşçi Partisi'nin bölgesel örgütü, İşçi Partisi Londra Örgütü'ndeki sol yönetim, parti kitle desteğine sahip olmadan önce, ona iktidarı tattırdı. Aslında sol, merkez sağ ve sosyal demokratlarla koalisyon içindeydi ama bu koalisyonun başını çekiyordu; diğer yandan, Danimarka, Batı Almanya ve Norveç'te, yeni sol partiler, sosyal demokrasi ile birlikte belediyelerde koalisyona girmelerine yetecek kadar, ama koalisyonu yönlendirmelerine yetmeyen bir miktarda oy kazanmışlardı.

42. Ne var ki İngiltere'de İşçi Partisi politikalarının kendine özgü özellikleri, solun, ulusal olarak daima ikinci konumda kalsa da, akıllıca iş yaparak yerel düzeyde belediye yönetimlerine gelebileceği anlamına geliyor. İşçi Partisi'nden belediye meclisi üyeleri olan yeni sol eylemcilerin, 1981'de Londra yönetimine gelmesi ve Londra yönetimi 1986'da Bayan Thatcher tarafından feshedilinceye kadar görev yapması, bunun bir örneğidir.

43. Thatcher'ın tasfiye etmeye yönelik başarılı çabaları karşısında, GLC, ikinci sınıf muamele gördüğü için ve açık tarzı sayesinde, kısmen de Londra'da otobüs ve metro fiyatlarını ucuzlatmak gibi politikalarıyla halk desteği kazandı.

çiğneyip ve oraya buraya biraz yardım yaparak piyasa güçlerini kullanmak ya da içsel ekonomik bilgi sahibi olan ve GLC'nin kent içi toplulukları ve meslek gruplarını koruma, siyahlara ve kadınlara eğitim ve iş olanakları açma ve sendikal örgütlenmeyi güçlendirme politikalarından kolektif çıkar sağlayanlarla ortak amaç gütmek zorundaydı. Bu nedenle, bu deney üzerinde biraz düşünmek ve onun sınırlılıklarını kabul etmek, özyönetime dayalı bir ekonominin ekonomik koordinasyonunda, hükümetin değişik düzeylerdeki potansiyel rolüne ilişkin dersler verir.[44]

1930'lu yıllardan beri İngiltere'nin en sağcı hükümetine Thames nehrinin karşı yakasından küstahça sırıtan Ken Livingstone'un GLC yönetimi, savaş sonrasında başkentteki en solcu yönetimdi. Yerel bir yönetim için önemli kaynaklara sahipti: Bütçe geliri yılda 800 milyon £ idi. Ulaşım ve Londra Kentiçi Eğitim Dairesi ile bağlantısı yoluyla da eğitime ilişkin olarak sınırlı ve dolaylı bir yetkiye sahipti; kamuya ait büyük rekreasyon tesisleri ve bunların stratejik planlaması üzerinde eğlence ve spor vardı.[45] Ve kendisi, 22.000 kişi çalıştırıyordu. Londralıların karşılaştıkları ekonomik problemlere –Londra'nın doğu yakasında işgücü nüfusunun dörtte biri gibi bir çoğunluğu işsizdi– ve ekonomide kazanılmış haklarıyla güç sahiplerinin elindeki gücün az çok eskisi gibi olmasına bakıldığında, bu kaynaklar önemsiz kalıyordu. Bunlar, kendi başlarına, Londra'nın kötüleyen ekonomisi üzerinde önemli bir etki yaratmak için elbette umutsuz bir biçimde yetersizdi.

Bu kaynakların ve güçlerin önemi, ne kadar ateşli bir toplum mühendisi olursa olsun, akıllı bir politikacıda GLC'nin Londra

44. Belirli bir anlamda, ekonomik düzenleme ve koordinasyonun yeni biçimleri hakkındaki bu deneyimler, Doğu'dakilerine göre çok daha fazla gelişmiş değildir. Elbette, bunun öğeleri –çeşitli sivil ekonomik örgütler ve görece demokratik bir yerel devlet– çok daha güçlü köklere sahip. Ama, ekonomik kurumlar olarak, birkaç istisna dışında, az gelişmişlerdir. Problem, Doğu'da devletin ekonomi üzerindeki egemenliği maddi bir olgu olduğu halde, Batı'da demokratik bir devletin ekonomi üzerinde egemenlik kurması fikrinin, ekonomi üzerinde halk hâkimiyetinin daha karmaşık biçimlerinin düşlenmesini olanaksız kılarak solun zihinsel evrenini kontrolüne almasıydı.

45. Geleneksel iktisatçıların, bu kamu hizmeti faaliyetlerini, nadiren ekonominin bir parçası olarak düşünmelerine rağmen, bunlar ekonomi üzerinde başka tür bir etki yarattılar.

ekonomisinin problemlerini çözebileceği yanılsamasını yaratamayacak kadar küçük olmalarıydı. Ama başkalarına, kendi başlarına tavır alacakları bir güven, platform ve bazı maddi araçlar sağlayabilecek önem taşıyorlardı. GLC hakkında çok şey söylenebilir ve söylenmiştir de[46]; ama argümanım açısından hayati dersler, bu devlet kurumunun, temelde dışarıdan gelen baskıların sonucu olarak, İşçi Partisi'ne seçimi kazandıran politikaların yürütülmesi ve geliştirilmesinde Londralıların pratik bilgisinden yararlanmak için nasıl değiştirilmeye başlandığı üzerinde odaklanıyor.

GLC'yi yöneten solcu meclis üyeleri, kendileri ve Belediye Sarayı memurları aracılığıyla merkezileştirebilecekleri bilginin sınırları hakkında kesin bir anlayışa sahiplerdi. Bu üyelerin bazılarının politik görüşü, tehdit altındaki topluluklarda ve sendikalarda yer alan kadınlar arasındaki taban kampanyaları aracılığıyla şekillenmişti. Londra'da istihdam, binaların kullanımı, trafik sıkışıklığı, metronun kullanımı, gürültü düzeyleri hakkındaki istatistiksel ayrıntılar, GLC'nin mükemmel Araştırma Kütüphanesi'nde yığınla depolanmıştı: Uzman ekipler bu tür bilgileri yıllarca büyük bir titizlikle biriktirmişlerdi. Ama yeni GLC'nin yol açtığı umutlar ve bunların karşılanması için gösterdiği politik açıklık, başka türden bilgileri gerekli kılıyordu. Kadın grupları, etnik azınlıklar, yerel sendika temsilcileri komiteleri, özürlüler, topluluk eylem grupları, lezbiyen ve gay'ler hep kendi sorunlarını yeni meclis üyelerinin önüne getiriyorlardı. Belediye Sarayı'nın neresinde bu ihtiyaçlara ilişkin herhangi bir bilgi vardı? GLC, kendisini istihdamın korunmasına ve işçiler ile toplulukların bu tür önerilerini desteklemeye adamıştı. Belediye Sarayı'nın hangi bölümü, bu gruplarla tartışmaları sürdürecekti?[47] Belediye, kendisini Londra ekonomisine hâkim olan ulusötesi şirketlerin plan-

46. Solun nasıl işbaşına geldiği, iktidarı nasıl kullandığı ve hükümetin GLC'yi nasıl feshettiğinin öyküsü için bkz. Ken Livingstone, *If Voting Changed Anything, They Would Abolish It* (Londra, 1987). GLC'nin ekonomi politikası deneyimi hakkında daha çok ayrıntı için bkz. *A Taste of Power; The Politics of Local Economics.*

47. GLC Araştırma Kütüphanesi, gerçekten de topluluk gruplarının önemli miktardaki yayınını bulundurdu ama yeni yönetim gelinceye kadar, ekonomi ve planlama konularında bu gruplarla işbirliği yapıldığına dair çok az şey vardı.

larına karşı direnmeye adamıştı. Ama bu şirketlerin yönetimleri, planları hakkındaki enformasyonu GLC ile paylaşacak mıydı? GLC, Londralılara verdiği hizmetleri iyileştirme vaadinde bulunmuştu. Ancak Londralıların bu hizmetler ve bunların nasıl iyileştirilecekleri hakkında ne düşündüğüne ilişkin ayrıntılı bilgiye kim sahipti? Bu vaatler sürüncemede bırakılamazdı. Bu vaatlerle umutları artan ve kendi faaliyetleri için kaynak ve bir platform isteminde bulunma hakları olduğunu düşünen, çeşitli yasallık derecelerinde yığınla örgüt vardı.

Seçilmiş politikacıların politik vaatleri ve Londralı gruplardan gelen baskıların bu bileşiminden, GLC, *ad hoc* bir tarzda piyasanın ve aynı şekilde geleneksel devletin gözardı ettiği bir pratik bilgi zenginliğini açığa çıkaran ve zaman zaman etkili kılan mekanizmaları geliştirmişti. Ezilen grupların kendi ihtiyaçları ve bunların olası çareleri hakkındaki bilgi; işçilerin ve tüketicilerin becerilerde ve günlük deneyimlerde saklı olan bilgisi; yönetimin gizli planlarını ya da piyasadaki değişikliklerin sonucunu kestirmek için bir araya getirilen stratejik istihbarat: Bu bilgi türleri, aşağıda aktarılan araçların bir bileşimi yoluyla, kamu politikasının oluşturulmasına dahil edildi.

Birincisi, GLC'nin maddi yardım stratejisini, gençlik ve topluluk etkinliklerinin finanse edilmesinden öteye götürüp, toplumsal ve ekonomik değişim için çalışan gruplara finansman sağlamasıydı. Bu, GLC'nin, yerel bilgiye dayanan, devletten bağımsız olarak ama onunla ortaklık içinde örgütlenen inisiyatifleri teşvik etme stratejisinin hayati ve yenilikçi bir parçasıydı. En etkili maddi yardımlardan bazıları, işten çıkarmalara ya da özelleştirmeye maruz kalanların kitlesel direnişine: British Telecom'un özelleştirilmesine karşı Ulusal Haberleşme Sendikası'nın kampanyasına; Dagenham dökümhanesinin kapanmasına karşı Ford işçilerinin kampanyasına cevap verilmesiydi. Ya da daha yaygın bir huzursuzluğa, örneğin tek sürücülü otobüslerin kendileri ve yolcuları için ne gibi sonuçlara yol açacağını bilmek isteyen taşıma işçilerinin huzursuzluğuna ya da Üretim İşçileri Örgütleri'nin zayıflamasıyla karşı karşıya gelen ve bir strateji geliştirmek isteyen inşaat işçilerinin kaygılarına bir cevap olabiliyordu. Zaman zaman, GLC'den, Ford sendika temsilcileri komitelerinin organize ettiği

dünya Ford işçilerinin toplantısı ya da Hava Limanı Karşıtı Kampanya ve Liman Bölgesi'ndeki Newham Forumu tarafından hazırlanan alternatif bir iş ve çevre planı gibi yerleşik işçi ve topluluk örgütlerinin ortaklaşa sürdürdükleri büyük bir inisiyatifi desteklemesi istenir. GLC, yerel bilginin önemini kamusal açıdan tanıyıp bu tür örgütlere finansman sağlayarak ve örgütlerin amaçları GLC'nin seçilme amaçlarıyla bağdaştığı sürece, bu bilgiyi etkili kılacak her türlü politik manevrada bulundu. O, bu yolla yetkilerini devretmiş ve gücünü dolaylı olarak artırmış oldu. Bunu yaparken de bir derecede belirsizliği kabul etti; yardım fonlarının tam olarak nasıl kullanıldığını kontrol edemiyordu. Yardım fonları, politika ve ilkelere ilişkin genel kurallara bağlıydı ama örgütler nasıl çalışacakları konusunda özerktiler.[48]

İkincisi, birkaç durumda, bu özerk gruplar ve hareketler (kadın komiteleri örneğinde) meclis komitelerine temsilcilerini ya da (planlama ve etnik azınlıklar örneklerinde) meclis komitesine danışmanlık yapan grupları seçiyorlardı; böylece sadece para almakla yetinip uzakta durmuyor, politika oluşturmanın daha geniş süreçlerinde, kendi fikir ve deneyimlerinin geri-beslenimini sunuyorlardı.

Üçüncüsü, GLC'nin Endüstri ve İstihdam Komitesi, işçiler, topluluk liderleri ve eylemcilerin kendi bilgi ve becerilerini, alternatif politikaların temeline dönüştürebilmeleri için, kendilerini yeterince eğitecekleri ve bilgilendirecekleri zamanı bulacakları kaynakları sağlıyordu. Planlama, genel bir görüş edinme, eğilimleri kavrama, maliyet ve yararı hesaplama bilgi ve becerisi, ister endüstriyel yönetimin, ister hükümetin olsun, her zaman yönetimlerin tekelinde olmuştur. Dişli sendika temsilcileri ya da topluluk eylemcilerinin bu tekeli kırma konusunda karşılaştıkları güçlükler belirginleşirken, GLC önemli miktarlardaki kaynaklarını, bu insanların araştırmalara erişmeleri ve bunun için zaman bulmaları yolunda harcadı ve onların "kitlesel planlamacılar" olmalarına yardım etti.

48. Bu özerklik, zaman zaman kendilerini besleyen eli ısırmalarını gerekli kılabilirdi. Endüstri ve İstihdam Bakanlığı'nın maddi yardımlarıyla ilgili olarak çalışan Mandy Cook, "GLC bir dönem daha kalsaydı, güç bir dönem geçirecekti, çünkü kendilerine duydukları güvenleri artmış ve olaylara daha açık bakacak zamanı bulmuş olan halk gruplarının muhalefeti ile karşı karşıya kalacaktı" yorumunu yaptı.

Toplumsal dönüşümün, temelde devlet aracılığıyla gerçekleşeceği şeklindeki geleneksel toplum mühendisliği varsayımından uzaklaşma süreci kolay değildi. GLC'nin geldiği gelenekler, toplum mühendisliğinin en iyi gelenekleri arasındaydılar ve özellikle uzun süreden beri yerleşmiş olan bir hiyerarşi ve işbölümüyle sağlamlaşmışken bu mirasın yeniden işlenmesi güçtü. Ne var ki GLC'nin, kaynaklarını üretim ya da toplumsal ihtiyaçlar hakkında içsel bilgi sahibi olanları harekete geçirmek için kullanmakta başarısız kaldığı durumlarda, çok az şey yapıldı ya da hiçbir şey yapılmadı; ya da büyük yanlışlar yapıldı. Örneğin, işçilerin ve fabrika denetçilerinin, yönetimlerin niteliği ve etkin bir fabrika örgütlenmesine ilişkin görüşlerine pek dikkat etmeden yapılan birkaç GLEB yatırımının akılsızca olduğu ortaya çıktı.[49]

Ama demokratik yurttaş örgütleriyle bunun gerektirdiği ortaklık türü çelişkili ve zor olabilir. Bir yandan, halk örgütlerinin kendi içlerinde ve kendi aralarındaki bölünmeler var; örgütlü gücün içinde önemli çeşitlilikler var; aynı zamanda, devletin bir bölümüyle ortak olarak çalışırken örgütlerin ayırt edici bilgi kaynağı olan özerk bir temeli koruma problemi var; ve politikacılar ile kamu görevlilerinin farklı çıkarları var. Bunlar çözülmez değil. Pratik bilginin önemi ve onun toplumsallaştırılması yönündeki olasılık, bilgiyi kamuya açacak ve etkili kılacak toplumsal mekanizmalarla ilgili olan bu sorunların, iktisadın temel bir parçası olduğunu gösterir. Bu anlamda, Hayek'in, "bir kimseye bütünlüğü içinde verilmeyen bilgiden yararlanmanın" toplumun ekonomi probleminin merkezini oluşturduğu tezine ve ayrıca bilgi sorununu sorun olarak görmeyen ekonometriye dönüşe yönelttiği eleştiriye sempatiyle yaklaşıyorum.[50] Bununla birlikte, Hayek, kitlesel bilgiye erişmenin tek aracı olarak fiyat mekanizması üzerinde direnerek dikkatimizi bilginin örgütlenmesi ile ilgili ampirik sorunların önemine çeker çekmez, neredeyse kendi dikkatini bu sorunlardan uzaklaştırır.

49. Bkz. *A Taste of Power*, 6. ve 8. bölümler.
50. Hayek, "The Use of Knowledge in Society", *Individualism and Economic Order* (Londra, 1949), s. 78.

C. SONUÇ: ÖZYÖNETİM, PİYASALAR VE BİLGİ PROBLEMİ

Pratik ekonomik bilginin toplumsallaştırılması olasılıklarına ilişkin bu tartışma bizi, John Stuart Mill'den de öteye götürür mü? Özyönetime dayalı işletmeleri, merkezi devletin iyiliksever ya da paranoyakça itkileri ile karşı karşıya gelmeden, düzenlenmemiş bir piyasanın yağmacı baskılarından koruyabilecek olan herhangi bir ekonomik koordinasyon aracına ilişkin ipuçları sağlar mı?

Bu bölümün başında belirttiğim gibi Mill, ekonomik koordinasyonun bilgi problemini doğrudan ifade etmez. Piyasa için verdiği başlıca örnek, rekabet ve çoğulculuk argümanlarına dayalıdır. Ama, Mill ve günümüzdeki izleyicileri, piyasayı daha çok işbirliğine dayanan bir mekanizma, devlet kurumlarını ise halkın ihtiyaçlarına daha duyarlı yapmak suretiyle, hem piyasayı hem de devleti dönüştürebilecek diğer piyasa dışı ekonomik koordinasyon biçimlerini örtülü bir biçimde reddederek, çoğulculukla bağdaşan tek koordinasyon biçiminin az çok serbest piyasa olduğunu söylüyorlar. Ekonomik koordinasyon sonuçta, gerçekten de ekonomik bilginin örgütlenme tarzına dayandığı için, konu ekonomik koordinasyon –işletme yönetiminin tersine– olduğunda, Mill'in, bilgi problemine, oldukça örtük olarak Hayek'inkine benzer bir yaklaşımı benimsediği söylenebilir. O, düzenlenmemiş fiyat mekanizmasının, bireylerin ve toplulukların birbirlerinin ekonomik faaliyetlerini bilmelerinin tek yolu olduğunu varsayar. Mill için diğer tek koordinasyon modeli, yukarıdan, devlet aracılığıyla gelen bir eklemlemedir.

Yeni çıkan bir kitap, Marksçı (ve ahlâki açıdan Millci) bir işletme analiziyle, Hayekçi ekonomik koordinasyon problemi analizini birleştiren bir tarzda, düzenlenmemiş piyasa ile birleştirilen işçi özyönetimi üzerine güçlü kanıtlar sunuyor.[51] David Prychitko'nun örneği, Marx'ın yabancılaşma ve sömürü çözümlemesinden doğan ademimerkezileştirici, özgürlükçü itki ile Marx'ın piyasanın yarattığı meta fetişizmi eleştirisinin merkezileştirici mantığı arasında temel bir gerilim olarak gördüğü şeyden kaynaklanır. Prychitko, Marx'ın meta ilişkilerinin ortadan kaldırılmasını ve

51. Bkz. David Prychitko, *Marxism and Workers Self-management, The Essential Tension* (New York, 1992).

ekonomik yaşam, üretim ve tüketimin toplumsal ilişkilerinin saydamlığını öne sürerken ekonomik yaşamın karmaşıklığı ve ekonomik bilginin kısa ömürlü, pratik niteliği nedeniyle, aslında – Marx'ın kendi değerlerinin tersine– iç mantığında uzmanların otoriter yönetimine eğilim duyan bir komuta ekonomisinden yana olduğunu öne sürüyor.

Bu güçlü argüman, birçok liberalin sosyalizmi reddedişinin özünü ifade ediyor. Marx'ta bir gerilim olduğunu kesin bir biçimde bulgulayan bu argüman, yalnızca Marx'ın görüşünde merkezi yer tutan saydamlık arzusunu çok farklı yorumlayan bir bilgi anlayışıyla kavranabilir. Açıkça Marx tarafından önerilmemiş olsa da uzlaşımsal Marksist yorum, saydamlığı tek bir politik süreç açısından görür. Farklı Marksist gelenekler arasındaki tartışma, öyleyse bu süreçteki demokrasiyle ilgilidir.

Ne var ki saydamlık üzerine hem uzlaşımsal Marksist, hem de Hayekçi ekonomik bilgi anlayışını reddeden, başka bir yorum daha var. Saydamlık, bütün bir tablonun (gerçek hayatta olanaksız ya da otoriter bir fanteziye dönüşen) kalıcılık olasılığından çok, *erişilebilirlik* yoluyla gerçekleştirilebilirdi. Bilgiye erişilebilirlik ve onun elde edilebilirliği anlamına gelen saydamlık olasılığının bir koşulu da bilginin paylaşılmaktan çok, sahiplenilebileceği güç ve zenginlik eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması olurdu.

Bu, bir bilgi anlayışını, bu örnekte toplumsal bakımdan üretilen ve toplumsal bakımdan değişebilen; dağıtımı ve örgütlenmesinin niteliği açısından dönüştürülebilir bir bilgi anlayışını gerekli kılar. Ve eğer bilgi toplumsal olarak üretiliyorsa ve toplumsal olarak dönüştürülebilirse, o zaman ekonomik koordinasyon sürecinde toplumsal amaçların güdülmesi için her zaman ekonomik bilginin demokratikleştirilmesi ve toplumsallaştırılması için bir alan vardır. Başka bir deyişle kitlesel özyönetim, piyasanın gelişigüzel baskıları ya da devletin zorlamalarına meydan verecek biçimde işyeri kapısında durmamalıdır. Devletin ve özyönetime sahip işletmelerin desteklediği örgütlü demokratik şebekeler, piyasa eğilimlerinin gösterdiği beğeni ve talep ifadelerini inceleyebilir, toplumsal ihtiyaçlar ve çevresel maliyete ilişkin bilgileri derleyebilir ve, alım satıma ilişkin olanlar da dahil, ekonomik ilişkileri insanlar arası saydam ilişkilere çeviren bir tarzda

sözsüz becerileri paylaşabilirler.

Ne var ki böyle bir olasılık, üretimin ve piyasanın içindeki ve derinliklerindeki örgütlenmeden derlenen ekonomik bilginin ifade edilmesi, değer bulması ve temsil edilmesine olanak tanıyan politik faillerin var olmasına bağlıdır.

7. YENİ TÜR PARTİLER Mİ?

A. GİRİŞ

Önceki bölümlerde, toplumsal ve ekonomik bilginin teorik boyutunu demokratikleştirmek isterken, pratik boyutuna da değer veren ve bunu paylaşmak isteyen yenilikçi yaklaşımın önemi gösterilmişti. Son iki bölüm, altmışların son yıllarının, yetmişlerin ve seksenlerin hareketlerinden doğan yeni demokratik birlik biçimlerinin, deneyimden kaynaklanan bilgiden yararlanmanın kolektif araçlarını nasıl sağladıklarını açıklamıştı. Onların deneyleri, hem devletten hem de piyasadan, bütünüyle ayrı değilse de, özerk olan bu yeni örgüt biçimlerinin önemini gösteriyordu. Ancak biz devlet dışı kamu eylemi biçimlerinin, ekonomik ve sosyal de-

gişimin etkili failleri olmak için siyasal iktidarla kuracakları destekleyici ve bağımsız bir ilişkiye ihtiyaç duyduklarını da gözlemlemiştik. Sözgelimi, sosyal demokrat İsveç'in ekonomik ve siyasal koşulları olmasaydı, Gothenburg Okulu olanaksız değilse de son derece zor olurdu; diğer yanda 6. bölümde siyasal müttefiklerden yoksun olan ekonomik direniş şebekelerinin zayıflıklarını da görmüştük.

Problem, siyasal temsilcilerin, demokratik hareketlerin farklı güç ve bilgi kaynaklarına saygı duyacakları bir ilişkinin kurulmasıdır. "Hareketler"in nitelikleri gibi, koşulları da çok farklı olmasına rağmen, Batı'daki toplumsal hareketlerin eylemcileri ve Doğu'da yurttaş hareketlerini yöneten muhalifler, profesyonel siyasetçilere ve siyasal partilere karşı küçümseme ile düşmanlık karışımı bir yaklaşımı paylaşıyorlardı. Özellikle 1980'lerin başında, tüm Avrupayı kapsayan bir barış ve demokrasi hareketinin (ya da belki daha doğrusu, şebekesinin) gelişmeşiyle birlikte, Doğu Avrupalı entelektüellerin siyaset karşıtı yazıları, siyasal açıdan yersiz yurtsuz Batı yeni soluna sempatik geldi. Demir Perde'nin her iki yanındaki hareketlerin eylemcileri, pratikte ve imgelemlerinde, bireysel dürüstlük üzerine kurulu bir siyasal güç kaynağı yaratacak örgüt biçimlerini arıyorlardı. Kısa bir süre için, Çekoslovakya'daki (Obcanske Forum: "Yurttaşlar Forumu") ve Doğu Almanya'daki (Neues Forum: "Yeni Forum") dönüşümlere yol açan halk hareketleri, özellikle sanki bir model getiriyorlarmış gibi ortaya çıktılar.[1] Bu hareketlerin birçok lideri yeni bir siyaset biçimi yaratmakta olduklarına inanıyordu: Siyaset karşıtlığı, sanki kendi iktidar kaynaklarına sahip politik güç haline geliyordu. Gerçekten de siyaset karşıtlığının savunucuları, bu hareketlerin aracılığıyla yeni bir politik biçimi yaratmakta olduklarına o kadar çok inanıyorlardı ki bu hareketleri siyasal partilere dönüştürme ya da parçalama yolundaki baskılara karşı direndiler.

1. Bu iki hareketin betimlemesi için bkz. S. Wolchik, *Czechlovakia in Transition* (Londra, 1990); G. Munnerup, "The October Revolution in East Germany", *Labour Focus on Eastern Europe,* 3, (1989) ve "Kohl Hijacks East German Revolution", 1 (1990). *DDR Almanach,* ed. G. Fischbach, Yeni Forum hakkında (Almanca) temel bilgiler sunuyor. B. Einhorn, *Cinderalla Goes to Market* (Londra, 1983) adlı yapıtında her iki hareketin içinde ve her ikisinden de bağımsız olan kadınların faaliyetleri ve rolü hakkında bilgi veriyor.

Paradoksal bir şekilde, bu demokratik sivil toplum savunucuları, bu tür birliklerin yokluğu yüzünden yenilgiye uğramışlardı. Zira, demokratik dönüşümler için çalışan gönüllü kamu örgütlerinin güçlü bir temeli olmaksızın, baskıcı tek parti rejimlerini devirmek için ortaya çıkan yurttaş hareketleri, tüm istekleri öncelikle seçim siyasetine yönelik olan geleneksel Batılı parlamenter parti modeline hızla teslim oldular. Onlar birliklerini korumak için bir yığın çaba harcayarak hareketlere sıkıca sarılırlarken, başkaları da "hareket siyaseti" savunucularını, hem Çek Cumhuriyeti'nde hem de Slovakya'da küçük bir kliğe ve bir zamanların Doğu Almanyası'nda ise küçük bir azınlığa indirgeyen siyasal partileri örgütlüyorlardı.[2]

Hareket siyasetçileri çelişkili bir durumda kalmışlardı. Aynı zamanda, siyasal partilere karşı derin bir kuşku besler ve yeniden keşfedilmiş demokratik bir sivil toplum aracılığıyla toplumsal değişimin ateşli savunucuları olurlarken bir tür çoğulcu parlamenter siyasetin özlemini duyuyorlardı. Bu ikisi arasındaki olası ilişki hakkında pek bir anlayışa sahip olmamalarında şaşırtıcı bir yan yoktur. 1990 Ekim'inde yapılan Helsinki Yurttaşlar Birliği'nin açılış oturumunda, en ünlü siyaset karşıtı yazarlardan biri olan Vaclav Havel, problemi ortaya koydu ancak çözmeden bıraktı. Bir yandan da 1989'dan önce bir oyun yazarı ve makinist olarak yazdıklarının çoğunda bu temayı tekrarlayıp duruyordu: "Gerçek toplumsal etki, hakikat sözcüğünün gücünde; sonuçlarının ne olacağına aldırmaksızın insanın şeylere gerçek isimleriyle seslenme cesaretinde yatar." Hakikat, partiler olmaksızın da dile getirilebilirdi ve gerçekten de partiler olmaksızın dile getirilmesi daha olası görülüyordu. Buna rağmen, kendi sözcükleriyle "yüksek siyaset dünyası"na girdiğinden beri, bir "iktidar teknolojisi uzmanı" haline gelmekte olduğunu kabul ediyordu. Çıkarına olduğuna inandığı "yeni, farklı, gerçek bir demokratik sistem"in inşa edilmesi zemininde savunuyordu bunu. "Yüksek siyaset dün-

2. M. Waller, B. Coppieters ve K. Deschouwer (der.) *Social Democracy in a Post Communist Europe* (Londra, 1993), özellikle Waller'in yazdığı bölüm. Doğu Avrupa'daki çevre politikaları üzerine yazılar için bkz. P. Jehlicka ve Tomás Kostelecky, "Developments in the Czechoslovak Green Party Since the 1990 Elections", *Environmental Politics, 1,* no. 1 (1992); M. Waller ve F. Millard, "Environmental Politics in Eastern Europe", *Environmental Politics,* 1, no. 2 (1992).

yasındaki bir insan, sadece çeşitli çatışan çıkarları, çeşitli tutkuları, farklı grupların temsil ettiği güçler dengesini hesaba katmak için manevra yapmaya zorlanır," diyordu. "Böyle bir insan diplomatik davranmaya zorlanır. Şimdi sadece farklı bir arenadayız." Ne var ki daha sonra aynen şöyle belirtiyor: "Belki de belirsiz bir şekilde 'siyaset-olmayan-siyaset' dediğimiz şeyi izlemek mümkün... İktidarda olsanız bile bunu yapmanız mümkün. Buna yürekten inanıyorum ve destekliyorum."[3]

Havel'in bu konuşmada kullandığı ('yüksek siyaset dünyası'nı betimlerken güçlü ve net, yurttaş hareketlerinin demokratik siyasetini betimlerken karakteristik olmayan bir biçimde belli belirsiz) dil, devrim coşkusu geçip gittikten sonra Çek ve Slovak Cumhuriyetleri'ndeki iki tür siyaset arasında çok az olumlu bağlantı olduğu gerçeğini açığa vuruyordu. İlişki problemi çözümsüz kalmıştı. Mevcut devlet aygıtını yönetene alternatif iktidar teknolojilerinin olup olmadığı sorusu neredeyse hiç sorulmamıştır.

Buna rağmen, bu tür bir olumlu bağlantının neye benzeyebileceği konusunda Batı'da açık bir model olduğunu söylemek kendini beğenmişlik olur. Siyaset ve yurttaş hareketleri arasındaki ilişkilerin hâkim tarihsel modelleri, işçi ve komünist partileri ile sendikalar aracılığıyla örgütlenen işçi sınıfı arasındaki ilişki modelleridir. Hem İkinci Enternasyonal hem de Üçüncü Enternasyonal partilerinde, hareketler ve en başta sendika hareketleri, açıkça siyasal partilerin önderliklerine ve temsil güçlerine bağımlıydılar.

Batı'daki son toplumsal hareketler, kendileri ile aynı fikirleri paylaşan siyasal temsilcilerle daha eşit ilişkiler kurmaya çalışıyorlar; bu hareketler zaman zaman siyasal temsilcilerin "sözcüler"den başka bir şey olmadıkları konusunda ısrar etmektedirler. Onların parlamenter sisteme yönelişleri, Doğu'daki hareket eylemcilerininkinden farklıdır. Doğu'daki hareketler çaresiz tek partili siyasal sistem dışında gelişti. Onlar parlamenter demokrasiyi hedeflerinden biri olarak görüyorlardı. Batı'daki hareketler ise kendi seçimleriyle karargâhlarını parlamenter siyasal sistemin dışında kurdular çünkü parlamentonun etkisiz bir de-

3. Havel'in Helsinki Yurttaşlar Birliği'ndeki konuşması Mary Kaldor'un editörlüğünde, *Europe from Below'da* yeniden yayımlanmıştır. (Londra, 1991)

mokratik karar alma aracı olduğu ortaya çıkmıştı. İronik bir biçimde, deneyimden alınan dersler bu iki grubun fikirlerini birbirine yaklaştırmıştır.

Aktif bir sivil toplumun bir gecede doğmayacağını fazla mesai yapacak ebelere ihtiyacı olduğunu geç de olsa anlayan Doğulu muhalifler, inanılmaz bir hızla parlamentoya doğru kayma eğilimini taşıyorlardı. Batılı hareketlerin eylemcileri ise siyasal temsil ve imkân varsa, işbaşına gelme ihtiyacını hissediyorlardı. Ne var ki işbaşına gelme istekleri sadece parlamento dışı güçleri temelinde söz konusuydu. Batı'daki toplumsal hareketlerin problemi, siyasal temsilin, kolektif toplumsal ve ekonomik eylemi, yavaş yavaş boğmaya neden olacak bir ikameden çok, güçlendirdiği ve meşrulaştırdığı türde bir ilişkinin kurulması olmuştu.

B. HAREKETLER VE DEĞİŞİK TÜR PARTİLER

Son yirmi beş-otuz yıldır, Batı Avrupa'daki toplumsal hareketler, sosyal demokrat, işçi ve komünist olmak üzere geleneksel sol partilerin ortak kurallar içinde yarışarak aynı oyunu oynadıkları rakipleri değil, bitişik bir sahada, bazen yeteneklerini göstererek, bazen kaos yaratarak, bazen saha dışından oyuncularla dalga geçerek, bazen taktiğe dayalı bir ittifak yaparak daha ilgi çekici bir oyun oynayan ciddi rakipleri olmuşlardır. Bu, toplumsal hareketleri açıkça destekleyen Alman Yeşilleri ya da Hollanda Yeşil Solu gibi partilerin yarattığı seçim rekabetinden çok daha köklü bir rekabettir. Batı Avrupa'da olup bitenin temelinde, siyasal partilerin rekabetinden çok, siyasal yöntemle rekabetin yattığı görülür.

Sözgelimi, 1945'ten beri çeşitli Batı Avrupa ülkelerinde, halkın siyasete ilgisini ve hem geleneksel olmayan (parti dışı) siyasal faaliyetlere katılımını, hem de siyasal partilere üyeliklerini ve aktivizmlerini ölçen araştırmalarda bu rekabet açıkça görülüyor. Siyasete duyulan ilgi ve dilekçeler ve kampanyalar gibi alışılmadık faaliyetlere katılım temel bir yükselme gösterirken, son yirmi beş yıl içinde geleneksel sol (ve sağ) partilere aktif üyelikte –aradaki

birkaç dalgalanma dışında– bir düşüş görülmüştür.[4] Özellikle de gençlerde görülen, geleneksel partilerden uzaklaşma, toplumsal hareket siyasetini daha doğrudan yansıtan yeni partilere doğru (seçimlerde desteklemeden ayrı olarak) bir üye akışı tarafından izlenmemekteydi. (Bu yeni sol partilerin ayırt edici bir özelliği, seçimlerde aldıkları desteğin ölçüsü ve belki de kendi seçmenlerinin parti dışı aktivizmleri ölçüsü ile karşılaştırıldığında üye sayılarının azlığıdır. Almanya, Hollanda, Danimarka ve Norveç'te seçmen üye oranı, sırasıyla, Yeşiller'de, Yeşil Sol'da, Sosyalist Halk Partisi'nde ve Sol Sosyalistler'de başlıca yerleşik sol ve sağ partilerden düşüktür.[5])

Son yirmi beş yılın toplumsal hareketleri ve tüm kısıtlılıklarına rağmen yarattıkları parça parça projeler ve kampanyalar, geleneksel sol partilerin toplumsal ve ekonomik değişim üzerindeki tekel iddialarına meydan okumuştur.[6] Tecavüze uğrayan kadınlar için kurulmuş merkezleri idare eden kadınlar, konut kampanyası düzenleyen ev işgalcileri, daha kısa haftalık çalışma saati için grev yapan sendikacılar, askeri üslerin çevresinde kamp kuran barış eylemcileri siyasal partilerden destek almayı reddetmek bir yana sık sık siyasal müttefikler bulmak için lobi yapmaktadırlar ve bir toplumsal değişim projesine *çoktan* girmiş olduklarına inanıyorlar. Üstelik, böylelikle, sık sık daha doğrudan bir etki yaratarak, bir siyasal partinin içinde olabileceği kadar siyasi biçimde hareket ettiklerini düşünüyorlar. Hareket eylemcileri ayrıca yeni partilerin tekel kurmak için seçimlerde kendi dava konularını hararetle savunmalarına ihtiyatla yaklaşıyorlar. Duyarlı bir siyasal partiyi, kendilerinin hayati motoru oldukları bir siyasal değişim dinamiğinin potansiyel destekçisi olarak görüyorlar.

4. Russell J. Dalton, *Citizen Politics in Western Democracies,* (Chatham, New Jersey, 1988); Samuel Barnes, Max Kaase ve d. *Political Action* (Beverly Hills, Calif., 1979).

5. Bkz. *Political Parties,* Bölüm 8, der. Alan Ware (Oxford, 1987) ve *The Future of Social Democracy,* der. W. Paterson ve A. Thomas (Oxford, 1986). Seçmen/üye oranı, bu yeni partilerin seçmenlerinin politik pasifliğinin değil, onların büyük bir bölümünün politik enerjilerini, parti politikasının dışındaki kampanya ve enerjilere harcadıkları olgusunun bir göstergesidir.

6. Soğuş Savaş sırasında, bazı geleneksel sol partiler, en belirgin biçimde de Alman SPD, değişimi gerçekleştirmek için arzu bile duymuyorlardı. SPD sadece işçi sınıfını temsil etmeyi hâkim uzlaşma içinde tekelleştirmişti.

C. COŞKU DAĞILDIĞI, İKTİDAR YAPILARI DÜZENE GİRDİĞİ ZAMAN

Ne var ki inatçı toplumsal hareket eylemcileri arasında, özgüven giderek siyasal bir gerçekçilikle birleşmektedir. Toplumsal hareketlerin her şeyin üstesinden gelecek gibi gözüktüğü anlar olmuştur. Neredeyse kazanmak ya da özellikle işe tek başına başlayıp sonunda bir hareketin içinde yer alındığında kendini yaklaşmış bir zaferin parçası gibi hissetmek coşkulu bir ruh halidir. Zaman zaman hareketin yaratılması bile, yenilgi algısını yumuşatabilir. Ama ne kadar kasvetli olursa olsun, yenilginin esası başarılı düşmanın yeniden savaşmak ya da hatta çatışmaya girmek uğruna öğrenmesi, yeniden gruplaşması, yeniden donanması ve hazırlanmasıdır. Fransa'da De Gaulle'cüler, merkezi Fransa devletini modernize etmek için 1968'den sonra da ayakta kaldılar; Almanya'da eğitim sistemi, öğrenci hareketi muhalefetinin daha az yıkıcı bazı istemlerini uyarlayarak ve özümleyerek kendini toparlamayı başardı; İtalya'da Fiat, üretimi işçi eylemlerinden daha az zedelenebilir kılmak için 1969'un "sıcak sonbaharı"nı ve onun 1970'lerdeki yansımalarını atlattı. Tıpkı inşaat teknolojilerinin depremlerden sonra daha dayanıklı ve daha esnek bina yapımına geçmeleri gibi savaş sonrasının Batı Avrupası'nda da devlet ve özel şirketler karmaşık bir bütünü yönetmeye yönelik merkezi kapasitelerini güçlendirirken, aynı zamanda da örgütlenmelerine daha büyük bir esneklik kazandırmak için 1960'ların sonlarındaki isyanlardan ve 1973 petrol bunalımından ders aldılar. Onlar bu süreçte –"gevşek yapılar"dan, "şebekeler" ve "çevreler" ve oradan da "liderliğin paylaşılması"na kadar– toplumsal hareketlerin söylemini bile aşırmışlardır.

Zaman zaman hareketler bir alanda ve bir andaki başarılarının önemini abartmışlardır. Britanya'da Muhafazakâr Parti ve ABD'de Cumhuriyetçi sağ, madenciler ve (ABD'nin) Vietnam karşısındaki yenilgilerinden sonra, yeni saldırı silahlarıyla – özellikle devleti sosyal yardım ve sanayiye yaptığı desteklerden kurtarmakla– ekonomik değilse bile, siyasal bakımdan ayağa kalktı. Enformasyon teknolojisinin yardımıyla, bu süreçlerin sonucu, kapitalistlerin yönetimi altında daha koordineli, global ola-

rak birbirleriyle daha çok ilişki içinde, daha gelişmiş bir düzendi. Ne var ki bu çelişkilerin, en önemlisi de tekrarlanan durgunlukların ve yeni ulusötesi bölgesel ekonomik bloklar arasındaki rekabetin, olmadığı bir düzen değildi.

Genişleme, sosyal yardım ve popüler bir siyasal özgüven koşullarında saldığı köklerle şekillenen toplumsal hareket politikaları, 1970'lerin sonunda ve 1980'lerde, Batı Avrupa çapında yeni devlet ve endüstri stratejilerinden darbe yediler. Özellikle İngiltere, İtalya ve Fransa'da art alandaki artan işsizlik, olanaksız için çaba harcanmasına ilişkin eski özgüveni ortadan kaldırdı. Kendiliğinden kaynaklanan başarısızlıklar da vardı.[7] Birçok cephede kamusal savaş alanlarından geri çekiliş görülüyordu: Eğitim ve endüstri artık ateşli savaşım alanları değildi. Bununla birlikte, hepsi de 1970'lerin getirdiği yeniliklerden etkilenen istemleri ve örgütlenme biçimlerini açığa vuran; Alman metal işçilerinin 1984 grevi, İngiliz madencilerinin 1985 grevi ve Fransa'da kamu sektöründe çalışan işçilerin militanlığı, alanı daha çok işverenler seçse bile, savaşın kazanılmamış olduğunu gösteriyordu. Doğrudan siyasal konularda –örneğin nükleer güç, füzelerin savaş konumuna getirilmesi ve daha yakın zamanlarda ırkçılık karşıtlığında– bir önceki on yılda yaratılan hareket şebekeleri uluslararası bir ölçekte güçlü kitlesel seferberliklerin altyapısını oluşturmuşlardır.

Toplumsal hareketlerin güçleri, daha çok bir gerilla ordusundaki gibi, öncelikle savaş alanındaki halkla birlikte hareket etmeyi amaçlamaları olgusundan kaynaklanır. Onların kampanyaları ve örgütlenmeleri genelde, halkın çoğunluğunun günlük hayatına geleneksel sol partilerin seçimden seçime parlayan popülizmlerinden daha yakın durmaktadır. Ne var ki nasıl bir gerilla ordusu, merkezi ve güçlü bir düşmanla karşı karşıya ise toplumsal hareketler ve onları destekleyen partiler de öyledir. Onların temelleri ve güç kaynakları yereldir, yani halkın yaşadığı, çalıştığı ve toplumsallaştığı yerdir; ama bu hareketler ancak bu yerel gücü, ulusal ve giderek uluslararası bir güce sahip olan şirketlere ve sorumsuz siyasal bürokrasilere karşı seferber edebilir ve kul-

7. Belki de en yıkıcı olan Portekiz'deydi.

lanabilirlerse hedeflerine ulaşabilirler. Üstelik, bu hedeflerin birkaçı –ekonomik eşitlik, ekolojik güvenlik ve sürdürülebilirlik ve bunlarla ilgili toplumsal ihtiyaçların karşılanması– bağlayıcı bir ulusal ve uluslararası otoriteye sahip demokratik bir karar alma mekanizmasını gerektirir.[8]

Bu hareketler ilk kez ortaya çıktıkları zaman, kendiliğinden belli bir ölçüde merkezileşme ve bütünlük doğdu. Özörgütlenme gücünün keşfi ve eylemin farklı problemlerin karşılıklı ilişkisinin getirdiği şeyleri açığa çıkarması bir enerji patlamasını yarattı. Yeni radikalleşen eylemciler gayretli bir biçimde bağlantılar kurdular, konferanslara katıldılar, bültenler çıkardılar ve gerçekten alternatif bir siyasal kültür yarattılar. Daha da istisnai olarak bu, alternatif siyasal kurumların temeli oldu. Büyük Avrupa şehirlerinin çoğunda (Berlin'de Kreuzburg, Amsterdam'da Staatsliedenburt vb.) bunun, kimi zaman siyah ya da diğer azınlık topluluklarının kendine güvenen kültürleriyle güçlenmiş, hayatta kalmak için yer yer ticarileşmiş olan kültürel ürünleri hâlâ mevcuttur. Siyasal bir sözcülüğe ve daha geniş bir ulusal ve uluslararası kültürel ifadeye ya da örgütlü şebekeye sahip olmaları dışında, bu kültürel vahalar genelde marjinal ve ikinci planda kalmışlardı.

Hareket projeleri ve örgütleri arasıra kendi faaliyetlerini koordine edecekleri ve karşılıklı ilişki içine sokacakları düzenli yayınlar çıkarmaktadırlar. Eylemciler, sol hareketlere kalıcı bir fiziksel varlık ve gayri resmi bir bütünlük sunan merkezler kuruyorlar. Daha örgütlü ve uzak görüşlü olanları ise büyük bir gayretle, kaynaklarının izin verdiği azami ölçülerde iletişim teknolojilerini kullanan uluslararası şebekeler kurmaktadırlar.[9] Ama hareket eylemcileri, hareketler arasında kalıcı forumları ve bağlantı mekanizmalarını nasıl yaratacakları üzerine ender olarak kafa yormuşlardır.

Bunun yerine, ya Fransa'daki gibi birbirlerinden ayrı olarak

8. Devletinkine karşıt bir gücün yaratılması problemlerine ilişkin bir tartışma için bkz. C. Offe, *Contradictions of the Welfare State* (Londra, 1984).

9. Özellikle toplumsal hareketlerde yer alan eylemcilere hizmet etmek için hazırlanan birçok elektronik bülten var. Bunun örnekleri "Greenet" ve "Poptel"dir. ("Poptel" en çok emekçi taban örgütleri tarafından kullanılıyor.)

kaldılar ya da İngiltere'deki gibi kendilerine arada sırada büyük işçi sınıfı partisi içindeki yerel ya da ulusal solda bir merkez buldular ya da seçim sisteminin azınlıklar için elverişli olduğu yerlerde, temkinli bir birliğin ateşleyicisi olarak doğrudan siyasal temsil olanağı aradılar.

Bu savaşım gerçek güç kaynaklarından ne kadar uzak ve ne kadar hayali olursa olsun, modern bir kapitalist toplumda devlet yönetimine yönelik kamusal rekabet, büyük ölçüde güçlü ve yoğunlaştırıcı bir kuvvettir. Devlet kurumlarıyla bazı ilişkilere girmeyen ya da bu ilişkilere yön veren uzlaşmaya boyun eğerek uysallaşmayan toplumsal faaliyetler, kolayca marjinalleştirilebilirler. Parlamento dışı hareketler ve savaşımlar uyum içinde göstereceksleri büyük çabalarla bu çemberi kırabilirler. Ama bunu yapmak günlük yaşamlarının rutinlerinden kopan binlerce insanın olağanüstü faaliyetine bağlıdır. İnsanın hayatını kazanırken ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere bakarken, gündemi belirleyen ve bir konuyu kamu önünde tartışmaya açan türde bir seferberliğin hızına ve yoğunluğuna yetişmesi zordur. Devlet aygıtlarının ve alışılmış siyasal partilerin böyle bir problemi yoktur. Onlar hayatlarını siyasal iktidarları ve işbaşında bulunmalarıyla kazanırlar.

Son zamanlardaki sol hareketler, kendi şebekelerini ve projelerini canlı tutmak için bizzat hayati olan, kalıcı bir kamusal varlığın –Batı Avrupa parlamenter demokrasilerinin çoğunda ulusal, bölgesel ve yerel meclislerde temsil edilme yoluyla elde edilebilecek olan– bir odağa, kamu platformuna ve kaynaklara ihtiyacı olduğunu görmüşlerdir. Bunun kanıtları, parlamento dışı hareketlerin yeni partileri yaratmasında (Alman Yeşilleri bunun en dikkate değer örneğidir); radikal solun mevcut partiler üzerinde yarattığı ortak etkide (Norveç, Danimarka ve Hollanda'daki gelişmeler bunun birer örneğidir); ve (1980'lerin başında GLC örneğindeki gibi) yerel iktidar için ara sıra ortaya çıkan fırsatların yaratıcı bir şekilde kullanılmasında görülebilir.

Problem, devletin kaynaklarına sırtlarını dayayan, görünüşte siyasal bakımdan hizmet eden temsilcilerin, genellikle kendilerinden çok daha güçsüz olan sözde efendilerinin hizmetlerinde hareket etmelerinin nasıl sağlanacağı olmuştur. Ama, burada en

azından bir gerilim, iki yönlü bir ilişki söz konusu. Parti, dönüşüm faaliyeti üzerinde tekel sahibi değildir.[10]

Soldaki yeni hareketlerin yarattığı ya da onlardan güçlü bir şekilde etkilenmiş olan partiler farklı ölçülerdeki açık taahhütleriyle, toplumsal dönüşüm sürecinde kendi rollerine ilişkin olarak –en azından teoride– ortak bir alçakgönüllülüğe sahiptirler. Parlamenter bir zaferin kendi başına neyi başarabileceğine duyulan bir kuşkuculukla desteklenmiştir bu. Yani, bu partilerin kendilerince tanımlanmış amaçları, partilerin, sanki radikal bir değişim özellikle veya hatta temelde yasamadan kaynaklanabilirmiş gibi hareket etmelerinden çok, bir ölçüde hâkim oldukları devlet kurumlarını bağımsız yurttaş eylemini mümkün kılmak ya da desteklemek için kullanmalarına yöneliktir.[11]

Devlet kurumlarının kendi başlarına çözemeyecekleri problemlerle yüz yüze gelen grupların, özörgütlenmelerini güçlendirmek için devlet kurumlarını kontrol etmeye yönelik problemlerle yüklü birçok girişim örneği bulunmaktadır. En çok bilinenlerin arasında, Londra Büyükşehir Meclisi'nin Kadın ve Etnik Azınlıklar Komiteleri ve Frankfurt kent idaresinin (Daniel Cohn-Bendit tarafından kurulan) Yabancılar Komitesi sayılabilir. Kopenhag ve Batı Berlin gibi başka örneklerde ise koalisyon ortağı olan ya da belirli bakanlıklarda sorumluluk taşıyan radikal sol partiler, politikalarını formüle edecekleri ve yürütecekleri temel araç olarak toplumsal hareket projeleriyle birlikte çalışarak aynı kamusal sonuçları olmasa da benzer etkileri yaratmışlardır. Hareketlerin bu şekilde temsil edilmesi, devlet aracılığıyla çalışan partilerin, taahhüt ettikleri dönüşümleri yaratacak iç bilgi ve güçten yoksun oluşlarının kabul edilmesi anlamına geldiği gibi; partiler de bu bilgiyi ve onun ardındaki toplumsal güçleri tam anlamıyla temsil edemezler.

Siyasal partilerle özerk hareketlerin bu ortaklığı, bazılarını bu

10. Hollanda barış hareketi üzerinde radikal sol partilerin görece zayıf etkisinin bir çözümlemesi için bkz. H. Kriesi, "The Political Opportunity Structure of the Dutch Peace Movement", *West European Politics*, 11, no. 3.

11. Sonuçta, bu partiler, normalde yerel ya da bölgesel bir düzeyde, iktidarı kazandıkları her yerde, parlamento dışı hareketler ve projelerin, ya geleneksel olarak seçilmiş temsilciler veya parlamenterlerin yanında temsil hakkı elde ettikleri ya da politikanın yürütülmesinde bir ortaklığa girdikleri, yasama ve yürütmede değişim yaratma eğilimi taşırlar.

bölümde tartışacağımız birçok problemle yüklüdür. Bunların en belirgini de bu ortaklığın, ya devletin işe karışmasının hareketin özerkliğini ortadan kaldırıp onu tek bir siyasal organın bir parçasına dönüştürdüğü korporatist bir ilişki şeklinde ya da grupların, daha geniş bir demokratik açıdan üzerinde anlaşmaya varılmış politikaları bir kenara atarak sadece kısmi çıkarları öne sürdükleri sonuçsuz bir partikülarizm şeklinde yozlaşmasıdır.[12] Bu ortaklığın kitabın argümanındaki önemi, özellikle yerel ya da bölgesel bir düzeyde, bunun, halkın kendi ihtiyaçlarını tanımlamak ve bunlara çözüm bulmak için paylaştığı ve biriktirdiği pratik bilginin, siyasi iktidarın kullanımını etkileme aracını sağlamasında yatıyor. Biri toplum, diğeri de devlet içinde temellenmiş iki ayrı güç ve bilgi kaynağı arasındaki ilişkidir bu. Korporatizm, bir toplumsal grubun kendi çıkarlarını devletin bir parçası haline gelerek gözettiği durum olma eğilimindedir.

D. YENİ PARTİLER

(i) Alman Yeşilleri

1979 Mart'ında, ideolojik bakımdan farklı alanlara yayılmış örgütlerden gelen 500 delege, Frankfurt yakınlarındaki bir okul salonunda, ileride 1968 sonrasının yurttaş hareketlerinin siyasal amaçlarına hizmet etmek için kurulan ilk partiye dönüşecek olan "İleri Siyasal Birlik" (FPA) -Yeşiller'i kurdu. Çeşitli destekleyici örgüt ve hareketlerin çalışmalarını bırakıp görevlerini, kendi vizyonlarının bütününü kapsayabilecek bir örgüt olarak "Parti"ye devretmeleri problem yaratmıyordu. Tersine, verilen adın gösterdiği gibi akıllarda olan, Avrupa'nın nükleer silahlardan arındırılması ve ademimerkezileştirilmiş "bir bölgeler Avrupası" için seçim kampanyası gibi sınırlı amaçlara sahip bir birlikti. Aynı zamanda, diğer toplumsal hareketler ve parlamento dışı örgütler de Kent ve Land (Eyalet) seçimleri için, özellikle Alternatif Liste ya

12. Korporatizm hakkında yararlı tartışmalar için bkz. P. Schmitter ve G. Lehmbruch (der), *Trends Towards Corporatist Intermediation* (Londra, 1979) ve A. Cawson, *Corporatism and Political Theory* (Oxford, 1976).

da Çok Renkli Liste gibi adlarla, siyasal amaçlarının sınırlı niteliğini yansıtan benzer seçim ittifakları kuruyorlardı.

Bunu izleyen yılın ocak ayında, bu çeşitli ittifaklar Yeşil Parti, Die Grünen'in ilk kuruluş kongresi için Karlsruhe'de bir araya geldiler. O zaman çok açık görünen hedef, "parlamentoda toplumsal hareketlerin sözcülüğünü yapmak"tı. Hareketler, en belirgin olarak da anti-nükleer hareket, sanki hiçbir işe yaramazlarmış gibi, Bundestag ve Länder'de hiç dikkate alınmayan istemleriyle yoğun bir kitle desteği kazanmışlardı.

Federal SPD-FDP hükümeti sadece parlamentodaki konumunu anti-nükleer hareketi marjinalleştirmek için kullanmakla kalmadı; Başbakan Helmut Schmidt, yeni nükleer santrallar hakkındaki moratoryuma verdiği destekten vazgeçmesi için Batı Alman sendika örgütü DGB üzerinde baskı kurdu ve bunda da başarılı oldu. Willy Brandt'ın bir ölçüde daha hoşgörülü, ilerici başkanlığında gelişmiş olan iç muhalefetin bastırılmasının bir parçası olarak SPD önderliği, partinin giderek radikalleşmiş olan gençlik hareketi Jusos'un her yayınının parti önderliği tarafından onaylanmasını şart koşan "sansür kararnamesi"ni çıkardı.

SPD, 1974-1982'de Schmidt'in başbakanlığı sırasında olduğu kadar, 1966-1969 arası dönemde CDU ile yapılan koalisyonlarının, parlamento dışı protestolara karşı ördüğü çelik duvar, geniş bir siyasal yelpazeye dağılmış hareketleri, kendi istemlerinin F.A.C.'nin seçilmiş meclislerinde yalnızca varlık gösterebilmesi için bile yeni bir partinin tek şans olduğu inancına götürdü. Ve çoğu da Baader Meinhoff'un hesaplı olmasına rağmen umutsuz siyasal şiddetinin beslediği tecrit ve güçsüzlük duygusundan kurtulmak için solun tek çıkar yolunun, ulusal ve seçimlerle meşrulaşan bir sözcülük olduğuna inanıyordu. 1950'lerin ortasından (Brandt yönetiminin yarattığı kısmi istisna ile) kendisini 1985'te hissettiren Yeşiller'in seçim rekabetine kadar, SPD, Batı Avrupa'daki herhangi bir sosyal demokrat partiden daha kapalı, şiddetli bir anti-komünist ve ateşli bir Soğuk Savaş partisi olmuştu. Batı Berlin'in SPD'li Belediye Başkanı, 1968 Parti Kongresi'nde Ausserparlamentarische Opposition'u (APO, Parlamento Dışı Muhalefet) yorumlarken bu kültürü isterik bir biçimde yansıtıyordu: "Bu tipleri tanımalısınız. Onların yüzüne yakından bak-

malısınız. O zaman göreceksiniz ki onları ilgilendiren şey bizim hür siyasal düzenimizi yıkmaktır."[13]

Uzlaşmayı zedeleyen her şeyi geri iten bu siyasal paranoya duvarına karşı, seçimlerde temsil edilmeyenler arasında bir birlik gelişti. Frankfurt'ta ve sonra da Karlsruhe'de buluşan insanların çok farklı siyasal inançları vardı. Küçük bir azınlık, kısa sürede Yeşiller'in uygun bir sözcü olmadığını anlayan sağ kanattaki doğa korumacılarıydı. Çeşitli uzunluktaki görüşmelerden, bağırış çağırışlardan, zaman zaman da son on-on beş yılın anti-otoriter öğrenci hareketi, feminist, barış ve ekoloji hareketlerinde eylemciler olarak, siyaset boşluğuna doğru atılan çığlıklardan sonra çoğunluk, siyasal bir sözcülüğe ihtiyaç olduğunu anlamaya başladı. Önemli bir azınlık, ayrıca SPD içinde ve dışındaki Maoculuktan esinlenen çeşitli Marksist grupları içine alan K-Gruppen'e de bağlıydı. İronik bir biçimde, Schmidt'in parti ve hükümet liderliği, istemeden, benzersiz bir politik güç yarattı; bu güç, seçim rakibi olarak, daha sonra SPD'yi, Schmidt'in acımasızca bastırmaya çalıştığı iç muhalefetten daha etkili bir biçimde sola yönlendirecekti.

Yeşiller'in başlangıçtaki muhafazakâr kanadının dışında, değerler ve vizyon üzerinde önemli bir uzlaşma sağlanmıştı. Die Grünen başından beri anti-kapitalistti. Ortodoks bir anti-kapitalizm değildi bu. Kapitalizmin dizginsiz gelişiminin kendi işgüçlerini satma ihtiyacı duyan insanların sömürülmesini artırdığı gibi gelecek kuşakların bedelini ödemek zorunda kalacakları tükenebilir kaynakların da sömürülmesini gerekli kıldığı inancı yönlendiriyordu Yeşiller'i. Bu, ilk öğrenci hareketinin kapitalist/tüzel devlete ilişkin olarak yaptığı sorgulamanın, teknolojik ilerlemenin toplumsal ve ekonomik gelişimi temsil ettiği şeklindeki herhangi bir anlayışın açık bir reddine dönüşmesini temsil ediyordu. Solun Sovyet Marksizmi etkisi altındaki kesimlerinde, üretici güçlerin ilerlemenin yönlendirici gücü olduğu şeklindeki bir dogmaya dönüşen varsayımdan önemli bir kopuştu bu.[14]

13. *Democracy from Below: New Social Movement and the Political System in West Germany*'nin (basıma hazırlanıyor, Ruud Koopmans, 1994) 3. bölümünden aktarılmıştır.

14. Marx ve doğa üzerine Marx'ın kendi yazılarını daha sonraki, özellikle Sovyet formülasyonlarla karşı karşıya getiren yararlı bir tartışma için, bkz. E. Altvater, *The Future of the Market: An Essay on the Regulation of Money and Nature*

Felç yaratan bir fraksiyon savaşımıyla şiddetlenen ilk anlaşmazlıklar, strateji sorunlarıyla partinin parlamentodaki temsilcilerinin rolü ve partinin SPD ile koalisyonlara katılıp katılmayacağı ile ilgiliydi. Ancak bir yandan da 1979 ve Yeşiller'in beklenmedik bir seçim başarısı kazandığı 1983 yılları arasında, kamusal bir siyasal varlığa, bir sözcülüğe duyulan ihtiyaç öyle ağır basıyordu ki bu sözcülüğün konumu, kime hitap edeceği, diğer sözcülerle ilişkisi vb. konuların halli geleceğe bırakılmıştı.[15]

Die Grünen'in 12 yıllık bilançosu ancak geçici bir bilanço olabilir. Bir yandan, Almanya'nın birleşmesine kadar seçimlerde varlık göstermeleri, hiç kuşku yok ki SPD'nin Avrupa'nın en tutucu sosyal demokrat partisi olmaktan çıkarak, kâğıt üzerinde toplumsal hareketlerin politikalarına en duyarlı partiye dönüşmesine yardım etmişti. SPD, nükleer silahlar ve nükleer güç karşıtı politikaları kabul etti ve Yeşiller'in ekolojik ve feminist gündeminde bulunan şeylerin çoğunu benimsedi. İkinci Enternasyonal partilerinin geri kalanında yaygın olan moneter ortodoksluğa kapılmak yerine, ekonomik ve endüstriyel politika açısından korporatist olarak kaldı. Ne var ki bu ılımlı sola kayış hükümette denenmemiştir.[16] Başbakan Kohl, birleşme sürecini, Alman halkında milliyetçi, muhafazakâr duyguları güçlendiren bir tarzda idare edebilmişti. Bunu da hem SPD'yi hem de Yeşiller'i neredeyse suskun bırakan bir hızla yapmıştı.

Tam da Yeşiller'in sürekli baskılarına duyulan ihtiyacın ifade edildiği dönemde, birleşme konusundaki kararsızlıkları Yeşiller'in federal düzeydeki geleceklerini zayıflattı. Birleşme yönündeki ani hareket, en azından üç farklı yöne bakarken yakalamıştı onları. Ne var ki birleşmeye yönelik kuşkuculuğun, hiç de öyle olumsuz bir etken olması gerekmiyordu. Üstelik Alman halkının yarısından fazlası, Kohl'un yaratacağı birleşmenin so-

---

after the Collapse of "Actually Existing Socialism" (Londra, 1993).

15. Alman Yeşilleri'nin ayrıntılı tarihi için bkz. W. Hulsberg, *The German Greens* (Londra, 1988); G. Langath, *The Green Factor in German Politics* (Boulder, ABD, 1984); E. G. Frankland ve D. Schoonmaker, *Between Protest and Power: The Green Party in Germany* (Boulder, ABD, 1992).

16. T. Poguntke, *Alternative Politics: The German Green Party* (Edinburgh, 1993) kapsamlı belgelerle, bu değişimin derinliğine ilişkin kuşkucu çözümlemeler getiriyor.

nuçlarına ilişkin karışık ve belirsiz hisler besliyordu. Ama, Federal Yeşiller, haklı nedenlerle kuşku duyan seçmenlerine siyasal bir geçiş noktası bile sunamayacak şekilde iç çatışmalara dalmıştı.

SPD'nin soğuk savaş tavrı yumuşarken birliğe ilişkin olarak toplumsal hareketlerin üstündeki dış baskılar böylece ortadan kalktı ve Yeşiller'in içindeki stratejik ve taktik bölünmeler partinin gelişimi önünde apaçık kalıcı bir engel haline geldi. Ne var ki, savaş sonrasında yapılan ilk Birleşmiş Almanya seçimlerinde Bundestag'daki Batı Alman sandalyelerin hepsini yitirmelerinin yarattığı şok (sandalyelerini % 5'lik barajın altında kaldıkları için yitirmişlerdi; çünkü aldıkları oy oranı % 4.9 idi), hem herhangi bir koalisyona inatla karşı çıkanların hem de herhangi bir tür sosyalizm biçimine karşı olanların partiden ayrılmasının (bazılarının öne sürebileceği gibi) kolaylaştırdığı fraksiyonculuğun yine ciddiye alınmasını getirdi. 1991 Land (Eyalet) ve kent seçimlerinde Yeşiller nispeten iyi sonuçlar elde etti. Örneğin, Hesse ve Aşağı Saksonya Länder'inde oyların % 8'den fazlasını aldılar ve SPD ile koalisyona girdiler; Münih kentinde SPD ile yeni bir koalisyon kurarlarken, Bremen'de FDP ve SDP ile koalisyona girdiler. Bu bölgesel güç, Parti'nin, federal bir parti olarak karşılaştığı zorlukların üstesinden gelebileceği istikrarı sağlayan köklere sahip olduğunu göstermektedir.

(ii) Danimarka Sosyalist Halk Partisi

Son zamanlardaki toplumsal hareketlerin siyasal sözcülüğünü üstlenen partiler, ayrıca, geleneksel sol partilerden eski bir kopuşun da ürünü olmuşlardır. Bunlardan biri de Danimarka'daki Sosyalist Halk Partisi (Socialistisk Folkeparti, SF) idi.[17] Bu, çoğunluğun Danimarka Komünist Partisi'nden kopmasıyla başlamıştı. Bölünme, Sovyetler Birliği'nin Macar ayaklanmasını bastırması ve ardından da Sovyetler'in Tito Yugoslavyası'na karşı tavır alması üzerineydi. Ama bu anlaşmazlıklar, kopuş partisinin, ayrıca Sovyet (yanlısı -ç.n.) komünist partilerinin siyasal yöntemlerini;

17, John Logue, *Socialism and Abundance: Radical Socialism in the Danish Welfare State* (Minneapolis, 1982).

en önemlisi de demokratik merkeziyetçiliği ve Komünist Partisi'nin tek başına sosyalizm yolunda önderlik edebileceği varsayımını reddetmesine yol açtı. Bunlar, Komünist Partisi'nin, sosyalist dönüşümden çıkarı olan toplumsal güçlere ilişkin sınırlı, işçi odaklı tanımından uzaklaştılar ve determinist, bilimci, teleolojik bir sosyalizm anlayışının altında yatan felsefeden de koptular.

1959 ve 1960'da olup bitenlerdi bunlar. Batı Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi Danimarka'da da yeni solun entelektüel temel taşlarının birçoğunu sağlayan, 1956'ya duyulan tepki ve Yugoslavya hakkındaki tartışmalar olmuştu. Ama bu aşamada, siyasal partilerden özerk, radikal dönüşüm hareketlerine pek rastlanmıyordu. Danimarka SF'nin yeni parti programı, sendikalara ve işçi sınıfına destek verilmesinden belirsiz bir şekilde söz ediyordu ama ilk on yılda, parti, radikal olmasına rağmen, her şeyden önce parlamenter bir partiydi. Temel sosyalist dönüşüm stratejisi, Sosyal Demokratlarla koalisyona girmek için bir pazarlık gücüne sahip olmaktı ve bu da parlamenter pazarlık gücü anlamına geliyordu. Parti 1967'de koalisyona katıldığı zaman, emekli maaşları ve sosyal güvenlik ödemelerinin enflasyona endekslenmesini savunacak pazarlık gücü olmadığını gördü. Daha sonra altı sandalye kazanan ve seçimlerde bazı konularda partinin sola kaymasına yol açan bir etki yaratan Sol Sosyalistler adı altındaki bir kısım üye partiden koptu. Üyelerinin çoğu bugün artık SF'ye geri dönmüş durumdadır ve parti artık parlamentoda temsil edilmemektedir.

Sosyalist Halk Partisi'nin % 11'lik oy oranı ve açık ve demokratik yapısının daha büyük bir çekiciliği olmasına rağmen (Sol Sosyalistler, az çok Leninist bir modelde örgütlenmişlerdi) yetmişlerin başlarında ve ortalarında toplumsal hareketlerin (özellikle kadın ve nükleer karşıtı hareketlerin) eylemcileri ve sendikalardan radikal bir azınlık her iki partiye de katılmışlardı. Bu yeni eylemci kuşak, SF'nin açıklık politikasından, daha ileri bir demokratikleşme süreci yaratmak için yararlandı. Parti faaliyetini toplumsal hareketlere yönelterek, bu hareketlerle parti arasında doğrudan iletişim kanalları kurarak ve her parti komitesi için % 40'lık bir kadın kotası koyarak partinin siyasal sistemle ilişkisinde dönüşüm yarattılar. Süreç içinde, partinin 1968-1974 yılları ara-

sında başkanlığını yapan ve daha sonra başkalarıyla birlikte Sosyal Demokratlar'a katılan Omann dahil, tüm eski liderleri değiştirdiler. Yeni ve temelde toplumsal hareketlere ya da eski toplumsal hareketlere dahil eylemciler, önemli seçim başarılarına imza atmış, toplumsal ve radikal sendika hareketlerinin kampanya ve projeleriyle, daha çok gayri resmi olsa da, yakın bağlarını koruyan bir parti yaratmışlardır.

Partinin koalisyona yönelik yeni tutumu, eşit şartlarda olmak üzere, koalisyonu hedeflemeyi sürdürmekteydi. Öyle pek fazla parlamenter eşitliği değil; sadece, radikal sendikacılar dahil, "temel ya da tabandan gelen hareketler" ile yakın mesai içine girerek gerçekleşebileceğine inandıkları bir eşitliği düşünüyorlardı. Kendisi de Danimarka Komünist Partisi'nin eski bir üyesi ve 1974-1990 arasında partinin başkanı olan Gert Pedersen, "Eski komünistlerin yaptığı gibi onları kucaklamak için değil" diye uyarıda bulunuyordu. Parti faaliyetlerindeki denge, elbette, hareketlerin gücüne bağlıydı: Ulusal çaptaki hareketlerin doruğu, nükleer karşıtı ve barış hareketleriydi. Ama ekoloji ve kadın hareketlerinin günlük hayatın canlı bir parçası olduğu Danimarka belediyelerinde, bu hareketler, SF ile işbirliği yaparak ayrıca belediyenin kararlarına öncülük ediyorlar. SF güçler dengesini sağlamakta ya da Danimarka belediye meclislerinin üçte ikisinde "kızıl" (SF ve Sosyal Demokrat) koalisyonun bir parçası olmaktadır. Son yerel seçimlerdeki oy oranı –son genel seçimlere göre % 4'lük bir artışla– % 11 idi.

SF'nin, militan parlamento dışı hareketlere verdiği sürekli destek ile parlamento ve belediyelere ilişkin pratik stratejiyi birleştirmekteki etkinliğine yardım eden olgu, 1970'lere kadar Moskova'dan (ya da demokratik merkeziyetçilikten) örgütsel açıdan bütünüyle kopmamış olan İtalyan Komünist Partisi'nin aksine, kendisini saygın ve meşru kılmak uğruna baskılar karşısında suçluluk ve zayıflık hissetmemesiydi. İtalyan ve İngiliz komünist partilerinin deneyimlerini değerlendirirsek, bunun, parlamenter kaygı ve geleneklerin ezici üstünlüğüne yol açan bir baskı olduğunu görürüz. SF'nin kurucu üyelerinin partiden daha baştan ve tam kopuşu, onlara Moskova'ya alet olmadıklarını sürekli ispatlamak zorunda kalmadan radikal sol olma özgürlüğünü vermiştir.

Danimarka Sosyalist Halk Partisi, pratikte hâlâ parlamento grubunun egemenliği altında olma eğilimindedir; oysa bu egemenlikten kaçınacağına dair hareketlere verdiği taahhütler ve bizzat kendi yönetmeliği bulunmaktadır. Her iki rakibin de ülkedeki bütün parti şubelerinde konuşma yaptığı yorucu bir demokratik seçim kampanyasından sonra yakınlarda yeni bir lider –40 yaşındaki Holger Nielson– seçildi. 1980'den beri parlamento üyesi olan, 1968'in radikal öğrencisi Holger, partinin kurucu lideri ve yeni hareketlerin fikirlerine çok açık olduğu halde her şeyden önce sosyalist bir parlamenter olan Gert Pedersen'ın yerini aldı. Parti şimdi muhtemelen, sendikalar ve parlamento dışı eylem aracılığıyla değişim yönündeki çabaların vurgulanması üzerinde duran baskılara açıktır. Ama devletin sağladığı önemli kaynaklara yaslanan siyasal rutinler kolayca silinip gitmezler. Üstelik, şu an için parlamento dışı sürekli baskı çok az.

(iii) Hollanda Yeşil Solu

Toplumsal hareketlerin politikalarını ifade etmek için ortaya çıkan partilerin yaşadığı süreçte görülen üçüncü bir değişke, yeni hareketlerle ortak bağlantılar yoluyla kendi siyasal fikirlerinin yakınlaştığını anlayan birkaç sol partinin birleşmesidir. Buna iyi bir örnek Hollanda Yeşil Solu'dur. 1989 İlkbaharı'nda Radikal Siyasal Parti (PPR), Pasifist-Sosyalist Parti (PSP), Hollanda Komünist Partisi (CPN) ve Protestan Halk Partisi (EVP) ortak bir cephe kurdu. Yeşil Sol bayrağı altında, ayrı ayrı çabalarla sağlayabileceklerinden daha büyük bir etki yaratan ortak bir kampanya ile daha çok sandalye kazandılar (3 olan sandalye sayıları 6'ya çıktı). Üstelik, mevcut partilerden hiçbirisine ilgi duymayan eylemciler de partiye katılmaya başladı; yeni parlamenterlerden birisi olan Rotterdam'daki radikal tersane işçilerinin lideri Paul Rosenmöller aslında hiçbir partiye üye değildi. Benzer bir şekilde, önde gelen adaylardan bir diğeri, göçmenleri örgütleme çalışmaları nedeniyle seçilmişti; o da parti üyesi değildi. Bağımsız toplumsal hareketlerin eylemcileri de Yeşil Sol parti meclisinde temsil ediliyorlardı. *Green Left*'in editörü Wil Evers'in söylediği

gibi, "Yeşil Sol'u teşvik eden toplumsal hareketlerdi."[18]

Şimdi Yeşil Sol'u oluşturan partiler, hareketlerin siyasal bir parti olarak kendi teori ve eylemlerinin gelişimi için yarattığı etkileri kabul ediyorlar. Farklı örgütleri birleştirirken, bilinçli bir biçimde, Hollanda Yeşil Solu'nun Uluslararası İlişkiler Sekreteri Joost Lagendijk'in gözlemlediği gibi, "parti üyeleri ve gelecekteki üyelerin çoğunun, ayrıca çok pratik amaçlara sahip çeşitli toplumsal hareketlerde ve kampanyalarda da aktif olduğu ve sadece ara sıra parti çalışmalarına ağırlıkla katılmayı isteyecekleri" olgusuna dayalı bir örgüt inşa etmek istiyorlardı. Yeşil Sol'un siyaset oluşturma mekanizması, bilinçli bir biçimde, toplumsal hareketlerin kampanyaları ve araştırma projelerinde biriken bilgiden yararlanmayı amaçlıyor. Süreç içinde, toplumsal hareketler arasında, parti kadar hareketlerin de yararlandığı, tartışma ve ortak eylem platformlarını yaratmayı başarmışlardır.

Alman Yeşilleri, SF ve Hollanda Yeşil Solu partilerinden, toplumsal hareket örgütleriyle resmi ilişki kurmak konusunda en çok özbilince sahip olanı Yeşil Sol'dur. Bunun bir nedeni, ülkedeki tüm gönüllü örgütler gibi Hollanda'daki toplumsal hareket örgütlerinin de başka herhangi bir yere göre daha kurumsallaşmış oluşudur. Birçoğu, özellikle de toplumsal refah ve azınlık haklarıyla ilgili olanları, Yeşil Sol'un belediyeler düzeyinde artan etkisinin güçlendirdiği bir eğilim olarak belediye meclislerinden mali destek almaktadır. Üstelik, bazısı siyasi partilerin dikkate değer ama ender olarak pratik sonuçları olan raporlar hazırlayan devlet komisyonlarına katılmalarını sağlama çabaları esnasında partilerle görüşme yapmak konusunda alışkanlık kazanmıştı. (Her ikisi de devlet iktidarının can damarındaki konuları hedef alan barış hareketinin ve nükleer karşıtı hareketin bu babacan kucaklamanın dışında kalması ilginçtir. Ayrıca, Hollanda'da 1980'lerde gelişen ırkçılık karşıtı militan hareket de Hollanda devlet komisyonlarından uzak tutulmuştur.)

18. Yeşil Sol broşürü. Hollanda Yeşil Solu'nun tarihi ve özellikle birleşmeye ilişkin yararlı bir araştırma için bkz. H. Voerman, "Changing Colours: The Dutch Small Left", R. Richardson ve C. Roots (der.) *The Green Challenge* (Londra, basıma hazırlanıyor, 1994). *Green Left* adlı broşür, Groen Links (Green Left) c/o Green in the European Parliament, Belliard Street 97-113, 1047 Brüksel, Belçika adresinden temin edilebilir.

Joost Lagendijk, Yeşil Sol'un toplumsal hareketlerle düzenli işleyen ilişkiler kurmak için bilinçli çabalarının bir diğer, daha çok içe dönük nedenini söylüyor: "Hepimiz eski parti alışkanlıklarından ve çıkarlarından vazgeçiyor olduğumuz için, her adımı dikkatli bir şekilde düşünüp taşınmak zorundaydık; Alman Yeşilleri'nin hatalarından ders alabilirdik."[19] Joost, Die Grünen'in birkaç konferansına katılmış ve Uluslararası İlişkiler Sekreteri olarak da Batı Avrupa çapında yeni solun ve yeni yeşil partilerin giderek artan sancılarını gözlemleyebilmişti.

Ne var ki Hollanda Yeşil Solu, özellikle Hollanda'daki toplumsal hareketlerin gücüne oranla çok küçüktür. Avrupa çapında ve yerel düzeydeki seçimlerde Yeşil Sol'un aldığı son oylar % 7'den fazlaydı. 400 belediye meclisi üyesi, (150 kişilik parlamentoda) altı parlamenter ve 13.000 üyeye sahipler. Üstelik bu yeni partinin, Hollanda sosyal demokrasisinin silinmesinde en büyük rol oynayan parti olduğu da görülmüyor. Radikal bir muhalefet partisi olarak en hızlı gelişen parti, seçimlerde en büyük gelişmeyi gösteren radikal liberal parti, (D66 diye bilinen) Demokrasi 66'dır. Yeni yapılarına rağmen, hâlâ Yeşil Sol'un imajını oluşturanlar, başlangıçtaki, başarısız parti liderlerinin eski yüzleridir. Hollanda İşçi Partisi'nin muhafazakârlığına alternatif oluşturulmasına yönelik açık arzudan yararlanmakta başarısız kalmalarının bir açıklaması olabilir bu. Bir başka faktör de D66'nın, ekonomik konulardaki neo-liberal iktisat dalgasıyla birlikte hareket etmiş olmasıdır. Belki de bu iktisadın yarattığı sonuçlar giderek daha çok anti-demokratik olarak algılandıkça, Yeşil Sol, yenilenmiş bir lider kadrosuyla fırsat kapısını aralayacaktır.

E. BRİTANYA'NIN KURALDIŞILIĞI

Kuzey Avrupa'da Britanya bir istisna oluşturmaktadır. Yeni sola ait ya da yeni soldan etkilenmiş partilerden hiçbiri, Britanya çapında siyasal bakımdan temsil edilme güvencesine sahip değildir.[20] Solun siyasal temsili, İşçi Partisi'nin tekelinde olmuştur

19. Yazarla mülakat.

20. Ne var ki daha çok araştırmaya değer tarihsel bir örnek var: İkinci Dünya

ve sol toplumsal hareketler, kısa ömürlü birkaç başarı dışında, devamlı olarak partinin kapısını çalmak zorunda kalmışlardır. Neil Kinnock'un liderliğinde, çoğunlukla yerel düzeyde gerçekleştirilen atılımlar bir güç takviyesi sağlamıştır.[21]

Ne var ki Britanya devleti yıkılıverecekmiş gibi dağılmaya başlarken İşçi Partisi, en azından İskoçya ve Galler'i ilgilendirdiği ölçüde, konumunu sürdüremeyebileceğini anladı. Hem Plaid Cymru hem de İskoçya Ulusal Partisi'nde önemli radikal sol azınlıklar bulunmaktadır[22] ve bunlar, aldıkları desteğin coğrafi yoğunluğu nedeniyle, yerel meclislerde olduğu kadar Birleşik Krallık parlamentosunda da temsil ediliyorlar. Üstelik, tek turlu çoğunluk sisteminin yardımıyla, Muhafazakâr Parti'nin, İşçi Partisi'ni Kuzey İngiltere'deki kalelerine geri püskürtmesi, İşçi Partisi'nin seçim reformunun çekiciliğine kapılmasına yol açtı. İşçi Partisi'nden giderek artan sayıda siyasetçi, alışılmış tekelini kaybedecek olmasına rağmen, sadece nispi temsil sistemi ile İşçi Partisi'nin ulusal bir parti olarak yeniden kurulabileceğini kabul ediyor.

Britanya'nın kuraldışılığı böylece parlamenter sisteminin özellikle demokratik olmayan niteliğine; iktidarın Westminster yöneticilerinin ellerinde merkezileşmesine, tek turlu çoğunluk sistemine, kısmen verasete dayalı ikinci bir meclise ve tüm bunları muhafaza eden, başbakanın kraliyet ayrıcalıkları aracılığıyla kullandığı yetkileri temel alan anayasanın yazılı olmayan niteliğine bağlıdır.

Britanya'nın kuraldışılığı ayrıca, yeri geldiğinde yönetmek istediği devletin demokratik olmayan niteliğinden çıkar beklentisi

---

Savaşı'nın sonlarına doğru, parlamento dışında gelişen radikalleşmeye kısa süreyle politik bir ifade veren ve ekonomik ve politik programında, bazı yönlerden modern toplumsal sol hareketleri önceden haber veren radikal bir eşitlik ve taban demokrasisi vaadinde bulunan Commonwealth Partisi.

21. Bu kısa atılımların betimlemesi ve çözümlemesi için bkz. K. Livingstone, *If Voting Changed Anything They Would Abolish It* (Londra, 1987) ve H. Wainwright, *Labour, A Tale of Two Parties* (Londra, 1987). Kinnock'un liderliğinin ayrıntılı belgeleri için bkz. R. Heffernan ve M. Marquesse, *Defeats from the Jaws of Victory* (Londra, 1992).

22. Gerçekten de İskoçya'daki sosyalistler, SNP'nin, bir İskoçya sosyal demokrat partisine ve muhtemelen ayrıca ulusal bir sağ partiye giden bir azınlıkla birlikte, daha radikal bir kızıl-yeşil partiye bölünmesinden açıkça söz ediyorlar.

olan işçi sınıfı siyasetinin kurucu kurumlarıyla da şekillenmiştir. Britanya İşçi Partisi hiçbir zaman tam anlamıyla sosyal demokrat bir parti olmamıştı. Bu parti, dünyanın en güçlü sendikal hareketlerinden birinin yaratımı olarak, ikili ve zaman zaman da gerçekdışı bir niteliğe sahip olmuştur.

Bir yandan, resmen "işçi sınıfının partisi" olarak özellikle işçi sınıfının militanlığı sırasında –işçi örgütleriyle doğrudan bağlardan yoksun olan bir sosyal demokrat kıta partisinin reformlarından çok daha– radikal reformlar yapma potansiyeli taşıdığı ortaya çıkıyor. Bu potansiyelin bir gün gerçekleşebileceği umudu, solu sonuna kadar partiye bağlı kılma eğilimini taşımıştır. Öte yandan, bu bağlantıların niteliği (özellikle güç konumlarının, diyelim, işyeri örgütleri, bölgesel seçim çevrelerine bağlı partiler ve parlamenterlerden çok, sendikaların ve parlamenter partilerin liderliklerinde yatması olgusu) partinin, sendikaların Temsil Komitesi gibi kökleriyle şekillenmiştir. Bu, partiyi, mevcut ekonomik ve siyasal çerçeve içinde bir sınıfın çıkarlarını temsil etmek ve sürekli savunma yapmak durumunda bırakmıştır. Partinin söylemi ve zaman zaman da ilan edilmiş politikalarının çoğu, kapsamları açısından çok daha radikaldirler. Ama, İşçi Partisi'nin istisnasız bütün liderleri kendi kapasitelerini ve partilerinin yönetme, yani mevcut devlet araçlarıyla yönetme kapasitesini kanıtlamakla meşgul olmuşlardır. Bu, mevcut parlamento âdetlerine ve pratiğine saldırabilecek eylemleri hızla bastırma gücüne sahip kaba saba bir siyasal kültürü ve merkezileşmiş kurumları yaratmıştır.

Üstelik, tek turlu çoğunluk sistemini şevkle savunarak, soldan gelebilecek herhangi bir seçim rekabetinden kendisini korumuştur.[23] Bu seçim sistemi, sol azınlığın rekabetini, sadece temsilcilik kazanması için gerekli olan ölçeğe vurulamaz bir aritmetikle değil, ayrıca siyasi yelpazeyi merkeze çekerek de

23. Die Grünen'in başarısının SPD'nin içindeki solun etkisini güçlendirmesinde olduğu gibi; böyle bir meydan okuma, paradoksal bir biçimde, her zaman solun iç konumunu dışarıdan güçlendirme potansiyeline sahip olabilir. Sözgelimi, Berlin'de partilerinin Alternatif Liste (Batı Berlin Yeşilleri) ile koalisyon kurduğu 1980'lerin ortalarından 1980'lerin sonlarına kadar süren dönemi tartışan SPD'nin sol kanadı, çok kesin bir biçimde, Yeşiller'in baskısının, normalde durum daha farklı olacakken, SPD'nin daha radikal manifesto vaatlerini yerine getirmesi anlamına geldiğini belirtiyorlar.

engeller. Britanya'da Yeşil Parti'nin içindeki bölünmeler, kısmen bu baskının bir ürünüdür. Bu parti hiçbir zaman Die Grünen ya da Hollanda Yeşil Solu gibi açıkça sol hareketlerin sözcüsü olmayı arzu etmiyordu. Kökenleri siyasal bakımdan çok daha fazla heterojendi. Ama seçim sistemi hiç kuşku yok ki onun kendine güvenen bir siyasal kimlik kazanma yeteneğini daha da köreltmiştir.[24]

İşçi Partisi'nin görüşüne göre onun acil çıkarlarına; kitlelerin talebi ne olursa olsun iktidara gelmesine uygun bir seçim sistemiydi bu. İşçi Partisi sadece işbaşına gelmenin, vaatlerini yerine getirmesini sağlayabileceğini varsayıyordu. Belirli konularda, özellikle de 1945-1947'de, İşçi Partisi önemli reformlar gerçekleştirdi ama sonradan korkunç derecede kısıtlayıcı olan sınırlar içinde (yani, parti kendisini City'nin* işleyişine müdahale etmeyecek reformlarla sınırlı tutmaya çalıştı). Böyle herhangi bir meydan okuma gerçekten kitlesel bir talebi gerekli kılardı; bu talebin eksikliğinde, mali ve endüstriyel çıkar çevreleri her zaman İşçi Partisi'nin blöfünü görebilmişlerdir.[25] Elinde hile yapabilir lisansı olan idmansız bir koşucu gibi İşçi Partisi de her zaman kestirmeden finişe varmıştır. Hiçbir zaman tam bir çoğunluk desteği kazanmak zorunda olmamıştır. İşçi Partisi, iktidara geldiğinde bir kez bile –1982 GLC'sinde olduğu gibi– iktidarı radikal politikalar için halk talebi ve halk inisiyatifi yaratmakta kullanmak üzere bir halk ittifakları stratejisi geliştirmemiştir.

Britanya'nın kıtanın Batı Adası haline gelmesi, toplumsal hareketlerin şekillendirdiği sol politikalardaki çeşitliliklere ilişkin haritamız için içerimler taşır. Bu, Britanya'nın ulusları ve bölgelerinde, bu solun, sonuçta kendi bağımsız sesini oluşturmanın bir koşulu olarak demokratik bir anayasa için harekete geçmek gibi ikili bir göreve sahip olduğu anlamına geliyor. Charter 88,

24. Bkz. Richardson ve Roots, *The Green Callenge.* İngiltere Yeşil Partisi ve dünyadaki diğer yeşil partilerin, önde gelen bir Yeşil politikacı tarafından yapılmış eski bir çözümlemesi için bkz. S. Parkin, *Green Parties: An International Guide* (Londra, 1989).

* Londra'nın finans merkezi. (ç.n.)

25. Örneğin, 1945 hükümetinin daha radikal endüstri politikalarının da ötesinde Harold Wilson'ın 1964-65 yönetimindeki Ulusal Planı'nı ve 1975'in modernleştirici endüstriyel politikalarını.

seçim reformunu, insan hakları bildirgesini ve verasete dayalı ikinci meclise, kraliyet ayrıcalıklarına ve Westminster'dan merkezi yönetime son verilmesini içine alan yazılı bir demokratik anayasa için geniş tabanlı bir koalisyonun temelini oluşturdu. Aynı zamanda, yeşil radikal soldan çok sayıda eylemci, parlamento dışı hareketlerin kaynaklarıyla ama doğrudan siyasal temsil olmaksızın radikal solun altyapısını yaratmak için sorumluluk üstlenmekte ve çalışmaktadır. Bu parti dışı radikal sol, çeşitli iç içe geçmiş şebekeler ve siyasal birlikler/dernekler aracılığıyla örgütlenmektedir. Sözgelimi, sadece yerel düzeyde kamu hizmetlerini savunmak için ya da ulusal ve uluslararası konular çevresinde –en dikkate değer olarak da son on yılda, anti-Cruise hareket, 1984 madenciler grevi, Körfez Savaşı'na muhalefet, 1992-1993 kömür madenlerinin kapatılmasına karşı direniş, İskoçya'da özerklik hareketi– bir araya gelme eğilimindedir. Tony Benn'in Chesterfield seçim bölgesinde ya da Kuzey İngiltere'nin herhangi bir yerinde düzenli olarak yapılan "Sosyalist Konferans" bu eylemcilerin yüzlercesi için asgari bir temel sağlamıştır.

F. KOMÜNİZMİN ÖBÜR DÜNYASI

Yeni siyasal biçimlerin bu örnekleri, sosyal demokrat partilerin işçi hareketinin başlıca ifadesini oluşturdukları Nordik devletler, Aşağı Ülkeler,* Almanca ve İngilizce konuşulan topraklardan, Kuzey Batı Avrupa uluslarından geliyor.[26] Ayırt edici

* Aşağı Ülkeler (Low Countries) Ren, Meuse ve Scheldt deltalarını kapsayan, bugün Hollanda, Belçika, Lüksemburg ülkeleri ile Fransa ve Almanya'nın bazı bölümlerinin bulunduğu bölge. (bkz. Oxford Ansiklopedik Sözlük, 3. cilt, s. 1146) (ç.n.)

26. Güney'dekinden ayrı olarak, Kuzey Avrupa'daki toplumsal hareketler, önemli bir farklılık gösteren koşullarla yüz yüzedirler. Genellemelerim kesinlik taşımaz ve bu yüzden sadece art alan bağlamında hesaba katılmalıdır. Kuzey Avrupa'daki hareketler, uzun sosyal demokrat hükümet dönemlerinde gelişmişlerdir. Bu ülkelerdeki işçi sınıfı, endüstriyel bakımdan da kıtanın en güçlüsüydü ya da Norveç ve Danimarka'da olduğu gibi toplumsal bakımdan ilerici kırsal nüfusla yakın bir ittifak içindeydi. (Bkz. Perry Anderson'ın "The Singular and the Plural" adlı makalesi, *English Questions,* Londra, 1992). Kuzey'deki yeni sol partiler değişik köklere ve niteliklere sahipler, ama sosyal demokrat hükümetlerin deneyimleri –hem hemen savaş sonrasındaki reformları, hem de gi-

karakterleriyle birlikte önemli yeni sol partiler, emeğin siyasal bağlılığının sosyal demokrasi ve komünizm arasında daha çok bölünmüş olduğu Güney Avrupa'da oluşum sürecindedir. İspanya ve İtalya'da komünist partilerdeki kopmalardan iki örgüt doğmuş ve sonradan günümüzde sırasıyla Birleşik Sol ve Refundazione Communista (Komünist Yeniden Kuruluş) adlarıyla anılan Kızıl-Yeşil ve Barış Hareketi örgütleriyle birlik kurmuşlardır. Bu örgütlerin niteliği hâlâ belirsizdir; günümüzde bunlar, yeni tanıttığımız partilerden ve birbirlerinden önemli ölçülerde farklıdırlar. Her ikisi

---

derek uluslararasılaşan endüstri ve para düzeninin dayatmalarını sonradan kabul etmeleri– ortak temel özellikler yaratmıştır.

Birincisi, işçi sınıfının çoğunluğunun desteklediği bir partinin parlamenter yönetimi beklentisi, 1960'ların sonuna varıldığında, Kuzeyli sosyalistler ve toplumsal hareket eylemcilerinin gözünde her şeyin çaresi olma özelliğini yitirmişti. Örneğin, Fransa'da, tersine bir sosyal demokrat hükümet seçildiği zaman, insanlar bunu toplumsal devrim olarak karşılayarak sokaklarda dans ediyordu. Aynı şekilde, Kuzey Avrupa'da olsalar normalde yeni bir partiye bel bağlayacak birçok eylemci İtalya'da, PCI'nın hükümete geldiğinde savaş sonrasında yeniden imarın bir parçası olarak vaat edilen; ama neredeyse hiç kesintiye uğramayan muhafazakâr yönetimin asla yerine getirmediği toplumsal ve demokratik reformları gerçekleştirebileceği umuduyla, PCI'ya bel bağlıyorlardı. Faşizme karşı direnişin başını komünistlerin çektiğine dair tarihsel bellek besliyordu bu umudu.

İkincisi, güçlü sosyal demokrat partilerin varlığı, işverenlerin, ekonomik canlılığın son günlerinde pazarlık güçlerini azaltan işçilerden gelen muhalefete karşı duydukları kini belirli bir ölçüde yumuşatıyordu. İskandinavya, Aşağı Ülkeler ve Almanya'daki toplumsal hareketler, 1970'ler ve 1980'ler boyunca görece güçlü kalan sendikal hareketin bir kesimi üzerindeki etkileri yoluyla belirli bir istikrar ve süreklilik kazanmışlardı. Tersine, İtalya'da, işverenler, en açık biçimde de Fiat, 1970'lerde oluşturulan işyeri örgütlenmelerini güçlü bir saldırıyla neredeyse ortadan kaldırabilmişti. Bu örgütlenmeler, 1960'ların sonunda geliştirilen radikal politikalara önemli bir işçi sınıfı temeli sağlamışlardı.

Üçüncüsü, sosyal demokrasinin maddi ve politik reformlarının, toplumsal hareketlerin politik istemleri ve pratiğinde önemli sonuçları vardı. Kuzey'in yeni sol partileri, pratiklerinde ve politikalarında, Güney'de bir istisna oluşturan ya da her halde uzun süreli komünist yönetimin ya da İtalya'nın Regio Emilia, Bologniası'ndaki gibi diğer radikal belediye yönetimlerinin bulunduğu bölgelerle; ya da İspanya'daki Mondragón gibi eşsiz bölgesel ekonomik gelişmelerin yaşandığı yerlerle sınırlı olan kamu hizmetlerinin demokratik yönetimi, endüstriye devlet müdahalesi ve yerel yönetimlerin örgütlenmesi konularında fikir zenginliğine sahiptirler. Bu fikirlerin gerçekleşmesi toplumsal yardımlara bağlıydı. Onlar, bu yardımların nitel olarak iyileştirilmesi, yaygınlaştırılması ve demokratikleştirilmesi ile ilgiliydiler. Daha nitelikli kamu hizmetleri için yapılan kampanyalar, hem devamlı yerel inisiyatiflerin hem de kıta çapında şebeke ve lobilerin, kamu müdahalesinin yeni türleri için baskı yapmasına yol açtı.

de ulusal komünist partilerin içindeki son bölünmelerin ve strateji değişikliklerinin sonucudur.[27]

Oylarının neredeyse yarı yarıya düşüş gösterdiği ve parlamentodaki temsilci sayısının 23'ten 4'e indiği 1982 seçimlerinde uğradığı yenilginin ardından, İspanyol Komünist Partisi aynı anda iki büyük bölünme yaşadı. O yıl üç parçaya bölündü parti. Bir yanda, katı Moskova yanlısı fraksiyon kendi partisini kurmak için ayrıldı. İspanyol Komünist Partisi'nin Sovyet parti modelinden uzaklaşmasına ve sıradan bir parlamenter parti olmasına önderlik eden Santiago Carrillo kendi partisini kurdu ve yandaşlarının birçoğu sonuçta, sosyal demokrat parti olan Partido Socialista Obrero Español'a (PSOE) katıldı. Partide kalanlar ise (hâlâ önemli sayıdaydılar, zira 1986 seçimlerinde oylarını az da olsa artırmışlar ve sandalye sayılarını 7'ye yükseltmişlerdi) enerjilerini, İspanya'nın NATO'ya üyeliğine karşı –PSOE içindeki bir azınlık da dahil– sol partileri ve bağımsız yerel barış hareketlerini içeren güçlü bir koalisyonu oluşturmak için harcıyorlardı. Katalonya ve Bask ülkesinin "hayır" oyu kullanmasına rağmen evet oyları çoğunluktaydı (Gonzales NATO üyeliğini, başarılı bir biçimde, AT'ye katılma ve İspanyol toplumunun genel modernizasyonu ve demokratikleşmesi sorununa bağlamıştı). Bununla birlikte, kampanyanın kendisi sosyal demokrasinin solunda yer alanlar arasında yeni bir örgütlenme ve bağlantının oluşturulması için önem kazanmıştı.

Referandumdan hemen sonra, Komünist Parti, çok daha küçük birkaç milliyetçi sol partinin, (yine küçük) Moskova yanlısı Komünist Parti'nin ve az sayıda bağımsız eylemcinin katılacağı, temelde bir seçim ittifakı olan Birleşik Sol'u bu koalisyonun üzerinde inşa etmeye çalıştı. Birleşik Sol'un üye sayısı yaklaşık

27. Batı Avrupa komünist partilerinin 1989 nihai şokundan önceki yakın tarihleri için bkz. M. Waller ve M. Fennema (der.) *Communist Parties in Western Europe: Decline or Adaption* (Oxford, 1988); C. Boggs ve D. Plotke (der.) *The Politics of Eurocommunism*'de (Londra, 1980), Avrupa komünizminin doğuşu ile ilgili daha eski bir çözümleme sunuyor. Eski düzen bunalımı gelişirken, İtalyan solunun bir çözümlemesi için bkz. Tobias Abse, "How Italians Have Been Cheated", *New Left Review* 199 (Mayıs-Haziran 1993); ve Refondajione hakkında, Avrupa Alternatifleri Diyaloğu'ndan (Dialogue for European Alternatives) (bkz. kitabın sonundaki rehber) temin edebileceğiniz, haftalık *Liberajione* gazetesinin editörü, Luciana Castellina ile röportaj.

40.000'dir ve bunların kabaca % 70'i KP üyesidir. En son seçimlerde oyların % 8'inden fazlasını aldı, Komünist Parti'nin tek başına almış olduğu oylara göre önemli bir artıştı bu. Birleşik Sol geniş bir sol yelpazeden oy alıyor ama –İspanya'da zengin bir geleneğe sahip olan– çeşitli türden yerel kolektifler ve kooperatiflerde aktif olan bağımsız ve "hareket" içindeki sosyalistlerin çoğunluğu, komünistlerin partideki egemenliğine ihtiyatla yaklaşıyorlar. Bu da Birleşik Sol'un, temel programı Kuzey Avrupa'da solda yer alan yeni partilerinkine çok benzeyen temalara sahip olmasına rağmen, örgütlenme ve siyaset oluşturma yöntemlerinin henüz toplumsal hareketlerin etkisini yansıtmadığı anlamına gelmiştir. Özellikle (Katalonya ve Bask ülkesindeki) radikal milliyetçiliğin etkisiyle bunun değişmekte olduğuna ilişkin bazı belirtiler var.

Katalonyalı üyeler son zamanlarda, örgütlerin seçim listesi için Birleşik Sol'u destekleyenler arasında önseçim yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Liste şimdiye kadar merkezden belirleniyordu ve listenin tepesindekilerin hemen hepsi Komünist Parti üyelerinden oluşuyordu. Komünist Parti kendisini Birleşik Sol'da eritmekten söz ediyor. Eğer bu gerçekten yapılırsa, bağımsız radikal kolektif şebekelerinin de katılmayı düşünebilecekleri tam bir demokratikleşme sürecini hızlandırabilir. Ama bunun gerçekleşme ihtimali belirsiz durumdadır.

İtalya'da Komünist Parti'nin ağır ağır intihar etmesi bunun tersi bir biçimde gerçekleşti. PCI'nın çoğunluğu, parti liderliğinin saygınlık arayışını izledi ve potansiyel bir hükümet ortağı olma umuduyla, rahatsız edici "Komünist" sözcüğünü adından sildi. Bir azınlık ya da daha çok, birbirlerinden çok farklı azınlıkların görünüşte akıldışı ittifakı, PCI'nın aktif işçi sınıfı tabanı içinde, kendi komünist geleneklerini terk etmek istemeyenlere dayanan ama ayrıca, bir ölçüde başarılı bir şekilde radikal ve yeşil soldaki komünist olmayan grupları da kendisine çeken yeni bir parti kurmuştur. Refondazione Communista, Sovyetler'in Çekoslovakya'yı istila etmesini protesto etmek için PCI'dan ayrılan (ama 1984'te geri dönen) Luciana Castellina ve Lucio Magri gibi II Manifesto gazetesinin eski destekleyicilerini içine almaktadır. Ayrıca, diğer Sovyet politikaları arasında Prag Baharı'nın ezilmesini de des-

teklemiş olan Moskova yanlısı küçük bir azınlığı da barındırmaktadır parti. Böyle apayrı siyasal eğilimlerin ortak bir örgüt oluşturup oluşturamayacakları ve bunun feminizm, işyeri sendikacılığı ve İtalya'da özellikle kalıcı olan barış ve ekoloji hareketlerinin anlayışlarından alınmış ilkeleri benimseyen bir şekil alıp almayacağı henüz belli değildir. Bazı işaretler cesaret vericidir: Yeni parti, Sovyetler'deki darbeye ânında karşı çıkmıştır. Parti komünist olmayan sol eylemcileri de kendisine çekmektedir. Son seçimlerde oyların % 8'den çoğunu almıştır. Ve Moskova yanlısı politikalar bugünlerde onları ayakta tutacak çok az şeye sahiptir. Üstelik, İtalya'daki siyasal sistemin çürümüşlüğünün, bağımlı karakterinin çözülmesi parti karşıtı siyasete nefes aldırmıştır. Refondazione, toplumsal ve ekonomik sorunların giderek radikalleştirdiği ve insan hakları ve demokrasiyle ilgili yurttaş hareketleriyle yakın bir ittifak kuran, Katolik kökenli, rüşvet karşıtı bir parti olan La Rete (Şebeke) partisiyle yakın bir mesai içindedir. Refondazione içinde egemen olan, PCI'dan miras alınmış geleneksel örgütlenme biçimlerinin, beraberlerinde daha özgürlükçü bir siyasal kültürü getiren toplumsal hareket eylemcileri tarafından sarsılması mümkündür.

Komünizmin çöküşü ve komünist partilerin çeşitli intihar ve yeniden dünyaya gelme biçimleri, Batı Avrupa'nın tüm toplumsal hareket partilerini az ya da çok etkileyecektir. Ancak Güney'de, kendi başına büyük bir çeşitlilik gösteren bu deneyim, partilerin başlangıçtaki niteliklerinin belirlenmesinde sorgulanmaz bir role sahip olmuştur. Komünist partilerin, Güney Avrupa'da anti-faşist direnişle ilişkiye geçmeleri, onlara kalıcı bir ahlâki saygınlık ve halk desteği sağlamıştır. Bu ülkelerdeki komünist partiler az çok birlik içinde oldukça, sosyal demokrasinin solunda kalıcı bir alternatif için çok az siyasal boşluk kalıyordu. Hem İtalya'da hem de İspanya'da küçük Yeşil ve radikal sol partiler vardı ancak bunlar hiçbir zaman % 1 ya da 2'den fazla oy kazanamamıştır.

Antoine Waechter'in liderliğindeki Fransız Yeşil Partisi, 'Les Verts', 1988 başkanlık seçimlerinde sadece % 3.8 oranında oy toplayarak başlangıçta ancak biraz daha fazla başarı kaydetti. Üstelik, ilkin kendisini soldan bağımsız olarak tanımlama eğilimindeydi. Ne var ki (büyük ölçüde Mitterrand hükümetinin yük-

sek beklentileri hayata geçirmede başarısız kalması nedeniyle) Sosyalist Parti'nin çöküşü ve –geleneksel solun çöküşünün getirdiği sonuçlardan bir tanesi olarak– Le Pen'in Milliyetçi Cephesi'nin yükselişi, siyasal görünümü belirgin bir şekilde değiştirmiştir. Bu hem Yeşillere solda mevzilenmeleri için yeni bir fırsat sunmuş hem de kendilerini açık bir biçimde sağ karşıtı olarak tanımlamaları için üzerlerinde bir baskı oluşturmuştur. Geçmişte partinin konumu, İngiliz Yeşilleri'ninki gibi "ne sağda ne solda, ama ileride"ydi.

Sosyalist Parti, hiçbir zaman kitlesel bir üye tabanına sahip olmadı. 1970'de Mitterrand tarafından kurulan parti hep, "parti des notables"* olmuştur. Ne var ki şimdi bir "des factions"** ya da daha çok kulüpler (Delors'un kendi Tanıklık Kulübü var) ve "hareketler" (örneğin, Rocard'ın yeni bir merkez sol hareket yaratma inisiyatifi) partisidir. Sosyalistlerin yıkılan saraylarından şimdiden yeni bir yeşil parti çıkmıştır: Eski sosyalist Çevre Bakanı Brice Lalonde, 1990'da Génération Ecologie'yi (Ekoloji Kuşağı) kurmuştur. Les Verts'den (Yeşiller) uzak durulmasına rağmen, 1992'de bölgesel seçimlerde toplam "yeşil oylar" % 14 olmuştu. 1992 Kasım'ında bu iki yeşil örgüt –hayal kırıcı bir sonuç elde ettikleri– Mart 1993 meclis seçimleri için geçici bir seçim ittifakı oluşturdular. Les Verts yeşil yelpazenin soluna daha açık bir biçimde yerleşti. Ama, önceden anlattığımız Kuzey Avrupa'daki yeni sol ve yeşil sol partilerin aksine, bu, parlamento dışı sol hareketleri içine alan uzun bir tarihin ürünü değildir. Gerçekten de 1968 olaylarının kalbi olan Fransa'da, bu türden kalıcı bir miras yoktu. İlk bakışta bu durum insanı şaşırtıyor. Yeni toplumsal hareketlerin desteğini kazanmak için hiçbir çaba göstermeyen Fransız Komünist Partisi çok gelenekçi iken, Sosyalist Parti de çok seçkincidir ve şimdi rüşvet batağına battığı görülmektedir; insan böyle bir durumda yeni sol alternatiflerin yaşayacağını umabilir. Bu bir deneme merakı değildir. Ne var ki Fransız politik sisteminin, böyle bir alternatifin, Kuzey Avrupa ülkelerinin çoğunda olduğu gibi uzun ömürlü kökler salabileceği toprağı verimsiz

* "Parti des notables": Seçkinler, ileri gelenler partisi. Kralın acil durumlarda toplantıya çağırdığı ayrıcalıklı kişilerin oluşturduğu grup. (ç.n.)
** "des factions": Hizipler, fraksiyonlar. (ç.n.)

kılan özellikleri –özellikle, merkeziyetçiliği ve parti dışı yurttaş birliklerine tarihsel düşmanlığı– var. Yeni toplumsal hareketler, kısa süreyle nükleer güç konusunda olduğu gibi gerçekten bir ivme kazandıklarında bile, seçim sistemi, güç kazanacakları siyasal bir mevziden yararlanmalarını zorlaştırır.[28]

G. NE REFORM NE DE DEVRİM

Batı Avrupa'daki toplum ve radikal sendika hareketlerinin siyasal yeniliklerine ilişkin çizdiğim harita, ümit verici bir biçimde üç boyutlu oldu. Farklı ülkelerdeki kontrast alanlarına ve yeni farklı oluşumların boyut ve konumlarına işaret etmeye çalıştım. Ancak, bu özellikleri betimleme sürecinde, yeni partilerin tutkularının ve siyasal niteliklerinin ayırt edici özelliklerine işaret ettim.

Harita, Güney'de ve İngiltere'de toplumsal hareket solunun siyasal bakımdan daha zayıf bir konumda bulunmasının getirdiği karşıtlıklar yoluyla, Kuzey'deki toplumsal hareketlerin arzu ve yöntemlerine duyarlı partilerin doğuşunun, hem liberalizmin hem de sosyal demokrasinin başarılarından etkilendiğini göstermiştir. Bu nedenle, mevcut devletin, hareketlerin örtülü olarak savundukları ve çok farklı yönetim biçimleri altında olsa da gerçekten genişletmek için baskı yaptıkları özellikleri var: Bunlar, devletin sosyal yardımları ve genel oyla seçilmiş meclisleridir.

Bu nedenle, bu yeni partilerin ortodoks "devrimciler" oldukları söylenemez. Aynı zamanda, siyasetleri ve pratiklerinde, kapitalist birikimin yönlendirdiği bir ekonomik düzene karşı çıkıyorlar. Bu ekonominin ıslahını değil, dönüştürülmesini istiyorlar. Bu nedenle onlara "reformist" denemez.

Kuzey Avrupa'daki –yukarıda anlattığım üç tip içinde herhangi birisine çok benzeyen Norveç[29] ve Finlandiya[30] dahil– yeni

28. Yeşiller üzerine bir araştırma için bkz. A. Cole ve B. Doherty, "Les Verts", Richardson and Roots, *The Green Challenge*.

29. Geleneksel sol partilerden (bu örnekte, Komünist Parti'den ziyade, bir işçi partisinden) bölünme ile doğdukları için, birçok yönden Danimarka Sosyalist Halk Partisi'ne benzeyen Sol Sosyalistlere değiniyorum.

30. Sosyal demokrasinin solundaki farklı örgütler arasında birleşmenin bir so-

sol partilerin, kendilerini kalıcı ve farklı bir siyasal güç olarak oluşturup oluşturamayacaklarını değerlendirmek için çok erken. Eğer bunu başarırlarsa ve bir etiket gerekli olursa, onlara –tam popüler bir logo ifadesi olsa da– "dönüşümcü" denebilir.

Bu haritalama sürecinden bir diğer özellik daha çıkıyor: Yeşil partilere ilişkin değişik modeller. İki örnekte, Almanya ve Hollanda'da yeni sol partilerin adlarında "Yeşil" sözcüğü var. Danimarka, İspanya ve İtalya'da, yeni solun etkilediği diğer sol partiler, sol yeşil perspektifi siyasetlerinin bir parçası haline getirmişler ve değişen başarı dereceleriyle, yeşil sol eylemcilerin odak noktası olmuşlardır. Bu ülkelerde yeşil partiler var ama çok küçükler. Bu değişik model, ekoloji hareketinin ya da hareketlerinin niteliğinden kaynaklanıyor.

Çağdaş ekoloji hareketi yeni solun gelişiminde merkezi bir yere sahiptir ve aynı şekilde yeni sol da çağdaş ekoloji hareketinde merkezi bir yer tutar. Ekolojik sorunlarla ilgili kolektif eylem, değişmez bir biçimde eşitlikçi ya da radikal demokratik bir çerçeve içinde yer almaz. Tarihsel bakımdan sağcı ekoloji uzmanı eksikliği çekilmemektedir[31] ve bazıları, yeni solun eklektik bir karışımının hâkim olduğu çağdaş yeşil partilere kısa bir süre misafir olmuşlardır. Ancak genelde, çağdaş ekoloji hareketleri sola eğilim göstermişlerdir. Bunun nedeni, kısmen, Batı'da 1960'ların sonlarını takiben, doğaya araçsal yaklaşımın eleştirisi için aletlerin ağırlıkla soldan, solun pozitivist bilime karşı çıkışından gelmesidir. Yeşil hareketlerin eylemcileri, gezegene yönelik tehdidin, iktidarı kullanan ve kendi ticari ve ekonomik amaçlarına takılıp kaldıkları için benimsedikleri araçların sonuçlarına karşı kör olanlardan geldiğini düşünmektedirler. Diğer yandan, her yeni teknolojinin politikalarına ve ahlâk ilkelerine karşı çıkışıyla yeşil hareket, yeni solun ortodoks "üretimci" Mark-

---

nucu olduğu ve toplumsal hareketlerin politikalarını desteklediği için, Finlandiya Sol İttifakı, birçok yönden Hollanda Yeşil Solu'na benzerlik gösterir. Buna rağmen, (Hollanda'nın tersine) Finlandiya'da, merkez sağda yer alan ayrı bir Yeşil Parti vardır. Finlandiya Sol İttifakı; Finlandiya Komünist Partisi, Finlandiya Halkının Demokratik İttifakı ve Finlandiya Demokratik Kadın Örgütü'nden oluşuyor. Hollanda Yeşil Solu'nun tersine, Komünist Partisi Finlandiya soluna hâkimdir. Son seçimlerde oyların % 10.1'ini almıştır.

31. Bkz. A. Dobson, *Green Political Thought* (Londra, 1990).

sizmden kopuşunu hızlandırmıştır. Eşitlikçi ve demokratik hedefleri paylaşan, çağdaş yeşil hareketlerin, daha uyumlu bir ilişki lehine, insanlık ve doğa arasındaki Prometeus-türü (hükmedici ve sömürücü) bir ilişkiyi reddetmesi, bu hedeflere ulaşmak için yeni solun, komuta ekonomisine dayalı araçlardan çok, işbirliğine yönelik itkisini güçlendirme eğilimi taşımaktadır.

Yeni hareketlerin her biri (sözgelimi, feminizm ve cinsel özgürlük hareketleri) yeni solun şekillenmesinde eşit bir etki yaratmıştı. Ne var ki bütünleştirici vizyonuyla, ekoloji hareketi farklı bir durumdadır; siyasal partiler için temel oluşturmasını sağlayan da budur. Hitap ettiği problemlerin kapsamı açısından bütünleştirici ve bu anlamda siyasal bir parti için uygun bir çerçeve olmasına rağmen, ekolojik bir perspektif kendi içinde herhangi bir siyasal yaklaşımı içermez. Sonuç olarak, İskandinavya'daki yeni sol partilerin göstermiş oldukları gibi yerleşik bir siyasal partinin ekolojik önceliklere duyarlı olduğu durumlarda, ekoloji hareketinin sol kanadında, özellikle Yeşil bir partiye katılmak ya da onu kurmak gibi bir itki çok az görülmektedir.

H. SİYASAL ETKİ KOŞULLARI

En başarılı olduklarında, bu partilerin yöntemleri, solun geleneksel komünist ya da sosyal demokrat partilerininkilerden radikal bir biçimde farklı ilkeleri ortaya koyarlar. Birincisi, toplumsal hareketlerin toplumsal kurumların yeniden üretilmesinde, bu nedenle potansiyel olarak dönüştürülmesinde, kendi rollerinin ayırdında olmaları sayesinde, çeşitli değişim gücü kaynaklarının kabul edilmesi var. İkinci ilke, bir devlet ya da parti liderliğinin temin edebileceği bilimsel bilgi türlerinin kapsamadığı, toplumsal ihtiyaçlar ve olası çözümlerine ilişkin bilgi kaynaklarına değer verilmesidir. Bilgi ve iktidar, etkili herhangi bir toplumsal değişim faaliyeti ya da sürecinin yakın ilişki içindeki araçlarıdır. Bu partiler, arzu ettikleri değişim için zorunlu olan bilgi ve güç üzerinde tekel sahibi olmadıklarını anladıkları yeni örgütlenme yöntemlerini denemişlerdir. Ancak, ademimerkezileştirmeye, taban iktidarına vb. yönelik çok sayıda vaatleri olmasına rağmen, bu

yöntemlerden bazılarının hem parti hem de hareketin etkili olmalarındaki önemi hakkında, her zaman bir özbilince rastlanmamaktadır.

Bu nedenle, yeni solun yükselen partilerinin başarısı, ilk olarak hareketlerin eşsiz bir güçle sağlayabilecekleri toplumsal dönüşümleri gerçekleştirme kapasitelerinin artırılmasına bağlıdır. İkinci olarak da politikaların, hareketlerin (ya da onların geliştirdiği projelerin) eşsiz uzmanlık ve şebekelerinden yararlanan bir tarzda geliştirilmesine bağlıdır. Partilerin bunu yapma yetenekleri, kendi tüzüklerinin ve kurallarının bir parçası olarak bile, kesinlikle kendi kültürlerinin bir parçası olan, hareketin kapasitelerine ve sınırlarına uygun bir yöntembilimin geliştirilmesine bağlıdır. Ve bu, soldaki geleneksel parti kurumlarının kutsallaştırdığı ya da kemikleştirdiği yöntemlerin çoğundan radikal bir kopuşu gerekli kılar.

I. GELENEKSEL PARTİLERİN YÖNTEMBİLİMİ

Bir yandan sosyal demokrat ve işçi partilerinin, diğer yandan komünist partilerin eski yöntemleri, önemli açılardan değişiklikler gösterirler ve tarihsel olarak, her biri çok çeşitli yöntemlere sahip olmuştur. Ama bu partiler, her ikisinin de karakteristik özelliklerini üretmiş olan ortak kökleri paylaşırlar. Sözgelimi, her iki türdeki partiler, "kadın/barış/kiracılar hareketimiz", "Bizim Bu Yüce Hareketimiz" biçiminde ifadelerle ya toplumsal hareketleri kanatları altına almaya ya da eğer hareket kucaklanamayacak kadar belalı ise ona cüzzamlı damgası vurup "hareketimizin dışında" ve sözde lanetli olarak muamele etmeye geleneksel olarak eğilimlidirler. Geleneksel işçi partilerinin, doğal bir biçimde içine düştükleri eski kafalı baba rolü, onların güç anlayışından kaynaklanır. Bu partiler, aynı şekilde sosyalistler, sendika ve hareket eylemcileri için, değişim gücüne devletin sahip olduğu varsayımı üzerine kuruludurlar ve bu devlete ulaşmak da onların denetimi altındadır. Bu şekilde, kendilerini daha çok evin ekmeğini kazanan tek (erkek) kişinin siyasal bir tecessümü gibi görürler. Ekmek/iktidar bekleyenler de

çocukları ya da kendilerine tabi olan karılarıdır. Parti onlar için neyin iyi olduğunu bilir.

Robert Michels, en demokratik özlemlere sahip bir partide bile bulunan "oligarşinin demir yasası" diye betimlediği şeyi araştırırken, bu partilerin esas özelliklerini anlatmıştır. Onun örnek olarak verdiği durum, Almanya'daki eski Sosyal Demokrat Parti'dir. Robert Michels, Rus devrimi öncesinde çalışmıştı. Ne var ki Batı Avrupa'da komünist partiler temelde sosyal demokrat partilerden bölünmeyle oluşturuldukları için, temel örgütsel varsayımlarının çoğu, her iki taraf için de doğru olarak kabul edilmiştir. Michels'ın İkinci Enternasyonal için söylediği şeylerin çoğu, Üçüncü Enternasyonal için de geçerlidir. Bir anlamda, siyasal örgütlenmede kaçınılmaz bir "Taylorizm"; resmi demokratik işlemler ne olursa olsun, "kitleler"den, tabandan ya da temelden bağımsız, profesyonel bir seçkinler topluluğunun sahip olduğu bir derece özel uzmanlık olduğuna inandığı şeyi betimliyor. Seçkinlerin dışında kalanların çıkarlarının ayrışmadığına ve bilgilerinin edilgin olduğuna inanılmaktadır. Michels, kitlelerin bu çıkarların nasıl karşılanacağını kısmi olarak bile bilmediğini, sadece hangi seçkinler topluluğundan çıkar sağlayabileceklerini bilme yeteneği olduğunu varsayar.

Michels, aynı dönemde (başka bir kıtada) siyasal yönetimden çok endüstri yönetimi hakkında yazmakta olan Taylor'a değinmiyordu. Ama siyasette işleyen benzer ilkeleri, ona göre etkili hedefe yönelik örgütlenmenin kaçınılmaz bir sonucu olan ilkeleri keşfediyordu. Taylor bu ilkeleri etkili endüstriyel yönetimin temeli olarak savunurken Michels bunların "seçkin toplulukların bütün biçimlerine karşı savaşım" iddiasında bulunan bir siyasal partide de işlediğini keşfediyordu.

Michels örgütsel bakımdan geçerli bilginin niteliği hakkında onun insanların eğitilmelerini gerektiren özel bir bilimsel –yani kodlanmış yasaların ve profesyonel tekniklerin pozitivist bir anlamında– biçime sahip olduğu şeklindeki, Taylor'la aynı varsayımları öne sürüyordu. O, Taylor'ın işçilerin mekanik, standartlaştırılabilir becerilerine ve şirketin kârın azamileştirilmesi hedefine ilişkin olarak *Principles of Scientific Management*'ta öne sürdüklerine benzer şekilde, kitlelerin temel olarak yaratıcı ol-

mayan nitelikleri ve örgütün tek hedefi (devlet iktidarını ele geçirmek) hakkında varsayımlarda bulunuyordu. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde başarı kaydetmek, uzmanlaşmış bir seçkin topluluğun mümkün olduğu kadar standartlaşmış bir örgütü yönetmesini gerekli kılıyordu. Yaratıcı özerk faaliyet, tıpkı şirketi olduğu gibi partiyi de zayıflatmış; merkezileşme ise hem partide hem de şirkette güç tasarrufuna neden olmuştur.

Michels'ın betimlediği siyasal kültür dikkate alınırsa, oligarşinin demir yasası gerçekten de tüm olasılıklarıyla geçerli gözükmektedir. Ne var ki o da bu kültürün içinden yazıyordu. O, eğitilmiş bir kuşkucunun bu kültürün kendi demokratik söylemine inanan çoğu parti kadrosunun hiç de bilincine varamayacağı temel özelliklerini saptayacak nesnelliğine ve keskin kavrayışına sahipti. Bu özelliklere bir kitle partisinin kaçınılmaz "verileri" olarak yaklaşıyordu.

İ. TEK BİR İKTİDAR MERKEZİ İÇİN KOLEKTİF İRADE

Michels'in geleneksel sol oligarşiler hakkındaki tanımında geçen can alıcı "veriler"den ilki, tek bir iktidar merkezinin sorumluluğunu üstlenecek, devletin direksiyonunu ele geçirip onu sosyalizme doğru çevirecek bir kolektif iradenin arzulanabilirliği varsayımıdır. Örgütün "kolektif bir iradenin yaratılmasının yegâne aracı" olduğu varsayılmıştır. Ve örgüt, Michels'e göre "asgari çaba, yani mümkün olan en büyük enerji tasarrufu ilkesi"ne dayanır. Bunun yarattığı parti türünün, mecazi olarak askeri ve mekanik olması, "neferler"e ve "subaylar"a bölünmesi şaşırtıcı değildir. Etkin bir parti aynı zamanda da etkili bir "seçim makinesi"dir. Michels kendi gözlemlerinden yola çıkarak şu yorumda bulunur: "Sosyalist basının önde gelen yazıları arasında, askeri bir taktik ve strateji ifadesinin, kışla ağzına has bir deyimin defalarca tekrarlanmadığı bir yazıya çok az rastlanır." Başlıca sosyal demokrat ve komünist partiler inisiyatif özerkliğine tartışma ve ortak deneyimle, kolektif bir iradenin değil ayrı toplumsal güç kaynaklarından yararlanan bir yakınlaşmanın ya da müzakere edilmiş bir anlaşmanın geliştirilmesine olumlu bir yer veren örgütler değildi.

Önceki siyasal yönteme en büyük meydan okuma, tarihsel nedenlerle çok sayıda apayrı iradeden oluşan bir partiydi. Britanya İşçi Partisi bunun iyi bir örneğidir. Farklı siyasal ve sendikal örgütlerden oluşması, geleneksel açıdan bakıldığında, geriye modası geçmiş araçları ve kendi bildiği yolda ilerleyen birlikleri içeren karmakarışık bir miras bırakmıştı. Ancak partinin strateji uzmanları, meydan okumaya askeri bir acımasızlıkla karşılık vermişlerdi. Partinin gücünün –sol üzerindeki seçim tekelinin ve sendika fonlarına otomatik olarak ulaşmasının– sanki tek bir kolektif irade tarafından yapılıyormuş gibi, tek elden uygulanmasına izin veren bir tüzük hazırlanmıştı. Başlarına gelecekleri tam olarak anlamasalar bile, farklı görüşte olanlar marjinalleştirildiler. Sidney ve Beatrice Webb'in hazırladığı tüzük, Richard Crossman'ın sözleriyle "parti militanlarını fiili iktidarın dışında tutarken, açıkça tam bir parti demokrasisi yaratmıştır."[32]

J. BİLGİNİN UZMANLAŞMIŞ DOĞASI VE KİTLELERİN YETERSİZLİĞİ

Yirminci yüzyılın başındaki örgütsel kültürle oluşmuş sol partilerin temelini sunma eğilimindeki ikinci aksiyom, aslında, bilimsel ya da mesleki bilginin özel bir önemi ve kitlelerin yetersiz ve cahil olduğu varsayımıdır: "Kararlar konusunda uzmanlık bilgisine gereksinim duyulan tüm yönetim işlerinde bir derece despotizme ve bu suretle saf demokrasi ilkelerinden bir sapmaya izin verilmek zorundadır. Demokratik bakış açısından, bu belki bir bela, ama zorunlu bir bela. Sosyalizm her şeyin halk tarafından değil de halk için yapılmasını belirtir." Michels'ı bu sonuca birkaç önemli varsayım götürür. Birincisi, partinin yararına olan tek bilginin, sıradan üyenin erişemeyeceği, teknik, pozitivist açıdan yorumlanmış ve bir kez parti yetkilisi tarafından öğrenildiğinde onu diğer üyelerden farklı kılan bir bilgi olduğu düşüncesidir. Bilgiye sahip olma, Michels'ın ifadesiyle, "[yetkilileri] kitlelerden kurtarır ve onları kitlelerin denetiminden bağımsız kılar."

İkinci olarak, olguların ve değerlerin bütünüyle ayrı olduğu,

32. *The English Constitution* (Londra, 1963), Richard Crossman'ın önsözü.

üyelerin sadece partinin değerlerini oluşturabilecekleri varsayımı var. Bu durumda parti, (salt teknik bir sorun olduğu düşünülen) uygun olguları toplamak için bir yetkiliyi atar ya da seçer ve bu uzman bilgisine bağımlı olur. Bu varsayımlara dayalı partiler, yürütme sorunlarından bütünüyle ayrı olduğu düşünülen ilkesel kararların alınmasında üyeleri işin içine sokan yapılara sahiptirler. Ayrıca, bu politikaları yürütmek ve geliştirmek için yönetim ile birlikte çalışan geniş bir kadroya da sahipler. Üyeler ve liderlik arasında bir uçurum gelişmektedir çünkü üyelerin, inandıkları ilkeler açısından, yürütmenin çalışmalarını değerlendirebilecekleri temel çok dardır. Üyeler, yürütmenin hatalı olduğuna inandıkları noktada, bir alternatif ileri sürmek için çok dar bir temele sahiptirler. Onlar fiilen siyasal bakımdan kalifiye değillerdir.

Yeni partilerde örtük olan yöntembilim ne ölçüde farklılık gösterir? Bu varsayımlar çoğunlukla yeni partilerde hâlâ daha örtüktürler. Pratik sonuçlar, bu partilerin etkili olma koşullarını; yani farklı iradelerin bir araya gelmesinden çok, bunların bir koordinasyonu ile birlikte, çeşitli güç kaynaklarını kullanma ihtiyaçlarını; ve ayrıca, gündelik, zımni bilgiyi teoriye dayalı temel yapıların bilgisiyle birleştirme yeteneklerini kavramalarını engeller. Özellikle örgütlerin hedefleri kamu yönetimini içerdiği zaman, eski yöntemler, sözde yenilikçi örgütleri yeniden yerleşmiş alışkanlıklarına geri götüren kurnaz, bilinçsiz bir çekim gücüne sahip olurlar. Eski yöntemlerin, özellikle Batı Almanya'nın parlamenter yapıları gibi olağanüstü kaynaklar tarafından desteklendiklerinde ya da yönetime kestirmeden gelmenin cazip biçimlerinin, toplumsal hareketlerde yer alan radikallerin kendilerini komite toplantıları manevralarına adamalarını sağladığı Britanya'da olduğu gibi en kolay yolu sundukları görülüyor. Bu yöntemlere ilişkin alışkanlıklar, tamamen yeni hareketlerin ve sendikaların radikal kesimlerinin yaratıcı potansiyelinin karşısına dikilmektedir.

K. ORTAK BİR AMAÇ: FARKLI GÜÇ KAYNAKLARI

Bir partinin iç ve dış ilişkileri, onun, parlamenter ve parlamento dışı toplumsal güçler arasındaki ilişkilere ve partinin bu

ikisini harekete geçirme ve birbirleriyle ilişkilendirmede oynadığı role ait anlayışını yansıtır. 1986 ve 1990 yılları arasında, Alman Yeşilleri'nin Batı Berlin'de SPD ile koalisyon deneyiminde yaşanan iki olay, Alman Yeşilleri'nin bu yeni parti türü, iktidar ve bu nedenle kendi örgütlerinin işleyişi konularında tamamen farklı anlayışlara sahip olduğunu gösteriyor.

Yeşillerin çoğunluğu, yasama organlarının sınırlı ama önemli güçleri olduğu ve arzuladıkları toplumsal değişimlerin, toplumun içindeki güçlerin seferber edilmesine dayandığı inancını paylaşırlar. Ama parti eylemcilerinin bunu yorumlayış tarzı önemli farklılıklar gösterir.

Bu konuyu açıklamak için Alman Yeşilleri'nin yakın tarihinden iki olayı anlatmak istiyorum.

İlk öykü –bu durumda olduğu gibi istenen şeyin bir yasama eylemi olması halinde bile– yasamanın sınırlarına ilişkin açık bir kavrayışa ve toplumsal değişim için farklı güç kaynaklarına ilişkin bir anlayışa sahip, bir strateji ve örgütlenme biçimini gösterir. İkinci öykü ise Yeşiller'in geleneksel parlamenter baskılara teslim olmasına yönelik baskıları gösteriyor. Bu, ayrıca partinin tabanın kendi inisiyatif yeteneğinden ayrı olarak sadece liderliği denetlemesini vurgulayan "taban demokrasisi" yorumunun, yanıltıcı olabileceğini gösteriyor. Bir araya gelen bu problemlerin, partinin toplumsal hareket temelini ve bu nedenle de toplumsal olduğu kadar, seçim gücünü de yıpratan eylemlere nasıl kolaylıkla yol açabileceğini gözler önüne seriyor.

İlk öykü, Yeşiller'in Parlamento Grubu sözcüsü olan Heidi Bischoff Pflanz'ın göçmenler ve "misafir işçiler"in hakları üzerine yaptığı çalışmayla ilgilidir. Yeşiller'in göçmenlere, Alman yurttaşlığı ile birlikte seçme hakkı dahil, tam hakların verilmesi politikasına SPD karşı çıkıyordu. SPD'nin koalisyon içindeki ezici düşmanlığına karşı Yeşiller'in kendi konumunu güçlendirmek için yaptığı baskılardan sonra Pflanz, o zaman artık hükümet kanalıyla yapılabilecek çok az şey olduğuna karar vemişti. Böylece, parlamentonun kamu platformunu ve hükümetteki kendi konumunu kullanarak Pflanz, Yeşiller'in göçmen haklarını sürekli desteklediğini, SPD'nin ise buna karşı çıktığını ve Yeşiller'in ko-

alisyonda karşılaştıkları çıkmazı açıkladı. Pflanz, göçmen örgütleriyle ilişki kurdu ve bu örgütler de mücadeleyi sokaklara taşıdı. Göçmen örgütleri ve parti, SPD'yi ahlâki açıdan yalıtlamak için yoğun bir afişleme ve propaganda kampanyasına girişti. Eylem etkili oldu. Batı Berlin'deki işçi hareketi ve sol entelijansiya arasında SPD'de bölünmelere yol açacak bir şekilde yankı buldu. Ardından Pflanz ve parlamentodaki arkadaşları konuyu tekrar parlamentoya getirdiler ve göçmenlere seçme hakkını veren yasa tasarısını ilk oturumda geçirdiler. Partinin parlamento dışındaki rolü, ağırlıklı olarak Yeşiller'in bu konudaki politikasının gelişmesine katkıda bulunan göçmen örgütleri tarafından yürütülen seferberliği desteklemekti. Sonunda Yüksek Mahkeme, Berlin kararını iptal etti. Ama bu, Berlin'de tek bir politikaya dayanan ancak farklı da olsa işbirliği içindeki önderlikler altında toplanan çeşitli güç kaynaklarının seferber edilmesini içeren bir stratejinin zaferi idi.

İkinci öykü, aynı zamanda anaokullarından da (kindergarten) sorumlu olan Kadın Bakanlığı'nı yürüten Yeşil Senatör ile ilgili. Ocak 1990'da, anaokulu çalışanları düşük ücretlerini yükseltmek ve öğretmen sayısını arttırmak için greve gittiler. Bunların ikisi de Yeşiller Partisi'nin desteklediği politikalardı. Anaokulu çalışanları, normalde Yeşiller'i destekleyen kamu sektörü çalışanlarının tipik bir örneğiydi. SPD grevcilerin isteklerine karşıydı. Yeşiller Partisi'nin üyesi olmayan, ama Yeşiller'e sempati duyan önde gelen feministlerden olan ve Yeşiller'in Kadın Bakanlığı adayı Anna Klein, grevcileri desteklediği halde, ne SPD'nin yaklaşımına muhalefet etmiş ne de partinin Pflanz'ın göçmen haklarında izlediği türden bağımsız bir strateji geliştirmesini teşvik etmiştir. Bu, anaokulu çalışanları (onlar popüler bir işçi grubuydu) için kitle desteğini harekete geçirmeyi ve SPD'deki bölünmeleri artırmayı gerektiriyordu. Yeşil Parti yönetimi de bu desteği örgütleme inisiyatifini ve teşebbüsünü göstermemişti; aksine sanki problemi çözme gücü varmış gibi senatörle tartışmaya giriştiler. Anna Klein'in açıklama yapması için düzenlenen yürütme toplantısında ve Yeşiller'in kent meclisindeki kulislerinde tüm enerji senatörün eleştirilmesinde yo-

ğunlaştı. Partinin, anaokulu çalışanları için parlamento dışında, senatör üzerinde baskı yapabilecek, belki de onun kendi yaklaşımına cesaret verecek ve SPD'yi bölecek bir destek ittifakını oluşturmadaki bağımsız rolüne çok dikkat gösterildi. Kesin sonuç anaokulu çalışanlarının aleyhine oldu; bu, kitlesel bir kampanya yürütmeden, SPD'ye verilen birçok tavizden biriydi. Olay, partinin 1990'da –Berlin'de ılımlı yurttaşlardan oy almadan– hükümetten düşmesine yol açan, geleneksel Yeşil tabandan gelen desteğin sürekli azalmasına muhtemelen katkıda bulunmuştur.

İronik bir biçimde, Yeşil Parti'nin solunda güçlü bir mevzi için, parti ya da en azından kent yönetimi partinin diğer güç kaynaklarını seferber etme rolünden çok, parlamento ve senatoda olup bitene takılıp kaldılar. Partinin "taban demokrasisi"ne yönelik kuruluştaki taahhüdü pratikte, özellikle senatörleri kontrol etmek isteyen parti yönetimi ve eylemcileri anlamına gelme eğilimindeydi. Alternatif, Heidi Bischoff Pflanz'ın çare olarak bulduğu, partinin tepede, senatoda güçler dengesini değiştirecek bir tarzda, başkalarıyla birlikte çalışarak kitle baskısını harekete geçireceği hayati bir ek boyut olabilirdi.

Berlin'de bir Kızıl-Yeşil koalisyonu olasılığı, Bundestag'a ilk girişleri dahil birçok seçim başarıları gibi Yeşiller için sürpriz olmuştu. Yanlışlarının bazısı, hem senato üzerindeki erken uzlaşmalar hem de partinin kampanyacı rolünden çok denetim rolüne takılıp kalmaları, farklı toplumsal ve siyasal güç dengelerine göre "taban demokrasisi"nin nasıl uygulanacağına ilişkin stratejik bir düşüncenin yokluğuyla açıklanabilir. Soyut biçimlerde uygulama, ya pratik eylem yöntemlerinden vazgeçmeyi ve eski siyasal modellere dönmeyi ya da partinin onları bağımsız eylem aracılığıyla iktidardaki güç dengesini etkileyebileceği ilkelerden çok, oldukça biçimci bir tarzda kullanmasını getirir.[33]

33. Danimarka Sosyalist Halk Partisi, deneme-yanılma, tartışma ve bölünmeler yoluyla –en azından toplumsal hareketler ulusal bir düzeyde güçlü iken– parlamenterler ve özerk hareketler arasında etkili bir işbirliğini gerçekleştirmişti. 1979-80'deki nükleer enerjiye karşı başarılı kampanya, işbirliğinin daha gelişmiş bir örneğini sunmaktadır. Parlamento dışı nükleer-karşıtı hareket ve SF, birlikte Danimarka'yı nükleer enerjinin yeni gelişimlerinden uzak tuttular. Nükleer-karşıtı kampanya, doğrudan eylem ve eğitim kampanyaları yoluyla, kendi davası için

L. DEĞİŞİK UZMANLIK TÜRLERİ

Toplumsal hareketler, sadece parlamenter partilerin erişemeyecekleri güç kaynakları değil de yukarıdan keşfedilemez bilgi ve uzmanlık kaynakları olduklarını da göstermişlerdir. Yeniden, son yirmi beş-otuz yılın deneyimi, geleneksel işçi partilerinin Michels'ın belirttiği "verili" özelliklerinden bir diğeri olan, parti liderliğinin teknik üstünlüğü ve kitlelerin yetersizliğinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Hollanda Yeşil Solu'nun çalışmaları en açık ve en özbilinçli karşıtlığı gösteriyor. Onların parlamento sözcüleri ve başka örgütlerle birlikte yaptıkları kitlesel kampanyalar aracılığıyla geliştirdikleri ekonomik politikaların önemli bir bölümünü oluşturan temel gelir konusunu ele alalım. Yeni partinin kendi politikasını geliştirme tarzı açıklayıcıdır. Parti, emeğe ve emek piyasasına ilişkin birkaç ilkeyle; insanların yaşamlarının değişik zamanlarında işlerine yönelik tercihlerinin artırılması; normalde kadınlar tarafından evin dört duvarı içinde yapılan ödenmemiş emeğin kabul edilmesi; çalışma hayatında insanların onurlarının yüceltilmesi ve bu şekilde emeklerinin bir mal derecesine in-

---

halkın desteğini kazandı ve SF, hükümetin nükleer enerji yanlısı yasa tasarısına karşı, parlamentoya ayrıntılı değişiklik önergeleri sundu ve parlamenterler arasında bir muhalefet ittifakı oluşturdu. SF, nükleer-karşıtı hareketle yakın bir işbirliği içinde hazırlanan, bizzat tasarıyı etkili bir biçimde olumsuzlayan; tasarının nükleer enerjiye ilişkin vecibeleri yerine getirilmeden önce parlamentoda bir başka tartışma daha yapılmasını ve ilgili yörede bir referandumla onaylanmadan önce hiçbir nükleer santral kurulmamasını ortaya koyan bir değişikliği geçirdi. Hükümet, o zamandan beri nükleer programdan geri çekilmiştir. Bu kampanya dönemi boyunca, SF'li parlamenterler ve nükleer-karşıtı hareketin temsilcileri her hafta, zaman zaman da her gün bir araya gelmişlerdi. 1981'de Cruise füzelerinin konuşlandırılmasına karşı, bağımsız barış hareketleriyle birlikte aynı tür ortak eylemlere girişildi. Danimarka bu füzelerin konuşlandırılacağı alanlardan değildi; ama Danimarka hükümeti, NATO Nükleer Planlama Grubu'nun bir üyesi olarak, NATO'nun konuşlandırma stratejisini destekliyordu. SF, ülkede kampanya yapan barış hareketlerinin meyvelerini parlamentoda topluyordu. Bölünmüş bir Sosyal Demokrat Parti, Cruise füzeleri konusundaki desteğini geri çekti ve muhafazakâr azınlık hükümetinin ve elbette NATO'nun isteklerine karşı, Danimarka Folketung'dan* Cruise füzelerine karşı bir dizi kararın geçirilmesinde SSP ve Radikal Liberal Parti'yle birlikte hareket etti.

* Danimarka Meclisi (Parlamento ve Senato ayrımının bulunduğu dönemde bu kelime Parlamento'yu ifade ediyordu. (ç.n.)

dirgenmemesi ile işe başlamıştı. Onlar, partinin kendisinin, bu ilkeleri saygın bir eylem politikası ve stratejisine dönüştürecek bilgiye sahip olmadığı varsayımından yola çıkıyorlar. Diğerlerinde olduğu gibi bu konudaki yaklaşımları da partinin dışından gelen "bilgi, görüş ve vizyonları sürekli olarak muhatap almak"tır. Parti yönetiminin ve kadrolarının işi, (örneğin, temel gelir sorununda) bir "çalışma alanı" yaratmak ve konuyla ilgilenen Yeşil Sol'la bir tür işbirliği yapmaya çalışan bütün örgütlere yaklaşmaktır.

1990'da, Yeşil Sol, çalışan ve işsiz kadınları bir araya getiren Hollanda Kadınlar Sendikası (Hollanda Sendika Konfederasyonu'na bağlıdır; yüzyılın başında kurulmuştur, şu anda önemli bir canlanma içine girmiş ve büyük bir güç olmuştur), işsiz örgütleri ve emek piyasasına ilişkin konularda çalışma yapan araştırmacıların düzenli toplantıları için olanak sağlamıştır. Bu grup, Yeşil Sol'un konferansında desteklenen, hem işte hem de işsizlikte –temel gelire tamamen bağlı olmayan bir taahhüt olan– ekonomik güvence hakkı üzerinde ayrıntılı bir strateji geliştirmişti.

Michels, böyle bir süreci anlamakta güçlük çekebilirdi. Bu süreç, kendisini eski sol partilerden kökten farklı kılan üç örtük varsayım tarafından desteklenmiştir. Birincisi, ister parti içinde, ister dışında olsunlar, "kitleler" hareketsiz ve homojen olmaktan çok, parti liderliğinden bağımsız çeşitli biçimlerde örgütlenmiş olarak anlaşılmıştır. Parti üyeleri ve taraftarları, bilgi ve deneyim kaynakları ya da daha geniş bilgi ve deneyim şebekelerine giriş araçları olarak görülmüştür. İkincisi, politika oluşturmanın ayrıntıları, yansız uzmanlara bırakılacak teknik bir sorundan çok, bizzat politik, ilgi ve değer yüklü bir süreç olarak görülmüştür. Hangi grupların "çalışma alanı"na girdiği konusundan politik kampanyaya nerede ve hangi güç kaynaklarını seferber ederek girişmek gerektiği sorununa kadar, bunların hepsine iç içe geçmiş olgu ve değer sorunları, bu nedenle de demokratik tartışma konuları olarak yaklaşılmıştır. Nihayet partinin liderlik rolü kendi üstün bilgisine değil, toplumun seçilmiş politik kurumları içindeki varlığını, partiden bağımsız eylem aracılığıyla temel dönüşümü sağlayacak uygun koşulları yaratmak ya da güçlendirmek için kullanma kararlılığı ve yeteneğine dayanır.

Üstelik, "çalışma alanları" fikri, Yeni Sol partinin, ne dö-

nüşüm süreci ne de liderlik üzerinde bir tekele sahip olmadığının kabul edilmesinden yola çıkar. Onun liderliğinin başarılı olup olmaması, irade birliğine (liderliğin üyeleri denetlemesine) değil toplumda benzer amaçlar için çalışanlarla ilişkisine ve partiye dayalı politik sistem içindeki konumunu, bu insanların değişim yaratma gücüne katma yeteneğine bağlıdır. Belirli zamanlarda, bu bir eylem birliğini içerebilir; başka zamanlarda ise toplumun birçok düzeyinde farklı ama bütünleyici eylem türlerini içine alan ittifakları gerekli kılar.

Bunun hakkında okumak ya da yazmak kulağa hoş gelebilir ama kendilerinin demokratik ve eşitlikçi bir değişim için çalıştıklarına inananlar, sık sık çıkar çatışmaları içindedir ve bu yüzden de olan biten hakkında karşıt algılara sahiptirler. Bağımsız hareketlerin bilgilerinden yararlanmak güç, belirsiz bir iş olabilir. Bir araştırma bölümü kurmak ve parlak genç mezunlara etkileyici belgeler hazırlatmak çok daha kolaydır. Danimarka Sosyalist Halk Partisi'nin, daha kısa bir haftalık çalışma süresinde ücret düzeyleri konusundaki deneyimine bir göz atalım. Parti, uzun bir süreden beri daha kısa bir haftalık çalışma süresi taahhüdünde bulunuyordu. Ama 1985'te partinin feminist taraftarları, bu politikanın nasıl ve hangi ücret düzeyleriyle başlatılabileceğine ilişkin bir tartışma açmıştı. Sendikalardaki aktif kadın grupları dahil, kadın hareketinin araştırmaları ve fikirlerinden yararlanarak, daha kısa iş saatleri uygulamasının emek piyasasına ve serbest toplu sözleşmelere bırakılmamasını önererek, işverenlerin, işçilerin pazarlık gücüne bakmadan bu değişikliği yürürlüğe koymaları için bunun bir yasa tarafından desteklenmesinin gerekli olduğu konusunda ısrar ettiler. Ayrıca, farklı ücret uygulamasında bir azalma anlamına gelen, ücret düzeylerinin dayanışma ve geçim ücretine bağlı olması gerektiğini öne sürdüler.

Pazarlık gücüne güvenen ve geçmişte savaşımını verdikleri farklı ücret uygulamasına dokunmayacak bir ücret sistemini hedefleyen bir stratejiyi tercih eden çok sayıda partili erkek sendikacıya ters düştü bu. Bir yığın tartışmadan sonra Parti Kongresi feministlerin öne sürdüğü politikayı kabul etti. Ne var ki sendika konferansı, yine de sözleşmeye dayalı alternatifi destekleyen bir kararı geçirdi. Parti, demokratik merkeziyetçiliği başından beri

reddediyordu, bu nedenle sendika konferansı, anlaşmazlığı sürdürme hakkına sahipti ve büyük bir anlaşmazlığa düştüğünde, parti kararlarını uygulamaya yönelik bir disiplin altında değildi. Böylece, kendi kabul ettiği tutumu ve bu doğrultuda destek kampanyalarını geliştiren parti ile –sendikacıların çoğunluğu aslında giderek partinin çoğunluk politikası doğrultusunda kampanya yapmasına rağmen– kendi anlaşmazlık hakkını muhafaza eden sendika konferansı arasında tartışma sürüp gidiyor.

Bazıları bunun bir zayıflık belirtisi, bir felaket habercisi olduğunu söyleyebilir. Ama partinin dönüşüm anlayışı, halk hareketlerinin baskısına dayalı ve bu nedenle de bu hareketlerin paylaştığı politikalara bağlı olduğu için partinin üyelerine disiplini dayatmakla kazanacağı pek bir şey yoktur. Partideki anlaşmazlıklar toplumdaki gerçek tartışmaları yansıtır: Tavır alan ama tartışmayı da açıkça sürdüren bir partinin, hareketlerin bilincini, üyelerinin kişisel olarak paylaşmadıkları bir çizgiyi sürdürdüğü bir partiden daha çok uyandırması mümkündür. Tekrar edelim, Hollanda Yeşil Solu gibi Danimarka SF de liderliğin üstün bir bilgiye sahip olduğu şeklindeki uzlaşımsal varsayımdan; tartışma içinde herkesin kısmi bir bilgiye sahip olduğu bir durumu, her şeyi bilen kolektif bir beynin emirlerine dönüştüren varsayımdan uzaklaşmıştır.

Herkesin bilgisinin kısmi, yanılabilir bir nitelik taşıdığının kabul edilmesi, farklı deneyim türlerinden gelen bilginin önemini kabul etmenin bir başka şeklidir. Deneyim ve yeni bilgiler ışığında, politikaları bilinçli olarak test etme süreci yoluyla, bu ikincisinin kabul edilmesi, ilkinin koyduğu sınırların üstesinden gelmek için kullanılabilir. Bu yeni sol partiler, toplumsal değişim için gereken bilgiyi paylaşmak ve geliştirmek üzerinedirler. Ne var ki parti, araştırma enstitüsü değildir. Parti eyleme geçmek amacıyla kurulmuştur. Partilerin bilgilerini artırmaları da yaparak öğrenme sürecini kapsamak zorundadır.

Baden Württemburg'daki Alman Yeşilleri, bunun bir örneğini sunuyorlar. Orada Yeşiller zehirli atıkların ne yapılması gerektiği konusunda büyük bir problem yaşadılar. Baden Württemburg'da 200.000 ton zehirli atık bulunmaktadır ve bunları koyacak bir yer, yakacak bir tesis yoktur. Bunlar eskiden sürekli olarak De-

mokratik Alman Cumhuriyeti'ne ihraç edilirken, 1990'dan sonra Fransa'ya gönderilmeye başlanmıştı. Sonuçta, 1991 yılının başında Federal Hükümet, Baden Württemburg'da, birisi zaten zararlı atıklara maruz kalan Rhine üzerinde bir kent olan Kehl'de olmak üzere, iki adet çöp yakma tesisi kurulması önerisinde bulundu. Kehl'deki tesise karşı Yeşiller'in de katıldığı bir kampanya örgütlendi. Ancak yerel yurttaş hareketlerinde yer alan eylemciler ve parti üyeleri bazı muhalif tavırlar geliştirmişlerdi. Bu arada, parti genelde yakma tesislerine karşıdır çünkü bunlar, fabrikaların zehirli madde üretimini sürdürmeleri için bir bahane oluşturuyorlar. Partiye göre ihtiyaç duyulan şey, mevzuat getirmek ve zehirli maddelerin hepten üretilmesini engellemek için dönüşüme yardım etmektir. Bazıları sadece Baden Württemburg'da yakma tesisi kurulmaması gerektiğini ileri sürerken, yine bazıları bölgenin kendi atıklarının sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini söylüyordu. Aynı zamanda, yeni tesislerin yapımını durdurmak için harekete geçilirken kampanyanın ve partinin içindeki tartışmalar devam ediyordu. Nihayet, Federal Hükümet ile yapılan görüşmelerde, bugüne kadar başarıyla gelmiş olan bir çözüm bulunmuştu: (Federal -ç.n.) Hükümet ve şirketler zehirli atıkların üretimini azaltmak için önlem alırlarsa, Baden Württemburg eyalet hükümeti Baden Württemburg'da bir yakma tesisi kurulmasını ancak o zaman tartışabilirdi. Hâlâ bir sonuca varılmamıştır ama Yeşiller SPD'yi, FDP'yi ve yerel kampanyaları bu tutum etrafında birleştirmeyi ve tesisin yapımını geciktirmeyi başarmıştır. Bu stratejinin ortaya çıkmasında, bizzat kampanya deneyimi ve partinin bu deneyimden ve başkalarının bilgilerinden öğrenme arzusu temel oluşturmuştu.

M. ÇATIŞAN BASKILAR

Alman Yeşilleri'nin deneyimi, eski modelleri güçlendiren kültürel ve kurumsal ağırlıkları; ayrıcalıklı ve sorumlu bir konumda olanları, risk ve belirsizlik içeren politik yöntemlerden uzak tutan baskıları en çarpıcı bir şekilde gösterir. Parti, bir gözlemciye, sol politikayı etkileyen hem muhafazakâr hem de özgürleştirici güç-

lerin işbaşında ve savaş halinde görülebileceği bir gözlem galerisi sunar. İç tartışmaları, çekişmeleri, zorlukları ve başarısızlıkları gizleme çabası yoktur. Federal Almanya Cumhuriyeti'nde parlamento grubuna yönelik ılımlaştırıcı baskılar özellikle güçlüydü. Yüksek maaşlar ve ödenekler, medyanın dikkati ve şişkin bir kadro, Yeşiller'in rotasyon, paylaşma ve sorumluluk sistemlerinin tam olarak direnemediği mütevazı kişisel refah olasılığını sunmaktadır. Diğer yandan, parti tabanındaki yerel faaliyetler güçlüdür. Programda inisiyatif bağımsızlığının ilke olduğu bir parti çatısı ve kültürünce desteklenen bölgesel özerkliğin Federal kurumlarından yararlanırlar. Bu, Yeşiller'in hayata geçirmek istediği radikal demokratik gelenekler için pratik bir güç kaynağı olmuştur. Aslında, tüm yeni sol partilerin son iki-üç yılda, ulusal açıdan değil de bölgesel açıdan güçlenmeleri çarpıcı bir özelliktir. Onların, konsey ya da parlamenter meclis dışındaki toplumsal değişim girişimleriyle kurdukları ayırt edici ilişki, toplumsal hareket örgütlerinin bilindiği ve anlaşıldığı ve onlarla yapılan işbirliği sonuçlarının çoğunlukla çok pratik ve görünür olduğu, yerel düzeyde açık bir anlam taşır. Ayrıca Die Grünen'in radikal demokratik gelenekleri, savaş sonrasındaki ilk kuşağın, anababalarının ve büyük kardeşlerinin Soğuk Savaş siyasetinden radikal bir şekilde kopmasından arta kalan mirastan beslenmektedir

Ne var ki Alman Yeşilleri'nin dikkati çekecek ölçüde yoğun hizip çatışmaları, yerel kampanyalar, Federal kampanyalar ve politika oluşturma arasındaki geçişleri sık sık bloke etmiştir. Son zamanlara kadar, parti politikasının oluşturulması bu hizipçilik nedeniyle giderek ikinci plana kaymaktaydı. Her konu ve her grup eğilim olarak hizip çatışmasına bağlı bir hale gelmiştir. Bu, parti yaşamının öylesine kabul gören bir parçası olmuştur ki yakın zamanlarda gerçekleşen bir konferansta, resmen –bir müzakere ya da futbol maçı gibi– farklı hiziplerin geri çekilmesi ve gelecekteki hamlelerini tartışması için ara verme çağrısı yapılmıştı. Bu hizipçiliğin karmaşık bir açıklaması olabilir ama bir özellik gerçekten göze çarpıyor. Her iki tarafın liderleri, 1970'lerin başlarındaki Maocu gruplardan geliyordu ve yeni politik davalarını bu gruplarda öğrendikleri, belirli hakikatlere ilişkin aynı katılık ve öngörüyle izliyor gibiydiler.

Bu çatışan baskıların bileşimi çok açıklayıcıdır. Her bileşen ayrı olarak başka bir yerde var. İngiliz politik sisteminin isyancı ruhları yatıştırma yetenekleri haklı bir üne sahiptir. Bunlar, yönetimin kutsanmış bir gizlilik içinde idare etmesine izin veren ve muhalefeti uyumlu bir pelteye indirgeyen, merkezi ve monarşik bir hükümet sistemi tarafından güçlendirilmiştir. Sonuç, diğer parlamenter demokrasilere kıyasla, hareketleri ve örgütleri dahil, halkla siyasal temsilcileri arasında görülmedik büyüklükte bir uçurumdur. Ama, Almanya'dakinin tersine, bunlara karşı direniş, ne güçlü bölgesel temellerde ne de azınlıkların kendilerini seçimlerde ifade etmelerine izin veren bir seçim sistemiyle sürmektedir.

Buna kıyasla, yeni sol partilerin kurulmuş olduğu Hollanda, Danimarka ve Norveç'te, parlamento kendi üyelerini halktan öyle çok güçlü bir şekilde uzaklaştırmaz.[34] Parlamento dışı hareketlerle yakın mesai ilişkileri geliştiren bir parti, Almanya'dakiler ve daha da kuvvetle Britanya'dakiler gibi pek fazla doğrudan doğruya sürtüşme içine girmeyecektir. Ne var ki daha ideal durumlarda bile, parlamento faaliyetlerine ve parlamenterlere yönelik doğal bir çekim vardır. Toplumsal ve sendikal hareketlerin üzerindeki korporatist çekim de bunu desteklemektedir. Bu partilerde de ayrılıklar ve süregelen tartışmalar vardır ama onlar, Alman Yeşilleri'ni federal bir parti olarak gerçekte felç eden kalıcı

34. İngiliz politik sistemi ile benzer temaslarımla karşılaştırıldığında, Danimarka ve Norveç parlamentolarındaki görüşmelerimden edindiğim deneyimler, parlamento ve halk (en azından, orta sınıf) arasında göreli bir mesafe yokluğunu doğruluyordu. Danimarka Folketung'da, başbakan olağan basın toplantısını İngiltere'de akla gelmeyecek bir tarzda yapıyordu. Benim gibi itibarı olmayan ayaktakımı dahil, herkesin içeri girmesine izin verilir. Herkes bir masanın etrafına oturur; sigarasını yakmak için bir gazeteciden ateş isteyen, brifingten önce şakalaşan, rahat bir tarzda soruları yanıtlayan başbakan, diğerlerinden neredeyse ayırt edilemez. Başbakan Paul Schuster'in, Margaret Thatcher'ın basın sözcüsü Bernard Ingham'dan daha fazla inandırıcı olduğunu garanti edemem. Dikkate değer olan, olayın içerdiği kültürdür. Aynı şekilde Norveç'te, 1989'da, feminist Dışişleri Bakanı Helge Hernes ile yaptığım bir görüşmeden sonra, asansörde kendisi de Sayın Hernes'i görmeye gelmiş olan oldukça çekici bir kadınla karşılaştım. Dışişleri Bakanı'nın başka bir yönünü daha kavramamı sağlayacak üstdüzey bir yardımcısı olabileceği düşüncesiyle, Helga Hernes'le birlikte çalışıp çalışmadığını sordum. "Hayır" dedi, "Amerikan elçisiyim." Ve yüksek mevkilerdeki kadınlar hakkında biraz hoşbeşten sonra limuziniyle elçiliğe döndü.

hizipçiliğe maruz kalmamışlardır.

Yeni partilerin, ortodoks solu çıkmazda bırakan geleneksel politik yöntemlerden başarılı bir şekilde kopma yeteneğini, dış politik güç yapıları gibi diğer iki etken de etkiliyor: (1) Bu partilerin yaratılmasına yol açan veya en azından onların niteliğini büyük ölçüde etkileyen toplumsal hareketlerin gücü ve gelişimleri; (2) parti örgütü ve yapısı ve bunların, partinin başarı kazanmak için birlikte çalışması gereken çeşitli güç kaynakları ve değişik bilgi biçimlerini ne kadar etkili bir biçimde yansıttığı.

N. TOPLUMSAL HAREKETLERİN İNİŞ VE ÇIKIŞLARI

Yeni sol parti, ister yeni, isterse yenilenmiş olsun, başlangıç ya da değişim itkisini sağlayanın, nüfusun eskiden görmezlikten gelinen kesimleri arasında –çoğunlukla solun bir zamanlar temsil ettiği değerler adına– yeni bir tarzda örgütlenen toplumsal hareketler olduğu kuşku götürmez. Bu hareketler parlamenter devletin başlıca karşı-gücüdür ve eski politik yöntemleri sürdüren Komünist ve Sosyal Demokrat kurumların üstünde önemli bir etkiye sahiptirler. Tüm toplumsal hareketlerin yeni yöntemleri kabul ettikleri anlamına gelmez bu. Bazı hareketler, 1968'den önce ve gecikmeli olarak, sosyal demokrat ya da İşçi Partileri'nden uyarlanmış yöntemleri kullandılar: Tüm yürütme gücünü elinde bulunduran bir ulusal komite ve yönetim; merkezi araştırma bölümü; örgütün olanakları ölçüsünde profesyonellerin gözetimi altında ulusal komite iradesini hayata geçiren şubeler. Britanya kökenli Nükleer Silahsızlanma Kampanyası, bu tür hareketlerin iyi bir örneğidir; özellikle de rutin faaliyet zamanlarında, ta ki Cruise füzelerine karşı bağımsız hareket ve özellikle de Greenhamlı Kadınlar'ın doğrudan eylemi, onu yöntemlerini yeniden gözden geçirmeye zorlayana dek.

Yeni hareketler, sonsuza dek ya da her halde aynı biçimde sürmeyecekler. Onların güçleri ve nitelikleri, politik sistemden aldıkları yanıtlardan etkilenmektedir. Sözgelimi, Fransa'da, 1981'den sonra, eskiden güçlü olan anti-nükleer ve bağımsız barış hareketleri neredeyse ortadan kalktı, kadın ve "gay" hareketleri de

ciddi bir inişe geçtiler. İlkinin nedeni, istemlerinin tümüyle reddedilmesi ve politik sistem içinde bir sözcülüğe sahip olmadıkları gibi sahip olma şanslarının da bulunmamasıydı; ikincisinin nedeni, kendi fikirlerinin gerçekleştirilmesine ve daha da geliştirilmesine katılabilecekleri bir tarzda olmasa da istemlerinin birçoğunun kabul edilmesiydi. Tersine, seksenli yıllarda Almanya ve Hollanda'da, sendikalarda, kamu yardımı alan proje ve hizmetlerde, yerel ve bölgesel hükümetlerde önemli bir kurumsallaşma ve güçlenmenin izlediği, toplumsal hareketlerdeki savaş sonrası en büyük seferberliğe tanık oluyoruz. Yeni sol partiler bu değişikliklere nasıl uyum göstermişlerdir ve yayılmış, parçalanmış biçimdeki bu hareketlerle karşılıklı ilişkilerini hâlâ nasıl sürdürmektedirler?

O. TABAN DEMOKRASİSİ OLUŞUMLARI VE KÜLTÜRLERİ

Siyasi partiler, bütün toplumsal kurumlar gibi, ortaya çıkışları bağlamında nitelendirilirler. Büyük bir nitelik değişikliğinde çoğunlukla önemli bir travma yaşanır ve hatta o zaman bile, değişim olasılığı parti içi demokrasinin duyarlılığına bağlıdır. Sözgelimi, Danimarka Sosyalist Halk Partisi, anti-parlamenter III. Enternasyonal'deki bir bölünmeden doğduğu günden beri, öncelikle parlamenter bir ağırlığa sahip olmuştur. 1960'lar ve 1979'ların başında, parlamenter sosyalizmin başarısızlıklarına karşı isyan eden toplumsal hareketler ve yeni sendika militanlığıyla birlikte, – onların, parlamentoya yönelik kuşkuları, komünist geleneğin ideolojik antipatisinden daha pragmatikti– bağımsız ve parlamento dışı değişim güçlerine daha sempatik davranan politik bir sözcülüğün varlığı için baskılar söz konusu olmuştu. Danimarka'da SF liderlerinin çoğu, partiyi bu yönde değiştirme konusunda yenilgiye uğradılar ve partiyi terk ettiler. Sonuç, parlamento içi ve parlamento dışı değişim stratejileri arasında oldukça hassas ve oynak bir dengeye sahip bir partiydi. Alman Yeşilleri ise tersine toplumsal hareketlerin zirveye ulaştığı bir dönemde doğmuştu. İtiraf etmek gerekir ki farklı hareketleri bir parti kurmaya teşvik eden, parlamento dışı faaliyetin yetersiz olduğuna duyulan inanç

olmuştur. Ancak onların bir partiden bekledikleri tek şey, sözcülük yapmasıydı. Alman Yeşilleri'nin yaşadığı problemler, toplumsal hareketlerin en enerjik ilk evrelerinde uygun gördükleri örgütsel pratikleri oldukça donuk bir tavırla siyasi bir partiye dönüştürmelerindeki sınırları yansıtıyor.

"Bir sözcü" anlayışında aktarılacak önemli mesajların ve yayılacak inisiyatiflerin, parlamenter sistemin dışında doğduğu ve bu durumun böyle süreceği varsayımı örtüktü. Bu varsayım, Alman Yeşilleri'nin tüzüğünde "taban demokrasisi" fikri olarak yer alıyordu. Parti taban örgütlerinin liderleri denetlemeleri; liderlerin ve temsilcilerin tabanla teması yitirmemeleri; tabanın tam anlamıyla bilgilendirilmesi ve partinin, ilke olarak tüm politika oluşturma süreçlerine katılması gerektiğini vurguluyor bu. Politika, parti tabanı ve toplumsal hareketlerle birlikte oluşturulmalıdır. Parlamenterlerin rolü, toplumsal hareketlerin argümanlarını kamuoyu önüne getirmek, hükümetin saklamaya çalıştığı enformasyonu ortaya çıkarmak ve toplumsal hareketlerin istemlerine uygun olarak politik eylem için bastırmaktı. Alman Yeşilleri'nin "taban demokrasisi" teorisinde, sık sık, parti tabanının gerçekte toplumsal hareketleri temsil ettiği şeklinde örtük bir varsayım bulunmaktaydı. Zaman zaman, bu varsayım parti eylemcilerinin kendilerini hareketlerin yerine ikame etmelerine yol açmıştır. Göçmenlere oy hakkı konusundaki eylemi ile anaokulu çalışanları grevindeki eylemi arasındaki karşıtlığın gösterdiği gibi partinin kendi tabanı ile daha geniş toplumsal hareketler arasındaki ilişki konusunda en azından bir belirsizlik var partide. Kimi zaman, partinin kendi eylemcilerinin bir anlamda toplumsal hareketleri temsil ettiği ve bu nedenle partiye karşı sorumluluğun, toplumsal hareketlere ya da savaşım içindeki insanlara hizmet etmekle aynı şey olduğu şeklinde bir varsayım söz konusu. Bu örtük cüret anaokulu grevindeki tartışmalarda etkili olmuştu. Yeşiller'in Berlin'de büyük çaplı bir Kızıl-Yeşil koalisyonu kurmaları konusunda çok zararlı olan bir belirsizlikti bu.

Bu problemler bir an için düşünmeye değer. "Diğer parlamenter partiler haline dönüşmeleri" anlamına gelen "profesyonelleşme" yönünde, yeni solun herhangi bir partisi üzerinde olduğu gibi Yeşiller üzerinde de baskı var. Bu baskıya direnmek

için bu partiler, özgün ilkelerinin bütünlüğünü koruyarak kendi problemlerine teşhis koymalı ve sonra da kendi örgütlerini geleneksel politikanın ölçütlerinden çok, *bu* ilkelerin ışığında düzeltmeyi arzulamalılar. Ne de olsa, bu birincisini kabul ederlerse, gerçekte kendilerini varlıklarının dışında tanımlamış olurlar ve onları destekleyen seçmenleri yitirebilirler. Onlara önemli bir kamu kesiminin desteğini kazandıran uzlaşımsal olandan kopmalarıdır.

Taban demokrasisini güvenceye almak için Yeşiller'in tüzüğünde yazılı ilk usullerin çoğu artık işlemiyor. Parlamentonun her görev süresi sonunda sık sık izlenen bir ilke olmasına rağmen, görev süresinin yarısında rotasyondan genelde vazgeçilmiştir. Yine de politik görev sorumlulukları sık sık bir başkasına geçmektedir. Üyeleri, alışılmış partilerdeki kadar uzun süreyle aynı görevde bulunmasa da Yeşiller, profesyonel bir seçkinler topluluğuna sahiptir. Partiye katılım, taban demokrasisi fikrinin gerektirdiği kadar yüksek değil. Partinin oylarının yükseldiği yerlerde bile bu katılım durmaksızın düşüyordu.

Alman Yeşilleri'nin "taban demokrasisi"ne yönelik taahhüdünü yerine getirememesinin bir açıklaması, gerçekte parti ile bağımsız toplumsal hareketler arasında olan politik bir ilişkiyi gerçekleştirmek için, özellikle politik görevleri olanlarla üyeler arasındaki parti usullerinin çok fazla ağırlık kazanmış olmasıdır. Parti, sanki hem kendi hem de hareket eylemcilerinden oluşuyormuş gibi örgütlenmiştir; onlar fiilen bir ve aynı şey olarak görülmüşlerdir. Kuzey Avrupa'daki diğer yeni sol partiler, hem temsilcileri sorumlu kılan ve onların hegemonyasını önleyen hem de aynı derecede önemle, partinin hareketlerden farklı ama onları tamamlayıcı rolünü resmileştiren kuralları içine alacak tarzda örgütlenerek birçok açıdan daha başarılı ve istikrarlı olmuşlardır. Bu son kurallar, Hollanda Yeşil Solu'nun "çalışma alanı" gibi hareketlerle birlikte çalışmaya ilişkin açık ve şeffaf mekanizmaları içeriyorlar.

Bu partiler, politik canlılığın asıl kaynağı olarak dışarıya yönelmek, parti dışında örgütlenen insanlarla birlikte çalışmak için, sürekli olarak hem hareketlerin beklentilerinin hem de kendi kurallarının getirdiği baskıların altındadırlar. Böyle durumlarda tar-

tışmadan ayrı olarak hizipçilik büyümez. Hizipçilik parti kurallarının içe dönüklüğünün bir ürünüdür.

Bu çözümlemeden çıkan sonuç, gerekli olan profesyonelliğin, bir seçim uzlaşmasıyla –karizmatik bir lider, yumuşak bir mesaj ihtiyacı ile– tanımlanan bir profesyonellik değil, partinin de bir parçasını oluşturduğu farklı kampanyacı ittifakların gerektirdiği becerilerle, bu ittifakları koruma süreciyle ve çeşitli güç kaynaklarının birleştirilmesiyle tanımlanan bir profesyonellik olduğudur.

Ö. DOĞU'NUN KUŞKUCULUĞUNA BATI'DAN BİR YANIT MI?

Bu partilerin deneyimi Doğulu demokratların politik partilere yönelik kuşkuculuğuna yanıt verebilir ya da geleneksel Batı modellerine gönülsüzce rıza göstermelerini önleyebilir mi? Birçoğunun, politik görev alma sorumluluğu ile güçlü sivil hareketlere olan ilgilerini sürdürmek arasında bir seçim yapmak zorunda kaldıklarını hissetmekten kaçınmalarını sağlayabilir mi bu?

Toplumsal hareketlerden radikal bir biçimde etkilenmiş olan Batı partileri hazır bir alternatif model sunmazlar. Hareketlerin bilginin toplumsal, çeşitlilik gösteren ve tam olarak merkezileşmesi olanaksız olduğu şeklindeki bilgi anlayışları temelinde, belirli koşullara göre uygulanabilecek böyle bir alternatife ilişkin bazı kuruluş ilkelerini sunmaktadırlar. Pragmatik bir şekilde, toplumu, ekolojik ve toplumsal hedeflere göre, ama kısmi bilgi temelinde ve böylelikle bilinçli bir deneme ve dış etkilere açık kalma ihtiyacı ile bilinçli bir şekilde etkilediklerini düşünüyorlar. Onların her şeyi bilmek gibi bir iddiaları ya da arzuları yok ama merkez ve sağ partilerin kasıtlı güçlerine ve ortaya koydukları çıkarlara karşı, demokratik ve eşitlikçi bir değişimi sağlamak için bilinçli bir biçimde hareket ettiklerinden eminler. Bazı Batı Avrupa ülkelerinde geleneksel sol partilere radikal bir meydan okumayla ortaya çıkan yeni partileri incelerken demokratik yurttaş hareketleri ya da şebekeleriyle, yani öncelikle seçim politikaları doğrultusunda örgütlenmemiş olan politik fa-

aliyet biçimleriyle yakın, saygıdeğer ittifaklar kurulmasının arzulanan dönüşümler için önemini vurgulamıştım.

Avrupa bütünleşmesinin almakta olduğu şekil ve onu yönlendiren uluslararası piyasa güçleri, sorumsuz ekonomik ve politik güç merkezlerine karşı toplumsal ihtiyaçları ve demokratik ilkeleri bastıran politikacılar ve kamusal açıdan aktif yurttaşlar için politik faaliyete ilişkin kritik bir problem yaratıyor. Avrupa tarihinin bu aşamasında, bu problemlerin çözümü için temel oluşturabilecek türdeki bir sol, başlıca ilgisi öyle pek devlet iktidarının ele geçirilmesi değil de yeni iktidar biçimlerinin yaratılması olan bir soldur. Böyle bir sol, değişmez bir biçimde kusurlu olan politik iktidar düzeylerinin hiçbirisine dayanmayacaktır. Bu kitapta anlatılan türden toplumsal hareket eylemcilerinin birçoğunun paylaştığı ayırt edici politik vaat, yurttaş örgütleri aracılığıyla güç kazanmak ve her düzeyden politik yapının desteğini sağlamaya çalışmak kaygısıdır. Çoğu pratiklerinde örtük olan ayrımlaşmış demokrasi görüşü, Soğuk Savaş sonrasının yeni Avrupası'nda, eşitlikçi ve demokratik özlemlerin karşısındaki problemlere yanıt veren bazı araçları sağlıyor.

Demokratik yapıların öngörülmekten çok yaratılmaları gerektiği durumlarda, toplumsal hareket örgütlerinin önemi –ya da daha gerçekçi bir biçimde, potansiyeli– bu kitabın argümanının vurguladığı birkaç özellikten kaynaklanıyor. Bunlar politik partilere alternatif değiller; ama parti ve hükümetin erişemeyeceği toplum kesimlerine erişiyorlar. Bu bölümde göstermek istediğim gibi toplumsal hareket örgütleri, herhangi bir radikal dönüşüm projesinde parti örgütünün zorunlu bir tamamlayıcısıdırlar.

Kitabın bir alt teması, toplumsal hareket şebekeleri ve projelerinde yer alan eylemcilerin, başkalarını kendi adlarına eyleme sokmaya zorlamak yerine, nasıl kendilerini faaliyetleri aracılığıyla toplumu dönüştürüyor olarak gördüklerinin açıklanması olmuştur. Bazıları belirli bir reforma dayanabilir. Birçoğu da devamlı pratik ve düşünsel bağlantılar kuruyorlar; direnişin günlük hayatta açtığı izleri takip ediyorlar. Başka bir deyişle, onlar kişisel olarak ve kendi doğrudan şebekeleri yoluyla bir partinin tek bir yapı içinde netleştirebileceği işlevleri yerine getiriyorlar. Sonra da temsil ve politik müttefiklere ilişkin konuları pragmatik

bir anlayışla ele alıyorlar. Yeşil, sosyalist ve eski komünist grupların içinde toplumsal hareket gruplarının bir anlamda kendi temsilcileri olarak gördükleri bir parlamenterler grubu var. Arada sırada, bu parlamenterler grubu eylemcilerin ve yazarların kendi kampanyalarını ve şebekelerini ifade edebilecekleri ve güçlendirebilecekleri konferansların düzenlenmesine yardım ediyorlar. Bu eylemciler kendi yöreleri, bölgeleri ve ulusları içinde, kendilerini destekleyen politik temsilcilerle birlikte başka ittifaklar da kurmaktadır. Buna *à la carte* temsil diyebilirsiniz. Ama, sürekli olarak daha geniş bir anlaşmaya varma, daha yaygın bağlantılar kurma ihtiyacının reddi olan sınırlı bir partikülarizmi ifade etmez bu. Söz konusu olan, bu hareketlerde yer alan eylemcilerin tasarladığı değişim türlerini tam anlamıyla kucaklayan tek bir partinin olmamasıdır; zaten onlar da tek bir politik faile ihtiyaç duymayan değişimlerle uğraşmaktadırlar.

Bununla birlikte, Avrupa'daki değişimin hızı, tüm kıtada yeşil ve radikal sol partiler arasında bir koordinasyona ilişkin olarak kalıcı iki girişimi teşvik etmiştir. 1993 Haziran'ında Tuna'nın doğu ve batısından gelen 26 Yeşil Parti, "Avrupa Yeşil Koordinasyonu"nu oluşturmak için Helsinki'de bir araya geldi. Bu gevşek federasyon, iki yıllık tartışmanın sonuçlarını sağlamlaştıran, üzerinde anlaşmaya varılmış ilkeler ve kuralları içeren bir açıklamaya dayanıyordu. Aynı ay, bir süre sonra Kopenhag'da "Yeni Sol Güçler Forumu" toplandı. Orta ve Doğu Avrupa burada önemli bir biçimde temsil edilmiyordu ancak bu bölümde tartıştığımız Batılı yeni sol/yeşil sol partilerin çoğu bir araya gelmişti. Burada da Avrupa Yeşil Koordinasyonu'nun kabul ettiğine neredeyse özdeş ilkeler üzerinde bir uzlaşmaya varıldı. Her iki gruplaşmanın ilkelerinde belirgin olan tema, onların istediği türdeki bir toplumsal değişim için salt hükümetlere ve yasamaya dayalı bir stratejinin sınırlarının Batı Avrupa "bütünleşmesi"nin sertleştirdiği genel bir sınırın kabul edilmesidir.

Avrupa'nın bütünleşme süreçleri, ekonomik ve toplumsal yaşam alanlarından daha fazlasının yasamaya ilişkin kamu tartışmasının kapsamı dışında kaldığı anlamına gelmiştir. İktisatta bu özellikle zenginliğin doğuşu ile ilgili sorunlara, üretim sorunlarına uygulanır. Çokuluslu şirketlerin yatırım stratejileri,

büyük ölçüde, hükümetlerin erişim alanlarının dışında kalırlar. Avrupa Parlamentosu'nda yer alan partilerin bu müdahaleyi bastırma gücü pek yoktur. Ancak, üretim üzerinde biraz toplumsal denetim olmazsa, ekonominin demokratik denetimine yönelik çok az seçenek kalır. Ekonomik gelişmelerin yarattığı ve politik kurumların da sadece sağlamlaştırdığı bir gerçeklik olan döviz kurlarının entegrasyonu, ulusal paraları ve bir ölçüde mali önlemleri ekonomik politikaların kör araçları haline getirir. Bu sınırlamaların üstesinden gelinmeden önce, ekonomik değişim, bizzat üretimde (bazıları uluslararası alanda örgütlenmiş direniş yoluyla, bazıları mevcut ekonomi içinde demokratik biçimleri bularak yaratılan) yeni ilişkilerin yaratılmasını gerektirir.

Üretimin içinde temellenmiş hareketler, otomobil ve tekstil endüstrileri kadar çeşitli alanlardaki faaliyetlerinin gösterdiği gibi (bkz. 6. bölüm), ekonomik kurumlarda güç kaynaklarına sahiptirler. Periyodik olarak, geçimlerine yönelik doğrudan tehditler, onları bu güç kaynaklarını seferber etme ve kullanmanın yollarını aramaya sevk ediyor. Şirketlerin bağımlı oldukları mali kurumları ve piyasaları denetleyecek bir yasama ya da diğer politik eylem olmadığında, kaydedecekleri başarı da sınırlı olacaktır. Ancak bu politik eylem, yalnızca ulusal düzeyde yapıldığında çok etkili olmuş sayılmaz; yeni sol partileri daha geniş koordinasyon arayışına iten etkenlerden biri de budur. Eylem, demokratik toplumsal hareketler uluslararası şebekelerini güçlendirirken (bkz. kitabın sonundaki rehber) onlara destek verilmesi çabalarıyla birleştirilmiştir. İster yenilikçi, ister taban sendika örgütleri ya da topluluğa dayalı hareketler olsun, toplumsal hareketler potansiyel olarak ayırt edici bir iletişim ve bağlantı hareketliliğine ve esnekliğine sahiptirler. Onların kaynak problemleri var. Ama, hiçbir sabit ulusal bağlantı, TIE, Cruise füzeleri gözlemcileri ya da Avrupa ev endüstrisi işçilerinin kurduğu şebekelerin uluslararası örgüsünü yavaşlatmamıştır. Bu hareketler, daha eski bir dönemden, Soğuk Savaş'ın yol açtığı bölünmelerin solun zihniyetini hâlâ denetlediği bir dönemden kalan kurumların düşmanlığı ile karşı karşıya kalmışlardır. Sözgelimi, CND zaman zaman Doğu'daki barış hareketi ile temas kurmakta çekingen davranırken; Soğuk Savaş'ın uluslararası sendika örgütlerine bağlı İngiliz sen-

dikalarının yetkilileri kendi üyeleri ile İtalya, İspanya ya da Fransa'daki komünist sendikaların üyeleri arasındaki teması engellemeye çalışıyorlardı. Ama, genellikle onların kendi dürtüleri ve yön duyguları ulusal sınır tanımıyordu.

Toplumsal hareketlerin esnekliğinde merkezi rol oynayan şey, –kitabın ana teması olan– örtük, ancak ayırt edici bir bilgi yaklaşımıdır. Onların politikasının yenilikçi özelliği, bilimi halkın çıkarına kullanmayı vaat eden sosyal demokrat hükümetlerin yarattığı hayal kırıklığıyla; fabrikadan evlere kadar neredeyse yaşamın her alanına yayılan bir hayal kırıklığıyla doğmaları olgusunda yatmaktadır. Onlar, bilimin iddialarına duydukları inancı kendi deneyimleriyle yitirmişlerdir. Yine de yaklaşımları gerçekçiydi: Maddi problemlere ya da maddi sonuçlar yaratan problemlere tepki gösteriyorlardı; dolayısıyla problemin köklerine, otorite sahiplerinin ilgisini çekmeyen köklere inmek için çözümleme yapma içgüdüsüne sahiptiler.

Yeni enternasyonalizmin ardında yatan itici gücün bir parçası da, (biraz süslü bir ifadeyle söylersek) zorunlu olarak uluslararası bir hale gelmiş bir dizi konu ve ortak problem çevresinde "bilgiyi toplumsallaştırmak"tır. Kakao üretimi zincirindeki üretim ve plantasyon işçilerinin; gündelikçi işçiler arasında örgütlenen kadınların; göçmen işçilerin; silah endüstrisinde çalışan tasarımcılar ve mühendislerin yaptığı toplantılarda ve diğer birçok alanda, merkezi rol oynayan şey enformasyon alışverişidir; genelde yalnızca bu toplantılar yoluyla, elde edilebilen bir enformasyondur bu.[35] Ter-

35. Uluslararası gönüllü kuruluşlar yeni bir olay değildir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, milliyetçiliğin tekrar habis bir güç kazanmasını engelleme arzusu, binlerce Batı Avrupalıyı uluslararası şebekeler; kardeş belediyeler; kültürel alışverişler; ulusötesi konferanslar vb. gerçekleştirmeye sevk etti. Dostlar Topluluğu, çeşitli tür Doğu-Batı diyaloglarını ısrarla desteklemektedir. Hem BM hem de AT, kendi işlerinde danışmanlık rolü oynamaları için uluslararası hükümet dışı kuruluşlara özel fonlar ayırmakta ve onları bütçelerinden yararlandırmaktadır.

Ne var ki 1980'lerde, Avrupa'nın gönüllü kuruluşlarını yakından gözlemleyen birinin sözleriyle, "uluslararası gönüllü hareketlerde patlayıcı bir büyüme dönemi" yaşanmıştı. Ama, önemli olan sadece sayısal bir büyüme değildir. Ayrıca, toplumsal amaçların gerçekleştirilmesi, yani giderek uluslararasılaşan bir piyasanın hâkim ticari dayatmalarının karşısında, her koşulda toplumsal ihtiyaçları bastıran politikalar için de önem taşımaktadırlar. Bkz. Brian Harvey, *European Networks* (Londra, 1992).

sine, ulusal partilerin, toplumsal ve ekonomik yaşamın esnek değişkenlerini bildikleri ve bunları devlet aracılığıyla denetledikleri şeklindeki geleneksel cüret, ekonomik ve toplumsal değişim üzerindeki her türlü toplumsal etki gücü için zorunlu olan yaygın içsel bilgiye uyum gösterememelerine neden olur.

Demokratik hareketlerin doğrudan önemi hakkındaki son bir argüman da yeni Avrupa'da Doğu ve Batı'daki mevcut bölünme ve reaksiyon kaynaklarının niteliğiyle ilgilidir. Amaçları ne kadar demokratik olursa olsun, politik partiler insanların hem kendi geleceklerini şekillendirmek için biraz güç elde edecekleri hem de başkalarına karşı duyulan nefretle tanımlanmayan bir kimlik kaynağına sahip olacakları gündelik yaşamın toplumsal birliklerinin yerine geçemezler. Toplumun en zayıf ya da umutsuz kesimlerinin içinde köklere sahip olan demokratik yurttaş hareketlerinin görünürdeki gücü Avrupa'nın sivil ve politik yaşamını zehirleyen ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının yenilgiye uğratılması için temel olacaktır.

IV.
Hareketler Yeni Avrupa İçin Neden Önemlidir?

8. SOĞUK SAVAŞ'IN SONU

A. GİRİŞ

Toplumsal hareketlerin gerçekten bir önemi var mı? Yoksa bu hareketler, sadece onlara katılanların ruhlarını ya da egolarını mı tatmin etmektedir? Kitapta, 1968'den beri gelişmiş olan demokratik hareketlerin ayırt edici bir özelliğinin, pratik ve teorik bilginin toplumsallaştırılması olduğunu ileri sürdüm. Bunun onların gücüyle ilgisi ne? Onların gerçekten de güçleri var mı?

Yurttaş hareketlerinin etkisi genellikle görülmez. İsyan ya da devrim anları, geleneksel medyanın günlük ilgi odağı olan politik düzen işlemez hale geldiği zaman teslim edilir. Ama tüm toplantıların, broşürlerin –ve Doğu'da yeraltı örgütlenmesine ilişkin

daha çetin işlerin– günlük, biriken etkisi, eğer böyle bir etki varsa, nadiren teslim edilir. Heyecan verici şeylerin belli belirsiz kabulü, hep politikacılara ve partilere odaklanmış bir haber verme sürecinde, Batı'da "kamuoyundaki değişikliklere" ya da "kamuoyunun kısıtladığı" politikacılara arada sırada hafifçe değinmek olmuştur.

Doğrudan politik temsilden yoksun olan kalıcı yurttaş hareketleri, sonuçta, nadiren politik sonuçları fiilen etkileyen aktörler olarak görülmektedir. Hareketlerin önemine inancı dile getiren herkese, sık sık sanki gizemli bir politik simyanın müritleriymiş gibi davranılmaktadır. Zaman zaman eylemcilerin ve onlara sempati duyan teorisyenlerin, "toplumsal hareketler"e ya da "yurttaş inisiyatifleri"ne, onlar sanki politik yaşam iksiriymiş gibi yaklaşma eğilimi gösterdikleri doğrudur. Ama, "kamuoyundaki değişiklikler"in işleyişini araştırarak bir hareketin etkisinin ampirik değerlendirmesini yapmak mümkün. Üstelik, böyle bir değerlendirme, gelecekteki benzer hareketlerin olası öneminin ipuçlarını da verir.

Kitap, Avrupa'da temel anlaşmazlıklarla karşı karşıya geldikleri kadar, demokratik yurttaş hareketlerine bağlılığı da paylaşan politik aktörler arasında bir tartışma açıyor. Batı'daki bu hareketlerin çoğu pratiğinin, en azından aşina olduğum çoğu pratiğinin, ayırt edici bir politik fail türü olarak onların potansiyelini arttıran bir bilgi anlayışını gösterdiğini öne sürüyorum. Bu, bir yandan amaçlı ve etkili bir toplumsal değişimin gerçekleştirilmesinde yeterli bilgi sahibi olmak için teorik bilgi kadar pratik bilginin de paylaşılması, değişimi ve toplanması yolunda bilinçli çabaları gerektirir. Öte yandan, ideal olarak, insanların bilgilerinin sınırları hakkında bir özbilinç duygusunu, geçmişteki toplumsal reformcuların sık sık iddia ettikleri her şeyi bilen uzmanlığın reddini zorunlu kılar. Bu bilgi anlayışının, radikal, katılımcı bir demokrasi anlayışıyla nasıl yakından bağlı olduğunu göstermiştim. Bu, ayrıca, çoğu hareket pratiğini farklı bir güç anlayışına yönlendirir.

Hareketler, mevcut iktidar merkezlerini devralma anlamında, iktidarı ele geçirmeyi daha az –kim işbaşında olursa olsun, birçok yerleşik iktidar yapısı, katılımcı demokrasi anlayışlarına karşı or-

ganik olarak kapalıdır– ve yerleşik iktidar yapılarını parçalamayı ve yeni iktidar biçimleri yaratmayı daha fazla vurgulama eğilimindedirler; ancak, görmüş olduğumuz gibi bu, sık sık mevcut yapıların içinde dayanak noktalarını gerektirir. Yeni hareketler, yerleşik iktidar yapılarını parçalama sürecinde öncelikle politik kurumlardan çok, toplumsal, kültürel ve ekonomik kurumlar içinde kendi güç kaynaklarını yaratmışlar ve yeniden yaratmışlardır. Bilginin demokratikleşmesi, açıkça onların tek güç kaynağı değildir: Zaman zaman kamu sektöründen (örneğin, kadın merkezleri, sendika araştırma merkezleri, nükleer enerjiden arınmış bölgeler için çalışan belediye otoriteleri; Almanya'da Die Grünen'in finans ettiği işbirliğine dayalı ve ekolojik bakımdan bilinçli işletmeler); zaman zaman toplumsal taahhütleri olan vakıflar (sözgelimi, radikal sendika ve barış örgütleri, Dünya Kiliseler Konseyi'nden destek görmüşlerdir) aracılığıyla; zaman zaman kendi pazarlarıyla verdikleri hizmetler aracılığıyla (alternatif kitabevleri, gazeteler, cafeler, kulüpler, bağımsız film yapımcıları, yayınevleri) ve zaman zaman da yerleşik kurumlar içinde konum ve yer elde ederek kaynak biriktiriyorlar. Onlar, doğrudan politik ve/veya medyada temsil yoluyla ya da onların genel politikalarını paylaşmayan ama özgül bir amaçla yakınlaşan kiliseler, sosyal demokrat liderler ya da popüler kültür şahsiyetleri gibi diğer toplumsal ve politik gruplarla ittifaklar aracılığıyla kültürel ve politik etki yaratmaktadırlar.[1]

Ama örtük bilgi anlayışları, yani politik değişim için bireysel becerilerin kolektif gelişimine verdikleri (kısmen günlük değişim için doğrudan eylemi vurgulamalarından doğan) büyük öncelik; aksi halde görmezlikten gelinecek olan bilgiyi toplama tarzları, aksi halde gizli kalacak olan bilgiyi ortaya çıkarmaları, aksi halde dağılıp gidecek ve tam kullanılmayacak olan bilgiyi paylaşmaları, hep onların farklı bir güç biçimini kullanma yetenekleri için yaşamsaldır. Ancak, bu dağılmış güç, tarihin akışını etkileyebilir mi? Bu soruyu cevaplamak ve yeni toplumsal hareketlerin, Avrupa politikasının geleceğinde nasıl bir önem taşıyacağına ilişkin bir anlayış edinmek için, yurttaş hareketlerinin, Avrupa'nın yakın

1. James Hinton, *Protests and Visions*'da (Londra, 1989) İngiltere'deki barış hareketlerinin çok ince işlenmiş bir tarihini veriyor.

geçmişindeki çok ciddi olaylarda –Batılı Soğuk Savaş kurumlarını tahrip etmemekle birlikte– Soğuk Savaş'ı sona erdiren olaylardaki önemine ilişkin bir değerlendirme yararlı olabilir. 1980'lerin başından itibaren Avrupa'da yayılan, çeşitli kökenlerden gelişmiş olan barış hareketlerini temel alacağım.

Sadece tarih kendi kendisini (ister ciddi bir biçimde, ister fars olarak) tekrarlayabileceğinden değil, belirli aktörlerin, temaların ve faaliyet türlerinin sık sık yeniden söz konusu olması nedeniyle, bu tarihsel anı kısaca değerlendirmek istiyorum. 1980'li yılların başındaki barış hareketleri yaygın bir yok olma korkusu –güçlü bir birleştirici etken– nedeniyle çok hızlı gelişti ve çok yaygınlaştılar. Şimdi görünürlerde böyle bir birleştirici kuvvet yok. Şimdi Avrupa çapında karşı karşıya olduğumuz problemler, kısa vadede birbiriyle çatışan çıkarları zorunlu kılıyor. Irkçılık karşıtı hareketler oluşturma, işsizliğe direnme, kadınların marjinalliğinin ve lezbiyen ve "gay"lere yönelik homofobik* tepkilerin üstesinden gelme çabaları, sayısız kesişen çıkarlarla ve güvensizlik kaynaklarıyla yüz yüze gelmektedir. Eğer barış hareketi boşuna örgütlenmişse, o zaman oluşmakta olan yeni koalisyonlar için daha da az umut kalmış demektir. Diğer yandan, (ne kadar özgül olursa olsun) barış hareketi önemli bir etkiye sahipse, o zaman onun başarı koşullarının bazıları, sivil eylemcilerin aşağıdan, daha fazla değişime yönelik girişimlerine uygulanabilir.

B. BARIŞ HAREKETLERİ VE SOĞUK SAVAŞ'IN SONU

Hem solcu[2] hem de sağcı yorumcular, halk hareketinin önemini ancak eski rejimlerin çöküşünün son evrelerinde, ekonomik kabuklaşma eski yapıların içinde tüm manevra alanlarını bloke ettiği zaman kabul ediyorlar. Dayanışma'nın 1981 öncesi grevleri, Macaristan sınırının açılmasından sonra Batı'ya kitlesel göç, Çe-

* Eşcinsellere duyulan nefret. (ç.n.)

2. Bkz. Fred Halliday, "The Ends of the Cold War", *New Left Review* 180, (Mart/Nisan 1990); ve *New Left Review* 182'de (Temmuz/Ağustos 1990) Fred Halliday ve E. P. Thompson arasındaki tartışma.

koslovakya'da Komünist Parti'yi devirmek için Prag sokaklarındaki yürüyüşler bunun örnekleri. Ama aynı analistlerin birçoğu, birkaç yıldır açık hedeflere sahip kampanyalar sürdüren örgütlü hareketlerin –temel olarak Batı'da, ama aynı zamanda Doğu'daki bağımsız barış hareketleri gibi– Soğuk Savaş'ı sona erdiren oyunda başarılı oyuncular olmadıklarını da savunabilirler. Her şeyden önce, barış hareketlerinin son tahlilde herhangi bir hükümeti Cruise'ları kabul etmekten alıkoyamadıkları olgusuna işaret edebilirler. Ve FIDESZ istisna olmak üzere, 1989'un devrim ayları sırasında ün kazanan Doğu'daki barış ve demokrasi hareketleri (örneğin Yeni Forum, Bildirge 77) marjinalleştirilmiş ya da bölünmüşlerdir.

Ne var ki bu tür bir çözümleme –daha çok, deprem olmadığı için yerin altında önemli hiçbir şeyin olmadığını sanmak gibi– çok yapay değişim önlemlerini davet eder. Barış hareketleri, toplumun tabanında baskı oluşturdu ve ABD füzelerinin Avrupa'da konuşlandırılmasıyla özellikle güçlendirilmek istenilen Soğuk Savaş ilişkilerini zayıflattı. Barış hareketleri, bu suretle *perestroyka* için elverişli bir uluslararası iklimin yaratılmasına yardım etti –eğer Reagan ve Pentagon kısıtlanmamış olsaydı, ona ne olabilirdi, bir düşünün. İşin içyüzünü bilenler, bunun Gorbaçov üzerinde önemli etkiye sahip olduğunu bildiriyorlar.[3] Üstelik, Batı'nın barış hareketlerinin blok politikasından kurtulma girişimleri, Doğu'da bağımsız barış hareketlerinin beklenmedik gelişimi için temel bir desteğin gerekli olduğu inancını yaratmış ve bunu sağlamıştır. Bu da demokrasi için durdurulamaz baskılarda güçlü bir katalizör olmuştur. Aşağıda, 1979'da Cruise'ların konuşlandırılmasından, 1986'da Gorbaçov'un nükleer silahsızlanma önerilerinin Batı tarafından kabul edilmesine kadar olan olaylara ilişkin özette, barış hareketlerinin etkisini, onların fiziksel olarak mevcut olmadıkları müzakere odalarında görülen bir etki olarak izliyorum.

3. Bkz. Tair Tairov, "From New Thinking to a Civic Peace", *Europe from Below*, der. Mary Kaldor (Londra, 1991).

C. CRUISE'LARIN YERLEŞTİRİLMESİ KARARI

Avrupa'ya Cruise ve Pershing füzelerinin yerleştirilmesi uzlaşmacı Jimmy Carter ve James Callaghan rejimlerinin sonunda kararlaştırıldı. Karar *détente*'ın başarısızlığını yansıtıyordu. Ama bu, *détent* koşulları içinde ilan edildi; bu yeni silahların yerleştirilmesi, silah denetimleri üzerine yapılan görüşmelerle birleştirilecekti: Uzmanlar bize, bunun "iki tarafı da gözeten bir yaklaşım" olduğu güvencesini verdiler.[4]

Atlantik'in her iki yakasında da radikal sağın seçim zaferleriyle birlikte, Soğuk Savaş ideolojilerinin ve politikalarının canlanması, *détente*'ın yerini aldı. Sonuç olarak, ikinci yol ortadan kalktı. İster bilinçli olsun, isterse sınırsız bir ivme ile olsun, strateji zaten kilitlenmiş Sovyet ekonomisi üzerindeki baskıları yoğunlaştırma yönünde değişikliğe uğramıştı.

Détente başarısız oldu çünkü Soğuk Savaş yapıları; askeri-endüstriyel kompleksler, gizli devlet, tüm geçerli nedenleri sürekli olarak savaşa hazır olmak olan karşıt ittifaklar, her iki tarafta da olduğu gibi kalmıştı. Süper güçlerin savaş makineleri barış içinde bir arada yaşıyor ama savaş hazırlıkları da engelsiz bir şekilde sürüp gidiyordu. Yeni silah sistemlerini ve silahlanma yarışında bir hızlandırmayı gerçekten kaçınılmaz kılan askeri teknolojilerin geliştirilmesine devam ediliyordu.[5] Çatışmayı haklı gösteren ideolojiler ılımlılaştırılmış ama tam olarak bir yana atılmamışlardı; sosyal demokrat hükümetler, gerçekte, bu ideolojilere uyarak onları canlı tutmuştu. Onlara aktif biçimde yeni bir hayat vermek isteyen, kendisine güvenen sağcı bir politik seçkinler grubu pusuda bekliyordu.

Ne var ki politika ve medya kuruluşlarının dışında, *détent* dönemi, Soğuk Savaş düşüncesinin ideolojik olarak savunulmasında bir zayıflamaya tanık olmuştu. Batı'da, 1968 isyanları ve Vietnam Savaşı karşıtı hareketler, kendisini, Demir Perde'nin her iki yanını

4. D. Johnstone, bu gelişmelerin art alanının ayrıntılı bir çözümlemesini, *The Politics of Euromissiles: Europe's Role in America's World*'da (Londra, 1984) veriyor.

5. Genel bir çözümleme için bkz. Mary Kaldor, *The Imaginary War* (Oxford, 1989) ve yine Kaldor'un silah endüstrisine ilişkin ayrıntılı bir çözümlemesi için, bkz. *Baroque Arsenal* (Londra, 1982).

da yöneten askeri ve endüstriyel kuruluşlara karşı olarak tanımlayan demokratik bir radikalizm geleneği yaratmışlardı. Daha önce tartışıldığı gibi bu gelenek, ortak tutumları hem mevcut politik sistemden tam bir yabancılaşmayı hem de yeni politik eylem biçimlerinin kendine güvenli bir yaratımını gerekli kılan toplumsal hareketlerde bir çoğalmaya yol açtı. Üstelik, sivil toplumun daha geleneksel alanlarında –kiliseler, sendikalar ve serbest mesleklerde– Soğuk Savaş'ın tek yönünün çatışmaya son verme ve silahsızlanma olduğuna inanan etkili gruplar, *détent* söylemini tam anlamıyla kavramışlar ve tüm "Sovyet tehdidi" anlayışlarını reddetmişlerdi.

Batı Avrupa'nın, NATO'nun Sovyetler Birliği'ni hedef almış uzun menzilli silahlarının konuşlandırma alanı olduğu haberleri yayıldıkça, Batı'da *détent*'ın koruyucu şemsiyesi altında gelişen muhalif düşüncelere sahip olan halk sokaklara döküldü. Londra, Hamburg, Bonn, Berlin, Paris, Amsterdam, Roma ve Madrid'de, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Soğuk Savaş'ın başlamasından beri asla tanık olunmamış sayıda gösterici bir araya toplandı.

Doğu'da kaçınılmaz olarak Soğuk Savaş düşüncesinden daha kısıtlı bir kopuş gerçekleşti. *Détent*'ın yükselişini gösteren 1977 Helsinki Zirvesi Anlaşmaları, Doğu'daki muhalif yurttaşlar için önemli açılımlar getirdi. Bu, Bildirge 77'nin ve Orta ve Doğu Avrupa'da çeşitli insan hakları gruplarının kuruluş anıydı. Bu ülkelerin hükümetleri, Helsinki Anlaşmaları'nı imzaladıkları için, bağımsız yurttaşların bu özgür inisiyatiflerini başarıyla tecrit etmeleri ve bastırmaları zordu. Onlar, ne de olsa, sadece hükümetlerinin kendilerine verdiği sözleri tutmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Dolaylı olarak, bu gruplar, 1980'lerin başında yaygınlaşan ve ilkin kendilerini muhalif olarak tanımlayan çok daha geniş halk gruplarını kendi yanlarına çeken bağımsız barış hareketlerinin müjdecisiydiler. 1970'lerin sonundaki bu ihtiyatlı gelişmelerin önemi, onları yaratanların birçoğunun demokrasi hareketlerinin liderleri oldukları 1989'a kadar açığa çıkmamıştı.

D. KAMUOYUNUN YATIŞTIRILMASI: SIFIR ÇÖZÜM

Barış hareketinin, aslında bir hayli önceden kestirilebilir olacak olan barış görüşmelerinde politik bir aktör olarak beklenmedik bir biçimde ortaya çıkışı, NATO çevrelerinde, özellikle de kamuoyu ile en yakın temas halindeki politika oluşturucuları arasında ciddi bir huzursuzluk yaratmıştı. Alman ve Hollanda hükümetleri, aniden uyanan ve aktif olan bir halkın karşısında belirli bir sınırlılık içinde olduklarını düşündüler. Onlar da Soğuk Savaş tutumunu yumuşatması ya da en azından ilk ikili yola daha yakın bir konuma yaklaştırması için Amerikalıların üzerinde baskı uyguladılar.[6] Sonuç, Reagan'ın danışmanlarının görüşme tutumu olarak barış hareketinin "sıfır çözüm"ünü benimsemeleri oldu; danışmanlar kuşkusuz bunun ustaca yapılmış bir satranç hamlesi olduğunu düşünüyordu. Sovyetler kendi SS20'lerini sökerlerse, NATO da kendi Cruise ve Pershinglerini yerleştirmeyecekti. Reagan'ın yakın çevresinden bir kişi, Avrupa barış hareketinin bir gazetecisine, "Fikri sizin sloganlarınızdan aldık," demişti.[7] Reagan'ın danışmanları, karada üslenen füzeleri Batılılara göre daha önemli gören Sovyet gerontokrasisinden böyle bir cevap gelmeyeceğinden emindiler.

Bu, Şansölye Kohl ve Hollanda Başbakanı Lubbers'in, sanki halkın kaygılarının artan sesine duyarlı bir biçimde kulak veriyorlarmış gibi Cruise'ların yerleştirilmesine destek vermelerini sağlayan bir hamleydi. Ve bu davranışlarıyla seçimlerde bazı avantajlar elde ettiler; kamuoyu yoklamaları çoğunluğun füzelerin yerleştirilmesine karşı olduğunu göstermesine rağmen, her ikisi de 1983 seçimlerini kazandılar. Başbakan Thatcher çok daha kavgacı bir yaklaşım sergiledi. Onun yeni Soğuk Savaş'a bağlılığı inançlarından kaynaklanıyordu. Falkland Savaşı'ndan hemen sonra, partisi onun arkasında yeni birleşmişti. Reagan'ın sıfır çözüme yönelik jestinden de etkilenmemişti; ona göre bu, en iyi du-

6. Bkz. Thomas R. Rochan, *Mobilising for Peace* (Londra, 1988) 9. Bölüm; ve Gale Mattox "West German Perspectives on Nuclear Armament and Arms Control", *Annals of the American Academy of Political Science*, 469 (Eylül, 1983).

7. Bkz. "Alliance in Crisis Over INF Deal", *END Bulletin*, Ağustos 1987.

rumda, kıta duyarlılığına verilmiş zararsız bir tavizdi. Muhalifleri düşmanın müttefiki olarak gösteren klasik Soğuk Savaş mantığı ile barış hareketini Sovyet yanlısı olmakla suçlayarak saldırılarına devam etti. Bölünmüş bir muhalefetle birlikte, İngiltere'nin seçim sistemi ona, açıkça ifade edilmesine ve kitlesel olmasına rağmen, azınlıkta kalan eleştirilere karşı bir koruma sağladı.

Soğuk Savaşçılar ve aynı şekilde, *realpolitik*'in pragmatik uygulamacıları arasında sıfır çözümün amacı ciddi bir görüşme adımı olmaktan çok, beklenmedik bir biçimde ajite olan kamuoyunu sakinleştirmekti. Reagan'ın 1983'te sıfır çözüm hakkında (yayımlanmamak kaydı ile) konuşurken, dil sürçmesiyle söylediği gibi, "Bu bir propaganda değil! Halkla ilişkiler!"di.[8] Soğuk Savaş koşullanmasının yol açtığı bilişsel miyopluk, NATO hükümetlerinin ağır askeri harcamaların ve bürokratik planlamanın kısıtlılıklarının ağırlığı altındaki Sovyetler Birliği'nin giderek tükenen ekonomik durumunu kavramalarına ve bunun tadını çıkarmalarına rağmen, bu sistemin liderliğinin reform yönünde ciddi adımlar atabileceğini düşünemedikleri anlamına geliyordu.

ABD'nin sıfır çözümü ilan etmesiyle birlikte, kıtasal ve (Amerika'nın "dondurma" hareketiyle birlikte) kıtalararası bir temelde, barış eylemcilerinin zahmetli çalışmaları, barış hareketinin hesaba katılmasını getirmişti. Ne var ki onlar kendilerini bir baskı gücü haline dönüştürmeyi başaramamışlardı. NATO'nun sunuş hakkındaki hesaplarını, görüşmeleri saran ritüeller ve söylemi hakkındaki hesaplarını etkilediler. Ama bu evrede görüşmelerin gerçek gündemini değiştirmediler.

Eğer Greenhamlı kadınlar doğrudan eylem ağlarını yaygınlaştırmaktan çok, füzelerin gelmesi üzerine "cümbüş" çadırlarını toplamış olsalardı;[9] eğer Berlin'deki 1984 Avrupa Nükleer Silahsızlanma Konferansı, yeni bir Doğu-Batı örgütlenmesi

8. Aylık END bülteni, Cruise füzelerine karşı kampanyanın uluslararası boyutları hakkındaki enformasyon açısından çok yararlı bir kaynaktır. Eski sayılar, END, 10 Goodwin Street, Londra W1'den temin edilebilir.

9. Greenham'a gelinceye kadar ve Greenham dahil, barış hareketinin farklı evrelerinde, kadınların rolünün büyüleyici bir tarihi için, bkz. Jill Liddington, *The Long Road to Greenham: Feminism and Anti-Militarism since 1920* (Londra, 1989).

dalgasını canlandıran bir toplanmadan çok, nihai bir birlik oluşturmuş olsaydı; ve CND ve diğer ulusal barış hareketleri düzenli gösterilerden, basın toplantılarından ve parlamentolardaki lobi faaliyetlerinden vazgeçmiş olsalardı; o zaman ABD'nin Soğuk Savaş'ı kızıştırdığını gösteren bu etki, barış hareketlerinin Soğuk Savaş'ın sona erişi üzerindeki etkisinin toplamı olurdu ve bu son böylesine hızlı olmayabilirdi.

Reagan'ın 1981'deki görüşmelerde sergilediği kabadayılık, Doğu-Batı gerilimini yumuşatmak ve yönettiğini düşündüğü sistemin içinde ciddi bir reform dansı başlatmak üzere 1985'te Gorbaçov tarafından devralındı. İşte o zaman, sıfır çözüm gerçekleşmek üzereyken Kohl, Thatcher ve NATO mafyasının iç çekirdeği bunu engellemek için çok uğraştılar. Ciddi bir görüşme adımı olarak, böyle bir çözüm, süper güçler arasındaki görüşme geleneklerinin terk edilmesi demekti ki bu geleneklere göre pazarlık kozu olarak sunulan yeni silahlar sonuçta her zaman yerleştirilir ve pazarlık, dikkatleri üzerine çeken yeni silahlar alanından silahların sınırlandırılması dönemine kayardı. Burada Gorbaçov'un şahsında –kendi eski kuşak, etkisiz saldırı silahlarını yok etmesi karşılığında–, elde edilebilir en gelişmiş askeri teknolojinin gerçekten fiziksel olarak tahrip edilmesini ciddiye alan, örneği olmayan bir Sovyet lideri ile karşı karşıya idik. Gorbaçov kişisel olarak güven verse bile, vaatlerini gerçekleştirecek kadar uzun süre iktidarda kalabilecek miydi? Greenham, Comiso, Muttlangen ve Woensdrecht'te hareketsiz yatan pahalı nesneleri korumak için bu ve benzeri birçok argüman ortaya atıldı. Nihayet, Thatcher ve Kohl istemeye istemeye ve "kamuoyunun baskısı altında" (seçimler yaklaşmıştı) Reagan'ın yolunu izlediler (Reagan görev süresinin sonuna yaklaşmıştı; tam da tarihsel önemi olan kararlar almak için biçilmiş bir zamandı bu) ve Gorbaçov'un önerilerini kabul ettiler.

Kamuoyu, İngiltere ve Almanya'da güçlü bir faktör haline geldi çünkü geniş bir desteğe sahip olan barış hareketi, tüm gelenekçilikten uzaklığı ve geniş ölçüde paylaşılan politik becerileriyle –telefon ağının yaratılması, sembolik doğrudan eylem tavrı, Demir Perde boyunca "halklar arası" temasın örgütlenmesi ve savunmaya ilişkin bilgi toplanması ve bunların açık-

lanmasıyla– birlikte, sıfır çözümü gündemde tutmuştu. Tüm Batı Avrupa'da barış hareketleri Reagan'ın blöfünü görmüştü. Cruise konvoylarını, Heseltine'in yerinde deyimiyle "kırsal bölgelerde araziye uyarlarken" tuzağa düşüren hareketin doğrudan eylemi, Batı'nın kendi sıfır çözümünü hemen dile getirme durumuna gelmiş olduğunu gündemin baş sırasına yerleştirdi. Reagan çift sıfır fikrini, kendi yönünden Sovyetler'i savaş tüccarları olarak göstermek için kullanmaya çalıştı. Soğuk Savaş'ın böldüğü her iki yandaki bağımsız barış ve insan hakları grupları ile birlikte, barış hareketinin önemli bir kısmının oluşturduğu ortak dava, barış hareketlerinin Reagan'ın etkisini zayıflatmasını sağlayabildi. Onlar, Moskova'nın aleti olarak görülmeksizin, Sovyet ordusunun saldırı niyeti olduğunu yadsıyabildiler; sıfır çözümü yaratanlardan füzelerin karşılıklı olarak çekilmesini inandırıcı bir biçimde isteyebildiler ve bunun Sovyet blokunda demokrasiye yönelik baskıları nasıl güçlendirebileceğini gösterebildiler. Barış hareketi, kısmen Doğulu muhaliflerle temaslarının bir sonucu olarak, Sovyetler Birliği'nin değişen politikalar ve uluslararası politikada yol açtığı sismik değişmelerle çok daha fazla uyum içindeydi. NATO, Gorbaçov'un reformlarından doğrudan yarar sağlayacak olmasına rağmen, ciddi bir karışıklık yaşıyordu.[10]

Bu süreçte yaşamsal olan, barış hareketinin, Soğuk Savaş'ın sonunu getiren oyunun politik oyuncularından birisi olarak Gorbaçov dönemine girmesi olgusuydu. Hareketin çoğunluğunun inatla ve aktif bir biçimde kamuoyunun dikkatini sıfır çözümde tutması çok daha önemliydi. Barış hareketi –NATO, Pentagon ve Bonn ve Londra savunma bakanlıklarındaki strateji uzmanlarının estirdiği sert rüzgâra karşı– Gorbaçov'un silahsızlanma yönünde belirgin adımlar atması için elverişli olduğu görülen politik bir iklim yarattı. Eğer alabildiğince esmiş olsalardı, Reagan ve Thatcher'ın Soğuk Savaş rüzgârları, –Gorbaçov'un gizli stratejisini kendi partisi içinde, sonuçta geldiği aşamadan çok daha önce, çözülmez güçlükler içine iterek– bu inisiyatifleri, öldürmese bile ol-

10. "Yeni détente", barış hareketlerinin rolü ve Sovyetler Birliği'ndeki değişiklikler üzerine makalelerin mükemmel bir derlemesi için bkz. M. Kaldor, G. Holden ve R. Falk (der.) *The New Détente: Rethinking East-West Relations* (Londra, 1989).

dukça yavaşlatabilirdi. Komünizmin çöküşü yine de gerçekleşirdi ancak büyük bir olasılıkla, Doğu Almanya'da Honocker'in planladığı, ama temelde Gorbaçov'un müdahalesiyle önlenen Tienanmen Meydanı modeliyle, şiddetle olurdu bu.

Batı'nın bağımsız barış hareketinin, ayrıca, Gorbaçov ile birlikte gelişen dış ilişkilerdeki yeni düşünce üzerinde de etkisi olmuştu. Helsinki'deki Dünya Barış Konseyi'nde Sovyet temsilcisi olan Tair Tairov'un işi, Sovyet liderliğini Batı'nın barış hareketleri hakkında bilgilendirmekti. Gorbaçov'un başa geçmesinden hemen sonra, Tairov kendisinden barış hareketlerinin liderlerinin ideolojik tutumundan çok, hareketlerin önerileri hakkında ayrıntılı rapor istendiğini anladı. O, "dış politikayı ilgilendirdiği kadarıyla", Gorbaçov'u, "Avrupa'daki barış hareketinin ve yeni toplumsal hareketlerin şekillendirdiğine" inanıyor.[11]

Barış hareketleri böylece Soğuk Savaş'ın sona ermesine katkıda bulundular ama tam da barış eylemcilerinin istediği tarzda değil. Perestroyka'nın ve Komünizm'in barışçıl çöküşünün yolunu kolaylaştırdılar. Soğuk Savaş uzlaşımını ortadan kaldırdılar ya da en azından onu yeniden inşa edilemez bir duruma soktular. Ancak eylemcilerin çoğunun istediği gibi Batı'nın Soğuk Savaş kurumlarında öldürücü yaralar açmadılar. Bu kurumlar, Atlantik temelleri sarsılmış olsa bile, Körfez Savaşı'nda oynadıkları rolün gösterdiği gibi temel olarak oldukları gibi kaldılar.

E. SOĞUK SAVAŞ'IN POLİTİK KÜLTÜRÜNÜN AŞINMASI MI?

Barış hareketinin başarısının kısmi bir nitelikte olmasının uzun vadeli içerimleri nelerdir? Artık insanların bilincinde bir dayanağı kalmamış olan Soğuk Savaş kurumları, ne ölçüde Avrupa'nın geçiş süreçleri üzerindeki kontrollerini sürdürebilir ve yönettikleri toplumun ne tür bir toplum olacağını belirleyebilirler? Bunun cevabı, kısmen barış hareketinin Soğuk Savaş'ın sadece silahlanma

11. Tairov, "From New Thinking to a Civic Peace."

politikasına değil, onun daha derinlerde yatan politik ve felsefi kültürüne de karşı çıkmasına bağlıdır.

1980'lerin barış hareketinin ayırt edici niteliği, Soğuk Savaş kurumları ve kültürünün Batı'daki insanlar üzerindeki egemenliğini gerçekten ne kadar zayıflatmış olduğuna ilişkin ipuçları veriyor. Barış hareketleri Soğuk Savaş yıllarında belirli ortak temalara sahipti ama 1980'lerin hareketinin eşsiz özellikleri vardı.

Boyutları olağanüstüydü: Daha çok insanın sokaklara dökülmesine ve savaş sonrası yıllardaki herhangi bir hareketten daha açık bir şekilde protestolarını ifade etmelerine esin kaynağı olmuştu; Fransa dışındaki her ülkede, Vietnam savaşına karşı çıkanlardan ya da altmışlı yılların sonlarında öğrenci hareketini destekleyenlerden ya da yetmişli yılların başlarında sendikal eylemlere ya da yetmişlerin sonlarındaki kadın hareketi ya da nükleer karşıtı harekete katılanlardan daha çok sayıda insan, Cruise'lara karşı gösterilere katılıyordu. Bununla birlikte, 1980'lerin hareketi, bu hareketlerin kökleriyle, yaratmış olduğu şebekelerle bir kalıcılık kazanmıştı. Özellikle de çabukluğu ve özgüveni, hiçbir zaman yerleşmiş politik partilere kendilerini adayan üyeler olmayan bir kuşağın –ilk kez 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında politik açıdan aktifleşen kuşağın– politik bakımdan bilinçli büyük bir bölümü tarafından geliştirilmiştir. Bu kuşağın, önceki kuşakların içindeki bazı önemli kişilerden etkilenmiş olan olağandışı geniş bir kesimi, bunun yerine, enerjilerini işyerlerinde ya da yörelerinde bağımsız bir biçimde örgütlenmeye ya da kıta çapında serbest gözcü konumundan yazmaya ya da eğitime yönelttiler.

Yeni barış hareketi, parlamento dışı politikanın hazır altyapılarından, gelişmiş becerilerinden ve bilgi birikiminden yararlanabilirdi. 1956'nın Komünist Partisi'nden isyancılar, 1968'in öğrenci devrimcileri, Kadınların Kurtuluşu'nun ilk günlerinden feministler, ekonomik durgunluktan önceki canlılık yıllarında endüstriyel militanlığın keskinleştirdiği radikal sendikacılar: Tüm bu farklı gruplar, şebeke örgütlenmelerini, fikir akışını, tartışmayı, araştırma ve incelemeyi ve yeni politik becerilerin öğrenimini canlı tutmuşlardı. Yeni barış hareketinin hemen seferber edebildiği hayati kaynaklardı bunlar. Ayrıca, öteden beri yer-

leşmiş bir barış kampanyası geleneğine sahip olan çeşitli dinsel ve kültürel kurumlardan da yararlanabilmişti.

Yerel bir grup oluşturmak ya da bir eylemi başlatmak için bir araya gelen rengârenk bir topluluğun –bir araştırmaya göre– genelde % 30'u herhangi kamusal bir politik faaliyete yeni olan insanlardan oluşuyordu. Geri kalan % 70'in içinde, bir protesto ya da doğrudan eylem başlatma konusunda deneme-yanılmanın zor okulundan geçmiş olan sürekli bir çekirdek bulunurdu. Sonuç olarak, 1980'lerin barış hareketi, neredeyse doğuştan, alışılmamış becerilere sahip ve kendini iyi ifade eden bir hareketti: Bilgi derlemek ve yaymakta, cazip bir literatür yaratmakta, hızla toplantılar ve doğrudan eylem örgütlemekte ve yeni, tek bir konu çevresinde örgütlenmiş bir hareketin bağlantı kurmada zorlanacağı sendikalar, sosyal demokrat partiler ve toplumun diğer kesimlerine ulaşmada beceri sahibiydi.

Görmüş olduğumuz gibi hareketin çaba ve enerjisi, şu ya da bu şekilde, 1981-1987 arasında altı yıl sürdü. Özellikle (Hollanda ve bir süre için İtalya dışında) tasarlanan beş ülkede de füzeler planlandığı gibi teslim edildiği zaman, tereddüt ve biraz moral bozukluğunun yaşandığı anlar olmuştu. Bölünmeler ve atışmalar olmuş ve insanlar kendi yollarına gitmişlerdi; barış hareketi bunun için yeterince çoğulcuydu. Bazılarının soluğu kesilmişti, ama diğerleri de büyük bir kitlesel etki yaratmışlardı. 1984'te, doruk noktasında, CND'nin 100.000 üyesi vardı. Ve INF'nin* imza töreninden hemen sonra bile, Cruise gözetleyicileri, onları depolayanların imha edeceklerine güvenmeksizin, hâlâ Salisburg Ovası'nda füzelere pusu kuruyorlar ve Florennes Üssü yakınlarındaki Barış Evi'nden, Cruise fırlatma denemelerini gözlüyorlardı.

İnsanlar 1981'deki ilk gösterileri korku ve öfke içinde başlattılar. Ama böyle duygularla bir hareketin enerjisi altı yıl boyunca canlı tutulamaz. Kitlesel imha silahlarına ve onların Avrupa topraklarına yerleştirilmesi kararına karşı çıkarak hareket, ayırt edici bir politika geliştirmiştir. 1981'in Ekim ayında bir cumartesi günü, Bonn'da göstericilerin üzerinde turlayıp duran özel

* INF anlaşması: 8 Aralık 1987'de ABD ile SSCB arasında imzalanan orta menzilli nükleer silahların azaltılması anlaşması. (ç.n.)

bir uçağın taşıdığı "Wie Demonstriert in Moscow?" ("Moskova'da gösteri yapan kim?") yazısına, kalabalık, helyum balonlarına asılı Almanca bir pankartla cevap veriyordu: *"NATO'ya ve Varşova Paktı'na Hayır."* Seksenlerin barış hareketinin ayırt edici özelliği, blokların sona ermesinden, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden yana oluşuydu. Bu, kuşkusuz onun için büyük bir çekicilik kaynağıydı. Savaş sonrasının eski barış hareketleri, hiçbir zaman net ve açık bir şekilde Soğuk Savaş'ın zihinsel bağlarından kurtulamamışlardı: Eğer silahsızlanmadan yanaysanız, düşmanı destekliyorsunuz; düşman özgürlüğü eziyor, öyleyse siz de özgürlüğe ve "Batı"nın ifade ettiği her şeye karşı olmalısınız. Hareketin bu ayırt edici politikasının en inandırıcı savunucularından olan Edward Thompson'ın belirttiği gibi: "Soğuk Savaş'ın büyük kazanımı, barışı ve özgürlüğü birbirinden ayırması ve böylece her iki yandaki eylemcileri felce uğratmasıdır... 'Batı' özgürlük, 'Doğu' barış hedefi iddiasında bulunuyordu. Birincisinde, can alıcı olan, Amerika'nın özgürlüklerin bekçisi ve bu nedenle, Amerikan toplumunun, bir anlamda, bu özgürlüğün ideal örneği olduğu iddiasıdır. İkincisinde can alıcı olan, barışın anlamı ve barış yanlısı faaliyetlerin örgütlenmesi ve yönetilmesinde Komünist Parti'nin tekelidir."[12]

Bu sağlıksız mantık ve ona karşı inandırıcı bir meydan okuma yeteneğinin bulunmayışı, CND yürüyüşlerinin ya da 1950'lerin sonunda ve 1960'ların başında Batı Almanya, Hollanda ve Belçika'da görülen benzer hareketlerin kitlesel bir cazibeye sahip olmasını kısıtlıyordu; tıpkı, daha küçük bir boyutta, on yıl sonraki Vietnam Savaşı'na karşı yürütülen Batı Avrupalı harekette olduğu gibi. Onlar, her ne kadar kendilerinin bağımsız olduğunu öne sürerek protestoda bulunmuşlarsa da hükümetler hepsine Moskova yanlısı ve bulaşıcı bir hastalık oldukları gerekçesiyle saldırıyorlardı.

Reagan, Kohl, Thatcher ve Lubbers, 1980'lerde yeni bir denemede bulundular.[13] Bonn semalarındaki özel uçak sadece küçük

12. E. P. Thompson, *Beyond the Cold War* (Merlin, 1982).

13. Örneğin, 1980'lerin ortasında Savunma Bakanı olan Michael Heseltine barış hareketinin etkisine karşı çıkmak için özellikle oluşturulmuş özel bir bölüm kurdu. ABD'nin Cumhuriyetçi yönetimi ile İngiliz Muhafazakâr Parti arasında temas kurulduğuna ilişkin kanıtlar var; sözgelimi, 1987 seçimleri sırasında, Re-

bir örnekti; aynı mesajları taşıyan uçaklar Londra'da da göstericilerin üzerinde uçmuşlardı. İngiltere'de barış eylemlerinin telefonları dinlenmiş ve sürekli dezenformasyona maruz bırakılmışlardı. Bu işi denetleyenlerden bir tanesi olan Cathy Massiter konuşmuştu.[14] Allahtan kirli oyunların tutulacak bir yanı olmadığı ortaya çıkmıştı ve iftiralar hareketin bir alt-kültür halinde yalıtlanmasına yol açacak ölçüde yeterli değildi.

Çeşitli etkenler önemlidir. Birincisi, Atlantik İttifakı'nın ekonomik temelleri çatırdamaya başlıyordu. Tıpkı, farklı bir biçimde, Sovyetler'in ekonomik gücünün Doğu blokunun istikrarında merkezi bir yer tuttuğu gibi Amerika'nın bir süper güç olarak liderliği de Batı blokunun bütünlüğü ve saygınlığında ve blokların Avrupa politikasının temelini oluşturmasının apaçık doğallığında merkezi bir yer tutuyordu. Batı Avrupa'nın ekonomik gücü ve Amerikan ekonomisindeki durgunluk, Atlantik İttifakı'nın temelinin, Batı Avrupa'nın ekonomik bağımlılığından çok giderek Amerika'nın askeri ve özellikle nükleer hâkimiyetine dayanması anlamına geliyordu. Batı Avrupa halklarının, ABD hükümeti üzerinde hiçbir demokratik etki gücü olmadığı bir zamanda ve aralarında hiçbir güçlü ekonomik bağ yokken, böyle bir askeri hâkimiyet gereksinimine teslim olmaları, düşmanca bir anti-komünist serbest piyasa ideolojisinin yaygın bir kabulünü gerektiriyordu. Orkestra şefleri, Ronald Reagan ile Margaret Thatcher ellerinden geleni yaptılar. Ama, anti-Stalinist bir solun (özellikle nispi temsil sistemine sahip ülkelerde), bir ölçüde istikrarsız olsa da kendi meşruluğunu yarattığı bir on yıllık *détent*'tan sonra ve Sovyet ayısının savaş homurtularından çok, her seferinde yaşlı ve tükenmiş bir halde ortaya çıkmasıyla, onların kullandığı hammaddeler oldukça yetersiz kaldı. Barış hareketi birçok düzeyde misillemede bulundu. Genel bir plan yoktu, ama Soğuk Savaş'ı sona erdirecek bir hareket olarak giderek paylaşılan bir yön duygusuyla birlikte, ha-

---

agan yönetiminin başta gelen savunma danışmanlarından Richard Pearle, İngiliz basını tarafından, İşçi Partisi'nin savunma politikasına doğrudan bir saldırı olarak görülen bir saldırıya girişti.

14. Hugo Gençlik Programı, 20 Şubat 1985. Bu program yasaklandı, ama sonraki hafta içinde ayrıntılar basında açıklandı.

reketin farklı kesimleri Soğuk Savaş ideolojisine ve onun dayanaklarına her açıdan meydan okudular.

F. SOĞUK SAVAŞ POLİTİKASININ DAYANAKLARI

Gizlilik yıkılacak ilk dayanaktı. Soğuk Savaş tarzı parlamenter demokrasinin bir özelliği, "ulusal güvenlik" konularının asla açıkça tartışılmamasıdır. "Ulusal güvenliği" kimin tanımladığını düşünün bir. Son 40 yılda, NATO'nun ya da NATO üyesi devletlerin nükleer silahlara sahip olmaya ilişkin olarak aldığı kararların hiçbirisi, bırakın tartışılmayı, açıklanmamıştır bile. 12 Aralık 1979'da Avrupa topraklarına orta menzilli nükleer füzelerin yerleştirilmesi kararı da bir istisna değildi. İstisna haline gelen, Batı Avrupa çapında hükümetler ve muhalefet partilerine dayatılan açık tartışmalardı.

Birkaç kez, Hollanda, İngiltere ve Almanya'da parlamentolardaki tartışmalar, barış örgütlerinin hükümetlerin gizli tuttuğu bilgileri yayımlamasının sonucu olmuştu. Sözgelimi, Hollanda Kiliselerarası Barış Konseyi IKV, ilk kez, hükümetin nükleer silahlara ilişkin olarak verdiği sözler hakkındaki bilgileri yayımladı. Bu kamu önünde planlanmamış bir tartışma yarattı ve hükümeti, nükleer silahların NATO'daki rolünü azaltma sözü verdiği bir taahhütname yayımlamaya zorladı. Almanya ve Birleşik Krallık'ta kamunun gözleri önünde savaşım verilerek benzer sırlar ortaya çıkarılıyordu. Cruise kararının şiddetlendirdiği NATO'nun iç bölünmeleri, barış hareketinin en beklenmedik yerlerden dostlar kazanması anlamına geliyordu.

Teknolojik ilerlemenin ve bilimin çetrefil dili ve bunun insan değerlerine ilişkin dili yok etme yeteneği, Edward Thompson, Vaclav Havel ve Georg Konrad gibi yazarların düzyazıları ve Greenhamlı kadınların şarkılarıyla zayıflamış olan ikinci dayanaktı. Yeşil hareketin buna paralel doğuşu da burada önemliydi: Tüm "teknolojik ilerleme" anlayışı ve onunla birlikte, "modernleşme" gibi sözcüklerin pozitif çağrışımları ve her iki tarafın da askeri oluşumunun göz kamaştırıcı bir şekilde ardına gizlendiği teknik verimlilik vaatleri sorgulanmıştı.

Soğuk Savaş'ın bir koşulu da her zaman başlıca iki partiye dayalı sistemler olmuştur. İtalyan ve Fransız Komünist Partileri gibi güvenilir bir biçimde işbirliği yapılamayacak partiler, anayasal olarak ya da kapalı kapılar ardındaki pazarlıklarla hükümetlerin dışında tutuluyorlardı. Soğuk Savaş'ın bu güçlü dayanağından en önemli kopuş, eski Başbakan Schmidt'in isteğine rağmen, SDP'nin füzelerin yerleştirilmesine muhalefet etme kararıydı. İngiliz İşçi Partisi bölünmüştü. Aslında SDP'nin (İngiliz Sosyal Demokrat Partisi -ç. n.) kurulmasıyla birlikte, İşçi Partisi'nin Soğuk Savaş'taki tarihi boyunca yaşadığı en büyük ilk bölünme, temelde partinin Atlantikçi geçmişinden kopabileceği riski üzerine gerçekleşmişti. İşçi Partisi'ni ulusal güvenliğe duyduğu tarihsel bağlılığından koparmaya ilişkin tüm çabaları bastıran SDP, kısa ömrüne rağmen, işçi liderliğini sürekli olarak politik arenanın sağına dikkat etmeye yönelterek kendi amacına hizmet etti.

Savaş sonrasının iki partili sistemlerinin, ulusal güvenlik ve Avrupa güvenliği konularındaki önemi ideolojikti: Bu, siyasi partileri Soğuk Savaş uzlaşımına bağlıyordu. Sonuç olarak, Soğuk Savaş uzlaşımına başka bir meydan okuma, bu uzlaşımın dışında ve solundaki siyasi partiler biçiminde Almanya, Hollanda, Belçika ve Danimarka'da kendisini gösterdi. Die Grünen, Hollanda Pasifist Sosyalist ve Radikal Partileri, Belçika'daki iki Yeşil Parti ve Danimarka Sosyalist Halk Partileri ile birlikte, –tümünün desteği, % 7 ile %13 arasında oynayan oy oranları ile– barış hareketi politik bir ses kazanmıştı. İngiltere'deki gibi genel seçimlerde böyle bir meşruluğa sahip olmadığı yerlerde, barış hareketi, bunu başka araçlarla kazanma yönünde sınırlı başarılar elde etmişti: Sözgelimi, Greenham Üssü'nü kuşatan kadınlar, olağanüstü yaygın bir destek kazanmışlarken, nükleerden arınmış bir Avrupa ve nihayet nükleerden arınmış bir dünyayı simgelemek üzere belediye meclisleri kendilerini "nükleerden arınmış bölgeler" olarak ilan ediyorlardı.

Soğuk Savaş uzlaşımının bu çeşitli dayanaklarının çürümesi barış hareketine, savaş sonrası yıllarda Batı Avrupa toplumunun günlük yaşamına başka herhangi bir radikal toplumsal hareketten daha derin bir şekilde girmesi için olanak tanımakla kalmadı; ayrıca bu harekette yer alan eylemcilere de olağandışı bir özgüven

ve cesaret verdi. Bu, Cruise'ları düzenli olarak hizmet dışı bırakan ve sıfır çözümü belirgin bir biçimde gündemde tutan eylemlerle doruğa ulaştı. Sanki sıradan bir aile gezintisini anlatır gibi *International Cruise Watch News*'un (Uluslararası Cruise Gözlem Bülteni) ilk sayılarından birinde, "Tek sıra halinde ilerleyen konvoy 23:00'te görüldü. Geceyarısı kontrol araçlarına kırmızı ve beyaz boya püskürtüldü" diye ifade edilmektedir. "Biri lastikleri söndürürken, Ian kontrol aracının üstüne çıktı; eğilerek aracın ön ve yan camlarına barış sembolleri çizdi... Konvoy, başka bir gösteri ile karşılaştığı Bullingdon'a doğru zorlukla yola devam etti." Ve zavallı eski konvoy Greenham'a döndüğünde, bülten yazmaya devam ediyordu: "Giriş kapısında kadınlar konvoyu engellediler; Becky fırlatıcı araca bindi ve bu halde üsse girdi. Yasak bölgeye girdiği için tutuklandı." Böyle birkaç ön çatışmadan sonra, *Sunday Telegraph* ilk sayfasında, askeri otoritelerin, "telsizlerin, çeşitli araçların ve 200 insanın kullanılması (ile birlikte) umduğumuzdan çok daha iyi bir şekilde planlanmış ve yürütülmüş" diye tanımladığı başka bir "pusu"dan sonra, bu otoritelerin başlarının ağrıtıldığını yazıyordu.[15]

İster politik, ideolojik, isterse fiziksel olsun, Soğuk Savaş savunmasındaki tüm bu gediklerin aracılığıyla, barış hareketi, Demir Perde'nin ideolojik temel taşlarına karşı giderek daha da tutarlı hale gelen bir meydan okumaya yöneldi. Bu meydan okuma, aslında, bu temellere dökülmüş betonu; barış ve özgürlük hedefini birbirinden ayıran betonu kazdı ve kırdı. Barış hareketinin bir kısmı (her zaman aynı kısmı değil) pratik bir tarzda, hem ABD'nin "özgürlük" iddiasına hem de Sovyetler'in "barış" iddiasına meydan okudu. Bir yanda Reagan yönetiminin ve ABD'nin askeri yapısının faaliyetlerini dünya çapında açığa çıkartarak onları ateşe tutan örgütler vardı. ABD'nin nükleer silah denemeleri yaptığı Pasifik Adaları'ndan kurbanlar ve kampanyacılar, Batı'daki konferanslara katıldılar. Avrupa barış örgütleri, ABD'deki 'Dondurma' hareketi ile Amerika'nın Nikaragua ve El Salvador'a müdahalesine karşı çıkan gruplarla yakın bağlar kurdular. NATO'nun çalışmaları kamusal denetime maruz kaldı. Amerika'nın Avrupa'daki askeri hâkimiyeti ve bunu

15. *The Sunday Telegraph*, 9 Kasım 1986.

yürüten kurumlar, Marshall planından beri ilk kez, açık tartışma ve ilgi konusu oldu. 1987'de yapılan kamuoyu yoklamaları, daha çok sayıda insanın, dünya barışı için ABD'nin Sovyetler Birliği'nden daha büyük bir tehdit oluşturduğuna inandığını gösterdi.

Diğer yanda, Doğu'daki muhalefet grupları ve bağımsız barış örgütleriyle diyalog halinde ve onları açıkça destekleyerek barış ve özgürlüğü bir araya getirmek isteyen END ve Alman Yeşilleri gibi örgütler vardı. Bu duyarlı ve ısrarlı çalışma ikili bir öneme sahipti. Barış hareketi liderlerinin ve eylemcilerinin, Doğu Avrupa'da demokrasi kampanyalarının ön saflarında oldukları Batı'da daha iyi anlaşıldıkça, barış hareketinin "Sovyetler'den esinlenen bir anti-Amerikanizmi" sattığı suçlamaları da o kadar gülünç gözükmeye başladı. Bazı muhaliflere merhamet gösterilmesine ilişkin açıkça sergilenen yakarıların ardında yatan, aşağıdan gelecek demokrasi ve özgürlük kadar risk yüklü herhangi bir şeyden çok kesin önceliğin istikrara verilmesiydi.

G. DOĞRUDAN DİPLOMASİ: POLİTİK BİR KÜLTÜRÜN TEMELİ

Her iki tarafın bloklara karşı muhaliflerini kucaklayan Doğu-Batı "halklar arası diplomasi", belki de 1980'lerin barış hareketinin ayırt ediciliğinin en iyi göstergesidir. Bu ayrıca, iç pratik bilgiye ve teorik sezgilere dayalı, devlet ve partiden özerk olan doğrudan eylem ilkelerinin, ilk bakışta, bu tür ilkelerin zor uygulanabilir görüldüğü apaçık farklı bir alan olan uluslararası politikaya uygulanışını da gösterir. Batı barış hareketlerinde yer alan eylemcilerin, Doğu'daki muhaliflerin gizli toplantılarına katılmaları, Samizdat'da yayımlanan tartışmalar ve bazen koordineli eylemler, hep Soğuk Savaş tabularına ve bu tabuları sürdüren dil ve kurumlara karşı yürütülen bir doğrudan eylem biçimiydi. Ama, bunlar bir protestonun ötesindeydi; ve Batı'da barış hareketi tek konuya dayalı bir lobi faaliyetini aşıyordu. Demir Perde'nin tabandan çürüyüşü; Doğu ve Batı'da farklı biçimlerde de olsa devletten bağımsız ve onunla kaçınılmaz bir çatışma içinde yaşayan bir politik kültürün yaratılmasına yardım etti. Bu hassas dengedeki barış ve demokrasi kültürünün doğuş öy-

küsü kendi içinde ilginçtir, ama bu kitabın argümanı için 1980'lerin ilk yıllarında geçmiş on beş yılın radikal hareketleri üzerine inşa edilen barış hareketlerinin etkisinin, nasıl sırf kamuoyunun kısa bir süre seferber edilmesi sorunu olmadığının bir tablosunu sunuyor. Bu kültür, beş-on yıllık bir dönemde yeni ilişkilerin ve kurumların yaratılmasını içeriyordu. Kimi zaman bunlar çok marjinaldiler ve son derece sallantıdaydılar. Başka zamanlarda ise yerleşik politikanın içinde bulunan güç kaynaklarına karşı alternatif olduklarını kanıtlıyorlardı. Üstelik, birçok yurttaşın ya da sözde yurttaşın üzerine inen yeni perdelere karşı, kıtalar çapında örgütlenen insanların tüm-Avrupalı şebekelerinin kalıcı bileşenlerinden bir tanesinin kökenine ilişkin bir öykü bu.

Batı'nın bağımsız barış hareketi, Doğu'daki demokratik devrimlerin üzerinde kesin önemi zor ölçülebilecek bir etki yaratmıştı. Ne var ki yadsınamaz olan, Doğu'daki bağımsız barış hareketlerini kuran ya da ellerinden geldiği ölçüde Batı'nın bağımsız hareketleri ile birlikte çalışan örgütlerin ve bireylerin, Macaristan, Çekoslovakya ve Doğu Almanya'da demokratik dönüşümlerin ilk anlarında baş rol oynadıklarıdır. Onlar, ayrıca Dayanışma'nın genç yandaşları arasında da etkiliydiler.

1970'lerin sonunda, Orta ve Doğu Avrupa muhalefetleri, Helsinki Anlaşmaları'nın yarattığı küçük bir alana açılım getiren gruplarla birlikte, eskisine göre daha örgütlü bir biçim almaya başlamıştı. Bildirge 77'nin de aralarında bulunduğu bu örgütler, başlangıçta Batı'daki barış hareketine kuşkuyla yaklaştılar. Bu hareketin, Sovyet blokundaki militarist rejimlere karşı yürüttükleri insan hakları savaşımlarına destek vereceklerini hiç bilmiyorlardı. Hareketin "Batı emperyalizmi"ne karşı gösterileri resmi basında usandırıcı bir şekilde boy gösterirken, geçmişte onu sıkkın ve küçümseyici bir gözle okumuşlardı. 1985'te Havel, "Suskunluğun Anatomisi" adlı yazısını tamamen bu soruna ayırmıştı. Yazısında şunları söylüyordu: "Doğu-Orta Avrupa'daki 'muhaliflere' gelince, (Batı barış hareketlerine yönelik) hâkim tavırları, büsbütün güvensizlik ve rahatsızlık değilse bile, bir tür suskunluk, temkinliliktir."[16] Edward Thompson, Soğuk Savaş'a karşı END'nin kıtalararası bir hareket oluşturmasına yönelik destek aramak için

16. V. Havel, "Anatomy of Reticence", *Living the Truth*, der. Jan Vladislav (Londra, 1986).

Çekoslovakya'ya gittiği zaman, Bildirge 77'den hiç kimse onunla görüşmek istememişti. Onlar için, demokrasisiz bir barışın sözünü bile etmeye değmezdi.

Batı'daki barış hareketinin bunu anlamadığı kuşkusu ve bu kuşkuyu ortadan kaldırma arzusu, Thompson ve Brno'da ev hapsinde iken yazan ve Bildirge 77'nin kurucusu olan Jaroslav Sabota arasında olağanüstü bir yazışmaya yol açtı; olağanüstüydü, çünkü her iki adam da demokratik bir barışı gerçekleştirme aracı olabileceği düşüncesiyle, ülkelerindeki komünist partilere katılmışlardı. Thompson, partiden 1956'da ayrıldı; Sabota ise Sovyetler Birliği ile reform hareketini gömecek bir anlaşmaya karşı çıkan tek Merkez Komite üyesiydi ve 1968'de Parti Merkez Komitesi'nde Dubçek'in destekleyicisi olmuştu. Her ikisi de "barış" ve "demokrasi" terimlerinin, Doğu'da içlerinin boşaltıldığını, Batı'da da bayağılaştırıldıklarını anlamışlardı. En önemlisi, her ikisi de bu iki terimin birbirinden koparılmasına tanık olmuştu; bu Soğuk Savaş'ın yarattığı bölünmenin bir sonucuydu ve benzer değerlere sahip olan ve Sabota'nın sonunda kabul ettiği gibi, "temelde aynı olan hareketler"den gelen iki insanın birbirine kısa süre için neden yabancılaştığını açıklıyordu. Dil ve politik kültür açısından, bu mektuplaşmalar ve onların mesajını içeren broşür – ne yazık ki bu tür mektuplaşmalar günümüzde eski moda olarak algılansa da– yeni bir ufuk açıyordu. Onlar, zahmetli bir şekilde ve sabırla Soğuk Savaş düşüncesinden kopan, Doğu ve Batı'nın ilk barış hareketinin teorik temel taşlarını, doğrudan ve kişisel olarak yerli yerine koydular.

Böylece, üç yıllık bir tartışmadan sonra (Vaclav Havel ve Jiri Dientsbier dahil) Bildirge 77 ve END, barış hareketleri ile birlikte, demokrasi ve insan hakları savaşımını birbirine bağlayan ortak bir oluşum, Prag Oluşumu üzerine çalıştılar. Hem fikirler (demokrasi ve barış) hem de örgütler (Bildirge 77 ve END) arasındaki bu bağlantının önemi, iki süper gücün yetkilileri tarafından giderek çoğalan diplomatik olmayan rahatsızlık ifadeleriyle gösterilmiştir. Reagan dahil, ABD yetkilileri, barış hareketini gözden düşürmek için Bildirge 77'nin Prag Oluşumu'na muhalefet eden azınlığına atıfta bulunmuşlardır. Sovyet yetkilileri, Mary Kaldor ve Edward Thompson gibi END söz-

cülerini karalamak için her fırsattan yararlanmışlardır.[17]

Ayrıca, Doğu'da yeni türde bir barış hareketinin itkisi, kendilerini muhalefet hareketinin bir parçası olarak görmeyen gençlerden geldi. END'nin çağrısına ilk olumlu cevap veren, Çekoslovak Müzisyenler Sendikası'nın Prag Caz Bölümü oldu. Onlardan bazıları John Lennon Barış Grubu'nu oluşturdu, bazısı da şimdi *Respekt*'de çalışıyorlar ve ünlü rock gruplarında çalıyorlar.

Seksenlerin sonunda, gençler Bağımsız Barış Derneği'ni kurdular ve birkaçı kısa bir süreyle parlamento üyesi olup Jiri Dienstbier'in yönettiği Yurttaş Hareketi'ni destekledi. Doğu Almanya'da aynı kuşak, seksenlerin başında, tam anlamıyla "hareket" denebilecek bir örgütlenmeyi gerçekleştirdiler. Bu, Protestan kiliselerinin koruyucu kanatları altında büyüdü ve "Kılıçlar Saban Demirine" ve "Barış ve Özgürlük İnisiyatifi" gibi grupların da arasında olduğu çeşitli gruplar tarafından yönetildi. Macaristan'da da, Batı'daki bağımsız barış hareketinin doğrudan eyleminden esinlenen gençler, seksenlerin başında kendi inisiyatiflerini kurdular. Bir grubun adı, "Silahlara Karşı Çiçekler" idi; kendi oluşumlarını yaratan "INDIGO" adlı sanatçılar grubu ve "Silahları Eritelim" sloganı ile başlatılan nükleer-karşıtı bir kampanya vardı. Bunlar "Diyalog"u kurmak için bir araya geldiler. O zaman 25 yaşında olan ve küçük bir işletmede temizlik görevlisi olarak çalışan Janos Laslo, bu ismin anlamını şöyle açıklıyordu: "Soğuk Savaş'ı başlıca düşman olarak gördüğümüzü gösteriyor bu... bölünmüş bir Avrupa'ya alıştık; bölünmüş bir Avrupa bilincimizde oldukça büyük bir yer tutmakta ve bunun değiştirilebileceği hiç aklımıza gelmiyor. İnsanlar arasında bir yığın canlı ilişki kanalı açmak istiyoruz... dolayısıyla bize 'karşınızdakiler hayvan' denemeyecek, dolayısıyla savaşa gönderilemeyeceğiz çünkü dostlarımızla savaşamayız." Özellikle, END aracılığıyla bu canlı kanallar açıldı. Gelen ilk mesajlardan bir tanesi, genç Macarları derinden etkileyen ve Galler'deki Bla-

17. Örneğin, düşmanlıklarını göstermek için Edna Healey ve Glenys Kinnock'un Sovyet barış hareketinin merkezine yaptığı bir ziyareti kullandılar; yeni barış hareketine duyulan bu öfke, belki de bu iki kadın için çok aşina, çok basit bir çağrışım taşıyordu. Bkz. D. Healey, *The Time of My Life* (Londra, 1990).

enau Festiniog'dan gönderilen işlenmiş bir dayanışma sancağıydı. Diyalog üyeleri sonra, 1988'de FIDESZ'i oluşturmak üzere öğrenciler ve genç öğretmenlerle bir araya geldiler. Polonya'da ise bir grup genç Dayanışmacı, Barış ve Özgürlük adlı bir barış eylemcileri şebekesi oluşturdu.

Bu hareketler, 1981'den Cruise'ların yerleştirildiği 1983'e kadar olan ilk evrelerinde, muhalefet çevrelerinin çok dışında kalan insanların aktif desteğine sahip olmuşlardı. Rejimin barış ve silahsızlanma söyleminin gerçek anlamını çıkarmaya çalışan insanları kucaklıyorlardı. Günlük yaşamında bir asi, muhalif değil de bir tür Macar punku olan Laslo Janos, bir kere daha şunları söylüyordu: "İşimiz çok zor. Hem devlet hem de biz kendimizi kanıtlamak zorundayız. Devleti toplumsal düzeni devirmek isteyen paravan bir örgüt olmadığımıza inandırmak zorundayız ama devlet de barış girişimlerinin sadece boş sloganlar olmadığını kanıtlamak zorunda kalacak... Garantiler olmak zorunda ki NATO ülkelerindeki savaş karşıtı hareketlerin kazanımlarını Doğu Avrupa'daki adımlar izlesin." Batı'daki barış hareketlerine yaklaşmanın bu hareketin niteliğinin bir parçası ve sonuçta da otoritelerin gözünde onu kabul edilemez kılan şey olduğu açıktır. Diyalog'un önde gelen üyeleri, 1983'te gizli polis tarafından sorgulandılar ve örgüt yasaklandı. Aynı zamanda, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ndeki barış hareketinin liderleri de tutuklandılar.

1981'de ortaya çıkan barış gruplarının, gizli polis tarafından sık sık ziyaret edilmelerini kaçınılmaz kılan bir diğer özelliği de Doğu blokundaki kurumlarda ağırlık ve yer sahibi olan militarizme karşı isyanlarıydı. Bu hareketlerin zorunlu askerliğe karşı kampanyaları, gençlere çok çekici gelen temel faaliyetleriydi. Ancak sivil yaşamda da neredeyse aynı hiyerarşiyi, aynı korku ve aşağılanmayı, aynı değişmez iktidar yapısını yaşadıklarını gördüler. Sonuç olarak, bu barış hareketleri 1989 sonrasında, giderek tehdit edici bir hale gelen otoriter eğilimlerle yüz yüze gelen eski üyelerinin politikalarının hâlâ önemli bir kısmını oluşturan otoritarizm karşıtı hareketin politik makine odası oldular.

Batı'daki 1980'lerin barış hareketi gibi bu hareketler de en-

ternasyonalist, anti-otoriter ve demokratiktir. Ama her iki tarafta da hareketlerin yakınlaşması, oybirliğiyle düşman olarak tanımladıkları şeye, Soğuk Savaş'ın her iki tarafında da yer alan ve karşılıklı olarak birbirlerini güçlendiren kurumlara karşı muhalefet etmeye dayanıyordu. Onlar, şimdi yeniden imar ve bütünleşme problemleriyle, coğrafi ve toplumsal açıdan özgül bir biçimde ortaya çıkan problemlerle karşı karşıya bulunuyorlar. Ortak bir düşmana karşı diyalogla şekillenmiş olan ortak değerlerin bazısı, yeni zorluklar ve farklılıkların karşısında eriyip gidiyor. 1980'lerde yaratılmış olan hareket şebekelerinin birliği ve etkisinin hâlâ daha sürdüğünün göstergesi nedir? Batı'nın ideolojik olarak motive edilen huysuzluğunun ve Doğu'da kamusal ve özel güç kazanan politik ve ekonomik fırsatçıların kışkırttığı bölünmelerin üstesinden gelmek üzere yeni hangi "halklar arası" örgütlenmeler yaratılmaktadır? Bu sayfalarda tanımlanan farklı bir bilgi ve demokrasi anlayışı, yeni kıtasal işbirliği biçimlerinin tartışılacağı bir dilin ve kavramlar dizisinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir mi?

9. SONUÇLAR: YÖNETİM MANTIĞINDA DÖNÜŞÜM

A. GİRİŞ

"1989 yılının o güzelim ve sarsıcı sonbahar ayları"ndan bu yana, büyük kazanımlar elde edildiği kadar, bir şeylerin de yitip gittiğini hisseden Doğu Avrupalılardan, yeni bir ortaklığa yönelik acil talepler geliyor. Bildirge 77'nin önde gelen eylemcilerinden olan ve 1990'da, 1989 sonrasındaki ilk parlamento seçimlerinde Prag Devrimi'nin öncü hareketi Yurttaşlar Forumu'nun seçim kampanyasını yöneten Jan Urban 1989 sonbaharı için yukarıdaki ifadeyi kullanmıştı. Şimdi gazetecilik yapan Urban, Batılı bir televizyon kanalında şu çağrıda bulunmuştu:

Biz Doğu Avrupalıları, bir sabah uyandığı zaman, içkiyle geçen bir ömrün artık sona ermesi gerektiğine karar veren çirkin, tükenmiş bir erkek yaratık olarak düşünün. Çok çok gerilerde kalan, daha iyi bir geçmişin bulanık bir hatırası; belki hafif bir suçluluk duygusu; yıkanma, tıraş olma ve iş aramak için evden çıkma arzusu. İyi niyetinizin ve akşamdan kalmış olmanızın birleştiği bu özel durumda hayati olan, yeterince ışık, bir ayna ve biraz temiz hava almak için pencereyi açmanız gerektiğine kendinizi inandırmanızı sağlayacak birinin bulunmasıdır. Birinin size, "Artık içme, hayvan herif. Şu haline bir bak. Saygın insanların arasında asla var olamazsın!" diye bağırması değildir bu. Bizim –eski ideoloji müptelalarının– bizi tanıyan, bizi daha iyi tanımak isteyen birine, bir dosta ihtiyacımız var, öğretmene değil.[1]

Akşamdan kalmışlığın üstesinden gelmek; yabancı düşmanlığına karşı çıkmak ve savaşa direnmek için; bir Romen muhalifi Gabriel Andreescu'nun Avrupa'da yaygınlaşan yeni ekonomik bölünmeleri betimlemek için kullandığı "altın perde"nin üstesinden gelmek için; ve işsizliğe ve ekolojik felakete karşı uygulanabilir alternatifler geliştirmek için Jan Urban gibi yurttaş eylemcileriyle birlikte çalışacak dostlar toplanmaktadır. Tüm Avrupa'yı kucaklayan demokratik politik kurumların eksikliğinde, bu ortaklıkları oluşturma ve sürdürme süreci daha derin politik konulara gelinemeden maddi zorlukların (finansman, iletişim, zaman yokluğu) pençesine düşmektedir. İnsanlar bu engelleri aşmak için resmi ve gayri resmi kaynaklardan ustaca yararlanıyorlar. Avrupa Parlamentosu'ndaki duyarlı gruplar ve AT'nin çeşitli yardım programları; 1980'lerde barış, yeşil ve insan hakları hareketlerinin ve feminist örgütlerin kurduğu şebekeler; sendika ve kooperatif hareketlerinin ve Batı'daki gönüllü kuruluşların sınırlı miktardaki fazla kapasiteleri; Kuzey Avrupa'nın görece bol kaynaklı radikal sol ve yeşil partileri; hep uluslararası bir işbirliği amacıyla yeni araçların yaratılması için kaynak sağlıyorlar. Kendi başına bu sürecin açıklanması ve incelenmesi önem taşımaktadır.[2] Bu kitapta

1. Channel 4, Eylül 1991.

2. Bu inisiyatiflere ilişkin yararlı bir el kitabı, Brian Harvey'in *Networking in Europe*'udur (Londra, 1992). Ayrıca bkz. *Elf* (Avrupa Emek Forumu), Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grubu'nun yayını; Helsinki Yurttaşlar Birliği Bülteni; Avrupa Parlamentosu'ndaki Yeşiller'in bülteni, *Green Leaves;* Civic Forum.

beni ilgilendiren şey, bu ortaklığın, kendini çok genel bir şekilde tanımlanmış, yeni solun parçası olarak gören Batılılara karşı yürüttüğü düşünsel ve politik meydan okumayı tartışmak oldu.

Bu, kişisel bir düşünme sürecinin betimlemesi gibi görülebilirse de aslında büyük önemi olduğunu düşündüğüm sonuçlara varmamı sağlamıştır. Ortaklık, politik bir şok gibi başladı. Ne var ki bu, belirsiz olan kökten demokratik ve (benim kavrama yüklediğim anlam açısından) sosyalist arzular yumağının berraklaşmasına yol açtı. Bu arzular, sanki "gerçek sosyalizm", sosyalizm adı altında hüküm süren rejimlere karşı arzu edilir ve uygulanabilir bir alternatifi açıkça sunuyormuş gibi, onun için can atan politik bir vizyonda toplandılar. Bu arzular, Doğu'da ve Batı'da sosyalist devlet pratiklerinin temelinde yatan önvarsayımlarla zorunlu bir hal alan kopuşun niteliğine ilişkin olarak biraz bulanıktılar. Ve bu alternatif, sürekli uygulama yoluyla denenmeyince, sadece direnişe ve sınırlı deneylere dayalı bu arzular, onun kendine özgü işleyişi hakkında masum bir belirsizliği koruyabilirdi.

Komünizmi, "gerçek sosyalizm" kavramının herhangi bir biçimde hesaba katılmasını ortadan kaldıracak kadar tamamıyla reddeden 1989'un genç yurttaş eylemcileriyle karşılaşmalar, neredeyse bir uygulama testinin eşdeğeriydi. Bu benim, on binlerce Londralı işsize iş bulunmasına ilişkin olarak verilen tutkulu sözlerin gerçekleştirilmesine tanıklık eden Londra Şehir Meclisi Binası'nın yankı yapan salonlarında yaşadığım ilk birkaç haftalık deneyimin felsefi bir eşdeğeriydi.[3] Bu, sezgisel ama sorgulanmamış bir güven beslediğim, şekillenmemiş, tohum halindeki politik geleneğin tüm düşünsel ve politik kaynaklarına başvurmamı gerektirdi.

Aynı zamanda, ülkemdeki sosyalist politikanın yenilenmesi üzerinde diretirken Doğu-Batı ortaklığını bütünlük içinde sürdürmenin bir koşulu olarak, bu politik geleneği cevaplamak zo-

3. GLC'nin Endüstri ve İstihdam Şubesi'nde Ekonomik Danışman Başkan Yardımcısı gibi gereksiz yere verilen büyük bir unvanla çalıştım. Oysa işim, GLC'nin maddi ve politik kaynaklarının, Londra'daki taban, sendika ve topluluk örgütleriyle paylaşılmasını sağlayan ve bir kaynak, araştırma, eğitim ve enformasyon merkezi olan Halk Planlama Ünitesi'ni kurmak ve ardından koordine etmekti.

runlu olmuştur. Demokratik, eşitlikçi ve ekolojik bir Avrupa politikasının geleceği için Batı'daki solcuların, Doğu'daki yurttaş eylemcileriyle sadece pratik bir işbirliği yapmalarının değil, hem Komünizm'in eski başarısızlıklarından hem de serbest piyasanın dogmatik bir şekilde izlenmesinin yol açtığı bugünkü belalardan karşılıklı olarak ders almalarının da önemli olduğuna inanıyorum.

Çıkardığım (gerçekte, sadece aktif ve deneysel türde başka bir incelemenin gerekli olduğunu gösteren) sonuç, son 30 yıldır parlamenter politikalardan bağımsız olarak doğan Batı'daki sol hareketlerin, pratiklerinde ve zaman zaman teorilerinde, yeni tür bir politik yöntemi; devlet, ekonomi ve toplumsal yaşam arasında yeni ilişkileri ve parti ve devlet örgütünün yeni biçimlerini istedikleri ve hatta bunlara örnek oluşturduklarıdır.

Bu hareketlerin politikayı ve ekonomi politiği dönüştürme temelleri, Soğuk Savaş yılları boyunca hem devlet hem de piyasanın hâkim biçimlerini desteklemiş olan rasyonellik biçimlerinin reddinde yatıyor. Neo-liberalizmin Doğu'daki çekiciliğine cevabı, sözde yeni solun teori ve pratiğinde ararken, bu hareketlerde yer alan eylemcilerin, sol iktidar partilerine egemen olmuş bulunan politik yöntemlerden koptukları yerin, onların bilgi ve bilginin toplumsal örgütlenmesine ilişkin önvarsayımları olduğu ortaya çıktı. Birçok yanılsama ve yanlışa rağmen, toplumsal hareketin sol kanadının pratiğinde gelişen bilgi anlayışı, mevcut politik kurumların demokratik dönüşümü ve toplumsal mülkiyet altındaki, işbirliğine dayalı olarak örgütlenmiş ve ekolojik olarak sürdürülebilir ekonomi biçimleri için itici güç sağlar.

Doğu'da ve Batı'da iktidardaki solun davranışını haklı çıkarmak için şekillendirilmiş ya da kullanılmış olan sol gelenekler, az çok açık bir biçimde, pozitivist ve araçsal nitelikli bir bilgi anlayışına dayanmışlardır. Halkın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik devlet eyleminin temelinin, toplumsal sebep ve sonuçların değişmeyen bağıntılarına dayanan sosyal bilim yasaları tarafından belirlendiği varsayılıyordu. Hükümet eyleminin niteliği, bu toplumsal süreçleri yönlendiren en etkili teknik araçların hesaplanmasına dayanıyordu.

Batı'da 1970'lerde ve 1980'lerde ortodoks güç yapıları dışında

gelişmiş olan hareketler, C. Wright Mills'in bu yapılara[4] ilişkin ünlü tanımındaki gibi sadece "askeri ve endüstriyel kompleks"in politikalarına değil, onların bizzat temellerine ve alışılagelmiş yöntemlerine de meydan okuyorlardı.

B. ORTAK BİR ÇIKIŞ NOKTASI

Batılı hareketlerin, serbest piyasacı sağın politik reçetelerine değilse bile, en azından felsefesine çok fazla kapılmış olan sözde Doğulu ortaklarıyla ortak bir çıkış noktasına sahip olmalarının, onların Batı kapitalizminin olduğu kadar Sovyetler'in de mevcut iktidar yapılarını temelde reddedişinde yattığını göstermeye çalıştım. Bu hareketler insanların adına ama onların yakın bir katılımı dışında sosyal problemleri çözmesi için, açıkça olduğu kadar örtük olarak da her şeyi bilen bir devletin ya da partinin faaliyetine bel bağlayan politik projelere, bunlar ne kadar iyi niyetli olursa olsun, isyan etmişlerdi. Her iki gruptan hareket eylemcileri de başka şeylerin yanı sıra devlet ve partinin ve Batı'da özel şirketin ekonomik ve toplumsal bilgiyi sahiplenmesine karşı isyan ediyorlardı. Ne var ki her grup birbirlerinden bütünüyle farklı sivil toplumlarda (Doğu örneğinde ise onun yokluğunda) gelişmiş ve çok farklı toplumsal vizyonlara sürüklenmişti. Doğu vizyonunda – devletten kaçış temeli olarak– serbest piyasa, merkezi bir öneme sahip olmuştur. Batı vizyonunda ise bir tür piyasa varsayılmakta ama açıklanamayan özel servetin karşısına çıkarılan güçler olarak ve belirlenmemiş işbirliğine dayalı bir özyönetim ekonomisinin zorunlu parçaları olarak, servetin ortak mülkiyeti ve devletin destekleyici eylemi vurgulanmaktadır. Ancak böyle farklılıklara rağmen, her iki perspektif de teoride olmasa bile, pratikte "günlük" ya da kodlanmamış bilginin taşıdığı kendine özgü öneme değer verilmesine dayalıdır.

Kişisel kimlik ve başarıya ilişkin herhangi bir duyarlılığın korunması için çoğunluğun tek aracının şahsi sürgün olduğu baskı rejimlerinde, bu gündelik bilgi, sokaktaki insanın bilgisi, ko-

4. C. Wright Mills, *The Power Elite* (Oxford, 1956). Mills'in yapıtı, Anglo-Amerikan yeni solunun düşüncesinde çok etkiliydi.

laylıkla, bireysel ve içsel olarak özel bir bilgi şeklinde kavranıyordu. Doğulu muhalifler, genelde bu tür düşüncelerin eşlik ettiği sağ programın diğer sosyal ve politik öğeleriyle uyuşmasalar bile, Hayek'in "serbest piyasa"yı savunurken her şeyi bilen bir devlete karşı çıkışı, onlara politik bir felsefe olarak çekici gelmektedir.

3. ve 4. bölümlerde öne sürdüğüm gibi kodlanmamış bilginin kabul edileceği ve değer kazanacağı alternatif bir temel bulunmaktadır. Bu alternatif görüşün, günlük bilgiye Hayek'ten daha çok değer verdiğini çünkü diğer bilgi biçimleriyle paylaşıldığı ve birleştirildiğinde, bilinçli toplumsal değişimin temeli olabileceğini iddia ediyorum. Hem Hayek'in atomlaşmış deneyimsel bilgi anlayışına hem de teorik bilginin pozitivist ve toplum mühendisliğine dayalı olarak anlaşılmasına karşı çıktım. Böylelikle, geriye dönük bir bakışla, Batı'daki sol hareketlerin pratiğinden radikal olarak farklı politik eylem temellerine ilişkin öğeleri geri kazandırmak istemiştim.

C. YENİ BİR BİLGİ SİYASETİ

Birçok hareket için alternatif bilgi anlayışlarını araştırmanın çıkış noktası, bilginin hangi türlerinin kamusal açıdan meşru olarak görüldüğü dahil, bilginin niteliği ve örgütlenişinin, toplumsal süreçlerin bir sonucu olduğu düşüncesi olmuştur. Bilginin mevcut örgütlenmesi ve hiyerarşisi, güç tekelinin şimdiki biçimlerinin bir temeli olarak görülürse insanlar, bu nedenle, bunları dönüştürmek için harekete geçebilirler. Bu anlayış, bu hareketlerin birçoğunun, ekonomik ve politik tartışmada kabul edilen bilgi biçimlerinin alanının genişletilmesi konusunda paylaştıkları güveni yaratmıştır. Aslında, hareketlerin ilk oluşumları sırasında, bir hareket ya da politik güç olarak kendi kimlik duygularını geliştirme tarzları için yaşamsaldı bu.

Üstelik kendi pratiklerinde, sosyal problemlerin belirlenmesi ve çözümlenmesi için bir becerinin uygulanışıyla ilgili zımni bilgi dahil, deneyimsel ve pratik bilgi biçimlerinin önemini gösterdiler. Geçerli anlayış kaynakları alanının böylesine genişletilmesi, ge-

leneksel politikanın amaçlar ve araçlar, olgular ve değerler arasına çektiği ve araçsal muhakemenin soğuk yansızlığını koruyan çitleri parçalamıştır.

Hareketlerin yeni politikası, geleneksel politikaya duyduğu kızgınlıkla, baskıcı özellik taşıyan ilişkilerde doğrudan değişiklikler yapmayı denedi. Bu hareketler, yerleşik güç yapılarından bağımsız olarak hareket etmenin sınırlarını keşfetmeye başladılar. Cefasını çektikleri toplumsal ilişkilerin, daha önceleri açık bir iktidarsızlıkla yeniden üretimine katkıda bulunanların eylemleri aracılığıyla değiştirilebileceği ihtimalini göstermişlerdi. Ve hareketlerde yer alan eylemciler, bu nedenle, eskiden marjinalleştirilmiş olan bu aktörlerin algıları ve deneyimlerinin değişim stratejilerini yönlendirmeye yardım edecek yaşamsal bir bilgi kaynağı olduğu üzerinde diretmişlerdi.[5]

Bu hareketlerin çoğunun bu yolla aktif bir biçimde dönüştürdüğü yapıların arasında bilginin dağıtımı ve örgütlenmesi de vardı. Bir harekete güç ve toplumsal etki sağlayan şey, genelde, pratik bilginin paylaşılması süreci, bu bilginin teorik ve istatiksel bilgiyle birleştirilmesi ve ilişkilendirilmesi olmuştur. En etkili örneklerde bu, kendi yanılabilirliklerinin kendi kendine farkına varmaları ve sürekli olarak daha derin ve daha geniş bir bilgiye uzanma ihtiyacıyla birleştirilmiştir.[6] Aslında, bu hareketlerin oluşturduğu örgütlerin birçoğu, kesin, kural koyucu toplumsal yasalara göre hareket etmek yerine, deneyimsel bir faaliyet biçimine katıldıklarını varsayıyorlar; yaptıkları her önemli eylemle birlikte, dönüştürmeye çalıştıkları kurumların niteliğine ve çelişkilerine ait yeni ipuçlarını ortaya seriyorlar.

Altmışların sonunda, Portekiz'de ise yetmişlerin ortasındaki öğrenci ve işçi hareketleri savaş sonrası Avrupası'nın askeri-endüstriyel hiyerarşilerine bir alternatif olarak mülksüzlerin az çok homojen, birleşik ve kendiliğinden, kendi kendine örgütlenmiş bir ittifakının erdemlerini sundular. Ne var ki 1968

5. Bu ısrar, birçok açıdan ilk sosyalist geleneklere bir dönüştür. Yine de bu bilginin geçerliliğini dışlayan sosyalizm deneyiminden sonra ve daha da büyük bir bilgelikle, devlet iktidarının ve bilgisinin günlük deneyimden nasıl yararlanabileceğine ilişkin bir dönüştür.

6. İşçi hareketinin *Poptel* adlı duvar gazetesinin yaratılması, yayılması ve gelişmesi bunun iyi bir örneğidir. Bkz. 7. bölüm, 9. dipnot.

Paris'inden 1976 Portekiz'ine kadar, devlet iktidarının ya da endüstriyel gücün bu tür halk hareketleri yoluyla gerçek dönüşümünün çok zor olduğu görüldü.

Ancak 1970'lerin ortasında parlamento dışı solun uğradığı yenilgilerin sonucunda, birkaç kısa süreli istisna dışında, soldaki yerleşik Sosyal Demokrat, İşçi ve Komünist partilere bir enerji akışı olmamıştı.[7] Eski dönemlerde geleneksel sol partilerin "kadro"ları olabilecek bir türde idealist düşüncelere sahip olan eylemciler, 1968'den itibaren partileri temel alan politik sistemin dışında kaldılar. Onların toplumu dönüştürmeye yönelik parlamento dışı çabaları öylesine gerçekti ki birçoğu, bu partilerin gerçekleştirebilecekleri her şeyden çok daha radikal isteklere sahip olmayı sürdürmüşlerdir. Otoritenin reddi, 1970'ler boyunca ve 1980'lere girildiğinde, işçi sınıfı ve diğer ezilen grupların bireyleri arasında yeni örgütlenme biçimlerini ve yeni kolektif özgüven kaynaklarını değişik ölçülerde teşvik etmiş olan kadın hareketinin, lezbiyen ve gay azınlıkların radikalizmi ile birlikte yayıldı.

Doğrudan katılımcı demokrasinin, kendine güvenen ve özbilinçli halk hareketlerinden doğduğu şeklindeki Rousseau'cu görüş, giderek gerçekdışı ve sorunsal olarak görüldükçe, yeni hareketlerde yer alan sol eylemciler, pratik düşüncelerinin daha da geliştirilmesini gerektiren iki tür güçlükle karşı karşıya geldiler.[8]

Birincisi, ister Portekiz'de, Şili'de olsun, ister daha küçük çapta hemen yanıbaşımızda olsun, kitlesel gücün birleştirici ide-

7. Britanya'da, radikal GLC siyasetiyle sonuçlanan bazı girişimler –bu 1970'lerde parlamento dışı altın çağlarını yaşayan hareketlerden gelen çok sayıda eylemcinin katılımı olmasaydı gerçekleşemezdi– olmuştur. Ayrıca, İtalyan Komünist Partisi de radikal parlamento dışı soldan önemli sayıda insanı kendisine çekmişti. Her iki durumda da bu partiler, kaideyi doğrulayan istisnalardı: Bunlar bunalım ve bölünme halindeki partilerdi. Onların geleneksel liderlikleri, partinin yeni bir yöne çekilebileceğini düşünerek politik bir sözcülük arayan eylemciler için yeterince istikrarsızdı. Ulusal düzeyde değilse bile, yerel ve bölgesel düzeylerde bu partilerin niteliğine damgalarını vurmuş olmalarına rağmen, her iki durumda da hayal kırıklığına uğramışlardı.

8. Katılımcı demokrasiye ilişkin feminist bir çözümleme için bkz. Anne Philips, *Engendering Democracy* (Cambridge, 1990) ve Sheila Rowbotham, "Feminism and Democracy", *New Forms of Democracy*, der. D. Held ve C. Pollitt, (Londra, 1986).

alleri yenilgiye uğrarken, sırf politik taktikler değil maddi deneyim ve dahil etmek istedikleri gruplar arasında ve kendi aralarındaki kimlik açısından da ciddi bölünmelere tanık oldular. Kendi radikalizmlerini, günlük yaşamın çetrefil sorunlarına uygular ve kalıcı örgütler yaratmaya çalışırlarken işçi sınıfının kesimleri arasında, kadınlar arasında ve yerel bir topluluğun içinde maddi ayrımlaşma biçimleriyle karşı karşıya geldiler.

Zaman zaman araştırma ve deney süreci, farklılıkların kabul edilmesi ve kutsanması ile kesintiye uğradı. Kısmen, değişimin faili olarak homojen bir işçi sınıfına atfedilen kahramanlık kavramlarına ve empoze edilen birliklere bir tepki olarak farklılık bir kimlik kaynağı ve eylem için yeterli bir temel olmuştur.[9] Ne var ki mahallelerde ve işyerlerinde kalıcı örgütlenmelerin yaratılmasına yönelik uygulamalara katılan, bu farklılıkların karşılıklı ilişkilerini; sözgelimi, aynı şirkette çalışan düşük ücret alan geçici kadın işçilerle yüksek ücret alan erkek çalışanların çelişkili ve ortak çıkarlarını; Avrupa'nın beyaz, işçi sınıfı kadınları ile Asya'da tekstil, elektronik ve diğer endüstrilerde çalışan ve beyaz ırktan olmayan kadınlar arasındaki kültürel farklılıkların yanında ortak ekonomik bağları anlayan başkaları da var. Bu tür karşılıklı ilişkilerin bilincinde olma hem ilgili temel yapıların hem de farklı gruplarla bu yapıların değişik, kimi zaman da çatışmalı ilişkilerinin öneminin anlaşılmasına dayanan politik faaliyet fikirlerini doğurmuştur. Böyle bir yaklaşım, her bağlamda, bu ilişkilerin niteliğini (ve bu yüzden, politik ve örgütsel içerimlerini), onları yaşayan insanları doğrudan ilgilendiren ampirik bir araştırma konusu yaparak yanlış bir birlik ve liderlik anlayışlarından kaçınır.

İkincisi ve en önemlisi, (savaşımın gelişmesi dışında daha fazla incelemeyi gerektirmeyen, erdemleri savaşımın kendisi tarafından örneklendirilen) doğrudan katılımcı modelin başarısızlığı, hareketlerde yer alan eylemcileri bir alternatif belirlemekle karşı karşıya bırakmıştır. Eşitlikçi bir görüşün demokratik boyutu için temel olan halkın özyönetimi anlayışının

9. Kimlik siyasetinin zekice bir eleştirisi için bkz. Mary Louise Adams, "There's No Place Like Home: The Place of Identity Politics in Feminism", *Feminist Review*, 31 (İlkbahar, 1989).

nasıl geri kazanılabileceğine ve yirmi birinci yüzyılda gerçekleştirilebilir bir amaç haline getirilebileceğine ilişkin bir soru çıkmaktadır ortaya. Bu tür bir alternatifi sürekli olarak gözeten ve ona doğru yönelen bir sürecin eksikliğinde, son zamanlardaki sol toplumsal hareketlerin esinlediği faaliyetlerin ve örgütlenmelerin çöküntüye uğrayıp geleneksel parti sistemine dahil olmaları değilse bile, sonuç olarak yetersiz kaynaklara sahip, aşırı sömürülen gönüllü ve marjinal bir sektörün bir parçası haline gelmeleri tehlikesi vardır.

D. YÖNETİM MANTIĞINA TARİHSEL BİR MEYDAN OKUMA

Son zamanların sol hareketleriyle bağlantılı faaliyetlerde örtük olan yeni bir rasyonalite biçiminin özellikleri kodlanmamış ya da evrensel olarak paylaşılmamıştır. Ancak bu özellikler ve yöntembilimsel temellerini oluşturdukları örgütlenmeler gelişirlerse yönetim mantığında, yönetimin genelde toplumla ve özelde iktisatla ilişkilerinde tarihsel bir dönüşümü temsil ederler.

Eğer bu dönüşümü tarihsel bir bağlamda görebilirsek, onun doğası ve önemi ancak o zaman berrak bir hale gelir. Yayımlanmamış ama teybe alınmış ve yeniden düzenlenmiş dersleri sırasında Michel Foucault, "yönetim mantığı", yönetimin rasyonalitesi dediği şeyin tarihini çözümler.[10] Yüzyılları kapsayan yönetim pratiğinde bulunabilecek çeşitli muhakeme biçimlerinin tarihsel varoluşunun ve insanlarca yaratılmalarının ortaya çıkardığı sorunlarla ilgileniyordu. Foucault, bu temayı, antik çağın ve ilk Hıristiyanlık çağının yönetimlerinde tipik olan "ruhani iktidar" öğretilerine; erken modern Avrupa'nın, devlet fikirleriyle ve devlet politikasının her alanında bir bilimle ilişkilendirilen ilk laik yönetim öğretilerine; sınırlı bir yönetim sanatı anlayışı olarak görülen on sekizinci yüzyıl liberalizminin başlangıçlarına; ve son olarak, Almanya, ABD ve Fransa'da, yönetimin sınırlarının yeniden değerlendirilmesinin yolları olarak görülen savaş sonrası

10. Ders notları, G. Burchell, C. Gordon ve P. Miller'ın, *The Foucault Effect: Studies in Governability* (Hemel Hempstead, 1991) adlı kitabında yeniden düzenlenmiştir.

neo-liberal düşünce biçimlerine uygular.

Argümanımın temel bir içerimi, savaş sonrası yönetimlerin bilgi ve muhakemeye ilişkin varsayımlarının tarihsel bakımdan özgül olduğu ve son yirmi yılda giderek işlevsiz kalmış ve meydan okunmaya açık bir hale gelmiş olduklarıdır. Bu nedenle sol toplumsal harekette uygulanan yeni politik yöntembilimlerin iktisadi ve siyasal içerimlerini özetlemeden önce, en azından bir yazarın "yönetim mantığı"ndaki değişimlerle ilgili tarihsel panoramasına göz atmak yararlı olacaktır. Ne de olsa geleneksel siyaset teorisinin dikkati, kurumlar üzerinde çok fazla yoğunlaşmıştır ama bu teori devlet denetimi ve örgütlenmesinin temelindeki yöntembilime yeterince dikkat etmemektedir.

Ben, Foucault'nun yaklaşımından tam olarak ikna olmuş değilim. Yönetim mantığındaki son gelişmelere ilişkin olarak onun temalarını eleştirel bir biçimde geliştirmek için ayrı bir araştırma projesi zorunlu olacaktır. Ama bilgi ve iktidar problemlerine doğrudan değinerek, yönetimin bodrumlarına giden kapıyı açmıştır; dolayısıyla biz de çürüyen temeller konusunda ne yapabileceğimizi araştırabiliriz.

Kozmo-teolojik dünya düzeninden özerk olarak, modern yönetim mantığının başlangıç noktası, Foucault'ya göre, on altıncı yüzyıl Avrupası'nda "devlet muhakemesi" öğretilerinin doğuşuyla birlikte ortaya çıktı. On altıncı ve on yedinci yüzyıllar, ayrıca, devlet ilkelerine ait bağımsız bir gerekçeyi sağlamaya yardım eden modern bilimin doğuşuna da tanıktı. Bu yeni zihniyeti teorileştiren Fransız "politique"* yazarları üzerine çalışan bir tarihçi olan Etienne Thuau konuyu şöyle özetlemişti: "Evrenin ilahi düzeninden türeyen devlet anlayışı sona eriyor. Siyasal kurgunun çıkış noktası artık Yaradılış'ın bütünü değil egemen devlettir. Devletin muhakemesi, eski değerler düzenini çarpıtıyor görünmektedir... İnsanın hesapları ve oyunlarından doğan, bir bilme makinesi, bir muhakeme edimi olan devlet, bütün bir aykırı alt tabakayı kapsıyor."[11]

Bu yönetim mantığı, bitmez tükenmez ayrıntıda bir bilgiyi ve

* 16. yüzyılda yaşayan, ulusal birliğe önem veren, devletin mezheplere dayanmasına karşı çıkan bir grup Fransız yazarı. (3 ed. Webster) (ç.n.)

11. Burchell ve d. *The Foucault Effect*'te aktarılan Etienne Thuau, *Raison d'état et pensée politique á l'époque de Richelieu* (Paris, 1966).

sürekli denetimi arzuluyordu. Siyaset biliminin ve yönlendirdiği devletin görevi, insanın mutluluğuna dair her şeyi gözetmekti. Bu, sosyal ve ekonomik faaliyeti içeriyordu. Merkantilizm ve siyasal aritmetik bilgilerinin birleşmesiyle birlikte, bu erken modern-laik devlet anlayışı, ekonomi olarak kavranan yönetime, ekonomik egemenliğe ilişkin ilk modern sistemdi. Ekonomi, yönetimin sadece çalıştırmakla kalmayıp sürekli olarak ürettiği bir makine olarak görülüyordu. Merkantilist ekonomi politikasında amaç, devlet hazinesindeki altın ve gümüş miktarını azamiye çıkarmak, uyrukların mutluluğunu ve refahını temin etmekti. Aynı zamanda, merkantilist teori, devletin zenginliği ve gücünün gerçek temelinin nüfusta, bütün toplumun kuvvetinde ve üretkenliğinde yattığını vurguluyordu. Foucault'ya göre erken modern yönetimin temel amacı ve paradoksu, "bireysel yaşam öğelerini devleti besleyecek tarzda geliştirmekti."[12]

Foucault, refah devletinin bazı öğelerinin köklerini devlet mantığıyla kamu siyaseti biliminin bu ilk modern bileşiminde arar. Modern kapitalist devletin diğer öğeleri, liberalizmin ortaya çıkmasından kaynaklanırlar. Foucault'ya göre liberalizmi ayırt edici kılan şey, onun sadece (çoğu teorisyenin merkezi olarak gördüğü) siyaset ve iktisat düşüncesine değil, bilgi ve yönetim arasındaki ilişkiye getirdiği dönüşümdür. Devlet mantığının ilk modern teorisyenleri ve uygulamacıları için siyaset bilimi ve devlet birbirinden ayrılamazdı. Tersine, en kapsamlı olarak Adam Smith tarafından, *Ulusların Zenginliği*'nde öne sürülen liberal ekonomi politik, bilen bir özne olarak devletin sınırları üzerinde diretir. Foucault, liberalizmi "devlet mantığını, ona bilme gücünün içsel sınırlarını göstererek eğitmek için tasarlanmış olan bir sınırlama ve akıllıca kısıtlama öğretisi " olarak görür.[13]

Foucault, liberalizmin yarattığı siyasal-epistemolojik devrimde iki aşamayı belgeler. Birincisi, devletin sınırlarını, insan toplumunun edimlerinin doğayı andıran bir model oluşturduğu fikrine dayandıran Fransız Fizyokratları vardı. Onlar, toplumun ve ekonominin sadece, bu doğanın yasalarına; yani, sivil toplumun kendi düzenini ve refahını yaratacağı özerk yeteneğine uygun ola-

12. Burchell ve d. *The Foucault Effect*'ten aktarılmıştır.
13. Burchell ve d. *The Foucault Effect* s. 15.

rak ve onu gözeterek yönetilebileceği ve yönetilmesi gerektiğini öne sürerler. Bununla birlikte, Fizyokrat öğretiye göre yönetici yine de ekonomik süreçlerin bütünlüğünü bilebilir ve kontrol edebilir. Egemen olan ekonomik uyruklarına hareket özgürlüğünü bu bilgi temeli üzerinde bahşeder. Adam Smith bu iktisadi egemenlik modelini reddeder ve yerine görünmez el fikrini koyar ve bu yararlı ekonomik rastlantısallığın sadece bireye değil, aynı zamanda yönetime de uyduğunu vurgular. Onun liberalizmi, bilgi ve yönetim arasındaki doğrudan birliği bozar. Adam Smith'in ekonomi politiğinde, ekonomik ya da ticari toplumun düzenlilikleri hesaplanabilir devlet düzenlemesininkinden temelde farklı olan bir rasyonalite gösterir. Bunlar Hayek'in devletin toplum mühendisliğine karşı eleştirisini geliştirdiği nosyonlardır. Foucault, teorileri o kadar kapsamlı değilse de, Hayek'inkine çok benzeyen Fransız, Amerikalı ve Batı Alman neo-liberallerine ilişkin bir tartışmayla incelemesini güncelleştirir.

Şimdi neo-liberalizmin farklı türleri hakkındaki tartışmayı uzatmanın yeri değil. Foucault'nun, modern yönetimlerin kullandığı yöntembilimlerin ilkelerini edindiği bilgi ve devlet arasındaki ilişkinin erken modern dönemde yaşadığı temel dönüşümlere ilişkin betimlemesinin bu özetinde akılda tutulması gereken iki konu var.

Birinci konu basitçe şu: İnsanın Foucault'nun detaylı tarihsel çözümlemesiyle anlaşmazlığı ne olursa olsun, onun tarihsel karşılaştırmaları bilgi teorilerinin, devletin niteliğindeki ve onun toplum ve ekonomi ile ilişkisindeki önemini gerçekten inandırıcı bir şekilde gösterir.

Belirtilmesi gereken ikinci konu, Foucault'nun belgelediği dönüşümlerde, değişiklikler *bilimin kendi niteliğine ilişkin* varsayımların içinde olmaktan çok, iktisat ve siyaset biliminin *kapsamı*nın ve devletin bilimsel bir konu olma kapasitesinin içindedir.

On yedinci yüzyılda Francis Bacon'dan ve on sekizinci yüzyılda David Hume'dan başlayarak bu yüzyılın ortalarına kadar, genel kabul gören bilim anlayışı, toplum ve siyaset bilimi dahil, temelde pozitivist bir anlayıştı. Bilimin, zaman ve mekânda gözlemlenebilir görüngülerin tekrarlanan kalıplarına ilişkin be-

timlemeye dayandığı düşünülüyordu. Bilimsel yasalar görüngülerin değişmez bağlantılarıydı. Pozitivist anlayışlar genellikle araçsal bir özelliğe sahiptirler; bu görüngülerin anlaşılması onlar üzerine egemenlik kurulmasının bir aracı olmaktadır. Bu çerçeve içinde birçok tartışma ve anlaşmazlık olmuştur ama bilimsel anlayışı gözlemlenebilir görüngülerin düzenli bileşimlerini betimleyen yasalar olarak gören bütünsel nosyona ya da bununla ilişkili olan, bilimsel gelişmenin doğrusal ve monistik olduğu fikrine karşı, 1930'lara ve 1940'lara kadar ve özellikle de 1960'lara ve 1970'lere kadar, kalıcı bir meydan okuma olmamıştır. Devlet muhakemesini savunan erken modern teorisyenlerin yanı sıra on sekizinci, on dokuzuncu ve birçok yirminci yüzyıl liberal teorisyenleri ve büyük ölçüde devlet sosyalizmi teorisyenleri, bu ikinci nosyona sadık kalma konusunda görüş birliği içindeydi. Liberaller çeşitli türdeki devletçilerden bilimsel yasalara ilişkin nosyonlarda değil ekonomik görüngüleri betimleyen yasaları, toplumun diğer alanlarını betimleyenlerinkinden nitel olarak farklı görmeleriyle ayrılıyorlardı.

Altmışların sonunda, yönetim ve iktisat üzerine hem devletçi hem de liberal düşünüşlerin temelinde yatan bilim nosyonlarına ciddi bir karşı çıkışı olanaklı kılan birkaç faktör bir araya geldi.

Bilimde ve bilim felsefesindeki gelişmeler ile yönetim mantığı ve ekonomi politik üzerinde dönüştürücü etkilere sahip olan son yılların radikal toplum hareketleri arasında basit nedensel ilişkiler bulunmamaktadır. Yirmili ve otuzlu yılların bilimsel gelişmeleri –görelilik teorisi ve kuantum mekaniği– ve bunların fizik ve doğa bilimlerindeki yankıları, pozitivist bilim felsefesine karşı giderek şiddetlenen ve sonuçta ölümcül bir meydan okuyuşu teşvik etti. 1960'ların sonuna varıldığında, sonuç, devamlı gelişen bir felsefi kültür ve çok yönlü bir bilimsel kavrayış süreci olarak düşünülmeye başlanan şeyin içinde geçerli görülen bilgi türlerinde radikal bir genişlemeydi.[14] Üstelik, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başında, çarpıcı ekonomik ve politik gelişmelerin karşısında politik tavır almayı arzulayan yeni kuşaklar pozitivist sos-

14. Bkz. bu alana ilişkin yararlı bir özet sunan Roy Bhaskar'ın "Knowledge, Theory of" adlı maddesi, *Encyclopaedia of Twentieth-Century Social Thought*, der. W. Outhwaite ve T. Bottomore (Oxford, 1992).

yal bilimin araçlarını yetersiz buldular. Savaş sonrası ekonomik canlılığının sona ermesi ve Batı ekonomilerinin giderek uluslararası bir hal alan entegrasyonu, az çok kapalı ekonomik sistemlerin mümkün olduğunu varsayan toplum mühendisliğine dayalı yöntembilimlerinin saygınlığını azalttı. Ekonomik durgunluğun açığa çıkardığı toplumsal bölünmeler, Vietnam Savaşı'nın ve Güney Afrika'daki baskının acımasızlığı ve kadınların ve toplumsal azınlıkların gerçekleşmeyen umutları, savaş sonrası uzlaşmaların politik kültürü aracılığıyla kavranamaz. Bu koşullarda, politik eylem, özgül konulardan hızla, düşünsel güven kaynağını sosyal bilim felsefesindeki radikal gelişmelerden alan politik muhakemede devrim yapılmasına yönelik istemlere kaydı. Bir yandan, yönetim araçları ve kamu yönetimiyle ilgili olarak başgösteren bu huzursuzlukla, diğer yandan maddi baskılarla yıpranan savaş sonrasının sosyal demokrat uzlaşımı ayakta kalamazdı.

E. HAYEK'İN ELEŞTİRİSİNİN İÇERİMLERİ

Kabul edilmiş yönetim mantığının çöküş yaşadığı bu ortamda, Hayek'in radikal muhafazakârlığa –göründüğü kadar tamamen çelişkili bir ifade değildir– verdiği felsefi dayanakların önemi, bir çare olarak ortaya çıkmıştır. Hayek, devlet için meşru, ama sınırlı bir pusula olan ortodoks bir bilim anlayışı ile her siyasal renkten ortodoks iktisat teorisyenlerinin gözardı ettiği deneyimsel ve pratik bilgi biçimlerinin savunulmasını birleştirdi. Bu bileşimle, kapitalist ekonomik düzen savunucularının, aşağıdan gelen meydan okuyuşlar karşısında uyum göstermelerine ve modernleşmelerine ve aynı zamanda düzeni korumak için merkezi yönetimin gücünü yeniden artırmalarına; hatta salt bu işlev üzerinde yoğunlaşmalarına yarayan düşünsel araçları sağladı. Onun "tekil zaman ve durum"un bilgisi üzerine teorisi, serbest piyasanın yeniden düzenlenmesini ve genişletilmesini haklı çıkarıyordu. Ama Hayek'in toplumsal düzenin yinelenen kalıplarını sınıflandırabilen özgül bir bilimsel uzmanlık fikrine bağlılığı, düzenlenmemiş piyasanın yarattığı düzeni koruyan seçkin bir devleti haklı çıkarıyordu.

Hayek'in bilgi ve bilim, piyasa ve devlet arasındaki ilişki an-

layışlarının ve çizdiği alternatif taslağın eleştirisi yönetimin, kamu yönetiminin, siyasal partilerin niteliğine ilişkin birçok içerime sahiptir. Böylece, Hayek kendi bilgi teorisini nüfusun bilgisinden yararlanmanın en etkili yolu olarak düzenlenmemiş piyasayı haklı çıkarmak için formüle etmiş olmasına rağmen, bu kitabın biraz iktisadın ötesine geçmiş olması şaşırtıcı değildir.

Bunun bir nedeni, argümanımın, faaliyetleriyle iktisat ve siyaset arasındaki bölünmeyi kaldıran hareketlerin gelişimini izlemiş olmasıdır. Bu kendi içinde anlamlıdır, zira onlar, birçok açıdan, bu bölünmeye karşı bir isyandı. Ama bu hareketler ne kapitalizm öncesi ne de modern kapitalist biçimleriyle eski "devlet mantığı"na dönüşten yana değillerdi. Devlet, tersi iddialarına rağmen, piyasaya giderek daha fazla karışırken, birçok öğrenci, feminist, kiracı ve kamu sektörü işçilerinin faaliyetleri bu esnada söz konusu olan paternalizm biçimlerine bir tepkiydi. Onların istemleri toplumsal ve ekonomik olanı kaynaştırdı çünkü bu, ekonomi politiğin gerçekliğiydi. Onlar, Gothenburg Kadın Okulu örneğinde olduğu gibi altyapı ve hizmet sunmanın anti-paternalist biçimlerini hem istediler hem de zaman zaman gösterdiler.

Bu okulun deneyimi ve sonra da solun yeni partileri üzerinde ısrarla durmamın bir nedeni de Hayek'in iktisatta her türlü kamu hizmetlerinin ve kamu müdahalesinin zorunlu olarak olumsuz olduğu, toplumsal bakımdan güdümlemeci nitelik taşıdığı şeklindeki etkili anlayışına karşı çıkmak ve pratik bilginin farklı bir değerlendirmesine dayanan başka bir isyan türünü göstermek olmuştur.

Bunları ve hareketlerin pratiğinden çıkarılmış alternatif bilgi anlayışlarının diğer örneklerini araştırdıktan sonra, şimdi de piyasa, devlet ve bu ikisinin ilişkisi üzerine alternatif bir görüş ile en önemlisi devletten ve piyasadan bağımsız olan kamu birliklerinin rolü hakkındaki tezlerimin içerimlerini teorik bir tarzda özetlemek istiyorum.

F. TOPLUMSALLAŞMIŞ BİR PİYASA

Hayek'in modeli, uygun bir ekonomik dengeye tek başına fiyat mekanizması aracılığıyla varılacağını varsayar. Başka iktisatçılar

bunu uzun zamandan beri reddediyorlardı. "Dışsal öğeler" kavramı, yani şirketin ekonomik hesaplarının dışında kalan maliyetler, serbest piyasa modelinin eksikliklerinden bazılarını ele almak için getirilmiştir. "Dışsal öğeler"in (kirlenme, kalifiye emek, sağlıklı emek vb. maliyetleri içeren) geleneksel olarak devletin sorumluluğunda olduğu; tamamen ekonomik, yani piyasaya ilişkin hesapların dışında olduğu varsayılmaktadır. Hayek'in bu geleneksel eleştirisinin çerçevesi içinde yeni hareketlerin ve radikalleşmiş sendika hareketinin bir diğer dışsal öğeler alanını; ve Hayek'in serbest piyasa modelinin bireysel işletmelerinin ve sosyal demokrasinin bir ölçüde sınırlı gündeminin araçsal mantıklarının ve bireyci araç-amaç yapılarının açıklamadığı, ekonomik bir etki yaratan ya da ekonomik sonuçları olan faktörleri ortaya çıkardıkları söylenebilir. Yeni hareketlerin etkisi kamunun dikkatini, sözgelimi, küçük çocuklu kadınların tecrit edilmesine katkıda bulunan ücret ve çalışma saatlerinin düzenlenmesinin toplumsal sonuçlarına; fabrikaların kapanmasının yerel toplulukların üzerindeki etkilerine; uzun çalışma saatlerinin ve düşüncesiz iş rutinlerinin insanın yaşam kalitesi üzerindeki etkilerine; Doğu ve Batı'nın savaş sonrası ekonomi politiklerinde Soğuk Savaş'ın sonuçlarına; düzensiz ekonomik büyümenin, ozon tabakası ve güvenli bir çevreye ilişkin diğer zorunlu özelliklerin üzerindeki etkilerine çekmiştir. Hareketlerin bu konularda aldıkları tavırların çoğu, duyarlı bir yönetimin yetkilerini "piyasa"nın eziyetini çeken işçilerin ve toplulukların yönlendirdiği ya da paylaştığı bir tarzda kullanarak bu dışsal öğelerle başa çıkmanın yollarını gösterir.

Belki de en önemlisi, yeni solun, özellikle sendikaların tabanındaki etkisi yoluyla, sık sık bu "ekonomik olmayan" maliyetleri içselleştirmenin; ekonomik hesaplamaları, diğer bilgileri piyasadan daha geniş kapsamlı olan bir ekonomik sürecin parçası haline getirecek tarzda değiştirmenin yollarını göstermiş olmasıdır.

Bu kitapta konu edilen hareketlerin ekonomiye ilişkin olarak ikili bir niteliğe sahip oldukları açıktır: Onlar hem kamuoyunun ekonomik gündemine belirli konuları sokmuş hem de sayesinde bu ve diğer konuların peşine düşebileceğimiz yeni politik, ekonomik ve toplumsal mekanizmaları müjdelemişler ya da göstermişlerdir.

Bu hareketler, nadiren eksiksiz bir model sunarlar. Bunun için, politik koşullar ancak kuraldışı durumlarda yeterince elverişliydi (sözgelimi bazı açılardan İsveç ve kısa bir süre için Londra). Hareketlerin oluşumlarına yardım edebilecekleri daha kalıcı ve katılımcı kamu kurumlarının içinde yenilik ve hakiki demokrasi için sürekli itici bir güç sağlayacak "gayri resmi" hareketlere her zaman ihtiyaç duyulacaktır. Son zamanlardaki demokratik toplum ve sendika hareketleri yeni politik ve ekonomik mekanizmalar olasılığını ve bunlara duyulan ihtiyacı iki şekilde göstermiştir.

Birincisi, hareketlerin başlangıçta çevresinde örgütlendikleri piyasanın başarısızlıklarına politik bir destekle birlikte, hitap edebilecek yeni tür kurumların kamu tarafından desteklenmesini esinlendirmişler, başlatmışlar ve istemişlerdir. Örneğin, yoksulluk ve düşük ücretleri ortaya seren kampanyalar olarak başlayan örgütlenmeler, asgari ücret yasalarının işleyişini gözlemlemek için düşük ücretlilerin güvenini kazanmış olan devlet dışı demokratik gruplara duyulan ihtiyacı göstermişlerdir; sağlık ve güvenlik örgütlenmeleri ve bölgesel çevre grupları, hükümetin bu konulardaki yasaların uygulanması için işyeri ve topluluklarda kök salmış olan örgütlenmelerle iktidarı paylaşmasına duyulan ihtiyacı göstermişlerdir; sağlık hizmetlerini halkın ihtiyaçlarına daha duyarlı bir duruma getirmek için kampanya yapan kadın grupları ve topluluk örgütleri, hastaların ve toplulukların sağlık hizmetlerinin yönetiminde daha çok söz sahibi olmalarının örneğini sunuyorlar ve bu olasılığa işaret ediyorlar; uluslararası işçi örgütleri, ulusötesi şirketlerin gücünü gerçekten kontrol etme ya da hatta ortadan kaldırma vaadinde bulunan yönetimler iktidara gelirse, onların hayati bir müttefikleri olma potansiyellerini göstermişlerdir.

İkincisi, bu hareketler çoğu örgütlenmelerinde piyasanın disiplinine karşı farklı biçimlerde baskı yapmaktadır. Bunun örnekleri ücret artışları sağlamak ve şirket yatırımları üzerinde pazarlık gücü kazanmak için uluslararası alanda işbirliği yapan otomobil işçileri; emek giderlerini ve hammadde maliyetlerini kısma yönündeki baskıların toplumsal ve çevresel açılardan zararlı etkilerine karşı kakao üretim zinciri boyunca örgütlenen işçiler; korunma amacıyla örgütlenen ev işçileri; uluslararası pi-

yasalarda daha güçlü olmak için üst-birlikler halinde birleşen ve kaynaklarını paylaşan kooperatifler; ticari öncelikler kadar, toplumsal önceliklerin de yönlendirdiği kamu yatırım kurulları ve bankaları kuran yerel ve bölgesel otoritelerdir. Bu insanlar, bütünüyle, tam anlamda piyasaya karşı, yani para karşılığında mal mübadelesinin araçlarına karşı örgütlenmiyorlar. Onlar, yerinde bir tanımlamayla "piyasanın anarşisi"ne; piyasanın, bir topluluğun yaşam fırsatlarının geleceğinin belirleyicisi olmasına karşı direniyorlar.[15] Böyle bir dirençişin piyasanın verdiği acıyı hafifletmek olduğunu söyleyebilirsiniz. Bu, piyasadan ya da daha doğrusu, (cevap emek, mallar ve sermaye için farklı olduğundan) piyasalardan hangi noktada ayrılır?

Piyasa, iflasa, işsizliğe ya da düşük ücretlere sebep olmadan, ekonomiyle ilgili enformasyonu iletmenin araçlarından biri olarak hareket edebilir mi? Başkalarının argümanlarından yararlanarak, bunun üç koşulda olabileceği sonucuna varıyorum.[16] Birincisi, faaliyetin önemli bir kısmının piyasadan bağımsız olması ya da piyasaya işbirliğine dayalı bir cevap vermesi; ikincisi, piyasanın dışında kalan ne varsa, bunların toplumsal olarak düzenlenmesi; ve üçüncüsü, piyasa yoluyla elde edilen enformasyonun şirketin karar alma mekanizmasının tek kaynağı olmasıdır.

7. bölümde açıklamış olduğum gibi emek piyasasına ilişkin olarak öne sürülen bir çözüm, temel ücretlere ilişkin yasadır: Bu sayede işçiler, eğer öyle isterlerse, emek piyasasına katılmadan da yaşayabileceklerdir; ama buna rağmen piyasaya katıldıklarında – ve bu yöndeki teşvikler önemli olacaktır– kendi gelecekleri ve piyasa yoluyla elde edilen enformasyonun kullanımı üzerinde daha büyük bir denetime sahip olacaklardır. Emek piyasasında, geriye

15. Bu yaklaşım, Pat Devine'ın *piyasa mübadelesi* (mübadele edilen şeylerin, mevcut kapasitelerini kullanan işletmelerin ürettiği mal ve hizmetlerden oluştuğu, alıcılar ve satıcılar arasındaki işlemler) ve *piyasa güçleri* (sadece piyasa mübadelesinin sonuçlarına tepki veren, işletmelerin salt kendi hedeflerine dayanan kararları aracılığıyla, yatırımın tahsis ve dağılımındaki değişikliklerin gerçekleştiği süreç) arasındaki ayrımının bir benzeridir. Bkz. Pat Devine, *Democracy and Economic Planning* (Cambridge, 1988).

16. Robin Murray, "Rethinking Social Ownership", *New Left Review*, 164 (Temmuz/Ağustos, 1987); David Purdy, *Social Power and the Labour Market* (Londra, 1988); Diane Elson, "Socializing the Market: Breaking the Circuit of Capital", *Socialism and the Market*, der. J. Schwartz (Londra, 1993).

kalan ne varsa, 6. bölümde betimlemiş olduğum türden bir içsel bilgiye sahip işçi örgütlerinin, yazılma ve uygulanmasına rehberlik ettiği bir mevzuata göre uygulanan asgari eğitim, sağlık ve güvenlik, ücret ve iş saatleri stardartlarına göre düzenlenecektir. Sonuç, sözde ücretliye, kendi emeğinden nerede yararlanabileceği ve sınırlı bir alanda, kendi temel gelirinden fazlasını kazanmak için hangi teşvikleri alabileceği hakkında enformasyon sağlayan bir emek piyasası olacaktır.

Mal piyasasına ilişkin olarak, toplumun, dağılımlarını piyasadan çok doğrudan doğruya temel toplumsal ihtiyaçlara ve toplumsal haklara göre kararlaştırdığı bazı mallar vardır: Örneğin, toplu konut, sağlık hizmeti, bazı ulaşım biçimleri. Mevcut toplumsal fazlaya göre bu liste pekâlâ genişletilebilir: Alternatif ve koruyucu bir sağlık hizmeti, yaşlı emekliler için telefonlar, bilgisayar ve fakslardan piyasa dışı bedellerle kamusal yararlandırma. Bununla birlikte geriye piyasa aracılığı olmaksızın, ihtiyaçlar, zevkler ve temin edilebilirlik hakkındaki enformasyonun araştırılmak için çok çeşitli, değişken ve kısa ömürlü olabileceği, engin bir üretim ve tüketim alanı kalacaktır. Ama CITER'in (Centro Informazione Tessile dell' Emilia Romagna), Caja Laboral'ın ve Mondragón'daki işbirliğine dayalı endüstri gruplarının çalışmalarında gördük ki bu enformasyonun nasıl toplandığı, işbirliği içinde ve açıkça nasıl araştırıldığı ve işletmelerin kendi aralarındaki ve işletmelerle müşteriler arasındaki ilişkilerin neler olduğu gibi konularda önemli farklılıklar olabilmektedir. Piyasanın fiyat mekanizması aracılığıyla sağladığı enformasyon, istihdama, topluluk ve ekolojiye ilişkin hedefler ya da yükümlülüklerle ilgili diğer bilgi biçimleriyle tamamlanacak ve dengelenecek ve şirketin karar alma mekanizmasının tek belirleyicisi olmayacaktır.

Ayrıca, tüketici de özel olarak belirlenen fiyatlar temelinde karar almayacaktır. 6. bölüm, Diane Elson'ın fiyat oluşumu sürecini açığa çıkarma ve düzenleme önerileri için yararlandığı tüketici kampanyalarının nasıl daha kamusal bir süreç için yapılan baskıyı gösterdiğini ortaya koymuştu.

Pratik ve teorik bilginin toplumsallaşması ve bunu mümkün kılacak olan kurumsal mekanizmalar, şebekeler ve mülkiyet ilişkileri üzerinde durmam beni, özerk işletmelerin arasında "iş-

birliğine dayalı planlama" fikrine götürdü. Piyasa mübadeleleri üzerine enformasyon böyle bir süreçte önemli ama zorunlu olarak belirleyici olmayan bir girdi olacaktır. Plan karşısında piyasa şeklindeki geleneksel karşıtlığın temelini, yani olanaksız bir iş olan, plan yoluyla gerçekleştirilen *ex ante** koordinasyon ile tüm durgunluk ve israf problemleriyle birlikte, piyasa aracılığıyla gerçekleştirilen *ex post*** koordinasyon arasındaki karşıtlığın temelini ortadan kaldıracaktır. İşbirliğine dayalı planlama bir süreç olacaktır: Bu ne sırf *ex ante* ne de sırf *ex post*'tur. Planlama, (Mondragón'daki çeşitli kurumların ve CITER'in gerçekleştirmeyi amaçladıkları şeyin gösterdiği gibi) piyasa eğilimleri hakkındaki bilginin paylaşılması ve (Üçüncü Dünya üreticileri için Twin Ticaret'in çalışmalarının gösterdiği gibi) piyasa fırsatları üzerine yapılan araştırmalar üzerindeki işbirliğinin arz ve talebi buluşturmayı hedeflemesi anlamında *ex ante* olacaktır. Bunun eşitlikçi ve toplumsal bakımdan adil bir dengeyi, piyasa karşısında atomlaşmış bir işletmeden daha fazla başarıyla gerçekleştirmesi muhtemeldir ancak bu da her zaman bir kestirim düzeyinde kalacaktır. *Ex post* kamusal ya da işbirliğine dayalı eylem kaynakların kötü tahsisine bir çare bulmak için gerekli olacaktır. Batmakta olan bir işletmenin işçilerine, işletmenin kendisi ve diğer kooperatifler/özyönetime dayalı işletmeler diğer yerlerde iş bulurken, işletmenin yeniden yapılanmasına yardım etmek konusunda, yerel ve bölgesel yatırım kurumları ve/veya bankaları, Caja Laboral'ın işlevini görebilirdi.

Argümanım ekonomik bilginin paylaşılması ve/veya açık olması üzerinde fazlaca duruyor. Bunun nedeni, sırf benim neoliberalizme yönelik eleştirimin odağı oluşu değildir. Ayrıca bu fikir, tam bir saydamlık ve günlük yaşamın kurumlarının ötesinde halkın sürekli bir katılımı olasılıkları hakkında gerçekçi olmayan varsayımlarda bulunmayan, işbirliğine dayalı bir ekonomik koordinasyon temelini de sağlar.

İşbirliğine dayalı planlama, işletmelerin devletin mülkiyetinde olmasına dayanmayacaktır. Ne var ki çok küçük olanlar dışında işletmelerin bir biçimde, toplumsal, komünal ya da kooperatif

* Beklenen, tahmin edilen. (ç.n.)
** Tahakkuk eden. (ç.n.)

mülkiyet altında olmaları önem taşıyacaktır. Bunun kendi içinde, onların kararlarının daha geniş bir topluluk gözetilerek alındığını garanti etmediği açıktır. Birkaç faktör daha gerekecektir: Birincisi, şirketlerin piyasadaki talebi anlama ve karşılama yeteneği için zorunlu olan bilgi, teknoloji, eğitim, know-how için başkalarıyla işbirliğine bağımlılığı; ikincisi, şirketlerin, ister Mondragón'daki gibi komünal olsun, ister daha büyük bir olasılıkla, bölgesel devlete ait olsun, kamu fonlarına kısmi bağımlılığı ya da gelecekteki olası bağımlılığı. Bu tür fonların tedariki, işletmenin üzerinde politik olarak anlaşmaya varılmış olan ekonomik, toplumsal ve ekolojik hedefler çerçevesine uymasına bağımlı olacaktır. Bu koşullarda ekonomik bilginin paylaşılması, işletmelere üretken enerjilerini nerede etkin ve verimli bir şekilde ortaya çıkaracaklarını gösteren güçlü ve yönlendirici bir ekonomik mekanizma şeklini alacaktır.

Az çok işbirliğine dayalı bir biçimde yönetilen özerk işletmelerden oluşan bir ekonomideki işbirliğinin diğer işlevlerin yanı sıra pratik ve analitik bilgiyi paylaşmak için önemi, bu tür daha geniş bir işbirliğinin pratik ekonomik yararları olduğunu gösterir. Bu önemlidir çünkü piyasa-dışı ekonomik koordinasyon biçimlerinin olanaklı olduğunu yadsıyanlar, herhangi bir piyasadışı ortak koordinasyon biçimini ümitsiz bir idealizm olarak görme eğilimindedirler. Sözgelimi, David Miller, bu tür fikirleri salt ahlâki temeller üzerinde arzulanan ilkel bir komünalizm ile aynı kefeye koyar. "Endüstri-öncesi bir toplum anlayışına romantik bir şekilde takılıp kalan"[17] bu tür fikirlerin savunucularını suçlayarak, günümüzün sosyalistleri arasında bu tür inançları on dokuzuncu yüzyıl ütopyacılığının iyi irdelenmemiş mirası olarak görür. Bu yerel ekonomilerin olağanüstü ekonomik başarısının örgütleyicileri tarafından artırılmış olan ekonomik bilginin paylaşımının ekonomik önemi, piyasa dışı demokratik koordinasyon biçimlerinin pratik, duygusallıktan uzak, ekonomik işlevlerine zemin hazırlar.

Aynı zamanda, ekonomik bilginin işbirliği temelinde toplumsallaşması toplumsal ama zorunlu olarak devlet mülkiyeti iliş-

17. David Miller, "Why Markets?", *Market Socialism*, der. J. Le Grand ve S. Estrin (Londra, 1989), s. 29.

kilerinin olmadığı koşullarda, daha geniş bir kamu yararına yönelik olarak özerk kooperatiflerin arasında işbirliği için, resmi *ex ante* denge üzerinde ısrar edenlere karşı (paylaşılan ekonomik bilgiye bir ekonomik güç biçimi olarak yaklaşıyorum) ekonomik bir temelin bulunduğunu gösterir.[18]

Bu, bilinmeyene doğru bir sıçrama değil. Aslında, bunun bir yönü (piyasa eğilimlerini ve fırsatlarını ortaklaşa belirlemek) her büyük şirket için kapsamlı bir demokratikleşme sürecini gerektirir. Bu tür şirketler, CITER'in yüzlerce girişimciyle paylaştığı şeyin özel bir versiyonu olan pazar araştırmalarına dev kaynaklar ayırırlar. Onun bir başka yönü de (kamusal olarak düzenlenen fiyat oluşumu süreci) şimdiden çok fazla kurumsallaşmış, sırf "piyasayı gözeten"den farklı olarak bilinçli bir şirket karar alma sürecinin demokratikleşmesini gerektirir. (1960'ların Fiyat ve Gelir Politikaları aracılığıyla, gönülsüz bir biçimde ama yine de çarpıcı bir kamu düzenleme sürecine tabi olmuştu bu.) Üstelik, 6. bölümde gördüğümüz gibi, ekonomik bilginin bu tür bir toplumsallaşması yönünde halktan gelen birçok farklı, zaman zaman güçlü baskılar vardır. Bunların birçoğu elektronik postayı (e-mail) çok demokratik bir tarzda kullanarak, sürekli olarak yeni kullanıcıları eğiterek, yeni "iletişim" seçkinlerinin temeli olmasın diye, onu olabildiğince basitleştirerek süreç içinde giderek gelişiyorlar.[19]

Halktan gelen bu baskılar, servet ve ekonomik güç alanlarındaki büyük eşitsizlikler tarafından bloke edilecektir. Ekonomik bilginin toplumsallaşması süreci ancak, sözgelimi, Mondragón'daki işletmeler arasında ve onların içinde var olan, ekonomik eşitlik koşullarında, piyasa-dışında yönlendirilen ekonomik koordinasyon biçimlerinin bir temeli olabilir. Böyle bir eşitliğe, hepsi de zorlayıcı olmayan bir koordinasyon biçimi olarak ekonomik bilgi paylaşımının rolünü güçlendiren ortak hizmetler, yerel kamusal finans kaynakları, eğitim ve diğer işbirliği

18. Bkz., Ernest Mandel, "In Defence of Socialist Planning", *New Left Review*, 159 (Eylül/Ekim 1986).

19. Bu gelişmelerin ayrıntıları, GMBU National College, College Road, Manchester M19 adresindeki İşçi Telematik Merkezi'nden (Labour Telematics Center) temin edilebilir.

biçimleri konularında karşılıklı bir bağımlılık eşlik eder. 6. bölümde betimlenen ekonomik şebekeler gibi, onlar, bu bilgi paylaşımını geleneksel özel şirketlerin güç ve bencilliğiyle çatışan yönlendirici planlamanın oldukça ötesine götürmeyi arzuluyorlar.

Bugünkü ekonomik güç yoğunluklarını ve böylelikle ekonomik gizliliği ortadan kaldırabilecek kesin stratejiler bu kitabın kapsamı dışındadır. Saptamak istediğim şey, eşitlikçi bir servet dağılımının ve üretim, dağıtım ve mübadele araçlarının ortak mülkiyetinin demokratik, ekonomik ve politik kurumlar temelinde mümkün olduğudur. Bu olasılığın merkezinde, işyerinde ve toplulukta bilginin hem pratik hem teorik boyutlarını kabul eden ve onun paylaşımını örgütleyen demokratik kamu birliklerinin gelişmesi yatıyor.

G. YÖNETİM MANTIĞININ YENİ BİÇİMLERİ

Mondragón'da piyasa en son teknolojik gelişmeler ve ekonomik anlayışa ilişkin diğer kaynaklar hakkındaki bilgiyi toplumsallaştırma süreçleri, işbirliğine dayalı bir ekonomiye güçlü bir kültürel ve politik bağlılık duyan ilk kooperatiflerin ihtiyaçlarından gelişmiştir. Üstelik kooperatifler, çok büyük ölçüde, Bask ülkesinin bu bölümünü kalkındıran araçlardı. Modena, Regio Emilia çevresindeki diğer birçok endüstride olduğu gibi, Carpi tekstil endüstrisinde de küçük girişimciler arasındaki işbirliği, kökeni tarım kooperatiflerine dayanan güçlü bir kooperatif geleneğinden gelişmiştir. Burada da, ekonomi ve toplumun içinde yer alan bu kooperatif kültürünü Mondragón'da olduğundan çok daha az kurumsallaştırma çabası olmasına rağmen, endüstrileşme süreci, önemli bir ölçüde bu kooperativizm tarafından yönlendirilmişti.[20]

Girişimcileri arasında, yöreye özgü güçlü kooperatif gelenekleri bulunmayan zaten endüstrileşmiş bölgelerde böyle bir süreç nasıl gelişebilir? Eğer argümanımın (son yılların radikal de-

20. İtalyan Komünist Partisi, bunun bir ölçüde güvenilmez bir destekleyicisi oldu. CITER gibi örgütlenmeler, Mondragón'daki gibi daha geniş şebekelerin bir parçası değildi.

mokrat hareketlerinin, politika ve iktisadın temelinde yatan bilgi biçimlerinin dönüştürülmesi olasılığını önerme, bazen de müjdeleme biçimlerine ilişkin) bir geçerliliği varsa, o zaman bu sorunun cevabı olarak kendisini gösterecek deneyimler olmalıdır. Argümanımın içerimi, Üçüncü İtalya'nın işbirliğine dayalı öğelerinin ve Mondragón ekonomisinin bütünleşmiş niteliğinin, kamu bilgisine resmi yaklaşım açısından, zamanlarının ilerisindeki gelişmeler olduğudur. Bunlar, şimdiden dikkatleri üzerlerine daha çok çeken konular olmuşlardır. 6. bölümde, bu tür ilkelerin daha özbilinçli bir biçimde nasıl yayılabileceklerini gösteren birkaç bitmemiş deneyi aktarmıştım. En dikkate değer örnek Londra Büyükşehir Meclisi'nin tamamlanmamış çabalarıydı. Henry Ford'un eskiden dediği gibi, "en büyük dersleri veren başarısızlıklardır." GLC'nin, sözgelimi mobilya endüstrisinde piyasa-dışı işbirliği biçimlerini yaratmak için hem girişimcilerle hem de sendikalarla birlikte çalışma yolundaki tamamlanmamış çabaları bazı dersleri içerir.

Birinci ders, işbirliğine dayalı bir ekonomiyi savunan ve endüstri şirketlerinin tüm mülkiyetine ya da kısmi mülkiyetine sahip olma ve yatırım yapma gücündeki bir siyasi otoritenin güçlü desteğinin rekabetçi piyasanın kıran kırana dinamiğine karşı koymak için zorunlu olduğudur. İkinci ders, böyle bir politik müdahalenin yeterli olmadığıdır: Seçilmiş siyasi otorite endüstri içinde ve uygun olursa, bu endüstrinin işbirliğine dayalı bir nitelikteki gelişiminden maddi çıkarları olan çevre topluluklarda yer alanlar ile ittifak oluşturmalıdır. Üstelik bu ittifak, endüstrinin mevcut örgütlenmesine uyacak kadar ademimerkezileşmiş bir düzeydeki hükümetin, ilgili toplumsal grupların bu çıkarları dile getirmesine ve temsil etmesine yardım edebileceği bir türde olmalıdır. Dolayısıyla, sözgelimi Londra'daki mobilya işverenlerinin, iş ve becerileri giderek daha çok zayıflatan zalim rekabetçi yöntemlerden vazgeçmeyi ciddi olarak düşünmedikleri açıklık kazanınca, GLC sendikalarla birlikte çalışmaya başladı. Bu, sırf onların başını okşama ve mevcut stratejilerine arka çıkma değil, onların tüm endüstriyi kapsayan bir strateji geliştirmesine yardım etme sorunuydu. GLC, iş dışındaki saatlerde bu hedefi gerçekleştirmeleri için işyeri temsilcilerine araştırma yardımı ve en son teknoloji ve tasarım hakkındaki enformasyona giriş sağladı ve sendika ara-

cılığıyla mali yardım gönderdi. Uzun vadeli amaç, daha geniş bir işbirliği için aşağıdan bastıran sendika ve sınırlı mali etkisini "yukarıdan" kullanan GLC ile, giderek inatçı ama yine de kuşatılmış bir yönetimin üzerinde bir kıskaç operasyonu gerçekleştirmekti. GLC'nin aslında bunu gerçekleştirmek için ne zamanı ne de ekonomik yetkileri vardı. Eğer başarılı olsaydı, sonuç daha geleneksel mali ve ihracat hizmetleri kadar, ortak olarak örgütlenmiş bir pazar araştırması, tasarım ve teknoloji hizmetlerinin yaratılmasını içine alacaktı. Bu da geleneksel özel şirketler adaptasyon konusunda zorlandığı için, büyük olasılıkla, yönetimde ve mülkiyet yapısında geniş değişikliklere yol açacaktı.

Tom Paine'in ifadesini yorumlayarak tekrarlarsak, bu kitapta, halkın önemli bir ölçüdeki –bunun, "devrimde ortaya çıkmamazlık etmeyen ölçü" olup olmadığına karar vermek zordur– kapasitesinin sessiz ve düzenli bir işlemle açığa çıkarılmasını sağlayabilecek olası dört tür ilişkiye göz attım. Bir kamu hizmetinin herhangi bir şekilde onu sağlayan ya da kullanan ilgili herkesin becerilerini ve anlayışlarını sonuna kadar geliştirecek ve bunlardan yararlanacak bir tarzda yönetildiği Gothenburg Okulu örneğinin göstermiş olduğu bir olasılık var. 1975 İşçi Partisi hükümetinin yönetiminde çıkarılan sağlık ve güvenlik yasasının sınırlı deneyiminin göstermiş olduğu gibi, hükümet eyleminin, işçi temsilcilerini iç bilgi ve toplumsal konulara ilişkin kazanılmış haklarla donatmak yoluyla yönetime toplumsal kaygıları benimsetmesi ve devletin yasal yetkilerini yönlendirmesi, harekete geçirmesi olasılığı var. Sonra, oldukça benzer bir şekilde, daha küçük bir ölçüde, Waterloo'da Coin Street Konutları'nın göstermiş olduğu, maddi bir kaynağı, bu örnekte şehir içindeki bir toprağı toplumsallaştıran ve sonra da bu toprakta yaşayan ve çalışan insanları temsil eden demokratik örgütlerin özyönetimini destekleyen bir hükümet olasılığı var. Son olarak, henüz tartıştığımız gibi çıkarları ve değerleri onları, aksi halde düşmanca rekabet biçimleri tarafından yaratılan bölünmelerde işbirliği biçimlerini oluşturmaya götüren bu toplumsal ve ekonomik örgütleri, her düzeyde destekleyen bir hükümet olasılığı var.

Farklı düzeylerde, seçilmiş siyasi otoriteler arasındaki tüm bu olası ilişkiler, hükümetin çözmek için seçildiği problemleri çözme bilgi ve becerisinde ciddi bir sınırlılığı varsayar. Buna rağ-

men, serbest piyasacıların argümanlarının karşısında, bu ilişkiler, problemlerin kendi etkinliklerini deneme yanılma yoluyla sürekli olarak artıran görünür ve demokratik eller tarafından bilinçli ve yasalara uygun bir şekilde ele alınabilmesini varsayar. Olası yeni politik ve ekonomik ilişkilere dair bu görüşlere, toplumsal ihtiyaçları karşılamak konusunda hem piyasanın hem de devletin başarısızlık deneyimlerinden *ad hoc* olarak varılmıştır. Örtük olarak bu ilişkiler, toplumsal çözümleri keşfetmek için farklı birçok kaynağı ve farklı bilgi türlerini birleştiren bir bilim anlayışına dayalıdırlar.[21] Politik olduğu kadar kültürel *égalité* (eşitlik -ç.n.) itkisi hakkındaki dersinde, E. P. Thompson'ın kullandığı sözlerle, çeşitli türden devlet yetkilileri ve politikacılar, "farklı deneyim dünyalarının aşınması" ile karşı karşıyadırlar.[22]

Bu aşınmanın yönetim zihniyetinde kalıcı bir özellik haline getirilmesi için gereken koşullar daha çok incelemeye değer. Birincisi, olasılıklarına göz attığımız tüm yeni politik ilişkilerde, bir ya da birkaç seçilmiş siyasi otorite ile kitle temeline sahip bir yurttaş örgütünün ya da bu tür örgütlerin oluşturduğu bir ittifakın iktidarı paylaşması vardı. Bunun, ortak bir toplumsal dönüşüm sürecinde, farklı bilgi kaynaklarını ya da farklı deneyim dünyalarını birleştirmenin zorunlu bir koşulu olduğunu öne sürüyorum.

Bir problem hakkında bilgi edinmek enformasyon toplamaktan daha ileri bir şeydir. Sırf enformasyon toplamak için gönüllü örgütlenmelerle yakın ilişkiler kuran hükümet yetkililerine ait yığınla örnek var. Süreç, her ne kadar danışma ve açık hükümet şek-

21. Kadınlar Okulu'ndaki öğrencilerin pratik bilgisi, eğitim politikasının geliştirilmesinde, kurucu kadronun eğitime ilişkin ve feminist teorilerinin test edilmesini sağladı; hangi derslerin verileceğine ilişkin kararlar alınırken iş piyasasına ait daha çok miktarda ekonomik bilgi, kişisel gelişme kaygılarıyla dengelenmek zorunda kaldı. Hangi maddelerin tehlikeli olduğu konusunda karar verilirken, işçilerin, sağlık ve güvenlik temsilcilerinin topladığı deneyimsel bilgi, hükümet müfettişlerinin ya da akademik bilim adamlarının teorik bilgileriyle birleştirildi; alternatif ürünlerin belirlenmesinde, piyasadaki boşluklar hakkındaki ekonomik bilgi ile üretim süreciyle ilgili konular hakkındaki toplumsal ve tıbbi bilgi birleştirildi. Tekrar, Coin Street'in inşasında bazılarına göre yılların deneyiminden kaynaklanan konut bilgisi, GLC mimarlarının ve iktisatçılarının eğitimden gelen bilgileriyle birleştirildi. Ve piyasa eğilimlerinin çözümlemesinde, parakendeci şirketlerin yöneticilerinin ve moda araştırmacılarının deneyimleri, tekstil endüstrisi üzerinde çalışma yapan iktisatçılarınkiyle birleştirildi.
22. E. P. Thompson, *Education and Experience* (Leeds, 1968).

linde ambalajlanmışsa da bu ilişkilerde, siyasi otoritenin iktidarı değişmez, hatta güç kazanır.[23] Enformasyon depolanabilir bilgidir; bir araştırma sürecindeki birçok şey arasında hem bir girdi hem de bir çıktıdır. Bilgiye sahip olma süreci eylemi, gücün kullanılmasını ve sonuç olarak beklenmedik sorunların ya da fırsatların ortaya çıkarılmasını içerir. Eğer süreç hakiki bir ittifak ise siyasi otorite kendi iktidarının bazı öğelerinden vazgeçer. Eğer kitle örgütleri salt birer enformasyon kaynağı olarak görülüyorsa, eski toplum mühendisliği modeli hâlâ iş başında demektir; uzmanlar veri toplarken sadece biraz daha dışarıya yönelmiş olurlar. Kültürel eşitlik ise hâlâ çok uzaklardadır.

Diğer tehlike, siyasi otoritenin belirli bir grubun çıkarlarını temsil eden ve bilgisini birleştiren örgütlenmenin bağımsızlığını kendi bünyesinde erittiği ya da ortadan kaldırdığı bir korporatizmdir. Bir kitle örgütünün uygun bir deneyim yoluyla bilgiye katkıda bulunabilmesinin bir koşulu, onun kendi köklerini ve günlük bağlantısını (kendi tabanına duyduğu sorumluluğu) yaşadığı deneyimin içinde sürdürmesidir. Öyleyse, siyasi bir otoriteyle müttefik olarak etkinliğinin koşulu da onun bu otoritenin herhangi belirli bir bölümünden özerk olmasıdır.

Özerklik ayrı olmanın eşanlamlısı değil, ilişkinin temelidir. Farklı ülkelerde yurttaş örgütleri ile devletin üstünkörü bir şekilde karşılaştırılmasıyla bile, siyasi otoritelerin ve partilerin kısmen bu örgütlenmelerin çevresini şekillendirdiği ve bu yüzden, onların gücü ve niteliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu açıkça görülür. Bu örgütlenmelerin birçoğu; kâr-gözetmeyen, devlet dışı örgütlerden oluşan "üçüncü sektör"ün doğuşunu destekleyebilmek için kendileri işbirliği biçimleri geliştiren duyarlı vakıf ve kuruluşlar;[24] üyelerinden gelen banka havaleleri ve çok çeşitli düzeylerdeki devlet yetkililerinin desteği aracılığıyla, devletin herhangi bir bölümüne bağımlılıklarını azaltan finansman biçimlerini

23. Cynthia Cockburn'ün *The Local State*'i, bunu, "katılım"ın en coşkulu olduğu bir zamanda, 1970'lerde Lambeth Meclisi'nin topluluk gruplarıyla ilişkisi üzerine ayrıntılı bir vaka incelemesinde belgeliyor.

24. Bu "üçüncü sektör"ün tartışılması için bkz. P. Ekins ve M. Max- Neef, *Real-life Economics* (Londra, 1992); W. Streeck ve P. C. Schmitter, *Private Interest Government* (Londra, 1985); H. E. Daly ve J. Cobb, *For the Common Good: Redirecting the Economy Towards the Community, the Environment and a Sustainable Future* (Londra, 1990).

giderek geliştiriyorlar. Hem serbest piyasa hem de toplum mühendisliği rejimlerinin mirasında, örneklendirmiş olduğum tarzda bir dönüşüm yaratma vaadinde bulunan bir partinin, kitle örgütlerinin gücünü, onların özerkliğine dokunmadan artıracak yolları (yardımlar, komitelerde temsil edilme, yasal statü, bir kamu platformu, eşitliği engelleyen şirketlerle yapılan müzakerelerde kamu desteği vb.) bilinçli bir biçimde düşünmesi gerekecektir. Bunun öbür yüzü, seçilmiş bir siyasi otoritenin, hükümet dışı organlarla ilişkilerini yönlendiren ve onların kendi iç demokrasilerini, sorumluluklarını ve seçilmiş otoritenin temel ilkeleriyle uyumlarını belirleyen açık kriterlere sahip olacağıdır.

H. HALKIN BİLGİSİ YOKSA İRADESİ DE YOKTUR

Bu tür ilişkiler, bugün var olduğu şekliyle temsili hükümete basitçe eklenemezler. İster sosyal demokrasi, Hıristiyan Demokrasisi'nin toplumsal piyasa yaklaşımı, isterse serbest piyasacı sağın en son simgelerinin egemenliği altında olsun, statüko halkın iradesinin halkın bilgisi olmadan gerçekleşebileceği varsayımına dayanır. On sekizinci yüzyıldan başlayarak, Avrupa devletlerinde görülen art arda reform dalgaları yönetimin kendi iradesini belirlediği süreci demokratikleştirmiştir; yani, daha temsili kılmıştır. Ama yönetimin kendi zihniyeti ve kültürü, icra ve yürütme kurumları hiç de böyle bir demokratik dönüşümü yaşamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insanlar, büyük ölçüde işçi hareketleri aracılığıyla, kendi politik haklarını daha fazla sosyal ve daha az başarılı bir şekilde ekonomik hak istemlerine yönelik baskı yapmak için kullanırken, yönetimin faaliyet alanı büyüdü. Ama görmüş olduğumuz gibi kimin sahip olduğu ve ne tür bir bilginin bu yeni yasaların uygulanmasına kılavuzluk edeceğine ilişkin kültürel varsayımlar değişmedi. Uzmanlığın yönetime ve geçerli bilgi hacmine merkezileştirilmek için kodlanmış ve yalın bir türdeki toplumsal-bilimsel bilgiye eriştiği varsayılan profesyonel danışmanlara mahsus olduğu düşünülüyordu.[25] Bu süreçte, yö-

25. A. Dunsire, *The Execution Process, Vol. 1: Implementation in a Bureaucracy* (Londra, 1978) adlı kitabında, Britanya'daki politik yürütme süreçlerinin niteliğini ayrıntılı bir şekilde betimliyor.

netimin demokratik öğesi bu uzmanların altında çalıştıkları bakanın onların yaptıklarından sorumlu kılınmasında yatıyordu. Bakanın ilgilendiği (teoride), kendisinden başlayarak aşağıya doğru emir-komuta ve yukarıya doğru yeniden sorumluluk zincirinin kırılmasıydı; böylece uzmanlar parlamentoya güvenilir bir biçimde rapor sunabilirlerdi. Temsili yönetim açısından bunun parlamentonun iradesinin demokratik bir tarzda gerçekleşmesini sağlamak için yeterli olduğuna inanılıyordu.

Bunun sonuçları, savaş sonrasının sosyal demokrat hükümetlerinin savaştan sonraki ekonomik canlanma sırasında ve sonrasında yetişmiş olanlara bıraktığı çoğunlukla iyi-niyetli mirasta, sonraki kuşakların zaman zaman basbayağı hoş olmayan şekillerde karşıladığı bir mirasta görülebilir: Öğrencilerin ihtiyaçları ve arzularına ilişkin pek az pratik bilgiyle tasarlanmış, kent yaşamından kilometrelerce uzaktaki kasvetli araziler üzerine kurulmuş üniversite kampusları; kadınların özel ihtiyaçlarına ilişkin pek az bilgiyle geliştirilmiş tıp eğitimi ve hastane organizasyonu; çocuklar yokmuş gibi tasarlanan ulaşım sistemleri; sanki sırf yasanın çıkarılması yeterliymiş ve yürütme yasadan etkilenen işçilerin bilgisinin dahil edilmesi gerekliliğini düşünmeden mahkemelere bırakılabilirmiş gibi çıkarılan istihdam yasaları; yoksul bölgelerde iş alanlarını korumak ve kullanılışını gözlemek için gereken içsel bilgiyi dikkate almadan verilen yatırım teşvikleri. Liste sonsuzdur. Radikal cumhuriyetçi Tom Paine'in dilekleri, umduğu gibi temsili bir demokrasinin gerçekleşmesi ile yerine gelmemiştir. Onun söylediklerine yeniden dikkat etmenin yararı var:

> Herkesin gözüne devrimler dâhi ve üstün yetenekli insanlar yaratıyormuş gibi görünür. Halbuki, bu olaylar bu tür insanları sadece ortaya çıkarmaktan başka bir şey yapmazlar. İnsanda uyuşuk halde duran ve herhangi bir şey tahrik etmediği takdirde kendisiyle birlikte öylece mezara kadar gidecek bir yığın hassa vardır. Tüm bu hassaların kullanılması toplumun çıkarına olduğundan, yönetimin kuruluşu bir devrim durumunda ortaya çıkmakta asla gecikmeyen tüm bu yetenekleri sakin ve düzenli bir faaliyetle ortaya çıkaracak biçimde olmalıdır.[26]

26. Thomas Paine, Raeder (Londra, 1987)'da *The Rights of Man*, s. 277

Tom Paine monarşiye karşı temsili demokrasiyi savunuyordu. Ama onun istedikleri, şimdi mevcut parlamenter hükümet biçimlerinin karşısında eleştirel istekler olarak kalıyor. Temsili yönetim insan yeteneklerini tam olarak açığa çıkaramaz. Eğer karar alma süreçleri kadar "icra" süreçleri de demokratikleştirilirse, dolayısıyla yürütmeyi sürekli olarak iyileştirmek için halkın bilgisi paylaşılır ve eğer siyasi partilerin kapıları politik iradenin belirlenmesine açılırsa, o zaman yeni örgütlenme problemleri ortaya çıkar. Özellikle zımni bilgi, "bildiğimiz ama dile getiremediğimiz şeyler" dahil, çeşitli tür pratik bilgilerin demokratik süreçleri nasıl besleyebileceği sorusu çıkar ortaya.

Başka bir deyişle, gerçek bir demokratik örgütlenme sadece bir halk temsilinin, Raymond Williams'ın ifadesiyle "mevcut kılma"nın,[27] koşullarını gerçekleştirmek zorunda değildir. O ayrıca, halkın kendisini mümkün olan en tam şekilde ifade etmesi ve ifade edilen şeye karşılıklı duyarlılık gösterilmesinin koşullarını; yani, nüfusun çoğunluğu içinde uyuşuk bir halde kalan deneyimleri, problemleri ve yetenekleri "ortaya çıkarma"nın koşullarını da gerçekleştirmelidir.

I. TEMSİLİ VE KATILIMCI DEMOKRASİ

Politik ve ekonomik eşitlik kadar, kültürel eşitlik koşullarını da gerçekleştirmek istemeyi sürdüren esnek bir sol azınlık, bu amacın eğitim ve medya için içerimlerine çok büyük bir dikkat göstermiş ve giderek birçok sosyalist ve feminist, iş organizasyonu açısından onun içerimlerini inceden inceye düşünmeye başlamıştır.[28] Ama bu amacın yönetimle ilgili içerimleri üzerinde pek az durulmuştur. Bunun bir sonucu, yeni sol partilerin ya da yerleşik partilerin içindeki yeni sol gruplaşmaların, genellikle, yerel

27. Bkz. Raymond Williams, *Towards 2000* [2000'e Doğru, çev. E. Tarım, Ayrıntı Yay., 1989]

28. Bkz. C. Marsh, *Hours of Work of Women and Men in Britain,* (Equal Opportunities Commission) Fırsat Eşitliği Komisyonu (HMSO, 1991); J. Cockburn, *Machinery of Dominance* (Londra, 1985); U. Huws, J. Hursfield ve R. Holtmaat, *What Price Flexibility?: The Casualisation of Women's Employment* (Londra, 1989); P. Hewitt, *About Time* (Londra, 1993).

bir düzeyde işbaşına geldikleri zaman idarenin kendisinde değişiklik yapmak için çok hazırlıksız yakalanmış olmalarıydı.

Böyle bir kaygıya en yakın şey, Paine'in devrimci değilse bile, parlamento dışı faaliyet aracılığıyla değindiği periyodik uyanış anlarına zaman zaman idealleştirme derecesinde olan özel bir dikkatti. Bu faaliyetler, altmışların sonunda öğrenci isyanı yıllarında görülen yaratıcılık patlamalarıydı; en çok ezilen işçi grupları arasında yeni ortaya çıkmakta olan dinleyiciler önünde konuşma ve örgütlenme yetenekleriydi (Londra kent merkezinde gece çalışan temizlik işçileri ve sonra, 1984 ve 1992'de madenci topluluklarındaki kadınlar arasında olduğu gibi); 1980'lerdeki barış hareketinin büyük hayalleri ve yaratıcılığıydı. Bunlar ve diğer hareketler yeni sola "sıradan" insanların özyönetime ilişkin olağanüstü yeteneklerinin sürekli bir esin kaynağını ve kanıtını sağlamışlardır.

Modern parlamento dışı solun ilk yıllarında, 1968'den sonra yaratmış oldukları doğrudan demokrasi biçimlerinin farklı karar türleri ve amaçları için hiçbir ayrım gözetmeksizin, bir bütün olarak toplumun yönetilmesine genelleştirilebileceğini hayal etme eğilimi vardı. Batı yeni solu sık sık demokrasinin tek bir örgütlenme ilkesini bir diğerinin karşısına koyuyordu. "Temsili demokrasi"nin yerine "katılımcı demokrasi"yi istiyorlardı. Zaman zaman, Soğuk Savaş sırasında geçerli olan dar, pozitif olarak halk-karşıtı demokrasi anlayışlarına meydan okumaya ve demokrasiyi ekonomik yaşamı ve aile ilişkilerini de içine alacak şekilde genişletmeye yönelik kaygılarında, özellikle yönetim (yasama ve idari) kurumlarının demokratikleştirilmesi sorunlarını gözden kaçırdılar. Bu kurumların atlanabileceği yolunda örtük bir varsayım vardı; sonuçta, 1970'lerde çok az insan yönetimin toplumdaki demokratik süreçlerle olası pozitif ilişkilerine dikkat etti. Son zamanlara kadar, katılımcı demokrasinin gerçekleştirilebilir kurumsal biçimlerini düşünmeye ve temsili yönetim için hangi yapıların böyle bir katılıma yönelik en iyi koşulları yaratacağını araştırmaya yönelik çok az çaba vardı.[29]

29. Örneğin bkz. *Politics and Society*, 20, özel sayıda yayımlanan tartışmalar, no. 4 (Aralık, 1992); John Mathews, *Age of Democracy: The Political Economy of Post-Fordism* (New York, 1989); Paul Hirst, *Representative Democracy and*

Bir yönetim sistemi olarak katılımcı demokrasinin problemi, onun kitlesel seferberlik durumlarında kanıtlanabilir bir şekilde sahip olduğu demokratik niteliğini korumak için, insanların, bunalım koşullarında gösterdikleri katılımcı ruhu olağan zamanlarda da korumak zorunda olmalarıdır. Bunalım anlarında, çalışanlar, doğrudan demokrasi biçimleri aracılığıyla doğrudan maddi yaşamlarını, gıda dağıtımını, iş örgütlenmesini, ulaşımı vb. tekrar tekrar düzenlemişlerdir. Ne var ki böyle bir faaliyet, hiçbir zaman, toplumun yönetilmesi için tam bir demokratik model sağlayacak şekilde yeterince kalıcı olmamıştır.

Doğrudan katılımın, orta büyüklükteki bir kurumun günlük işleyişinde gerçekleşebildiğine dair, Gothenburg Kadın Okulu gibi birçok "mikro" deneyimin sunduğu kanıtlara sahibiz. Ama bu olumlu deneyimlerden, çeşitli kademeler aracılığıyla delegeleri ulusal ve uluslararası düzeylere gönderen demokratik birimlerden oluşmuş bir piramit üzerine kurulu, yasamaya ve yürütmeye dayalı bir sürecin, insanların kendi yaşamlarının yasal çerçevesini etkilemesinin en doğrudan ve demokratik aracı olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Karar alma süreçleri günlük yaşamdan fazla kopuk oldukları zaman, aynı düzeyde bir katılım sürdürülemez.[30]

Bazı yorumcular halkın özyönetimi idealini tamamen bir yana atmak için bunu kullanmışlardır. Ama belki de temsili demokrasi biçimlerini reddeden Konsey Komünistleri, Lonca Sosyalistleri ve diğerleri, belirli bir kurumsal biçimi tüm toplum için ilke haline getirerek, kendilerinin köşeye sıkıştırılmasına izin vermişlerdir. İhtiyaç duyduğumuz, gerçekçi olmayan kitlesel seferberlik ve faaliyet düzeylerini önvarsayan bütünleşmiş tek bir yapı değildir. Aksine, günlük yaşam kurumlarının katılımcı bir tarzda örgütlendiği, ekonomik ve politik koordinasyon araçlarının bu kurumlarla olabildiğince yakından ve saydam bir biçimde iliş-

its Limits (Cambridge, 1990); *Prospects for Democracy*'deki makaleler, der. D. Held (Cambridge, 1993).

30. Tim Wohlforth, doğrudan demokrasi biçimlerinin, temsili biçimlerin yerine getirilmesine ilişkin düşüncenin benzer bir eleştirisini, "The Transition to the Transition"da yapıyor, *New Left Review,* 130 (Kasım/Aralık, 1981). Ann Philips, *Engendering Democracy*'de (Cambridge, 1990) kadın hareketinin savunduğu ve uyguladığı katılımcı demokrasinin sınırları hakkında geniş açıklamalarda bulunuyor.

kilendirildiği ve yasal çerçevenin olabildiğince temsili bir organ tarafından kararlaştırıldığı bir yapılar bileşimini düşünmeliyiz.

İ. YÖNETİMİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Bu konuları pratik bir biçimde ele almak artık akademik ya da salt spekülatif çalışma yapmak değildir. En azından Avrupa'da, geleneksel karar alma düzeyleri, alanı ve biçimleri değişim halindedirler. Bu koşullarda, tek odak merkezi olarak ulusal parlamentoları görmeyen demokrasi fikirleri çok uygundur. Şimdiye kadar çoğu yönetim, ister ideolojik, ister pragmatik nedenlerle olsun, düzenlenmemiş bir piyasa ve asgari bir politik demokrasiden yana olanların elinde olmuştur.[31] Argümanımın içerimi, son zamanlardaki sol hareketlerin, seçilmiş hükümetin etkili kontrolü dışında kalan sorumsuz güç merkezlerini izleme geçmişine sahip olduklarıdır. Temsili yönetimin farklı düzeylerinin, bu güç merkezlerini demokratik bir biçimde denetleme konusunda oynayabileceği role işaret eden şebekeler ve farklı örgütlenmeler süreç içinde geliştirilmiştir. Ayrıca, gayri resmi örgütlenmeler seçilmiş politik organların bu kontrolü gerçekleştirmek için ihtiyaç duyacakları ve önayak olma gereğini hissedecekleri türden yurttaş ittifaklarına da örnek oluşturuyorlar.

Bu, farklı amaçlar için uygun olan egemenlik düzeylerine ilişkin tartışmaya ölçüt ve bir boyut kazandırıyor. Argümanım, ekonomik yönetim dahil, demokratik ve etkili bir yönetim için tüm toplumun, becerileri dahil, bilgisinden yararlanmanın önemini belirtiyor. Bunun tüm içerimleri, daha çok çalışmayı gerektirir; ancak önceki bölümlerdeki argümanlarımdan doğrudan iki içerim çıkıyor. Birincisi, politik ilkeye ilişkin bir içerimdir: İnsanlarla yeni türde bir ilişki; sadece onların politik haklarına değil, yönetime katılma ya da başka bir deyişle, kendi kendini yönetme yetkisine de saygı duyan bir ilişki kuran seçilmiş yönetim kademelerini gerektirir. Yönetimi inşa etme ya da dönüştürme sü-

31. Avrupa entegrasyonunun mevcut niteliği nedeniyle kendilerini yenilgiye uğramış hissedenlerin birçoğu için dikkat odağı enternasyonalist soldan ziyade, milliyetçi sağ olmuştur.

recine yeni bir düşünce de eklenmelidir: Yönetimin, yurttaşlara kendi yeteneklerini, demokratik ilkelere göre toplumun yönetilmesinde tam olarak kullandırtacak tarzda düzenlenmesi gerektiği düşüncesi. İkinci içerim, böyle bir kullanımın, ne piyasa aracılığıyla ne de devlet aracılığıyla yeterli bir biçimde gerçekleştirilemeyeceğidir. Sol toplumsal hareketin pratiği, ne piyasanın ne de devletin bir parçası olan, ekonomik önem taşıyan bir kişilerarası ve kurumsal ilişkiler düzeyini; hem devleti demokratikleştirmek hem de piyasayı toplumsallaştırmak için yürütülen bir kamu faaliyeti alanını anlama ihtiyacını gösterir. Batılı toplumsal hareketler, piyasa üzerinde toplumsal bir kontrol uygulamak için örgütlenirlerken piyasadan bağımsız ama yine de devlet olmayı arzulamayan bir toplumsal dinamiğe sahip örgütlenme biçimlerini yaratmışlardır.[32]

Tüm dünyada insanlar bu sorunlarla pratikte boğuşuyorlar: Kıta yönetimlerindeki demokratik boşluğu doldurmak için savaşım veren Doğu ve Batı Avrupalı eylemcilere ek olarak şu eylemciler de bulunmaktadır: Güney Afrika, ANC (Afrika Ulusal Kongresi -ç.n.) eylemcileri, yerel yurttaş (hareketleri -ç.n.) örgütçüleri, ırkçı sağın büyük güçlerine direnirken demokratik yönetimin yeni kurumlarını oluşturmak için tartışan, örgütlenen sendika militanları; ABD'nin içte kalan şehirlerinde temel ihtiyaçların çevresinde birleşen insanlar; Nikaragua'da Sandinista hükümeti döneminde yaratılan yerel kurumları savunma savaşımı veren Sandinista yandaşları. Bu nedenle, kitaba bir sonuç bölümü yazarak bu işe bir nokta koymanın zamanı değil. Eğer ar-

32. Yine de bu, ortodoks Marksizmin ötesindeki gelişmelerin en açık görüldüğü konudur. Kopuş, sivil toplum, ekonomi ve devlete dair örtük bir anlayış üzerindedir. Marx'ın bu ilişkileri çözümlemesi, ekonomiyi sivil toplumun temel özelliği olarak kavrar ve devleti ekonomi içindeki güç ilişkilerini yansıtan şey olarak görür.

Hareketlerin deneyimi kalıcı yeniliklere yol açmıştır: Demokratik karar almanın zorunlu bir parçası olarak küçük gruplarla tartışma süreci; kendi ihtiyaçlarını tanımlamak ve bunları daha resmi demokratik süreçler içinde ifade etme güvenini geliştirmek konusunda çeşitli tabiyet ve zorluk biçimleriyle karşı karşıya kalan üyeler için sendikalar gibi karma örgütlenmelerde, zaman ve mekânın önemi; demokratik karar almayla ilgili, fikirlerin, sözel olmayan, pratik ifadesinin kabul edilmesi; insanların kendi bilgilerinin de toplumsal bakımdan önemli olduğuna inanmalarını sağlayacak özsaygıyı kazandıkları bir kültürün önemi.

gümanlarımın gerçekten demokratik ve toplumsal bakımdan adil yönetim biçimlerini oluşturma yolundaki bu çabalar bağlamında herhangi bir önemi varsa, bu, onların yeni bir başlangıcın, bir yenilenme sürecinin parçası oldukları anlamına gelir.[33]

Sadece, bu kitabın yazılmasını başlatan konuşmalara, "sosyalizm" sözcüğünün kesintiye uğrattığı konuşmalara dönmek kalıyor geriye. Önsözde değindiğim gibi bu kitabın yazılması, benim sosyalizm fikrimin, serbest piyasacı sağın argümanlarının, Misa Neubauer ve diğer Doğu Avrupalılar için taşıdığı cazibeyi cevaplayıp cevaplayamayacağını araştırmak için başladı. Konuşmalara Doğu'dan ve Batı'dan katılanlar için çok açık bir biçimde farklı çağrışımlar taşıyan bir sözcüğün ötesine geçme çabasıydı bu.

İnançlarına bağlı kalmayı sürdüren Batılı birçok sosyalist, eski sosyalist toplum modellerinin başarısızlığının, yakın bir gelecekte sosyalizm olasılığını politik gündemin dışına çıkardığını varsayıyor. Benim yaklaşımım farklıdır. Bu başarısızlıkların sosyalizmin nasıl ve ne zaman yeniden geniş bir onay gören politik bir tercih olacağı üzerindeki etkisini yadsımıyorum ama geçmiş deneyimlerin belirleyici etken olup olmadıklarını sorguluyorum. İleri sürdüğüm gibi sosyalist dönüşümün motoru özel servetlere sahip olmayan insanların eşitlik, demokrasi, özgürlük ve sosyal adaleti gerçekleştirmek için örgütlenmeleri ise, o zaman sosyalizmin gelecek olasılıkları, daha geniş bir temelde, halkın baskı ve sömürüden kurtulma savaşımlarına bağlıdır.

Kuşkusuz böyle bir direniş adaletsizliğe karşı savaşımlar olarak başlayan ama sonuçta yeni tabiyet biçimlerini doğuran projelerin gözlemlenmesinden ve doğrudan yaşanmasından etkilenir. Ama sosyalizm savaşımı tarihsel bir deneme yanılma sürecidir ve

33. Brezilya İşçi Partisi'nin tarihi ve politik çözümlemeleri için bkz. M. Keck, *Worker's Party and Democracy in Brasil* (Londra, 1991). Yurttaşlar ve ANC hakkında düzenli enformasyon ve çözümleme için bkz. *Work in Progress,* Southern African Research Service, P. O. Box 32716, Braamfontein 2017, Güney Afrika. Nikaragua üzerine bkz. H. Smith, *Nicaragua: Self-Determination and Survival* (Londra, 1993). ABD'deki taban savaşımları için bkz. J. Becher ve T. Costello, *Building Bridges: The Emerging Grassroots Coalition of Labour and Community* (New York, 1990); M. Davis ve M. Sprinker, *Reshaping the Left: Popular Struggles in the 1980s* (Londra, 1988); D. Reif, *Los Angeles: Third World City* (Londra, 1993).

yanılmalardan ne kadar çabuk öğrenildiğine ve tekrar denemek için ne kadar ivedi bir itici güce sahip olunduğuna çok şey borçludur. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında zanaatkâr ve sosyalist olan William Morris, bu süreci, *The Dream of John Ball*'da (John Ball'un Rüyası) betimlemiştir. John Ball, eğer halk toplumsal adalet için savaşım vermeyi sürdürürse, kendi emeğinin boşa gitmeyeceğini düşünmüştü. Ama, halkın bu savaşımı sürdüreceğinden emin değildi. "Bunu yapacaklar mı?" diye endişeyle sormuştu. Cevaplayan da Morris'in sesiydi: "Evet, zaman farklı olacağı halde, buldukları çareler sizinkilerle aynı olacak. Zira, eğer halk tutsak olmuşsa, onları özgür kılmaktan başka çare var mıdır? Ve özgürlüğe giden birçok yolu denemişler ve onların insanı hiçbir yere götürmediğini görmüşlerse, o zaman başka bir yolu deneyeceklerdir."

Halkın başka bir yolu denemekteki güven ve yön duygusu, başka şeylerin yanında, son çıkmaza gelmeden önce, ne ölçüde çıkmaz sokakları tahmin ettiklerine ve alternatifler düşünmeye başladıklarına bağlı olacaktır. Bu ayrıca, alternatiflerin planlanmasının ve denenmesinin ne ölçüde yenilikçi savaşımlar ve birikime dayalı bir öğrenim süreci tarafından desteklendiğine de bağlı olacaktır. Bu kitap, çeşitli biçimlerde, mevcut yolların insanı "hiçbir yere götürmediği"ni tahmin etmiş ve alternatifleri planlamaya başlamış olan farklı hareketlerin etkilediği bir solun içinde yer aldığı yolları araştırmıştır.

Kitap ayrıca solun, bu yolların neden çıkmaz sokaklara açıldığını yeterince sorgulamamasının en azından bir yönünü; solun bir alternatif planlarken karşı karşıya geldiği meydan okumanın boyutlarını nasıl tam olarak anlayamadığını araştırıyor. Bizleri özgürlüğe kavuşturacak yeni yollara ilişkin haritaları, hem geçmişin devlet sosyalizmi deneylerini destekleyen hem de kapitalist piyasanın getirdiği zorlukların kaderci bir biçimde doğrulanmasını sağlayan bilgi teorisini reddeden farklı bir bilgi siyasetine dayandırmanın bu açıdan önemli olduğuna inanıyorum.

Bu harita çıkarma sürecinin yenilikçi bir nitelik taşıyan, sürekli direniş tarafından teşvik edilip edilmediğine gelince: Elbette, Batı Avrupa'nın son yirmi yılı, yinelenen toplumsal, eko-

nomik ve politik isyan yılları olmuştur. Bu yılların temel özelliği, yöneten kurumların belirsizliği ve bu kurumların ekonomik durgunluk ve eski teknolojik ilerlemelerin tükenişi karşısında kendilerini yeniden yapılandırmaya duydukları ihtiyaç olmuştur. Ne var ki solun geleneksel partileri, örgütleri ve devlet kurumları bu yılların asi hareketlerine pek yardımcı olmamışlardır. Yenilikler sonuçta zorunluluklardan doğmuştur.

Bu kitap, hayırsever bir devletin araçlarının denendiği ve yeterli görülmediği bir çağda toplumsal adalet için örgütlenen hareketlerin yarattığı yenilik türlerini göstermiştir. Batı Avrupa'da birikmiş sonuç, işbirliğine dayalı, demokratik ve eşitlikçi türden yeni kurumların ve birliklerin istikrarsız bir gelişimi olmuştur. Onların doğuş süreci fırtınalı olmuştur: Dayanışma ve stratejik düşünceye dayalı işyeri örgütlenmeleri gerilemeler ve yenilgilerle karşı karşıya gelmiş, yönetim kendi safındaki muhafazakâr hükümetlerle birlikte yeniden yapılandırılmıştır; kamu hizmetlerinin demokratik yönetimine yönelik çabalar, kamu harcamalarındaki kesintiler nedeniyle başarısız kalmıştır. Yine de bu alternatiflerin anıları ve doğrudan deneyimleri yaygındır ve fırsat doğdukça bu anılar denenecek yeni yolların işaret levhaları olacaktır.

Her zaman ve her yerde, sonucun "sosyalizm" olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı henüz yanıt bekleyen bir sorudur. Ama, "demokrasi" sözcüğüne ek olarak, bu yanıtın işbirliğine dayalı, sosyal boyutunu betimlemek ve bu tür bir işbirliğinin toplumsal yaşamın saydamlığına ve servet ve güç eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasına bağlı olduğu gerçeğini kavramak için kavramlara ve dolayısıyla sözcüklere ihtiyaç duyulacaktır.[34]

Elbette, Doğu'da, Batı'da ve Güney kıtalarında, ekonomik örgütlenmenin özellikle bölgesel bir düzeyde, işbirliğine dayalı alternatif yollarına duyulan geçici ve pragmatik ilgi kendine güvenen bir iyimserlikten çok, zorunluktan dolayı gelişmektedir. Kapitalizm, Sovyet sosyalizminin çöküşü anlamında, Soğuk Savaş'ı "kazanmış olabilir" ama geleceği belirsizdir. O da Soğuk

34. Sözcüklerin anlamlarının nasıl değiştiğine ilişkin Raymond Williams'ın tartışmaları için bkz. *Keywords* (Londra, 1988). Krs. R. Bhaskar, *Dialectic* (Londra, 1993).

Savaş'tan hasar görmüştür. Endüstriyel yapıları, kırk yıllık sürekli savaş hazırlıkları nedeniyle bozulmuştur. Serbest piyasacı ekonomi dayanılmaz düzeylerdeki işsizliği ve insan yeteneklerinin israfını yaratmıştır; yine de Avrupa düzeyinde olsa bile, Keynesçiliğe bir dönüş sadece fiyatların serbest bırakılmasını ve ekonomik *laissez-faire*'in yolunu hazırlayan stagflasyon çevrimini yeniden başlatabilir. Üstelik, uluslararası finans çevrelerinin Üçüncü Dünya'nın borçlularına yönelik acımasızlığı zaten istikrarsız olan bir dünyada yankılanırken, uluslararası istikrarsızlıklar da artıyor. Bu koşullarda, özgürlüğe giden yeni yolları araştırmak ve henüz tamamlanmamış haritaları cle almak ütopyacılık değildir.

Sosyalizm adı altında kötü yönetmiş hükümetlerc rağmen, olası yeni yolları betimlemek için dürüstçe "sosyalizm" adını kullanan insanlar için Batı Avrupa'nın büyük bir kesiminde ve Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yaşayan, genellikle ikinci planda kalsa da yeterince canlı sosyalist gelenekler vardır. Ne var ki temel kaygımız, doğrudan doğruya dille değil; aynı eşitlikçi, demokratik ve ekolojik yön duygusunu paylaşan ve Doğu'da ve Batı'da olduğu kadar Kuzey'de ve Güney'de yer alan hareketler arasında işbirliğini sağlamanın araçlarını bulmakla ilgili olmalıdır. Yeni yolların inşası ancak bu sayede mümkündür ve ortak fikirleri hayata geçirmeye çalışırken onları iletmek için zorunlu olan dili de geliştireceğiz.

BİBLİYOGRAFYA VE EK OKUMA

Temel argümanımı izlerken ve diğerleriyle tartışırken kesin bir şekilde belirtmeyi umamayacağım dev bir literatür yığınını yaratmış olan birçok başka tartışma ile ilişkide olduğumu anladım. Bu seçme bibliyografya, sonuç olarak, argümanımın gelişmesinde ve temellendirilmesinde özellikle etkili olan yazıların bir listesidir; ayrıca bu kitabın üzerinde çalışırken karşıma çıkan farklı görüşlere ilişkin ek bir okuma için fikir de verebilir.

Albert M. ve Hahnel R., *Looking Forward: Participatory Economics for the Twenty-First Century.* Boston, 1991 [*Geleceğe Bakmak-21. Yüzyıl İçin Katılımcı Ekonomi,* çev. O. Akınhay, Ayrıntı Y., 1994].

Albo G., Langille D., Panitch L., *A Different Kind of State?: Popular Power and Democratic Administration.* Toronto, 1993.

Alcock P., Gamble A., Gough I., Lee P. ve Walker A., (der.) *The Social Economy and the Democratic State: A New Policy Agenda.* 1989.

Ali T., *1968 and After.* Londra, 1978.

Allen B., *Germany East: Dissent and Opposition,* Montreal, 1991.

Anderson P., *Consideration of Western Marxism,* Londra, 1976 [*Batı'da Sol Düşünce,* çev. B. Aksoy, Birikim Y., 1982].

Anderson P., *Arguments in English Marxism,* Londra, 1980.

Arato A., "Civil Society Against the State: Poland 1980-81", *Telos,* 47, s. 23-47.

Arblaster A., *Democracy.* Milton Keynes, 1987.

Arendt H., *On Revolution,* Londra, 1973.

Aronowitz S., *Science as Power: Discourse and Ideology in Modern Society,* Basingstoke, 1989.

Austin J., *Philosophical Papers,* Oxford, 1962.

Bahro R., *The Alternative In Eastern Europe,* Londra, 1978.

Barnett A., *Soviet Freedom,* Londra, 1988.

Barratt Brown M., *European Union: Fortress or Democracy?,* Nottingham, 1991.

Batt J., *East Central Europe from Reform to Transition,* Londra, 1991.

Baudrillard J., *In the Shadow of Silent Majorities.... or the End of the Social,* New York, 1983 [*Sessiz Yığınların Gölgesinde,* çev. O. Adanır, Ayrıntı Y., 1991].

Beetham D., *The Legitimation of Power,* 1991.

Benton T., "Marx and Natural Limits", *New Left Review,* 178 (1989).

Berger J., *Rendezvous* (özellikle 5. bölüm), Londra, 1992.

Berger S., *Organising Interests in Western Europe: Pluralism, Corporatism and the Transformation of Politics,* Cambridge, 1981.

Best M., *The New Competition Institutions of Industrial Re-structuring,* Cambridge, 1990.

Bhaskar R., *A Realist Theory of Science, 2nd edn.* Brighton, 1978.

Bhaskar R., *Reclaiming Reality,* Londra, 1989.

Bhaskar R. (der.), *A Meeting of Minds,* Londra, 1991.

Bhaskar R., *Dialectic,* Londra, 1993.
Blackburn R., *After the Fall: The Failure of Communism,* Londra, 1991.
Bobblo N., *The Future of Democracy,* Cambridge, 1987.
Bobblo N., *Which Socialism?,* 1987.
Boddy M. ve Fudge C., *Local Socialism? Labour Councils and the New Left Alternatives,* Londra, 1984.
Boggs C. ve Plotke D., *The Politics of Euro-Communism,* Londra, 1980.
Bottomore T. (der.), *Dictionary of Marxist Thought,* Oxford, 1983 [*Marksist Düşünce Sözlüğü,* çev. M. Tunçay ve d., İletişim Y., 1994].
Bottomore T. ve Outhwaite W. (der.), *Dictionary of Twentieth-Century Social Thought,* Oxford, 1992.
Bowles S. ve Gintis H., *Democracy and Capitalism.* 1986 [*Demokrasi ve Kapitalizm,* çev. O. Akınhay, Ayrıntı Y., 1995].
Brittain S., *The Permissive Society,* Londra, 1973.
Brusco S., "The Emilian Model: Productive Decentralisation and Social Integration", *Cambridge Journal of Economics,* 6 (1982).
Buraway M. ve d. *Ethnography Unbound Power and Resistance in the Modern Metropolis,* 1991.
Burchell G., Gordon C. ve Miller P., *The Foucault Effect: Studies in Governability,* Hemel Hempstead, 1991.
Callinicos A., *Against Post-Modernism,* Oxford, 1988.
Canovan M., *The Political Thought of Hannah Arendt,* Londra, 1974.
Caute D., *The Year of the Barricades: '68,* Londra, 1988.
Cawson A., *Corporatism and Political Theory,* Oxford, 1986.
Claudin-Urondo C., *Lenin and the Cultural Revolution,* Sussex, 1977.
Clode D., *Towards the Sensitive Bureaucracy: Consumers, Welfare and the New Pluralism,* 1987.
Cockburn A. ve Blackburn R. (der.) *Student Power,* Londra, 1969.
Cohn-Bendit D. ve G. *Obsolete Communism: the Left-Wing Alternative,* Londra, 1968.
Collier A., *Critical Realism: An Introduction to Roy Bhaskar's Philosophy,* Londra, 1994.
Corrigan P. ve Sayer D., *The Great Arch: English State Formation as Cultural Revolution,* 1985.
Cooley M., *Architect or Bee: The Human Price of Technology,* 1987.
Costello N., Michie J. ve Milne S., *Beyond the Casino Economy,* Londra, 1989.
Dale J. ve Foster P., *Feminists and State Welfare,* 1986.
Devine P., *Democracy and Economic Planning,* 1988.
Donnison D., *A Radical Agenda After the New Right and the Old Left,* Londra, 1991.
Doyal L. ve Gough I., *A Theory of Human Need,* Londra, 1991.
Doyal L., *The Political Economy of Health,* 1979.
Eatwell J., *The New Palgarve Dictionary of Economics,* 13. cilt, Londra, 1987.
Einhorn B., *Cinderella Goes to Market,* Londra, 1993.
Ekins P. ve Max-Neef M., *Real-Life Economics, Understanding Wealth Creation,* 1992.
Elshtain, J. B., "Feminist Discourse and its Discontents: Language, Power and Meaning", in N. Keohane, M. Z. Rosaldo, B. C. Gelp (eds) *Feminist Theory,* Chicago, 1981.
Elson D., "Market Socialism or Socialising the Market", *New Left Review,* 172, s. 3-

44.
Enloe C., *Bananas, Beaches & Bases*, Londra, 1989.
Enzenberger H., *Raids and Reconstructions*, 1976.
Epstein B., Kauffman L. A., Plotke D. ve Winant D., "Is That all There Is? Reappraising Social Movements", *Socialist Review*, Ocak-Mart, 1990.
Esping-Anderson G., *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, 1990.
Eyerman R. ve Jamison A., *Social Movements A Cognitive Approach*, 1991.
Feyeraband P., *Againist Method*, Londra, 1975.
Feher F., Heller A., *Eastern Left-Western Left*, Cambridge, 1986.
Flacks R., Harrington M. ve Harber B., "Port Huron: Agenda for a Generation", *Socialist Review*, Mayıs-Ağustos, 1987.
Foucault M., *The Archaelogy of Knowledge*, Londra, 1966.
Foucault M., *Power/Knowledge*, Brighton, 1980.
Fraser N., *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*, Cambridge, 1989.
Fraser R., *1968*, Londra, 1988.
Freire P., *Pedagogy of the Oppressed*. Londra, 1980. (*Ezilenlerin Pedagojisi*, çev. E. Özbek-D. Hattatoğlu, Ayrıntı Y., 1995].
Gamble A., *The Free Economy and the Strong State*, Londra, 1988.
Geras N., *The Legacy of Rosa Luxemburg*, Londra, 1976.
Giddens A., *The Constitution of Society*, Cambridge, 1982.
Glenny M., *The Rebirth of History: Eastern Europe in the Age of Democracy*, 1990.
Gorbaçov M., *Perestroika*, Londra, 1987 [*Gorbaçov Perestroika*, Yılmaz Y., 1988].
Gorz A., *Critique of Economic Reason*, Londra, 1989 [*İktisadi Aklın Eleştirisi*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Y., 1995].
Gorz A., *Farewell to the Working Class: An Essay on Post-Industrial Socialism*, Londra, 1982 [*Elveda Proletarya*, çev. Hülya Tufan, Afa Y., 1980].
Gorz A., *Strategy for Labour: A Radical Proposal*, Boston, 1964.
Gowan P., "Western Economic Diplomacy and the New Eastern Europe", *New Left Rewiev*, 182, (1990).
Gramsci A., *Selections from the Prison Notebooks*, Londra, 1971. [*Hapishane Defterleri*, çev. Kenan Somer, Onur Y.]
Gray J. *Limited Government: A Positive Agenda*, Londra, 1989.
Gray J., *Hayek and Liberty*, Oxford, 1986.
Habermas J., *Knowledge and Human Interests*, Londra, 1971.
Habermas J., *Toward a Rational Society: Student Protest Science and Politics*, Londra, 1977. [*Rasyonel Bir Topluma Doğru*, çev. M. Küçük-A. Çiğdem, Vadi Y., 1993]
Habermas J., *Autonomy and Solidarity: Interviews with Jürgen Habermas*, Londra, 1986.
Habermas J., "What Does Socialism Mean Today? The Rectifying Revolution and the Need for New Thinking on the Left", *New Left Review*, 183.
Hall S. ve Jaques M., *New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s*, 1989 [*Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Y., 1995].
Hanley D., *Keeping Left: Ceres and the French Socialist Party*, Manchester, 1986.
Haraway D. J., *Simians, Cyborgs, and Women* (özellikle 9. bölüm), Londra, 1991.
Harré R., *The Principles of Scientific Thinking*, Londra, 1970.
Harvey B., *Networking in Europe: A guide to European Voluntary Organisations*, Londra, 1992.

Harvey D., *The Condition of Post-Modernity,* Oxford, 1989.
Havel V., *Disturbing the Peace,* New York, 1991.
Hayek F. A., *The Road to Serfdom,* Chicago, 1944.
Hayek, F. A., *Individualism and Economic Order,* Londra, 1949.
Hayek F. A., *The Constitution of Liberty,* Londra, 1960.
Hayek F. A., *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism,* Londra, 1988.
Healey D., *The Time of My Life,* Londra, 1989.
Held D. ve Pollit C., *New Forms of Democracy,* Londra, 1986.
Held D., *Models of Democracy,* Oxford, 1987.
Held D. (der.), *Prospects for Democracy: North, South, East, West,* Cambridge, 1993.
Hodgson G., *Economics and Institutions,* Cambridge, 1988.
Holland S., *The Market Economy: from Micro to Mesoeconomics,* Londra, 1987.
Hollis M. ve Lukes S. (der.) *Rationality and Relativism,* 1982.
Horvat B., Markovic M. ve Supek R., *Self Governing Socialism: A Reader,* 1975.
Institute for Public Policy Research, *A More Perfect Union,* 1992.
Kagarlitsky B., *Farewell Perestroika: A Soviet Chronicle,* Londra, 1990.
Kaldor M., *The Baroque Arsenal,* Londra 1981.
Kaldor M. (der.), *The New Détente: Rethinking East-West Relations,* Londra, 1989.
Kaldor M., *The Imaginary War: Understanding the East-West Conflict,* Oxford, 1990.
Kaldor M., *Europe from Below: An East-West Dialogue,* Londra, 1991.
Keane J., *Civil Society and the State: New European Perspectives,* 1988 [*Sivil Toplum ve Devlet,* çev. Erkan Akın vd., Ayrıntı Y., 1993].
Kelly P., *Fighting for Hope,* Londra, 1984.
Kelly J., *Trade Unions and Socialist Politics,* Londra, 1988.
Kemp P., Antunes C., Juquin P., Otto Wolf F., Stengers I. ve Telkamper W., *Europe's Green Alternative Manifesto For a New World,* Londra, 1992.
Konrad G,. *Antipolitics,* Londra, 1984.
Kornai J., *The Road to a Free Economy,* Londra, 1990.
Korsch K., *Marxism and Philosophy,* 1970. [*Marksizm ve Felsefe,* çev. Yılmaz Öner, Belge Y., 1991].
Laclau E. ve Mouffe C., *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics,* Londra, 1985 [*Hegemonya ve Sosyalist Strateji,* çev. D. Şahiner, A. Kardam, Birikim Y., 1992].
Liebman M., *Leninism Under Lenin,* 1975. [*Lenin Döneminde Leninizm,* çev. Osman Akınhay, 1-2. ciltler, Belge Y.; 1993-,1990-1992].
Lipietz A., *Toward a New Economic Order: Postfordism, Ecology and Democracy,* Cambridge, 1992.
Loviduski J. ve Woodall J., *Politics and Society in Eastern Europe.*,Londra, 1987.
Lovibond S., "Feminism and Postmodernism" *New Left Rewiev,* 178.
McLellan D. ve Sayers S. (der.) *Soclalism and Democracy,* Londra, 1991.
Macpherson C. B., *The Real World of Democracy,* Oxford, 1973 [*Demokrasinin Gerçek Dünyası,* çev. Levent Köker, Verso Y.].
Macshane D., *Solidarity: Poland's Independent Trade Union,* Nottingham, 1981.
Magas B., *The Destruction of Yugoslavia: Tracking the Break-up 1980-92,* Londra, 1993.
Manicas P., *A History and Philosophy of the Social Sciens,* Oxford, 1987.
Marcuse H., *One Dimensional Man* , Londra, 1964. [*Tek Boyutlu İnsan,* çev. Azlz Yardımlı, İdea Y., 1991].

Marcuse H., *An Essay on Liberation,* Londra, 1969.
Marquesee M. ve Heffernan R., *Defeat from the Jaws of Victory,* Londra, 1992.
Martinez-Alier, Juan, *Ecological Economics,* Oxford, 1990.
Mellor M., *Breaking the Boundaries: Towards a Feminist, Green Socialism,* Londra, 1991 [*Sınırları Yıkmak,* çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Y., 1993].
Melucci A., *Nomands of the Present,* Londra, 1989.
Miliband R., *Divided Societies,* Oxford, 1990.
Mole V. ve Elliott E., *Enterprising Innovation: An Alternative Approach,* 1987.
Morrison R., *We Build the Road as We Travel,* Philadelphia, 1991.
Norris C., *What's Wrong With Post-Modernism: Critical Theory and the Ends of Philosophy,* Baltimore, 1990.
Nove A., *The Economics of Feasible Socialism,* Londra, 1983. [*Uygulanabilir Bir Sosyalizmin İktisadı,* çev. Osman Akınhay, Belge Y., 1991].
Offe C., *Contradictions of the Welfare State,* 1984.
Outhwaite W., *New Philosophies of Social Science,* Londra, 1987.
Outhwaite W., *Habermas,* Cambridge, 1994. Basıma hazırlanıyor.
Oxford Üniversitesi Sosyalist Tartışma Grubu, *Out of Apathy: Voices of the New Left 30 Years On,* Londra, 1989.
Palmer J., *Europe Without America,* Oxford, 1986.
Panitch L. ve Miliband R., "A New World Order?", *Socialist Register,* 1992.
Pateman C. ve Gross E. (der.) *Feminist Challenges: Social and Political Theory,* Boston, 1987.
Pateman C., *The Disorder of Women: Democracy, Feminism and Political Theory,* Cambridge, 1989.
Phillips A., *Engendering Democracy,* Cambridge, 1991.
Piore M. ve Sabel C., *The Second Industrial Divide,* New York, 1984.
Polan A., *Lenin and the End of Politics,* Londra, 1984.
Polanyi K., *The Great Transformation,* Londra, 1944 [*Büyük Dönüşüm,* çev. Ayşe Buğra, Alan Y., 1986].
Polanyi K., "Our Obsolete Market Mentality", *Primitive and Archaic Economics: Essays of Karl Polanyi,* New York, 1968.
Quattrocchi A. ve Naim T., *The Beginning of the End: France, May 1968,* Londra, 1968.
Ray L. J., *Rethinking Critical Theory.*
Rowbotham S., Segal L. ve Wainwright H., *Beyond the Fragments: Feminism and the Making of Socialism.* Londra, 1981. (*Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik,* çev. Emel Çetin Özgül, İletişim Y., 1984).
Rowbotham S., *The Past is Before Us: Feminism in Action Since the 1960s.* Londra, 1989.
Rowbotham S., *Women in Movement: Feminism and Social Action,* New York, 1992.
Rowbotham S., *Homeworkers World Wide,* Londra, 1993.
Sassoon D., *Contemporary Italy: Politics, Economy and Society since 1945,* Londra, 1986.
Sayer A., *Method: A Realist Approach,* Londra, 1982.
Sayer A., ve Walker R., *The New Social Economy: Reworking the Division of Labour,* Oxford, 1992.
Schorske K., *Fin-de Siècle Vienna: Politics and Culture,* Londra, 1961.
Scott A., *New Industrial Spaces: Flexible Production Organisation and Regional Development in North America and Western Europe,* Londra, 1988.
Schumpeter J., *Capitalism, Socialism and Democracy,* New York, 1950 [*Kapitalizm,*

Sosyalizm Demokrasi, çev. Tuncay Akoğlu, Varlık Y., 1981].
Segal L., *Is the Future Female?*, Londra, 1986. (*Gelecek Kadın mı?* çev. Suğra Öncü, Afa Y., 1990].
Shavelson J., *A Third Way: A Sourcebook, Innovations in Community-Owned Enterprises*, Washington, 1990.
Sinanni C., "Councils and Parliaments: The Problems of Dual Power and Demo ra y in Comparative Perspe tive", *Politics and Society*, 12, no. 1, 1983.
Sivandan A., "All That Melts into Air: the Hokum of New Times", *Race and Class*. Ocak-Mart, 1990.
Smith A., *The Theory of Moral Sentiments*, Oxford, 1976.
Sohn-Rethel A., *Intellectual and Manual Labour: A Critique of Epistemology*, Londra, 1978.
Soper K., *Troubled Pleasures*, Londra, 1992.
Soper K., *The Idea of Nature*, Oxford, 1994.
Statera G., *Death of a Utopia: The Development and Decline of Student Movements in Europe*, New York, 1975.
Strawson P., *Individuals*., Londra, 1966.
Szelenyi I. ve Szelenyi S., "The Vacuum in Hungarian Politics", *New Left Review*, 187.
Taylor F. W., *Principles of Scientific Management*, New York, 1911.
Teague P. ve Grahl J., *Industrial Relations and European Integration*, Londra, 1992.
Thompson E. P., *Education and Experience*, Leeds, 1968.
Thompson E. P., *The Poverty of Theory*, Londra, 1979. [Teorinin Sefaleti, Çev: Ahmet Fethi, 1994]
Thompson G., ve d. (der.) *Markets, Hierarchies and Networks: The Coordination of Social Life*, Londra, 1989.
Thompson M., *A Paper House: The Ending of Yugoslavia*, Londra, 1992.
Touraine, A., *Le Mouvement de mai ou le Communisme utopique*, Paris, 1968.
Wainwright H., Burke P. ve Thompson M., *Democracy and Movement Politics in the New Europe*, Londra, 1991.
Wall D., *Getting There: Steps to a Green Society*, Londra, 1990.
Ward A., Gregory J. ve Yuval-Davis N., *Women and Citizenship in Europe: Border, Rights and Duties*, Stoke, 1993.
Wheaton B. ve Kavan Z., *The Velvet Revolution: Czechoslovakia 1988-1991*, Oxford, 1992.
Watson S. (der.), *Playing the State: Australian Feminist Interventions*, Londra, 1990.
Widgery D., *The Left in Britain, 1956-1968*, Harmondsworth, 1976.
Widgery D., *Beating Time*, Londra, 1986.
Widgery D., *Preserving Disorder*, 1989.
Williams G., *Proletarian Order: Antonio Gramsci, Factory Councils and the Origins of Communism in Italy 1911-1921*.
Williams R., *Keywords*, Londra, 1988.
Williams R., *Resources of Hope*, Londra, 1989.
Williams R., *What I Came to Say*, Londra, 1989.
Wittgenstein L., *Philosophical Investigations*, Oxford, 1953.
Women Working Worldwide (Dünya Çalışan Kadınları) *Common Interests: Women Organising in Global Electronics*, Londra, 1991.
Wootton B., *Freedom Under Planning*, Londra, 1945.
Wright, N., *Assessing Radical Education*, Milton Keynes, 1989.

ULUSLARARASI KAMPANYALAR, ŞEBEKELER VE BÜLTENLER REHBERİ

GENEL

Agenor
Rue de Toulouse 22
1040 Brussels
Belgium
32 2 230477 (T)
32 2 2305957 (F)

Avrupa politikasına ve toplumuna eleştirel bir gözle bakan, Avrupa çapında bir sol iletişim grubu. Broşürler yayımlıyor ve yıllık konferanslar düzenliyor.

* * *

Dialogue for European Alternatives (Avrupa Alternatifleri Diyaloğu)
c/o Agenor
Rue de Toulouse 22
1040 Brussels
Belgium
32 2 230477 (T)
32 3 2305957 (F)

"Opposition Papers"ı yayımlıyor.

* * *

European Dialogue (Avrupa Diyaloğu)
11 Goodwin Street
London
N4 3HQ
UK
44 71 272 9092 (T)
44 71 272 3044 (F)

"Sadece ortak bir pazarla değil, tüm ikamet edenler için ortak haklarla birleşmiş yeni bir Avrupa"nın kuruluşuna yardım etmek amacını taşıyan bağımsız örgüt. Öncelik verdiği konular; insan hakları, kültürel çeşitlilik, sosyal adalet ve çevreye karşı sorumluluktur. Birey ve grup üyeliği kabul edilir.

* * *

European New Left Forum (Avrupa Yeni Sol Forumu)
c/o Joost Lagendijk
Postbus 700
1000 AS Amsterdam
Netherlands

Bkz. Bölüm 7.

* * *

Helsinki Citizens' Assembly (Helsinki Yurttaşlar Birliği)
Panská 7
Praha 1
CZ 11669
Czech Republic
42 2 220 181 (T)
42 2 220948 (F)

Bkz. Giriş ve Bölüm 1. Düzenli bülten çıkarıyor.

* * *

Left European Forum (Avrupa Sol Forumu)
c/o Guy Haworth
5a Alma Square
London NW1
UK

* * *

Links Europa (Avrupa Zinciri)
Dhr Albert Marks
Joubertweg 15
Oosterbeek
Netherlands

* * *

Network of Left Wing Journals (Sol Yayınlar Şebekesi)
c/o Tamas Krausz
Frankel Leo utca 68B
1023 Budapest
Hungary

* * *

Red-Green Network (Yeşil-Kızıl Şebeke)
Cabin W
25 Horsell Road
London N5 1XL
UK
44 71 700 3853 (T)

Eko-sosyalizme inanan ve hem eko-sosyalist fikirlerin geliştirilmesi hem de pratik kampanya çalışmalarıyla ilgilenmek isteyenlerden oluşan geniş tabanlı bir şebeke.

IRKÇILIK KARŞITI

Campaign Against Fascism in Europe (Avrupa'da Faşizme Karşı Kampanya)
PO Box 3104
London SE13 6EU
UK
44 71 252 5122 (T)

Amacı, Avrupa faşizmi tehlikesi hakkında uyarıda bulunmak ve bilgi vermek, Avrupa faşistlerinin faaliyetlerini durdurmak için kitle eylemi örgütlemektir. Birey ve grup üyeliği kabul edilir.

* * *

Charta 91
Wellingstraat 89
B-9000 Gent
Belgium
32 191 225 2142 (T ve F)

1991 Belçika seçimlerinde ırkçı aşırı sağın kazanımlarına tepki olarak çıkmış olan yurttaş hareketi. İnisiyatifin hedefi, Avrupa sorunlarına yurttaşların müdahalesini artırmaktır. Bu, "özgürlük, eşitlik ve dayanışma için çoğulcu bir biçimde birlikte tavır almak isteyen bireysel yurttaşların bağımsız hareketi"dir.

* * *

Churches Committee for Migrants in Europe (CCME) (Avrupa'daki Göçmenler İçin Kiliseler Komitesi)
European Ecumenical Centre
Rue Joseph 11, 174
1040 Brussels
Belgium
32 2 230 2011 (T)
32 2 231 1413 (F)

* * *

Citizen's Movement Against Racism (Irkçılığa Karşı Yurttaş Hareketi)
6 Fitiou Street
10 678 Athens
Greece

* * *

European Action for Racial Equality and Social Justice (Irklararası Eşitlik ve Sosyal Adalet İçin Avrupa Eylemi)
76 A Stroud Green Road
London
N4 3EN
UK

* * *

European Communities Migrants' Forum (Avrupa Toplulukları Göçmenler Forumu)
A-1/6-30 Rue de la Loi 200
B-1049 Brussels
Belgium

Başlangıçta AT tarafından finanse edildi. Kendisini "bir danışma organı ve savaşım birimi" olarak görüyor.

* * *

European Consultation on Refugees and Exiles (ECRE) (Avrupa Mülteciler ve Sürgünler Danışma Merkezi)
The Refugee Council
Bondway House
3-9 Bondway
London SW8
UK
44 71 582 9928 (T)
44 71 582 9929 (F)

* * *

Migrants Associations Information Network in Europe (MAINE) (Avrupa Göçmen Dernekleri Enformasyon Şebekesi)
Hoogbrugstraat 43
6221 CP Maastricht
Netherlands
31 43 216724 (T)
31 43 255712 (F)

* * *

Mouvement Contre le Racisme, l'Antisemitisme et la Xenophobie (MRAX) (Irkçılığa, Yahudi Düşmanlığına ve Yabancı Düşmanlığına Karşı Hareket)
Rue de la Poste 37
1210 Brussels
Belgium
32 2 2182371 (T)
32 2 2196959 (F)

* * *

SCORE
Standing Conference on Racial Equality in Europe (Avrupa Irklararası Eşitlik Daimi Konferansı)
Unit 303
Brixton Enterprise Centre
Bon Marche Building
444 Brixton Road
London
UK
44 71 274 4000x303 (T)
İngiltere, İtalya, İspanya, Danimarka ve Almanya'da renk, ırk, milliyet ya da din ayrımı gözetmeden eşitlik için çalışmak; siyahlara eşit davranılmasını sağlayacak yasaları savunmak; ırkçı saldırıları yasadışı kılmak ve AT içindeki diğer örgütlerle birlikte hareket etmek için örgütler şebekesi.

* * *

SOS Racisme (SOS Irkçılık)
14 Cité Griset
Paris 75011
France
33 1 4806 4000 (T)
33 1 4355 9463 (F)

* * *

United for Intercultural Action (Kültürlerarası Eylem İçin Birlik)
Postbus 413
NO-1000 AK Amsterdam
Netherlands

Avrupa'daki enternasyonalist, ırkçılık karşıtı hareketler –temelde gençlik hareketleri– rehberini çıkardı. Irkçılığa karşı şebekeler kurmak üzerine konferanslar düzenliyor.

* * *

Youth Against Racism in Europe (YRE) (Avrupa'daki Irkçılığa Karşı Gençlik)
PO Box 858
London
E2 79R
UK
44 81 533 4533 (T)

SİYAH VE GÖÇMEN KADINLAR

Babaylan-Philippine Women's Network in Europe (Avrupa'daki Filipinli Kadınlar Şebekesi)
c/o Women's Programme CFMW
Haarlemmerdikj 173
1013 KH Amsterdam
Netherlands
31 20 625 4829 (T)

* * *

Black Women in Europe Network (Avrupa'daki Siyah Kadınlar Şebekesi)
Nilgün Canver
c/o Women's Equality Unit
Islington Town Hall
Upper Street
London N1
UK
44 71 477 31 33 (T)

* * *

European Women's Network for Intercultural Action and Exchange (Kültürlerarası Eylem ve Değişim İçin Avrupa Kadınlar Şebekesi)
124-128 City Road
London
EC1V 2NJ
UK

* * *

Latin American Women's European Network (Latin Amerikalı Kadınlar Avrupa Şebekesi)
c/o Latin American Women's Rights Service
Wesley House
4 Wild Court
London
WC2B 5AV
UK

* * *

Migrants Forum Women's Committee (Göçmenler Forumu Kadın Komitesi)
33 rue de Treves
B-1040 Brussels
Belgium
32 2 230 1414 (T)
32 2 230 1461 (F)

* * *

Turkish Women's European Network (Türk Kadınları Avrupa Şebekesi)
c/o Enise Yaylalı
7 Risborough Court
Muswell Hill
London N10
UK

Türkçe konuşan kadınların gayri resmi şebekesi.

DEMOKRASİ, TOPLUM VE İNSAN HAKLARI

Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü)
9 rue Berkmanns
B-1060 Brussels
Belgium
322 5 37 1302 (T)
322 537 4750 (F)

* * *

Basic Income European Network (Avrupa Temel Gelir Şebekesi)
Bosduifstraat 21
B-2018 Antwerp
Belgium
32 3 220 4181 (T)

"Herkes için bireysel bir temelde, koşulsuz olarak verilecek temel bir gelire inanan ve bu konuyla ilgilenen" bireyler ve gruplar arasındaki bağlantı.

* * *

European Alliance With Indigenous Peoples (Yerli Halklarla Avrupa İttifakı)
c/o Rue Marché aux Poulets 30
1000 Brussels
32 2 217 8225 (T)
32 2 218 4569 (F)

* * *

European Citizens Action Service (ECAS) (Avrupa Yurttaşlar Eylemi Servisi)
Rue Defacqz 1
B-1050 Brussels
Belgium
32 2 534 5166 (T)
32 2 534 5275 (F)

Bir enformasyon ve savunma hizmeti. AT'de, şirketlerin lobilerine karşı kamu yararına açık bir lobi ve danışma hizmeti veren bir "yurttaş savunma örgütü"dür.

* * *

European Network of Older People in Poverty (Yoksul Yaşlılar İçin Avrupa Şebekesi)
(Euro Link Age)
Rue du Trone 98
B-1050 Brussels
Belgium
32 2 512 9360 (T)
32 2 512 6673 (F)

"Yaşlılarla ve yaşlanma sorunlarıyla ilgilenen bir Avrupa şebekesi." Örneğin, serbest seyahat kartları ve yaş ayrımcılığına karşı yasalar için kampanya yürütüyor.

* * *

European Network of One Parent Families (Tek Eşle Çocuk Büyüten Aileler İçin Avrupa Şebekesi)
325 Buntratty Road
Coolock
Dublin 17
Ireland
353 1 481872 (T)
353 1 481116 (F)

Değişen aile yapısı üzerinde çalışan akademisyenler, kendine yeterli yardım grupları ve araştırmacıların şebekesi.

* * *

European Social Action Network (Avrupa Sosyal Eylem Şebekesi)
Rue de Trone 98
1050 Brussels
Belgium
32 2 512 7411 (T)
32 2 512 6673 (F)

Brüksel'de ulusal gönüllü kuruluşların sosyal kaygılarının tartışılmasını sağlar.

* * *

European Youth Forum (Avrupa Gençlik Forumu)
Europees Jeugdforum

Dhr Egbert de Vries
Jozef Straat 120
1040 Brussels
Belgium

* * *

Initiative Citoyens en Europe (Avrupa Yurttaşlar İnisiyatifi)
18 rue de Chatillon
75014 Paris
France

* * *

Interrights (Uluslararası Haklar)
International Center for the Legal Protection of Human Rights (Uluslararası İnsan Hakları Yasal Koruma Merkezi)
5-15 Cromer Street
London
WC1H 8LS
UK
44 71 278 3230

Uluslararası insan hakları hukukunun tüm yönlerine ilişkin olarak parasız danışma ve Avrupa Adalet Divanı'nda yardım ve temsil gibi konularda hizmet veren, merkezi Birleşik Krallık'ta olan uluslararası avukatlar şebekesi.

* * *

Helsinki Citizens' Assembly
Panská 7
Praha 1
CZ 11669
Czech Republic
42 2 220181 (T)
42 2 220948 (F)

Bkz. giriş ve 1. bölüm.

* * *

Mobility International (Uluslararası Hareketlilik)
228 Borough High Street
London
SE1 1 JX
UK
44 71 403 5688 (T)
44 71 378 1292 (F)

Özürlü eylemcileri Avrupa düzeyinde temsil ediyor.

* * *

Statewatch
Tony Bunyan
PO Box 1516
London N16 OEW

İSTİHDAM, SENDİKALAR VE EKONOMİK KALKINMA

ATD Quard Monde
Av V. Hugo 12
B-1040 Brussels
Belgium
322 647 9900 (T)
322 640 7384 (F)

Topluluk gelişimi ile ilgili bir şebeke.

* * *

CAITS/FAST/SOMO
404 Camden Road
London
N7 OSJ
UK
44 71 607 7079 (T)
44 71 700 0362 (F)

Alternatif Endüstriyel ve Teknolojik Sistemler Merkezi, Hollanda ve Almanya'da iki araştırma kurumu ile gayri resmi ortaklık içindedir. Toplumsal bakımdan yararlı ve işçilerin kontrol ettiği üretim ve sendikalar ve işyeri temsilcileri için şirket ve sektör bazındaki araştırmalar üzerine çalışıyorlar.

* * *

European Anti Poverty Network (Avrupa Yoksulluk Karşıtı Şebeke)
Rue Belliard 205
Boite 13
B-1040 Brussels
Belgium
32 2 230 4455 (T)
32 2 230 9733 (F)

Sosyal, ekonomik ve politik yapılarda bir değişimi gerçekleştirmek ve etkilemek için, yoksul insanları bir araya getirecek yoksulluk karşıtı grupların Av-

rupa çapında demokratik bir şebekesini kurmayı amaçlıyor.

* * *

European Committee of Workers' Co-operatives (CECOP) (Avrupa İşçi Kooperatifleri Komitesi)
Avenue de Cortenberg 62
B-1040 Brussels
Belgium
32 2 736 2030 (T)
32 2 732 1897 (F)

* * *

European Homeworkers' Network (Avrupa Ev İşçileri Şebekesi)
c/o Jane Tate
Yorkshire and Humberside Low Pay Unit (Yorkshire ve Humberside Düşük Ücretliler Birimi)
Batley
Yorks
WF17 5DP
UK
44 924 44 3850 (T)

* * *

European Labour Forum (Avrupa İşçi Forumu)
c/o Spokesman
Bertrand Russell House
Gamble Street
Nottingham
NG7 4ET
UK

Avrupa Parlamentosu'ndaki sosyalistlerin aylık bir dergi çıkaran forumu.

* * *

European Network for a Better Working Environment (Daha İyi Bir İş Ortamı İçin Avrupa Şebekesi)
c/o European Work Hazards Conference (Avrupa İş Tehlikeleri Konferansı)
Mudford's Building
37 Exchange Street
Sheffield
S2 5TR
UK
44 742 765693

İşçiler ile sağlık ve güvenlik danışmanları ittifakı; yıllık konferanslar düzenler ve faaliyetleri koordine eder.

* * *

European Network of Unemployed (Avrupa İşsizler Şebekesi)
NUCC
24 Hardman Steet
Liverpool
Ll 9AX
UK
44 51 709 3995 (T)
44 51 708 8862 (F)

Bu şebeke, ulusal ve yerel işsiz örgütlerini bir araya getirir ve bir İşsiz Hakları Bildirgesi hazırlamıştır. Amacı, işsizlerin çıkarlarını temsil etmek, enformasyon ve deneyim alışverişinde bulunmaktır.

* * *

European Trade Union Confedaration (Avrupa Sendikalar Konfederasyonu)
Rue Montagne aux Herbes Potagéres 37
B-1000 Brussels
Belgium
32 2 218 3100 (T)
32 2 218 3566 (F)

* * *

European Trade Union Confederation Women's Committee (Avrupa Sendikalar Konfederasyonu Kadın Komitesi)
rue Montagne aux Herbes 37
B-1000 Brussels
Belgium
32 2 218 31 00 (T)
32 2 218 35 66 (F)

* * *

International Labour Organisation (ILO)
CH-1211 Geneva 22,
Switzerland
41 22 799 6111 (T)
41 22 798 86 85 (F)

International Restructuring and Educational Network Europe (IRENE) (Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Avrupa Eğitim Şebekesi)

Stationstraat 39
5038 EC Tilburg
Netherlands
31 13 35 1523 (T)
31 13 35 0253 (F)

Endüstri ve hizmetlerdeki uluslararası yeniden yapılanmanın iş, çevre, teknoloji ve konut koşulları üzerindeki etkilerini araştırır. Büyük çokuluslu şirketler (temelde Hollanda şirketleri) üzerine çalışmalar yürüten bir araştırma grubu vardır.

* * *

KAS-KOR
PO Box 16
Moscow 129642
Russia

Bülten yayımlayan bir sendika enformasyon şebekesi.

* * *

Labour Industrial Fund (Endüstriyel İşçi Fonu)
c/o Milka Tyszkiewicz
Rekodzielnicza 16
50-501 Wroclaw
Poland

Doğu Avrupa'daki sosyalist şebeke.

* * *

Reseau Européen d'Economie Alternative et Solidaire (Avrupa Alternatif ve Dayanışmacı Ekonomi Şebekesi)
Mme. Pascale Turlotte
61 rue V. Hugo
F93500 Pantin
France

* * *

Trade Union Rural Network (TURN) (Kırsal Sendikalar Şebekesi)
Joe Mitchell Associates
136 Middleton Road
Heywood
Lancashire
OLI0 2LU
UK
44 706 68691
44 706 626059

* * *

Trans-European Rural Network (TERN) (Avrupa Ötesi Kırsal Şebeke)
Rue de Trone 98
B-1050 Brussels
Belgium
32 2 512 9360 (T)
32 2 512 6673 (F)

* * *

Transnational Information Exchange (Ulusötesi Enformasyon Değişimi)
Paulus Potter Straat 20
1071 DA Amsterdam
Netherlands
31 2066 42191 (T)
31 20673 0179 (F)
E-Mail: Geo Net GE02: TIE

Eğitim materyalleri, zaman zaman bültenler, broşürler ve konferans raporları yayımlar ve işçileri uluslararası düzeyde bir araya getirir. Asıl çalışma alanları, uluslararası şirketlerdeki işçilerdir. Brazil, Kuala Lumpur, Moskova, Detroit ve Frankfurt'ta şubeleri vardır.

* * *

Worker's Health International Newsletter (WHIN) (Uluslararası İşçi Sağlığı Bülteni)
PO Box 199
Sheffield
S1 1SQ
UK

Dünyanın her yerindeki işçi savaşımlarını ve eylemlerini bildirir. 4 ayda bir yayımlanır ve İspanyolca basımı vardır.

YEŞİL VE ÇEVRE

Alliance of Northern People for Environment and Development (Kuzey Halkı Çevre ve Kalkınma İttifakı)
c/o WEED
Berlinerplatz 1
5300 Bonn 3
Germany
49 228 696479 (T)
49 228 696470 (F)

1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı esnasında doğdu. Avrupa ve ABD'de hükümet dışı kuruluşlar ve toplumsal hareketlerde etkin olan insanları; örneğin, AT tek pazarı, Kadınlar ve Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu üzerine çalışan grupları içerir.

* * *

ASEED Europe
(Action for Solidarity, Equality, Environment and Development)
(Dayanışma, Eşitlik, Çevre ve Kalkınma Eylemi)
PO Box 40066
1009 BB Amsterdam
Netherlands
31 20 6650166 (T)
E-mail: ASEEDEUR @ antenna.nl

Yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde, toplumsal değişim, ezilenlerin kurtuluşu ve insan ile doğa ve gezegenimizin kuzeyi ile güneyi arasında ekolojik bakımdan sürdürülebilir ilişkiler için çalışan gençlik gruplarının bir koalisyonu.

* * *

CEAT
Friends of the Earth, European Coordination (Yeryüzü Dostları, Avrupa Koordinasyonu)
29 rue Blanche
1050 Brussels
Belgium
32 2 537 7228 (T)
32 2 537 5596 (F)

Yeryüzü Dostları'nın Avrupa koordinasyon bürosu; Batı ve Doğu Avrupa'dan 24 ulusal üye grubunu içerir.

* * *

CEEWEB
c/o Ivan Gyulai
Kossuth 13
Miskolc
Hungary 3225
36 46 352010 (T ve F)

Orta ve Doğu Avrupa'da travmatik politik ve toplumsal değişimlerle yüz yüze olan doğal çeşitliliği korumak için şebeke örgüsü kuran yurttaş grupları.

* * *

European Ecological Consumer Cooperation (EECC) (Avrupa Ekolojik Tüketici İşbirliği)
3rd Floor
5-11 Worship Street
EC2A 2BH
UK

Sürdürülebilir tüketim biçimlerinin geliştirilmesiyle ilgilenen yaklaşık 100 Avrupa örgütünün birliği.

* * *

European Federation of Green Parties (Avrupa Yeşil Partileri Federasyonu)
Information Office of European Greens (Avrupa Yeşiller Enformasyon Bürosu)
Rue Bellirard 97
1047 Brussels
Belgium
32 2 284 5135 (T)
32 2 284 9135 (F)

Bkz. 7.Bölüm.

* * *

European Network of Coalitions for Sustainable Agriculture (Avrupa Sürdürülebilir Tarım İçin Birlikler Şebekesi)
c/o SAFE
21 Tower Street
London WC2H 9NS
UK
44 71 240 1811 (T)

Daha eşit üretim yollarını savunmak için Üçüncü Dünya'nın kalkınmasıyla ilgilenmek ve Avrupa düzeyinde lobi yapmak üzere bir araya gelen çiftçiler, ekoloji uzmanları, tüketiciler ve diğerlerinin kurduğu şebeke. AT ve İskandinavya ülkelerini içine alır.

* * *

Greenpeace International (Uluslararası Yeşil Barış Örgütü)
Keizergracht 176
1016 Amsterdam
Netherlands
31 20 523 6555 (T)
31 20 523 6500 (F)

* * *

Pesticides Action Network Pan Europe (Tüm Avrupa Haşara İlaçları Eylem Şebekesi)
c/o The Pesticides Trust
23 Beehive Place
London
SW9 7QR
UK
44 71 274 9086 (T)
44 71 274 9084 (F)

Haşara ilaçlarının yanlış kullanılmasına karşı çıkan ve zararlılarla mücadele için daha güvenli, sürdürülebilir yöntemlerden yana olan yurttaş grupları ve bireylerin oluşturduğu uluslararası şebeke.

* * *

Taiga Rescue Network (Tayga Kurtarma Şebekesi)
TRN Coordination Center
AJTTE
Box-116
S-962 23
Jikkmok Sweden

Bireylerin, hükümet dışı kuruluşların ve yerel halkların oluşturduğu şebeke. Amacı, ormanların korunması, restorasyonu ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgilenenleri desteklemek ve güçlü kılmaktır.

* * *

Women's Environmental Network (Kadınlar Çevre Şebekesi)
Aberdeen Studios
22 Highbury Grove
London
N5 2EA
UK
44 71 354 8823 (T)
44 71 354 0464 (F)

Temelde Birleşik Krallık'ta, ama ayrıca tüm dünyadaki birey ve grupların bir şebekesi. Amacı, çevreye özen göstermek isteyen kadınları eğitmek, bilgilendirmek ve yetkili kılmaktır.

LEZBİYEN VE GAY

International Gay and Lesbian Association (ILGA) (Uluslararası Gay ve Lezbiyenler Derneği)
Information Secretariat
Rue Marché au Charbon 81
8100 Brussels 1
Belgium
322 502 2471 (T ve F)

Dünya çapında lezbiyen ve gay haklarını kazanmak için savaşım veren ulusal ve yerel grupların oluşturduğu dünya federasyonu. Bültenler çıkarmakta ve konferanslar düzenlemektedir.

* * *

International-Gay and Lesbian Organization (IGLYO) (Uluslararası Gay ve Lezbiyenler Örgütü)
P.O. Box 1662
22101 Lund
Sweden

BARIŞ VE SİLAHSIZLANMA

Campaign to Free Mordechai Vananu and for a Nuclear-Free Middle East (Mordechai Vananu'ya Özgürlük ve Nükleerden-Arınmış Bir Ortadoğu İçin Kampanya)
6 Endsleigh Street
London
WC1H ODX
UK
44 71 387 5096 (T)

* * *

European Bureau for Conscientious Objection (EBCO) (Dini ve Ahlâki Nedenlerle Askerliği Reddedenler Avrupa Bürosu)
30 rue Van Elewyck
1050 Brussels
Belgium
32 2 640 5220 (T)
32 2 640 0774(F)

* * *

European Convention on Nuclear Disarmament (Nükleer Silahsızlanma Avrupa Konvansiyonu)
30 rue de Vlessingue
1210 Brussels
Belgium
32 2 428 2217 (T ve F)

Silahlanma yarışına karşı ve barış için kampanya yürütmek üzere 1980'lerin başlarında kuruldu. Birey ve grup üyeliği. (Aşağıdaki) END ile karıştırılmamalı.

* * *

European Nuclear Disarmament (END) (Avrupa Nükleer Silahsızlanma)
11 Goodwin Street
London
N4 3HQ
UK
44 71 272 9092 (T)
44 71 272 3044 (F)

* * *

European Network Against the Arms Trade (Silah Ticaretine Karşı Avrupa Şebekesi)
c/o Campaigm Against the Arms Trade
11 Goodwin Street
London
N4 3HQ
UK
44 71 281 0297 (T ve F)

Silah üretimi ve ihracatına karşı kampanya yapan ve Avrupa'da askeri işbirliğini gözlemleyen grupların bir şebekesi.

* * *

Foundation Balkan Peace Campaign Hudaibaya (Balkan Barış Kampanyası Vakfı)
SPIOR
Heemraadssingel 241
3023 CD Rotterdam
Netherlands
31 10 476 2022 (T)
31 10 478 12 13 (F)

Zagreb'e uluslararası barış konvoyları göndermek, BM'nin Balkanlar'da etkili ve adil önlemler almasını sağlamak, Müslümanlarla dayanışma içinde bulunmak ve farklı kültürlerden insanların nasıl bir arada yaşayabileceğini göstermek için İslam topluluğunun oluşturduğu bir inisiyatif.

* * *

International Committee for European Security and Cooperation (ICESC) (Uluslararası Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komitesi)
Rue Major Pétillon 18
1040 Brussels
Belgium
32 2 732 1550 (T)

* * *

International Peace Bureau (Uluslararası Barış Bürosu)
Rue de Zurich 41
CH 1201 Geneva
Switzerland
41 22 731 64 29 (T)
41 22 738 94 19 (F)

* * *

International Peace Communication and Cordination Center (Uluslararası Barış İçin İletişim ve Koordinasyon Merkezi)
Anna Pavlownaplein 3
PB 18747
2502 Den Haag
Netherlands
31 70 469756 (T)

* * *

International Trade Union Committee for Peace and Disarmament (Barış ve Silahsızlanma İçin Uluslararası Sendika Komitesi)
PO Box 514
11121 Praha 1
Czech Republic
42 2 235 4422 (T)

* * *

North Atlantic Network (NAN) (Kuzey Atlantik Şebekesi)
c/o Nei Til Atomvapen
Youngstorget 7
0181 Oslo 1
Norveç

NÜKLEER SİLAHSIZLANMA

Peacework
c/o Ian Graham
International Federation of Chemical, Energy and General
Workers' Unions (Kimya, Enerji ve Genel İşçi Sendikalarının Uluslararası Federasyonu)
Ave Emile de Beco 109
B-1050 Brussels
Belgium

Silahların dönüştürülmesi üzerine çalışmalar yapmaktadır.

* * *

Stockholm International Peace Institute (Stockholm Uluslararası Barış Enstitüsü)
Pipers Vag 28
17173 Solna
Sweden

* * *

Transnational Working Group for a Global Peace Policy in Europe (Avrupa'da Küresel Bir Barış Politikası İçin Ulusötesi Çalışma Grubu)
c/o BSV
Friedensplatz 1a
W4950 Minden
Germany
49 571 24339 (T)
49 571 23019 (F)

* * *

Verona Forum for Peace and Reconciliation on the Territory of the Former Yugoslavia (Eski Yugoslavya Topraklarında Barış ve Dostluk İçin Verona Forumu)
c/o European Parliament
Bel 3007
Rue Bellirard 97-113
B-1040 Brussels
Belgium
32 2 284 5456 (T)
32 2 284 9456 (F)

Eski Yugoslavya'nın bütün devlet ve bölgelerindeki demokrasi ve barış yanlısı güçler arasında diyalog ve işbirliğini sağlamayı hedefleyen bütün grupları içeren bir örgüt.

* * *

War Resisters International (Uluslararası Savaş Muhalifleri)
55 Dawes Street
London
SE17 1EL
UK
44 71 703 7189 (T)
44 71 708 2545 (F)

Bilinçli muhalifler, şiddet yanlısı olmayan eylemciler ve pasifistlerin Avrupa ve dünya çapındaki örgütlerini bir araya getiren şebeke.

KADINLAR

Centre for International Womens's Issues (CEWI) (Uluslararası Kadın Sorunları Merkezi)
Fr Nansenspl. 6,
0160 Oslo
Norway
47 2 42 62 45 (T)
47 2 42 32 05 (F)

Uluslararası konularda kampanyalar düzenler.

* * *

Centre for Research on European Women CREW (Avrupalı Kadınlar Üzerine Araştırma Merkezi)
Enter SA
21 rue de la Tourelle
B- 1040 Brussels
Belgium
32 2 230 5158 (T)
32 2 230 6230 (F)
E-mail: MCRI=CREW

İstihdam, işletme kurulması ve eğitim alanlarında eşit fırsatlar için danışmanlık ve araştırma hizmeti verilmesinde uzmanlaşmıştır. CREW raporları yayımlar ve IRIS'i (Avrupa Topluluğu'ndaki kadınlar için eğitim programları hazırlayan Avrupa şebekesi) koordine eder.

East-West European Women's Network
OWEN (Doğu ve Batı Avrupalı Kadınlar Şebekesi)
Prenzlauer Allee 36
0-1055 Berlin
Germany
372 4200215 (T)
372 2812315 (F)

Bültenler hazırlayıp konferanslar düzenleyen kadın forumu. Demokrasi ve ırkçılık karşıtlığı konularına kadın bakış açısıyla yaklaşmaya öncelik verir.

* * *

European Forum of Left Feminists (Sol Feministler Avrupa Forumu)
c/o Enise Yaylalı
10 Risborough Court
London N10.
UK

Çoğu Avrupa ülkesinden, bir adres listesi, zaman zaman çıkan bir bülten ve bir dizi konferans aracılığıyla gevşek bir temas halinde bulunan bireylerin kurduğu şebeke. Herhangi bir siyasi partiyle ilişkileri yoktur; siyah, etnik azınlık ve göçmen kadınların katılımı için uğraş verir.

* * *

European Network of Women (Avrupa Kadınlar Şebekesi)
2 Wesley Street
Castleford
West Yorkshire
WS10 1AE
UK
44 977 60 3165 (T)

AT'de kadın hakları için kampanyalar düzenleyen Tüm-Avrupalı örgüt; çok yakında üyeliklerini Avrupa'nın diğer kesimlerine de açma kararını alacak. Bireylere ve gruplara üyelik hakkı tanınmaktadır.

* * *

European Women's Lobby (Avrupa Kadınlar Lobisi)
Rue du Méridien 22
B-1030 Brussels
Belgium
32 2 217 9020 (T)

Esas olarak Avrupa Komisyonu'nca finanse edilmektedir. Kadınların çıkarlarının yeterince savunulması ve temsil edilmesini sağlamak için Avrupalı ve ulusal kurumlar üzerinde baskı yapmayı ve onları etkilemeyi hedefler. Siyasi yelpazenin çeşitli kesimlerinden kadınlara seslenir.

* * *

Feminist Network (Feminist Şebeke)
c/o Maria Adamik
Szerb Utca 8
1056 Budapest
Hungary

* * *

Women in Development Europe (Gelişen Avrupa'da Kadınlar)
c/o Irish Commission for Justice and Peace
169 Booterstown Avenue
Black rock
Co Dublin
Ireland

Avrupa'da kalkınma üzerine çalışan kadın araştırmacılardan oluşan şebeke; Avrupalı ve uluslararası kurumlarda toplumsal cinsiyet ve kalkınma konularında lobi yapmak için kalkınmakta olan ülkelerden kadınlarla ilişkiye geçmeyi savunur.

* * *

Women's Global Network for Reproductive Rights (Üreme Hakları İçin Küresel Kadın Şebekesi)
Nieuwe Zijds Voorburgwal 32
1012 R2 Amsterdam
Netherlands
31 20 620 9672 (T)
31 20 622 2450 (F)

* * *

Women Working Worldwide (Dünya Çapında Çalışan Kadınlar)
c/o Sociology Department
Manchester University
Oxford Road
Manchester
M13 9 PL

DİĞER REHBERLER VE YAYINLAR

Repertoire des Associations Immigrées dans la Communauté Européenne, 1991. Aşağıdaki adresten temin edilebilir:

Centre d'Information et d'Etudes sur les Migratures
Internationales (CIEMI)
46 rue de Montreuil
75 011 Paris
France
33 14 372 4934 (T)
33 14 372 0140 (T)
33 14 372 0642 (F)

* * *

"Everywomen Rehberi", Avrupa'daki kadın örgütlerini ve şebekelerini içerir; yıllık olarak çıkıyor.

Everywomen
34a Islington Green
London
N1 8DU
UK
44 71 359 5496 (T)
44 71 226 9448 (F)

* * *

"Global Labour": Bağımsız ve demokratik sendikacılığın savunuculuğunu yapan bağımsız bir dergi. Tartışma ve fikir alışverişine çağrıda bulunan açık bir forum.

Global Labour
BCM Box 2201
London
WC1N 3XX
UK
44 71 972 9060 (T)
44 71 972 9061 (F)
E Mail: MCR1/Global-labour

* * *

"Housman's Diary": Yıllık olarak çıkar; pasifist, yeşil ve Üçüncü Dünya örgütlerinin uluslararası, kapsamlı bir rehberini içerir.

Housman's Bookshop
5 Caledonian Road
Kings Cross
London N1 9DX
UK
44 71 837 4473 (T)

* * *

"Ethnic minority and migrant organisations –European directory." (Etnik azınlık ve göçmen örgütleri – Avrupa rehberi)

Joint council for the Welfare of Immigrants (JCWI) (Göçmenlerin Refahı İçin Ortak Konsey)
115 Old Street
Islington
London
EC 1V 9JR
UK
44 71 251 8706 (T)
44 71 251 8708 (T)
44 71 253 3832 (F)

* * *

Labour Focus on Eastern Europe (Doğu Avrupa'da Emek): Bağımsız bir sosyalist dergi; Doğu Avrupa'daki gelişmeleri aktarır; genelde marjinalleştirilen işçi hareketleri ve politik akımlar üzerinde durur.

Labour Focus on Eastern Europe
30 Bridge St.
Oxford
OX2 OBA
UK
44 865 723207 (T)

* * *

Protecting the Community: a worker's guide to health and safety in Europe (Topluluğu Korumak: İşçiler için Avrupa'da sağlık ve güvenlik üzerine rehber), Mike Allan, Cleia Matte ve London Hazards Centre (1992) tarafından hazırlanmıştır. Avrupa'daki bağlantıların tam bir listesini içerir.

London Hazards Centre
Headland House

308 Eray's Inn Road
London
WC1X 8DS
UK
44 71 837 5605 (T)

* * *

Kâr amacı gütmeyen yurttaş ve işçi örgütlerinin veri tabanını sunan POPTEL'e erişim sağlar. Örgütler ve bireyler posta kutusu için başvurabilirler:

Manchester Host
Soft Solution Ltd
30 Naples Street
Manchester M4 4DB
UK
44 61 839 4212 (T)
44 61 839 4214 (F)
E Mail: GeoNet MCR 1: ADMIN

* * *

Consumer Advice Services in the European Community (Avrupa Topluluğu'nda Tüketici Danışma Servisleri): AT'nin Ulusal Tüketici Konseyi tarafından 1992'de çıkarılmış bir rehber.

National Consumer Council
20 Grosvenor Gardens
London
SW1W OBD
UK

* * *

Networking in Europe: a Guide to European Voluntary Organisations (Avrupa'da Şebekeleşme: Avrupa'daki Gönüllü Örgütler Rehberi), Brian Harvey (119). Aşağıdaki adresten temin edilebilir:

NCVO Publications
NCVO
26 Bedford Square
London
WC1B 3HU
UK

* * *

Avrupa'daki barış hareketleriyle ilgili gelişmeler, örgütler ve yayınlar üzerine düzenli olarak çıkan bir enformasyon bülteni, aşağıdaki adresten temin edilebilir:

Network Information Project
30 Westwood Road
Southampton
SO2 1DN
UK
44 703 55 4434

* * *

"The Network"– Ticaret ve teknoloji üzerine enformasyonun eşit düzeyde değişimi için bülten:

Third World Information Network
TWIN
5-11 Worship Street
London
EC 2A 2BH
UK
Meeting the Corporate Challenge: A Handbook on Corporate Campaigns (Amsterdam, 1993).

Transnational Information Exchange (Ulusötesi Enformasyon Alışverişi) Adres için bkz. "emek" bölümü.

Mary Mellor

SINIRLARI YIKMAK

FEMİNİST, YEŞİL BİR SOSYALİZME DOĞRU

İnceleme/Çev.: Osman Akınhay/322 sayfa/975-539-039-1

Kuzeyle Güney, erkeklerle kadınlar, zenginlerle yoksullar, beyazlarla siyahlar arasındaki uçurum gün geçtikçe artıyor. Doğal zenginlikler acımasızca talan ediliyor; çevre onarılmayacak bir düzeyde kirletiliyor; dünya çölleşiyor; iklimler değişiyor... Batı merkezli ekonomizm söylemi "piyasa" ve yarattığı "kitle kültürü" aracılığı ile bütün dünyayı "rekabete" ve "tüketime" çağırıyor. Yarışmak, yok ederek başarmak ve kâr etmek hayatın tek mümkün amacı sayılıyor... Mary Mellor ise kapitalizmin insanları hızla "geleceksiz" bıraktığına dikkat çekerek yeni bir "başkaldırı ruhu"ndan söz ediyor. Ulus, dil, din, ırk, cinsiyet, sınıf vb. sınırları yıkarak, hayata "eşit" başlayan, "güç ilişkilerini" değil insanların kişilik ve yaratıcılıklarının önündeki engelleri kaldırmayı temel alan, "duygu" ve "tin"den söz eden bir hayat tahayyül ediyor. Ve "feminist, yeşil bir sosyalizm" projesini tartışmaya açıyor...

"Bugünkü dünya sistemine; özel mülkiyete, kâra ve özçıkara dayalı olan, militarize ulus-devletlerin ayakta tuttuğu patriyarkal kapitalizmin rekabetçi ve bireyci değerleri yön vermektedir. Bu, hem muazzam gelişmeler hem de muazzam yıkım üreten bir sistemdir; ama yaşamı idame ettirebilir bir geleceğe uygun örgütlenme ve değerleri olan bir sistem değildir. Bu göreve yalnızca feminist, yeşil bir sosyalizm uygun düşmektedir.
Bu sosyalizm feministtir, çünkü kadınların yaşam üreten ve yaşamın sürekliliğini sağlayan çalışmalarını tanımakta ve erkeklerin yıkıcı kurumlardaki egemenliğine dikkat çekmektedir. *Bu sosyalizm yeşildir*, çünkü insanlığın gereksinimleri ile gezegenin bunların sürekliliğini sağlama yeteneği arasında yeni bir denge kurmak için global çapta düşünüp harekete geçmemiz gerekmektedir. *Bu sosyalizm sosyalisttir*, çünkü dünyadaki bütün insanların toplumsal bakımdan adil ve eşit bir toplulukta yaşama hakları olduğunu tanımaktadır."

"Mary Mellor'u okumak, anlamaya çalışmak ve açtığı tartışma alanına hassasiyetle yaklaşmak gerekli. Çünkü, söyledikleri bütün sosyalist, feminist ve yeşilleri; eşit, temiz ve sömürüsüz bir dünyayı hedefleyen herkesi ilgilendiriyor."
Bekir Tarık / Cumhuriyet Kitap

M. Albert & R. Hahnel

GELECEĞE BAKMAK

21. YÜZYIL İÇİN KATILIMCI EKONOMİ

İnceleme/Çev.: Osman Akınhay/299 sayfa/ISBN 975-539-071-5

Eskiden kaba Marksizmle özdeşleştirilen "ekonomi, hayatı belirler" tezini maalesef çok çeşitli toplum kesimleri kabullenir oldu artık. İlişkilerimiz, aşklarımız, bugünümüz, geleceğimiz, kısaca hayatlarımız ekonominin "ipoteği" altında. Ekonomik gerekliliklerden söz edildi mi akan sular duruyor. Hayal gücünden yoksun politikacılar, ekonomi uzmanları ve gazeteciler "özelleştirme", "piyasa" gibi sözde zorunluluklar karşısında esas duruşa geçip, insanca yaşamaktan, özgürlükten dem vuranları "alternatifin ne kardeşim, bak komünizm de çöktü işte" diye paylıyorlar. Onların gözünde ekonomi kontrol ederek insani amaçlarla yönlendirebileceğimiz bir toplumsal faaliyet alanı değil, hayatımızı ona göre tanzim etmemiz gereken bir zorunluluklar alanı. *Geleceğe Bakmak* hem bu zorunluluk tasarımını reddetmesi hem de ya "piyasa ekonomisi" ya da "komuta ekonomisi" çıkmazını aşıp "katılımcı ekonomi" adı verilen bir üçüncü yolun uygulanabilirliğini kanıtlaması bakımından çok önemli bir yerde duruyor. Albert ve Hahnel verimli bir ekonominin hiyerarşik çalışma düzenini, eşitsiz tüketimi ve eşgüdümleyici faktör olarak da piyasayı zorunlu kıldığı varsayımına karşı çıkıyorlar. Yazarlara göre ekonomik hayatı dayanışma, eşitlik, özgürlük, adalet ve yaratıcılık gibi temel değerleri gözeterek diğer iki alternatiften çok daha verimli bir biçimde yönlendirmek mümkün ve son derece gerekli. Katılımcı ekonomi projesi, işyerlerinde hiyerarşik bir yapılaşmayı imkânsız kılan sürekli rotasyon ve herkesin eşit oranda yaratıcı ve rutin işler yapmasını sağlayan *iş bileşimleri* geliştirilmesine temel önem atfediyor. Böylelikle komuta ekonomisine oranla daha yaratıcı olduğu su götürmez olan piyasa ekonomisinin yaratıcılığın yaygınlaşmasının önüne koyduğu hiyerarşi engeli de aşılmış oluyor. Proje, üretimi sabit bir grubun değil çalışanlardan oluşan bir konseyin yönlendirmesi, üretim ve tüketim arasındaki dengenin herkesin bilgisayarlar yoluyla katılabileceği esnek ve demokratik bir planlama süreciyle sağlanması gibi somut ve ayrıntılarıyla serimlenen önerilerle geliştiriliyor. ABD'de 1991'de yayımlanmasından sonra hararetli birçok tartışmaya yol açan ve son derece olumlu eleştiriler alan bu kitabın önemli erdemlerinden biri de, ekonomi gibi normalde hakkında hep teknik bir jargon kullanılarak yazılan bir alanı, çok yalın ve konuya tamamen yabancı olan insanların anlayabileceği bir üslupla anlatıyor olması. Bu da birilerinin sürekli olarak bizim adımıza kararlar verip hayatımızı belirlediği bir alanda artık bizlerin de söz alabilmemizi mümkün kılıyor. En önemlisi de ekonominin bizi değil bizim ekonomiyi yönetebileceğimizi gösteriyor. Hayatın her alanında özgürlük talep edenlerin ve somut projeler arayanların es geçmemesi gereken bir kitap *Geleceğe Bakmak*.

Benjamin Barber

GÜÇLÜ DEMOKRASİ

YENİ BİR ÇAĞ İÇİN KATILIMCI SİYASET

İnceleme/Çev.: Mehmet Beşikçi/375 sayfa/ISBN 975-539-080-4

Güçlü Demokrasi hem liberal tahayyülün ufkunun ne kadar dar olduğunu gözler önüne sermesi, hem de alternatif bir doğrudan demokrasi tasarımı geliştirerek kamusallık, yurttaşlık ve cemaat kavramları etrafında yeni tartışmalar açması bakımından, Türkiye solunun gündemine önemli katkılarda bulunabilecek bir kitap. Barber kitabın ilk bölümünde, "cılız demokrasi" adını verdiği liberal demokrasi anlayışına felsefi ve siyasal açıdan çok sert eleştiriler yöneltiyor. Liberalizmin çıkış noktası bireyin tanımlayıcı özerkliği, mahremiyeti, yalnızlığı ve mutlak haklarıdır. Siyaset tasarımı "birey", "haklar", "özgürlük" ve "adalet" gibi, içeriği siyasal pratikten önce normatif olarak belirlenmiş soyut kavramlarla oluşturulur. Liberal, siyasal pratiğe hakikatin mutlak kesinliğini kazandıracak temeller arar. Bilgi anlayışı tekbencidir. Dünya kimsenin başkaları için varolmadığı bir dünyadır: Onun dünyasında kamusal hiçbir şey yoktur; verimlilik ve yarar hesabı her şeyin önüne geçmiştir. Kardeşlik duygusu, genel irade, bağış ilişkisi, özel alanın dışında sevgi, inanç ya da bağlılık yoktur. Liberalizmin insanı saldırgan, açgözlü, hedonist ve yalnızdır; ortaklaşmacılık, dayanışma ve birlikte varoluş potansiyelinden yoksundur. Barber'ın bunun yerine önerdiği "güçlü demokrasi" tasarımında siyaset, adalet ve özgürlük gibi kavramlara dayanmaz; bunları mümkün kılan pratiktir. İnsanlar belli soyut hakikatlere rıza gösterdikleri için yurttaş olmazlar, yurttaş haline geldikleri için uygun pratik hakikatler yaratmaya muktedir kişiler olurlar. Demokrasi bir araç değil bir amaç olduğu için siyaset de, yolculuğun varmak kadar önemli ve yolcular arasındaki ilişkilerin varacaklarını sandıkları hedefler kadar yaşamsal olduğu bir yolculuktur. Bu tasarım, yurttaşların siyaset sürecine aktif katılımını gerektirdiği için temsili dışlar. Güçlü demokratik cemaatte yurttaşlar birbirlerine kanla ya da sözleşmeyle değil, ortak çatışmalara ortak çözümler aramaya yönelik ortak ilgileri ve ortak katılımlarıyla bağlanan komşulardır. Demokrasinin görevi, yurttaşların siyasal yargı gücünü besleyecek kurumlar ve işleyişler bulmaktır. Barber son bölümde ise yurttaşlık tasarımının hayata geçirilmesinin önündeki engelleri inceleyip yurttaşlık eğitiminin önemini vurgular ve bir dizi somut, uygulanabilir öneri getirir: Semt birlikleri ve yurttaş iletişim kooperatifleri oluşturmak, evrensel yurttaşlık hizmeti, iş yeri demokrasisi; yeni bir mimari ve kamusal alan inşa etmek vb. İnsanı temel alan bir siyasetin imkânlarını düşünmeye çağıran bir kitap.

Andrew Ross

TUHAF HAVA

SINIRLAR ÇAĞINDA KÜLTÜR, BİLİM VE TEKNOLOJİ

İnceleme/Çev.: Kamil Durand/316 sayfa/ISBN 975-539-073-1

Teknolojiye teslim olan sanayi sonrası kapitalist kültür büyük bir bunalım yaşıyor. Bu bunalımın nedeni ise, teknolojinin kime ve neye hizmet ettiği konusunda yaşanan kaos. Birçok kişi için teknoloji, artık bolluk ve özgürlük getiren bir gelecek vaat etmiyor. Tam tersine, kapitalist sınır tanımazlığın bir aracı haline gelerek insanlığın geleceğini tehdit ediyor.Kapitalist zihniyet çok uzun bir süredir dünyayı sonsuz bir hammadde rezervi olarak görüyor. Ve dünya kaynaklarının başlıca tüketicisi olan Batılı kapitalist ulus-devletlerin elinde teknoloji, savaş ekonomisini besleyen sınırsız bir güç haline gelmiş durumda. Bu sınır tanımazlığın acı bedeliyse günümüzde yaşanan ekolojik bunalım!

"Yeşil" bir kültür eleştirisine katkı niyetiyle yazılan Tuhaf Hava, dev şirketlerin ve askerlerin denetimine terk edilmiş olan teknoloji karşısındaki tutumu irdelerken, geleceğimizi biçimlendiren teknolojik tartışmalara kayıtsız kalınmasını eleştiriyor. Kitabın yazarı Ross şöyle diyor: "Teknolojik gelecek hepimizi ilgilendiren bir konuysa, bu geleceğin nasıl olacağına ilişkin kararlar, yalnızca uzmanlara bırakılamaz."

Ross, kültürün radikal eleştiricilerini teknoloji fobisinden kurtulup, gelecek tartışmalarına katkıda bulunmaya çağırıyor; bilim ve teknolojinin kültüre bu derece yabancı kalışının faturasını da teknokrat seçkinlere ve seçkinci bilim topluluklarına çıkarıyor. Otoritelerini bilimin rasyonalist temellerinden ve evrenselci iddialarından alan bu çevrelerin, bilim ve teknolojiyi hümanist ve popüler kültürden ayrı tutarak yapay bir bölünme yarattıklarını ileri sürüyor. Öte yandan, egemen bilimsel görüşlere tepki olarak doğan alternatif bilimsel kültürlerin, egemen bilimin rasyonalist söylemini taklit ettikleri sürece, bu bölünmeyi ortadan kaldıramayacaklarını da vurguluyor. Bu bağlamda incelediği Yeni Çağ, bilgisayar üçkâğıtçılığı, siberpunk gibi karşıkültürel pratiklerin kültürümüzdeki bunalımı nasıl değerlendirdiklerine bakıyor. Ross, globalizm ve yeni dünya düzeni gibi son dönemlerin en yaygın tartışma konularında da çarpıcı saptamalar yapıyor.

"Gerektiğinde son derece keskin bir eleştiri, gerektiğinde de cömert bir değerlendirme niteliğine bürünen *Tuhaf Hava,* hayatımızı giderek daha fazla egemenliği altına alan teknokültüre ilişkin belirleyici önemde bir çalışma."
Joel Kovel

Ivan Illich

SAĞLIĞIN GASPI

İnceleme/Çev.: Süha Sertabiboğlu/272 sayfa/ISBN 975-539-065-0

Muhalif söylemin en radikal yazarlarından olan Illich, daha çok kurumlara yönelttiği eleştirilerle tanınıyor. Eğitim, politika, tıp gibi insan hayatının en önemli alanlarının kurumlaştığını, eskiden insanların daha dolaysız olarak karşıladıkları temel gereksinimlerin, çağdaş toplumda "bilimsel olarak" üretilmiş hizmetlerin "tüketilmesine" indirgendiğini, böylece bireysel özelliklerin ve yaratıcılıkların yok edildiğini söylüyor. *Sağlığın Gaspı*'nda ise tıp kurumunun denetlenemeyen bir otorite olarak, neyin hastalık olduğunu, kimin hasta olduğunu ve hastalara ne yapmak gerektiğini belirlediğinde sağlığımız için büyük bir tehdit oluşturduğunu; bedenlerimiz üzerindeki hakkımıza tecavüz ettiğini; ilaç tüketimini teşvik ederek toplumun hastalıklı yapısını güçlendirdiğini; sağlığa bir "mühendislik modeli" olarak yaklaştığı için insanların kendi insani zaafları, incinebilirlikleri ve biriciklikleriyle, kişisel ve özerk bir biçimde baş etme potansiyellerini yok ettiğini anlatıyor.

Illich'e göre sanayi toplumları hastalık yapıcıdır, çünkü insanları ortamlarıyla, kendi özerk gerçekleriyle başa çıkamaz hale getirir; *önce* hasta ederek çürüttüğü hayatlara, *sonra* protez çözümler önerir. Beyaz üniformalı doktorlar ise hastaların anlamadığı bir dil konuşarak onları savunmasız bırakır; hastaların kendilerine olan bağımlılıklarını artırır; verdikleri ilaçlarla onları hissizleştirir, acı çekme haklarını ellerinden alarak aynı zamanda hayatın neşe ve zevkini yaşama yeteneğini azaltır. Böylece, hayata ve kendilerine karşı "edilgen" kalan insanlar, doyumu daha güçlü uyarıcılarda aramaya başlarlar: Öteki insanlar üzerinde iktidar arama isteğinin yaygınlaşması, çalışanların sürekli artan stresi, medyada suç ve şiddetin bir cazibe aracı olarak teşhiri... gibi örnekler hep bu edilgenleştirmenin sonuçlarıdır.

Sağlığın Gaspı okura, tıbbın üzerinde çok durulan yararlarının yanı sıra, kötü yanlarını da tartışmakta kullanacağı kavramsal bir çerçeve sunuyor. Sanayi toplumlarının sert bir eleştirisinin gerekliliğini gösterirken, bir iktidar/otorite olarak hayatımızı işgal eden tıp kurumuna eleştirel bir gözle bakmamızı sağlıyor.

Geoff Mulgan

ANTİPOLİTİK ÇAĞDA POLİTİKA

İnceleme/Çev.: Abdullah Yılmaz/.... sayfa/ISBN 975-539-112-6

Yerleşik politik kurumlar derin bir bunalımın pençesindeler. Ulus devletler küresel bir düzenin alt birimlerine dönüşme sancıları çekerken uluslararası bir hukuk biçimleniyor. Partilerin geleneksel seçmen tabanları parçalanırken, hiçbir yeni politik oluşum yeni enerjileri kendine çekemiyor. Politika güçten düşüyor, yaşamın diğer alanları öne çıkıyor. Bunalım artık solun bunalımı olmaktan çıktı. Sovyetlerin çökmesinin ardından gelen sağ dalga da aşırı uçlarına enerji yükledikten sonra aynı meşruiyet girdabında debelenmeye başladı.

Dünya çapında iki yüzyıl, ülkemizde yüzyıl kadar bir geçmişi olan modern politik sistem, inandırıcılığını yitiriyor. Yeni anlam arayışları yeni kaynaklardan –kişisel, etik, dinsel, ırksal vb.– güç alıyor. Eskinin radikal örgütleri yeni dengeler karşısında ya giderek daha fazla kabuklarına çekilerek etkinliklerini yitiriyor ya da etkinlik adına yaslandıkları ilkeleri ve etik değerleri hiçe sayıyorlar.

Geoff Mulgan, *Antipolitik Çağda Politika* adlı kitabıyla böylesi bir dünyada politikanın geleceğini tartışıyor. Küresel sorunların yatak odalarına girdiği, yatak odalarının da küresel dikiz aynasına yansıdığı bir dünyada politikanın yeri ne olacaktır? Yeni ulusal ve uluslararası örgütlenmeler hangi yönde evrilmek durumundadır? Kitle iletişim araçlarının bu gelişmişlik düzeyinde, ulusal devletlerin ve partilerin Soğuk Savaş artığı gizli yapıları ve eylemleri nereye kadar dayanacaktır? Uluslar ve etnik gruplar, kadınlar ve erkekler, yönetenler ve yönetilenler, çalışanlar ve çalıştıranlar arasındaki ilişkiler ne tür bir eşitlik ilkesine göre ve ne ölçüde yeniden yapılandırılabilir?

Bu ağır sorunlar karşısında geleceğin anlayışlarını ve kurumlarını yaratmak yerine "biz bize benzeriz" mantığıyla milliyetçilik, şovenizm ve teokrasi batağına çekilmekte olan bir ülkede yaşayanlar için politikanın macerası özellikle önemlidir. Bugün politikanın yeni anlamlarına, dinamiklerine ve dengelerine doğru bir keşif gezisine çıkmanın tam zamanıdır. Çünkü geleceğimizin belirlenmesinde başka türlü söz sahibi olmak mümkün değildir.

Der: Stuart Hall-Martin Jacques

YENİ ZAMANLAR

1990'LARDA POLİTİKANIN DEĞİŞEN ÇEHRESİ

İnceleme/Çev.: Abdullah Yılmaz/329 sayfa/ISBN 975-539-093-6

20. yüzyıla her alanda damgasını vuran klasik solun argümanları çöküyor. Yeni bir yüzyılın eşiğinde yeni bir Manifesto kaleme almak gibi ağır ve iddialı bir girişimin koşulları çoktan oluştu. Eski düşünce kalıplarımız ve kavramlarımız, her gün bir yenisi su yüzüne çıkan sorunlar yığınıyla baş edemiyor. Ulus-devlet sınırları içinde mücadeleye girişen iki sınıfa dayalı anlayış, etnik, dinsel, cinsel ya da kültürel kimliklerin yeni talepleriyle sarsılıyor; "iktisadi aklın" ürünü olan ilerleme anlayışı, yaşanan ekolojik felaket karşısında tutunamıyor. Bir yanda bilgisayar dünyasının göz kamaştıran hamleleri ve medyatik bombardıman, öte yanda kentlerin varoşlarını dolduran yoksul kesimlerin içler acısı ekmek kavgası ve her türlü radikalizme kucak açan bir gençlik... Yeni duyarlılıklar ve yeni hak arayışları ortaya çıkarken evrensel sorumluluklar da kendini her geçen gün daha fazla dayatıyor. Kısaca bazıları yeni, bazıları ertelenmiş birçok sorunun baş gösterdiği ve bunlara çözümlerin arandığı "Yeni Zamanlar"da yaşıyoruz. Sosyalizm şimdi ne söylemeli ki inandırıcı olsun? Elinizdeki kitap, "Yeni Zamanlar"ın gündemine sosyalist bir müdahale olanağı arayan anlayışın ürünüdür. Yazarlar, "tüm iktidar kişiye" diyebilmenin koşullarını araştırıyor; yıkıp yeniden kurmak yerine kendi dengeleyici sistemlerimizi yaratabileceğimizi iddia ediyor; kendi değerlerimize uygun ev, sokak ve kent yaşamı hakkında düşünce sınırlarımızı zorluyor, eskinin parti ve devlet yapıları için alternatifler üretmenin koşullarını araştırıyor; kamusal alan/özel alan ayrımına yeni yaklaşımlar sunuyor; kısaca, yaşamın her alanında alternatifler üretip hayata geçirebileceğimizi söylüyorlar. Sorunlar ağır ve karmaşık, ama başka düşünce akımlarına bakarak tereddütsüz şu söylenebilir: Tarihindeki eşitlik, özgürlük ve kardeşliğin izlerini sürerek radikal bir eleştiri süreci ile kendini aşan bir sosyalizm, günümüz sorunlarıyla baş etmede ve geleceğin kurulmasında hâlâ en yetkin dünya görüşüdür.

Sevdiğimiz, ama içine girdiği mecradan dehşete düştüğümüz bu ülkede yaşamak, soluk alacağımız alanları, daha doğrusu geleceğimizi yaratma görevini veriyor bize. Yeni bir kavrayışla varolma uğraşına giren sosyalist güçlerin çözüm arayışlarına katkıda bulunabilecek soruları ve yanıtlarını içeren Yeni Zamanlar, bu yakıcı görevin ışığında okunmalı.

J.C. Scott

TAHAKKÜM VE

DİRENİŞ SANATLARI

GİZLİ SENARYOLAR

İnceleme/Çev.: Alev Türker/314 sayfa/ISBN 975-539-109-6

Köle efendisinin, parya Brahman'ın, köylü toprak sahibinin, işçi patronunun karşısına çıplak yüzüyle çıkmaz çoğunlukla. Ezen de ezdiğiyle yüzleşmez doğrudan. Kişisel iktidar ilişkilerinde, aslında hiçbir iktidar ilişkisinde "yüz" yoktur. Ancak karşı tarafın sizi izlemediğinden emin olduğunuz anlarda çıkardığınız maskeler vardır. Herkes rol yapar ve herkes herkesin rol yapmakta olduğunu bilir. Hâkim olan, güçlülük ve âlicenaplık; tâbi olan, rıza gösterme ve itaatkârlık rolü oynar.

J. C. Scott, *Tahakküm ve Direniş Sanatları*'na, "Akıllı köylü, büyük efendinin karşısında yerlere kadar eğilir; ama sessizce osurur," diyen bir Etiyopya atasözüyle başlıyor. Scott, hâkim olanlarla tâbi olanların oynadıkları kamusal roller ile "sahne arkasında" takındıkları alaycı ve intikamcı eda (kendi terimleriyle "kamusal senaryo" ile "gizli senaryo") arasındaki etkileşimi araştırıyor. Tâbi grupların direnişlerini, kılık değiştirmiş biçimlerde, kamusal senaryoya sokmak için kullandıkları stratejileri inceliyor. Bu grupların görünüşteki sessizliklerini, içinde yaşadıkları tahakküm sistemini "doğal" karşılayıp onaylıyormuş gibi görünmelerini açıklamak için geliştirilen hegemonya ve "yanlış bilinç" kavramlarını kıyasıya eleştiriyor. Ona göre kamusal alanda oynanan bu oyun, ezilenlerin asıl gerçeği kavrayamamalarına yol açan "gerçekliğin çarpıtılmış bir biçimi" denebilecek bir görüntüden ibaret değildir. Neyin ne olduğunu gayet iyi görür ezilenler. Kamusal senaryodaki rol bölüşümü aslında örtük bir savaş cephesidir. Taraflar ani akınlarla karşı tarafın kararlılığını ve ondan neler elde edebileceklerini sınar ve belli mevziler kazanırlar hep. Dedikodu, söylenti, hırsızlık, şakalar, karnavallar, halk masalları ve şarkılar bu sınamanın aktığı kanallardır. Kimi kuramcıların sandığı gibi, bunlar güçlülerin kasten göz yumduğu, basınç azaltıcı "emniyet supapları" falan değildir. Gizli senaryo, pratik direnişin ikamesi değil; zorunlu bir koşuludur. Scott buna "altpolitika" der.

Bütün bu tezleri soyut bir teorik çerçeve içinde değil, dünya tarihinin ve coğrafyasının olağanüstü genişlikte bir bölümünden ve Gombrowicz, Sofokles, Orwell, Zola ve Balzac gibi edebiyatçılardan aldığı örneklerle anlatıyor Scott.

Gerçek bir "ufuk turu." Tarih artık sadece kazananların yazdığı bir şey değil.

Alain Finkielkraut

SEVGİNİN BİLGELİĞİ

İnceleme/Çev.: Ayşen Ekmekçi/129 sayfa/ISBN 975-539-108-8

Totaliter bir çağda yaşıyoruz. İnsan, sınıfa, gruba, çevreye aidiyeti içinde değerlendiriliyor. Totaliter bakış açısı da, hümaniter bakış açısı da insanı tarihsel, kalıtımsal veya toplumsal koşulların belirlediği önemsiz bir varlık olarak görüyor. Birey yoktur; sorumluluk koşullara ya da Tanrı'ya aittir. Her şeyin mubah olması Tanrı'nın yokluğunun değil, varlığının sonucudur. İnsan sorumsuzlaştırılınca katliamlar, soykırım ve şiddet de meşru ve "anlaşılır" olur...

Alain Finkielkraut *Sevginin Bilgeliği*'nde, yaşayan en önemli filozoflardan Emmanuel Lévinas'ın etik anlayışından yola çıkarak, insanı yeniden tekil ve sorumlu bir varlık olarak ele almanın imkânlarını araştırıyor. İnsanı bağımsız, sorumlu bir birey olarak değerlendiren Lévinas çağımızda insanın edimlerini sahiplenip sadece kendi adına konuşabilmesi için ihtiyaç duyulan şeyin din değil, kutsallığın yok edilmesi olduğunu söyler. Lévinas dünyanın ve insanın büyüsünü bozar; insanı koşulların ya da Tanrı'nın ürünü olmaktan çıkarır. İnsan özgürdür, ama yetmez; çünkü kimse yalnız değildir... İlk ve en temel deneyimi Başkası'yla, Başkası'nın yüzüyle karşı karşıya gelmek olan insan, ister istemez sorumluluk alan bir varlıktır. Yüz, karşısındakini sorumluluğa çağırır, ilişkiye mecbur eder. Etik ilişki bir ideal olmadan önce bir yazgıdır; tıpkı aşk gibi...

"Devrimci görev"e ya da "tarihin anlamı"na çağrı yapan "büyük teoriler"de her insan ya sistemin kurbanı ya da destekçisi olarak konumlandırılır; kimse sorumlu olmayınca başka insana karşı sorumsuzluk da başlar. Yüz görülmez, yüze bakılmaz; başkasının söyledikleri önceden bilindiği varsayılan bir bağlam içine oturtulur, yargılanır. *Sevginin Bilgeliği*'nde Fransız Devrimi, Naziler, Milliyetçilik ve Kızıl Tugaylar bu totaliter bakışın örnekleri olarak sergilenir.

Finkielkraut insanın yakınıyla, Başkası'yla olan karşılaşmasını, yüzün insana söylediklerini çetrefil felsefe terimleriyle değil, edebiyatın ve gündelik hayatın metaforlarıyla anlatıyor. İnsanın çocukluğundan yetişkinliğine, korkularından aşklarına kişisel deneyimlerini, Flaubert, Henry James ve özellikle Proust'un eserlerinden örnekleyerek yalın bir üslupla inceliyor. İnsan Hakları'ndan değil, Başkası'nın Hakları'ndan söz ediyor!

Sevginin Bilgeliği, bildik felsefe ya da edebiyat kategorilerinin sınırlarına sığmayan, insanı düşünmeye kışkırtan bir kitap.

William Connolly

KİMLİK VE FARKLILIK

SİYASETİN AÇMAZLARINA DAİR DEMOKRATİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İnceleme/Çev.: Fermâ Lekesizalını/280 sayfa/ISBN 975-539-110-X

Soru belli: Biz kimiz? Ama cevaplar muhtelif, üstelik hepsi de "doğru" olduğu iddiasında. Her düzeyde kimliklerin kuşatması altındayız. Milli/etnik kimlikler, dinsel kimlikler, cinsel kimlikler, siyasal-kurumsal kimlikler, sınıfsal kimlikler... Hepsi de bizi kendilerine çağırıyor: Türklüğe, İslama, Avrupa'ya ("çağdaşlığa"), proletaryaya, girişimciliğe, bireyliğe, erkekliğe, kadınlığa, yurttaşlığa, insanlığa vs. çağrılıyoruz. Hatta bazıları çağırmıyor bile, çoktan bize dayatılmış oluyor. "Doğru" kimlik hangisi? "Kim bu 'biz'"? Sahi "onlar", "ötekiler" kim?

Kimlik ve Farklılık kimliklerin oluşum sürecini araştırarak bütün bu sorulara cevap arayan bir kitap. Şu önermelerden yola çıkıyor: Her kimlik bir dizi farklılıkla bağlantılı olarak ve bu farklılıklardan bazılarının da kötü, anormal veya akıldışı, özetle "Öteki" olarak tanımlanması üzerine kurulur. Öteki sırf varlığıyla bile kimliğin kesinliğini, doğruluğunu, normalliğini, akılcılığını şüpheli kılar. Bu yüzden de, Öteki tarih boyunca hep "doğru" kimliği benimsemeye davet edilmiş, olmuyorsa üzerinde baskı kurulup susturulmuş, fethedilmiş, o da olmuyorsa yok edilmiştir.

Connolly bu tavrın kökeninde, Nietzsche'den ödünç aldığı bir kavramı, "hınç"ı görür. İnsanlık durumunun temelinde insanüstü bir hakikat (tanrı, akıl vs.) olmayışının sonucu olan olumsallığı ve belirsizliği bir türlü kabullenemeyen varoluşsal hınca işaret eder. Connolly, Foucault'nun bu hıncın toplumsal ve siyasal ifadesinin nasıl oluştuğunu araştıran analizlerine dayanarak tartışmacı ve demokratik bir kimlik siyaseti önerir. Bu siyaset, Ötekilere kimlik dayatmaktan, farklılığı cezalandırmaktan ve anormal olarak nitelemekten kaçınır. Aşkın hakikate sahip olduğunu iddia eden bir komuta etiğine karşıdır. Kendisinin ve dünyanın belirsizliğinin farkında olan, tartışmaya açık, bu yüzden de kendisine belli bir mesafeyle ve ironiyle bakan; Öteki'ne özen gösteren ve hayatın zenginliğine saygı duyan bir etiğe dayanır. Kötülükle savaşırken kendi iyilik anlayışını sorgulamaktan da geri kalmaz.

Bu tezleri reel siyasal alana taşıyan Connolly, sürekli dış tehditlerin yaratılmasına dayanan, "bir düşman dışında ortak hiçbir şeyleri olmayan" insanların oluşturduğu "ulus" kimliğinin egemenliğini sorgular. Ona göre hayatın en temel meseleleri artık ulus-devlet sınırları içinde çözülemeyecek ölçüde küreselleşmiştir. Demokratikleştirmeyi uluslararası ölçeğe yaymak bir zorunluluktur.

Kimlik/özgürlük ve etik/siyaset ilişkisi hakkında derinlikli düşünmekten korkmayanlar için.

Yeni liberalizm bireycilik ve özelleştirmeyi mutlaklaştırıyor! Giderek güçlenen sağ ırkçılığı, milliyetçiliği, şiddeti ve baskıyı meşrulaştırarak hayat damarlarımızı kurutuyor. Resmi politika kimin daha az kötü olduğu tartışması üzerinden yürüyor. Üniversitelerden, sokaktan ve medyadan, kısacası tüm kamusal alanlardan dışlanan sol, zihinsel bir yeniden kuruluşun sancılarını yaşıyor.

21. yüzyıla doğru solun canlanması, kendi coğrafyamız kadar dünyada yaşanmış deneyimlerden dersler çıkarmamıza da bağlı. Bu kitap yerel ve küresel sorunların iç içe geçtiği bir dünyada benzer kaygılarla yola çıkan kişiler ve hareketlere toplu bir bakış sunarken demokratik sosyalizmin gündelik imkânlarına dikkat çekiyor.

Hilary Wainwright, 1968 ve sonrasında aktif olarak katıldığı toplumsal hareketler pratiğinden kalkarak liberalizmin akıl hocası Hayek'le yürüttüğü bir tartışma içinde kendi bilgi teorisinin çatısını kuruyor. Serbest piyasacı sağın sıcak bakılan anti-otoritarizmini kavrarken onun atomistik bireyciliğine karşı çıkıyor; geleneksel solun eşitlik ve toplumsal ekonomi arayışlarını onaylarken devletçi yönelimlerine eleştirel bir gözle bakıyor; ve toplumsal hareketlerin sivil toplumu örgütleme çabalarına yakın dururken hükümet aygıtından özörgütlenmeleri güçlendirmenin bir aracı olarak yararlanmaktan yana oluyor.

Wainwright, kendi deneylerimizle "dar bir çevreyi" görebileceğimizi; ama burada kalmak zorunda olmadığımızı göstererek, komuta ekonomilerine ve serbest piyasaya alternatif olabilecek üç tür kurumlaşmayı ele alıyor. İlki, çeşitli kooperatifler, özyönetimli girişimler ve hizmet kurumlarıdır. İkincisi, piyasa dışında şebeke örgütlenmeleri aracılığıyla bilgi paylaşımı ve eşgüdüm örgütlenmeleridir. Üçüncüsü ise toplumsal hareketlerin politikaya müdahaleleriyle oluşan kurumlardır. Wainwright, "Piyasaların toplumsallaşması"nı amaçlayan bu kurumları İsveç'te feministlerin örgütlediği bir okulu, Londra Büyükşehir Belediyesi'ni, Yeşil Partiler'i ve çeşitli kampanyaları örnekleyerek inceliyor.

Bugün kapitalizmin "sihirli" gücüne tapanların karşısında ciddi bir alternatif görünmüyor. Oysa demokratik sosyalizmin, merkezi kurumları ele geçirmek yerine sivil toplum içindeki çeşitli eylem ve kurumları öne çıkarıp kendini "kurarak tanımlayan" bir tarihi var. Bu tarih, kurucu yapılar üzerinde düşünmesi ve okul, belediye, kampanya gibi somut örnekleri "aşağıdan yukarıya" bir politik hareket açısından değerlendirmesi açısından önemlidir. ...ve alternatiftir!

AYRINTI•İNCELEME
ISBN 975-539-096-0
9 789755 390963